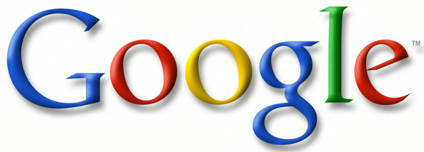

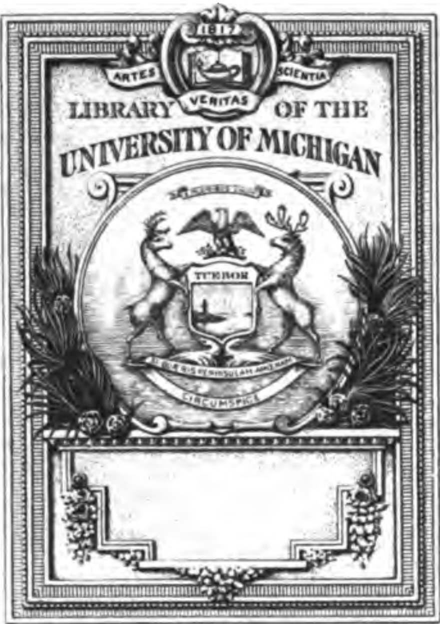
VÅRT SPRÅK

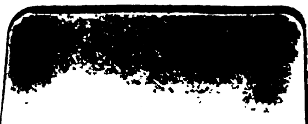
NYSVENSK GRAMMATIK
I UTFÖRLIG FRAMSTÄLLNING
AF

ADOLF NOREEN

FEMTE BANDET

LUND, C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

VÅRT SPRÅK

NYSVENSK GRAMMATIK

I UTFÖRLIG FRAMSTÄLLNING

AF

ADOLF NOREEN

FEMTE BANDET

LUND
C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1904

TREDJE DELEN.

Betydelselära (Semologi).

AFDELNING I.

Inledning.

---

§ 1. Betydelseläransbegrepp.

Betydelseläran eller semologien är, såsom redan i band I, s. 50 framhållits, den af grammatikens tre hufvuddelar, som redogör för talspråkets psykiska innehåll: de idéer som genom språkljuden meddelas. Den är alltså så att säga den motsatta grammatiska polen i förhållande till ljudläran, som redogör för språkets fysiska beståndsdelar. Under det att denna till sin förnämsta hjälpvetenskap har den rent naturvetenskapliga disciplinen fonetik, så har betydelseläran i stället härtill den s. k. språkfilosofien (se I, 44).

Visserligen handlar betydelseläran, som sagdt, om idéer, men — väl att märka — icke om en talande individs eller individgrupps idéer i och för sig, utan endast såvidt de äga språklig beteckning, äro uttryckta genom språkljud; alldeles på samma sätt som ljudläran icke handlar om språkljuden i och för sig, utan endast försåvidt de äro tecken för ett idéinnehåll (psykiskt innehåll) eller, som det inom språkvetenskapen heter, äga ett »betydelseinnehåll», kortare och bättre uttryckt: betydelse, dvs. förmåga att uttrycka och framför allt (se vidare § 3 nedan) hos en annan aktualisera en idé — hvarmed jag förstår hvarje slags högre psykisk funktion af teoretisk art. Det är just denna »betydelse» som är föremålet för semologien.

Detta sålunda definierade abstrakta begrepp 'betydelse' uppträder in concreto alltid i någon viss språklig dräkt, som

ofta kan efter omständigheterna vara mycket varierande, och det kallas då semem, hvilken term alltså kan definieras som: ett visst bestämdt idéinnehåll, uttryckt i någon språklig form, likgiltigt hvilken. Ordet *triangel* i dess vanliga betydelse af *tresidig rätlinig figur* är därför liksom nämnda treledade ordfogning ett semem och just precis samma semem som denna, eftersom ju de båda uttrycken ha alldeles samma betydelse. Dessa båda mycket olika språkformer (morfemer [1]) äro alltså ett och samma semem — äro »homosema» — under det att t. e. de båda mycket olika sememerna *väsen* 'buller' och *väsen* 'varelse' äro samma morfem — äro »homomorfa». Suffixet *-nar* i ordet *sjuknar* är också ett semem och vanligen just detsamma som hjälpordet *blir* i gruppordet *blir sjuk*. Prefixet *för-* i *förbleknar* är ett semem, ofta detsamma som *bort* (eller *af*) i *bleknar bort* (eller *af*), osv. Kort sagdt: hvarje morfem är ett semem, ehuru ofta olika sådana vid olika tillfällen, och hvarje semem är ett morfem, ehuru ofta olika sådana vid olika tillfällen. Detta är alldeles samma förhållande som det, att hvarje bestämd fysisk form alltid har ett innehåll, ehuru ofta olika, och hvarje materiellt innehåll alltid har någon form, ehuru ofta olika, så att t. e. en literbutelj alltid rymmer något (sprit, mjölk, luft om än så förtunnad), och en liter mjölk alltid inrymmes i något litermått (koniskt, cylindriskt, buteljformigt, en rad dricksglas af viss storlek osv.). Jämför däremot, att visserligen också hvarje semem är ett fonem (se I, 340), men icke omvändt hvarje fonem ett semem, detta liksom t. e. hvarje kärl är af någon materia (glas, lera, metall o. d.), men icke hvarje materiellt kvantum (glas, lera osv.) är ett kärl.

Kortast uttryckt kan man alltså säga, att semologien handlar om sememerna liksom fonologien om fonemerna och morfologien om morfemerna. Termen »semem» är af mig nyskapad i analogi med de motsvarande båda från franskan lånade: fonem och morfem. En lämplig term, ja en term

[1] Om termen morfem se utförligt i Formläran, inledningen § 1.

öfverhufvud har nämligen hittills saknats, i det att man för det ifrågavarande begreppet — därest det öfverhufvud såsom särskildt begrepp uppfattats — användt dels beteckningen »uttryck med en viss betydelse», dels (åtminstone för vissa enklare sememer) det tvetydiga »ord», så att t. e. *väsen* 'buller' och *väsen* 'varelse' än sagts vara olika »ord» (dvs. sememer), än samma »ord» (dvs. morfem) med olika betydelse [1].

I anslutning till termen semem har jag sedan bildat termen semologi — jämför fonem: fonologi och morfem: morfologi — i stället för det hittills ofta brukade, men klumpiga [2] »semasiologi», detta den term som användes af den, som först yrkade på införande af betydelselära såsom en självständig del af grammatiken, nämligen tysken K. Reisig [3], och af många hans efterföljare [4], hvaribland Pott. Emellertid fattade Reisig och de flesta följande det ifrågavarande begreppet för trångt, i det att semasiologi för Reisig blott är redogörelsen för vissa 'ords' »Entwicklung ihrer Bedeutung und ihre Anwendung», alltså blott ett stycke etymologisk semologi jämte en liten del af den deskriptiva semologien, nämligen stilistisk funktionslära. Fransmännen däremot, särskildt Bréal och hans efterföljare, använda termen »sémantique» — R. de la Grasserie i stället »psychique» — liksom de kalla fonologien för »phonétique». Men då termerna fonetik och fonologi (ljudlära) ovillkorligen måste strängt skiljas åt [5], så bör, synes det mig, på grund af parallellismen med fonologi och morfologi — äfven fransmännen säga »morphologie», icke »morphique» eller något dylikt — det annars rätt nätta semantik ersättas af semologi, som också redan upptagits af flera författare, t. e. O. v. Friesen och K. F. Sundén. För

---

[1] Se utförligare härom i Formläran, inledningen.

[2] Jfr mitt redan I, 50 not 3 citerade uttalande i frågan.

[3] *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*, hrsgg. von F. Haase, Leipzig 1839, s. 18.

[4] Se J. Ries, *Was ist Syntax*, s. 156 f.

[5] Jfr I, 50 och den därstädes not 2 citerade tidskriftsartikeln.

resten förstå fransmännen med sitt »sémantique (science des significations)» faktiskt icke hela semologien, utan ungefär detsamma som tyskarna med sitt uttryck semasiologi, alltså väsentligen blott etymologisk semologi, dvs. betydelsehistoria. Att ändtligen äfven termen »syntax» af Miklosich m. fl. (jfr Sweet strax nedan) användts för betydelseläran — dock endast såvidt den rör orden, ej andra morfemer — påpekar jag i inledningen till Formläran och kritiserar där såsom varande högst olämpligt [1].

Semologiens ställning såsom grammatikens tredje hufvuddel vid sidan af fonologien och morfologien har först uttryckligen och med bestämdhet häfdats af mig i artikeln 'Något om ord och ordklasser' (i Nordisk tidskrift) 1879. Sedan har denna indelning i princip, om också ej in praxi och i detaljer accepterats af Sweet (1892), ehuru med annan terminologi (»phonology», »accidence» och »syntax»), i det han yttrar [2]: »That part of grammar which concerns itself specialy with forms and ignores their meaning as much as possible, is called accidence. That part of grammar which ignores distinctions of form as much as possible and concentrates itself on their meaning, is called syntax». Självständigt har samma uppfattning vunnits af Raoul de la Grasserie, som i sin skrift 'De la psychologie du langage' (Paris 1889), s. 2 yttrar — med sin speciella terminologi — »La psychique [dvs. semologien] peut se définir l'étude de l'élément intellectuel du langage, dont la phonétique est l'élément physiologique et la morphologie la résultante», och väl äfven af H. Oertel, i hvars mycket läsvärda 'Lectures on the study of language (New York 1902) det heter (s. 276 ff.): »Morphology . . is not so much the treatment of a certain particular set of objects as the manner of treating any linguistic expression from a certain point of view, namely, that of its

[1] Jfr äfven Ries a. st., s. 19 ff.
[2] *New english grammar* I, 204.

form .. Semasiology .. comprises the study of the meaning of all language forms, not simply that of word-forms. Like morphology, it does not deal with a separate set of objects, but it is the second aspect under which all linguistic utterances must be viewed». Förut har indelningen varit t. e. hos Reisig: 1. Etymologi, dvs. (ordets ljudoch) formlära, 2. Syntax, dvs. ordfogningslära, 3. Semasiologi, dvs. ordets funktionslära (delvis); hos senare författare vanligen: 1. Ljudlära, 2. Formlära (dock blott ordets), 3. Syntax, dvs. ordfogningslära och funktionslära. Denna sistnämnda indelning har af Ries förbättrats till: 1. Ljudlära, 2. Ordlära, 3. Syntax, dvs. ordfogningslära, hvarvid de båda sednare erhålla underindelningen: a. Formlära, b. Betydelselära. Men om alla dessa mer eller mindre »vetenskapliga» indelningar gäller, att de hafva det gemensamma felet att icke äga någon enhetlig indelningsgrund [1]. Detsamma gäller naturligtvis vår gängse skolgrammatiks (t. e. D. A. Sundéns) indelning i ljud-, ord-(form-) och satslära. Då, såsom vi i det följande skola finna, jag uppställer »meningen» såsom den minsta självständiga enheten inom semologien liksom »ordet» (vokabeln) inom morfologien och »ljudet» inom fonologien och sålunda i viss mening kan sägas indela grammatiken i läran om ljudet, ordet och meningen, så kan det vid första påseende förefalla, som om min indelning stode i åtminstone hufvudsaklig öfverensstämmelse med den gängse skolgrammatikens. Men det blott förefaller så, ty skillnaden är grundväsentlig. Under det att nämligen indelningen i

[1] Enligt Ries skall den utgöras af »forskningsobjektet», ett yttrande som jag icke förstår. På någon kritik af Ries' med mycken pretention uppträdande arbete behöfver jag här ej inlåta mig, då en förträfflig sådan, utgående från de principer jag uppställt (i *Något om ord och ordklasser* 1879, *Vårt modersmåls grammatik och dess indelning* 1898 samt nu i denna grammatik I, 50 f.) redan är utförd af K. F. Sundén i uppsatsen *Quelques remarques sur la délimitation de la syntaxe* (i 'Uppsatser i romansk filologi, tillägnade prof. P. A. Geijer', Upps. 1901).

ljud-, ord- och satslära har för sina tre delar olika föremål, resp. ordens beståndsdelar, orden själfva och ordens föreningar, så ha mina tre delar samma föremål, nämligen språket i sin helhet, men betraktadt från tre olika synpunkter: materialets, formens och innehållets. Dvs. jag behandlar språket på samma sätt som om någon redogjorde för en viss liten tingest först i dess egenskap af benbit, sedan af kub, så af tärning, eller för en byggnad i dess trefaldiga egenskap af tegelkomplex, envåningshus i morisk stil och kafélokal (jfr I, 50 f.).

§ 2. Det s. k. inre språket.

Om man, såsom ofta sker, kallar betydelsen för innehållet i eller den inre sidan af språket, resp. af språkformerna, så får man tillse, att man icke härigenom föranleder, hos sig själf eller hos andra, en förblandning med två alldeles skilda begrepp, som pläga betecknas det ena med termen »inre språk», det andra med termen »inre språkform». Om detta sednare begrepp få vi tala utförligare i § 7 nedan. Här må därför blott något litet meddelas [1] om hvad som menas med det inre språket eller, som tyskarna äfven uttrycka sig, »die sprachvorstellungen». Härmed förstås nämligen, i synnerhet efter Charcots undersökningar, de reproducerade minnesbilderna af det vanliga (»yttre») språket, vare sig det af oss hörda eller talade, hvartill för dem, som gjort bekantskap med skriftspråk, kommer det »lästa» (dvs. sedda) eller skrifna. Hos många individer förekomma flera eller färre

[1] Se utförligare härom G. Ballet, *Le langage intérieur*, Paris 1886, två tyska upplagor på samma år med titeln *Die innerliche Sprache* 1890; R. Dodge, *Die motorischen Wortvorstellungen*, Halle 1896 (i B. Erdmanns Abhandlungen zur Philosophie VIII); V. Egger, *La parole intérieure*, Paris 1881 (utförligt refereradt i Zeitschrift für Völkerpsychologie B. XIV och XV, i korthet af P. A. Geijer i Språkvetenskapliga sällskapets i Upsala förhandlingar 1882—85, s. 69 ff.). Jfr ock R. Meringer och K. Mayer, *Versprechen und Verlesen*, Stuttgart 1895.

slag af dessa bilder samtidigt, hos andra blott ettdera slaget. I förra fallet är oftast någotdera mer eller mindre öfvervägande. Detta försteg tillkommer då vanligen antingen de s. k. auditiva (hörselminnena) eller de s. k. artikulations-motoriska (minnena af talverktygens användning, af »das bewegungsgefühl»). Stundom, i synnerhet hos ifriga läskarlar, öfverväga dock de s. k. visuella (synminnena), men aldrig de s. k. grafo-motoriska (minnena af skrifrörelserna).

Det inre språkets tillvaro konstateras lättast vid sådana fall som då mot ens vilja »tankarna icke vilja tiga, utan hålla en vaken», eller då man »läser tyst», stundom så energiskt att man rent af blir trött i munnen af sitt »tänkande», ja till och med så att man kan »höras» af en »tankeläsare» [1]. Dessa sistnämnda båda fenomener bero därpå, att de artikulations-motoriska minnena äro så lifliga, att de framkalla svaga ansatser till en verklig artikulation, ansatser som hos vissa individer kunna stegras därhän, att de, som det heter, »tänka högt för sig själfva». På liknande sätt kunna de auditiva och de visuella minnesbilderna ju ofta stegras till hallucinationer. Bekanta exempel på auditiva sådana erbjuda Sokrates, Jeanne d'Arc och i våra dagar Strindberg, på visuella sådana de mer eller mindre historiska »mene tekel» och »in hoc signo vinces». Omvändt leder utplånandet af dessa det inre språkets bilder till olika slag af total eller partiell »afasi» i detta ords allra vidsträcktaste mening: sensorisk afasi eller »orddöfhet», då man förlorat de auditiva minnena; motorisk afasi eller afasi i egentligaste mening, då man förlorat de artikulations-motoriska [2]; alexi eller »ordblindhet», då man förlorat de visuella; agrafi, då man förlorat de grafo-motoriska (jfr I, 45 f.).

---

[1] Se om detta fall t. e. F. v. Schéele, *Det mänskliga själslifvet*, s. 384.

[2] Detta slags afasi är noga att skilja från »afoni» och »anartri» (se I, 45), som båda bero på fel i själfva talverktygen, icke på rubbningar i själslifvet.

Detta inre språk är naturligtvis icke identiskt med våra tankar — icke heller en nödvändig förutsättning för dem — en villomening som dock väl redan Plato hyste, då han yttrade, att »tanken är ett ord i själen, äfven om outtaladt», liksom ock de många senare tänkare och språkforskare, som ansett, att man »icke kan tänka utan ord». Så t. e. säger Schleiermacher, att »Denken und Sprechen sind völlig eins», Hegel, att »es ist in Namen, dass wir denken», Schelling, att »ohne Sprache lässt sich . . überhaupt kein menschliches Bewusstsein denken», och hos K. W. L. Heyse [1] heter det: »Sprechen und Denken ist . . eins . . das Denken ein innerliches Sprechen. Es lässt sich eben so wenig ein klares Denken ohne Sprache als ein Sprechen ohne Denken annehmen»; hos L. Geiger [2]: »Der Begriff entsteht durch das Wort . . die Sprache hat die Vernunft erschaffen» och »mit dem Worte entsteht sofort auch ein Begriff»; hos Max Müller [3]: »Gedanke ohne Sprache ist unmöglich . . Wir treffen nie anders auf bestimmte Idéen als insofern sie in artikulierten Lauten sich verkörpert haben . . Ohne Sprache keine Vernunft» och »Wir denken mit unseren Worten, wie wir mit unseren Augen sehen». Att detta är ett fåvitskt tal, har för längesedan mångfaldiga gånger uppvisats [4] och framgår tillräckligt tydligt redan af det enkla faktum, att äfven de, som äro födda döfstumma, kunna tänka, ehuru de naturligtvis icke äga några språkliga minnesbilder (såvida de icke möjligen med tiden skaffa sig läs- och skrifbilder). Men för oss andra, vi som vant oss att omsätta våra flesta tankar i tal och alltså åvägabragt en fast association mellan tal

---

[1] *System der Sprachwissenschaft*, s. 40.

[2] *Ursprung der Sprache* s. 141 och 168.

[3] *Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache*, II, 56, 62, och *Das Denken im Lichte der Sprache*, s. 502.

[4] Se bland nyare arbeten t. e. H. Gomperz, *Zur Psychologie der logischen Grundthatsachen* (1897), s. 7 ff. och särskildt s. 86 ff., bland något äldre svenska, t. e. E. Tegnér, *Språkets makt öfver tanken*, s. 9 ff.

och tanke, för oss gäller onekligen i regeln, att vi — för att tala med filosofen Bonald — »tänka vårt yttrande innan vi yttra vår tanke», dvs. vi ha det inre språket formadt på ett visst bestämdt sätt (jfr sådana uttryck som »detta är tänkt på latin, på franska» o. d.), innan vi anlita det yttre språket. Men detta för allt högre tankelif nödvändiga [1] tillvägagångssätt är af sekundär upprinnelse. Ursprungligen var gången denna: tänkt tanke framkallade uttalad tanke, dvs. tal, och detta efterlämnade en sin minnesbild, som vid ett följande tillfälle inställde sig näst före ny produktion af tal med i viss mån likartad uppgift. Alltså är det inre språket hvad filosoferna kalla ett posterius, icke ett prius i förhållande till det yttre språket. Det verkliga prius är fastmera själfva den tänkta tanken, det psykiska innehållet, betydelsen, till hvilken vi därför nu återvända.

§ 3. **Närmare om begreppet betydelse.**

Vi komma då till frågan: hvad är det för slags psykiskt innehåll, som kan uppträda såsom »betydelse» hos något vårt språkliga uttryck och sålunda göra det till ett semem? Ty att icke hvarje yttring af vårt själslif spelar denna roll, kan man ju misstänka. Vid besvarandet af denna fråga ansluter jag mig för enkelhetens skull till den alltsedan Kant allmännast gängse indelningen af själsfunktionerna i sådana, som tillhöra förnimmelse-(eller kunskaps-), känslo- och viljelifvet [2]. Låtom oss skärskåda hvartdera slaget för sig och detta i omvänd ordning mot den nu vid deras uppräkning använda. Alltså:

---

[1] Jfr Schéele a. st. s. 291 f.; G. F. Stout i tidskriften Mind XVI, 182 f. (1891), där det påpekas, att blott »intuitivt» tänkande (såsom vid schackspel, mekaniska konstruktioner, vissa matematiska beräkningar och uträkningar o. d.) kan undvara språk; särskildt utförligt Gomperz a. st., i synnerhet s. 88 ff.

[2] Jfr Schéele a. st., s. 110 ff.; A. Herrlin i *Sommarkurserna i Lund 1898. Grundlinjer*, s. 9 ff.

1. Kan betydelsen utgöras af en viljeyttring (drift, begär, vilja; önskan, föresats, beslut, handling)? Att så är fallet, tycks vara t. e. D. A. Sundéns mening, då han [1] ger följande definition: »Språk i vanlig mening är en samling ord, med hvilka människan uttrycker (åt andra meddelar) sina tankar och sin vilja. Ord är .. namn på en föreställning eller uttryck för en viljeyttring». Härvid är emellertid att anmärka, det språkets egentliga uppgift och väsen icke består i att vara ett uttrycksmedel, utan ett meddelelsemedel [2] (se I, 8), hvarigenom ett visst psykiskt innehåll »öfverföres» från personen A till personen B på så sätt, att det ifrågavarande medlet aktualiserar hos B ett psykiskt innehåll (en själsfunktion) af så vidt möjligt samma beskaffenhet som det hos A förefintliga. »Betydelsen» är därför icke väsentligen hvad som fått uttryck, utan hvad som blifvit verkligt meddeladt, liksom öfverhufvud just det till material och innehåll meddelade är språket par préférence, således icke så mycket de talade ljuden som de hörda, icke så mycket det menade innehållet som det förstådda (rätt uppfattade). Nåväl! Det är obestridligt, att om A till B säger *kom!*, så uttrycker han en sin vilja, men det som meddelas — i detta ords nyss angifna mening — är icke denna vilja, utan det kunskapsfaktum, att A vill B:s kommande, och denna förnimmelsefunktion hos B kan visserligen sedan sekundärt aktualisera hos B en med A:s öfverensstämmande vilja, men behöfver ju ej nödvändigtvis göra det. Betydelsen utgöres sålunda i förevarande fall af konstaterandet från båda parternas sida af tillvaron hos A af ett visst viljeinnehåll. Den innebär alltså en kunskap, som lika väl kunde ha vunnits genom t.

[1] *Svensk språklära i sammandrag*, 15 uppl. (1903), s. 1.

[2] Detta bestrides visserligen af t. e. Hobbes, Max Müller och Landmark (Om pronomenerna s. 18), men om denna — för att begagna Gomperz' ord — transparenta absurditet se särskildt GOMPERZ a. st., s. 24; jfr bland äldre uttalanden t. e. STEINTHAL, *Kleinere Schriften* I, 243. Om den smula af berättigande, som tillkommer denna ståndpunkt, se nedan § 20.

e. »jag (A) vill, att du (B) kommer», i hvilket fall verkliga förhållandet lättare inses. Nu fördunklas det nämligen därigenom, att upplysningen »jag vill» icke fått något särskildt uttryck, utan åstadkommes medelst s. k. böjning af ordet *kommer*. Kort sagdt: man kan väl 'meddela' sin vilja i betydelsen af att »tillkännagifva» den, men icke (direkt) 'meddela' den i betydelsen af att »öfverflytta» den, dvs. aktualisera en motsvarande vilja hos en annan. Alltså kan 'betydelsen' aldrig i första hand vara en viljeyttring, utan blott en insikt om en dyliks förhandenvaro hos en annan. Men väl kan denna insikt blifva en vehikel för den ifrågavarande viljeyttringens förmedling, hvadan denna i så mått kan sägas vara indirekt och i andra hand »betydelse» hos ett språkligt uttryck.

2. Kan betydelsen utgöras af en känsla, vare sig en sådan i inskränkt bemärkelse eller en sinnesrörelse (affekt [1]) eller en stämning [2]? Vi dröja här endast vid frågan om sinnesrörelserna, ty skulle det visa sig, att icke ens dessa kunna utgöra »betydelse», så gäller detsamma ännu afgjordare om de andra, mindre intensiva och påtagliga graderna inom känslolifvet. Vårt resonnemang blir nu här ungefär detsamma som det ofvan under 1 förda. Det är nämligen visserligen obestridligt, att en mängd språkmaterial tjänstgör som uttryck för sinnesrörelser, är hvad tyskarna kalla »ausdrucksbewegungen»; så t. e. en mängd variationer i fråga om ljudens prosodiska förhållanden [3], många på gränsen mellan »läten» och verkligt »tal» (jfr I, 17 ff.) stående s. k. interjektioner och äfven andra, högre på språkskalan stående »utropssatser». Men härvid gäller, hvad redan påpekats, att språket såsom sådant icke egentligen är uttrycks-, utan medde-

[1] Sweet använder termen »emotion»; Bourdon (i *L'expression des émotions*, Paris 1892) tar »émotion» i vidsträcktare betydelse, så att det afser hvarje »fonctionnement anormal passager».

[2] Jfr SCHÉELE a. st., s. 364 ff.

[3] Se närmare härom i prosodien kap. 2, 3 och 4.

lelsemedel. Om man medelst ett *aj* ger uttryck åt en starkare eller svagare känsla af lidande, så aktualiseras ej redan därigenom hos åhöraren en motsvarande känsla, utan blott ett kunskapsfaktum, nämligen tillvaron af ett visst lidande hos den *aj*-producerande individen. Visserligen är känslan ofta i hög grad smittsam, så att uttrycken af en hos den ena personen förefintlig känsla lätteligen hos den andra uppväcker »medkänsla», detta dels jämte den förras, så att man känner med honom, dels på grund af den förras, så att man känner för honom [1]. Men denna medkänsla uppstår närmast i anledning af den kunskap, B vunnit (och den föreställning, han i följd däraf gör sig) rörande A:s känsla. Likaså då skriftställaren eller skådespelaren »rör» sin läsare eller åhörare med sina känslosamma uttryck, uppstår den sednares rörelse närmast på grund af de föreställningar, som genom uttrycksmedlen bibringats, dvs. meddelats honom. Alltså är äfven i dylika fall »betydelsen», dvs. det meddelade innehållet, i första hand ett slag af kunskap.

3. Återstår alltså frågan: kan betydelsen utgöras af hvilket slags kunskap (förnimmelse) som helst? Att de s. k. enkla sensationerna icke kunna utgöra betydelser, är tydligt redan däraf, att de öfverhufvud icke kunna omedelbart erfaras isolerade hvar för sig [2], utan ju alltid sammankopplas till s. k. varseblifningar. Däremot kunna alla andra slag af kunskap (eller förnimmelse) [3], hvilka jag här för korthetens skull samman fattar under termen idé, utgöra »betydelser» hos något språkligt uttryck, såsom kommer att närmare utredas i det följande, men som redan här må med ett par exempel af hvartdera slaget belysas. Betydelsen kan nämligen utgöras af:

a) Varseblifning, dvs. en omedelbar »åskådning» (genom sinnena förmedlad uppfattning af ett s. k. verkligt

---

[1] Jfr Schéele a. st., s. 355 ff.
[2] Jfr Schéele a. st., s. 120 ff.
[3] Jfr Schéele a. st., s. 320.

yttre föremål), t. e. *det där trädet där borta, den här kritbiten.*

b) Individual-föreställning eller föreställning i inskränkt bemärkelse (vare sig minnes- eller fantasibild), dvs. en medelbar åskådning (en inre bild, skapad på grundval af forna varseblifningar), t. e. *vår frånvarande vän P.* (minnesbild), *din tillkommande* (väl i regeln fantasibild), *min salig far* (för den ene minnesbild, för den andre fantasibild).

c) Universal-föreställning (allmänföreställning eller »schema»), dvs. en grupp af likartade föreställningar, som omärkligt öfvergå i hvarandra, t. e. *en* (röd, hvit, gul osv.) *törnros, guld* (mycket eller litet, rent eller legeradt, prägladt eller oprägladt, arbetadt eller oarbetadt osv.).

d) Begrepp, dvs. (en generell och abstrakt, i sin högsta potens rent bildlös) uppfattning af det för en föreställningsgrupp lika och gemensamma, hvilket vinnes genom fixerande af det för universalföreställningen »väsentliga», dvs. konstanta, t. e. *tre, triangel, begreppet människa, godhet.* En mängd af våra s. k. begrepp äro emellertid knappast verkliga begrepp för andra än dem, som funnit en »definition» på sitt »begrepp» eller åtminstone en bestämd »glosa» för detsamma; för andra ännu blott en universalföreställning. Här märkes sålunda tydligt språkets storartade vikt och betydelse för begreppsbildningen (jfr ofvan s. 13 not. 1) och det myckna af sanning som innehålles i påståendet, att »det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta».

e) Omdöme (eller grupp af dylika), dvs. den psykiska process, hvarigenom en idé uppfattas såsom förbunden med en annan, t. e. *han är adelsman, gossen fryser* (= har köldförnimmelser), *din dumbom!* (= du är en dumbom).

Vi kunna alltså nu definiera betydelse på följande sätt. Den idé eller de idéer, som hos en individ aktualiseras (bringas till medvetande) på grund af ett af en annan individ produceradt fonem (eller eventuellt ett eller flera skriftecken), kal-

las dettas betydelse i sträng och egentlig mening (jfr I, 9). Fonemet i fråga visar sig genom denna sin förmåga af idéaktualisering vara ett 'morfem' och kallas i sin egenskap af representant för den ifrågavarande betydelsen ett 'semem' af viss betydelse (liksom det naturligtvis från andra synpunkter betraktadt är såväl ett morfem af viss form som ett fonem af viss materialbeskaffenhet).

§ 4. Ockasionell och usuell betydelse.

Då nu betydelserna på grund af sakens natur — idévärldens outtömliga rikedom — äro oändligt många, men morfemerna alltid hos hvarje talande individ endast finnas till i ett visst, mer eller mindre begränsadt antal, om ock möjlighet finnes att nästan obegränsadt öka detta antal, så är tydligt, att en mängd, ja faktiskt kanske alla, morfemer måste, åtminstone interimistiskt, vara »polysema», dvs. representera flera skilda betydelser, alltså utgöra flera olika sememer [1]. Det enda undantaget torde utgöras af vissa rent vetenskapliga termer såsom »elliptisk funktion» eller »vismutoxid» samt väl de flesta räkneord [2].

Ofta är ju denna polysemi (mångtydighet) alldeles ögonskenlig såsom vid *väsen* 'varelse' och 'buller', *storm* på hafvet och på hufvudet, *bal* 'dansnöje' och 'varupacke', *fot* spannmål eller på djur eller ett bergs, *band* på en bok eller af röfvare eller i hatten eller på en tunna; jfr vidare t. e. »Karl *står* på ett ben, klockan *står*, det *står* i tidningen, hur *står*

[1] Jfr Wundt, *Logik*, 2. aufl., I, 101: »Da es unmöglic hist die unzähligen Vorstellungen unseres Bewusstseins durch gesonderte Benennungen zu unterscheiden, so muss sich die Sprache begnügen, gewisse Gruppen von einander zu trennen».

[2] Jfr K. O. Erdmann, *Die Bedeutung des Wortes* (Leipzig 1900), s. 17. Då denne förf. emellertid tycks anta, att alla räkneord äro entydiga (monosema), så har han däruti afgjordt orätt. Det må vara nog att erinra om sådana uttryck som »*ett tu tre* (= plötsligt) var han borta», »du borde ha *fem och tjuge* (= smörj)», »det var *sjutton!*», »hvad *sjuhundra* vill det här säga?» m. m. d.; jfr ock K. Ljungstedt, *Språkets lif*, s. 105 f.

det till?» det *står* inte i min makt» osv. Men i andra fall är saken icke lika klar. Ordet *jag*, användt om olika personer, har ju alltid en olika innebörd, löpande parallell med personernas olikhet; ordet *här* åsyftar ju vanligtvis olika lokaliteter, ordet *nu* åter alltid olika tidpunkter; i frasen »gif mig en nål!» kan ju *nål* alltefter omständigheterna betyda en knapp-, hår-, stopp-, krås-, virk-, sy-, schal-, broder-, magnet-, knyt-nål m. m. Men vi finna lätt en väsentlig skillnad mellan de förra fallen af polysemi och dessa nu senast anförda. I sådana fall som *väsen, storm, bal* osv. kan man icke såsom vid *jag, här, nu* osv. sammanfatta morfemets olika speciella och tillfälliga betydelser under en gemensam mera generell och allmängiltig sådan; dvs. hvad Paul [1] kallar morfemets »ockasionella» betydelser kunna icke subsumeras under en enda, utan blott under flera »usuella» betydelser. Däremot kan vid t. e. *jag* — om vi frånse det filosofiska språkbrukets »jag»-begrepp — hvarje ockasionell betydelse sägas vara ett species af den usuella betydelsen »den för tillfället talande»; *här* betyder alltid — trots alla olikheter för resten — »på det utpekade eller på annat sätt för tillfället kännetecknade stället»; *nu* »vid den ifrågavarande tidpunkten» eller, hvilket innebär ungefär detsamma, »under de förhandenvarande omständigheterna»; *nål* »litet spetsigt föremål» osv. Alltså, under det att det i de förra fallen är obestridligt, att morfemet äger flera oförenliga betydelser och sålundå utgör flera sememer, så kan man i de sednare fallen med lika rätt, alltefter olika synpunkter, säga, att morfemet äger blott en, och att det äger flera olika betydelser. Det har nämligen två olika slags betydelser:

1. En mångfald ockasionella (tillfälliga) betydelser, alltefter omständigheterna olika för hvarje tillfälle, då det användes, t. e. *jag* = Hr A, Hr B, Hr C, Hr D osv. Strängt

---

[1] *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 3. aufl., s. 68 ff.

taget kan man till och med säga, att ett morfem aldrig har alldeles samma ockasionella betydelse vid två olika tillfällen. Ty oafsedt den olika innebörd det vid användningen får i och genom olika tid och rum, så modifieras alltid det idéinnehåll, som det aktualiserar, af »situationen» i vidsträckt bemärkelse, dvs. af de idéer, i sammanhang med hvilka det uppträder. Så t. e. abstraherar man i frasen *Johan äter äpplen* från alla sådana innehållsbestämningar hos *Johan*, *äter* och *äpplen*, som ej angå dessa morfemers tillfälliga användning i sammanhang med hvarandra. *Johan* betyder här just den äppleätande Johan; *äter* åsyftar ätandet sådant det bedrifves af Johan (och ingen annan), då han äter äpplen (och ingenting annat); och *äpplen* äro inga äpplen i allmänhet, utan endast de äpplen som för tillfället ätas af vår Johan [1].

2. En enda usuell betydelse, vunnen genom abstraktion ur alla de ockasionella betydelserna och därför upptagande blott det för dem alla lika och gemensamma, t. e. *jag* = den nu talande. Denna betydelse är sålunda noga att skilja från den etymologiska termen »grundbetydelse», dvs. den hos ett morfem äldsta historiskt uppvisbara (eller genom slutledning uppkonstruerade) betydelse, som ligger till grund för eller åtminstone med mer eller mindre rätt antages ligga till grund för öfriga, »härledda» betydelser.

Den gängse termen »usuell» är såtillvida mindre lyckligt vald — bättre vore »universell» eller (med Stout) »generell» — som den lätt förleder att tro, det här vore fråga om den vanligaste betydelsen, med hvilken emellertid den usuella mycket sällan sammanfaller. Tvärtom utgöres ett morfems vanligaste betydelse i regeln af en eller flera hvarandra särskildt närstående bland dess ockasionella betydelser, ofta mycket olika för olika personer, alltefter den olika miljö, i

[1] Jfr Stout, Mind XVI, 189 f.

hvilken de lefva. För mig t. e. har ju ordet *du* (eller, ifall jag själf talar, *jag*) vanligen betydelsen »Adolf Noreen». För nutida svenskar betyder *kungen* vanligen »Oskar II». *Klöfver* är väl för de flesta af oss en foderväxt, för den passionerade kortspelaren väl dock snarast något helt annat. Här ha vi således icke att göra med den usuella betydelsen, utan med den företrädesvis aktuella (betydelsen »*κατ' ἐξοχήν*» eller »par préférence»), hvad vi i brist på bättre term kunna kalla den predominerande (förhärskande) betydelsen. Att den usuella betydelsen icke heller i den meningen är den vanligaste, att den skulle vara den allmännast spridda, den af största antalet individer använda, framgår ock af de redan anförda exemplen. Ja enligt Stout [1] skall den usuella betydelsen rentaf vara på visst sätt »en fiktion», ty antingen är den i något konkret fall verkligen föreliggande och då naturligtvis en ockasionell betydelse bland alla de andra, eller ock är den en blott grammatisk abstraktion, som på ett mer eller mindre vagt sätt utstakar gränsen för det område, hvarinom de ockasionella betydelserna röra sig. Javäl, men — svarar jag härpå — just dylika abstraktioner och ej de konkreta fallen är det, som utgöra föremål för hela grammatiken. Så t. e. då vi tala om *a*-ljudet, afse vi ej något af de faktiskt producerade *a*-ljuden, hvilka sinsemellan kunna vara och säkerligen ofta också äro mycket olika, utan en på grundval af alla dessa skiftande *a*-ljud uppgjord grammatisk abstraktion.

§ 5. Hvad menas med »samma» betydelse?

Efter denna utredning kunna vi nu till besvarande upptaga en fråga, som ej klargjorts genom den definition på semem, som i § 1 lämnats, nämligen denna: inom hur stor latitud få betydelseskiftningar förekomma, för att vi skola kunna säga oss ha att göra med samma semem och ej med

---

[1] A. st., s. 194.

tvenne olika sådana? Eller med andra ord uttryckt: under hvilken förutsättning kunna två under skilda förhållanden uppträdande, men för öfrigt helt eller åtminstone väsentligen likartade — naturligtvis i semologiskt afseende — sememer med hvarandra identifieras? Kort sagdt: hvad menas med ett och samma semem? Detta spörsmål behandlar jag delvis — nämligen såvidt det rör homofona (likalydande) sememer — i inledningen till Formläran och besvarar det då till att börja med så, att betydelsedifferenser, som man icke är medveten om och i alla händelser icke åsyftar att få uttryck för, icke kunna rimligen anses konstituera olika sememer. Alltså bör t. e. det ord *Uppsala*, som jag för tjugo år sedan producerade, betraktas såsom samma semem som det i denna dag af mig producerade, och ett *jag*, yttradt af mig, är att anse såsom samma semem som det *jag*, som uttalas af en annan individ. Men här i betydelseläran kunna vi betrakta frågan från en något vidsträcktare synpunkt, och jag säger då: samma semem föreligger, så snart betydelsedifferenser visa sig uteslutande i fråga om den ockasionella betydelsen, icke i fråga om den usuella. Alltså äro *jag* = Andersson och *jag* = Pettersson ett och samma semem; likaså *nu* = 1 mars 1904 och *nu* = 6 nov. 1632. Detta emedan de differera blott vid den tillfälliga användningen, icke redan vid själfva definitionen af deras innebörd. Däremot ha vi i »*hästen* är ett djur» och »*hästen* dog i natt» att göra med två olika sememer, emedan dessa redan i fråga om sitt begrepp skilja sig åt. Och detsamma gäller, äfven om en usuell åtskillnad skulle, såsom ofta händer, kunna ockasionellt upphäfvas. Så t. e. kunna ju uttrycken *jag, undertecknad, din gamle vän, P. Lundgren, densamme* i ett och samma bref samtliga, rent ockasionellt, vara fullständigt identiska i semologiskt afseende, men detta förhållande berättigar oss dock icke att påstå, det alla dessa morfemer utgöra ett och samma semem, annat än för så vidt vi uttryckligen tillägga: ockasionellt. Men märkas

bör, att gränsen mellan usuell och ockasionell betydelse ofta är, liksom öfverhufvud alla gränser i naturen, mycket svår att skarpt urskilja och uppdraga. Så t. e. kan man nog gå med på att säga *en häst* vara »samma» semem i »det där är en häst», vare sig detta yttrande fälles rörande en lefvande häst, en målad, skulpterad eller uppstoppad häst, ett hästkadaver m. m., detta trots den odisputabla stora olikheten mellan de åsyftade föremålen. Men hvad skola vi säga om den *häst* benämnda schackpjäsen med hästhufvud, som i ordböcker plägar upptas såsom en särskild betydelse hos ordet *häst*, under det att de ej förfara så med den kuriösa betydelse, som tillkommer samma ord i frasen »han läser som en häst» (dvs. ett mönster af flit och driftighet)? Härvidlag är tydligen en god portion godtycklighet hart när oundviklig.

Då jag i det följande talar om olika betydelser, respektive sememer, afser jag alltså en usuell betydelseolikhet, så snart ej särskildt betonas, att fråga är om en blott ockasionell sådan.

Till sist må påpekas, hvad som ju egentligen är tämligen själfklart, nämligen att en rent morfologisk (eller till och med blott fonologisk) olikhet i och för sig icke utgör något skäl till statuerande af olika sememer. Absoluta synonymer [1], om och i den mån sådana verkligen finnas, äro således samma semem, t. e. *Kandia* och *Kreta*, (plan) *triangel* och *tresidig rätlinig figur* och alla andra fall af »definitioner», eftersom ju i dylika alltid en absolut betydelseidentitet mellan subjektet och »predikativet» är åtminstone åsyftad, om ock icke alltid lyckligt uppnådd. Men frånsedt dessa jämförelsevis sällsynta fall af definierande är det ytterst ondt om absoluta synonymer. Ja det är rent af tvifvelaktigt, om sådana finnas annat än ockasionellt, dvs. att de båda uttrycken kunna i ett visst bestämdt fall utan åtskillnad brukas

[1] Jfr om detta begrepp inledningen till Formläran. Jfr om synonymer I, 32.

i stället för hvarandra, ett fall som visserligen är mycket vanligt, t. e. *när: då, nyttja: begagna: bruka, batalj: fältslag: drabbning: slaktning* osv. Ty icke blott egentliga synonymer, utan äfven många väsentligen blott morfologiska dubbletter[1] differera i regeln — och vanligen desto mera ju större den morfologiska olikheten är — dels usuellt, dels än oftare, ja kanske alltid, stilistiskt. Den usuella differensen visar sig däri, att uttrycken ha olika omfång, så t. e. är *igen* synonym icke blott till det ungefär lika vidsträckta *åter*, utan äfven till de speciellare och inbördes mycket olika *ånyo* och *tillbaka;* eller t. e. uttrycket *kung* afser äfven en figur i kortspel, under det att detta icke är fallet med dubbletten *konung*. Den stilistiska differensen åter innebär, att uttrycken väcka antingen olika associationer, t. e. *soldat: krigare, häst: springare*, eller en olika »känsloton»[2], t. e. *märr: sto, två: tvenne, ge: gifva*, eller — och detta är kanske i regeln fallet — båda delarna, t. e. *kindpust: örfil: slag på käften, helbrägdagörare: medikus: läkare: doktor, aflida: afsomna: gifva upp andan: gå hädan: dö: bita i gräset: kola af: vända näsan i vädret.* Om man vill anse denna stilskillnad (stämningsvärdet, jfr I, 27 ff.) innebära en verklig betydelseolikhet och sålunda låta den få konstituera olika sememer, synes mig vara en smaksak. Själf betraktar jag i det följande sådana »stilistiska betydelsedubbletter» såsom samma semem, så snart ej särskildt framhålles, att de stilistiskt sedt äro olika sådana. Vill man däremot med K. O. Erdmann[3] ta termen betydelse i vidsträcktare bemärkelse, så får man inom »betydelse i vidsträckt mening» skilja mellan: 1. idéhalt (»betydelse i inskränkt mening»), 2. associationshalt och 3. känslohalt.

---

[1] Jfr om detta begrepp inledningen till Formläran.

[2] Jfr K. O. Erdmann, *Vorstellungswerth und Gefühlswerth der Worte* (i Beilage zur Allgem. Zeitung 1896, nr 222—3) och *Die Bedeutung des Wortes*, s. 82 ff., samt Oertel, *Lectures*, s. 299 ff.

[3] Se föreg. not.

§ 6. Betydelsekategorierna.

Hvarje individs oöfverskådliga mångfald af idéer (i ofvan § 3 mom. 3 angifven mening), hans »tankevärld» eller »idélif» — således äfven, då nu fråga är om språk, de för honom tillgängliga betydelserna — är alltid, om ock till stor del för individen omedvetet, mer eller mindre klassificerad, ja systematiserad och i viss mån äfven organiserad. Detta ordnande till ett system sker på så sätt, att genom s. k. idéassociation det från någon synpunkt likartade sammanföres till en grupp, som står i ett visst motsatsförhållande till en annan grupp, bildad af sådant som från samma synpunkt är på annat sätt beskaffadt, men å sin sida sinsemellan likartadt. Hvarje sådan allmän synpunkt (abstrakt begrepp), som valts till indelningsgrund för en dylik idéklassifikation [1], kallas en allmän psykologisk kategori, och de genom indelningen uppkomna klasserna kallas specialkategorier. Så t. e. äro aggregationstillstånd, antal (numerus) och kön (sexus) allmänna kategorier med specialkategorierna fast kropp, vätska och gas, respektive ental (singularis) och flertal (pluralis) eller mankön (maskulinum) och kvinnkön (femininum).

Dessa synpunkter, kategorierna, äro icke blott oändligt många, eftersom ju tillvaron erbjuder så många sidor, hvarifrån den kan af reflexionen betraktas, utan de äro äfven hos olika individer mycket olika till antal och beskaffenhet, eftersom olika människor ju ha så olika sinne för tillvarons olika sidor. Den ene ser likheter, där den andre ser blott olikheter; den ene fäster sig vid ett, den andre vid ett annat, osv. Kort sagdt, hvar och en har sin egen mer eller mindre originella »världsåskådning» eller åtminstone »syn på tingen» och deras sammanhang. Därför ha kategorierna ingen absolut

[1] Jfr STOUT, Mind XVI, 196: »general modes of connexion, constitutive of an ideal whole», dvs. sådana allmänna förbindelsesätt, som äro grundläggande för bildandet af ett helt af idéer.

allmängiltighet, liksom de ej heller uppträda i samma antal hos olika individer. De äro t. e. andra och färre hos barnet, vilden och den »bornerade» (dvs. den som har relativt få, men konstanta och vanligen mycket allmänna »synpunkter») än hos den vuxne, kulturmänniskan och den som är »broadminded» (dvs. som har många, växlande och speciella synpunkter). Men liksom människor, som lefva i intim gemenskap med hvarandra, i de flesta afseenden få likartade vanor, så öfverensstämma de äfven i det stora hela i fråga om arten och antalet af de af dem använda kategorierna, som ju äro ett slags tankevanor [1]. Detta förhållande framträder i det yttre påtagligt i och genom språkgemenskapen, hvars djupaste grund just utgöres af öfverensstämmelse i fråga om de kategorier, som fått språkligt uttryck, ett uttryck som vidare just i följd af nämnda öfverensstämmelse visar sig mäktigt af reciprok användning.

Dessa sistnämnda kategorier, de som erhållit språkligt uttryck, äro de s. k. grammatiska eller språkliga kategorierna [2] eller än bättre uttryckt, eftersom ju dessa kategorier äro idéer af det slag jag i § 3 kallat »betydelser», de semologiska kategorierna eller betydelsekategorierna. Dessas sammanfattning till ett helt är betydelsekategoriernas system eller kortare uttryckt betydelsesystemet, och det är den säregna beskaffenheten af detta, som i vida högre grad än beskaffenheten af det använda fysiska materialet (det s. k. ljudsystemet) gör ett visst språk till just detta språk till skillnad från andra. Om t. e. alla ljud i svenskan och i något visst söderhafsspråk råkade att vara alldeles lika, så skulle dessa båda språk dock vara högst olikartade språk; och omvändt äro svenskan och danskan hvarandra mycket liknande språk

[1] »Denkgewohnheiten», se G. v. d. Gabelentz, *Die Sprachwissenschaft*, s. 247.

[2] En sämre term är det någon gång brukade »språkkategorierna», hvarvid man lätt kommer att tänka på arter af språk.

trots de högst olika ljuden, som skilja sig åt mera än t. e. svenskans och italienskans, hvilka sednare två språk stå hvarandra vida mera fjärran i fråga om det väsentliga, nämligen betydelsesystemet.

§ 7. »Den inre språkformen». Grammatisk funktion.

Detta nu behandlade begrepp, »betydelsesystemet», är det väl väsentligen som åsyftas med den i synnerhet hos något äldre författare så ofta förekommande, men sällan eller aldrig klart fattade, i alla händelser icke klart definierade och för resten från flera synpunkter olämpliga termen den inre språkformen[1]. Denna uppfanns och beskrefs, dock i ett dunkelt tal, af W. v. Humboldt[2] och utreddes vidare, ehuru fortfarande höljd i töcken, af Steinthal i och genom en mängd — olyckligtvis alltför många — definitioner, af hvilka flera äro skäligen obegripliga, t. e. »Anschauung der Anschauung»[3] eller »eine innere Anschauung des inneren Inhaltes, eine Apperception von Anschauungen und Begriffen» eller »eine Anschauung oder Apperception jedes möglichen Inhaltes, den der Geist besitzt» o. d.; andra bättre, såsom »das gedankenhafte Element der Sprache, durch welches sie an sich eine Weltanschauung ist»[4] eller kort och godt »die grammatischen Kategorieen», men därjämte äfven, visserligen kort men icke godt, »das Etymon» eller »die Etymologie». Väsentligen nöjaktigt uttrycker sig emellertid redan Heyse:[5] »das eigenthümliche System der grammatischen Kategorieen, wie es der sprachschaffende Volksgeist oder der innere Sprachsinn eines

[1] Jfr H. Steinthal, *Grammatik, Logik und Psychologie* (1855), s. XXI: »Bedeutungslehre.. die doch wohl nichts Anderes sein wird als die Darstellung der innern Sprachform».

[2] »Humboldts grösstes Verdienst um die Sprachwissenschaft» enligt Steinthal.

[3] A. st., s. 304 och flerestädes.

[4] *Der Ursprung der Sprache* (1858), s. 130.

[5] *System der Sprachwissenschaft* (1856), s. 162.

Volkes hervorgebracht hat», hvarmed är att jämföra Humboldts åsikt, sådan den af Steinthal[1] anses kunna sammanfattas: »das System der Begriffe und der Denkformen, in sofern es durch Lautformen bezeichnet ist», en definition som Steinthal dock för sin del icke vill godkänna.

Hos oss ha Humboldts och Steinthals åsikter i frågan utförligt refererats och exemplifierats af K. Claëson,[2] som, ehuru något klarare än föregångarna, dock ej heller lämnar någon bestämd definition. Ty såsom en sådan kan ej följande beskrifning af ifrågavarande begrepp erkännas: »sammanfattningen till ett helt af de trenne inre egenskaperna hos hvarje språk, nemligen den grad af tankeskärpa som yttrar sig i dess grammatiska system, den ursprungliga uppfattning af tingen som yttrat sig i dess lexikaliska beteckningssystem, det inre öra som gifver sig tillkänna i dess ljudsystem» liksom ej heller följande: »den till grund för hvarje verkligt språk liggande inre enhet, som gör det till hvad det är, den individuella princip, som genomtränger hvarje del af mångfalden, och som åt hvarje enskildhet gifver den egendomliga prägel, genom hvilken hon visar sig tillhöra just detta hela», hvilket allt nu till på köpet ytterst är detsamma som nationalanden.

Vända vi oss nu till de författare, som i våra dagar mera utförligt diskuterat detta begrepp, hvilket enligt Gabelentz är »einer der schwierigsten und der fruchtbarsten», ja enligt Steinthal till och med »der wichtigste in der Sprachwissenschaft», hvadan jag icke skickligtvis kan förbigå detsamma, så kommer icke heller nu någon synnerlig grad af precision till synes, då det t. e. hos Gabelentz[3] heter: »Die Sprachgesetze bilden unter sich ein organisiertes System, das wir den Sprachgeist nennen. Der Sprachgeist bestimmt die

---

[1] A. st., s. 128. Jfr nedan s. 30 not 3.

[2] *Skrifter* I, 239 ff.; jfr II, 164 ff.

[3] *Die Sprachwissenschaft* (1891), s. 63, resp. 326 f. och 82.

Art und Weise, wie der Sprachstoff gestaltet wird; insofern ist er Bildungsprinzip oder innere Sprachform» eller »Jeder Mensch hat seinen Ideenkreis, beherrscht durch eine bestimmte Anschauungsweise. In dieser besteht eine gewisse Gemeinschaft unter den Sprachgenossen: innere Form», eller då det ifrågavarande begreppet bestämmes såsom »die Auffassung der drei Beziehungsarten: der logischen, der psychologischen und der räumlich-zeitlichen» eller såsom »die dem Sprachbaue zu Grunde liegende Weltanschauung». En smula gripbarare är väl N. Fincks[1]: »die in der etymologischen und synonymischen gruppierung sowie im sprachbau zum ausdruck kommende weltanschauung einer geistigen gemeinschaft» och än mer H. Pauls[2]: die besondere Art, mit welcher in einer jeden Sprache die Dinge und ihre Verbindungen unter einander erfasst werden» samt den sista definition, som mig veterligen framställts, nämligen W. Wundts[3]: »der Complex psychologischer Zusammenhänge, die eigenthümlichen Associations- und Apperceptionsgesetze, die in dem Aufbau der Wortformen, in der Scheidung der Redetheile, der Gliederung des Satzes und der Ordnung der Satzglieder zur Erscheinung kommen» eller som det kortare heter: »die psychischen Motive, welche die äussere Sprachform als ihre Wirkung hervorbringen».

En från ofvan citerade definitionsförsök rätt afvikande mening inlägges emellertid i termen af A. Marty, som yttrar[4]: »Diese 'innere Form' besteht in gewissen Vorstellungen, die durch unsere sprachlichen Ausdrücke erweckt werden, aber nicht selbst deren Bedeutung bilden, sondern nur dazu dienen, sie nach den Gesetzen der Ideenassociation zu erwecken».

---

[1] *Der deutsche Sprachbau* (Marburg 1899), s. 10; jfr s. 9.

[2] *Grundriss der germanischen Philologie*, 2. aufl. (1897), I, 122.

[3] *Völkerpsychologie, I Die Sprache*, II, 407 f. (1900).

[4] *Über das Verhältnis von Grammatik und Logik* (i 'Symbolæ Pragenses', Prag 1893), s. 7 ff.

Här är sålunda tydligtvis fråga om hvad K. O. Erdmann [1] kallar 'Nebensinn' och jag ofvan s. 24 benämnt 'associationshalt', såvidt denna beror på etymologiskt sammanhang, den bild som genom utväljandet af en viss karakteristisk synpunkt gifvit upphof åt en viss benämning. I samma riktning går Lazarus' definition [2]: »Die . . durch die Namengebung festgehaltene, einseitige Beziehung der vielseitigen Sache zum Menschen nennen wir die innere Sprachform», och något dylikt menar väl äfven Steinthal med sina ofvan s. 27 citerade uttryck »das Etymon» och »die Etymologie». Enligt denna terminologi skulle man sålunda t. e. säga, att *springare, trafvare* och *häst* ha samma 'betydelse', men olika 'inre språkform' (associationshalt).

Emellertid synes mig den ifrågavarande termen, trots den vördnad med hvilken den hittills alltid behandlats, böra helt och hållet aflysas, enär den, såsom af ofvan gjorda framställning torde hafva framgått, är på samma gång utsliten, tvetydig och oklar. För öfrigt är den öfverflödig, ty alla de anförda citaten tendera dock mer eller mindre tydligt till uttryckande af det begrepp, jag med en otvetydig term benämnt 'betydelsekategoriernas system' eller 'betydelsesystemet'; jfr särskildt Heyses ofvan s. 27 citerade definition samt Steinthals därsammastädes anförda identifiering af de grammatiska kategorierna och den inre språkformen liksom ock hans referat (ofvan s. 28) af Humboldts egentliga mening i frågan [3].

Ingenting annat än begreppet betydelsesystemet döljer sig väl heller i de flesta fall bakom våra, mot tyskarnas »Sprachgesetze, Sprachgeist, Sprachgefühl, Sprachbewusstsein»

---

[1] *Die Bedeutung des Wortes*, s. 82 ff.

[2] *Das Leben der Seele*, 2. aufl., II, 138.

[3] På väsentligen samma sätt uppfattas denna af E. Wechssler, *Giebt es Lautgesetze?* (Halle 1900), s. 37: »Unter der 'inneren Sprachform', in die später so viel hineingedeutet worden ist, verstand er [= Humboldt] nichts anderes als den gesamten Bestand der mit den akustisch-motorischen Worten und Wortformen assoziierten Bedeutung».

noga svarande, populära uttryck »språklagarna, språkanden, språksinnet, språkmedvetandet» och i all synnerhet »språkkänslan», hvilka få göra tjänst som ett sorts mystiskt schibbolet i fråga om språkriktighet. Granskar man nämligen de fall då något säges »stöta (såra, strida mot, kränka, svära mot osv.) språkkänslan» o. d., så finner man det härvidlag sällan vara fråga om något fonologiskt brott mot det gängse godkända språkbruket, t. e. ett uttal af *blå* med »tjockt» *l*, af *preferangs* med fransk nasalvokal i sista stafvelsen eller af *psalm* med hörbart *p*. Ej heller afser man gärna morfologiska synder sådana som t. e. preteritiformen *gådde* för *gick* eller pluralformen *begrepper* för *begrepp*. Däremot drages »språkkänslan» vanligen fram som argument, då fråga är om semologiska missgrepp, såsom t. e. då man försökt ersätta *kärande* och *svarande* med *kärare* och *svarare* eller utbytt *berättelse* mot ett väl efter danskt mönster bildadt *förtäljning* (jfr da. *fortælling*) eller låtit af norskan förleda sig att tala om *vänsterstyre* i stället för *-styrelse*. Ehuru både fonologiskt och morfologiskt oklanderliga stöta dessa nybildningar de flesta svenskars semologiska instinkt eller rättare sagdt vanor, detta emedan de, använda i n u angifna b e t y d e l s e r — men visst icke alltid annars — af oss kräfva en oskälig ansträngning för att »appercipieras» [1] på åsyftadt sätt. På grund af sin form appercipieras nämligen dessa bildningar otvunget, dvs. enligt våra associationsvanor, i helt andra betydelsekategorier än de åsyftade: *svarare* inrangeras i kategorien substantiva actoris tillsammans med *åkare, ölutkörare, bärare, vedhuggare* osv. och kommer sålunda att närmast afse en som yrkesmässigt svarar; *förtäljning* fattas alltför lätt såsom ett substantivum actionis i likhet med *försäljning, sköljning,*

[1] »Apperception» är Herbartianers, Steinthals, Stouts m. fl. psykologers goda term för den själsprocess, hvarigenom en systematiserad idégrupp med sig införlifvar ett nytt element; s. STOUT, Mind XVI, 23 ff., särskildt s. 29 f. Jfr ock min inledning till den etymologiska ljudläran.

inbärgning, färgning, härjning, smörjning, höjning, plöjning osv. och blir alltså 'det att förtälja'; och *vänsterstyre* associerar sig med *båtstyre, plogstyre, blindstyre* o. a. *styren*. Äfven vid sådant uppenbart missbruk af ordet språkkänsla, som då det t. e. heter, att den kräfver stafningen *ljuta, hjord* och *kavalleri* på grund af sammanhanget — för den nutida språkkänslan?! — med respektive *lott, herde* och »*kavall* förbi», visar sig uttrycket åtminstone pretendera att åsyfta semologisk association.

Kort sagdt: vi kränka språkkänslan, den inre språkformen, betydelsesystemet, när vi söka tillägga ett visst morfem en annan »funktion» än den, hvartill dess bildning naturligt och otvunget ger anledning. Med grammatisk funktion eller »språklig användning» menas nämligen den psykologiska kategori, som af ett morfem för tillfället representeras (jfr vidare s. 38 nedan). Då de allra flesta morfemer ju äro polysema, så kunna de alltså ha olika funktion vid olika tillfällen, äga sålunda en viss, ofta mycket betydlig, funktionslatitud, t. e. *hästen*, som kan betyda dels en viss bestämd individ af hästsläktet såsom i »hästen dog i natt», dels alla hästar, hela hästsläktet, hästen i allmänhet såsom i »hästen är ett fyrfotadjur»; jfr ock »*en häst* går därborta på ängen» med »*en häst* har fyra fötter». När denna latitud öfverskrides, bryter man mot »språkets lagar», ett brott som naturligtvis någon gång kan — liksom andra uppror — vara (språk-) moraliskt berättigadt, nämligen då lagen är dålig och det nya ett godt, och som i alla händelser ursäktas, om revolten lyckas.

§ 8. Grammatisk och psykologisk kategori.

Redan ofvan s. 26 har jag definierat grammatisk kategori såsom en psykologisk kategori, hvilken fått språkligt uttryck; jämför Pauls yttrande:[1] »Sobald die Wirksamkeit der psy-

[1] *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 3. aufl., s. 241.

chologischen Kategorie in den sprachlichen Ausdrucksmitteln erkennbar wird, wird sie zur grammatischen.» Alltså tycks det finnas psykologiska kategorier, som — åtminstone tills vidare — icke kommit till språkligt uttryck i ett visst språk (ehuru kanske i ett annat sådant), som sålunda äro hvad Bréal[1] kallar »idées latentes»; andra däremot, som i det ifrågavarande språket redan hunnit därhän. Men när har nu detta skett, dvs. hvad fordra vi som kriterium på att en viss kategori fått språkligt uttryck? Strängt taget naturligtvis blott, att den är möjlig att på något som helst sätt uttrycka i mänskligt språk. Men det visar sig lätt, att det gängse vetenskapliga språkbruket — äfven Pauls trots hans nyss citerade ord — ej tar termen grammatisk kategori i en så vidsträckt mening, för hvilken man ju, om man så vill, kunde reservera termen »betydelsekategori», utan i en inskränktare, för hvilken man då kunde reservera termen »grammatisk kategori» i inskränkt och vanlig bemärkelse eller, otvetydigare, »flexivisk (jfr nedan s. 35) kategori». Annars vore ju t. e. ett sådant ofta hördt påstående, som att kinesiskan »saknar helt och hållet alla grammatiska kategorier»[2], fullkomligt meningslöst (frånsedt att det torde vara oriktigt, hur man än bestämmer begreppet grammatisk kategori). Det skulle nämligen innebära, antingen att kinesen icke äger några psykologiska kategorier öfverhufvud, eller att han icke lyckats få till stånd något språkligt uttryck för någon enda af dem; bådadera lika orimligt. För att pröfva, hvad det gängse språkbruket faktiskt menar med grammatisk kategori (i inskränkt bemärkelse), må vi därför undersöka några konkreta fall.

Äro aggregationskategorierna 'fast kropp' och 'vätska' grammatiska kategorier i nysvenskan? Uttryckas kan ju denna motsättning ej blott med de båda nu nämnda morfemerna,

[1] *Les idées latentes du langage* (Paris 1868; äfven i Mélanges de mythologie et de linguistique 1877).

[2] Så t. e. hos K. Claëson, *Skrifter*, I, 232.

utan t. e. med *is: vatten, ister: flott, socker: smält socker, frusen grädde: grädde.* Men vi få dock säkerligen ett nej till svar på vår fråga, och såsom skäl anföres då troligen det, att här saknas en något så när konstant bildningsprincip för uttryckande af differensen. Denna uppfattning vore dock väsentligen oriktig, ty visserligen äro de två första exemplen isolerade till sin bildning, men icke så de två sednare, som tvärtom representera hvar sin ymnigt tillämpade bildningsprincip: enligt den ena sättes *smält* framför namnet på en fast kropp *(vax, lack* osv.), enligt den andra *frusen* eller *fruset* framför en vätskas *(mjölk, kvicksilfver* osv.). Man måste därför komma med en ny fordran, nämligen att uttrycksmedlet för det, som skiljer den ena specialkategorien från den andra, icke får vara ett särskildt ord eller något annat själfständigt morfem. Härigenom undslipper man visserligen fall sådana som nyssnämnda och en hop likartade, t. e. att svenskan skulle få tillskrifvas numeruskategorierna »dualis» (tvåtal), »trialis» (tretal) osv., uttryckta genom respektive *två, tre* osv. före en pluralform. Men andra kinkiga fall återstå dock. Äger t. e. svenskan en grammatisk »kroppsdelskategori» på grund af motsättningar sådan som *häst-hufvud: -rygg: -svans* osv., *ox-hufvud: -rygg: -svans* osv.? Om vi, såsom skäligt är, svara nej äfven härtill, så ha vi i och med detsamma uppställt den nya fordran, att det nämnda uttrycksmedlet icke blott icke får vara morfologiskt själfständigt, utan ej heller semologiskt identiskt med något kvalitativt likaljudande själfständigt morfem, såsom ju fallet vore i *hästhufvud,* i ty att *-hufvud* är samma semem som ordet *hufvud.* Däremot råder sådan identitet icke vid s. k. hjälpord,[1] ty i t. e. »*må* vara, att *den* gode borgmästaren *i* sin ungdom *har* varit flitig och läst som *en* häst» ha de kursiverade »hjälporden» icke samma betydelse som de verkliga orden *må* 'vara af ett visst hälsotillstånd', *den* 'den där', *i* '(in)uti' o. d.,

[1] Om detta begrepp se Formläran, inledningen.

har 'äger' och *en* såsom räkneord. Alltså förefinnes icke giltiga skäl att med Brate[1] neka, det svenskans »perfektum», »pluskvamperfektum» och »futurum» äro »verbalformer», på den grund att de »bildas genom sammanställning af hjälpverb med olika verbalformer.» Konsekvent finge man då ock neka, att tyskans »der könig» är en substantivform, och påstå, att den s. k. fristående artikeln ej uttrycker en grammatisk kategori.

Alltså kunna vi nu säga: En psykologisk kategori erkännes i nysvenskan och därmed likartade språk såsom en grammatisk kategori, då det mellan specialkategorierna inom en allmännare kategori rådande motsatsförhållandet fått något för detsamma egendomligt (»specifikt») morfologiskt uttryck — vare sig uteslutande eller delvis i och genom olika affix, hjälpord eller inre modifikation (inklusive ordföljd) — ett uttryck som uppträder med en viss likformighet i ett större antal fall och sålunda uppenbarar en lefvande allmän »bildningsprincip», ledande till förekomsten af en eller flera »flexions-» eller »böjningstyper.»[2] Med ledning häraf inse vi, att erkännandet af tempuskategorierna presens och preteritum ej baserar sig på sådana isolerade fall af motsättning som *är: var, går: gick, står: stod, slår: slog,* där ingen genomgående princip uppenbarar sig, utan på sådana »regelbundna» motsättningsförhållanden som *bo-r (tro-r, gno-r* osv.): *bo-dde (tro-dde* osv.), *köp-er (stöp-er, knäck-er* osv.): *köp-te (stöp-te* osv.), *kalla-r (dyrka-r* osv.): *kalla-de (dyrka-de* osv.), *stig-er (nig-er, klifv-er* osv.): *steg (neg* osv.) m. m. Vi finna, att numeruskategorierna singularis och pluralis ej bero på de oregelbundna fallen *gås: gäss, du: ni, han: de, den ena: båda (bägge)* m. fl., ej heller på de medelst »självständiga» uttryck för kategoridifferensen bildade *ett bord: flera bord* o. d., utan på tillvaron af regelbundna typer sådana som *häst: häst-ar, sak: sak-er, rike: rike-n, flick-a: flick-or* och deras talrika gelikar. Men

[1] *Svensk språklära*, s. 122, r. 9.
[2] Om detta begrepp se Formläran, inledningen.

därjämte finna vi ock, att flera grammatiska kategorier, som i våra vanliga grammatikor hittills förbisetts, böra erkännas såsom sådana och i grammatiken införas. Så t. e. i nysvenska grammatiken kategorien sexus (kön) med specialkategorierna maskulinum och femininum — hittills oriktigt figurerande under det s. k. genus, hvarom se strax nedan — detta visserligen icke på grund af fall sådana som *han: hon, hingst: sto (märr), gosse: flicka* o. d., ej heller *räfhanne: -hona, mans-: kvinns-person, manlig anförvandt: kvinnlig anförvandt* o. d., utan på grund af sådant som *prins (baron, patron): prins-essa (baron-essa* osv.), *poet (profet, diakon): poet-issa (profet-issa* osv.), *skald (gud, träl, björn, herd-e, lärar-e* osv.): *skald-inna (gud-inna* osv.), *student (kassör* osv.): *student-ska (kassör-ska* osv.), *bag-are (sång-are* osv.): *bag--erska (sång-erska* osv.), *Albert (Adolf, Josef* osv.): *Albert-in(a)* m. m. d. Och för att ta ett mycket speciellt fall: en »fabrikantkategori» håller på att uppstå, i det att vid sidan af namnet på en viss produkt ställa sig för angifvande af fabrikanten ej blott heterotematiska [1] former, såsom fallet är vid t. e. *vers: skald, bröd: bagare, hus: byggmästare* o. d., utan äfven med hvar dag allt talrikare homotematiska [1] bildningar med suffixet *-makare*, t. e. *sko-, ur-, vagn-, kläder-makare* osv.

Å andra sidan finna vi nog också, att ett och annat, som hittills figurerat såsom grammatisk kategori, icke är det. Så är först och främst fallet, då något icke är uttryck för en psykologisk kategori eller ens någon som helst betydelsedifferens, utan är en företeelse af rent morfologisk natur. Detta gäller t. e. särskildt den s. k. genuskategorien. Ty liksom det finnes vid sidan af hvarandra pluralformer på *-ar* och på *-er* (t. e. *biskop-ar: smed-er)*, utan att dessa representera olika kategorier, så finnes det artikulerade former på *-en* och på *-et* (t. e. *stol-en: bord-et)*, utan att vid denna formdifferens — som väsentligen är af syntaktisk natur och

[1] Om detta begrepp se Formläran, inledningen.

innebörd — någon som helst betydelseolikhet är knuten. Snarare är då detta fallet vid det rena kongruensfenomen[1] hos adjektiverna, som kallas dessas genusböjning, och som åtminstone visar, hvart ordet i fråga närmast hör såsom bestämning (jfr t. e. »det första huset i staden, som är ganska *litet*» med »det första huset i staden, som är ganska *liten*»). — Men vidare är det självklart, att psykologiska kategorier, som icke fått något specifikt uttryck i ofvan angifna mening — hvilket icke hindrar, att de ha något uttryck,[2] enär man nämligen annars ju icke kunde tala om saken — icke äro grammatiska kategorier. Detta förbises, t. e. då man[3] talar om de »grammatiska» kategorierna subjekt och predikat, ehuru dessa i nysvenskan och många andra språk ytterst ofta icke till formen skilja sig åt (t. e. »orätt fånget lätt förgånget» m. m., hvarom utförligt framdeles i kategoriläran), detta icke ens genom ordställningen (t. e. »lyser solen?»: »solen lyser», »sitter i högen högättad höfding» = »högättad höfding sitter i högen»). Också har redan Claëson[4] insett, att »predikatet är en logisk, ej en grammatisk bestämning», och nyligen har Stout[5] yttrat: »the subject-predicate relation is altogether distinct in kind from those relations, with which it is commonly identified by grammarians. It is a psychological category, characteristic of the nature of discourse as a mental process» (jfr § 10 i det följande), hvarmed kan jämföras Bréals redan tidigare gjorda uttalande[6]: »Le sujet et le régime sont deux notions qui appartiennent à la logique au moins autant qu'à la grammaire». Detsamma gäller det s. k. objektet, för att nu icke tala om de för den nysvenska gram-

---

[1] Se om detta begrepp Formläran, inledningen.

[2] Jfr Wundt, *Logik*, 2 aufl. I, 118: »Jeder bedeutsame logische Unterschied wird irgendwie in der Grammatik seinen Ausdruck finden».

[3] Till och med en författare som Paul. *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 3 aufl., s. 111.

[4] *Skrifter* I, 343.

[5] I Mind XVI, 192.

[6] *De la forme et de la fonctions des mots*, s. 5.

matikens vidkommande alldeles orimliga »dativobjektet» och »ackusativobjektet». Jämför t. e. »den här boken (obj.) äger Karl» (subj.) med »den här boken (subj.) tillhör Karl» (»dativobj.») I »hvem såg gossen?» kan *hvem* alltefter sammanhanget vara subjekt eller »ackusativobjekt», i »hvem gaf gossen brefvet?» subjekt eller »dativobjekt», i »hvem är gossen?» subjekt eller »predikativ», alltefter som frågan innebär: hvem af dem är det som är gossen? eller: hvad är den där gossen för en? Härmed är på intet vis förnekadt, att subjekt, objekt och predikat(iv) äro psykologiska, och om man så vill äfven logiska, kategorier, och att sålunda t. e. *hvem* i de anförda exemplen kan alltefter omständigheterna representera olika slag af dylika kategorier, ehuru icke af grammatiska sådana. Med andra ord: uttrycket *hvem* i de anförda exemplen är såtillvida ett och samma semem, att det tillhör samma grammatiska kategori, men såtillvida olika sememer, att det har olika funktion (om hvilket begrepp se ofvan s. 32). Till »betydelse» i vidsträckt mening hör naturligtvis också funktionen, men vanligen använder språkbruket ordet betydelse i inskränktare mening, så att det blott åsyftar ett semems öfriga psykologiska innehåll — med bortseende från det, som är uteslutande funktionellt — och man talar sålunda t. e. om ett uttrycks »betydelse och användning».

Ofta får man se användas såsom synonymt med »de grammatiska kategorierna» uttrycket »ordklasserna» (eller »partes orationis»), ett språkbruk som dels beror på, dels åtminstone kan föranleda en skef uppfattning, nämligen den att kategorierna endast skulle kunna ifrågakomma rörande »ord». Men så är naturligtvis ingalunda fallet, vare sig man såsom jag med »ord» förstår den morfologiska enheten 'vokabel' (hvarom se Formläran, inledningen) eller den semologiska enhet, som jag kallar 'glosa' (hvarom se nedan § 11). Ty lika väl som enskilda vokabler (ord) gruppera sig hela ordfogningar i kategorier, t. e. *stor häst: stora hästar.* Och likaväl som i

fråga om glosor förekomma kategorier i fråga om hela 'meningar' (om hvilket begrepp se nedan § 12). Så t. e. är den interrogativa meningen eller »frågan» en i nysvenskan väl utpräglad, men hittills så godt som alldeles förbisedd, grammatisk kategori, representerad af icke mindre än tre för densamma mer eller mindre specifika böjningstyper, nämligen: 1. omvänd ordföljd (»inversion»), t. e. *kommer han?* jämfördt med *han kommer;* 2. extraordinärt stigande tonfall i t. e. *han kommer?* i motsats till *han kommer;* 3. inledning medelst »hjälpord», t. e. *månne (måntro) han kommer?* I fråga om ytterligare exempel får jag hänvisa till det följande.

§ 9. Den nysvenska betydelselärans indelning.

Liksom ljudläran och formläran sönderfaller den nysvenska betydelseläran i två delar (jfr I, 48):

I. Deskriptiv betydelselära, redogörande för de olika slagen af nysvenska sememer, deras inbördes gruppering och deras förhållande till de språkformer, genom hvilka de representeras.

II. Etymologisk betydelselära, redogörande för de nysvenska sememernas historiska utveckling och deras därpå beroende inbördes förhållanden.

I anslutning till ofvan (§ 7 och § 8) lämnade utredning kan man sedan lämpligen indela den deskriptiva betydelseläran i tvenne hufvuddelar:

A. Kategoriläran, som har att redogöra för hvilka betydelsekategorier nysvenskan äger, hvarvid särskild omsorg är att ägna åt böjningskategorierna (de flexiviska kategorierna eller de grammatiska kategorierna i inskränkt och vanlig bemärkelse), dvs. de kategorier som gifvit upphof åt och tagit sig uttryck i vissa böjningar eller flexionstyper (jfr ofvan s. 35 f.).

B. Funktionsläran, som har att redogöra för hvilka betydelsekategorier af de särskilda nysvenska språkformerna representeras.

AFDELNING II.

Deskriptiv betydelselära.

A. Kategorilära.

(Läran om de grammatiska kategorierna).

FÖRSTA KAPITLET.

Sememernas hufvudindelning.

§ 10. Själfständigt och osjälfständigt semem.

Vi ha i § 3 sett, att betydelsen kan utgöras såväl af varseblifningar, föreställningar och begrepp som af dessas förbindelser med hvarandra till den psykiska process, som kallas omdöme, vare sig ett enda sådant eller en följd af flera med hvarandra förbundna. Men detta gäller strängt taget endast i viss mening och inför en abstraherande vetenskaplig uppfattning. Med större rätt kunde man nämligen säga, att ett semem alltid betyder ett eller flera omdömen. Detta är nämligen förhållandet, så snart man flyttar sig från grammatiken till det lefvande språket. Liksom det icke finnes i naturen — men väl i botaniken — några lefvande växt-delar (blad, rötter, knoppar, pistiller o. d.), utan blott hela växter med sina blad, rötter osv., så äger det verkliga lefvande språket inga uttryck, som äro meddelelsemedel för blotta tankeelementer såsom varseblifningar, föreställningar och begrepp, utan endast för hela tankar eller, ännu tydligare uttryckt, tankegångar (omdömen och grupper af sådana).

Om hvarje dylik gälla Wundts ord [1]: »Jeder Gedankenverlauf ist — darin besteht sein wesentlicher Unterschied von der Association — ein in sich geschlossenes Ganzes, insofern alle Theile desselben in einem wechselseitigen Zusammenhang stehen, der durch das Gesetz der binären Gliederung [dvs. uppdelning i grupper på två och två] beherrscht wird». Det vill säga: till étt gifvet tankeelement (en varseblifning, en föreställning eller ett begrepp), vunnet genom utsöndring ur en »ungeschiedene Totalität» vid uppfattningen af något visst föremål (för sinnena eller tanken), kort sagdt till ett s. k. subjekt (t. e. *fingret*) anknyter sig i första hand alltid blott ett annat, likaledes genom utsöndring ur samma totaluppfattning vunnet, dylikt såsom s. k. predikat (t. e. *blödande* eller *blödning*), och först sedan denna psykiska process, det s. k. omdömet (t. e. *fingret blöder*), ledt till ett psykiskt resultat i form af ett nytt, mera analyseradt tankeelement, kan till detta såsom nytt subjekt (t. e. *det blödande fingret* eller *fingrets blödning*) anknytas såsom nytt predikat (t. e. *förbindning*) ett nytt, således ett tredje, tankeelement, och sålunda uppstår ett nytt, mera sammansatt omdöme (t. e. *det blödande fingret förbindes*) [2]. Till detta kan så ansluta sig ett nytt på samma sätt bildadt omdöme osv. Hvarje tankegång består således af ett eller flera omdömen, och på samma sätt utgöres tankegångens språkliga uttryck 'yttrandet' af en eller flera 'meningar', dvs. uttryck för tankegångens enkla delar, omdömena.

---

[1] *Logik*, 2 aufl. I, 34; jfr I, 56 och 59 f.

[2] Jfr Stout, Mind XVI, 191 f.: »The subject is that product of previous thinking, which forms the immediate basis and starting-point of further development. The further development is the predicate. Sentences are in process of thinking what steps are in the process of walking. The foot on which the weight of the body rests, corresponds to the subject. The foot which is moved forward in order to occupy new ground, corresponds to the predicate».

Allt verkligt språk består sålunda uteslutande af meningar (vanligen formade såsom 'satser')[1]. Denna viktiga sanning är först klargjord af Steinthal[2] och sedan accepterad af de flesta mera framstående psykologer och språkfilosofer. Så yttrar redan Heyse[3]: »Jede Sprachäusserung muss nothwendig der Absicht des Sprechenden nach ein ganzer Satz sein» och »Die einzelnen Worte haben ihre volle grammatische Bedeutung nur als Redetheile in dem Ganzen des Satzes. Das Sprechen besteht nicht in dem äusserlichen Zusammenfügen einzelner Wörter zu dem Ganzen des Satzes, sondern die Wörter gehen aus dem Ganzen des Satzes hervor, sowie der Gedanken nicht durch die mechanische Zusammenfügung einzelner Vorstellungen zu einer Einheit entsteht, sondern im Geiste als ein concretes Ganzes entspringt, welches durch die urtheilende Kraft des Verstandes in seine logischen Elemente zerlegt wird». Af nyare författare må blott följande intressanta uttalanden anföras. Hos Gabelentz (1891) heter det[4]: »Die erste eigenlebige Einheit der Sprache ist nicht das Wort, sondern der Satz; in ihm und durch ihn erhält erst das Wort seinen Werth»; H. Wunderlich (1892)[5]: »Der neueren Grammatik ist der Satz die Urform sprachlichen Ausdrucks, die sich von der einfachen Interjektion *'O'* bis zum viel umfassenden Satzgebilde eines Philosophen ausdehnen kann. Für sie besteht der Satz von Anfang an und zerfällt erst bei weiterer Entwicklung in Worte, während nach der älteren Anschauung erst aus einzelnen

[1] Om begreppen mening och sats se vidare § 12 nedan.

[2] »Wenn etwas von Steinthals sprachpsychologischen Aufstellungen eine unzweifelhafte Thatsache genannt werden kann, so ist es diese, und ich erblicke in der Durchführung dieses Gedankens das Hauptverdienst dieses Forschers», yttrar W. Jerusalem, *Die Urtheilsfunction* (Wien 1895), s. 102.

[3] *System der Sprachwissenschaft*, s. 134 och 260.

[4] *Die Sprachwissenschaft*, s. 90.

[5] *Der deutsche Satzbau*, s. 2 f.

Worten der Satz sich aufbaute»; Jerusalem (1895)[1]: »Zu einem wirklichen Leben gelangt das Wort erst in demjenigen Gebilde, in welchem auch die Sprache selbst erst wirklich und lebendig wird, nämlich im Satze . . Das Wort hat in der Sprache nur als Element des Satzes wirkliche Existenz, und nur der Zweig der Grammatik, der sich mit dem Satzbau beschäftigt, kann die Gesetze des wirklichen Sprachlebens enthüllen» och »Das Declinieren und Conjugieren und alle derartigen im Sprachunterricht kaum zu entbehrenden Methoden concentrieren die Aufmerksamkeit auf die einzelnen Wörter und lassen die Sätze als Conglomerate von Wörtern erscheinen. Um so energischer muss die Psychologie gegen diese Selbständigkeit [der Wörter] Einsprache erheben und immer wieder betonen, dass die Sprache nur in Sätzen actuell wird» samt »Die wahre Bestimmung jedes Wortes ist es, eine Stelle in einem Urtheile einzunehmen . . Das Wort ist somit psychologisch nicht Vorstellung, sondern Urtheilselement»; Gomperz (1897)[2]: »Die moderne Linguistik hat den Nachweis geführt, dass jedes Wort ursprünglich selbst ein Satz war»; Paul (1898)[3]: »Alle Sprechthätigkeit besteht in der Bildung von Sätzen»; Brugmann (1900)[4]: »Nicht: im Anfang war das Wort, sondern: im Anfang war der Satz. Alles normale Sprechen besteht in der Bildung von Sätzen».

Låtom oss nu belysa detta vårt för hela den följande framställningen grundläggande påstående med exempel. Först sådana från barnets språk, om hvilket redan K. F. Becker (1828)[5] alldeles riktigt yttrar: »Das erste Wort des Kindes

[1] A. st., s. 26, 28 och 33.

[2] *Zur Psychologie der logischen Grundthatsachen*, s. 20; jfr Jerusalem a. st., s. 101 ff.

[3] *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 3 aufl., s. 110.

[4] Uti Berichte der K. Sächs. Gesellschaft der Wissenschaften 1900, s. 388.

[5] *Organism der deutschen Sprache*, s. 19.

ist ein ganzer Satz» och Wundt[1] säger: »Die ersten Sprachäusserungen des Kindes haben schon die Bedeutung von Urtheilen, wenn auch eine solche Äusserung manchmal nur aus einem einzigen Worte besteht». Så länge barnet opererar blott med isolerade varseblifningar (t. e. fadern eller dennes på sin hängare befintliga hatt) och föreställningar (t. e. minnet af fadern eller allmänföreställningen af en mansperson), äger det intet språk, ty »det har intet att säga». Först då det börjar knyta samman sina varseblifningar och föreställningar med hvarandra till omdömen, inträder behof af språk, och för dettas uppkomst kräfves nu blott en viss mekanisk färdighet i handhafvande af uttrycksmedlen. Inställer sig denna färdighet före omdömesförmågan, så uppstår dock ännu intet språk. Barnets rent imitativt (dvs. genom härmning) frambragta *pappa* eller *hatt* skilja sig icke från t. e. papegojans s. k. tal — som ej är något 'tal' (se I, 8 f.), utan på sin höjd ett blott fonem — så länge dessa ljudprestationer icke anknyta sig till någon viss barnets förnimmelse och åsyfta att meddela denna. Men så inträder en vacker dag fadern i barnkammarn, och barnet utbrister vid hans åsyn: »*pappa*». Denna ljudproduktion har nu den innebörden, att barnet sammanknyter den aktuella varseblifningen af fadern med minnesbilden af den ljudkomplex, som modern eller andra personer dels själfva producerat, dels sökt hos barnet inlära vid tillfällen, då fadern varit närvarande och väl äfven speciellt utpekats. Barnet fäller sålunda nu ett omdöme och formulerar detta i en mening, som i all sin korthet lyder *pappa*, men som i mera utförd form kunde lyda t. e. så: »denna företeelse är den, vid hvars uppträdande min omgifning plägar frambringa ljudkomplexen *pappa*». Detta isolerade morfem, *pappa*, utgörande ett gemensamt uttryck för omdömets subjekt och predikat, är då i detta fall

[1] *Logik*, 2 aufl., I, 55.

en lika fullständig mening som våra skyltars »Bryggeri», våra titelblads »Dikter» o. d. Likadant är förhållandet, då barnet vid åsynen af faderns hatt producerar ett: *»hatt»*. Men nu kompliceras förhållandena. En dag får barnet se sin far med nyssnämnda hatt på hufvudet och utbrister då: *»pappa hatt»*. Hvad har nu skett? Barnet har bildat ett nytt omdöme med innebörden »pappa-företeelsen är förbunden med hatt-företeelsen», men uttryckt detta i och genom en mening, som är sammansatt af de båda forna meningarna, hvilka måst uppge sin självständiga betydelse, så att de nu ej längre äro 'meningar', utan nedsjunkit till blotta 'glosor', dvs. uttryck för tankeelementer uti en tankegång; de ha sålunda icke blandat sig, utan så att säga ingått en kemisk förening med hvarandra. Sak samma då barnet en annan gång får se blotta hatten och äfven då säger *»pappa hatt»*, som denna gång betyder »detta är pappas hatt»; eller då det får se fadern utan hatt och ännu en gång fäller samma yttrande, som emellertid nu har betydelsen »pappa skall ta på sig sin hatt» eller »hvar är pappas hatt?» eller något annat dylikt. Den två- eller flerledade meningen är alltså historiskt sedt icke bildad af glosor, utan dessa tvärtom uppkomna först i och med meningen, och så snart denna upplöses i sina beståndsdelar, upphöra de att vara glosor och återgå till att fungera som meningar med den ena eller andra betydelsen, så att t. e. *»pappa»* nu icke längre betyder endast »detta är pappa», utan därjämte än »detta är en som är väsentligen lik pappa», än »kom hit, pappa!», än »hvar är pappa?», än »pappa är borta!», än »jag vill till pappa» osv.

Alldeles detsamma gäller nu emellertid äfven om den fullvuxnes språk. Denne talar nämligen heller aldrig annat än i och genom hela meningar, dvs. han fäller omdömen, detta vare sig han säger *»nej»* (dvs. »det gjorda antagandet är oriktigt»), *»eld!»* (dvs. »elden är lös» eller »gif eld!» eller »gif mig litet eld!»), *»adjö»*, *»god dag»* o. d. eller med sär-

skilda uttryck för subjekt och predikat »*solen lyser*», »*triangeln är en figur*» o. d. Och omvändt: om vi söka isolera en i en mening ingående glosa, så förvandlas den — försåvidt den öfverhufvud fortfar att vara verkligt språk — till en mening. Så t. e. får »*ett härligt väder* [råder i dag]!» genom utelämnandet af de inklamrade orden betydelsen »vädret är bra härligt i dag», dvs. delen har nu samma betydelse som det hela; likaså är »*bra!*» = »*bra gjordt!*» = »*detta finner jag vara bra gjordt*», dvs. alla tre uttrycken äro meningar med innebörden »det gjorda är bra [i mitt tycke]»[1]. Och skulle verkligen någon gång den isolerade glosan icke till resultat ge en mening, så pläga vi med rätta kalla ett sådant 'tal' — som icke är något tal i denna terms egentliga och vetenskapliga betydelse — för »meningslöst» eller »ord utan mening» (mening här taget i betydelsen af »betydelse»). Detta gäller såväl i fråga om enstaka ord, såsom t. e. om någon utan vidare säger *fångvårdsstyrelsens* — gör han det däremot såsom svar på t. e. frågan »hvems är detta sigill?», så ger det och är det en god mening — som i fråga om en följd af dylika, t. e. *fladdrade droskkusk hattfodral röd.* Och vi anse en människa, som producerar dylikt, för antingen galen eller en dålig skämtare [2].

Om det alltså är sant, att det i det lefvande språklifvet egentligen icke gifves något annat än meningar, så hindrar detta dock icke, att, liksom det i en botanisk lärobok kan vara lämpligt att särskildt behandla blad, rötter o. a. växtdelar, äfven den vetenskapliga betraktelsen af språket äger rätt att söndra, hvad språklifvet endast har att uppvisa såsom förenadt. Inom språkläran skilja vi därför emellan

---

[1] Jfr WUNDT, a. st. I, 61: »Isolieren wir die attributive Verbindung, so wandelt sich das Verhältniss in ein prädikatives um . . 'ein guter Mann' wird zu dem Urtheil 'der Mann ist gut'».

[2] Jfr C. SIGWARTS förträffliga anmärkningar i sin skrift *Die Impersonalien* (Freiburg 1888), s. 11 f.

osjälfständigt semem eller glosa och självständigt semem eller yttrande (mening eller en följd af meningar).

§ 11. Glosa och yttrande.

På grund af ofvan förda resonemang kunna vi alltså uppställa följande hufvudindelning af sememerna:

1. Glosa är ett osjälfständigt eller, om man så vill, bundet semem, dvs. ett hvars betydelse utgöres af ett blott tankeelement (vare sig en varseblifning, en föreställning, ett begrepp eller en samling af sådana), och som därför i det faktiska språklifvet måste uppträda i förbindelse med andra dylika, hvarvid hvarje särskild glosa erhåller sin specifika betydelse i och genom det tankesammanhang, i hvilket den förekommer. Detta begrepp har hittills saknat egen term [1], ty som sådana kunna de någon gång använda tvetydiga uttrycken »ord» och »satsdel» hvarken erkännas eller godkännas. Om olämpligheten af 'ord' i denna betydelse har jag något talat redan ofvan s. 7 [2]. Och 'satsdel' [3] eller 'satsled' är särskildt därför olämpligt, att glosan kan vara del (eller led) ej blott af en sats, utan äfven af en annan glosa; så t. e. kan man ej gärna kalla glosorna *-s* i *faderns* eller *o-* i *ovis* för satsdelar. Jag föreslår därför fixerandet af termen 'glosa', såsom varande det bland eventuellt ifrågakommande uttryck, som minst svär mot allmänt språkbruk, hvilket redan torde i det stora hela använda 'glosa' i denna betydelse [4].

---

[1] Dock använder Whitney i sina *Essentials of english grammar* (Boston 1877), s. 7, såsom specifik term »part of speech», som emellertid är olämpligt bland annat därför, att det ej låter använda sig som internationell term, och en öfversättning »taldel» blefve alltför tvetydig.

[2] Jfr vidare Formläran, inledningen.

[3] Med stor tvekan föreslaget af mig i *Något om ord och ordklasser* (1879); användt t. e. af Delbrück (»Satztheil») i *Grundriss der vergleichenden Grammatik, Syntax* (1893—1900).

[4] Så t. e. då A. Sörensen i *Dansk Rim-Ordbog* (1900) talar om »ordets forskellige glosebetydninger».

Glosor äro alltså t. e. hvartdera af orden i följande fraser: *gossen gråter, köp Aftonbladet!, jag tackar er, eld har utbrutit, kom Kalle!, jag är er ödmjuke tjänare, en triangel är en tresidig rätlinig figur, den om sitt land så högt förtjänte konung Gustaf II Adolf dog 1632.* Men icke mindre hafva vi att göra med blotta glosor i och med de uti föregående exempel medelst spärrning framhäfda ordfogningarna. Och ändtligen ha vi likaledes glosor för oss såväl uti sammansättningsdelar sådana som *-hona* och *kvinns-* i t. e. *räfhona* och *kvinnsperson* som icke mindre uti suffixer sådana som *-inna* (med betydelsen 'kvinnlig') och *-s* (med betydelsen 'tillhörig') i t. e. *herdinna* och *faderns* eller uti prefixer sådana som *o-* (med betydelsen 'icke') och *van-* (med betydelsen 'illa') i t. e. *oviss* och *vanskapad* osv. Vi se sålunda, att glosorna till sin form kunna vara af den mest olika beskaffenhet, dvs. utgöras af de mest olikartade morfemer: orddelar, ord, ordfogningar. Men detta får ej förleda oss att tro, att de, betraktade såsom sememer — och glosan är ju ett rent semologiskt begrepp och måste såsom sådant bedömas — äro på motsvarande sätt mer eller mindre enkla eller sammansatta i fråga om sitt betydelse-innehåll. Fastmera äro alla glosor ganska sammansatta, hvad betydelsen angår, ty språket äger öfverhufvud inga uttryck för enkla förnimmelser (»sensationer»; jfr s. 16 ofvan). Och t. e. *tresidig rätlinig figur* är visst icke uttryck för ett tre gånger så kompliceradt begrepp som det, hvilket uttryckes genom ordet *triangel*, ej heller *begif dig hit!* uttryck för ett tre gånger så sammansatt begrepp som *kom!*; utan det sednare uttrycker ett precis lika kompliceradt begrepp som det förra, fastän detta betecknar saken på ett vida mera kompliceradt sätt. Härmed är emellertid icke förnekadt, att det mera sammansatta uttryckssättet låter begreppets särskilda momenter eller så att säga ingredienser framträda på ett mycket mera med-

vetet och analyseradt sätt [1]. — När däremot *tresidig rätlinig figur* onekligen är uttryck för ett vida mer sammansatt begrepp än det blotta *figur*, så beror detta ej på det längre uttryckets mera sammansatta morfologiska beskaffenhet, ty ifrågavarande sammansatta begrepp kan ju lika väl uttryckas genom det enkla *triangel;* utan det beror på att det betydelseinnehåll, hvarmed *tresidig rätlinig figur* öfverskjuter *figur*, icke är vunnet genom analys af hvad som ligger i det sednare — såsom däremot är förhållandet om vi jämföra *tresidig rätlinig figur* med *triangel* — utan är något till betydelseinnehållet i *figur* adderadt, så att det hela är resultatet af en psykisk syntes, af omdömet »figuren i fråga är tresidig och rätlinig».

2. Yttrande är ett självständigt eller, om man så vill, fritt semem, dvs. ett hvars betydelse utgöres af en hel, större eller mindre, tankegång, sålunda ett nära sammanhängande, i sig mer eller mindre afslutadt helt. Termen 'yttrande' väljer jag för ifrågavarande begrepp i väsentlig öfverensstämmelse med allmänt språkbruk och särskildt i anslutning till E. Wechsslers [2] af B. Delbrück [3] m. fl. gillade förslag. Annars har detta begrepp, som hittills sällan eller aldrig klart uppfattats i sitt förhållande till 'mening' och 'sats' (om hvilka termers innebörd i mitt arbete s. § 12), ofta betecknats genom något af dessa uttryck, eller kanske snarare ha termerna sats och mening definierats så, att definitionen i hufvudsak passar till hvad jag här kallar yttrande, om också icke till hvad författaren afsett att definiera. Så t. e. heter det hos Heyse [4]: »Jede vollständige, in sich geschlossene und

[1] Jfr Formläran, inledningen.

[2] *Giebt es Lautgesetze* (Halle 1900), s. 17: »Wir .. reden schlechthin in Äusserungen. Und wir verstehen unter einer Äusserung einen einheitlichen Lautkomplex, welcher als Symbol eines Bewusstseinsvorgangs dient.»

[3] *Grundfragen der Sprachforschung* (Strassburg 1901), s. 145.

[4] *Deutsche Schulgrammatik*, 22. aufl., s. 248.

für sich verständliche Aussage oder Äusserung eines Gedachten ist ein Redesatz oder Satz» och hos Sievers [1]: »Unter einem Satz wollen wir hier eine jede selbständige gesprochene Äusserung verstehen, d. h. eine jede in sich geschlossene Lautmasse, die in einem gegebenen Zusammenhang . . einen bestimmten Sinn . . zum Ausdruck bringen soll und in diesem bestimmten Sinn von dem Hörer verstanden wird»; däremot hos D. A. Sundén [2]: »Mening kallas hvarje sats eller förening af satser, som innehåller en afslutad tanke eller tankeföljd» (på hvilket rimliga uttalande visserligen omedelbart följer den barocka afslutningen: »och är skild från det föregående eller efterföljande genom större skiljetecken» — liksom om »meningens» tillvaro skulle vara afhängig af att den är nedskrifven och, ännu orimligare, att skrifvaren behagat interpunktera på ett visst sätt). En dylik omfattande innebörd af uttrycken sats eller mening är emellertid alltför afvikande från allmänt gängse språkbruk för att kunna accepteras i den vetenskapliga terminologien, som så mycket som möjligt bör söka undvika att direkt svära mot allmänt språkbruk.

Yttrandet är nämligen, så som det ofvan definierats, ett så omfattande begrepp, att det inom sitt vidsträckta område inrymmer alla de oändligt skiftande formerna af mänskliga uttalanden alltifrån ett isoleradt ljud, t. e. det smärtsamma utropet *o!* eller det nedtystande *sch!*, ända till en lång vetenskaplig utredning, t. e. ett matematiskt bevis eller utvecklingen af ett helt filosofiskt system [3]. För att kunna öfverblicka detta ofantliga område måste vi därför uppdela detsamma, och indelar jag alltså yttrandet närmast

---

[1] *Grundzüge der Phonetik*, 5. aufl. (1901), s. 229.

[2] *Svensk språklära i sammandrag*, 15 uppl. (1903), s. 164.

[3] Jfr Wunderlichs ofvan s. 42 anförda yttrande om hvad han kallar »Satz», därmed syftande antingen på hvad jag kallar 'yttrande' eller möjligen blott på hvad jag benämner 'mening'.

i två underarter: det enkla yttrandet eller meningen och det sammansatta yttrandet eller meningsföljden.

§ 12. Meningen.

Med mening[1] eller enkelt yttrande förstås här[2] ett sådant, hvars betydelse utgöres af en enkel tanke, dvs. ett enda omdöme. Meningen innebär alltså en skeende förknippning af ett tankeelement med ett annat, dvs. den psykiska process, i och genom hvilken en idé uppfattas såsom förbunden med (utgörande bestämning hos, varande bestämd af, stående i förhållande till) en annan. Härvidlag är det alldeles likgiltigt, om de båda i omdömet ingående tankeelementerna, de s. k. subjektet och predikatet, fått hvart sitt särskilda språkliga uttryck (t. e. *jag lider*) eller ett för dem båda gemensamt sådant (t. e. *aj!*), eller om blott ettdera fått uttryck, under det att det andra saknar sådant och alltså måste »underförstås», vare sig genom gissning (t. e. *din*.. [kanalje]!) eller genom supplering antingen ur det föregående (t. e. *Anna* såsom svar på frågan 'hvem kommer?', däri det felande predikatet *kommer* innehålles) eller ur den förhandenvarande »situationen» (t. e. [detta är] *Dikter af C. Snoilsky* eller *Zorn* [har målat detta]). Meningar ha vi alltså icke blott i sådana fraser som *det är mycket bra gjordt* eller *jag har aldrig sett sådant härligt väder*, utan äfven i delar af dem, nämligen när dessa delar verkligen användas icke såsom glosor, utan som yttranden, t. e. *mycket bra!* eller *sådant härligt väder!* Meningar äro icke

---

[1] De flesta både äldre och yngre författare — äfven jag själf i tidigare arbeten, t. e. 'Inledning till modersmålets betydelselära' 1901 och 'Satsens hufvudarter' 1903 — begagna i stället termen »sats» (ty. »Satz», eng. »sentence»). Om lämpligheten eller olämpligheten af denna terminologi se strax nedan.

[2] I vanligt språkbruk användes 'mening' icke blott i denna konkreta betydelse, utan äfven i abstrakt sådan, synonymt med »betydelse». I redans och otvetydighetens intresse undviker jag, så långt möjligt är, i detta arbete denna sednare användning af ordet.

blott *gossen gråter* eller *han har tappat äpplena* eller *orätt fånget lätt förgånget*, utan likaväl hvartdera af de fyra uttrycken *vaktmästare! min hatt! tackar! adjö!*, och hvar sin mening förete sådana långa kombinationer som följande tvenne: *gossen gråter, emedan han har tappat äpplena, som han stal nyss, och sålunda funnit sanningen af satsen 'orätt fånget lätt förgånget'* och *om vaktmästaren ger mig min hatt, så tackar jag för i afton och säger adjö.*

Med den nu gifna definitionen af termen 'mening' befinner jag mig i full saklig öfverensstämmelse med de ofantligt många äldre och yngre författare, som för samma begrepp använda termen 'sats'. Denna öfverensstämmelse existerar väl i sak fullt ut, äfven då en del af dessa författare uttrycka sig så oegentligt som t. e. P. Moberg[1]: »En med ord yttrad tanke öfver något ämne kallas en Sats», W. Heikel[2]: »Med sats förstås en tanke, som är uttryckt i ord», K. W. L. Heyse[3]: »Satz ist ein ausgesprochener Gedanken» m. fl. ända ned till D. A. Sundén, som ännu 1898 yttrar[4]: »Sats är en i ord uttryckt tanke (omdöme)», och vår allra nyaste grammatik ('Svensk språklära för folkskolor' af G. Cederschiöld och V. Olander, Lund 1904), där det s. 3 heter: »Hvarje särskild tanke, som blir uttryckt i språket, kallas för en sats» — allt formuleringar som ju strängt taget göra »satsen» [dvs. meningen] till ett species af 'tanke' i stället för af 'yttrande', tankegångens uttryck. Ännu bättre framstår öfverensstämmelsen mellan min definition af 'mening' och de definitioner som, lyckligare formulerade än de nyss citerade, gifvits på termen 'sats' af sådana storheter som Whitney[5]: »A sentence is . .

---

[1] *Försök till en lärobok &c.* (1815, 2 uppl. 1825), s. 46.

[2] *Kort lärobok &c.* (1856), s. 32.

[3] *System der Sprachwissenschaft* (1856), s. 390.

[4] *Svensk språklära i sammandrag*, 13 uppl. s. 154; i 14 uppl. (1900), s. 164 ändradt till det riktigare: »Sats är det språkliga uttrycket för en tanke (ett omdöme)», som bibehålles i 15 uppl. (1903).

[5] *Essentials of english grammar* (1877), s. 8.

the expression of a judgment», Sigwart[1]: »Der Satz . . ist der sprachliche Ausdruck des Urtheils», Stout[2]: »The sentence is . . the expression of a unit of thought. This unit . . is a judgment» och Sweet[3]: »The sentence is a word or group of words capable of expressing a complete thought or meaning». Om denna sist anförda definition är dock det att anmärka, att för den händelse Sweet med uttrycket »thought or» meaning icke menar detsamma som Stout med sitt »judgment», utan i stället afser en större eller mindre tankegång, så är hans definition för vid och passar icke till hvad jag kallar 'mening' (och han 'sentence'), utan på mitt 'yttrande'. Detta gäller med säkerhet om Delbrücks definition[4]: »Ein Satz ist eine in artikulierter Rede erfolgende Äusserung, welche dem Sprechenden und Hörenden als ein zusammenhängendes und abgeschlossenes Ganzes erscheint», ty ehuru tydligen afseende hvad jag kallar 'mening', är den så vid att den passar in på de största 'yttranden', t. e. ett bevis hos Euklides eller en diger filosofisk undersökning.

Af rent terminologisk, således oväsentlig, art torde äfven motsättningen vara mellan mig och den pedagogiska skola, som — visserligen på i mitt tycke svaga eller oriktiga grunder — kämpar för att utrota den, såsom vi ofvan sett, hittills gängse användningen af »sats» såsom specifik term för begreppet 'mening' och ersätter denna term med någon

---

[1] *Logik*, 2. aufl. (1889), I, 25.

[2] Mind XVI, 192 (1891).

[3] *New english grammar* I, 155 (1892).

[4] *Syntax* (jfr s. 47 not 3), I, 75 (1893); *Grundfragen der Sprachforschung* (1901), s. 137. Hans i Syntax III, 4 (1900) framställda, helt afvikande definition på sats »von Seiten seiner Form betrachtet», enligt hvilken 'sats' är »was von zwei Pausen eingeschlossen ist», har naturligtvis alls ingenting att göra med det här ifrågavarande begreppet 'mening', utan afser liksom Sweets i uppsatsen 'Words, logic and grammar' (1876), s. 3 ff. begagnade, i mitt tycke äfvenledes mycket olämpliga, term »phonetic sentence» det fonologiska begrepp, som jag kallar 'fras' (hvarom se Ljudläran).

annan ännu olämpligare eller lämnar ifrågavarande begrepp obetecknadt, sålunda låtande en terminologisk lucka uppstå. Skolans förnämste målsman, F. Kern, yttrar i sitt arbete 'Die deutsche Satzlehre' (1883, s. 24; 2 uppl. 1888): »Satz ist ein mit Hilfe eines finiten Verbums ausgedrückter Gedanken oder Willen», »eine Wortfügung, in der ein Verbum finitum steht oder mit zweifelloser Klarheit ergänzt wird»[1], och han tillfogar följande kraftord: »Wortverbindungen, die kein Verbum finitum enthalten, Sätze zu nennen ist geradezu falsch»[2]. Kerns efterföljare J. Ries går ännu längre i förhäfvelse, då han påstår[3]: »Man hat den irrigen standpunkt der Definition: 'Satz ist der sprachliche Ausdruck eines Urteils' überwunden»[4]. Han föreslår därför att ersätta »Satz» med »Wortgruppe». En svensk anhängare af Ries är E. Brate, som

---

[1] Dessa kuriösa uttalanden äro i samme förf:s *Grundriss der Deutschen Satzlehre*, 3. aufl. 1896, s. 2 förbättrade till: »Satz ist der Ausdruck eines Gedankens mit Hülfe eines finiten (ausgedrückten oder zu ergänzenden) Verbums», hvarpå tillägges: »Das finite Verbum ist das für den Satz unumgänglich Nötige». Detta hindrar emellertid icke, att »oft» verbet blir »ausgelassen, aber zu den gesprochenen Worten stets hinzugedacht». På sådana villkor är det verkligen lätt att vara 'oumbärlig'.

[2] Det kan vara af intresse att jämföra hvad den förnämste tänkaren på detta område, Paul, yttrar om samma sak (Prinzipien &c. 3. aufl., s. 110): »Zu den verbreiteten Irrtümern über das Wesen des Satzes gehört es z. B., dass derselbe ein Verbum finitum enthalten müsse. Verbindungen wie . . *summum jus summa injuria, Träume Schäume* . . sind gerade so gut Sätze wie *Der Mann lebt*». Och Wundt säger (Völkerpsychologie I, II, 225) just om Kerns definition: »Auf das Chinesische und viele andere [Sprachen], die ein Verbum finitum in unserem Sinne gar nicht besitzen, passt sie überhaupt nicht», samt (s. 264) att »daran festgehalten werden muss, dass das Verbum kein nothwendiger, jedem Satze zukommender Bestandtheil sei».

[3] *Was ist Syntax*, s. 47 (1894).

[4] Att denna uppgift är så oriktig som gärna möjligt, framgår tillräckligt af hvad jag ofvan s. 52 f. citerat från samtidens största auktoriteter i hithörande ämnen, en Whitney, Sigwart, Stout, Sweet. Lika osant är Ries' påstående (s. 52): »Mehrwortige Firmenschilder und Büchertitel . . will Niemand als Sätze angesehen wissen», ty det är just hvad Paul och många med honom vilja.

yttrar[1]: »Sats är en ordgrupp med finit verb som predikat» och i anslutning till Ries använder i stället för äldre författares 'sats' (dvs. hvad jag här kallar 'mening') termen »ordgrupp», som på följande sätt definieras[2]: »Språkets uttryck för ett omdöme kallas ordgrupp». Denna term finner jag emellertid högst olämplig[3]. Den är nämligen för det första vilseledande, ity att »ordgrupp» icke otvunget kan komma att uppfattas annat än som liktydigt med »grupp af ord», och en sådan benämning passar förträffligt in äfven på många blotta 'glosor', t. e. *tresidig rätlinig figur*, och särskildt på hvarje samling af sinsemellan fristående sådana, t. e. (»plural på *-er* ha) *fängelse, täckelse, spökelse*». Men den är icke blott på nu nämnda sätt för vid, utan därjämte från annan synpunkt för trång, enär ju, såsom redan Ries erkänner, en mängd meningar äro »durch ein Wort gebildet, eine viel zu grosse Zahl, als dass man sie ohne weiteres als blosse Ausnahmen abthun könnte»[4]. Därför nödgas ock Brate att såsom exempel på »ordgrupp» uppföra sådant som *Nej!* och *Eld!* och *Enköping!*[5], ett minst sagdt oegentligt och säkerligen oacceptabelt språkbruk.

Däremot befinner jag mig i en bestämd saklig motsättning mot Paul, då han[6] lämnar följande (i sin helhet spärrade) definition på »Satz», dvs. hvad jag kallar 'mening': »Der Satz ist der sprachliche Ausdruck, das Symbol dafür, dass sich die Verbindung mehrerer Vorstellungen oder Vor-

---

[1] *Svensk språklära* (1898), s. 162.

[2] A. st., s. 161.

[3] Jfr utförligare härom i min granskning af Brates bok uti Pedagogisk tidskrift 1898, s. 406.

[4] A. st., s. 48. Det är därför med en viss häpnad man läser förf:s fortsättning: »Aber darum gerade darf man . . von der Existens einwortiger Sätze absehen» och (s. 49): »Es ist nur konsequent[!], wenn zuvörderst auf . . einwortige Sätze keine Rücksicht genommen wird».

[5] A. st., s. 160.

[6] *Prinzipien*, 3. aufl., s. 110.

stellungsgruppen in der Seele des Sprechenden vollzogen hat, und das Mittel dazu, die nämliche Verbindung der nämlichen Vorstellungen in der Seele des Hörenden zu erzeugen». Trots att han så bestämdt tillägger: »Jede engere Definition des Begriffes Satz muss als unzulänglich zurückgewiesen werden» och (i en först uti 3 uppl. tillkommen not) »Ich glaube an dieser Definition festhalten zu sollen», måste jag dock förkasta den. Detta icke så mycket därför, att den är för vid, utan hufvudsakligen därför, att den just i det väsentliga är oriktig. Den är detta i och genom sitt uttryck »vollzogen hat» i stället för »vollzieht», hvilket vore det rätta. Visserligen är det tydligen Pauls mening, att i hans uttryck äfven skall kunna inrymmas ett »vollzieht», och medger man, att det begagnade uttrycket får ges en så vidsträckt och minst sagdt oegentlig innebörd, så blir hans definitions enda fel det, att den är för vid, i ty att den passar in på alla 'yttranden'. Men då det antydda språkbruket synes mig otillåtet, måste jag anse definitionen, sådan den nu en gång är formulerad, för oriktig. Uttrycket »vollzogen hat» anger nämligen förhandenvaron af ett färdigt psykiskt resultat (hvars språkliga uttryck just är en 'glosa', icke en 'mening'), »vollzieht» däremot anger en pågående psykisk process, den tankeakt, som kallas omdöme, och hvars språkliga uttryck just är en 'mening'. Också har redan Kern [1] och efter honom Ries [2] med rätta påpekat, att Pauls definition leder till sådana konsekvenser som att *Cesars mord, resan till Paris* o. d. måste erkännas såsom »Sätze» (dvs. 'meningar'), och detta icke blott då de efter min (men icke Kerns, Ries' och Brates) uppfattning verkligen äro det, t. e. använda såsom boktitlar eller svar, utan äfven då de fungera såsom rena 'glosor' uti meningar (t. e. »han beskref Cesars mord» eller »resan till Paris tar tre dar»). Visserligen tillägger Ries: »Selbstverständlich ist das

[1] *Die deutsche Satzlehre*, 2. aufl., s. 31 ff.
[2] A. st., s. 52.

aber nicht Pauls Meinung», men däri misstar sig Ries, såsom tydligt framgår af den nyssnämnda noten i 3 uppl. af Prinzipien, däri det heter: »Lässt man diesen [= den Nebensätzen] die Benennung Satz, so hat man eigentlich kein Recht.. sich dagegen zu sträuben, Wortverbindungen wie *der gute Mann* gleichfalls in gewissem Sinne als Sätze, natürlich als Nebensätze anzuerkennen», detta emedan en 'bisats' (t. e. (*att mannen är god*) är lika osjälfständig som en 'glosa' (t. e. *mannens godhet* eller *den gode mannen*).

Den terminologiska svårighet, i hvilken Paul här invecklat sig, är det som föranledt mig att, afvikande från de flesta äldre och yngre grammaticis (bl. a. Pauls och min egen tidigare) terminologi, utbyta termen 'sats' mot 'mening', notabene som semologisk term, och på sätt och vis anslutande mig till Kerns skola reservera 'sats' för ett visst slag af ordfogning, sålunda hänvisande denna term till formläran. Jag kan nämligen icke förmå mig — och väl heller icke mången annan — att med Paul kalla *den gode mannen, mannens godhet* o. d. för en 'bisats'. Å andra sidan ger jag Paul fullt ut rätt i att en 'bisats' är semologiskt likställd med en glosa (jfr t. e. »Jag erkänner *att mannen är god*» med »jag erkänner *mannens godhet*»), och jag uppför därför bisatsen såsom ett specie af 'glosa', icke af 'mening'. Skulle man då i stället för 'mening' använda termen 'sats', komme man till den egendomliga slutsatsen eller åtminstone det konstiga uttryckssättet, att en bisats icke är en sats. Ett så besynnerligt och därför olämpligt uttryckssätt kan endast undvikas genom att antingen ersätta 'bisats' med någon annan term — jag vet icke hvilken och tviflar på att en så allmänt gängse term låter sig afskaffa — eller utbyta 'sats' mot något annat, t. e. enligt mitt förslag och i väsentlig öfverensstämmelse med allmänt gängse språkbruk mot 'mening'. Genom en sådan åtgärd blir den genom sin korthet och häfdvunna spridning så användbara termen 'sats' disponibel och kommer väl till

pass såsom term i ordfogningsläran. Då jag sålunda icke använder denna term i semologien, så föreligger för tillfället ingen egentlig anledning att närmare utreda, hvad jag menar med 'sats' och 'bisats'. Jag inskränker mig därför här till att preliminärt antyda min uppfattning af bisatsens natur genom att nämna att jag, underkännande såväl Brates[1] som N. Beckmans[2] nyligen gjorda försök att bestämma begreppet bisats medelst kännetecken hämtade från ordföljdsförhållandena, ansluter mig till C. T. Michaëlis då han yttrar[3]: »Wird .. eine Satzbestimmung [härmed menar han hvad jag kallar glosa] der Form nach zu einem Satz erweitert, mithin in die Form eines werdenden Gedankens gebracht, ohne dadurch in Rücksicht auf den ursprünglichen Satz seinen Wert als Satzbestimmung zu verlieren, so heisst dieser Nebensatz, der Rest des ursprünglichen Satzes aber Hauptsatz». Bisatsen är alltså en f. d. mening, som öfvergått till att fungera som glosa, men behållit utseendet af en mening genom att vara stöpt i dennas vanligaste form.

Ställer man sig däremot på Pauls ståndpunkt, att *den gode mannen* är en sats — notabene alltid och ej blott, såsom jag medger, i t. e. utrop eller svar — så kommer man nödvändigtvis till den absurda konsekvensen, att vi ha för oss satser äfven i sammansättningar såsom *godman, skönlitteraturen* (= den sköna litteraturen), *småbarn, räfhona* osv., ja hvarför inte äfven i enkla ord såsom *herdinna* (= feminin herde), *faderns* (= fadern tillhörig)[4]. I alla dessa fall föreligger nämligen »eine vollzogenene Verbindung mehrerer Vorstellungen». Detta har också Paul själf i annat sammanhang — på tal om skillnaden mellan *rendez vous* och

[1] A. st., s. 196.

[2] *Språkpsykologi och modersmålsundervisning* (Lund 1899), s. 108.

[3] Zeitschrift für Völkerpsychologie XVI, 463 (1886). Samma uppfattning har jag redan i min uppsats 'Något om ord och ordklasser' (Nordisk tidskrift 1879) i viss mån antydt.

[4] Jfr ofvan s. 48.

rendez-vous, nota bene och *notabene* m. m. d. — märkt, och han uttrycker sig då, inkonsekvent men fullt riktigt, så[1]: »Das Wesen des Satzes besteht ja[!] darin, dass er den Akt [alldeles riktigt!] der Zusammenfügung mehrerer Glieder bezeichnet, während es im Wesen des Kompositums zu liegen scheint [jag skulle säga »liegt»], die Zusammenfügung als ein abgeschlossenes Resultat [alldeles riktigt!] zu bezeichnen». Utvidga vi detta påstående genom att i stället för »Kompositum» insätta det allmännare 'glosa', så är just precis min mening uttryckt liksom ock väsentligen i Pauls ursprungliga definition, om blott vi däri utbyta uttrycket »vollzogen» mot ett 'vollzieht'. Den kommer ock till synes i Michaëlis' yttrande[2] om »Sätze», att de »einen werdenden Gedanken . . ausdrücken» och hans definition: »Sätze sind Worte und Wortverbindungen, welche einen in unserm Bewusstsein stattfindenden Vorgang ausdrücken».

Förträffligt framhålles ock skillnaden mellan 'meningen' såsom uttryck för en tankeakt och 'glosan' såsom uttryck för ett tankeresultat af Gomperz i följande yttrande[3]: »*Das Blatt ist grün* . . enthält die Anweisung zur Bildung der zusammengesetzen Vorstellung *grünes Blatt*. *Das grüne Blatt* setzt . . voraus, dass eine derartige Vorstellung vom Hörer schon einmal gebildet wurde und jetzt in ihm latent, zur Reproduktion bereitliegend ist. Es wird also die Vorstellung *grünes Blatt* als eine relativ einfache angesehen, die nur der Wortarmut halber durch zwei Worte ausgedrückt wird. Genauer, es wird hier nicht verlangt, dass diese Vorstellung vom Hörer aus den Elementen neu zusammengesetzt, sondern dass sie von ihm als zusammengesetzte reproduciert

---

[1] A. st., s. 303. Jfr ock hans uttalande s. 118 om skillnaden »zwischen dem Satzgliede *der sterbliche Mensch* und dem Satze *der Mensch ist sterblich*».

[2] *Neuhochdeutsche Grammatik* (1889), s. 126, resp. 6.

[3] *Zur Psychologie der logischen Grundthatsachen*, s. 57.

werde.. Die Fügung *das grüne Blatt* wird.. durch das Fehlen des Urtheilsactes, einer besonderen Behauptung, characterisiert». Att för öfrigt ett omdömesresultat föreligger ej blott i och med ett s. k. attribut, utan äfven, såsom jag ofvan (s. 58) påpekat, i och med en sammansättningsled, har Gomperz äfvenledes riktigt insett, då han på samma ställe yttrar: »Der Satz *auf dem Bleidache stand ein Arbeiter* vertritt [ej 'besteht aus'!] die beiden Sätze *der Arbeiter stand auf dem Dache* und *das Dach war von Blei*». I anledning häraf vill jag till sist uttryckligen påpeka, att om vi ej strängt fasthålla, att 'meningen' är uttryck för en skeende (icke 'skedd') förknippning af tankeelementer, så få vi alla glosor till att bli meningar och de flesta meningar till att bli konglomerater af meningar. I de flesta fall är det nämligen så, som Paul så riktigt säger [1], att »wir müssen.. um unser Urteil auszusprechen noch zwei Hülfsurteile gebildet haben» [ej 'bilden'!]. Så t. e. »vertritt» — för att tala med Gomperz — meningen *månen går upp* ej mindre än tre meningar, dvs. uttrycker tre omdömen, af hvilka två äro på förhand fällda och blott det tredje för ögonblicket fälles, nämligen: 1. *det där kallas för 'månen'*; 2. *det där kallas för att 'gå upp'*; 3. (den s. k.) *månen* (gör det s. k.) *går upp* [2]. I samma riktning uttalar sig utförligt Sigwart, i det han anmärker [3]: »Die Benennungsurtheile [4] werden zum grossen Theile stillschweigend vollzogen und treten nur in ihrem Resultate, der sprachlichen Bezeichnung.. auf.. Ausdrücklich erst zu sagen: das ist der Mond.. wäre meist völlig überflüssig, da ihn jeder kennt, aber ich muss dieses Urtheil vollzogen haben, ehe ich vom Aufgehen des Mondes reden kann» och

[1] A. st., s. 118.

[2] Jfr barnets: 1. *pappa!* 2. *hatt!* 3. *pappa hatt*, hvarom se ofvan s. 44 f.

[3] *Die Impersonalien*, s. 15, resp. 14.

[4] Dvs. »Urtheile, in denen die Coincidenz eines Gegenwärtigen mit einer früheren Vorstellung sich ausspricht».

»Benennungsurtheile .. finden überall da statt, wo ein Wort der Sprache zur Bezeichnung eines auschaulichen Gegenstandes verwendet wird».

Hvad ändtligen beträffar Wundts nyligen uppställda definition [1] på »Satz» (dvs. mening), som gjort så mycket väsen af sig och till och med förliknats vid »das Ei des Kolumbus», så får jag bekänna, att den icke synes mig beteckna något framsteg, utan tvärtom. Jag afstår från kritik, i det jag instämmer uti hvad Sütterlin [2] och Wegener [3] redan anmärkt, delvis äfven uti Delbrücks [4] i mitt tycke alltför lama opposition, och jag tillägger blott, att Wundt tydligen begått det principiella felet att ej klart skilja på den semologiska och den morfologiska synpunkten vid frågans behandling, något som framgår bl. a. däraf, att han trots sin definition icke vill såsom »Sätze» erkänna interjektioner, vokativer, svarspartiklar (*ja, nej* o. d.) m. m., utan för dem tillskapar den nya termen »Satzäquivalente», detta väsentligen på den grund att dessa meningar äro »eingliedrig», dvs. till formen enledade (ty med orätt anser Wundt dem vara så äfven till innehållet, betydelsen — en åsikt, som står i bjärt motsats till hans ofta gjorda, riktiga uttalande, att allt verkligt språk består af meningar, t. e. då det heter [5]: »Der Gedanke findet stets in Sätzen .. seinen Ausdruck; selbst für die unentwickeltste Form der Sprache .. hat dies Geltung»).

§ 13. **Meningsföljden.**

Det sammansatta yttrandet eller meningsföljden är ett sådant, hvars betydelse utgöres af en sammansatt tanke-

[1] *Völkerpsychologie* I, II, 240: »der sprachliche Ausdruck für die willkürliche Gliederung einer Gesammtvorstellung in ihre in logische Beziehungen zu einander gesetzten Bestandtheile.»

[2] *Das Wesen der sprachlichen Gebilde* (1902), s. 144 ff.

[3] I Literarisches Centralblatt 1902, sp. 407 ff.

[4] *Grundfragen der Sprachforschung*, s. 136 ff.

[5] *Essays* (1885), s. 282.

gång, dvs. en serie af på hvarandra följande, men med hvarandra till ett helt (för tanken) sammanfattade omdömen. En relativt liten och på samma gång inom sig särskildt innerligt förbunden, vanligen af flera »satser» sammansatt, meningsföljd plägar kallas en *period*. Är däremot meningsföljden relativt stor — och i sammanhang därmed samt i följd däraf vanligen »sats»grupperna relativt många — så sönderfaller den vanligen helt naturligt i större eller mindre perioder, hvilkas gränser bestämmas af de 'språng' eller, om man så hellre vill, 'öfvergångar', som inom framställningen i sin helhet måste ifrågakomma, då man öfvergår *från* en synpunkt eller ståndpunkt *till* en annan. Alltefter vidden af det svalg (för tanken), som sålunda skiljer dessa större meningsföljder åt, pläga de erhålla särskilda namn såsom *stycke*, *moment* eller, i synnerhet i lagstil, *paragraf*. I skrift utmärkas dessa vanligen medelst begynnande af ny rad, vare sig utan eller med ett förut satt »mom.» eller, detta företrädesvis i lagtexter, läroböcker o. d., »§» med följande siffra. Än större enheter kallas *kapitel*, i skrift vanligen utmärkta genom begynnande af ny sida eller åtminstone genom ett föregående tomrum af flera raders omfång samt ett ofvanför satt »kap.» med följande siffra eller åtminstone en sådan ensam; *afdelning*; *del*, i skrift vanligen angifven medelst ett rent blad (eller till och med nytt titelblad) med åsatt delnummer, eller från ren bokbindningssynpunkt *band*; *följd* (»serie») o. d.

ANDRA KAPITLET.

Expressiv och pronominell betydelse.

§ 14. Fix och variabel betydelse.

I paragraferna 4 och 5 (s. 18 ff. ofvan) har jag redan utförligt uppvisat, icke blott att de flesta morfemer äro polysema — så att t. e. i »Karl har gjort tre *bockar*» det sista ordet allt efter omständigheterna kan betyda fel, bockningar, träbockar, pepparkaksfigurer af en viss (icke nödvändigtvis just bockliknande) form m. m. — dvs. äro vid olika tillfällen olika sememer, utan äfven att de flesta sememer äro såtillvida af variabel betydelse, att de äga en vanligen ganska vidsträckt betydelselatitud, upptagande dels en abstrakt »usuell» betydelse, dels en mängd under denna sorterande konkreta »ockasionella» betydelser, så att t. e. i »det där är en *häst*» det sista ordet alltefter omständigheterna kan afse en lefvande, död, uppstoppad, skulpterad, målad osv. häst, en viss schackpjäs m. m. Men då, såsom jag ock framhållit (s. 21), grammatiken egentligen ej har att göra med annat än den usuella betydelsen — liksom t. e. botaniken icke egentligen handlar om de enskilda växtexemplaren, utan om typerna, arterna, släktena osv. — så fästa vi oss här icke vid detta slags variabilitet, den vid hvilken den usuella betydelsen specialiseras genom de tillfälliga omständigheter, »situationen», under hvilka den uppträder. Utan hvad som här nu skall framhållas, det är, att vi ha en mängd sememer, hos hvilka redan den usuella betydelsen är till självfva sin natur med nödvändighet variabel, detta emedan deras definition — och

på denna baserar sig ju den usuella betydelsen (se s. 19 ff. ofvan) — just vädjar till situationen och ur den hämtar sitt egentligen karakteristiska betydelseinnehåll. Ta vi för oss till betraktande t. e. sådana fall af sememer med ovanligt fix betydelse som *Stockholm, Östersjön, Gustaf II Adolf,* så må det visserligen medgifvas ligga inom möjlighetens gräns, att denna fixhet något minskas genom att vi en vacker dag få höra talas om ett *Stockholm* i Amerika, ett *Östersjön* i Lappland o. d. Men detta är då så att säga ren otur; det är något som språket icke rår för, utan får finna sig i och åtminstone tillsvidare dras med för sin egen fattigdoms och människors opraktiskhets eller oerfarenhets skull. I alla händelser är det icke något från språklig synpunkt sedt åsyftadt. Ta vi t. e. uttrycket *Kalle Pettersson,* så är det ju högst sannolikt, att vi få applicera detta namn i Ystad på en, i Haparanda på en annan, i Uppsala på en tredje individ osv., allt med stöd af situationen, ur hvilken vi få supplera det mesta af vårt vetande om personen i fråga, eftersom namnet härvidlag onekligen är föga upplysande. Men detta är ju ett beklagligt missförhållande, som ingalunda är åsyftadt. Också skynda Petterssönerna, i den mån deras språkliga bildning stiger, att afhjälpa denna olägenhet genom att anta namn med mera fix betydelse. De befara nämligen icke utan skäl, att vi annars med tiden komma därhän, att, liksom *Kalle* redan i Stockholm fått betydelsen 'ångslupspojke', *Pettersson* antar t. e. betydelsen 'stadsbud' (jfr att *Larsson* någon gång får betyda 'åkare'). Och när så skett, ha visserligen dessa ord fått en annan, abstraktare betydelse, men denna är därför icke såsom sådan mindre fix.

Helt annorlunda är förhållandet med sådana sememer som t. e. *jag, den där hästen, undertecknad, nyssnämnda omständighet, ja, hvarför det?* Dessa och dylika uttryck, som ofta skenbart säga mindre, men ofta i själfva verket mera än de förra, innehålla en direkt och afsiktlig uppfordran, att

man skall med ledning af de förhandenvarande omständigheterna närmare precisera deras usuella betydelse, som ofta just ingenting annat anger än en viss relation i rum och tid, i all synnerhet till den talande. De äro så att säga språkliga växelblanketter, hvilkas tomrum kunna alltefter omständigheterna utfyllas med nästan hvilka valörer som helst, under det att de uttryck, som med ens utsäga allt hvad de vilja ha sagdt, äro verkliga sedlar med på förhand bestämd valör. De förra äro liksom andra blanketter mycket praktiska, men utan skedd ifyllning så godt som värdelösa (äga blott »pappersvärdet»). Man kan också jämföra dem med de algebraiska beteckningarna *a*, *b*, *c* osv. i förhållande till de »fixa» storheterna 1, 2, 3 osv. Denna hos de sålunda variabla sememerna förefintliga förening af en delvis obestämd usuell betydelse och ett starkt prononceradt behof af att vid det särskilda tillfället på det mest individuella sätt bestämmas i afseende på tid och rum, gör att de in praxi få en ovanlig mängd af vidt skilda ockasionella betydelser, under det att sememer, som antingen ha en mera speciell betydelse eller en om ock abstrakt så dock icke direkt på situationen hänvisande betydelse (t. e. *varelse, ting* o. d.), helt naturligt uppvisa färre och hvarandra närmare liggande ockasionella betydelser. Från denna synpunkt och i denna mening kan man alltså tala om följande två slags olika sememer:

1. Expressiva (dvs. »uttryckliga») sememer, hvilkas betydelse såtillvida är fix (dvs. »oföränderlig»), att den väsentligen är gifven (»fixerad») i och med det språkliga uttrycket självt, så att densamma endast jämförelsevis oväsentligt modifieras vid ockasionell användning, t. e. *Adolf Noreen, häst* (eller *hästen* eller *en häst*) är ett fyrfotadjur, *hästar* (eller *hästarna*) äro fyrfotadjur, *solen lyser.*

2. Pronominella (»hänvisande») sememer, hvilkas betydelse är såtillvida variabel (»föränderlig»), att den till väsentlig del utgöres af en hänvisning till någon utanför det

språkliga uttrycket självt befintlig, genom den öfriga situationen gifven omständighet. Utan hänsynstagande till denna blir alltså ett dylikt semem i viss mån obestämdt, så att det först i och genom sin ockasionella användning får sin fulla valör, t. e. *jag* är sjuk, *hästen* dog i natt, *hästarna* dogo i natt, A. har köpt *en häst (ett par hästar, några hästar), ja* (= »solen lyser», om det utgör svar på frågan »lyser solen?» osv.). Ett ord med pronominell betydelse kallas pronomen[1]. Ett affix eller ock ett »hjälpord» (jfr s. 34), som genom att fogas till ett icke pronominellt ord ger detta pronominell betydelse, kallas artikel, t. e. häst-*en* (dog i natt), (A. har köpt) *en* häst, (jag föredrar) *den* svart-*a*. Härmed är ingalunda påstådt, att »artikeln» alltid har denna funktion — något som nogsamt framgår redan af de ofvan under 1 anförda exemplen (jfr ock s. 32 ofvan) — utan blott att denna funktion är artikelns specifika och väl äfven ojämförligt vanligaste. Den grammatiska kategori, som uttryckes genom flexion med eller utan artikel, respektive medelst det ena eller det andra slaget af artikel, och som hittills saknat namn — naturligtvis emedan den icke förefanns i det för oss hittills normgifvande latinet — kallar jag species, hvarom närmare i § 17 nedan.

§ 15. **Närmare om begreppet pronomen.**

Den innebörd, jag härmed gifvit åt termen 'pronomen', afviker betydligt från andra författares, och detta icke blott i fråga om synpunkten för definierandet, utan än mer i fråga om termens — hos mig synnerligen vidsträckta — omfattning, i det att min indelning i pronomina och icke-prono-

[1] Jfr MICHAËLIS, *Neuhochdeutsche Grammatik*, s. 7: »Pronomina . . haben wechselnde Bedeutung und erhalten jedesmal ihre Bedeutung durch den Zusammenhang»; G. NECKEL, *Über die altgermanischen relativsätze*, s. 4: »Jedes pronomen unterscheidet sich vom nomen und verbum dadurch, dass es seinen vorstellungsinhalt erst durch die situation erhält».

mina, resp. pronominella och icke-pronominella sememer, gäller alla språkliga uttryck och icke blott de s. k. nomina (till hvilka några författare i detta afseende låta de s. k. adverben sälla sig). Jag måste därför här ägna en kritik åt de äldre definitionerna, åtminstone de viktigaste och vanligaste af dem.

Sämst äro som vanligt de nutida skolgrammatikornas. Hos Sundén [1] heter det: »Pronomen (ersättningsord) kallas ett sådant ord, som nyttjas såsom substantiv eller adjektiv och står i stället för (ersätter) något ord eller språkligt uttryck». Visserligen erkännes dessutom [2] tillvaron af »pronominella adverb» (*här, där* osv.), dock utan att detta begrepp definieras; men förf. förbiser liksom alla andra grammatikförfattare, att t. e. *ja, jo, nej* förhålla sig till andra ord, som uttrycka en hel mening — 'meningsord' kunde man kalla dem — alldeles på samma sätt, som hvad han kallar pronomina förhåller sig till vanliga »nomina». Att det inom språkvärlden äfven existerar hvad man kunde kalla 'proverba' (dvs. verbalt formade pronominella sememer), stående i samma förhållande till vanliga »verba», har Gabelentz [3] framhållit för Mandsjuspråkets vidkommande, och det är tydligen blott en tillfällighet, att vi ännu icke i svenskan fått morfologiskt enhetliga verbala pronomina i stället för de af vanliga pronomina och hjälpverb sammansatta pronominella uttryck, som vi ha i sådana fall som »*hvad gör* du?» (svar: »äter») »*det gör* [= äter] jag också». Det förhåller sig tydligtvis så, att alla slags sememer kunna ha pronominell innebörd. Om Sundéns definition sålunda är för trång, så är den å andra sidan för vid, detta alldeles på samma sätt som Brates [4], hvilken lyder så: »Pronomen kallas vissa substantiv

[1] *Svensk språklära i sammandrag*, 15 uppl. (1903), s. 64.
[2] A. st., s. 146.
[3] *Die Sprachwissenschaft*, s. 105.
[4] *Svensk språklära*, s. 59.

eller adjektiv [1], som brukas i stället för en föreställnings språkliga uttryck . . allmänna ersättningsord, som begagnas utan afseende på betydelsen af det språkliga uttryck de ersätta . . *fartyget* . . kallas ej pronomen, emedan det blott kan ersätta skeppsbeteckningar, icke hvilka ord som helst». Här har nu termen pronomen uttryckligen, men omotiveradt, inskränkts till att afse »en föreställnings uttryck», hvarigenom *ja, nej* o. d. med orätt uteslutas [2]. Men definitionen är därjämte alldeles för vid, ty enligt densamma bli ju alla substantiviska och adjektiviska synonymer — åtminstone »absoluta» sådana (jfr s. 23 ofvan) — pronomina, t. e. *Kreta*, som ju kan »brukas i stället för» *Kandia, Jesus* i stället för *Kristus, triangel* i stället för *tresidig rätlinig figur*. Och denna olägenhet afhjälpes ej genom det gjorda tillägget »allmänna (ersättningsord)», ty t. e. *individ* (då det står i stället för *person*) och *varelse* (i stället för *väsen*) äro allmänna nog utan att därför vara pronomina. Det är vidare orätt att påstå, det pronomina brukas »utan afseende på betydelsen af det de ersätta», och att de ersätta »hvilka ord som helst», ty t. e. *han* kan ej ersätta vare sig ett femininum eller en vanlig plural eller ett verb eller ett adjektiv osv., lika litet som en växelblankett, hvarmed jag ofvan (s. 65) jämfört ett pronomen, kan duga till »hvad som helst».

Sweet — för att nu ta ett exempel ur den nyare mera vetenskapliga litteraturen — är dels på orätt stråt, då det hos honom heter [3]: »Pronouns always have a very general meaning . . We might . . define pronouns as general nouns and adjectives», dels stadd på rätt väg, då det heter [4]: »They are . . shifting or movable mark-words» under

---

[1] Icke förty heter det s. 150: »Adverb, som brukas som allmänna ersättningsord för andra språkliga uttryck, kallas pronominella adverb».

[2] Jfr dock föreg. not.

[3] *New english grammar*, s. 71.

[4] A. st., s. 72.

det att »proper names»[1] äro »permanent or fixed mark-words», hvartill ansluter sig den icke vidare tydliga definitionen på det nyskapade begreppet 'mark-words', dvs. sådana »which, as it were, put a mark on the word they are associated with, singling it out or pointing to it in various ways»[2]. Den riktiga synpunkt, som här håller på att arbeta sig fram, nämligen att pronominets innebörd suppleras ur situationen, är då klarare uttryckt redan för nära hundra år sedan af den förträfflige P. Moberg, som yttrar[3]: »Denna ordklass tjenar . . till att kort utmärka personers och andra tings tillfälliga förhållanden i det ögonblick man talar» och senare af Heyse, hos hvilken det heter[4]: »Pronomina sind Deutewörter, welche die Gegenstände nach ihren formellen, zunächst örtlichen Verhältnissen zu dem Redenden und zu einander selbst bezeichnen» och »mehr als blosse Stellvertreter, da sie formale Bestimmungen darstellen, welche das Nomen als reines Stoffwort nicht ausdrücken kann». Dock är det, som vi se, äfven här ännu alltjämt blott fråga om »nomina». Likaså hos G. F. Schoemann, då han säger[5]: »Die Nomina benennen die Dinge nach ihren Qualitäten, die Pronomina bezeichnen sie nach ihren Verhältnissen; jene geben den Begriff des Dings an, diese deuten auf das Ding nur hin als auf ein in diesem oder jenem Verhältnisse befindliches und von dem, der dieser Hindeutung folgt, zu erkennendes. Sie können deswegen auch Deutewörter genannt werden» och väl ännu hos Delbrück, som yttrar[6]: »So ist ohne Weiteres klar, dass

---

[1] Samme förf:s påstående i *Words, logic and grammar*, s. 27, att »pronouns bear the closest analogy to proper names», innebär en öfverdrift, som vederlägges af sådana fall som *någon*, *hvad* o. a. pronomina indefinita och interrogativa.

[2] *New english grammar*, s. 14.

[3] *Försök till en lärobok* &c. (1815), s. 34.

[4] *System der Sprachwissenschaft* (1856), s. 103, resp. 398.

[5] *Die Lehre von den Redetheilen* (1862).

[6] *Syntax* (1893) I, 76.

die Pronomina ursprünglich nur dazu bestimmt waren, den Sprechenden zu bezeichnen oder in seine Umgebung hinaus zu weisen, während die Nomina und Verba einen dauernden Bedeutungsinhalt haben.»

En vidare syn på saken har Mager [1] och i nära anslutning till honom (jfr I, 258) W. Heikel, hos hvilken sednare det heter [2]: »Namnet pronomen . . grundar sig på den falska föreställningen, som skulle . . orden företräda substantivens ställe» och: »dessa ord kalla vi antydningsord, emedan det objectiva genom dem icke nämnes, utan endast antydes . . De äro subjectivt-objectiva», icke sådana i hvilka människan »utan allt afseende på sin person uttalar blott det objectiva», och han för till hvad han sålunda med en rätt lycklig term kallar antydningsord icke blott hvad som plägat kallas 'pronomen', utan äfven t. e. artiklar och räkneord samt vissa konjunktioner. Samma tankegång utvecklar R. de la Grasserie i sina arbeten 'De la véritable nature du pronom' (Louvain 1888) och 'De la psychologie du langage' (Paris 1889). I det förra heter det bl. a. (s. 2 f.): »Il existe deux manières d'envisager un être et d'en exprimer l'idée: une manière subjective, une manière objective» och »Le pronom exprime uniquement l'idée subjective»; i det sednare (s. 6): »Le point de vue subjective se distingue du point de vue objective en ce que le premier regarde les objets en eux-même, tandis que le second les voit dans leur relation seulement avec celui qui pense ou parle».

Närmast min uppfattning kommer emellertid E. Thaasen, som i en tidningsuppsats på 1860-talet yttrade bl. a. följande [3]: »Uagtet *Münter* og *jeg* betegner den samme mand, har de forskellig betydning . . *Münter* er stadigt i sin betydning, har alltid det samme indhold, men er forholdsløst — *jeg* er

[1] *Die grammatischen Kategorien* (1841), s. 29 ff.
[2] *Kort lärobok* &c. (1856), s. 63 f., resp. s. 61.
[3] Citeradt efter Landmarks nedannämnda arbete s. 5 f.

ustadigt i sin betydning, kan modtage ethvertsomhelst [öfverdrift! jfr ofvan s. 68] indhold . . men betegner tillige forholdet till talen . . *Münter* betyder en bestemt person, men *jeg* betyder den talende person . . *Jeg* er altsaa mere ekstensivt . . men tillige mere intensivt . . Saaledes er det vist nok, at pronomenet . . ikke staar istedenfor navnet. Pronomenet har en eiendomlig betydning, betyder noget, som navnet aldrig betyder.» Närmare utföras dessa tankar af Thaasens efterföljare G. Landmark i den förträffliga broschyren 'Om pronomenerne' (Aalesund 1884), t. e. s. 47 f.: »Det haaber jeg er blevet klart, at pronomenerne ikke blot er et slags supplementer for andre ord, men udgjør en ganske eiendommelig og selvstændig ordklasse, der har den største betydning for sproget i det hele og staar i en bestemt modsætning til alle andre ord . . de er fra først til sidst henvisningsord af den alsidigste anvendelighed . . betegner tingen ikke efter dens væsen, efter hvad den er i sig selv, men kun efter et øieblikkeligt, skiftende, tingens væsen uvedkommende forhold til noget andet, oprindelig til den talende og i rummet . . knytter . . vor tale till dens gjenstand i rummet . . bruges dernæst gjenoptagende, baade for enkelte ord . . og for et helt udsagn . . Pron. gaar som en rød traad gjennem den hele sprogbygning; det er som rendingen i en væv, hvor realordene [dvs. de expressiva sememerna] er islætten». Likheten mellan Thaasens-Landmarks och min, självständigt vunna, ståndpunkt är omisskännelig. Dock synas ej ens dessa båda klara tänkare ha fått ögonen öppna för tillvaron af äfven pronominella 'meningsord' sådana som *ja, jo* och *nej.*

Jag kan icke neka mig nöjet att i detta sammanhang till sist aftrycka Landmarks pedagogiska suck, som är liksom kommen ur mitt eget bröst och lyder så (a. st., s. 6): »Uagtet dette [dvs. Thaasens ord] er skrevet for omtrent 20 [vi kunna nu säga 40] aar siden, synes de sandheder, som her er udtalte, dog endnu langtfra at have trængt igjennem

i den almindelige bevisthed, ja ikke engang blandt filologer og skolemænd af fag synes der at raade synderlig klarhed i dette spørgsmaal .. Pronomenet .. fortjente en ganske anden anerkjendelse, end der almindelig blifver det til del, fordi disse ord har den største betydning for en dybere forstaaelse af den hele sprogbygning, en forstaaelse, som vistnok ikke kan kræves af skolen, men som dog skolen hellere borde bane veien for ved straks at sætte paa ret spor end lægge hindringer i veien for ved skjeve lærdomme.»

§ 16. De pronominella sememernas indelning.

I § 14 ofvan har jag bestämt de pronominella sememernas begrepp därhän, att de äro sådana, hvilkas betydelseinnehåll för att få sin fulla innebörd måste i viss mån suppleras ur »situationen». Alltefter det olika sätt, på hvilket denna supplering verkställes — ty situationen kan ju vara mycket olikartad och likaså hänvisningen till densamma — erhålla vi nu följande indelning af de pronominella sememerna [1]:

1. Definita (bestämda), sådana vid hvilka den talandes antydning är tillräcklig för att få vederbörlig supplering till stånd. Med begagnande af vår gamla bild skulle vi kunna säga, att i detta fall växelblanketten ifylles af utställaren eller åtminstone enligt hans order. Alltefter antydningens art kunna vi tydligt särskilja två olika slag af dessa definita pronominella sememer:

a) Deiktiska (utpekande) då antydningen innebär ett vädjande till den närvarande situationen, dvs. det för den talandes och den tilltalades sinnliga uppfattning omedelbart gifna. Men då detta ju i regeln är rätt mångahanda, så för-

[1] Jfr den väsentligen likartade indelningen hos K. Maurer, *Die Lateinfrage* (St. Gallen 1888), s. 53, och Michaëlis *Neuhochdeutsche Grammatik*, s. 54 f.

bindes talet, därest det syftar på något i rummet befintligt, oftast med ett »mimiskt» element: utpekandet (jfr I, 12 ff.). Detta underlåtes emellertid såsom öfverflödigt, då fråga är om den talande själf, den s. k. 1:sta personen, t. e. *jag* heter Adolf, *här* [1:sta personens »in-loco»-form, alltså med betydelsen 'på den plats där jag befinner mig'] är vått, kom *hit* [1:sta personens »in-locum»-form, alltså betydande 'till den plats där jag befinner mig']; och det kan naturligtvis icke ifrågakomma, då man syftar på något i tiden befintligt, t. e. *nu* [1:sta personens temporala form, alltså med betydelsen 'på den tidpunkt, i hvilken mitt aktuella jag befinner sig'] går åskan. Äfven då fråga är om den tilltalade, den s. k. 2:dra personen, saknas det mimiska elementet i regeln uti de fall, då ingen ovisshet kan råda om till hvem talet riktas, och inskränkes uti öfriga fall vanligen till det minsta möjliga, nämligen den talandes riktning och blick, t. e. »*du* är den längsta, *dig* föredrar jag framför [därvid ändras riktningen och blicken] *er* båda». Däremot i fråga om den eller det omtalade, den mycket oegentligt — ty oftast afses ju icke person, utan ting — s. k. 3:dje personen, till hvilken också alla icke deiktiska pronomina pläga föras, tillgriper man vanligen en verklig åtbörd (gest), såsom pekning, visning, nick, ögonkast i förening med hufvudets vridning o. d., t. e. »*det där* [eller om föremålet befinner sig relativt nära: *det här*] trädet är dödt», »*så där* [eller: *här*] ser en triangel ut», »*dit bort* [eller: *hit bort*] ska vi gå». Äfven i skrift måste ju åtbörden af naturliga skäl undvaras, t. e. »den som *denna* sedel efterapar, varder hängd», och ersättes nödtorfteligen i vissa fall af illustrationer, t. e. vid »*så* skref jag» eller »*sådan* var min stil, innan osv.», eller ännu mera imitativt af s. k. vägvisare, t. e. med texten »*här* går vägen till utsiktstornet».

b) Anaforiska (erinrande), då antydningen innebär ett vädjande till ett (nyss) fälldt — mera sällan ett snart

följande — uttryck, alltså något för erinringen (eller förväntningen) gifvet. Detta föregående (eller följande) uttryck, hvarpå sålunda det pronominella sememet syftar (hvartill det »hänför» eller »refererar sig») kallas dess korrelat. I följande exempel äro korrelaterna utmärkta medelst spärrning, de pronominella sememerna medelst kursivering: »Erik(a) är sjuk, men *han (hon)* blir snart frisk. Axel red *sin* Brunte och slog *hästen* ideligen med ridspöet, *som* Emma gifvit *den narren.* 1897 var jag i Stockholm; *där* var *då* utställning. Af P:s gossar är *den äldste* kvick, *den andre* dum, *den tredje* idiot. Lyser solen? *Ja (Nej)*»; med korrelatet placeradt sist: »*Den* glömmer jag aldrig, som hjälpt mig [= min hjälpare] en gång. *Undertecknad* erkänner tacksamligen, att osv. *Följande* äro valbare: . .». I ett »*så* talade konungen» kan *så* ha sitt korrelat alltefter omständigheterna antingen i det föregående eller i det följande. I »svaret *därpå* lydde *så(lunda)*: . .» har det första pronominet sitt korrelat i det föregående, det andra sitt i det följande.

2. Interrogativa (frågande), sådana vid hvilka den talande på grund af egen — verklig eller låtsad — oförmåga (okunnighet) anmodar den tilltalade att inom vissa gränser inför den talande verkställa den erforderliga preciseringen på grund af hos den tilltalade antagligen befintlig kännedom om de närmare förhållandena. Detta innebär, för att återgå till vår bild, att blanketten ifylles af emottagaren, visserligen inför utställarens ögon, men dock efter mottagarens eget godtfinnande i fråga om valören; eller om vi (liksom s. 65 ofvan) jämföra med det algebraiska beteckningssättet, så ha vi här att räkna med storheterna x, y, z i stället för a, b, c osv. De interrogativa pronominella sememerna inta en medelställning mellan de anaforiska — redan i vädjandet till »svaret» ligger ju ett anaforiskt element — och de indefinita (se 3 nedan), i det att suppleringens art icke är från början bestämd (såsom vid de förra), men väntas blifva det (i mot-

sats till förhållandet vid de sednare)[1]; den är alltså icke obestämd, utan oviss. Detta beror därpå, att interrogativerna vädja till en situation som för den talande är i viss mån obekant, men för den tilltalade antas vara i samma afseende bekant. T. e. »*Hvem* (*Hvad*) är det där? *Hvilken tafla* föredrar du? *Hur* står det till? *Hvar* bor du? *När* kom posten? *Hvarför* (*Hvi*) gråter du?» Den del af den tilltalades »svar», hvarpå interrogativet syftar, utgör detta sednares korrelat och är det enda, som för svaret är väsentligt och nödvändigt, t. e. »*Hvad* vill du? (Jag vill) låna en bok. *Hvem* har gjort det? Kalle (har gjort det)».

3. Indefinita (obestämda), sådana vid hvilka den talande öfverlämnar åt den tilltalades fantasi eller godtycke att inom vissa gränser efter behag i sitt stilla sinne företaga preciseringen, om han det kan och vill eller gitter. Denna behöfver därför alls icke bli identisk med den, som den talande kanske å sin sida företagit. Det pronominella uttryckets betydelse förblir därför alltjämt såtillvida obestämd[2], som den är godtycklig (arbiträr, hvarför »arbiträra pronomina» ej vore en olämplig term). Den kan utan olägenhet ändras, och det är en ren tillfällighet, om den blir annat än ungefärligen identisk hos de båda kontrahenterna. Blanketten är så att säga transporterad in blanko. T. e. »*Någon* (jag vet icke hvilken) sade mig, att han bodde *där och där* (jag vet nog hvar). *Man* litar inte på *somliga*. Det var *en gång två gummor*, som hade *en katt* tillsammans. *Folk* säger så. *En viss Pettersson* har gjort det. Gör han det *någonsin* eller *någonstädes*?»

---

[1] Jfr MICHAËLIS' definition (Neuhochdeutsche Grammatik, s. 55) på interrogativa: »Fürwörter, die ein unbestimmtes aber bestimmbares . . Wort vertreten».

[2] MICHAËLIS' definition (a. st.) »Fürwörter, die ein unbestimmtes und nicht bestimmbares . . Wort vertreten» innebär alltså en god portion öfverdrift, liksom detsamma i någon mån gäller om den gängse termen »indefinit», dvs. obestämd utan all inskränkning eller reservation.

§ 17. Kategorien species.

Af dessa nu i § 14 och § 16 behandlade betydelsekategorier ha uti svenskan endast trenne, den anaforiska (se s. 73 f.), den indefinita (s. 75) och den expressiva (s. 65), utpräglats till grammatiska kategorier i inskränkt bemärkelse eller böjningskategorier (jfr § 9, A), dvs. fått uttryck i och genom en böjning. Dessa tre kategorier, som jag kallar för specieskategorierna, kännetecknas af tillvaron eller icketillvaron af vissa pronominella böjningselementer, de s. k. artiklarna (jfr s. 66). Inom hufvudkategorien species kan man alltså urskilja trenne specialkategorier, representerade af följande normalexempel: jag jagar *fågeln*, jag jagar *en fågel*, jag jagar *fågel*. Dessa tre species äro:

1. Det bestämda (definita), som har anaforisk betydelse och i regeln uttryckes medelst en språkform, försedd med s. k. bestämd artikel, hvilken kan utgöras antingen af ett suffix eller ett framför placeradt 'hjälpord' eller båda delarna, t. e. »jag jagar *fågel-n*, *häst-en* är trött, *hus-et* är rödt, *trianglar-na* äro uppritade med krita, *de små* äro missnöjda, *den lill-a* (= *lill-an*) är sjuk, *det röd-a hus-et* har ramlat». Formen i sin helhet kallas bestämd form.

2. Det obestämda (indefinita), som har indefinit betydelse och i regeln uttryckes medelst en språkform, försedd med s. k. obestämd artikel, hvilken utgöres af ett framför placeradt 'hjälpord' t. e. »jag jagar *en fågel*, på berget stod *ett hus af sten* i fjol, *en vis (man)* förvånas aldrig». Formen i sin helhet kallas obestämd form. En sådan kan icke bildas af pluralformer i egentlig och inskränkt bemärkelse, emedan den obestämda artikeln icke äger någon för dylika afsedd form, utan i ty fall ersättes af självständiga ord med indefinit betydelse, t. e. *ett par* (*tre* osv., *några*, *somliga* o. d.) *hästar* gå på ängen. Stundom kunna dock dessa ord saknas, hvarigenom den allmänna (se 3 nedan) pluralformen kom-

mer att öfvertaga den obestämdas funktion, t. e. »*hästar* (= *några hästar*) gå på ängen, ur stacken myllrade (en mängd) *myror*».

3. Det allmänna (generella), som har expressiv betydelse och i regeln uttryckes medelst en språkform utan hvarje artikel, t. e. »jag jagar *fågel*, *triangel* kallas en tresidig rätlinig figur, *hästar* äro snabbfotade djur». Formen kallar jag allmän form, detta i motsats till mina föregångare, som på ett ytterst olämpligt sätt sammanfört denna form och den obestämda under den gemensamma termen »obestämd form». — Trots att vårt språk sålunda äger ett specifikt uttryck för det allmänna species, använda vi dock, opraktiskt nog, nästan lika ofta såsom uttrycksmedel för detta species antingen den bestämda eller ock den obestämda formen vid sidan af den allmänna, t. e. »*triangeln* (eller: *en triangel*) är en tresidig rätlig figur, *hästarna* äro snabbfotade djur. *(Ett) brändt barn* skyr *eld(en)*».

§ 18. Morfologisk exkurs 1: Ellips [1].

Med de pronominella uttrycken få icke förblandas de elliptiska, som äfvenledes kräfva »supplering ur situationen». Ty under det att de förra äro skiftande (variabla) till sin betydelse, som därför behöfver för hvarje särskildt fall fastställas (preciseras), äro däremot de sednare ofullständiga till sin form, som därför behöfver fullständigas i och genom åhörarens eftertanke, som mer eller mindre lätt upptäcker och i all tysthet tillägger det »underförstådda». Af de tre svaren: (läser Anna?) *ja*, (hvem läser?) *Anna* och (hvad gör Anna?) *läser* är det första pronominellt, de två sednare elliptiska. Betraktadt ensamt för sig är det första

[1] Jfr Paul, *Prinzipien*, 3. aufl., s. 289, där dock uppfattningen af företeelsen är delvis olika min, samt Cederschiöld, *Om svenskan som skriftspråk*, 2 uppl., s. 173 ff., som kommer min uppfattning (framställd redan i min *Inledning till modersmålets betydelselära* 1901, 2 uppl. 1903) något närmare.

tvetydigt eller obestämdt (kan bekräfta hvad som helst), de sednare på samma sätt betraktade däremot rent obegripliga eller missledande (kunna uppfattas såsom vokativ, respektive arkaisk imperativ). Det pronominella är till sin betydelse variabelt och därför något oklart eller sväfvande, men denna oklarhet är afsedd, och det är därför formellt sedt alldeles fullständigt; de båda elliptiska äro däremot, så långt de räcka, till sin betydelse fixerade och således fullt klara, men formellt ofullständiga. För att ännu en gång använda en redan ofta begagnad bild: det första är en hel blankett, som behöfver ifyllas för att få en viss valör, de sednare delar af verkliga sedlar, som behöfva utfyllas (»skarfvas») för att få gångbar form och därigenom kunna häfda sin valör. Det pronominella uttrycket tarfvar sålunda en inre supplering, en semologisk konkrescering, och kan därför förtydligas genom ett »dvs. . .»; de elliptiska tarfva en yttre supplering, morfologisk tillökning medelst ett vidfogadt plus, som icke kan förmedlas af ett »dvs.», men väl stundom, såsom i de ofvan valda exemplen, af ett »nämligen».

Ehuru sålunda framställningen af ellipsens natur och arter egentligen tillhör formläran, torde det dock för det fulla och riktiga tillägnandet af det ofvan utvecklade vara lämpligt att här något närmare redogöra för densammas förnämsta typer, helst dessa i mycket påminna om de pronominella uttryckens och därför lättast uppfattas i sammanhang med redogörelsen för dessa. Liksom vid de pronominella uttrycken kan nämligen vid de elliptiska den nödiga suppleringen ske dels deiktiskt (ur den förhandenvarande situationen), dels anaforiskt (ur ett förflutet eller kommande yttrande). Vi särskilja därför tvenne hufvudarter:

1. Deiktisk ellips. Denna har rätt olika förutsättningar och ställer sig därför ganska olika, allteftersom fråga är om tal eller skrift. Här behandlas därför hvartdera af dessa båda fall särskildt för sig.

a) I tal höra bl. a. hit sådana fall som

rekvisitioner (beställningar) såsom t. e. (ge mig) *en kopp kaffe!* (kan jag få en biljett till) *andra radens fond, första bänken;*

presentationer, t. e. (detta är) *doktor Andersson*, (och detta är) *fru Bergman;*

utbjudande frågor och uppmaningar, t. e. (får det inte lof att vara) *en liten påtår?*, (välj hvilketdera som helst:) *höger eller vänster!*, (köp) *Aftonbladet!;*

utrop, t. e. (akta er, ty) *en orm* (krälar där)!, *paraplyn* (har jag glömt efter mig)!, *kaffekokarn* (kokar ju öfver)!, *eld* (har utbrutit)!;

afbrott (»aposiopesis»), t. e. *jag skall då minsann* (piska opp dig)!, *säger du det en gång till, så* . .;

åtskilliga andra fall af skilda slag såsom (mottag min) *tack!*, (jag) *gratulerar!*, (jag önskar dig) *lycka till* (ditt förehafvande)!, (jag) *tackar så mycket*, (jag önskar dig) *lycklig resa!*, (det är bara) *prat!*, (tag) *inte ett steg vidare!*, (lämna) *pengar eller lifvet!*, (tala) *högre!*, (framställ genast) *proposition!*, (ge oss) *bröd!*, (är du) *så tidigt ute?*, (jag proponerar) *hjärter* (i trumf), (hur bedröfligt att vara) *så ung och så fördärfvad!*, (hur förargligt det vore) *om nu någon finge se mig!*, (jag undrar) *om det inte ändå blir åska i dag, konserten börjar klockan fyra* (kan jag upplysa er om,) *ifall ni vill veta't*, »*var med år* (17)*88 ren*» m. m. [1].

b) I skrift förekomma icke blott alla ofvan anförda fall — detta företrädesvis eller uteslutande, när skriften skall återge samtal eller tilltal — utan dessutom en hel hop andra såsom

boktitlar och dedikationer, t. e. (detta är) *Fänrik Ståls sägner af J. L. Runeberg*, (denna bok ägnas) *åt min faders*

---

[1] Jfr den rika exempelsamlingen hos K. Mikkelsen, *Dansk Sproglære* (Köpenh. 1894), s. 454 ff., där dock ellipserna ohjälpligt sammanblandats med f. d. ellipser och med brakylogier (jfr nedan s. 85 och 87).

minne, (detta exemplar öfversändes som gåfva) *till vännen N. N. från förf.*

inskrifter å skyltar, minnesvårdar o. d., t. e. *Jönsson* (som är) *skomakare* (har sin verkstad här), *Nils Ericson* (skall denna staty föreställa), (denna obelisk är rest) *åt minnet af Gustaf Adolf den store,* (här är) *Banérska familjegrafven;*

underskrifter i bref, signering å taflor o. d., t. e. *din vän G. Olsson* (har skrifvit detta bref), *G. v. Rosen* (har målat denna tafla);

utanskrifter o. a. adresser, t. e. *Professor L. Rydin* (boende i) *Uppsala* (skall ha detta bref), *Hällbom* (med förnamnet) *Axel* (som är) *handlande* (bor vid) *Kungsgatan* (i huset nummer) *16;*

visitkort, t. e. *Anders Lundström* (har lämnat detta kort);

datering, t. e. (detta är nedskrifvet i) *Uppsala* (den) *3 januari 1904;*

ägares märkning af sina tillhörigheter o. d., t. e. *Anna* (äger denna näsduk), *A. P. N.* (skall laga detta vägstycke);

biljettformulär, t. e. (detta kort) *gäller som inträdeskort,* (detta korts innehafvare får bevista) *vårfesten 1901,* (denna biljett) *får ej öfverlåtas,* (från) *Stockholm* (till) *Västerås* (gäller denna biljett för resande i vagn af) *3 klass;*

utelämning af *jag,* i synnerhet i brefstil, t. e. (jag) *får tacka för senaste bref,* (jag) *hoppas detta svar ej kommer för sent, 100* (,jag) *säger hundra kronor.*

2. Anaforisk ellips. Denna kan liksom vid de pronominella uttrycken begagna sig af supplering antingen ur det föregående eller, om ock mera sällan, ur det följande. Här behandlas hvartdera af dessa fall särskildt [1].

a) Supplering ur det föregående förekommer bl. a. i följande synnerligen vanliga fall:

---

[1] Jfr MIKKELSEN, a. st., s. 448 ff., där dock de båda hufvudfallen icke särskiljas, hvarjämte mycket upptagits, som ingalunda innebär någon ellips eller ens någonsin så gjort.

alla sådana svar som blott utgöra korrelater till interrogativa pronominella uttryck (se § 16, 2), t. e. [hvem läser?] *Anna* (läser), [hvad gör Anna?] *läser* eller *pudding* (gör Anna), [när kom du?] *i går* (kom jag), af hvilket sistnämnda exempel vi finna, att suppleringen icke nödvändigtvis behöfver innehålla alldeles samma morfemer som frågan, i det att dennas *du* ju i svaret måste utbytas mot *jag;*

de flesta sådana frågor, som äro direkt framkallade af ett omedelbart föregående yttrande, t. e. [jag reser i morgon] *när* (i morgon reser du)? eller *när i morgon* (reser du)?, [Johan har börjat dricka] (har) *Johan* (börjat dricka)? eller (har Johan börjat) *dricka?* eller (har Johan) *börjat* (dricka)?;

några få förbindelser af sammansatta ord med samma förled, t. e. musik-älskare och *-älskarinnor*, folkskolelärare och *-lärarinnor*, 1885 till (18)*99*, föreningskort eller *-bok*, bokförfattare och *-förläggare;*

talrika förbindelser af ordfogningar med delvis samma beståndsdelar, t. e. »jag skall göra det, men jag vet inte *hur* (jag skall göra det)», »anser du, att han bör resa eller ((anser du) att han bör) stanna?», »jag äter, (jag) *läser* och (jag) *sofver* bra». Från denna typ af elliptiska uttryck måste noga skiljas de skenbart likartade, där alls ingen ellips föreligger, t. e. »jag *sitter och läser*» eller »*ligger och studerar* vid akademien», där *sitter* och *ligger* äro ett slags hjälpverb och de kursiverade uttrycken i sin helhet 'gruppord' [1]. Denna viktiga distinktion förbises af Paul [2], som nekar förhandenvaro af ellips i exempel såväl af förra som af sednare slaget, under det att andra författare med ännu större orätt antaga ellips i båda fallen. Jag anser mig därför böra till frågans belysning anföra ännu en del exempel på detta motsättningsförhållande. Elliptiskt är sålunda t. e. »från Abraham, (från) *Isak* och

---

[1] Se om detta begrepp Formläran, inledningen.

[2] A. st., s. 290. Mikkelsen, a. st., s. 449 f. har däremot observerat den.

(från) *Jakob* härstamma alla judar», men icke »från *Adam och Eva* härstamma vi alla», där *A. och E.* uppfattas som en enhet. Liknande är förhållandet mellan å ena sidan »min syster och (min) *bror*», å den andra »min *vän och bror*». Jämför vidare »han sprang upp och (han sprang) *ned* i trapporna med samma lätthet» med »han sprang *upp och ned* i trapporna hela dagen» och det än tydligare icke-elliptiska »han stod *upp och ned*» (»han gick *af och an*» o. d.), där vi ha att göra med gruppord. Eller jämför »dörren går ut och (dörren går) *in*, alldeles som man vill» med »han går *ut och in*, alldeles som barn i huset» och det ännu otvetydigare icke hithörande »rocken är vänd *ut och in*». — Äfven i detta fall afviker ofta det supplerade formellt från det anaforiskt gifna, t. e. »äldste sonen är gift, de andra (sönerna äro) däremot icke (gifta)», »spejarna blefvo tillfångatagna och vägvisaren (blef tillfångatagen) med dem», »kom, om du kan (komma)».

b) Supplering ur det följande föreligger bl. a. i nedanstående fall:

åtskilliga förbindelser af (från nysvensk synpunkt) enkla ord med samma afslutning, t. e. *fri-* och rättigheter, svära *tro-* och huldhet, *säker-* och trygghet (Gustaf II Adolf), *kam-* och borstning (C. F. Dahlgren), *gref-* och friherrliga (C. F. Dahlgren), *syster-* och broderligen, *besk-* och syrligheten (Palmær [1]), *tre-* eller fyrfaldig, *in-* och utvärtes, *riddare-* och vapenbrödraskap (Vising [1]), *barn-* och ungdom, *sym-* och antipatier, *mono-* och polygama, *sub-* och koordinerade, *röd-* och hvita ränder (Fredin [1]), *bred-* och sida fållar (Columbus [1]), *blå-* och gula [1], *knifv-* och gafflar [1], *amerikan-* eller indianer [2], *synd-* och flärden (fru Lenngren), *ons-* och lördagar (C. F. Dahlgren), *be-* och förundran (Bondeson [1]), *an-* men icke befalla (J. G. Schultz [1]);

---

[1] Se R. G:son Berg i Nystavaren V, 38 f.

[2] Se Sv. Ak:s Ordbok, *Amerikan*.

synnerligen talrika förbindelser af sammansatta ord med samma slutled, t. e. *skrif-* och tryckstil, *tanke-* och öfningsspel, *mot-* och medgång (»*med-* och motgång» Tegnér), *tal-* och skriftspråk, *rodd-* och segelsport, *rust-* och rotehållare, *han-* och honblommor, *upp-* och afskrifning, *in-* och utgående balans, *öfver-* och underståthållare, *när-* och frånvarande, *för-* eller efterrätt, *fyra-* à femhundra, *bok-*, *musik-* och pappershandel, *ämbets-* och tjänstemän, *litteratur-* och konsthistoria, *guld-* och silfvermynt, *olje-*, *akvarell-* och porslinsmålning, *Nord-* och Sydamerika, *käro-* och svaromål, *mans-* och kvinnofigurer, *brand-* och dyrkfri, *fyrti-* eller femtitalet, *bort-* och hemresan, *in-* och utrikes, *fram-* eller bakifrån, *af-* och tillsätta, *upp-* och nedgående tåget m. m. [1]. Någon gång är det ena ordet från rent nysvensk synpunkt enkelt, t. e. *sön-* och helgdagar. Rent undantagsvis kan dubbel ellips förekomma, t. e. »*guld-*, *silfver-* och *nickel- herr-* och damur» (annons i Dagens Nyheter), dvs. guldherrur, gulddamur, silfverherrur osv. Att det supplerade kan formellt afvika från det supplerande, bekräftar sig äfven här genom fall sådana som »en *månads*-(tidning) och två veckotidningar». — Också här är det af nöden att varna mot en äfven hos språkmän icke sällsynt förblandning af denna elliptiska ordfogningstyp med en snarlik, men alls icke elliptisk sammansättningstyp, nämligen den då förra sammansättningsleden utgöres af ett gruppord, t. e. *upp-och-ned--vänd* (jfr det elliptiska »*upp-* och nedgående tåget»), *rå-och-rörs--hemman, Handels-och -sjöfarts--tidning, tusen-och-en-natt--sagorna, vatten-och-bröd--straffet, ut-och-in--vänd, järn-och-blod--politik, hök-och-dufva--leken, Stänk-och-flikar--beslaget, fram-och-tillbaka--springandet, Vitterhets-historie-och-antikvitets--akademien* (obs. icke tre, utan en akademi; jfr med ellips »*Vetenskaps-* och Landtbruksakademien»);

---

[1] Massor af hithörande exempel anföras af Berg, a. st., s. 31 ff.

många förbindelser af ett sammansatt ord och en ordfogning, hvars andra ord är detsamma som det, som utgör den andra (och elliptiska) leden i det sammansatta ordet, t. e. *riks-* och allmän telefon, *affärs-* och juridiska uppdrag, *siden-* och andra tyger, *vaktmästare-* eller dylik plats m. m. [1]. Mindre ofta är förbindelseledernas ordning den omvända, så att ordfogningen blir det elliptiska uttrycket, t. e. *propedeutiska* (kurser) och öfningskurser, *engelska* (hamnar) och kontinentalhamnar;

talrika förbindelser af två ordfogningar med gemensamt andra led, t. e. »*Herr* (Lundström) och fru Lundström», »*första* (gången) och andra gången», »han både *vill* (hjälpa mig) och kan hjälpa mig» eller med från det uttryckligen gifna formellt afvikande supplering t. e. »*denna* (företeelse) och dylika företeelser», »*två* (kronor) och en half krona», »jag *har icke* (glömt det) och skall icke glömma det». Äfven härvidlag måste man akta sig för att med dessa elliptiska förbindelser förblanda sådana skenbart likartade, som icke äro af elliptisk natur, t. e. »en *blå och gul* (= blågul) fana» med »en *blå* (fana) och en gul fana». Jämför vidare t. e. det elliptiska »det är inte *jag* (som är sjuk), utan du som är sjuk» med det icke elliptiska »*jag och du* äro ett», där pluralformen *äro* utvisar, att subjektet är det som en enhet uppfattade *jag och du*. Denna pluralform är därför här vida bättre motiverad än t. e. i det analogiskt bildade »både *jag* (är sjuk) och du *äro sjuka* (jfr »första och andra *seklerna*» eller »*seklet*»», men blott »det första och andra *seklet*»; »latinska och grekiska *språken*», men »det latinska och det grekiska *språket*»). Elliptiskt är »*det svarta* (fåret) och det hvita fåret äro sjuka», icke elliptiskt »det *svarta och hvita* (dvs. brokiga) fåret är sjukt» [2], tvetydigt — åtminstone i skrift, un-

[1] Se BERG, a. st., s. 38.

[2] Paul nekar, med orätt, ellips i båda fallen och anser antagandet af sådan vederlagdt genom det egendomliga i konstruktionen af engl. *the*

der det att i tal tempo- och intensitetsförhållanden vanligen lämna nödig upplysning — »svarta och hvita får gå på ängen». Likaså kan man i sådana fall som »docenten och amanuensen L.» eller »riksdagsmannen, professorn och riddaren B.» endast af den öfriga konstruktionen se, huruvida fråga är om två, resp. tre personer (i hvilket fall ellips föreligger) eller om blott en enda (i hvilket fall uttrycket icke är elliptiskt). I t. e. »docenten, kaptenen och skolynglingen L.» kan man redan på grund af titlarnas oförenlighet inse, att man har att göra med tre personer.

Från dessa nu behandlade verkliga eller så att säga lefvande ellipser måste noga skiljas de blott historiskt-etymologiska eller så till sägandes döda, dvs. de f. d. ellipser som icke längre äro några sådana, emedan — vanligen på grund af uttryckets täta användning — en betydelseförskjutning ägt rum, så att hvad som en gång var ett elliptiskt uttryck och taget för sig endast betecknade en del af en idé, nu betecknar denna idé i sin helhet, utan att man vidare behöfver, ja ofta icke ens längre kan, utfylla detsamma. Sådana fall, hvilka det vore lika olämpligt att kalla för (aktuella) ellipser, som det vore att kalla t. e. *skavank*, *lekamen*, *stackare* o. d. för sammansatta ord från nysvensk synpunkt, äro bl. a. följande:

sådana enkla ord som t. e. *pank*(rutt), *rek*(ommenderadt bref), *vigg*(ilans), kaffe-*rep*[artisering], *städ*(erska), *Sved*(elius), »lilla (prin)*sessan*», *Magda*(lena), (Mar)*greta*, *(Kri)stina* eller, med någon liten ombildning af den bibehållna delen, *dille* (delirium), *Sigge* (Sigurd, Sigfrid o. d.), *labbis* (laboratorium), *deken* eller *dekis* (dekadans) o. d.;

sådana sammansatta ord som t. e. *skjuts*(färd), *kilo-*

---

german and french languages och fr. *les langues française et allemande*. Men därigenom drifves han ock till att neka ellips äfven i ty. *die deutsche und die französische Sprache*, ja i *die deutsche Sprache und die französische*.

(gram), *Söder*(malm), *riks*(telefon), *dricks*(pengar), *pilsener*-(öl), »dricka *porla* (vatten)», *munk*(likör), *blyerts*(penna), *tomte*-(gubbe), *tokajer*(vin), »*krono, frälse* och *skatte*(hemman)», *Norra latin*(läroverket), »ta en vacker *student*(examen), *prakt*(isk teologisk examen), (förberedande) *fil*(osofisk examen)», *Gustafva* (Gustaf A-dolfs församling), *te*(kopps)*fat, kam*(ulls)*garn, band*-(väf)*stol, is*(källar)*dricka, telefon*(byrå)*fröken, cigarr*(bod)*fröken, bäfver*(hårs)*hatt, lärk*(träds)*svamp, korn*(blom)*blå, Arons*(torps)-*ros, kälk*(estads)*borgare* [1], *öl*(butelj)*kork, arm*(ljus)*stake, lak-rits*(rot)*pulver, elfen*(bens)*hvit, kommunal*(stämmo)*ordförande, fri*(kyrko)*mickel, jungfru*(marie)*bär, tretton*(dags)*afton* eller, med någon liten ombildning, *sylta* (syltkrog), *serafen* (serafimerlasarettet), *bondis* (bondånger), *probis* (probenreuter, profårskandidat) o. d.;

sådana ordfogningar som t. e. *hin* (onde), *den tredje* (dagen) *i nionde* (månaden år adertonhundra)*nittisju, en half* (butelj) *öl*, »betala *tionde* (delen)», *klockan är tio* ((timmar) slagen), *tre* (koppar) *kaffe, godnatt* (dvs. en god natt önskar jag dig), *min tillkommande* (man, resp. hustru), *tiodubbelt* (*renadt* (brännvin)), ((öd)*mjuka*) *tjänare!, hvem som helst* (det kan vara), »när han (hade) *somnat*», »det kostar *fem* (kronor) *och tjuge* (öre)», »tåget går (klockan) *fem* (timmar) *och tjuge* (minuter)», »du borde då ha dig *fem och tjuge* (par spö)» och särskildt en mängd genom ellips uppkomna, af det helas första begynnelse bestående titlar på sånger, böner o. d., t. e. *Hör oss Svea, Dåne lik*(som åskan, bröder, osv.), *Fader vår* samt framför allt de talrika exklamativa meningarna (se § 24) af typen *att du inte blir trött* (är förvånande)!, *att tänka sig något sådant* (är nästan omöjligt)!, *om du visste, hvad jag är ledsen* (skulle du bli högst smärtsamt öfverraskad)!, *den som vore i hans ställe* (vore verkligen att lyckönska)!

[1] Se T. Hjelmqvist, *Bibliska personers namn*, s. 19 noten.

§ 19. **Morfologisk exkurs 2: Brakylogi.**

Ännu mindre än dessa f. d. ellipser får man med den verkliga ellipsen sammanblanda en hop företeelser, som dock ofta [1] dit hänföras, men som jag i stället vill beteckna såsom »brakylogiska». Från ellipsen, det förkortade uttryckssättet, skiljer jag nämligen [2] brakylogien, det korta uttryckssättet, hvars lindrigaste former äro det knappa (»lakoniska») och det sammanträngda (»koncisa»). Jag fattar sålunda termen brakylogi i väsentligen samma bemärkelse som Gerber, då han definierar: »Brachylogie .. Rede .. in der das Selbstverständliche wegbleibt» [3]. Denna företeelse är på sätt och vis ellipsens raka motsats. Under det att nämligen de elliptiska uttrycken för att rätt begripas kräfva supplering ur situationen eller sammanhanget, göra de brakylogiska icke detta, utan äro i det väsentliga fullt begripliga ändå (jfr Gerbers nyss citerade ord). Men de kräfva i och för rätta uppfattandet större själfverksamhet hos åhöraren, detta just emedan den talande gjort så litet — stundom så litet som öfverhufvud möjligt är för att ej bli alldeles obegripen eller missförstådd — i fråga om det formella utarbetandet af uttrycket, och emedan situationen ofta icke alls ger någon ledning, utan allt kommer att bero på den hörandes (resp. läsandes) egen »eftertanke». Vi ha här, för att ännu en gång återvända till den förut begagnade bilden, hvarken en växelblankett eller en bristfällig sedel, utan en sådan i miniatyr, som därför kräfver

[1] T. e. ännu väsentligen hos SWEET, *New english grammar* I, 41, och väl äfven CEDERSCHIÖLD, a. st., s. 172 ff., ehuru han ej använder själfva ordet 'ellips'. Jfr not 3.

[2] Redan i min *Inledning till modersmålets betydelselära* 1901, 2 uppl. 1903.

[3] *Die Sprache als Kunst* I, 490 (1871). SWEET, a. st., begagnar för en del af de brakylogiska företeelserna termen »condensation». MIKKELSEN, a. st., s. 451 brukar »ellips» eller »Udeladelse» nästan blott om brakylogiska, däremot »Underforstaaelse» om hvad jag kallar elliptiska företeelser. K. NYROP i Tidskrift for Filologi 3 Række VI, 46 f. använder visserligen termen »brakylogi», men menar därmed hvad jag kallar ellips.

större uppmärksamhet, eventuellt kanske förstoringsglas, för att valören må kunna konstateras. Eller för att använda en annan bild: vi ha att göra hvarken med en i detalj fullt utförd eller med en oafslutad, delvis icke ens antydningsvis utförd teckning, utan med en till sina hufvuddrag medelst några raska streck »skisserad» sådan.

Naturligtvis är skillnaden endast relativ — delvis beroende på »tycke och smak»[1] — och gränsen således rätt sväfvande mellan det brakylogiska uttryckssättet och dess motsats, det abundanta (»utförliga» eller »breda») uttrycksättet, som i sina längst gående former kallas pleonasm och tautologi. Dessa sistnämnda båda termer hållas sällan strängt isär, än mindre pläga de klart definieras, men synas mig lämpligen kunna bestämmas så, att den förra afser en partiell[2], den sednare en total semologisk upprepning, som vid tautologien stundom kan vara äfven morfologisk. Pleonastiska äro då sådana uttryck som t. e. en *gammal* gubbe, *den blåa* asuren, gammal och *grå*, jag såg det *med mina egna ögon;* tautologiska[3] däremot t. e. i *lefvande* lifvet, stöld och *tjufveri*, »de voro väl körda, *ja, det voro de*» och med äfven morfologisk upprepning t. e. »ack, *ack*, hon bara gråter och *gråter*» eller (utan grafisk upprepning) »100 — säger *hundra* — kronor».

Trots den onekliga relativitet, som sålunda måste tillskrifvas detta begrepp, är dock brakylogiens tillvaro oomtvistlig på vissa områden, inom hvilka den till och med kan sägas vara regel. Sådana äro bl. a.

---

[1] Man ifrågasätter emellertid aldrig brakylogi, såvida ej ett utförligare uttryckssätt därjämte förekommer i språket.

[2] Jfr J. C. A. Heyse, *Fremdwörterbuch*, 17 uppl. (1896), s. 650: »Pleonasmus . . bes. die Hinzufügung von Worten, deren Bedeutung schon in dem Hauptworte enthalten ist.» En väsentligen afvikande uppfattning förfäktar O. Reinholdsson, *Sur les pléonasmes syntaxiques de l'ancien français* (Stockh. 1900), s. 3 ff.

[3] Se utförligare Noreen, *Om tautologi* i Spridda studier (1895), s. 52 ff.

det tidiga barnspråket, där företeelsens orsak tydligen är att söka i bristande språkkunskap och -vana, t. e. *pappa hatt*, dvs. 'se nu har pappa sin hatt på sig' eller något dylikt;

telegramspråket, där grunden ligger i ekonomiska hänsyn, t. e. *cigarrerna morgon ilgods, snuset slut*, dvs. 'de begärda cigarrerna komma i morgon såsom ilgods, den önskade snussorten har däremot beklagligtvis för tillfället tagit slut';

monumenters språk (s. k. stenstil), ordspråk och valspråk, i hvilka samtliga fall man har att söka orsaken i estetiska syften, t. e. på Kr. Claësons grafvård »*framåt, inåt, uppåt*», där hvart ord för sig innehåller en hel lefnadsfilosofi in nuce, eller »*sådan herre sådan dräng*», »*i dag röd i morgon död*», Oskar I:s valspråk »*rätt och sanning*», Oskar II:s »*brödrafolkens väl*»;

kommandospråket, där grunden väl ligger i behofvet af att hushålla med tiden [1], t. e. *för fot gevär!, rättning höger!, bröstet ut!, hvem där?;*

öfverhufvud gärna uppmaningar och utrop, där grunden är af emotionell natur [1], t. e. *kom!* (dvs. jag vill att du kommer) — åtminstone då det yttras till en bland många (jfr strax nedan) — *skämt åsido!, bort det!, stackars gosse!, en sådan människa!*

I allmänhet kan man säga att brakylogien företrädesvis tillhör och kännetecknar den lifliga framställningen, t. e. »Jag ut, hon in! Jag in, hon ut! Kort sagdt: storartadt fiasko!» Vidare är att märka, att den är mycket vanligare i poetisk än i prosaisk stil; jag erinrar blott om Stagnelius' »Detta bojaren och nu med sörjande stämma monarken» o. d. I prosaisk normalstil och i mellanstilen träffas sällan motsvarigheter härtill, och de göra då ett något pretiöst intryck, t. e. »Så långt Aftonbladet. Helt annorlunda Dagens Nyheter . . Återstår Svenska Dagbladet» [2]. Å andra sidan är den lägre stilen

[1] Se härom utförligare i Ljudläran, prosodien (frasens kvantitet).

[2] Jfr Cederschiöld, a. st., s. 285.

mycket rikare på brakylogier än mellanstilen, t. e. »han är inte sjuk (att döma af allt) hvad jag vet», »ja törs inte (gå) ut», »hon ska (fara) dit», »hon är (rest) till staden» o. d.

Är ett utförligare uttryckssätt i ett visst fall öfverhufvud sällsynt, synes det mig olämpligt att känneteckna det vanliga kortare uttryckssättet såsom brakylogi [1], utan bör då fastmera det utförligare stämplas såsom abundant, t. e. »kom *(du)!*» — yttradt till en ensam person (jfr strax ofvan) — »jag skrifver *(bref)* till N. N.», »jag önskar dig inte *(vara)* annorlunda *(beskaffad)* än du är», »han är *(befintlig)* i Uppsala», »hon är *(härstammande)* från Uppsala» o. d. [2] Ville man i dylika fall tala om brakylogi, så finge man ock anse dylik förefinnas i t. e. *trähandel* jämfördt med *handel med trävaror* eller *trästol* jämfördt med *stol af trävirke*, en konsekvens som också tycks hafva dragits af E. Tegnér, då han en gång [3] anfört just dessa båda fall såsom exempel på »alldagliga, så att säga ordinarie ellipser». En ännu radikalare konsekvens skulle till och med leda till att anse det som brakylogi, då ett betydelseelement icke erhåller något annat uttryck än det — visserligen fullt tydliga — som består i en blott prosodisk modifikation af de i yttrandet för öfrigt ingående ljuden, t. e. vokalens öfverlängd i *stor* (dvs. mycket stor), starkt fallande »ropton» i vokativen *pappa!* (dvs. hör då för all del på mig, pappa!), stigande »frågeton» i *du tviflar?* (dvs. tviflar du verkligen?), en serie af sjunkande intervaller i *du bär dig åt!* (dvs. jag kan icke nog uttrycka min förvåning öfver och mitt ogillande af hur du bär dig åt) o. d. — hvilket vore orimligt.

---

[1] Jfr ofvan s. 88 not. 1.

[2] CEDERSCHIÖLD, a. st., s. 175 f. räknar dessa och dylika fall till »uteslutandet» (dvs. ellipsen). Exempel på ett äfven efter hans åsikt abundant (»omständligare») språkbruk anför han s. 191 ff., men flertalet af dessa äro snarast tautologiska efter min uppfattning.

[3] Se Forhandlinger paa det andet nordiske Filologmøde, s. 47.

TREDJE KAPITLET.

Meningens hufvudarter.

§ 20. Interjektionell och kommunikativ mening.

I § 3 (s. 14 ff.) har framhållits, att språket såsom sådant är väsentligen ett meddelelsemedel (för idéer) och därigenom skiljer sig från sin utgångspunkt — såväl i individens som släktets historia — nämligen lätena (jfr I, 17 ff.), hvilka liksom öfriga instinktiva rörelser äro blotta uttrycksmedel (för känslor). Men detta hindrar naturligtvis icke, att språket jämte sin egentliga (»specifika») uppgift att meddela idéer äfven undantagsvis kan i större eller mindre utsträckning därjämte lösa en annan uppgift, t. e. att uttrycka känslor — ja hvarför inte också den att framkalla handlingar (jfr § 23) — liksom t. e. gåendet jämte det, att det till sin förnämsta och egentliga uppgift har att vara ett fortskaffningsmedel, äfven kan användas till en uppfriskande kroppsöfning (»motionering»). Och intet hindrar, att båda uppgifterna lösas samtidigt, hvarvid understundom det, som i allmänhet plägar vara biuppgift, kan för tillfället få vara hufvudsak, liksom i dansen ju våra ben väsentligen användas för att på konstnärligt sätt markera en viss rytm, men därjämte dock onekligen i viss mån äfven — såsom annars vanligen — tjänstgöra såsom fortskaffningsmedel eller rörelsevehiklar, något som endast den okonstnärlige dansören härvidlag gör till deras hufvuduppgift. Att ett dylikt förhållande äger rum i

fråga om »utropet», hvilket inom språkets sfär spelar samma roll (att »skaffa sig luft») som motioneringen inom gåendets, har med rätta betonats af Cederschiöld [1]. Detsamma har framhållits af R. G:son Berg [2] rörande poesien, hvilken förhåller sig till prosan liksom dansen till gåendet, något som förbises af den kälkborgareuppfattning, som vill af hvarje dikt ha en »behållning» i form af en idévaluta.

Tillämpa vi nu denna synpunkt på frågan om meningens betydelseinnehåll, så erhålla vi en tudelning, allteftersom meningen hufvudsakligen tjänar till att skaffa uttryck åt eller till att meddela upplysning om den talandes själslif. Meningar af förra slaget äro mera »subjektiva», de af det sednare slaget mera »objektiva». De förra kunna, om man så vill, kallas 'känslomeningar', de sednare 'tankemeningar' i analogi med äldre tyska författares indelning af orden i »empfindungswörter» och »begriffswörter». Jag kallar dem interjektionella [3], respektive kommunikativa meningar. Vår indelning blir alltså:

1. Interjektionella meningar, som hufvudsakligen äro afledare för en psykisk spänning hos det talande subjektet; men märk väl, endast hufvudsakligen, aldrig uteslutande — de vore annars icke språk (se I, 8 och V, 14 ff.) — hvilket synes däraf, att de ej gärna användas i enrum, utan förutsätta sympatiskt stämda åhörare [4]. De äro sålunda mer eller mindre ofrivilliga, stundom äfven icke fullt medvetna, uttryck för känslor, stämningar, sinnesrörelser eller lidelser, medelbarligen också tecken för de lifliga åskådningar, föreställningar, fantasier eller tankar, som framkallat dessa

---

[1] A. st., s. 96 ff.

[2] »Lennart Hennings», *Språkliga iakttagelser i Tavaststjernas arbeten*, s. 2 ff. (Finsk Tidskrift 1899).

[3] Jfr MICHAËLIS *Neuhochdeutsche Grammatik*, s. 126: »Interjektionssätze».

[4] Jfr E. MARTINAK, *Psychologische Untersuchungen zur Bedeutungslehre*, s. 86 f.

känslor, stämningar osv. På grund däraf ha de en »monologisk» karaktär, tydligast framträdande hos en stor del af de en vidsträckt latitud, alltifrån det mest brakylogiska till det mest abundanta framställningssätt (den »kväfda svordomen», resp. den »långa ramsan»), omfattande s. k. svordomarna samt hos flertalet af de interjektionella meningar, som bestå af ett enda ord — om ock ofta ett »gruppord» — de s. k. interjektionerna, hvilka kallas så [1], emedan de ofta inslungas midt i och sålunda vålla afbrott uti det för öfrigt kommunikativa sammanhanget. Däremot är det utförda resonemang, som vanligen afses med termen »monolog», antingen ett retoriskt konstgrepp, som visserligen icke till formen, men i realiteten vänder sig till åhöraren (eller läsaren), eller ock en förstucken dialog mellan det ituklufna subjektets båda hälfter, beroende på en inre strid mellan ett »bättre» och ett »sämre», ett klokare och ett dummare osv. jag.

Öfverhufvud är själfva gränslinjen mellan interjektionella och kommunikativa meningar omärklig och ytterst sväfvande. Detta beror i all synnerhet därpå, att uttryck, som ursprungligen formats i kommunikativt syfte, så ofta kunna med tiden komma att nedsjunka till »sekundära» interjektionella meningar, t. e. ett hvardagligt *go morn*, som oftast icke säger en smul mera än en vänskaplig nick, samt de flesta svordomar, som ju ingalunda innebära, hvad de tyckas utsäga, utan allmänt erkännas vara endast »kraftiga interjektioner»; liksom därpå, att omvändt många ursprungligen (»primära») interjektionella meningar kunna höja sig till kommunikativa, t. e. *aj aj aj* i betydelsen »jag märker alltför väl, hur grundligt du dummat dig». Det är därför lämpligt att ordna de interjektionella meningarna efter stigande frändskap med de kommunikativa, hvarvid det visar sig, att de otvunget kunna indelas i tre underafdelningar: de impulsiva, de repulsiva

[1] Ordet betyder ursprungligen (på latin): mellankast, inskott.

och de **kompulsiva**, hvilka nedan (§§ 21—23) behandlas hvar för sig [1].

2. **Kommunikativa meningar**, som hafva till hufvuduppgift att meddela upplysning om den talandes förnimmelse-, känslo- och viljelif. Alltefter detta olika innehåll få vi inom deras vidsträckta område åtskilliga underarter, som tämligen omärkligt gå öfver i hvarandra. Dock kan man lämpligen särskilja åtminstone följande tre hufvudtyper, alltefter som hufvudvikten ligger på att upplysa något rörande känslo-, förnimmelse- eller viljelifvet: de **exklamativa**, de **narrativa** och de **voluntativa**, hvilka nedan (§§ 24—26) behandlas hvar för sig.

§ 21. Den impulsiva meningen.

Den impulsiva [2] meningen är det jämförelsevis rena **känsloutbrottet** [3], en akustisk motsvarighet till den af Delbrück [4] förträffligt skildrade »**manifestierende** Gebärde». Den står närmast det rena lätet (se I, 17 ff.), i likhet med hvilket den hufvudsakligen ger luft åt en öfvermäktig känsla genom att instinktivt i ljud utlösa själsspänningen. Men den skiljer sig från lätet icke blott genom sin »artikulerade» fonetiska beskaffenhet (se I, 20), utan äfven genom att till biändamål ha att tillkännage tillvaron af det förhandenva-

---

[1] Jfr den väsentligen likartade indelningen hos K. W. L. Heyse, *Deutsche Schulgrammatik*, 22. aufl., s. 246 f., *System der Sprachwissenschaft*, s. 72 f., Steinthal, *Grammatik, Logik und Psychologie*, s. 307 ff., *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*, s. 366 ff. och Lazarus, *Leben der Seele*, 3. aufl., II, 112 ff. Jfr ock i viss mån Sweet, *New english Grammar* I, 151 f. och Cederschiöld, a. st., s. 96 ff.

[2] Steinthal och Lazarus använda termen »pathognomische», Sweet »emotional», Heyse »Empfindungslaute im engeren Sinne». Den af Cederschiöld använda termen »utrop» är särskildt därför olämplig, att den lika bra eller bättre passar för hvad jag kallar den exklamativa meningen och äldre svenska grammatikor allmänt benämna »utropssats».

[3] Lazarus: »Ausdruck des Gefühls».

[4] *Grundfragen der Sprachforschung*, s. 56 ff.

rande själstillståndet, sålunda just det som är hufvudändamål för den exklamativa meningen, till hvilken vi här ha ett blott rudiment, ofta förbundet med den mera utvecklade exklamationen, t. e. »*aj*, hvad det gör ondt!», »*hu*, så hemskt här är!» o. d. En strängt logisk underindelning är här omöjlig att åstadkomma, eftersom känslorna omärkligt gå öfver i hvarandra och dessutom ofta äro mycket »blandade», hvadan de sällan ha specifika (dvs. för hvarje särskild af dem egendomliga) språkliga uttryck. En och annan interjektionell mening, — företrädesvis det väl blott i högre stil förekommande *O!*, som representerar patos i allmänhet — kan efter omständigheterna uttrycka en hel mängd vidt olika, ja de flesta slag af känslor. Men flertalet af ifrågavarande meningar tjäna dock blott till att uttrycka en viss, mer eller mindre bestämd grupp af känslor. De exempel, som här nedan anföras, afse därför blott att meddela morfemer, som ofta eller oftast uppträda såsom representanter för den grupp af känslor, under hvilken de här uppföras. I denna mening fattadt ha vi sålunda t. e. såsom uttryck för

obehag, smärta, lidande: *puh* (så varmt!), *hutetu* (så kallt!), *aj*, *oj*, (finländskt) *voj;* jämför inom det mimiska språket sådana åtbörder som kastningar på kroppen för att uttrycka smärta o. d.;

nedslagenhet, ledsnad, missräkning, bryderi, vemod, sorg: *håhåjaja*, *åhåjamän*, *hm*, *ack*, *(o) ve;* jfr vaggningar på kroppen, runkande på hufvudet, rifvande bakom örat;

misshag, missbelåtenhet, vedervilja, afsky: *nånå*, *h(u)m*, *brr*, *uff*, *usch (baj)*, *fy*, *tvi;* jfr rynkande af pannan eller näsan, demonstrativt spottande, att slå afvärjande från sig med armarna;

ringaktning, förakt: *pytt*, *bah*, *äh*, *bevars*, *tja*, *tatata*, *asch*, *äsch*, *isch;* jfr axelryckning, att vända ryggen åt någon, räcka lång näsa eller räcka ut tungan;

förtrytelse, vrede: *ha*, *anamma* och en massa andra

svordomar såsom *blixt och dunder, fan anfäkta, skock millioner granater* osv.; jfr stampande, att skära tänder, knyta näfven eller slå den i bordet;

fruktan, rädsla, fasa, skräck: *hu, uj, uh,* öfverhufvud mycket få, såsom naturligt är på grund af ifrågavarande känslors och sinnesrörelsers förlamande inflytande; jfr ryggandet, förstelnandet;

förvåning, öfverraskning, häpnad: *ah, aha, åh, åhå, ih, ojoj, hoho, kors (i alla mina dar), prosit, morjens, minsann, himmel, för katten, vasserra (tre), hva böfveln, hva (för något)*; jfr att spärra upp ögonen, höja ögonbrynen, bli lång i synen, slå ut med armarna eller slå ihop händerna;

belåtenhet, tillfredsställelse, nöje, vällust: *jojomän, nam nam, maffens, ah* (så skönt); jfr minen att slicka sig om munnen;

munterhet, glädje, jubel: *hahaha (hehehe, hihihi, hohoho, håhåhå, hähähä, höhöhö), hej(san), hopp(san), tralala, (hej)-falleralla, kille ville vipp bom bom, »för hej filinkeli»* (F. A. Dahlgren), *hurra* (hvaremot *halleluja* väl knappast produceras instinktivt och sålunda är en verklig exklamativ mening); jfr hoppande och skuttande;

beundran, förtjusning: *lull lull, bravo, bravissimo, hurra* (hvaremot *hell* väl är en verklig exklamation liksom ock det ovanliga *eja,* uttryckande förtjust hopp eller åtrå); jfr att sträcka fram armarna, slå hop händerna (instinktivt, hvaremot den vederbörligen iscensatta, så att säga »artikulerade» applåden är en verklig exklamation).

§ 22. **Den repulsiva meningen.**

Den repulsiva[1] meningen eller den s. k. ljudmålningen (dvs. målandet medelst språkljud, liksom man med »ton-

[1] Steinthal, Lazarus m. fl. använda termen »onomatopoetische», Heyse »Schallnachahmungen», detta sednare en både för trång och äfven för öfrigt olämplig term (jfr s. 0).

målning» betecknar ett försök att måla medelst musikaliska toner) söker uttrycka det intryck, som en liflig varseblifning (dvs. en sinnlig iakttagelse) gjort på den talande, och är en akustisk motsvarighet till hvad Delbrück [1] kallar »die nachahmende Gebärde». Den uttrycker sålunda i första hand en subjektiv stämning, men är i andra hand ett ljudsymboliskt återgifvande — ett så att säga genljud (däraf termen »repulsiv» [2]) — af själfva varseblifningen [3]. Liksom vid den impulsiva meningen är visserligen äfven här hufvudsaken ett instinktivt uttryckande af ett själstillstånd, sålunda en motsvarighet till det sympatiska leendet eller gråtandet, den antipatiska ansiktsförvridningen eller kroppsryckningen, det bekanta fallet att man vid åhörande af musik ofrivilligt slår takten eller, då man hör dansmusik, ej kan hålla fötterna stilla o. d. [4] Men här föreligger ännu tydligare än vid de impulsiva meningarna en rent språklig biuppgift, nämligen den att karakterisera det förhandenvarande själstillståndets yttre anledning. Vi ha sålunda här ett rudiment till den narrativa meningen (hvarom se § 25 nedan), med hvilken också ofta den repulsiva i så att säga illustrerande syfte omedelbart förbindes, t. e. »*ding dång*, klockorna ringa», »*pang*, där small ett skott», »*huj*, det går undan» [5].

Detta illustrativa karakteriserande är, äfven då det som skall »målas» icke självt är ett ljudfenomen, möjligt tack vare de s. k. sinnesanalogierna [6]. Liksom t. e. en valsmelodi

---

[1] A. st., s. 59 ff.

[2] »Die Einwirkung des Objekts auf das Subjekt wird im Laute vom Subjekt nach aussen zurückgeworfen» Steinthal.

[3] »Ausdruck der gefühlserregenden Anschauung» Lazarus.

[4] Jfr om dylika företeelser utförligare Wundt, *Völkerpsychologie* I, 1, s. 321 ff.

[5] I japanskan skall detta förbindande vara ytterst vanligt, t. e. »åskan mullrar, *gorogoro*», »åskan knallar, *gachigachi*», »solen glittrar i daggdropparna, *pikapika*»; se C. Munzinger, *Die Japaner* (Berlin 1898), s. 34.

[6] Se om detta begrepp Schéele, *Det mänskliga själslifvet*, s. 225 ff.; om företeelsens förklaring se A. Marty i Vierteljahrschrift für wissenschaft-

kan återges medelst vissa mjuka kroppsrörelser, en polkamelodi medelst andra, mera stötlika, eller liksom den förra melodien kan karakteriseras genom en våglinje, den sednare genom en vinklig sådan, så kan naturligen omvändt en rörelse eller en kontur symboliseras af ljud, således också af språkljud. Vi kunna t. e. symbolisera spinnandet af en tråd genom en ton, som vi »utspinna», så, att han än »sväller ut», än »förtunnas». Och då vi t. e. ju finna en viss färg i en viss omgifning vara »skrikande», så ligger ju den möjligheten nära till hands att symbolisera denna dess beskaffenhet genom ett skrik [1]. Att sinnesanalogierna bero därpå, att kvalitativt olika sinnesintryck kunna alstra samma känslostämning, antas allmänt. Men, såvidt jag vet, har först Marty påpekat och sedan Larsson närmare utvecklat, att det förhållandet, att så i ett visst fall sker, beror på att de för tillfället ifrågakommande sinnesintrycken verkligen äro i viss mån likartade, nämligen i afseende på sina kvantitativa förhållanden såsom rytm, intensitet, tids- och rumsförhållanden o. d. Vi finna en likhet, betecknad genom användandet af samma språkliga uttryck, mellan den »utsvällande» tonen och den utsvällande tråden, emedan dessa båda verkligen äro rytmiskt lika. En ton som upptar lång tid kalla vi »lång», en som gör ett starkt intryck »stark», och vi symbolisera i ljud storlek genom lång kvantitet, styrka genom stark intensitet, t. e. »en stor karl» med öfverlängd på *o* anger en mycket stor karl, »en kraftig vilja» med öfverstyrka på *-af-* en mycket kraftig vilja. Men många af detaljerna äro här-

---

liche Philosophie X, 71 och utförligare H. Larsson, *Poesiens logik*, s. 111 ff. (jfr emellertid Wundt, *Völkerpsychologie* I, I, 323). En mycket förtjänstfull språklig monografi i detta ämne är R. G:son Bergs *Sinnesanalogier hos Almqvist* (Språk och stil I, 49 ff.).

[1] Jfr historien om den blindfödde som föreställde sig skarlakansrödt såsom »liknande en trumpetstöt» (se Larsson, a. st., s. 113). Omvändt liknas en ton vid en färg i »näktergalens blågröna drillar» o. d. poetiska bilder.

vidlag ännu oklara. Så t. e. hvarför vi finna en ton i diskanten vara »hög» och en i basen »låg», men icke desto mindre symbolisera litenhet med »höga» och storlek med låga toner, t. e. då vi uttala de spärrade orden i »en liten liten gosse» relativt högt, men i »en stor stor karl» relativt lågt på tonskalan. Att detta problem icke är löst blott genom påpekandet af att små barn pläga frambringa diskanttoner, men stora karlar bastoner, utan att grunden nog ligger djupare, torde framgå af den omständigheten, att en vokal med »hög» egenton (t. e. *i*) kan symbolisera såväl högt läge i rummet som litenhet och en vokal med »låg» egenton (t. e. *u*) såväl lågt läge i rummet som storhet, såsom bl. a. framgår af Gabelentz'[1] notis om *khi, khā, khū* i bengaliskan, hvilka ordvarianter betyda resp. 'där uppe', 'där borta' och 'där nere' (jfr vårt *tripp trapp trull*), samt hans historia om den lille gossen, som sade *mem*, då han menade en tallrik, men *mum*, då han menade ett stort fat, och *mim mim mim*, då han menade stjärnorna, som sade *likill* om en dockstol, men *lukull* om en länstol, och *papa* om sin far, men *pupu* om fadern iklädd päls[2].

Alltefter arten af de sinnesintryck, som skola återges, kan den repulsiva meningen vara af två hufvudsakliga slag:

1. Imitativ (»onomatopoetisk» i inskränkt bemärkelse) eller s. k. ljudhärmande[3], då sinnesintrycket själft är af akustisk beskaffenhet, således något slags ljud (annat än människoröstens egna språkljud). Man får noga akta sig för att härvidlag fatta »härmande» så bokstafligt och groft som förr

---

[1] *Die Sprachwissenschaft*, s. 389, resp. s. 65.

[2] Om ljudsymbolik — till hvilken företeelse jag återkommer i annat sammanhang — se tillsvidare följande litteratur: J. Grimm, *Über den Ursprung der Sprache*, s. 39 f., K. W. L. Heyse, *System der Sprachwissenschaft*, s. 77 ff., C. L. Merkel, *Physiologie der menschlichen Sprache*, s. 79 ff., G. Gerber, *Die Sprache als Kunst* I, 220 ff., O. Svahn, *Det muntliga föredragets konst* I, 249 ff., W. Wundt, *Völkerpsychologie* I, I, 326 ff.

[3] Wundt, a. st. I, I, 312 ff. använder termen »Schallnachahmung».

oftast skett och ännu stundom sker [1], ehuru redan Steinthal [2] och Lazarus [3] lifligt inskärpt onomatopoesiens instinktiva och framför allt ljudsymboliska karaktär. Ett verkligt härmande eller efterapande kan nämligen icke åstadkommas annat än i fråga om de mänskliga språkljuden, enär vi icke kunna »göra efter» andra ljud, utan endast symboliskt transponera dem till våra språkljud [4]. Så t. e. säger uret icke *tick tack*, utan det frambringar sina för detsamma alldeles specifika momentana ljud (»knäppningarna»), hvilka vi symbolisera medelst — »öfversätta» till — våra i viss mån liknande explosivljud *k, p, t*, på allehanda sätt kombinerade i *tick tack* (ty. *ticken*, eng. *tick;* jfr eng. *pitapat* om hjärtats »ticktack»), »uret *pickar*» och »uret *knäpper*», hvilka sednare båda uttryck just på grund af sin (sekundära) imitativa karaktär ha uti kampen för tillvaron segrat öfver andra möjliga beteckningar för samma företeelse; dvs. uret säger hvarken *pick* eller *knäpp* (eller *tick*) och har sålunda ej lärt oss uttrycken *picka* och *knäppa* (och ty. *ticken*), utan emedan dessa i vårt språk befintliga uttryck visat sig väl ägnade att symbolisera urets ljudprodukter, ha vi så att säga lagt dessa ord i urets mun. Då vi nu ju pläga rytmiskt gruppera urets knäppningar i grupper på två och två, så symbolisera vi vidare denna speciella rytm genom den vokaliska motsatsen *i : a* i *tick tack*. Att just dessa båda vokaler utvalts, beror

---

[1] T. e. ännu hos A. Kock, *Om språkets förändring* (1896), s. 35 f., där det bl. a. heter: »Af de skrämda hönsens *gackack(ihk)* har bildats *kackla*, af ankornas läte *snattra*, af hundvalpens skall *bjäbba* .. Så har *steglitsen* kallats efter sin lockton *stiglit* .. Bofinkens muntra lockton *pink* eller *fink* återfinnes i hans benämning *fink* hos oss och i Tyskland, under det att en af hans drillar, som börjar med *fri–*, har föranledt hans latinska namn *frigilla, fringilla*» osv. osv.

[2] *Einleitung in die Psychologie und Sprachwissenschaft*, s. 376 f.

[3] *Das Leben der Seele*, 3. aufl. II, 119.

[4] Med rätta säger Lazarus, a. st., s. 123: »Eine vollkommen gleiche Wiederholung des Gehörten kann nicht erwartet werden; die Schälle der Natur werden in menschliche Töne übersetzt».

väl på inflytande från de många andra imitativa meningar af typen *piff paff, kling klang, klipp klapp*, där vokalerna *i* och *a* på grund af sin höga, resp. låga egenton få tjänstgöra som symboler för höga, resp. låga toner (pistol-, resp. gevärsskott osv.); jfr ofvan s. 99.

Jag går nu att lämna en del exempel på imitativa meningar. De talrikast representerade bland hithörande fall äro följande:

djurläten, t. e. hundens *vov vov*, enligt C. F. Dahlgren *voff voff*, enligt V. Benedictsson *hau hau*, kattens *jam jam* (jfr *jama*) eller *miau*, kons *mu* eller *bu*, fårets *bä*, svinets *öff öff* eller *roff ui* (F. A. Dahlgren), björnens *brum brum* (jfr *brumma*), tuppens *kukeliku* eller *kukuliku*, gåsens *gack gack*, gökens *kuku*, kråkans *kra(k) kra(k)* eller *krax krax* (jfr *kraxa*), ugglans *klävitt*, ufvens *u u* eller *uhu*, sparfvens *tirlirili* (Palmær) eller *psitt psitt* (gulsparfven enligt Bondeson), fågelkvitter i allmänhet *tirli tirlii* eller *tirlili* (C. F. Dahlgren), grodans *koak koak* (jfr *kväka*);

instrumentala toner, t. e. dragspelets *dudeli dudeli dej* (Fröding), fiolens *pling plingeli plingeli pling* (F. A. Dahlgren) eller *pling plang . . kling klang . . klingeli plingeli klingeli plang* (Bellman), basfiolens *pong pongtuli pongtuli* (Bellman), harpans *pling plingeli plång* (eller *pläng* eller *plang*, Bellman), trumpetens *tra ra ra* eller *trutututi tututi* (C. F. Dahlgren), basunens *tra rara tra rara* (Karlfeldt), klockornas *bing bång* eller *ding dång*, glasens *kling klang* (jfr *klinga*) eller blott *klang* (»klang, din skål» Bellman), bjällrans *klang* (»klang, min vackra bjällra» Topelius);

allehanda buller, t. e. trummans *tam tam tam* eller *donk donk donk* (jfr *dunka*) eller *bom bom bom* (alla tre hos Fröding), urets *tick tack*, piskans *klatsch* (jfr *klatscha*) eller *pitsch* (»pitsch, hör han smäller med piskan» Bellman), skjutvapnets *paff* — eller, om skotten äro flera, *piff paff puff* — eller *pang* (detta äfven om andra smällar såsom örfilen, smällen

i en dörr o. d.) eller *bom* (jfr *bomma*), resp. *bom bom*, eller det sällsynta *knaps* (jfr Bellmans »skytten går bort, och knaps, uti bergena smäller»), rifljudet — af tändstickor, papper, tyg o. d. — *ratsch* (jfr den mera ovanliga användningen hos Topelius: »ratsch, det sprakar nog en frost i björk och tall»), brakljudet *kratsch* (»kratsch, ett brak i skogen» Topelius, »kratsch, där störta ramlande torn» C. F. Dahlgren) eller *knak* (jfr »det sa knak genom skogen» Fröding), slask- och plaskljuden *skvapp* eller *skvätt* (jfr *skvätta*) eller *plums* (jfr *plumsa*), klunkljudet *kluck kluck* (jfr *klunka*), knackningsljudet *knack* (»knack knack knack, en knackning hördes på rutan» Palmær; jfr *knacka*) samt åtskilliga mera enstaka fall såsom Rydbergs »och vinden drog med *hi* och *ho*» (där visserligen *hi* och *ho* för tillfället fungera som glosor) eller C. F. Dahlgrens »*plang*, där sprang min alt».

2. Ljudsymbolisk [1] (i inskränkt bemärkelse; jfr ofvan s. 97), då sinnesintrycket icke är af akustisk art, hvadan fonemets symboliska natur är uppenbar och heller aldrig blifvit misskänd. Hithörande fall äro, åtminstone på vårt språks nuvarande stadium, jämförelsevis sällsynta och förtydligas synnerligen ofta genom en omedelbart sig anslutande kommunikativ mening. Oftast är det här fråga om att symbolisera rörelsefenomener, t. e. »*dingelidang* [jfr *dingla*], det hänger och slänger», »*vips*, borta var han», »*huj*, det går undan», »*pladask* [jfr *pladaska* 'smocka'], där låg han», »*ringeli ringeli* [jfr *ringla*], kommen nu hit!» (tilltal till ormar; C. F. Dahlgren). Sällsynta äro exempel på symbolisering af ett ljusfenomen, t. e. Bellmans »*hirr*, det blixtrar ur kastellgluggarna». Ett exempel på symbolisering af något så abstrakt som storhetsförhållanden erbjuder det allmänna uttrycket *tripp trapp trull*, som står det ofvan (s. 99) nämnda bengaliska *khi khā khū* semologiskt mycket nära.

[1] Wundt, a. st. I, I, s. 313 använder termen »Lautbild».

§ 23. Den kompulsiva meningen.

Den kompulsiva meningen eller det interjektionella »tillropet» [1] är i främsta rummet uttryck för en starkt känslobetonad drift [2]. Men då denna drift i regeln är riktad mot eller afser någon annan — vanligen en annan människa eller ett husdjur — får uttrycket till biändamål att påverka denne andre i någon viss riktning. Här föreligger alltså en ansats till dialogiskt tal och ett rudiment till den hortativa meningen (hvarom se § 26, 2), med hvilken hithörande interjektioner ofta förbindas, t. e. »*hoj*, vänta så att jag får tala med dig!», »*tjohej*, friska tag!», »*ptro ptro*, inte så fort!» De viktigaste hithörande fallen äro, gruppvis ordnade, följande:

»lystringen», som afser att fästa någons uppmärksamhet vid den talande eller understundom vid något annat, t. e. *hoj, ohoj, se, si, holla*, det nästan uteslutande gentemot kypare använda *pst* och det företrädesvis i telefon brukade *hallå*. Samma lystringssyfte tillgodoses för öfrigt icke så sällan genom rena läten såsom harkling, hostning och flera sorters hvissling. Till lystringen ansluter sig närmast den direkta »hälsningen», åtminstone sådan den vanligen bedrifves. Emellertid är äfven den mest intetsägande hälsning icke uteslutande af interjektionell natur, utan därjämte af kommunikativ åtminstone såtillvida, att den innebär ett mer eller mindre sympatiskt konstaterande af igenkännande vid möte, t. e. *god dag*. Detta kommunikativa element tyckes vid den s. k. afskedshälsningen vara enrådande, så att t. e. *adjö* väl blott utgör ett konstaterande af själfva skilsmässefaktum (jfr den ömmare innebörden i »viftning», vare sig med hand eller näsduk o. d.). Den mellan hälsningen och afskedshälsningen

---

[1] Jfr WUNDT, a. st. I, 1, 322 not: »die interjectionalen Zurufe . . sind . . unmittelbare Gefühlslaute». Heyse använder termen »Lautgebärde oder Begehrungslaut», Sweet »imperative interjection».

[2] Jfr LAZARUS, a. st. II, 126: »Triebäusserungen mit einem Affekt begleitet, welcher sich in Tönen äussert».

i viss mån förefintliga funktionslikheten gör, att många uttryck kunna användas både som det ena och det andra, t. e. *morjens, tjänis,* i slang *hej.* Märkvärdigt nog gäller detta om *god morgon, god middag* och *god afton,* men icke om *god dag,* som blott brukas som hälsning, och ej heller om *god natt* och *adjö,* hvilka blott användas som afskedshälsningar;

»hyssjningen», som afser att vinna tystnad, t. e. *s, sch, hyss, hysch, ts, tyst*[1]. Ett specialfall är den för småbarns tystande, lugnande och söfvande afsedda »vyssjningen», t. e. *vyss(vysserivyss),* som vid större motstånd från föremålets sida öfvergår till det mera energiska *vyssj vyssj* eller det ännu en grad kraftigare *by by;* nonchalantare är *vyssa lulla* och rent skämtsamt *tussa tussa långskånken;*

maningsropet, t. e. *hoppla, hoppsa(n), hej(san), tjo(hej), kör i vind,* otålighetens *nå, sеså, välan,* grundläggarnas *hålihej,* de anfallandes *hurra* och diverse andra stridsrop eller härskrin. Hit hör ock »skålandet», t. e. *gutår, klang, skål;*

lockropet, mest användt gentemot djur, t. e. *kiss* till katten, *gyss* till svinet, *tipp* till hönan. En afart häraf är nödropet, t. e. *ojojoj, hjälp;*

varningsropet och stoppsignalen, t. e. *ptro* till hästar, *stopp, håll.* Nära besläktade äro skrämskott och hotfulla tillmälen (jfr hötandet inom åtbördsspråket) såsom *buh* till barn, *schas* företrädesvis till djur, *hut, å hut* samt diverse svordomar, t. e. *för fan;*

det vädjande (»provocerande») tillropet, t. e. *nå* (, hvad tycks?), (Är det inte bra,) *hva!* m. m., som är att jämföra med den vänskapliga puffen i sidan o. d. inom åtbördsspråket, acklamativa rop (af instämmande och bifall, jfr bifallsnicken), t. e. *topp, kör (till), hör, bravo, bravissimo.*

---

[1] En kombination af lystrings- och hyssjningselementerna ha vi i de hortativa meningar som »äska ljud», t. e. *Mina damer och herrar! Ärade publikum!*

§ 24. Den exklamativa meningen.

Den exklamativa meningen eller det kommunikativa utropet står nära den impulsiva interjektionella meningen (se § 21), ur hvilken den utvecklats och med hvilken den ofta förbindes, t. e. *O, så bra* (det är)! o. d. (se s. 95 ofvan). Hvad här meddelas är i främsta rummet upplysning om den verkan en viss företeelse utöfvat på den talandes känslolif, särskildt såsom framkallande någon viss sinnesrörelse. Men liksom vid allt patetiskt tal öfverhufvud är fallet, uttrycker man sig härvidlag i regeln mycket brakylogiskt, så att det framför allt viktiga subjektiva momentet — som för resten nog i allmänhet tillräckligt tydligt framgår af situationen eller af talet beledsagande åtbörder, miner o. d. — endast ytterst knapphändigt kommer till språkligt uttryck, under det att själfva det upprörande objektiva faktum jämförelsevis utförligt omnämnes. I t. e. *att han kunde göra så!* ligger icke detta yttrandes raison d'être i upplysningen att »han kunde göra så», utan i den latenta fortsättningen »det kan jag icke kraftigt nog uttrycka min förvåning öfver och mitt ogillande af», hvilket allt nu faktiskt uttryckes endast och allenast genom den egendomliga konstruktionen med begynnande *att* i förening med de för den ifrågavarande sinnesrörelsen specifika modulationen, intensiteten och kvantiteten [1]. Likaså i t. e. *en sådan narr du är!* (»att jag svårligen träffat maken» eller något dylikt), *hur vackert här är!* (»har man svårt att i ord uttrycka»), *hvad du är envis!* (»är rentaf häpnadsväckande»), där det är den egendomliga ordföljden samt valet af pronomina, som jämte de prosodiska egendomligheterna uppbära det speciellt exklamativa; jfr *du är en makalös narr, här är ovanligt vackert, du är fasligt envis,* meningar som alla hafva en vida objektivare prägel. I ännu andra fall såsom *det var (mig) en huggare att springa!* eller *det var (då) besynnerligt!* o. d. är det valet af preteritum i stället för presens som spelar

---

[1] Se härom Ljudläran, prosodien kap. 2—4.

samma roll[1]; jfr det mera objektiva *det är en huggare att springa* eller *det är besynnerligt.*

Någon alldeles specifik flexionstyp har, som vi finna, den exklamativa meningen icke utvecklat, så framt man ej vill säga — hvad man med ganska stor rätt kan göra — att vi ha en hel massa flexionstyper, i det att hvarje särskild sinnesrörelse äger ett specifikt flexiviskt uttryck i de prosodiska egendomligheter, med hvilka den ganska konstant är förbunden, hur olika än meningens konstruktion må i de olika fallen vara beskaffad. Och detta prosodiska element är ensamt för sig alldeles tillräckligt för att konstituera den exklamativa meningen, ty medelst dess riktiga applicering kunna vi få äfven sådana konstruktioner som *du är fasligt envis, det är besynnerligt* o. d. att bli af exklamativ innebörd, något som vi i skrift ange medelst det s. k. utropstecknets, visserligen mycket vacklande, användning. Utan denna speciella — vanligen emfatiska — prosodiska beskaffenhet höra däremot de citerade meningarna till nästa grupp, de narrativa meningarnas. Dit öfvergår också lätt hvarje exklamativ mening genom upphäfvande af den för densamma egendomliga brakylogien. Känslan är ju, som det med rätta heter, outsägbar. Klädes den i ord, så upphör den att vara äkta känsla, emedan den för dess beskrifvande nödiga reflexionen som bekant i hög grad minskar dess intensitet[2].

§ 25. **Den narrativa meningen.**

Den narrativa meningen eller (den kommunikativa) utsagon — ty. »aussagesatz» — har sin yttersta rot i den repulsiva interjektionella meningen (se § 22), med hvilken den vid behof kan förbindas, t. e. »*klatsch*, nu smäller det» (C.

---

[1] Se härom närmare J. Kjederqvist, *Ett fall af preteritum i stället för presens i svenskan* (Lund 1898), s. 37 ff.

[2] Jfr Ljudläran, prosodien kap. 2.

F. Dahlgren) o. d. (se s. 97 ofvan). Detta slags mening afser att meddela den talandes teoretiska uppfattning af tillvarons företeelser, momenter af hans förnimmelselif, vare sig direkta iakttagelser eller fantasi- och tankebearbetningar af dylika. Den hittills mest gängse termen »påståendesats» — ty. »behauptungssatz» — är, såsom särskildt Gomperz [1] framhållit, olämplig såsom varande för trång, ity att »die Behauptung, d. h. der sprachliche Ausdruck einer Überzeugung» blott är ett species af »die Aussage» och ej gärna kan omfatta den enkla underrättelsen (hvad Gomperz kallar »Mitteilung», ehuru »Nachricht» vore bättre).

Alltefter graden af den bestämdhet, med hvilken den talandes uppfattning framställes, indelar jag den narrativa meningen i tvenne underarter:

A. Den deklarativa eller fastställande meningen, som meddelar hvad den talande vill ha fastslaget såsom ett faktum, vunnet genom iakttagelse af något objektivt, således hvad som på engelska heter »statement» [2], ett konstaterande af någots verklighet; detta vare sig iakttagelsen i fråga rör något konkret och yttre, t. e. *nu skiner solen*, eller något abstrakt och inre, t. e. *ärlighet varar längst*, eller något mellanstadium, t. e. definitionen [3] *triangeln är en tresidig rätlinig figur*. Det specifika språkliga uttrycksmedlet för att ange den deklarativa karaktären hos en mening är användningen af s. k. indikativa verbalformer såsom *bjuder, bjöd* o. d. eller ock vissa verbala 'hjälpord' (ordaffixer, »hjälpvärber») såsom *är, äro, var, blir, kommer att* osv., medelst hvilka sednare bildas s. k. perifrastisk (eller »omskrifven») indikativ; t. e. *han snålar (snålade) på maten*, resp. *han är (var) snål*

[1] *Zur Psychologie der logischen Grundthatsachen*, s. 64.

[2] SWEET, *New english grammar* I, 172: »sentences of statement».

[3] Jfr SIGWARTS förträffliga definition på definition, *Logik*, 2. aufl. I, 370: »Eine Definition ist ein Urtheil, in welchem die Bedeutung eines einen Begriff bezeichnenden Wortes angegeben wird».

på maten, han sjuk-nar (resp. *blir sjuk*) *hvar vår i influensa.* Men andra konstruktionssätt förekomma därjämte äfven såsom — utan satsform — *orätt fånget lätt förgånget, sådan herre sådan dräng, ja visst* (t. e. som svar på frågan »är du glad?»), *Pettersson* (t. e. som svar på frågan »hvad heter du?») m. m. Om man så vill, kan man underindela den deklarativa meningen alltefter graden af den förvissning, den talande hyser eller åtminstone låter påskina, i tvenne arter:

1. Den notificerande meningen eller underrättelsen, som är uttryck för en åsikt, t. e. *han är snål, det vet jag inte,* (är du sjuk?) *ja.*

2. Den vindicerade meningen eller påståendet, som är uttryck för en öfvertygelse, t. e. *han* **är** *snål* (med »öfverstyrka» på det indikativiska elementet), *jag* **vet** *det inte,* (du är inte sjuk) *jo.*

Denna distinktion har emellertid för oss föga språklig betydelse, eftersom den ej kan sägas i svenskan ha skapat några grammatiska kategorier. Den har ju nämligen ej ledt till någon specifik flexion [1], om man ej vill såsom sådan räkna den emfatiska intensiteten (öfverstyrkan) å den vindicerande meningens indikativform, något som dock har sig svårt, eftersom dylik emfas användes i många andra syften och i många andra slags meningar under vissa förhållanden.

Om den talandes förvissningsgrad sjunker under det för en notificerande mening normala måttet, komma vi så omärkligt öfver till

B. Den fiktiva eller föreställande meningen, som meddelar hvad den talande icke för sin del gör anspråk på att få betraktadt som ett faktum. Det specifika uttrycksmedlet för att ange den fiktiva karaktären hos en mening är användningen af s. k. konjunktiva verbalformer såsom

[1] Såsom däremot fallet är i engelskan, där t. e. *I see* är notificerande, men *I do see* vindicerande.

bjöde, gåfve, toge o. d.[1] eller vissa verbala hjälpord (»hjälpverber») såsom *skall (skulle), lär, tör (torde), kan (kunde), må, måtte* o. d. De medelst dessa sednare bildade »perifrastiska» konjunktiverna brukas emellertid icke, såsom fallet är med de enkla konjunktivformerna, för att utan åtskillnad representera alla eller åtminstone de flesta betydelsenyanser inom den fiktiva meningens vidsträckta område, utan de utmärka i regeln hvar sin särskilda skiftning af detta slags mening, skapa sålunda hvar sin grammatiska kategori. Vi ha alltså här att skilja på flera underarter af fiktiv mening, af hvilka de tydligast utpräglade äro följande sex:

1. Subjunktiv eller refererande (dvs. återgifvande) mening, som återger något i dess egenskap af att vara en annans utsago[2], en hörsägen, som den talande därför icke kan eller vill direkt ikläda sig ansvaret för. Så länge meningens egenskap af att vara hörsägen uttryckes genom ett självständigt ord (jfr ofvan s. 34) såsom *säges, berättas, förtäljes, hetes, anses* o. d., befinna vi oss ännu inom de notificerande meningarnas område, men då däremot uttryckandet af denna meningens karaktär sker genom användandet af (enkel eller perifrastisk) konjunktiv, sålunda medelst en flexionstyp, ha vi att göra med en verklig subjunktiv. Jämför t. e. *han säges vara sjuk* med *han lär* eller *skall vara sjuk*, jämför *det sades vara så bra det här tyget* med *det skulle* [aldrig *lärde!*] *vara så bra det här tyget* eller det bekanta *»och detta skulle utgöra balansen i Europa»*. Då man såsom i de båda sista exemplen förelägger den refererade utsagon själf — men icke därför nödvändigtvis dess eget refererade innehåll — till förfluten tid, ha vi för oss den beryktade »oratio obliqua» eller det indirekta anförandet. I fråga om detta är, i motsats till förhållandet vid den till nutiden förlagda utsagon, den enkla konjunktiven det specifika uttrycksmedlet, t. e. *profes-*

[1] Men icke *bjude, gifve, tage* o. d., hvarom se § 26.
[2] »Einen fremden Gedanken» för att tala med Michaëlis.

sorn vore sjuk (hettes det), han finge därför icke gå ut, men hölle ändå föreläsningar hemma osv. — Om vi sålunda här ha att göra med en nära släkting till den notificerande meningen, så ha vi å andra sidan en anförvandt till den vindicerande meningen uti följande fall.

2. Moderativ eller modest (dvs. blygsamt, anspråkslöst) påstående, som uttrycker ett anspråkslöst förmenande, sålunda visserligen en öfvertygelse, men en som framkastas som en sorts försöksballong med antydan om att den genast indrages, därest den ej är väl sedd, t. e. *jag skulle ha* (eller *jag hade*) *god lust att försvinna, jag skulle tro att han passar för platsen, jag såge gärna att du komme, jag såge helst* (eller *jag skulle helst se*) *honom afskedad.* Stundom är det icke så mycket en öfvertygelse som icke fastmera en vilja, som antydes, hvarigenom en öfvergång till den desiderativa meningen (se § 26, 1) bildas, t. e. *jag skulle vilja veta hennes namn, vi skulle önska litet mer af samma sort, det vore roligt att få vara med.* — I intimt förhållande till den modesti, man sålunda visar i fråga om egna åsikters (och önskningars) häfdande, står det tillmötesgående gentemot andras eller den undfallenhet gent emot det faktiska, som ådagalägges genom användande af

3. Permissiven eller medgifvandet, som anger ett dylikt tillmötesgående och hvars specifika 'hjälpverb' är *må*, t. e. *(det) må (så) vara, det må* (eller *får*) *han gärna göra, må mitt öde gestalta sig hur som helst, må han* (eller *han må*) *komma.* Stundom användes *låt* i stället för *må*, t. e. *låt så vara, låt honom komma.* Arkaiserande, förnämligast i lagstil, brukas äfven s. k. optativform (se § 26, 1, b), t. e. *vare saklös, behålle han arfvet, äge lika rätt, hafve ingen talan* o. d. (ofta omärkligt öfvergående i den hortativa meningen, se § 26, 2); fullt modernt är bland dylika uttryck väl blott *vare härmed huru som helst* och möjligen *komme hvad som komma*

vill. — Från permissivens opartiska ståndpunkt öfvergår man till en något positivare sådan genom användande af

4. Potentialen eller möjlighetsmeningen, som framställer ett visst antagande såsom ganska rimligt eller åtminstone möjligt. Uttryckes detta förhållande medelst ett självständigt ord, såsom *kanske, kanhända, möjligen, möjligtvis, rimligtvis* o. d., befinna vi oss ännu inom, det visserligen mer eller mindre tveksamma, påståendets område. Annorlunda då vi använda de för potentialen specifika hjälpverberna *kan (kunde)* och *torde* (arkaiskt *tör*), af hvilka det förra uttrycker möjlighet, det sednare rimlighet, t. e. *han kan* (eller *kunde*) *komma att befordras, han torde bli befordrad, han kan* (resp. *torde*) *vara sjuk, det torde* (eller *tör*) *var bäst.* Många andra uttryckssätt förekomma emellertid därjämte, t. e. *det skulle kunna hända, man skulle tycka det, jag må då* (eller *jag får då*) *säga att det är bra vackert, det skall väl gå för sig, det är väl bäst,* i hvilket sistnämnda exempel *väl* har öfvergått till att blifva ett rent 'hjälpord' (man skulle kunna säga »hjälpadverb»; jfr det gr. *ἄϱα*). — Ännu något positivare uttrycka vi vår mening genom

5. Suppositiven eller sannolikhetsmeningen, som framställer en gissning eller en såsom sannolik ansedd förmodan, och som till sitt specifika hjälpverb har *måtte*, t. e. *han måtte vara sjuk, jag måtte väl få göra det, det måtte vara roligt.* Äfven här kan man ibland betjäna sig af ett »hjälpadverb», i det man i stället för konstruktionen med *måtte* använder *nog*, t. e. *han är nog sjuk*, under det att vi, därest vi i stället för *nog* använda ord med så pregnant betydelse som *sannolikt, säkerligen* o. d., ännu måste anse oss vara inom påståendets område, t. e. *han är sannolikt sjuk, det är säkerligen roligt.* — Ändtligen, därest vi ha klart för oss, hvad det är, som skulle kunna upphöja vårt antagande till rangen af visshet, alltså känna till den s. k. förutsättningen eller villkoret därför, så använda vi

6. Konditional eller betingad[1] mening, som anger ett på vissa bestämda förutsättningar beroende antagande, vare sig dessa förutsättningar äro möjliga eller omöjliga (tänkbara eller otänkbara). I sednare fallet ha vi att göra med den s. k. irreala konditionalen, som dock i svenskan ej föranledt skapandet af någon särskild grammatisk kategori. Det specifika uttrycksmedlet är nämligen för båda slagen af konditional antingen enkel konjunktiv eller en medelst hjälpverbet *skulle* omskrifven (perifrastisk) sådan, t. e. *i så fall blefve jag* (eller *skulle jag bli*) *bra glad, ett dylikt handlingssätt vore* (eller *skulle vara*) *hedrande för dig, i Tyskland finge dylikt* [om det hände] *aldrig passera onäpst, ett dussin häraf skulle* [i händelse af inköp] *kosta mig 5 kronor, under andra omständigheter* [än de som faktiskt nu föreligga] *gåfve han nog* (eller *skulle han nog ge*) *med sig.*

§ 26. Den voluntativa meningen.

Den voluntativa[2] meningen eller viljemeningen (ty. »satz des begehrens») utgår från den kompulsiva interjektionella meningen, med hvilken den ofta förbindes, t. e. *eja, vore jag där!* — interjektionen *eja* torde aldrig förekomma isolerad — *vyssa lulla, sof nu snällt!* eller *nå, raska på nu!* Det som här meddelas är innehållet i den talandes begär- och viljelif. Alltefter graden af dennes afsikt att medelst sitt uttalande vinna och hans tilltro till möjligheten af att genom detsamma kunna vinna ett resultat (att influera på händelsernas gång, att förändra tillvaron o. d.) indelas voluntativen lämpligen i två, omärkligt i hvarandra öfvergående, hufvudarter:

---

[1] »Villkorlig» vore en bra term, därest man ej löpte fara att få »villkorlig mening» förblandad med det gängse »villkorssats», dvs. den sats (resp. mening) som innehåller själfva villkoret.

[2] Sämre synes mig den stundom, t. e. af Brugmann, använda termen »volitiv», som för mången snarare torde påminna om *volare* flyga än om *velle* eller *voluntas* vilja.

1. Desiderativ eller önske-mening (ty. »wunschsatz»), som blott uttrycker en önskan — »das machtlose Begehren» som Brugmann så riktigt benämner den [1] — dvs. som ej gör anspråk på att kunna föranleda någon åtgärd, ländande till förverkligandet af det åtrådda. Har själfva önskandet ett särskildt uttryck genom ett själfständigt ord, så ha vi ännu att göra med en narrativ mening, t. e. *jag vill* (eller *hoppas få*) *dö, jag önskar dig lycka, jag ville* (eller *skulle vilja*) *vara död*, de båda förra exemplen deklarativa, det sista snarast en moderativ fiktiv mening. I motsatt fall ha vi för oss en verklig desiderativ, t. e. *måtte jag få dö!* (eller *o, vore jag död!*), *lycka till!* (eller *måtte du lyckas!*). Alltefter sin olika stämning bildar denna två ganska tydligt skilda underarter:

a) Desperativen eller den hopplösa önske-meningen, som uttalar önskningar, hvilkas uppfyllande man antingen rentaf vet vara omöjligt — t. e. *o, att jag aldrig (hade) sett honom!* — eller ock misströstar om, i alla händelser icke vågar hoppas på, kort sagdt s. k. »fromma» önskningar. Då den missmodiga stämningen ju i regeln är framkallad af kännedomen om alla de, ofta oöfverkomliga, »om och men», som ställa sig i vägen för önskningens realiserande, så är desperativen tydligen nära släkt med den konditionala fiktiva meningen (se ofvan s. 112). Också använder desperativen i likhet med konditionalen såsom normalt uttrycksmedel enkel konjunktiv, däremot sällan den i konditionalen så vanliga perifrastiska konjunktiven med hjälpverbet *skulle*, t. e. *vore jag väl död och begrafven!* [som jag gudnås inte är], *eja, vore jag där!* [men det är jag inte, och jag kommer troligen aldrig dit], *finge jag bara fem minuter på mig!* [men det får jag väl knappast], *om han ändå ginge snart!* [men det ser inte så ut],

[1] Oriktigt bestämma däremot Koppin och Imme densamma såsom »ein die Wirklichkeit ignorierendes, ideelles Begehren»; se T. Imme, *Die Fragesätze* I (Cleve 1879), s. 9 f.

o, att han eller *om han ändå* (eller *bara*) *blefve kryare innan dess* [men det vågar jag väl inte hoppas på], *om du bara vore så sjuk som jag* eller — med det sällsynta *skulle* — *du skulle bara vara så sjuk som jag* (ofta med följande konditional: »så finge du se» o. d.), *om du vore kung (ändå)!* eller *du skulle* (eller *borde*) *vara kung* (»så» osv.). Som vi af exemplen se, skiljer sig emellertid desperativen vanligen från konditionalen genom användningen af en inledande interjektion (*o, eja* o. d.) eller genom bruket af inflickade 'hjälpadverber' (*bara, ändå* o. d.). — Uttryck för »blandade känslor», för växlande fruktan och hopp i fråga om vår önskans uppfyllande föras lämpligast till nästa art af desiderativen, nämligen

b) Sperativen eller förhoppnings-meningen, som uttalar en önskan, om hvars uppfyllande man hyser ett mer eller mindre starkt hopp. Är detta hopp ännu bemängdt med fruktan eller tvifvel, användes gärna samma hjälpverb som vid den suppositiva fiktiven (se ofvan s. 111), nämligen *måtte*, t. e. *måtte han (bara) komma!, måtte du bli nöjd!, måtte jag gå i land därmed!* Mera sällan, men med något större innebörd af tillförsikt, användes den permissiva fiktivens (se ofvan s. 110) hjälpverb *må*, t. e. *må det gå dig väl!, må jag inte befinnas ovärdig detta förtroende!* Annars användes normalt den enkla verbalform, som hittills plägat kallas »presens konjunktiv», men som jag efter denna dess specifika användning benämner optativ, t. e. *Gud vare med dig!, Gud förbjude!, Gud bevare dig därför!, Gud gifve dig framgång!, ske alltså!, lefve konungen!, lefve du lycklig och säll!, ära vare Gud!, gånge det så hvarje affälling!* och en hop svordomar af typen *djäfvulen anamme dig!* Stundom användes äfven s. k. imperativ (jfr s. 116), t. e. *lef väl!, må alltid väl!, sof i ro!, dö i frid!* m. m., där det ej kan vara fråga om något slags »uppmaning». Ej sällan förekomma därjämte konstruktioner

utan verbalform, t. e. *lycka till!, välkommen!, lycklig resa!, hell dig!, ve dig!*

När en önskan uttalas, om också icke just i förhoppning att åhöraren därigenom skall mera kraftigt manas att göra något för dess förverkligande, så dock för att åtminstone i någon mån egga honom därtill, därest han kan eller gitter, t. e. när det heter *må* eller *måtte du stå på dig* eller *om du ändå stode på dig i examen!* — i dylika fall äro vi nära uttryckssättet *stå på dig i examen!*, dvs. vi glida oförmärkt in i nästa meningskategori, desiderativens motsats:

2. Hortativen eller uppmaningen (ty. »aufforderungssatz» Paul, Imme m. fl., »heischesatz» Heyse, Wunderlich m. fl., eng. »sentence of hortation» Sweet), som uttrycker en vilja, den där gör anspråk på att medelst sitt uttalande kunna utöfva inflytande på realiserandet af det åstundade [1]. Detta uttalande kan än ha karaktären af en bön, s. k. prekativ, t. e. *ge en stackars blind en slant!*, än af ett förslag (råd, anmodan), s. k. propositiv, t. e. *tag dig en promenad ibland!, tag dig en cigarr där i lådan!*, än af en befallning (inklusive förbud), s. k. jussiv (inklusive »prohibitiv» eller »preskriptiv»), t. e. *kom ögonblickligen!, gå inte på orätt trottoar!* — allt distinktioner som emellertid för svensk grammatik ha jämförelsevis ringa vikt och betydelse, enär, såsom de redan anförda exemplen utvisa, dessa olika betydelsekategorier i regeln ej ledt till uppkomsten af skilda grammatiska kategorier (jfr dock s. 116).

Har själfva uppmanandet fått ett självständigt språkligt uttryck, befinna vi oss ännu formellt sedt inom den narrativa meningens område, vare sig den deklarativas eller den fiktivas, t. e. *jag tar mig friheten anhålla om er dotters hand, jag skulle be att få låna ett kilo kaffe, jag råder* (eller *skulle råda*) *dig att promenera flitigt, jag befaller dig att*

[1] Väsentligen på samma sätt uppfattas saken af Paul, *Prinzipien*, 3. aufl., s. 119.

komma ögonblickligen, ehuruväl i realiteten det narrativa elementets innebörd vanligen förflyktigas, så att skillnaden i betydelse blir minimal från de verkligt hortativa meningarna, i hvilka uppmanandet har ett blott flexiviskt uttryck. Detta består då oftast och specifikt i användandet af s. k. imperativa verbalformer, t. e. *sitt ned!*, *gråt inte!*, arkaiserande *sjungom!*, *äten och dricken!* Emellertid brukas äfven optativ, t. e. *man bjude lyckan handen!*, *den där öron hafver till att höra, han höre!*, eller, och detta oftare, en perifrastisk imperativ, bildad medelst hjälpverberna *skall* (mer eller mindre utprägladt jussivt) och *skulle* (modest jussivt eller propositivt), t. e. *du skall hedra din fader och din moder* (= *hedra din* osv.), *du skall icke dräpa, du skall icke röka så mycket, du skulle (verkligen) skämmas, du skulle inte göra så*[1]. Vill den talande ange sin medverkan till utförandet, så användes *låt(om) oss*, t. e. *låt(om) oss gå nu!*, *låt(om) oss inte bli för högljudda!* Vidare brukas ej sällan indikativ och då företrädesvis med jussiv innebörd, t. e. *nu går vi!*, *du stannar!*, *du däremot packar dig i väg genast!*, *så gick vi då!*, *man tager en matsked* (eller *en matsked tages*) *till hvarje liter, elever antagas i stadgad ordning, aktas för stötar!*, *öppnas julafton!*, *förvaras liggande!*, eller ock s. k. infinitiv verbalform, detta mest till barn och företrädesvis i prohibitiv användning, t. e. *sofva snällt nu!*, *inte göra så!*, *aldrig narras mera!* Ändtligen användes ytterst ofta starkt brakylogiska — ofta äfven elliptiska — konstruktioner utan hvarje verbalform, t. e. *inga öfverdrifter!*, *hit med biljetten!*, *ned med förrädaren!*, *bort med tassarna!*; så i all synnerhet vid rekvisitioner och kommandon, t. e. *en half öl!*, *mina stöflar!*, *framåt marsch!*, *för fot gevär!*, *alle man ombord!*, *af med hatten!*

---

[1] Däremot ha *bör, måste, får lof att* knappast ännu öfvergått till verkliga imperativa hjälpverber, t. e. *du bör* (= har skyldighet att), *måste, får lof att bada dagligen.*

Särskildt viktiga äro följande tvenne, på stark brakylogi beroende, afarter af den hortativa meningen: den allokutiva (se § 27) och den interrogativa (se § 28).

§ 27. Den allokutiva meningen.

Den allokutiva meningen eller tilltalet utgör en utbildning af lystringsinterjektionen (se s. 103), med hvilken den ofta förbindes, t. e. *hallå, du där borta!, skeppare, ohoj!, morjens, Pettersson!* Det egendomliga för allokutiven är, att den aldrig upplyser om hvad man vill, hvilket får bli en cura posterior att redogöra för, utan blott att man vill något samt — och häri ligger dess väsentliga skillnad från lystringsinterjektionen — hvem man fördenskull vänder sig till. Man kan därför ock säga, att alla allokutiva meningar innehålla precis samma uppmaning, nämligen den att skänka den talande uppmärksamhet, och detta betydelseinnehåll plägar därför sällan uttryckas på annat sätt än genom en mer eller mindre utpräglad »ropton» — vanligen med fallande tonalitet och öfverstark intensitet — undantagsvis genom en tillfogad vanlig jussiv mening såsom *hör på!, se opp!, märk väl!* o. d. Däremot skilja sig de allokutiva meningarna i fråga om föremålet för uppmaningen, och då detta ju måste vara något substantiellt, komma de sålunda att sakna verbala former, men nödvändigtvis att innehålla substantiviska sådana, t. e. [hör opp,] *Kalle!, Mina damer och herrar!, Bäste broder!, Högtärade hr kommissarie!* o. a. öfverskrifter i bref o. d. I de språk, som ha en särskild substantivform med allokutiv funktion, kallas denna form vokativ [1]. En sådan saknas såsom normal böjningsform i nysvenskt riksspråk, men finnes t. e. i det norrländska Degerfors-målet, där exempelvis namnet *A̖nna* (med grav taktform) i vokativen heter

[1] Jfr Heyse, *System der Sprachwissenschaft*, s. 433: »Der Vocativ ist der nominale Ausdruck eines Begehrungssatzes.» För öfrigt hade redan stoikerna insett, att vokativen är en självständig mening.

A'nna (med akut taktform). Äfven i riksspråk kan man då och då stöta på samma fenomen, t. e. det vid vissa sinnesrörelser, såsom stor förvåning, stundom hörda *páppa, mámma* i stället för det normala *pàppa, màmma*[1].

§ 28. Den interrogativa meningen.

Den interrogativa meningen eller **frågan** utgör en rik utveckling af den vädjande tillropsinterjektionen, med hvilken den ju ock stundom förbindes (se s. 104). Idén att inrangera den interrogativa meningen under den hortativa såsom ett specialfall af denna har jag först framställt i min artikel 'Något om ord och ordklasser' (i Nordisk tidskrift 1879), härigenom bjärt afvikande från äldre sätt att indela meningen. Förbigående ännu äldre indelningar vill jag här blott nämna, att Imme i sin samma år utgifna afhandling 'Die Fragesätze' (s. 9) efter föredöme af Koppin[2] på följande sätt indelar meningarna (»die Sätze»): 1. Sätze der Erkenntnis: a. Fragesätze, b. Behauptungssätze; 2. Sätze des Begehrens: a. Wunschsätze, b. Aufforderungssätze. Vida bättre synes mig då Heyses gamla och åtminstone ännu i Deutsche Schulgrammatik, 22. aufl., s. 250, bibehållna indelning i 1. Sätze der Erkenntnis: a. Behauptungssätze, b. Vermutungssätze; 2. Sätze des Begehrens: a. Fragesätze, b. Wunschsätze, c. Heischungssätze. Delvis bättre, men också delvis mycket sämre förefaller mig den allra nyaste (1898) mig bekanta indelningen, nämligen Pauls[3], som ser ut på följande sätt: 1. Aussagesätze, 2. Aufforderungs- (und Wunsch-)sätze, hvardera slaget med sin »pendant» i form af fråga: a. Frage-(aussage)sätze, b. Frageaufforderungssätze (eller »deliberative Fragesätze»). Väsentligen samma uppfattning som jag har däremot C. T. Michaëlis (1889) — förmodligen självständigt

[1] Jfr vidare Ljudläran, prosodien, kap. 3.
[2] I Zeitschrift für das Gymnasialwesen 1878.
[3] *Prinzipien*, 3. aufl., s. 121.

— uttalat, i det han [1] definierar frågan såsom en »bestimmte Aufforderung . . Auskunft zu geben».

Utan att inlåta mig på en i betraktande af den i det föregående gifna utförliga framställningen af min åsikt tämligen öfverflödig kritik af det afvikande uppfattningssätt, som kommer till synes i de nyss anförda äldre klassificeringarna af meningens arter, framställer jag omedelbarligen min egen definition af den interrogativa meningen. Frågan är en af verklig eller, såsom t. e. vid kateketisk undervisning, fingerad okunnighet föranledd uppmaning till åhöraren att meddela upplysning om hvad han i en viss sak vet, anser, föreslår eller befaller. Den afser alltså att framkalla ett s. k. svar, som enligt hvad nyss sagts måste utgöras af en narrativ eller hortativ mening. Endast i så fall är det nämligen ett direkt svar, som lämnas. En exklamativ mening kan däremot endast i oegentlig mening erkännas såsom ett svar. Ett indirekt sådant kan man ju visserligen sägas få, om t. e. på frågan *tycker ni om surströmming?* svaras *namnam, så läckert!;* men tydligt är, att detta »svar» ej behöfver vara framkalladt af frågan, utan är ett relativt själfständigt uttryck för den andres känslor med afseende på surströmming och kanske lika väl inställt sig, om den förste talaren kommit att nämna ordet *surströmming* i helt annat sammanhang, t. e. *jag såg surströmming i går på torget.* Detsamma gäller desiderativa meningar — som man för resten just icke har någon glädje af att framkalla, eftersom de ju uttrycka »das machtlose Begehren» (se s. 113) — t. e. *hvad tycker du om min plan?: måtte den lyckas!* eller *hvad tyckte du om mitt tal i går?: om du ändå aldrig hållit det!,* i hvilka båda fall det direkta svaret ju varit *jag tycker, att det vore bra, om den lyckades,* resp. *jag tycker, att det hade varit bra, om det aldrig hållits.* Ännu oegentligare äro s. k. afvisande svar i exklamativ form,

---

[1] *Neuhochdeutsche Grammatik,* s. 113.

t. e. då på frågan *är det sant, att herrn är konkursmässig?* svaras *å hut, sådan oförskämdhet!*, hvilken tydligen icke ens indirekt besvarar den gjorda frågan, utan blott uttrycker förtrytelse öfver att denna framställts.

I normala fall väntar sig emellertid den frågande naturligtvis ett egentligt och direkt, alltså verkligt otvetydigt upplysande svar, och han kan ofta icke underlåta att ana eller önska, att detta svar utfaller i en viss riktning eller under en viss form. I så fall händer det mycket ofta, att han i frågan ofrivilligt röjer eller frivilligt antyder denna sin ståndpunkt. Detta sker därigenom, att han grammatiskt formulerar densamma så mycket som möjligt, dvs. så mycket som är möjligt utan att förrycka dess interrogativa karaktär, i öfverensstämmelse med de uttrycksmedel, som känneteckna den meningskategori — narrativ eller hortativ af olika slag — dit det presumerade svaret hör, eller dit den narrativa mening skulle höra, som den frågande själf skulle åstadkomma, därest han vore nödsakad att uttala sig i ämnet annat än interrogativt. Man kan därför urskilja flera olika slag af frågor, som till formen och delvis äfven till andemeningen erinra dels om de narrativa meningarna med alla deras olikartade underafdelningar, dels om de hortativa. Kort sagdt: eftersom den frågande vanligtvis i någon mån anar arten, om också icke innehållet, af det direkta svaret, så använder han uti sin fråga i regeln samma slags verbalformer, som han väntar sig erhålla i svaret, och man kan därför i viss mening tala om deklarativt, subjunktivt, moderativt osv. formulerade frågor, t. e. *är han hemma?* (jfr deklarativt *han är* eller *är inte hemma*), *skall det vara så bra det?* (jfr subjunktivt *det skall vara så bra det*), *skulle du inte vilja svära på det?* (jfr moderativt *jag skulle vilja svära på det*), *må jag icke likna mig vid konung David?* (jfr permissivt *du må väl likna dig vid konung David*), *måntro*

han är sjuk? (jfr potentialt *han torde vara sjuk*), *måntro inte* [1] *han är sjuk?* (jfr suppositivt *han är väl* eller *nog sjuk*), *skulle den affären löna sig?* (jfr konditionalt *den affären skulle löna sig*). De på hortativt svar beräknade frågorna, t. e. *hvad skall jag göra?* (jfr *du skall göra det och det* = gör det och det!) eller *skall jag resa?* (jfr *du skall resa* = res!) äro hvad äldre författare mena med termen 'deliberativa frågor' (Pauls »Frageaufforderungssätze»).

Viktigare och framför allt vida mera omdiskuterad [2] än denna indelning af frågan, alltefter den af det förmodade svaret föranledda formuleringen af densamma, är den, som utgår från frågans egen natur, och till hvilken vi nu öfvergå [3].

Det är för hvar och en uppenbart, att det är en stor skillnad såväl i afseende på min frågas form som på dess betydelseinnebörd, om jag t. e. frågar så: »*heter han Pettersson?*» eller så: »*hvad heter han?*» Men det är icke så alldeles lätt att säga, hvari denna skillnad består, och det har därför också visat sig vara synnerligen svårt att finna

[1] Den påfallande negationen i denna och några andra af de nyss anförda frågorna, på hvilka man väntar sig ett jakande svar, har erhållit sin skenbart underliga betydelse (»kanske snarast», »ju» eller något dylikt) genom afbleknande af den ursprungliga nekande uti meningar med emfatisk negation, t. e. *är han inte sjuk*, där man således ifrågasätter ett uppdykande tvifvel på att det förhåller sig så, som man antar, dvs. en misstanke om att det inte förhåller sig så. Denna misstanke formuleras i frågeform och då naturligtvis med negation. Jfr vidare Imme, *Die Fragesätze* II (Cleve, 1881), s. 14 f.

[2] Se företrädesvis Imme a. st., I, 11 ff., II, 4 f.; Paul, *Prinzipien*, 3. aufl., s. 121; Heyse, *Deutsche Schulgrammatik*, 22. aufl., s. 250; Michaëlis, *Neuhochdeutsche Grammatik*, s. 113; Wegener, *Untersuchungen über die grundfragen des sprachlebens*, s. 76; Sweet, *New english grammar* I, 173; Mikkelsen, *Dansk Sproglære*, s. 388; Sütterlin, *Die deutsche Sprache der Gegenwart*, s. 307 f.; Wundt, *Völkerpsychologie* I, II, 254 f. Inom den svenska grammatiska litteraturen förekommer mig veterligt intet enda uttalande i ämnet eller ens omnämnande däraf (frånsedt den i nästa not anförda uppsatsen af mig).

[3] Efterföljande utredning är i allt väsentligt meddelad redan i min artikel 'Två olika slags frågesatser' (Språk och stil I, 1 ff., 1901).

lämpliga termer för dessa båda arter af fråga. Också råder härutinnan ännu ingen enighet, och en auktoritet som Paul anser för sin del, att alla hittills gjorda förslag äro mer eller mindre förfelade; en mening som jag icke kan annat än biträda.

Intetsägande och af upphofsmannen själf lämnade utan motivering äro Heyses termer: 1) subjektiv eller formell, 2) objektiv eller materiell fråga. En klart uttryckt, om också icke alldeles riktig, tanke ligger däremot till grund för Feussners — af Paul såsom relativt goda betecknade — termer: 1) satsfråga, 2) ordfråga, eller som det hos vissa författare mera filosofiskt heter: 1) omdömesfråga, 2) begreppsfråga. Härmed vill man hafva sagdt, att i det förra fallet hela omdömet (meningen), i det sednare fallet blott ett moment däri ifrågasättes. Samma synpunkt har föranledt Sweets indelning i 1) allmänna och 2) speciella frågesatser liksom Mikkelsen i 1) helhets- och 2) enskildhetsfrågor. Den uppfattning af förhållandet mellan de båda frågetyperna, hvilka i de nu nämda terminologiska förslagen framträder, innehåller nog en väsentlig sanning. Men icke har denna genom de valda termerna blifvit synnerligen lyckligt uttryckt eller motiverad. Ty med en viss rätt har Imme anmärkt, att t. ex. i frågan *har pappa kommit i d a g* (med öfvertryck på *i dag*), icke hela meningen, utan blott en dess del (tidsadverbialet) ifrågasättes; och dock hör tydligtvis denna fråga närmare ihop med typ 1 *(har pappa kommit i dag?, heter han Pettersson?)* än med typ 2 *(när har pappa kommit?, hvad heter han?)*, hvilket bl. a. framgår däraf, att densamma liksom alla frågor af första typen m å s t e besvaras med antingen *ja* eller *nej*, under det att frågor af andra typen aldrig k u n n a så besvaras.

Emellertid är — djupast sedt — denna Immes kritik af termen »satsfråga» icke så riktig, som den vid första påseende ser ut att vara. Det är nämligen att märka, att det

kritiserade åskådningssättet, strängt logiskt formuleradt, borde uttryckas på följande sätt: 1) Den ena frågearten är den, som ifrågasätter självva kopulan i ett omdöme, alltså berättigandet af subjektets och predikatets förknippning, uttryckets karaktär af att vara en mening, omdömets existensberättigande såsom sådant; i en matematisk formel uttryckt $a \overset{?}{=} b$, t. e. *heter han Pettersson*, som representerar den strängt logiska formuleringen *hans-namn är? Pettersson*. 2) Den andra frågearten är den, som söker finna det felande predikatet i ett för öfrigt färdigbildadt omdöme, alltså röjer okunnighet om beskaffenheten hos den ena af omdömets båda delar, icke någon ovisshet om självva omdömets berättigande såsom sådant; i en matematisk formel uttryckt $a = x$, t. e. *hvad heter han*, som representerar den strängt logiska formuleringen *hans-namn är hvad*. Om vi nu vidare besinna, att i Immes exempel *har pappa kommit i* d*ag* det logiska (eller om man så hellre vill: psykologiska) subjektet är *pappas ankomsttid*, predikatet åter är *denna dag*, och att det just är berättigandet af dessa båda föreställningars förknippning som ifrågasättes: så finna vi, att det ifrågavarande exemplet verkligen hör till den första frågearten och med ganska god rätt kan kallas en omdömes- eller meningsfråga i motsats till den andra gruppen: glosfrågorna — ty så måste man benämna dem, eftersom »ord-» eller »begreppsfråga» tydligtvis är ett alldeles för trångt begrepp, då ju frågan ofta gäller icke ett »ord», utan en ordfogning. Ganska vilseledande äro däremot Sweets termer »allmänna» och »speciella» frågor, ty t. e. frågan *har pappa kommit i dag?* är onekligen mycket speciellare än frågan *när har pappa kommit?*; och dock skall den förra kallas en allmän, den senare en speciell fråga. Bättre äro då Mikkelsens termer, helst om de något omändras, så att de få heta 'totala' och 'partiella' frågor.

Det mått af befogenhet, som en från dylika synpunkter utgående terminologi äger, är emellertid — såsom redan till-

varon af t. e. Immes kritik visar — icke så alldeles lätt att inse. Därtill kommer — och detta är en vida viktigare omständighet — att densamma ej tagit hänsyn till den utan tvifvel allra viktigaste olikheten mellan de båda frågearterna, nämligen den jag redan ofvan vidrört: att den ena *ifrågasätter* förhållandet mellan två kända tankeelement ($a \stackrel{?}{=} b$), den andra *söker* det ena elementet i ett till sin art gifvet förhållande ($a = x$). Då så är, gör man väl i att slå in på en annan terminologisk väg. Detta har Delbrück gjort genom sina termer: 1) Bestätigungsfragen (bekräftande frågor) och 2) Verdeutlichungsfragen (förtydligande frågor). Dessa uttryck med den uppfattning af sakförhållandet, som däri uppenbarar sig, har accepterats af Imme, dock med den ändring — i ord, icke i sak — att han kallar den andra gruppen för Bestimmungsfragen (bestämmande frågor) eller Pronominalfragen (pronominella frågor), af hvilka båda alternativer det sednare är afgjordt förkastligt, åtminstone såsom motsats till Bestätigungsfragen, enär det ju i betraktelsen inblandar en icke semologisk (betydelseinnehållet afseende), utan morfologisk konstruktiv (ordfogningselementernas beskaffenhet afseende) synpunkt genom att fästa sig vid, att dylika frågor pläga innehålla ett pronominellt ord.

Den Delbrückska terminologien har äfven accepterats af Wegener, som emellertid ytterligare förbättrat den andra gruppens namn genom att kalla densamma Ergänzungsfragen (utfyllande frågor). Och på sitt vanliga precisa sätt har han angifvit, hvari den egentliga skillnaden mellan de båda grupperna består: den förra äskar *bekräftelse* (bestätigung) på en förmodan, den sednare *supplering* (ergänzung) af en obekant led i föreställningssammanhanget. Emellertid har Paul mot den förra termen med rätta invändt, att den är olämplig såsom innebärande presumtion af ett jakande svar. Men man afser ju med en dylik fråga (*heter han Pettersson?*) icke att vinna »bekräftelse», utan *antingen* ett bekräftande

eller ett förkastande af sin framställda förmodan. Denna svårighet har Wilmanns, till hvilken Michaëlis och Brugmann [1] anslutit sig, sökt undgå genom sina termer: 1) Entscheidungsfragen och 2) Ergänzungsfragen, som vi skulle kunna, så att säga, öfversätta med deciderande och supplerande frågor.

Icke förty har jag mot alla dessa senast nämnda terminologiska förslag, äfven i deras mest förbättrade gestalt [2], en i mitt tycke mycket graverande invändning att framställa. Med allt erkännande af det riktiga i den synpunkt, de utgå ifrån, måste jag med klander anmärka, att de alla karakterisera en fråga icke efter dennas egen natur, utan efter svarets. Ty det är ju dock icke frågan, utan svaret, som kan utgöra vare sig ett afgörande eller ett utfyllande, ett deciderande eller supplerande. Jag måste därför se mig om efter nya termer, sådana som verkligen karakterisera den olikhet, hvilken ligger i själfva frågan och utgör grunden till att det af densamma framkallade svaret blir af det ena eller andra slaget. Dylika termer synas mig lämpligen kunna vinnas genom anslutning till de latinska verberna *rogare* 'föreslå' och *quærere* 'söka', respektive 'fråga' med eller utan eget förslag till lösning af frågan. Alltså blir min indelning:

I. Rogativ eller — på svenska — underställande fråga (rogation, förfrågan, ty. anfrage; formel $a \overset{?}{=} b$), som i »undrande och spörjande» form framställer ett förslag till mening (resp. omdöme) och af svaret kräfver ett gillande eller förkastande af detta förslag. Frågan hör sålunda till hvad jag kallat expressiva uttryck (se s. 65 ofvan), svaret däremot helt eller delvis (åtminstone i naturligt tal) till de pro-

[1] *Kurze vergleichende Grammatik*, s. 648.

[2] En sådan kan jag icke finna i det allra färskaste förslaget, Wundts indelning i 1) Zweifelsfrage (tvifvelfråga) och 2) Thatsachenfrage (faktumfråga), där jag icke är i stånd att upptäcka indelningsgrunden. — Sütterlins 1) Entscheidungs- och 2) Bestimmungsfrage utgör i fråga om andra termen ett baksteg från Wilmanns' och en återgång till Immes terminologi.

nominella (se s. 65 f.), t. e. *ja, jo, nej* o. d. Det vanliga uttrycksmedlet för en rogation är ett slag af s. k. invers eller omvänd ordföljd, med den finita verbalformen placerad före »subjektet» och i hela meningens spets, t. e. *sofver han?, är han sjuk?* — detta af det psykologiska skäl, att den finita formen ju innehåller kopulan, som här just är det ifrågasatta, alltså det viktigaste, det i intressets förgrund längst framskjutna; jämför den motsvarande plats som i en kvestion (se nedan), af samma skäl, tillkommer frågepronominet. Mera sällan, och då med en viss fiktiv anstrykning hos meningen, inledes eller — mera sällan — afslutas rogationen med *månne* eller *måntro*, efter hvilka vanlig »rak» ordföljd brukas, t. e. *månne (måntro) han är sjuk?, sofver han måntro (månne)?* Men det är icke nödvändigt att använda någotdera af dessa konstruktionssätt, utan rogationen kan mycket väl uppvisa den annars för narrrativa satser karakteristiska konstruktionen, t. e. *du kommer (ju)?, och det har du gjort?, du är väl trött?* I så fall framgår satsens rogativa innebörd blott af det för alla frågesatser gemensamma specificum (som sålunda icke heller vid de förra konstruktionssätten saknas): den s. k. frågetonen, hvilken i vårt språk utgöres af en stigning på tonskalan, normalt uppgående till en ters eller kvart, men äfven stundom till en kvint (vid eftertrycklig fråga), en sext (vid fråga med anstrykning af öfverraskning) eller septima (vid fråga med bismak af tvifvel och ogillande) [1].

II. Kvesitiv eller sökande fråga (kvestion, utfrågan, ty. ausfrage; formel $a = x$), som söker en obekant glosa (resp. faktor i omdömet), tillsvidare antydd genom ett »interrogativt pronomen», och som af svaret kräfver meningens supplering genom angifvande af pronominets expressiva värde i det föreliggande fallet. Här är alltså frågan (delvis) pro-

[1] Se därom utförligare i Ljudläran, prosodien, kap. 4.

nominell, svaret däremot expressivt, t. e. *hvad heter han? (Pettersson), när kommer han? (i morgon), hur mår han? (bra).* Som synes, utgöres det specifika uttrycksmedlet af ett i meningens början placeradt — detta på grund af att det representerar det psykologiskt viktigaste begreppet (jfr s. 126) — frågeord (*hvad, när, hur* o. d.) samt omvänd ordföljd. Undantagsvis kan man dock använda rak ordföljd och då sluta meningen med ett tvärt afbrott, utfyllande pausen med frågande minspel eller åtbörder, t. e. *han heter . . .?, han kom i . .?* Frågetonen kan i en kvestion krympa hop så, att hela den stigande modulationen förlägges till frågeordet, om nämligen detta uttalas med emfas. Annars tillkommer den äfven i detta slags frågor hela meningen. Det är sålunda åtminstone för svenskan fullkomligt främmande, hvad Sweet (I, 174) uppger gälla för engelskan, nämligen att »special interrogative sentences [dvs. kvestioner] are distinguished from general interrogative sentences [dvs. rogationer] by being uttered with a falling tone» och med stigande ton endast då, när den talande önskar få svaret upprepadt.

Kvestionen är på sätt och vis i ännu högre grad en fråga än rogationen, enär den förra frågeformen ännu skarpare framhäfver den okunnighet hos frågaren, som ju utgör yttersta grunden till allt frågande.

Såsom ett tredje, med de nyssnämnda båda sidoordnadt, slag af frågor uppföras af flera författare de s. k. disjunktiva, af Imme (II, 41 ff.) kallade »Wahl- oder Entscheidungsfragen», af Sütterlin (s. 308) »bestimmte Entscheidungsfragen», af Sweet (I, 174 f.) benämnda alternativa frågor. Äfven här skiljer den sistnämnde vidare emellan allmänna och speciella frågor. Men hans allmänna alternativa frågor äro ingenting annat än vanliga rogationer eller kvestioner, blott affattade i en mera utförlig — hvad jag kallar »abundant» i motsättning mot »brakylogisk» (se s. 87 f. ofvan) — form. Ty exempelvis hans

är du färdig eller inte? [1] betyder i sak ingenting annat än den mera kortfattade rogationen *är du färdig?*, eftersom hvarje proposition på bifall förutsätter och i sig innebär en motsvarande proposition på afslag. Likaså är t. e. *har han studerat i Uppsala eller i Lund eller vid ett annat universitet?* blott en annan, mera abundant formulering af den kvesitiva frågan *vid hvilket universitet har han studerat?; är det fågel eller fisk eller hvad för ett annat djur?* är detsamma som *hvad är det för ett djur?* osv. Vanligen är denna abundanta formulering tillkommen i det pedagogiska syftet att underlätta svaret genom angifvande af de möjliga och särskildt de i första hand sig erbjudande svarsalternativerna.

Sak samma med Sweets speciella alternativa frågor. I t. e. *har han studerat i Uppsala eller i Lund?* frågas nämligen icke annat eller mera än i rogationen *har han studerat i Uppsala?* (eller *har han studerat i Lund?*). Den som får den sednare, mera brakylogiskt affattade frågan besvarad, får ju veta precis detsamma som genom ett svar på den förra, mera abundant formulerade. Ty den som vore i stånd att fråga på förra sättet, utginge tydligtvis från det axiomet, att om mannen i fråga icke studerat i Uppsala, så hade det varit i Lund; och denna sin visshet — ingalunda någon sin ovisshet — ger han i förra fallet uttryck åt genom det ursprungligen rent deklarativa tillägget *eller i Lund*, d. v. s. *annars* [2] *[är det] i Lund.* Men sedan numera den abundanta rogationen kommit att uppfattas som två i omedelbar följd framställda frågor (1. *har han studerat i Uppsala?* 2. *har han studerat i Lund?*), så har svaret nödgats att i stället för pronominell karaktär *(ja* eller *nej)* antaga expressiv sådan *(i Uppsala* eller *i Lund),* alltså se ut så som annars endast vid

[1] Den abundanta frågeformen föranleder vanligen en abundant svarsform, t. e. *ja, jag är färdig*, resp. *nej, jag är inte färdig.*

[2] Obs. att *eller* en gång betydt och ännu understundom kan betyda »annars», t. e. *tig, eller du är dödens!, gå, eller jag kör ut dig!*

kvestioner är brukligt. Detsamma gäller ett exempel sådant som Immes *var Alexander eller Hannibal forntidens störste fältherre?* Trots svarets expressiva beskaffenhet är detta icke, såsom Imme vill ha det till att vara, en kvestion, utan en rogativ fråga, där *eller Hannibal* utgör en parentetisk deklaration. Utvidga vi den till *var Alexander, Hannibal eller Cesar forntidens störste fältherre?* så ha vi att göra med två successiva rogationer (*var A. forntidens störste fältherre? var H. forntidens störste fältherre?*) plus ett deklarativt tillägg (*annars var det Cesar*). Men en kvestion blir det dock aldrig af den. Än tydligare ha vi en rogation, och en enda sådan, i t. e. *var Scipio den äldre eller den yngre större som fältherre?* = *var Scipio den äldre större än den yngre som fältherre?* (annars var det den yngre som var större än den äldre, ty endera var nog större än den andre). Att emellertid på sådant sätt formulerade rogationer stå kvestionerna nära, vare därmed icke förnekadt; ty det sist anförda exemplet kan utan ändring i sak äfven uttryckas så: *hvem af de båda Scipionerna var större som fältherre?*, hvilket utgör en klar kvestion.

Alls ingen fråga i egentlig, dvs. semologisk, mening är den s. k. retoriska (eller oratoriska) frågan. Denna definieras riktigt af Imme (I, 24 f.) såsom en mening hvilken som helst, den där formellt liknar den interrogativa — visserligen med den inskränkningen, att dennas viktigaste kännetecken, frågetonen (se ofvan s. 126 f.), saknas — men icke tarfvar eller ens äskar något svar, utan fastmera redan i sig innehåller ett sådant, och som bjuder åhöraren ett färdigt tankeinnehåll, hvilket just på grund af sin ovanliga uttrycksform skarpare inpräglar sig i medvetandet och ännu afgjordare kräfver beaktande, än det utan den interrogativa formuleringen skulle vara i stånd till. Så t. e. är ju *vill du laga dig i väg genast!* detsamma som *laga dig i väg genast!*; *hvad*

vet jag! betyder *jag vet intet*, och *vet du hvad!* är till betydelsen ungefär identiskt med *hör på!*

Semologiskt sedt kunna dylika meningar vara af mycket olika art. Det är därför en stor öfverdrift, när t. e. Michaëlis [1] sätter likhetstecken mellan retorisk kvestion och exklamativ mening, och likaså då Paul [2] förklarar alla exklamativa meningar vara (dvs. ha formen af) retoriska frågor, något som vederlägges af de exempel, som ofvan s. 105 lämnats, t. e. *att han kunde göra så!*, *en sådan narr du är!* Åt samma öfverdrift lutar Imme, som dock själf lämnar en mängd goda exempel på retoriska frågor, hvilka äro annat än exklamativa meningar. Sådana utgöra dock onekligen en stor procent af de retoriska frågorna, ja kanske lejonparten; men då visst icke enbart med kvesitiv, utan äfven med rogativ formulering. Så t. e. uttryckes förvåning såväl medelst *var det meningen!* eller *är det rim och reson här!* som medelst *hvad vill det här säga!* eller *hur i all världen bär du dig åt!*; öfveraskning både med *träffar jag dig här!* eller *är det du, din kanalje!* och med *hvad ser jag!* o. d.; häpnad än med *är detta kristna människor!*, än med *hvad får man icke upplefva!*; skrytsamt jubel med *var det inte det jag sade!* lika väl som med *hvad var det jag sade!*; förtrytelse såväl med *skäms du då inte!* eller *är du rent besatt!* som med *hur bär du dig (inte) åt!*; misströstan icke mindre med *är det väl lönt att spjärna mot sitt öde!* än med *hvad förmå vi mot ödet!* osv. Vid affektens aftagande nedsjunker den exklamativa meningen till en rent deklarativ, t. e. *är du så envis!* (dvs. ungefär *du är bra envis*), *är det röfvare jag råkat ut för!* och *hvem vet hvad framtiden bär i sitt sköte!*, eller ock till en rent fiktiv, t. e. *vore det inte bra tokigt gjordt!* (dvs. ungefär *det*

---

[1] *Neuhochdeutsche Grammatik*, 2. aufl. (1898), s. 122: »Rhetorische Ergänzungsfragen heissen auch Ausrufungssätze».

[2] *Prinzipien*, 3. aufl., s. 122: »Nichts anderes eigentlich als rhetorische Fragen sind die sogenannten Ausrufungssätze».

vore ju bra tokigt gjordt) och *hur skulle det kunna vara möjligt!* Mycket ofta antar den en mer eller mindre utpräglad hortativ karaktär, t. e. med kvesitiv formulering *hur understår du dig att göra så!* (dvs. *understå dig inte att göra så!*), *hvad står du där och hänger för!* (dvs. *stå inte där och häng!*) eller — och detta oftare — med rogativ formulering *skall du gå redan!* (eller *går du redan!*, dvs. *gå inte än!*), *ser du molnet därborta!* (dvs. *se molnet därborta!*), *hör du ekot af åskknallen!*, *vet du inte hut!*, *vill ni vara så god och säga mig det!*, *får jag be om fatet!* osv.

§ 29. **Kategorien modus.**

Af de nu behandlade meningskategorierna ha i nysvenskan endast fyra, den deklarativa, den fiktiva, den sperativa och den hortativa, gifvit upphof åt fullt tydliga och oomtvistliga kategorier, dvs. fått hvart sitt särskilda uttryck i och genom böjning. Denna kallas modus-böjning och kännetecknas af tillvaron eller icke-tillvaron af vissa verbala, dvs. i verbparadigmet uppträdande, böjningselementer, nämligen dels modala suffixer med eller utan samtidig inre böjning af ordet (t. e. *gif : gifv-er : gifv-e : gåfv-e*), dels modala hjälpverber (t. e. *är, lär, skall, skulle, må, kan, torde, måtte*).

Inom den grammatiska hufvudkategorien modus ha vi alltså fyra specialkategorier, hvilka betecknas med följande termer:

1. Indikativ, det specifika uttrycksmedlet för den deklarativa meningen, dels »enkel», t. e. i *Karl gråter, Karl grät*, dels »perifrastisk» (jfr s. 107 ofvan), t. e. i *K. är sjuk, K. blef trött, K. kommer att resa.* Stundom användes indikativ äfven såsom uttryck för jussiv uppmaning (se s. 115 ofvan), t. e. *du stannar!*, *du gör inte om det där!*

2. Konjunktiv, det specifika uttrycksmedlet för fiktiva meningar — dock icke den permissiva — och för den desperativa önskningen, dels enkel, t. e. i det subjunktiva *pro-*

fessorn vore sjuk — hettes det — och finge ej gå ut, det moderativa *jag såge gärna hans afskedande*, det konditionala *det ginge nog bättre i morgon*, det desperativa *om du vore kung ändå!*, dels perifrastisk, t. e. det subjunktiva *professorn lär vara sjuk*, det potentiala *det torde* (eller *tör*) *vara bäst*, det suppositiva *han måtte vara sjuk*, det konditionala *det skulle vara bra roligt*, det desperativa *du skulle vara kung bara!*

3. Optativ, det specifika uttrycksmedlet för permissiva och sperativa meningar, dels enkel — detta dock i permissiv användning endast arkaiserande (se s. 110 ofvan) — t. e. i det permissiva *äge alla lika lott* och det sperativa *lefve konungen!*, dels perifrastisk, t. e. i det permissiva *det må så vara* och det sperativa *måtte han komma!* Stundom användes den äfven såsom uttryck för uppmaningen (väl företrädesvis den propositiva, se s. 115 f. ofvan), t. e. *man bjude* (eller *må man bjuda) lyckan handen!*

4. Imperativ, det specifika uttrycksmedlet för den hortativa meningen i inskränkt bemärkelse (således med uteslutande af dess afarter, den allokutiva och den interrogativa, se s. 117 ofvan), dels enkel, t. e. i *kom hit!*, dels perifrastisk, t. e. i *du skall hedra din fader och din moder*. Stundom användes den äfven som uttryck för sperativ önskning, t. e. *lef väl!*

Såsom ofvan (s. 126 och 106) framhållits, ha vi i nysvenskan strängt taget äfven en interrogativ och flera exklamativa modus, kännetecknade af frågetonen, resp. olika slags »utropstoner» [1]. Då emellertid dessa böjningssätt ännu äro så godt som alldeles oundersökta (och för öfrigt till sin natur mycket svårundersökta), då vidare de icke fått uttryck — frånsedt frågetecknet och det mångtydiga utropstecknet — i skrift, och då de uteslutande röra sig med prosodiska faktorer, åt hvilka språkvetenskapen ännu så länge olyckligtvis

---

[1] Jfr mina *Spridda studier*, andra samlingen, s. 34 f.

icke kan ägna samma uppmärksamhet som åt de ljudkvalitativa faktorerna, så förbigår jag dem såsom varande mindre handgripliga, ja svåråtkomliga, här utan att därför i likhet med föregående författare i nysvensk grammatik [1] förbise deras tillvaro. Detta förbiseende är emellertid mindre underligt än det att — visserligen icke grönländskans, men däremot — franskans och engelskans skarpt utpräglade interrogativa modus *(ai-je, as-tu, a-t-il* osv., respektive *do you have* osv. i motsats till indikativen *j'ai, tu as, il a,* resp. *you have)* så allmänt [2] förbises, liksom ock förhållandet är med dessa båda språks negativa modus, dvs. den som har till uppgift att uttrycka, att ett försök till bildande af en mening misslyckats för den talande [3]. En dylik modus, hvars tillvaro allmänt erkännes i fråga om t. e. finskan och lapskan, föreligger nämligen otvetydigt i franskans *je ne donne pas* osv., engelskans *I do not give* osv., ty t. e. fra. *sjön dånnpa, tyn dånnpa, in dånnpa* är alldeles att likställa med fi. *en anna, et anna, ei anna,* dvs. en förbindelse af negativt pronomen och negativ verbform. Någon flexivisk motsvarighet till denna negativa modus äger nysvenskan icke, utan på sin höjd kan man spåra en svag ansats därtill i det »ironiska» tonfall, som beledsagar t. e. *du är flitig,* i fall detta uttryck afser att be-

---

[1] Ett undantag bildar Es. Tegnér, *Språkets makt öfver tanken,* s. 64 noten, där tillvaron af vår »modus interrogativus» klart och träffande framställes.

[2] Ett undantag utgör för engelskans vidkommande Sweet, *Words, logic and grammar,* s. 30 (1876), där »the interrogative» uttryckligen häfdas såsom en modus. I *A new english grammar* I, 114 (1892) synes denna riktiga uppfattning vara öfvergifven, i det att »interrogation» här icke uppföres under »Mood», utan under »Miscellaneous Forms» och kallas en »auxiliary form».

[3] Jfr Paul, *Prinzipien,* 3. aufl., s. 119, Sigwart, *Logik,* 2. aufl., s. 150. Till sitt ursprung är den negerade meningen en af den talande själf med ett nej besvarad rogation, alltså två meningar som med tiden för uppfattningen sammanflutit till en enda, t. e. *han kommer? inte,* hvaraf blifvit *han kommer inte.*

tyda *du är icke flitig*. Annars användes nämligen i vårt språk regelbundet självständiga ord såsom *icke, ej, inte* för att angifva negering.

Att jag ej bland modus upptar infinitiv och particip, faller af sig själft.. Att de ej höra hit, har framhållits redan af Heyse 1856 [1] och bland senare författare exempelvis af Michaëlis [2] och Sweet [3]. Icke förty föras de under modus i så sena grammatikor som Mikkelsens (s. 202) af år 1894, Lindström-Heikels (s. 71) af år 1899 och M. Kristensens [4] af år 1903. Gör man så, måste man emellertid definiera modusbegreppet på något helt annat sätt, än jag och de flesta andra författare pläga. Lindström-Heikel och Kristensen ha ingen annan definition än den, som tilläfventyrs skulle kunna tänkas ligga i öfversättningen af termen »modus» med »utsägesätt», resp. »måde», hvilka uttryck ju dock i sak platt intet upplysa. Mikkelsens definition (s. 201) åter försvarar ej hans åtgärd, ty den lyder så, att modus är det sätt, hvarpå ett verbs betydelseinnehåll »tænkes at staa i Forhold til en Ting». Här tyckes således vara fråga om samma uppfattning, som klarare uttryckes af Sweet, då det hos honom (I, 105) heter att »moods» äro »forms expressing different relations between subject and predicate». Denna uppfattning är efter min mening alldeles oriktig, men den har gamla anor, särskildt hos den »logiska» skolan inom grammatiken. Så t. e. heter det hos Heyse i hans 'System' (s. 412 f.), att satsens modalitet är »die Weise der logischen Verknüpfung von Subject und Prädicat», och (s. 429) att modus är »der Ausdruck der Modalität durch eine Flexion des Verbs». Men redan i hans 'Schulgrammatik' framställes saken riktigare,

---

[1] *System der Sprachwissenschaft*, s. 429, liksom äfven i *Deutsche Schulgrammatik* (22 uppl., s. 64 och s. 176).

[2] *Neuhochdeutsche Grammatik*, s. 76 (jfr 2. aufl., s. 79 och s. 81).

[3] *A new english grammar* I, 105.

[4] *Dansk sproglære for voksne*, Kph. 1903, s. 25 och s. 27.

i det att där (22 uppl., s. 250) satsmodalitet säges vara »das Verhältnis, in welchem das ausgesagte zu der geistigen Thätigkeit des Redenden steht», och (s. 176) modus »drückt die Denkform aus, unter welcher Subject und Prädicat durch die Vorstellung des Redenden mit einander verknüpft werden». Dvs. att modus här ej längre har att göra med förhållandet mellan subjekt och predikat, utan med hela meningens förhållande till den talandes uppfattning, eller såsom W. Heikel redan 1856 så riktigt uttrycker sig [1]: »modus säger, huru satsen af den talande är menad ... är framställningssättet». Därför är det också skeft, då Michaëlis [2] låter modus beteckna »das Verhältnis des menschlichen Wortes und Gedankens zur Wirklichkeit», hvarigenom definitionen göres för trång och bringas att afse ett objektivt i stället för ett subjektivt förhållande.

Det rätta i denna punkt synas mig redan de gamla grekiska grammatici ha funnit, då de (särskildt Apollonios Dyskolos) ange modus vara tecken för den talandes *ψυχική διάθεσις*, hans själiska disposition för tillfället. På alldeles samma ståndpunkt ställa sig de modernaste forskare såsom Brugmann och Oertel, för hvilka modus är »eine Aussage über eine Seelenstimmung des Sprechenden, über einen subjektiven Zustand, zu dem die Handlung die objektive Nebenbestimmung bildet, auf die sich dieser Zustand bezieht» [3], respektive »the attitude of the speaker toward the utterance» [4]. I väsentlig anslutning till denna urgamla uppfattning bestämmer jag för min del begreppet modus på följande sätt:

Modus är den grammatiska kategori, som uttrycker hvilken roll innehållet i en mening spelar för den talandes själslif, hur det »ter sig» för honom: som en källa till glädje

---

[1] *Kort lärobok i Swensk och Allmän Grammatik*, s. 37.
[2] A. st., s. 75 f.; likaså i 2. aufl., s. 79.
[3] *Kurze vergleichende Grammatik*, s. 578.
[4] *Lectures*, s. 287.

eller sorg, som ett faktum eller en blott möjlighet, som föremål för en »from önskan» eller en energisk vilja osv. i oändlighet. Just ur denna ytterst subjektiva karaktär hos ifrågavarande kategori förklaras, att »tonfallen», dessa själsstämningarnas specifika uttryck, här spela en så stor roll som grammatiskt uttrycksmedel, t. e. i och genom »frågetonen» och de många olikartade »utropstonerna» (jfr s. 132 ofvan).

FJÄRDE KAPITLET.

Sememernas förhållande[1] till hvarandra.

§ 30. Begreppet nexus.

En glosa, uttrycket för ett tankeelement, kan, såsom jag ofvan (s. 40) framhållit, i det verkliga språklifvet aldrig uppträda isolerad (utan endast såsom ingående i en mening, uttrycket för en hel tanke), lika litet som växtlifvet bjuder oss isolerade blad, stammar, rötter o. a. växtdelar. Men liksom denna växtdelarnas hufvudindelning i rot, stam, blad osv. vinnes och endast kan vinnas genom ett skärskådande af den roll den ena eller andra delen spelar i sammanhang med de andra och inom det hela, så måste ock en klassifikation af glosorna till första och viktigaste indelningsgrund ta arten af det (tanke)sammanhang, hvari den ena glosan står med den andra vid deras gemensamma uppträdande såsom leder (»membra») i en större enhet. Detta sammanhangsförhållande[1] — som naturligtvis kan förefinnas lika väl i fråga om meningar som glosor — de båda lederna emellan kallar jag deras nexus eller samband. Detta kan, alltefter

[1] Uttrycket »förhållande» tages här i betydelsen af det tyska »beziehung», icke »verhältnis», dvs. det är ej fråga om hur två föremål förhålla sig vid en jämförelse dem emellan (t. e. en fågel och ett träd), utom om huru de förhålla sig med hänsyn till hvarandra (t. e. en fågel och ett träd, i hvilket den sitter — eller icke sitter). Jfr rörande »verhältnis» och »beziehung» WUNDT, *Logik*, 2. aufl., s. 122 f. med dithörande not.

graden och arten af ledernas själfständighet gentemot hvarandra, vara af tvenne slag, som jag benämner adnektiv nexus eller kortare uttryckt **adnexion** och konnektiv nexus eller **konnexion**, termer hvilka, om man så vill, skulle kunna försvenskas till 'anknytning' och 'förknippning' liksom ock förtyskas till 'anknüpfung' och 'verknüpfung'. Hvarken synpunkten för indelningen eller denna själf utgör någon nyhet, men en lämplig och allmänt vedertagen terminologi saknas hittills. Man skulle kanske utan större men kunna med Sweet [1] tala om »coordination» och »subordination», på svenska 'samordning' och 'underordning', liksom Sütterlin [2] använder uttrycken »beiordnung» (men därjämte äfven »nebenordnung», »aneinanderreihung» och »nebeneinanderordnung»!) och »unterordnung». Dock synas mig dessa termer alltför lätt kunna leda tanken hän på logisk begreppssubordination o. d., andra olägenheter onämnda, hvarför jag anser mig böra undvika dem. För ordfogningar, som icke ha satsform, ha t. e. Sütterlin [3] och Brugmann [4] till beteckning af deras olika slag af nexus infört termerna »erweiterungsgruppe» och »bestimmungsgruppe», hvilka emellertid, frånsedt deras olämpliga begränsning, lida af det grundfelet, att ej kunna få internationell användning, samt af det föga mindre att ej kunna läggas till grund för — ofta behöfliga — härledda ordformationer. Å andra sidan har man sedan gammalt för ordfogningar med satsform de allmänt gängse termerna »paratax» och »hypotax». Men att söka utvidga dessas betydelse till att omfatta all slags nexus, synes mig på grund af den hittillsvarande betydelsens långa häfd betänkligt och väl snarast ledande till villervalla, hvartill kommer, att de illa stämma med den öfverordnade termen 'nexus' — och att för harmo-

[1] *A new english grammar* I, 18 och 33.
[2] *Die deutsche Sprache der Gegenwart*, s. 235 och s. 70.
[3] A. st., s. 251 och 304.
[4] *Kurze vergleichende Grammatik*, s. 633.

niens skull utbyta denna mot vare sig »syntax» eller 'tax' förbjuder sig självt. Jag ser mig därför nödsakad att använda termerna adnexion och konnexion och öfvergår nu till att närmare bestämma hvad jag därmed förstår.

1. Adnexion är det förhållande, då lederna äro relativt självständiga gentemot hvarandra, men stå i ett gemensamt och likartadt afhängighetsförhållande till något annat (eller detta i motsvarande afhängighetsförhållande till dem), hvilket just utgör grunden till deras sammanhang, och gentemot hvilket de äro väsentligen likställda (»koordinerade»), något som bl. a. framgår däraf, att lederna utan väsentlig ändring af betydelseförhållandet kunna byta plats. Med användande af en bild kan man förlikna förhållandet med det, som äger rum mellan tvenne krokar, hvilka äro upphäktade bredvid hvarandra på en och samma spik. Såsom normalexempel på adnektiv nexus kan anföras »*kung Ring och hans drottning* till gästabud fara», jämfördt med det konnektiva förhållandet i det bekanta »*kung Ring med sin drottning* till gästabud far» [1]. Andra exempel äro: »han (både) *skrifver och läser*, jämfördt med det konnektiva »han *sitter och läser* (där icke något *både* kan insättas) eller det äfvenledes konnektiva »han *pluggar och läser*» (= pluggläser); »*små, blå* blommor» i motsats mot det konnektiva »*små blå* blommor»; vår *blågula* [dvs. blåa och gula] fana» jämte det konnektiva »*gröngula* [dvs. i grönt stötande gula] fläckar»; »svara (antingen) *ja eller nej*»!, jämfördt med det konnektiva »*filfrasen eller järfven* är ett glupskt djur» (där icke något *antingen* kan inskjutas).

Icke blott — såsom i de nu anförda exemplen — glosor, utan äfven meningar kunna stå i adnektivt förhållande till hvarandra, men på grund af den grad af självständighet, som tillkommer meningen såsom sådan, stå i detta fall de med

[1] Jfr latinets *ego tuque* vid sidan af *ego tecum* o. d.

Termerna »principal» och »accessorisk» har jag upptagit från Raoul de la Grasserie [1], som dock använder dem med en något, om ock obetydligt, afvikande innebörd. De i vissa nysvenska språkläror brukade termerna »hufvudord och biord» [2] eller »hufvudord och bestämning» [3] kan jag ej begagna mig af. Först och främst emedan det ju långtifrån alltid är fråga om »ord», utan stundom om blotta delar af ord, t. e. *barn-* och *-gråt* i det strax här ofvan anförda exemplet, stundom ock om ordfogningar, t. e. principalglosan *att barnet gråter* och den accessoriska *plågar mig* i ett annat exempel här ofvan. Men äfven om jag förändrade »hufvud- och biord» till »hufvud- och biglosa», blefve dessa termer ej lämpliga, enär de illa korrespondera med de gängse och äfven af mig bibehållna termerna hufvud- och bisats (jfr s. 58 ofvan); att t. e. nödgas säga, det bisatsen *att barnet gråter* är hufvudglosa i förhållande till biglosan *plågar mig*, som är hufvudsats inom meningen »att barnet gråter plågar mig» — det är lindrigast sagdt opraktiskt. Hvad slutligen termen »bestämning» angår, så är den olämplig, dels emedan den icke tillräckligt markerar sitt sammanhang med komplementstermen »hufvudord» (resp. -glosa), dels emedan den af andra författare, t. e. Paul, användes i inskränktare betydelse. Sütterlin [4] talar om »das leitende (bestimmte)» och »das abhängige (bestimmende)», termer som visserligen dikterats af samma syn på saken som den, hvilken varit bestämmande för de la Grasseries af mig accepterade terminologi, men som i olikhet med denna sednare icke kunna utan vidare tillgodogöras af det svenska grammatiska språkbruket, än mindre af det internationella.

---

[1] *Psychologie du langage*, s. 17.

[2] Så t. e. SCHWARTZ i *Svensk språklära* (af E. Schwartz och A. Noreen), s. 38.

[3] Så t. e. BRATE, *Svensk språklära*, s. 160; förkortad uppl., s. 137.

[4] *Die deutsche Sprache der Gegenwart*, s. 235.

Konnexion är, allteftersom den uttrycker en skeende eller skedd förknippning, af två väsentligen olika slag: predikativ konnexion eller kortare uttryckt predikation och adjunktiv konnexion eller adjunktion. Om den förra se närmare nedan i § 32, om den sednare i § 33.

Därest tvenne sememers nexus har, såsom synnerligen ofta är fallet, erhållit ett särskildt språkligt uttryck, så består detta i ett visst slags hjälpord [1], en s. k. partikel, en term från hvars omfång jag då i likhet med Schwartz [2], Michaëlis [3] m. fl. uteslutit såväl »adverb» som interjektion. Partiklarna kunna vara såväl adnektiva, t. e. »kung Ring *och* hans drottning» eller »dit far icke jag *utan* du», som konnektiva, t. e. »kung Ring *med* sin drottning» eller »dit far icke jag *utan* dig». Bland de sednare har man af ålder, men utan egentligt trängande behof, med särskilda termer betecknat å ena sidan dem, som anknyta (dvs. inleda ett membrum bestående af) en glosa utan satsform, t. e. »jag grät *vid* hans död» eller »jag tröstar mig *med* att sjunga», å andra sidan dem som anknyta en glosa med satsform, t. e. »jag grät *när* han dog» eller »jag tröstar mig *med att* jag kan sjunga». De förra kallas prepositioner, de sednare ha hittills plägat benämnas »subordinerande konjunktioner», i stället för hvilken långsläpiga och äfven för öfrigt skäligen olämpliga term jag använder den kortare, på sätt och vis genom sammandragning af den längre nyskapade termen subjunktioner. Huru nära dessa båda arter af konnektiva partiklar i själfva verket stå hvarandra, framgår bäst däraf, att man i så stor utsträckning använder samma morfemer för båda dessa slag af sememer. Jämför t. e. följande par af prepositionella, resp. subjunktionella konstruktioner: »han är sjuk *sedan* kalaset»

[1] Om detta begrepp se Formläran, inledningen.
[2] A. st., s. 40.
[3] *Neuhochdeutsche Grammatik*, 2. aufl., s. 9.

och »*sedan* han var på kalas», »han kommer *innan* aftonen» och »*innan* det blir afton», »han gick *oaktadt* faderns förbud» och »*oaktadt* fadern hade förbjudit det», »Karl är större *än* sin far» och »*än* hans far var», »jag gör *som* alla andra» och »*som* alla andra ha gjort», »det skedde icke *förrän* vid soluppgången» och »*förrän* solen gick upp»; jfr ock den ringa morfologiska olikheten mellan »jag går *utan* din tillåtelse» och »*utan att* du ger mig din tillåtelse» m. m. dylikt.

Anses det behöfligt att äga en särskild term för den adnektiva motsvarigheten till en subjunktion, så kan därtill lämpligen användas objunktion, hvarmed sålunda må förstås en partikel, som adnektivt anknyter en glosa med satsform eller en mening, t. e. »jag vet, att du är fattig, *men* att han är rik», »om du talar, *eller* om du skrifver, är likgiltigt», »jag läser icke, *utan* jag skrifver», »tack *och* farväl!» Och tarfvas en term för prepositionens adnektiva motsvarighet, så kan därtill väljas seposition, som sålunda betyder en partikel hvilken adnektivt anknyter en glosa utan satsform, t. e. »han är fattig *men* ärlig», »klädd *eller* oklädd gör till saken föga», »jag väljer icke honom *utan* henne», »mottag mitt tack *och* mitt farväl!» Det intima sammanhanget mellan objunktioner och sepositioner framgår däraf, att, såsom de nyss anförda exemplen visa, i allmänhet samma morfemer fungera i båda användningarna. Också har man hittills tämligen allmänt sammanfattat dem — utan att åt någondera kategorien förunna ett särskildt namn — under den gemensamma termen »koordinerande konjunktioner», en åtgärd som dock är föga lämplig, så länge man låter den korresponderande termen »subordinerande konjunktioner» afse blott subjunktionerna och icke tillika omfatta prepositionerna.

Vi erhålla på så sätt följande indelning af partiklarna:

A. Adnektiva partiklar, som förmedla ett adnexionshållande:

a. Sepositioner, som anknyta en glosa utan satsform.

b. Objunktioner, som anknyta antingen en glosa med satsform eller en mening (med eller utan satsform).

B. Konnektiva partiklar, som förmedla ett konnexionsförhållande:

a. Prepositioner, som anknyta en glosa utan satsform.

b. Subjunktioner, som anknyta en glosa med satsform.

Emellertid kan det understundom visa sig praktiskt att ha att tillgå en sammanfattande term för å ena sidan sepositioner och prepositioner, å andra sidan objunktioner och subjunktioner. För det sednare ändamålet ägnar sig synnerligen väl den gängse termen konjunktion, om blott man från dess omfång utesluter sepositionerna, som hittills fått gå in under rubriken koordinerande konjunktioner, trots att prepositionerna icke inrymts under de subordinerande. För det förra ändamålet åter måste jag nyskapa termen apudposition, eftersom det önskvärda »adposition (apposition)» förbjudes af den på annat sätt fixerade betydelse, som denna term sedan gammalt äger. Vi kunna alltså indela partiklarna äfven på följande sätt, som ju i sak fullständigt öfverensstämmer med det nyss ofvan uppställda schemat:

A. Apudpositioner, dvs. partiklar som anknyta en glosa utan satsform:

a. Sepositioner, som göra detta adnektivt.

b. Prepositioner, som göra det konnektivt.

B. Konjunktioner, dvs. partiklar som anknyta en glosa med satsform eller en mening (med eller utan satsform):

a. Objunktioner, som göra detta adnektivt.

b. Subjunktioner, som göra det konnektivt.

§ 31. Adnexion.

Det adnektiva förhållandet kan väsentligen vara af följande fyra slag:

1. Kopulativt, då förbindelsens leder tänkas såsom i realiteten förbundna och därvid från den valda synpunkten

harmonierande med eller åtminstone icke svärande mot hvarandra, så att de alltförväl kunna sammanfattas till en enhet. Alltefter ledernas positiva eller negativa beskaffenhet kan man härinom urskilja fyra underarter:

a) Positiv kopulativ, då båda (eller alla) lederna äro positiva, dvs. båda (resp. alla) bejakas. Detta förhållande kan uttryckas dels — och så vanligen — »syndetiskt» (resp., därest lederna äro flere än två, »polysyndetiskt»), dvs. medelst användande af partiklar, dels »asyndetiskt», dvs. utan anlitande af dylika, i hvilkas ställe paus[1] användes mellan lederna, dels ändtligen — mera sällan — medelst ledernas sammansättning med hvarandra.

De partiklar, som vid syndes, resp. polysyndes, företrädesvis användas, äro *och*, i högre stil äfven *samt*, stundom *äfvensom* och *liksom ock*, t. e. »Andersson *och* Pettersson (*och* Lundström *och* jag)», »jag *och* min hustru *samt* våra barn» — detta närmast att uppfatta som ett $(a + b) + c$ — »han *äfvensom* [eller *liksom ock*] hans kolleger». Vill man uttryckligen framhålla, att förbindelsens leder icke utgöras af hvarandra särskildt närstående föreställningar, så användes den tvåledade partikeln *både* . . *ock*, i högre stil äfven *såväl* . . *som (ock)* eller *så* . . *som (ock)*, vid energiskt framhållande, särskildt af andra leden, *icke blott* . . *utan äfven* eller *utan ock(så)*, t. e. »*både* det ena *och* det andra», »*såväl* det ena *som (ock)* det andra», »*så* i ljuft *som (ock)* i ledt höllo de hop», »han är *icke blott* sjuk *utan äfven* fattig»; jfr sådana förbindelser af hvarandra närstående föreställningar som »sjuk *och* svag», »matt *och* kraftlös» o. d., vid hvilka intet *både* kan tillsättas, än mindre *icke blott* . . *utan äfven* användas. Har förra leden — eller båda — satsform, så användes som adnektiv partikel stundom det tvåledade, ursprungligen och egentligen till nexus divisivus (se 4 nedan) hörande *dels* . .

[1] I skrift betecknad medelst komma.

dels (ock), sällan däremot *både . . och*, t. e. »*dels* är det möjligt, *dels* [är det] *(ock)* i hög grad önskligt», mindre gärna »*både* är det möjligt *och* i hög grad önskligt» (men naturligtvis gärna »det är *både* möjligt *och* i hög grad önskligt», eftersom förra leden här är *möjligt* — icke *det är möjligt* — och alltså saknar satsform).

Asyndes förekommer jämförelsevis sällan i sin renhet såsom i t. e. »*tyst, hopkrupen* satt hon på sin pall», »*jag sjunger, jag dansar* så glad i mitt sinn», »*i Sverge, i Tyskland, i Italien, här, där, öfverallt* förekommer dylikt dagligdags». Äro lederna flere än två, användes vanligen en blandning af asyndetiskt och syndetiskt uttryckssätt, i det att de båda sista lederna förbindas medelst partikel, de föregående däremot icke, t. e. »Andersson, Pettersson *och* Lundström», »A—n, P—n, L—m *och* jag» osv.

Ur den tvåledade asyndetiska ordfogningen har den kopulativa sammansättningen [1] uppvuxit. Såsom exempel må anföras *Sverge-Norge, Slesvig-Holstein,* »*Södermanlands-Närkes* nation», »turné *Håkansson-Svennberg*» [2], »*Collin-Schlyters* upplaga», »*svensk-norsk* konsul», »*matematisk-naturvetenskapliga* sektionen», *blågul* (jfr konnektivt *gullgul, ljusgul, gröngul* m. m.; jfr s. 139 ofvan), *döfstum, blekfet, kärälsklig* (ännu hos Stiernhielm *kär älskeligh*), *kitsliglistigt* (Fröding), *tjugufem* (20 + 5; jfr *femtio*, som är 5 × 10), *hundrasju* (jfr det konnektiva *sjuhundra*, dvs. 7 × 100), *skrifläse*metoden. Sällsynta äro motsvarande kopulativa sammansättningar med syndetisk ut-

---

[1] I språkvetenskaplig litteratur ofta efter indiskt föredöme kallad »dvandva»-kompositum.

[2] Noga att skilja från de icke hithörande sammansatta familjenamnen af typen *Trolle-Bonde, Peterson-Berger*, där lederna snarast stå i konnexionsförhållande till hvarandra, så att det hela är att fatta ungefär som »en Peterson, den där ock är en Berger» osv. Ursprungligen hithörande, ehuru för längesedan afsöndrade, äro familjenamnen af typen *Lilliehöök, Lundström*, som en gång betydt »sköldemärke (verkligt, resp. fantiseradt), sammansatt af lilja och hök, resp. lund och ström».

gångspunkt, t. e. *uppochned*vänd m. m. (se s. 83 ofvan), noga att skilja från de elliptiska sammansättningarna af typen »*upp-* och nedgående tåget» (hvarom se utförligt a. st. ofvan).

b) Negativ kopulativ, då båda (eller alla) lederna äro negativa, dvs. båda (resp. alla) förnekas. Om då — hvilket är jämförelsevis ovanligt — negationen erhåller ett särskildt (från den adnektiva partikeln skildt) uttryck, så användes liksom vid den positiva kopulativen partikeln *och* (med eller utan ett i det följande näst efter negationen inflickadt *heller*) eller ock asyndes med ett *heller* i det följande. Sålunda blir t. e. det positivt kopulativa »stenen är svart *och* fyrkantig» med en lätt ändring förvandladt till »stenen är inte svart *och* inte (*heller*) fyrkantig» eller »inte svart, inte *heller* fyrkantig». Äro lederna — positivt tagna — till sin betydelse mer eller mindre disjunkta (dvs. skilda species af samma genus) [1], kan härvid *och* utbytas mot det egentligen till nexus adversativus (se 2 nedan) hörande *men*, hvarvid i det följande användningen af *heller* är obligatorisk, t. e. »välj inte svart, *men* [eller *och*] inte *heller* hvitt!» Mera sällan utbytes *heller* mot *också*, som då måste placeras omedelbart efter *men*, t. e. »inte svart, *men också* inte hvitt». Emellertid saknar negationen oftast ett särskildt uttryck och uppgår i den tvåledade partikeln *hvarken* . . *eller*, t. e. »*hvarken* svart *eller* fyrkantig».

c) Positiv-negativ kopulativ, då förra leden är positiv, den andra negativ. Äro härvid lederna — positivt tagna — disjunkta, kunna både *och* och *men* brukas, t. e. »svart *och* inte hvitt» eller »svart, *men* inte hvitt». Äro de däremot interfererande (dvs. delvis täckande hvarandra i fråga om omfång) [1], så måste *men* (med eller utan ett följande *däremot*) användas, t. e. »han är (*väl, nog, visserligen*) svart, *men* (*däremot*) inte fyrkantig». Mera sällan kan *där-*

---

[1] Jfr om disjunkta, korrelata, konträra, kontingenta och interfererande begrepp Wundt, *Logik*, 2. aufl., s. 134 ff.

emot ensamt ersätta *men*, t. e. »svart, *däremot* inte fyrkantig».

d) Negativ-positiv kopulativ, då förra leden är negativ, den andra positiv. Äro då lederna — positivt tagna — interfererande, så brukas *men* (med eller utan ett följande *väl* eller *däremot*), t. e. »inte svart, *men* (*väl* [eller *däremot*]) fyrkantig». Äro åter lederna disjunkta, användes *utan* (med eller utan ett följande *däremot*), t. e. »välj inte svart, *utan* (*däremot*) hvitt!», »det är inte fågel, *utan* fisk».

2. Adversativt, då förbindelsens leder tänkas visserligen såsom i realiteten med hvarandra förenade, men dock därvid åtminstone i viss mån svärande (kontrasterande) mot hvarandra. Förbindelsen kan från morfologisk synpunkt äfven här vara än syndetisk, än asyndetisk. I förra fallet är det specifika uttrycksmedlet, oberoende af om lederna äro positiva eller negativa, partikeln *men*, mindre ofta *och*, den förra ofta, den sednare alltid förstärkt medelst något af uttrycken *dock*, *likväl*, *emellertid*, *å andra sidan*, *icke desto mindre*, *det oaktadt*, *trots det*, *i alla fall*, *ändå*, undantagsvis (se s. 150 nedan) *väl* eller *åtminstone*, liksom ock förra leden kan förstärkas medelst *väl*, *å ena sidan*, *visserligen* eller *nog*, t. e. »han är (*väl*, *å ena sidan*, *visserligen*, *nog*) sjuk, *men* (*dock*, *likväl*, *emellertid*, *å andra sidan*, *icke desto mindre*, *det oaktadt*, *trots det*, *i alla fall*, *ändå*) glad». Ett utbyte af det positiva uttrycket *sjuk* mot det synonyma negativa *inte frisk* leder icke till annan ändring än att *väl* och *nog* ej gärna användas i förra leden, t. e. »han är (*visserligen*) icke frisk, *men* (*dock* osv.) glad». Utbytet åter af andra ledens positiva uttryck *glad* mot det synonyma negativa *inte ledsen* föranleder alls ingen ändring af denna led, icke ens om äfven förra leden är negativ, t. e. »han är (*visserligen*) inte frisk, *men* (*dock* osv.) inte ledsen».

Särskildt intressanta äro de afvikelser i uttryckssättet, som uppträda, därest den ena leden, i det följande kallad

a-leden, utgör negationen af något som i förhållande till den andra leden, i det följande kallad *b*-leden, är subordineradt (dvs. species i förhållande till genus), hvarvid det är likgiltigt, om detta andra led har positiv eller negativ form. Står *b*-leden först, inträder ingen annan förändring än att till *a*-ledens förstärkande glosa, om en sådan öfverhufvud förekommer, ytterligare lägges eller ock i stället för densamma insättes ett *därför* eller *fördenskull* eller *för det*, t. e. »tyget är mörkt [eller: inte ljust], *men* (*därför* [*dock*]) inte svart» eller »det där är (*visserligen*) en fågel, *men* (*ändå*) inte en tupp». Står däremot *a*-leden först, utbytes i *b*-leden de vanliga förstärkningsglosorna, af hvilka i nu förevarande fall knappast de starkaste — *det oaktadt* och *trots det* — kunna användas, ofta mot *väl* eller *åtminstone*, t. e. »tyget är inte svart, *men åtminstone* mörkt» eller »det där är inte en tupp, *men väl* en fågel». Likaså därest de båda lederna beteckna kontingenta (dvs. till hvarandra omedelbart angränsande begrepp) [1], och den förra leden har negativ form, t. e. »han är (*visserligen*) inte sjuk [eller: svart], *men väl* sjuklig [eller: svartaktig]» eller »det är inte hummer [eller: tre], *men åtminstone* kräftor [eller: två]». I de båda sistnämnda fallen kan emellertid *men väl* utbytas mot *ehuruväl* eller *fast*(*än*), t. e. »tyget är inte svart, *ehuruväl* mörkt» eller »han är inte sjuk, *fast*(*än*) sjuklig». Detta utgör en intressant öfvergång till status koncessivus (se § 43, 7), alltså en konnektiv nexus.

Vid asyndes åter — som i de två sistnämnda fallen ej så gärna förekommer — inträder ingen annan förändring än att *men* saknas, hvaremot förstärkningsglosorna nu äro obligatoriska, t. e. »sjuk, *dock* glad», »mörkt, *därför* (*likväl*) inte svart» eller »inte sjuk, *väl* sjuklig».

Ur asyndetiska ordfogningar uppvuxna adversativa

---

[1] Jfr Wundt a. st.

sammansättningar förekomma visserligen, men äro sällsynta, t. e. *sötsur* (min) eller *sursöt* (sås).

3. Disjunktivt, då förbindelsens leder tänkas såsom hvarandra ömsesidigt uteslutande alternativer. Det specifika uttrycksmedlet härför är den tvåledade partikeln *antingen* (eller *endera*).. *eller*, stundom med tillfogadt *ock* eller *också;* ehuruväl äfven ensamt *eller* utan föregående *antingen* understundom kan användas, t. e. »det skall vara *(antingen)* svart *eller* hvitt». Äro lederna tre, upprepas *eller*, t. e. »han måtte vara (*antingen*) sjuk *eller* elak *eller* möjligtvis bådadera» eller vid negativ formulering: »inte frisk *eller* inte snäll *eller* kanske ingendera». Äro lederna disjunkta, kan *antingen* .. *eller* (.. *eller*) utbytas mot de egentligen divisiva (se 4 nedan) *dels* .. *dels* (.. *dels*) eller *än* .. *än* (.. *än*), t. e. »trianglar äro *dels* [eller: *än*] rätvinkliga, *dels* [resp. *än*] trubbvinkliga, *dels* [resp. *än*] spetsvinkliga». Ha lederna — eller åtminstone den förra af dem — satsform, utbytes *antingen* i högre eller mellanstil mot *vare sig* (i högre stil äfven mot *ehvad*), därest förbindelsen i sin helhet står i status konditionis (se § 42, 2) i förhållande till en hufvudsats, t. e. »jag afskyr honom, *vare sig* [eller: *ehvad*] han är kristen *eller* hedning», hvarvid ett tredje alternativ ej tänkes såsom förefintligt (jfr däremot sådana både till tankegång och uttryckssätt helt afvikande fall som t. e. »jag afskyr honom, *om* han är kristen och *om* han är hedning, men inte *om* han är mohammedan»). Utom detta speciella fall af användning såsom konjunktion kan *vare sig* äfven användas såsom hithörande »apudposition», i det fall att de båda alternativerna tyckas den talande vara skäligen likställda, för att inte säga likgiltiga, i fråga om företräde, t. e. »skänk mig *vare sig* [hellre än: *antingen*] ditt hat *eller* din kärlek!»

Asyndetisk förbindelse är här i det hela sällsynt, t. e. »gif mig en *fem, sex* stycken!» Vid s. k. indelningar är dock, därest lederna äro flere än två, asyndes — vare sig

ren eller blandad — ganska vanlig, t. e. »trianglar äro *rätvinkliga, trubbvinkliga (eller) spetsvinkliga*».

4. Divisivt, då förbindelsens leder tänkas såsom hvarandra ömsesidigt supplerande, så att hvardera afser sin särskilda »del» af ett helt. Denna supplering, resp. detta hela, kan tänkas vara antingen af lokal eller temporal natur. Vi få därför två specialfall:

a) Lokal divisiv, uttryckt medelst den tvåledade partikeln *dels.. dels* eller *delvis.. delvis*. Den sednare leden kan därjämte förses med ett före *dels* gående *och* eller ett efter detsamma följande *ock(så)*, t. e. »Nessus var kentaur, dvs. *del(vi)s* människa (*och*) *del(vi)s* häst» eller »trakten är *dels* skoglös, *dels ock* skogig». Endast i händelse förbindelsen på grund af sakens natur icke kan misstolkas såsom kopulativ, kan det blotta *och* användas, t. e. »tyget är svart *och* hvitt», naturligtvis på olika partier af sin-yta, således *delvis* det ena, *delvis* det andra.

b) Temporal divisiv, uttryckt medelst den tvåledade partikeln *än.. (och) än* eller, om den temporala innebörden skall särskildt kraftigt framhäfvas, *ibland.. och ibland*, t. e. »han är *än* här, *än* där, *ibland* frisk *och ibland* sjuk», »*än* var det han, *än* var det hon».

§ 32. Predikativ konnexion.

Med predikativ konnexion eller kortare uttryckt predikation — ungefär hvad Wundt [1] kallar »geschlossene Wortverbindung» och Sütterlin [2] »geschlossene Gruppe» [3] — förstår jag hvarje konnexionsförhållande, som anger en skeende,

---

[1] *Völkerpsychologie* I, II, 310.

[2] *Die deutsche Sprache der Gegenwart*, s. 306.

[3] Båda dessa termer taga emellertid ingen hänsyn till att konnexionen ofta icke rör sig med »ord» (utan med delar af sådana) och än oftare ej leder till en (ord)»grupp». Så t. e. utgöras i lat. *amat* 'han älskar' de morfologiska representanterna för konnexionsledena af »verbalstammen» *ama-* och »ändelsen» *-t*.

dvs. (i den talandes själ) just försiggående, förknippning af en principal och en accessorisk glosa (jfr § 30). Den principala glosan är här närmast ett determinandum, som först genom den accessoriska glosans tillträdande blir ett determinatum. Jämför t. e. den predikativa konnexionen *rosen blommar* med den adjunktiva (jfr § 33) *den blommande rosen*, däri samma principala glosa — *rosen* — redan är determinerad. På samma sätt förhålla sig *blomman är hvit* till *den hvita blomman* och *'strider' är en verbalform* till *verbalformen 'strider'* samt *jag ser* till *mitt seende* (där hvad som i den konnektiva förbindelsen var accessorisk glosa — *ser* — blifvit principalglosa — *seende* — och omvändt). Predikationens resultat och språkliga uttryck är alltså, liksom i de nyss anförda exemplen är fallet, en åtminstone semologiskt sedt — men ofta eller oftast äfven morfologiskt — tvåledad mening (jfr s. 51 och 56 ff. ofvan) [1].

De båda lederna pläga med från logiken och psykologien lånade termer kallas subjekt (detta den principala glosan) och predikat (detta den accessoriska glosan) [2], en

---

[1] Jfr B. ERDMANN, *Logik* I, 241: »Der Satz [dvs. meningen; se s. 52 ofvan] ist die prädikative Verknüpfung von Worten [rättare sememer; jfr föreg. not]».

[2] Samma uppfattning af termerna subjekt och predikat träffas bl. a. hos MICHAËLIS, *Neuhochdeutsche Grammatik*, 2. aufl., s. 7: »Die zu bestimmende Vorstellung heisst das *Subjekt* (Satzgegenstand), die Bestimmung das *Prädikat* (Satzaussage) des Satzes.. In dem Satze: *Zeit ist Geld*, ist *Zeit* das Subjekt, *ist Geld* das Prädikat»; hos SIGWART, *Die Impersonalien*, s. 75: »Diejenige [Vorstellung], die als die zu Grunde liegende betrachtet wird, heisst Subjekt, die andere auf sie bezogene und sie bestimmende Prädikat»; och hos STEINTHAL (citerad af Marty i Archiv für systematische Philosophie 1897, s. 316): »Der Begriff, an welchen der andere geknüpft wird, ist das Subjekt, der welcher angeknüpft wird, das Prädikat». Att med BRATE, *Svensk språklära*, s. 161 (förkortad uppl. s. 137) m. fl. läroboksförfattare i stället för subjekt och predikat säga »subjektsdel» och »predikatsdel», i det man begränsar termerna subjekt och predikat till att afse blott den i sista hand principala glosan inom den som subjekt, resp. predikat fungerande delen af meningen — så ännu BECKMAN, *Svensk språk-*

gemensamhet i termer mellan språkvetenskapen å ena sidan, logiken och psykologien å den andra, hvilken inom alla dessa vetenskaper bragt stor villervalla åstad [1] och på sistone föranledt åtskillig strid. Denna gäller förnämligast den frågan, om man med dessa termer numera verkligen menar detsamma inom logiken som inom psykologien — ett spörsmål som mindre angår oss här — och om det förhåller sig så, som Sigwart (a. st. s. 76), Marty (a. st. s. 182) m. fl. anse, nämligen att det språkliga subjektet, resp. predikatet är »derjenige Redetheil, der das logische [2] Subject (resp. Prädicat) des im Satze ausgesprochenen Urtheils bezeichnet» (Sigwart),

---

lära, s. 192 f. och 195; jfr mina anmärkningar härtill i Språk och stil V, 91 f. — och alltså låter t. e. i *den flitige gossen läser* blott *gossen*, icke *den flitige gossen* vara »subjekt» eller i *Zeit ist Geld* blott *ist*, icke *ist Geld* vara »predikat», finner jag blott olägenheter vid.

[1] Se härom särskildt A. Martys orienterande, men till sitt resultat efter min mening väsentligen förfelade uppsats *Über die Scheidung von grammatischem, logischem und psychologischem Subject, resp. Prädicat* i Archiv für systematische Philosophie 1897, s. 174 ff., 294 ff. och speciellt s. 309 ff.

[2] Andra säga »psychologische», utan att de därmed tyckas mena något väsentligt annat än »logische»; däri ger jag Marty rätt. Wundt, a. st. I, II, 259 ff., som anser, att denna trefaldiga distinktion »die durch die Vermengung von Logik, Grammatik und Psychologie entstandenen Verwirrungen nicht gelöst, sondern vermehrt habe», håller före, att det åtminstone »für den Aussagesatz» gäller, att »logisches und grammatisches Subject, logisches und grammatisches Prädicat nothwendig zusammenfallen», och att »das logische Subject.. immer auch das psychologische Subject ist», samt klandrar de gjorda försöken att på den »psychologisch betonten Satztheil den Namen des Subjectes [bör, såsom Sütterlin, *Das Wesen der sprachlichen Gebilde*, s. 150, visat, fastmera heta »Prädicates»] zu übertragen». För denna satsdel, »die beim Sprechen im Blickpunkt der Aufmerksamkeit steht», föreslår han i stället termen »die dominierende Vorstellung». Att Wundt härigenom »die Verwirrung noch grösser gemacht hat», häfdar J. v. Rozwadowski, *Wortbildung und Wortbedeutung*, s. 65 f. (1904), icke utan framgång. Däremot kan jag icke dela Rozwadowskis ljusa tro på att hans eget bidrag till frågans utredande »hoffentlich endlich einmal die Verwirrung beseitigen wird», och att därigenom »alles sich hoffentlich endgültig erledigt».

eller om det i stället förhåller sig så, som de af Marty kritiserade Steinthal, Wegener, v. d. Gabelentz, Lipps, Paul, B. Erdmann och äfven andra såsom Stout [1] m. fl. ända ned till K. G. Westman [2] påstå, nämligen att »mit dem . . Satzsubject und -Prädicat stimmt . . das Subject und Prädicat des Urteils [dvs. det logiska subjektet, resp. predikatet] bald überein, bald nicht» [3], och att »psychologisches und grammatisches Subjekt, resp. Prädikat nicht immer zusammenfallen» [4]. Skarpast pointeras motsättningen af Westman [2], som säger psykologiskt subjekt och predikat »stå till och med i oförsonlig strid med de grammatiska kategorier, hvilka äro faktiskt gifna i språket», detta efter att ha lämnat en utförlig, men efter min mening delvis öfver målet skjutande kritik af den motsatta åsikten. Själf sluter jag mig helt till Lipps (och Pauls) ofvan citerade formulering af förhållandet och öfvergår nu till att med exempel belysa detta.

Först måste vi då höra den trots alla skiftande formuleringar dock i sak ganska konstanta definitionen på hvad somliga författare kalla psykologiskt, andra — utan att mena något väsentligt annat, äfven om de tro sig göra det [5] — logiskt subjekt och predikat. Enligt Stout (hvars hithörande uttalande citeras ordagrant sid. 41 not 2 i det föregående) är [psykologiskt] subjekt det i medvetandet redan förhandenvarande tankeelement, som utgör basen och utgångspunkten för en vidare tankeutveckling, och denna sednare är [psykologiskt] predikat. Detsamma menar Paul, då han [4] säger, att »das psychologische Subjekt die zuerst . . vorhandene Vorstellungsmasse ist, an die sich eine zweite, das psychologische Prädikat anschliesst». Likaså v. d. Gabelentz, hos

---

[1] Mind XVI, 192.
[2] Pedagogisk tidskrift 1900, s. 276.
[3] Lipps, *Grundzüge der Logik*, s. 20.
[4] Paul, *Prinzipien*, 3. aufl., s. 111.
[5] Jfr ofvan s. 154 not 2.

hvilken det heter[1]: »das psychologische Subjekt ist das, worüber der Sprechende den Hörenden denken lassen . . will, das psychologische Prädikat dasjenige, was er darüber denken soll». Andra härmed i sak öfverensstämmande definitioner äro ytterligare följande: Wegeners[2] »das [logische] Subject ist das intresselose Bekannte . . das logische Prädicat das Neue und Intressierende . . oder noch besser gesagt das Wertvolle»; Lipps' (a. st.) »wir erkennen in Sätzen das Subjekt und Prädikat am sichersten, wenn wir uns die Frage vergegenwärtigen, auf welche der Satz die Antwort giebt. Das in der . . Frage gegebene ist das Subjekt, das in ihr geforderte ist das Prädikat» eller, som jag med min terminologi skulle uttrycka saken, »predikatet är det af den talande själf solverade — resp. i en verklig frågesats icke-solverade — x i en kvesitiv fråga ($a = x$ [jfr ofvan s. 126 f.])»; och Sigwarts[3] »streng genommen müsste das zuerst im Bewusstsein gegenwärtige als Subject, das ergänzend hinzutretende als Prädicat genommen werden». Hit hör ock väsentligen min vid flera tidigare tillfällen framställda »populära» definition: »subjekt är det man talar om, predikat det man talar om», liksom ock Sigwarts[4] »vorerst nur äusserlich» gifna distinktion: »Subject ist dasjenige, wovon etwas ausgesagt wird, Prädicat dasjenige was ausgesagt wird».

Att nu verkligen meningens subjekt, resp. predikat ofta uttrycker just detta tankesubjekt, resp. -predikat är obestridligt. Så t. e. i *Våren kommer : fågeln kvittrar, skogen löfvas* osv. eller i *hästen gnäggar, oxen bölar, fåret bräker, gåsen kacklar* och många andra dylika, företrädesvis till poesien eller abc-boken hörande meningar. Men i det mera verkliga och dagliga språklifvet äro fallen af oöfverensstämmelse kan-

[1] Zeitschrift für Völkerpsychologie VI, 378.
[2] *Untersuchungen über die Grundfragen des Sprachlebens*, s. 20 och 30.
[3] *Die Impersonalien*, s. 19.
[4] *Logik*, 2. aufl., I, 25.

ske lika talrika som de om öfverensstämmelse vittnande [1]. När t. e. modern förskräckt rusar hänemot barnkammaren, tillropande sin man »barnet skriker!», så torde hon mena »det som frambringar det skrik, vi nyss hörde, och som du antog härröra från en katt, är — vårt barn!», och då är *skriker* tydligen psykologiskt subjekt, det gifna, och *barnet* är psykologiskt predikat; men icke kunna vi kalla *barnet* för predikat, resp. *skriker* för subjekt i grammatisk bemärkelse. Säga vi: »Karl reser i morgon till Berlin, Erik återvänder i dag till sin skola, men Olof stannar ännu en vecka här hemma», så äro *Karl*, *Erik* och *Olof* både psykologiskt och grammatiskt sedt subjekter, och återstoderna af de tre meningarna äro både psykologiskt och grammatiskt sedt predikater, hvar i sin mening. Men ta vi den första meningen ensamt för sig, så kan visserligen förhållandet vara likartadt, men då kan också, såsom Paul [2] framhållit, det inträffa, att *Karl* eller *i morgon* eller *till Berlin* är psykologiskt predikat, allteftersom man vill framhäfva af hvem, när eller hvart resan företages, och då är meningens i hvart af de tre fallen olika beskaffade återstod psykologiskt subjekt, alltså resp. morgondagens Berlin-resenär, Karls afresa till Berlin, Karls morgondagsresa. Ytterligare exempel på omöjligheten af identifikationens genomförande torde vara öfverflödiga. Blott det må tilläggas, att alla interrogativa pronomina såsom sådana nödvändigtvis äro psykologiskt predikat, eftersom de just framhålla hvad som i tankegången icke är »gifvet» (dvs. psykologiskt subjekt), t. e. »*hvad* behagas?», »*hvad* är en triangel?», »*hvad* är ett pronomen?» — jfr den deklarativa meningen »*hvad* är ett pronomen», där *hvad* naturligtvis är både psykologiskt

[1] I Japanskan lär enligt C. Munzinger, *Die Japaner* (Berlin 1898) öfverensstämmelsen vara afgjord regel, i det man t. e. konstruerar: »den i rummet inkomna är hvem?», »det goda görande människor äro få», »de japanska riksdagsmedlemmarnas antal är trehundra» osv. i stället för »hvem har kommit in i rummet?» osv.

[2] A. st., s. 260.

och grammatiskt subjekt — »*hvem* har gjort detta?», »*hvar* bor du?, »*när* kom du?» osv., men grammatiskt predikat äro de väl ändå icke, åtminstone icke alltid.

Lika litet vinna vi identitet mellan grammatiskt och »logiskt» subjekt, resp. predikat, om det logiska subjektet definieras så, som sker t. e. hos Sigwart: »Subject in . . engerem Sinne [1] . . das Ding, das eine Eigenschaft hat oder eine Thätigkeit ausübt» eller i väsentlig öfverensstämmelse därmed hos Wundt [2]: »Der Gegenstand ist das Subject; die Eigenschaft oder der Zustand bilden das Prädikat». Hos båda framställes alltså subjektet såsom varande det mera substantiella, predikatet såsom det mera accidentella. I öfverensstämmelse härmed kallar ock C. Svedelius [3] sin »terminus a quo» (dvs. subjektet) uttryckligen för »une certaine substance», och K. G. Westman, som i denna punkt är hans anhängare, definierar [4] grammatiskt subjekt som det språkliga uttrycket för »det föremål, hos hvilket en tilldragelse, lifsyttring eller ett nytt attribut iakttages». Detta må väl gälla i många fall, men långtifrån i alla. Väl t. e. i en sådan mening som *du har äran häraf*, men om vi uttrycka samma tanke med samma tankeelementer i och genom följande ord: *äran häraf är din* eller *tillkommer dig*, så är ej *din*, resp. *dig* grammatiskt subjekt, ehuru det likaväl som *du* i förra fallet uttrycker »det föremål, hos hvilket» *äran* iakttages som attribut. Jämför vidare sådana meningar som *din är makten* (gentemot det liktydiga *du har makten*), *idén är min* eller *af mig (: jag har fått idén)*, *rösten är Jakobs* eller *tillhör Jakob (: Jakob äger rösten)*, *lättjan förfäar honom (: han förfäas af sin lättja)*, *detta*

---

[1] *Die Impersonalien*, s. 75. En därsammastädes lämnad definition på subjekt »in weiterem Sinne» är redan ofvan s. 153 not 2 citerad; en tredje, mera psykologisk, och en fjärde, preliminär, af samme författare se s. 156.

[2] *Logik*. 2. aufl., I, 161.

[3] *L'analyse du langage*, Uppsala 1897, s. 17.

[4] Pedagogisk tidskrift 1900, s. 278.

dödsfall var mig högst öfverraskande (: jag blef högst öfverraskad af detta dödsfall) m. fl., där »substansens» uttryck icke fungerar som subjekt. Och hur afgöra, hvar vi ha subjektet, om uti meningen uppträda två eller flera lika substantiella, ja individuella föremål?! Eller då meningen blott bjuder på några lika litet substantiella saker?

Att den gifna definitionen på (logiskt = grammatiskt) subjekt icke duger i fall sådana som »Fredrik II var sin tids störste fältherre» eller »dygden är det högsta goda», där man har att göra med två lika konkreta, resp. abstrakta föremål, medges af Wundt (a. st.). Men han tror sig, om ock med en viss tvekan — »wenigstens für mein Denken», heter det — kunna påstå, att äfven för dessa fall gäller åtminstone det, att subjektet är »der konstanter gedachte Begriff», predikatet åter »eine veränderlichere Vorstellung», och han anser sig därför kunna för alla fall häfda, att subjektet är »ein Gegenstand des Denkens», predikatet däremot »ein variablerer Bestandtheil des Gedankens». För min del finner jag det vara vida riktigare att med Michaëlis [1] säga: »Jeder Satz enthält 2 Vorstellungen: erstens einen Gegenstand, der zu bestimmen ist, zweitens einen andern Gegenstand. ., wodurch der erste Gegenstand zu bestimmen ist», och jag vill därför bestrida riktigheten af denna Wundts uppfattning, därest den gör anspråk på att innebära något annat än att det ena uttrycket genom en godtycklig akt af den talandes vilja fått uppdraget att fungera som principal glosa, det andra uttrycket åter af samma subjektiva skäl — dvs. skäl som ej ligga i föremålens natur, utan i den talandes sätt att se saken eller i hans vilja — anvisats rollen af accessorisk glosa. För resten kan jag för min del icke inse annat än att t. e. »fröken Pettersson» är lika mycket »föremål (Gegenstand)», respektive lika »variabel» vare sig hon uppträder i meningen *fröken P.*

[1] *Neuhochdeutsche Grammatik*, s. 6; 2. uppl. har Vorstellung i stället för Gegenstand. Spärrningarna härröra från förf. själf.

är den skönaste kvinna i Sverge eller i meningen *den skönaste kvinna i Sverge är fröken P.*; och dock är *fröken P.*, i fall af normalt sätt att uttrycka sig, subjekt i den förra, däremot predikat i den sednare meningen, detta »wenigstens für mein Denken». Det förefaller mig nämligen som ett öfverskattande af svårigheten att kunna skilja på subjekt och predikat i de fall, då »the two are of nearly equal importance», att såsom Sweet [1] säga det vara »almost a matter of indifference which idea is regarded as subject and which as predicate». Såsom exempel anför han *veckans första dag är söndagen* och *söndagen är veckans första dag*, men jag kan icke medgifva, att ens här skillnaden mellan de båda uttryckssätten är oväsentlig, detta lika litet som — för att ytterligare förenkla exemplet — vid de båda matematiska expressionerna $a = b$ och $b = a$. Ty visserligen är det sant, att om a är $= b$, så är ock $b = a$, men det är en sak för sig, och hvad som här är af vikt, det är att $a = b$ upplyser något rörande a, under det att $b = a$ upplyser något rörande b.

Att emellertid icke ordningen mellan lederna är något vidare användbart kriterium på subjekt och predikat — såsom Westman (a. st.) vill göra gällande — är lätt att visa med massor af exempel, där predikatet helt eller delvis går före subjektet, utan att vi ha att göra med de af Westman medgifna »afvikelserna från det normala»: fråga och starkt känslobetonad framställning. Så t. e. heter det ju *här bor han, nu slutar regnet, brännvin dricker jag aldrig, det tror inte jag, ledsen är han, men sjuk är han inte, gråter gör hon hela dagen, ett snille var Karl XII näppeligen* osv. Och är väl *triangel* subjekt i meningen *triangel kallas en tresidig rätlinig figur*, hvars uppgift — liksom meningens *en tresidig rätlinig figur kallas triangel* — är att meddela en kortare term i stället för det vidlyftiga *tresidig rätlinig figur*, icke såsom meningens

---

[1] *A new english grammar* I, 18.

triangel är en tresidig rätlinig figur den att definiera ordet (resp. begreppet) *triangel?* Om vi medge, att *jag* är predikat i meningen *gärningsmannen (det) är jag*, så är väl *jag* också predikat i den på vanligare sätt konstruerade meningen *jag är gärningsmannen*, hvilken likaväl som den förra talar om, hvem som är gärningsmannen, icke hvad jag är för något (hvadan alltså de båda meningarnas olikhet i fråga om konstruktionssätt ej erbjuder någon parallell till det nyss här ofvan diskuterade fallet $a = b$ gentemot $b = a$).

Hvarför, fråga vi oss sålunda, är *boken* subjekt i meningarna *(den här) boken tillhör* eller *äges af Karl* och *(den här) boken äger pärmar*, men icke i *(den här) boken äger Karl*[1]? Som vi sett, icke därför att ordet *boken* nämnes först, ty i så fall skulle *boken* vara subjekt äfven i det sista exemplet; icke därför att ordet *boken* är uttryck för hvad som tänkes (eller föreställes) först, dvs. är psykologiskt subjekt, ty detsamma gäller äfven om *boken* i det sista exemplet; icke därför att ordet *boken* betecknar det företrädesvis substantiella i meningen, dvs. är logiskt subjekt, ty det gör ordet *Karl* i minst lika hög grad, och *Karl* är väl inte något mera substantiellt i det sista exemplet, där detta ord ju är subjekt, än i det föregående. Och hvarför fatta vi olika ord såsom subjekt i *den här hunden* [subj.] *äger en snäll husbonde* och i *den här hunden äger en snäll människa* [subj.]? Och ändtligen, hvarför kan i det förra af dessa sist anförda exempel *en snäll husbonde* till nöd vara subjekt, under det att i det sednare af dem *den här hunden* omöjligen kan vara subjekt?

B. Erdmann, som[2] skarpt pointerar skillnaden mellan »logiskt» och »grammatiskt» subjekt, resp. predikat, tror sig ha nöjaktigt preciserat det grammatiska subjektets begrepp genom att definiera det som »den satsdel, om hvilken man — om också icke i själfva verket eller förståndsmässigt sedt, så dock — en-

[1] *Karl* i båda fallen uttaladt med öfvertryck.

[2] *Logik* I, 233 ff. (1892).

ligt hvad ordens grammatiska förhållanden utvisa, uttalar sig». Men detta är ju en cirkeldefinition, som icke säger det ringaste, förrän upplyst blifvit, hvilka de grammatiska förhållanden äro som utvisa subjektsfunktionen, och hvarför dessa förhållanden applicerats just på denna del af meningen och icke på den andra. Det enda värdefulla i Erdmanns definition är den däri liggande hänvisningen på att man icke kan tala om grammatiskt subjekt eller predikat, utan att några grammatiska, dvs. rent språkliga, distinktioner dem emellan förefinnas, som göra dem till hvar sin grammatiska kategori (jfr ofvan s. 32 ff., särskildt s. 37).

Alla dessa resonemanger ha sålunda ej gifvit oss någon djupare insikt i subjektets och predikatets natur, än vi fingo redan genom min inledningsvis gifna definition af dem såsom varande meningens principala, resp. accessoriska glosa (se ofvan s. 153), dvs. att den talande — ganska godtyckligt — ger dem rollerna af det hvarvid, resp. det hvarmedelst förknippningen sker. Frågan blir nu: finnas några språkliga uttrycksmedel, hvarigenom den talande kan tillkännage denna rollfördelning, dvs. äro subjekt och predikat ej blott psykologiska kategorier, utan äfven grammatiska sådana (jfr s. 26 ofvan)? Och särskildt gäller det att få veta: finnas några hithörande flexiviska uttrycksmedel, någon hithörande böjningstyp, dvs. äro subjekt och predikat grammatiska kategorier icke blott i vidsträckt bemärkelse (»betydelsekategorier», se ofvan s. 33), utan äfven i inskränkt (och vanlig) bemärkelse (jfr s. 35 ofvan)?

Snarast kan detta sägas vara förhållandet med predikatet, hvarför vi nu först vända oss till detta. I de flesta, men långtifrån alla, meningar utmärkes nämligen predikatet genom tillvaron inom detsamma af ett flexiviskt element, den s. k. kopulan, dvs. ett affix — eventuellt af den art, som jag kallar affixord eller hjälpord (se närmare härom i Formläran, inledningen) — som anger predikativ konnexion eller,

för att tala med Jerusalem [1], uttrycker predikatsfunktionen i motsats mot predikatsinnehållet. Kopulan utgöres dels af modala, temporala o. a. s. k. hjälpverber, dvs. hjälpord (affixord) med verbala ändelser, dels af modala, temporala o. a. ändelser hos vissa enkla former inom verbalparadigmet. Såväl de ena, de »perifrastiska» (eller »omskrifna»), som de andra, de »enkla», med kopula försedda verbalformerna sammanfattas under benämningen de finita (verbal)formerna. Exempel [2] på en enkel finit form är »Karl *halt***ar**», på en perifrastisk, dvs. med hjälpverbskopula försedd, däremot »Karl **är** *halt.*» På samma sätt förhålla sig »Karl *halt***ade**: Karl **var** *halt*», »jag *trött***nar**: jag **blir** *trött*», »Gud *beskydd***e** *dig!*: **må** Gud *beskydda dig!*» och »jag *hugg***it** (tills min kraft förgått): jag **har** *huggit* (tills osv.)», där *huggit* i förra fallet är finit form, i sednare fallet däremot blott en del af den finita formen *har huggit.*

När man i och genom en enkel finit form fått fatt i en del af (eller eventuellt hela) predikatet, är det jämförelsevis lätt att få reda på återstoden af predikatet samt på subjektet. Så t. e. inser man ju lätt nog, att i meningen »den här boken *äger* Karl» det 'att äga', som ligger i *äger*, hänför sig till *Karl*, som således är subjekt, och man finner vidare, att det själft i sin tur bestämmes af en ny accessorisk glosa, nämligen *den här boken*, genom hvars tillträdande 'ägandet' närmare specificeras till att vara ett visst bestämdt 'bokägande', hvadan *den här boken* tydligen faller inom predikatets sfär. Omvändt inser man äfvenledes lätt, att i »den här boken *tillhör* (eller *äges af*) Karl» det 'att ägas' (eller 'tillhöra'), som ligger i den finita formen, hänför sig till *den här boken*, som således är subjekt, och vidare, att det själft i sin tur bestämmes af *Karl*, så att det närmare specificeradt är ett 'att vara Karl-tillhörighet'.

---

[1] *Die Urtheilsfunction*, s. 215.
[2] Däri kopulan tryckts med fetstil.

Något svårare ställer sig saken, då kopulan utgöres af ett hjälpverb. Hvad är det t. e. som tillsammans med *är* utgör predikatet i meningen *den skyldige är jag?* Månne icke *jag*, som i alla händelser tillhör det psykologiska predikatet? Att *är* vore att uppfatta som hjälpverb åt *jag*, är ingen orimlig tanke, då t. e. i det melanesiska språket på Annatom (en ö bland Nya Hebriderna) af de personliga pronomina bildas t. o. m. enkla finita former, så att man uttrycker sig så, som om vi på svenska sade *jagde, dude, hande lefva* i stället för *jag, du, han lefde* osv. [1] (jfr fra. *sjön, tyn, in dånnpa*, fi. *en, et, ei anna*, se ofvan s. 133). Och ännu vanskligare blir det att på språkliga grunder afgöra hvad som är »grammatiskt predikat», då, såsom ofta är fallet, ingen kopula finnes, t. e. *lycklig du!, stackars Olle!, han brottslig!?, du här!, 'han ut, hon in, leken slut, allt förbi', orätt fånget lätt förgånget, sådan herre sådan dräng, öga för öga, tand för tand* m. m.

Situationen skulle nu kunna räddas, om subjektet å sin sida vore språkligt kännetecknadt som sådant, vore en grammatisk kategori. I viss mån är detta fallet i sådana språk, som äga en »subjektskasus», den s. k. nominativen, ehuruväl — såsom Finck [1] påpekar — dennas nytta till största delen upphäfves genom dess användning äfven såsom s. k. predikatsnominativ, en »gedankenlose Übertreibung der Kongruenz», i hvars ställe det naturliga vore en »ackusativ» såsom i danskans »det er *mig*», engelskans »it is *me*» (jfr prepositionskasus i stället för nominativ i tyskans »*zum Manne* werden», svenskans »bli *till stoft*» o. d.). Men i svenskan äger numera subjektet intet specifikt uttrycksmedel alls. Och äfven de i vanliga läroböcker förekommande försöken att bestämma, hvilka slags ord o. a. språkformer som kunna användas såsom subjekt, äro förfelade. Som subjekt tyckes nämligen

[1] Se N. Finck, *Der deutsche Sprachbau als Ausdruck deutscher Weltanschauung*, s. 85 (Marburg 1899).

hvilken som helst språkform — utom de finita[1] — kunna fungera, t. e. *rocken* är glömd, *jag* är glömd, *den döde* är glömd, *gömdt* är inte glömdt, *att gömma* är ofta att glömma, *öfver nog* finns att glömma, *tre* är mer än två osv. Några formella språkliga hinder torde därför icke finnas för att t. e. anse de kursiverade orden vara subjekt i följande meningar: *här* skall dansas, *där borta* [= det där stället] är ljufligt[2], *af det gråa papperet* finnes ännu kvar, *i morgon* [= morgondagen] är min födelsedag, »*i Balders hage där* är min valplats, är min värld»[3], »natt var *i gården* (, nornorna kommo)», mörkt är *i skog*, *i min själ* är lugnt [eller: lugn; jfr däremot: i min själ råder *lugn]*, *nu* är tid att lägga sig [= detta ögonblick är rätta tiden att osv.], *hur* mås o. a. d.

Så mycket är i alla händelser visst: i nysvenskan har subjektsfunktionen ingen specifik form ställd till sitt förfogande. Då, såsom vi sett, en nysvensk mening ofta icke heller äger något språkligt kriterium på hvad som inom densamma utgör predikatet, så är klart, att vi i fråga om meningar af sistnämnda art icke kunna på språklig väg afgöra, hvad som är subjekt eller predikat, dvs. vi ha här intet från det psykologiska (resp. logiska) subjektet eller predikatet skildt »grammatiskt» subjekt eller predikat. Vilja vi i sådana fall öfverhufvud tala om subjekt och predikat, så måste vi därför med dessa uttryck, som då naturligtvis icke kunna afse några »grammatiska» kategorier[4], mena psykologiskt (eller,

[1] För resten kan ju äfven en finit form användas som subjekt, därest den betraktas icke i sin egenskap af finit semem, utan som blott fonem, t. e. »*strider* är en verbalform», detta att jämföra med »*tpk* är en outtalbar ljudförbindelse» o. d. fall.

[2] Jfr på sätt och vis engl. *there is* . ., da. *der er* . .

[3] Märk, att meningen icke är den, att »min värld» ligger uti Balders hage, utan att Balders hage just är hela »min värld». Alltså kunde uttrycket också utan ändring i betydelse lyda så: Balders hage det är osv.

[4] Jfr mina ofvan s. 37 återgifna uttalanden af Claëson, Stout och Bréal samt följande af Wundt, *Völkerpsychologie*, I, II, 260: »vor allem ist hervorzuheben, dass Subject und Prädicat an sich logische, also ursprüng-

om man så hellre vill, »logiskt») subjekt och predikat. Jämför exempelvis med hvarandra följande par af morfologiskt likartade, men semologiskt olikartade meningar, i hvilka subjektet är framhäfdt medelst kursivering: *jag* är åkare (, han kontorist): jag är *säljare* (, köpare är han); *jag* är professor N. [vid presentation]: jag är [den efterfrågade] *professor N.* [1]; *Andersson* är (som du ser) den längre af de båda: Andersson är *den längre af de båda* (som du där ser); *allt detta* (som du ser framför dig) är Södermanland: allt detta (, vackert, bördigt m. m., som du fordrar) är *Södermanland.* Visserligen kommer man härigenom till sådana, kanske i mångens tycke svårsmälta konsekvenser som att *5 kr.* är — af språkliga skäl — subjekt i t. e. *5 kr. behöfvas ytterligare* och *5 kr. äro ytterligare behöfliga* (däri kopulan utgöres ej blott af *äro*, utan i viss mån äfven af *-a* i *behöfliga*); däremot — af psykologiska skäl — predikat i *5 kr. är hvad som ytterligare behöfves* och *5 kr. är mitt behof ytterligare.* Men detta är ju ej värre än att *5 kr.* hör till predikatet — äfven efter den hittills gängse uppfattningen — i *5 kr. behöfver jag ytterligare.* Likaså är det kursiverade subjekt — af psykologiska skäl — i »*till ordförande valbare* äro: kuratorer, seniorer och graduerade», men predikat — af grammatiska skäl — i »*till ordförande må kunna väljas:* kuratorer osv.»; *du* är — af psykologiska skäl — predikat i *du är gärningsmannen* eller *den skyldige,* men — af grammatiska skäl — subjekt i *du har gjort det,* m. m. d. Allt detta är emellertid oundvikligt, så länge man vill hålla på det gamla förfaringssättet att under den grammatiska termen »predikat» inrymma hvarje fonem, som tillsammans med kopulan bildar en morfologisk enhet, utan att taga hänsyn

lich nicht . . grammatische . . Begriffe sind. Man wird . . sicherlich gut thun, sie aus diesem ihrem eigentlichen Gebiet nicht auf ein anderes zu übertragen . . und, wo man es mit andern Begriffen zu thun hat, lieber auch andere Namen wählen.»

[1] Jfr tyskans helt afvikande konstruktionssätt i detta fall, nämligen resp. »ich bin professor N.»: »professor N. bin [!] ich,»

till om det också semologiskt sedt representerar det verkliga, dvs. psykologiska predikatet; alltså till dess att man bekvämar sig att analysera *5 kr. behöfvas ytterligare* på följande sätt: subjekt — naturligtvis psykologiskt — är *ytterligare behof*, predikat — psykologiskt — är *5 kr.* jämte kopulan, som i detta exempel utgöres af *-as* jämte vokalkvalitetens ändring från *o* i *behof* till *ö* i *behöfvas* [1].

§ 33. Adjunktiv konnexion.

Med adjunktiv konnexion eller kortare uttryckt adjunktion — ungefär hvad Wundt [2] kallar »offene Wortverbindung» och Sütterlin [3] »offene Gruppe» [4] — förstår jag hvarje konnexionsförhållande, som anger en skedd, dvs. (i den talandes själ) redan försiggången, förknippning af en principal och en accessorisk glosa (jfr § 30), alltså resultatet af en predikativ konnexion, t. e. *den blommande rosen*, som förutsätter tillvaron af predikationen *rosen blommar*, eller *vackert formad*, som på samma sätt utgår från ett *formen är vacker*, eller *dricker vin*, som förutsätter ett *drycken är vin*. Den principala glosan är alltså här icke, såsom vid predikationen var fallet, närmast ett determinandum, utan redan från början ett determinatum. Adjunktionens språkliga uttryck utgör därför en tvåledad — icke mening, utan — glosa. För de

[1] Jfr Sütterlin, *Die deutsche Sprache der Gegenwart*, s. 318 f., af hvars många sunda uttalanden följande här må anföras: »Der psychologische Satzgegenstand [dvs. subjektet] und die psychologische Satzaussage [dvs. predikatet] sind .. heute an keine bestimmte sprachliche Form gebunden .. Wenn .. einer .. bemerkt .. *das Haus kaufe ich*, so ist das Neue, also die Aussage, in dem Worte *ich* enthalten, das sprachlich Satzgegenstand ist, der Satzgegenstand aber in den vorausgehenden Worten *das Haus kaufe*. Wollte man die sprachliche Form mit dem Denken in Einklang bringen, so müsste man sagen *Käufer des Hauses ist .. (bin) ich.*» Jfr ofvan s. 157 not 1.

[2] *Völkerpsychologie*, I, II, 310.

[3] A. st., s. 251.

[4] Båda dessa termer lida af en ensidighet, analog med den ofvan s. 152 not 3 framhållna rörande de korresponderande termerna.

mot predikationens båda leder (meningens »subjekt» och »predikat») svarande båda lederna inom adjunktionen använder jag — i viss mån anslutande mig till de af Sweet [1] begagnade uttrycken »head-word» och »adjunct-word» — nyskapade termer, i det att jag kallar den principala glosan för hufvudglosa, den accessoriska åter för biglosa. De rätt ofta förekommande termerna »hufvudord» och »biord» [2] kunna med den vidtomfattande innebörd, hvarom här är fråga, icke användas, enär termerna ofta icke afse ord, utan ordfogningar eller orddelar. För de fall, då det verkligen är fråga om ord, kan man naturligtvis utan olägenhet, ja stundom lämpligen använda uttrycken hufvudord och biord. Har biglosan formen af en »sats», så plägar den kallas »bisats», något som jag icke heller finner skäl att göra invändningar mot, blott man icke af detta språkbruk låter förleda sig att tro, det hvarje »bisats» är en biglosa, och glömmer att med en »bisats» äfven förstås en principal glosa, som har satsform (jfr ofvan s. 58 och 142).

Äfven för uttryckandet af själfva det ifrågavarande konnexionsförhållandet har jag måst nyskapa en term: adjunktion. Detta emedan de hittills använda eller föreslagna samtliga synts mig vara af olika skäl olämpliga. Då t. e. Wundt [3] kallar förhållandet för »determination» (och dess leder för »determinatum», resp. »determinant»), så synes mig detta uttryck vara såsom hithörande grammatisk term olämpligt, emedan äfven predikationen (se § 32) innebär ett »determinerande» eller bestämmande. Den af Sweet [4] nyskapade termen »assumption» får hos sin upphofsman beteckna ett något trängre begrepp, än jag med min »adjunktion» afser, hvar-

---

[1] *A new english grammar*, I, 16 och 33.

[2] Brate, *Svensk språklära*, s. 160 (förkortad uppl. s. 137) och Beckman, *Svensk språklära*, s. 197 och 193 ha den olämpliga motsättningen »hufvudord» och »bestämning.»

[3] *Logik*, 2. aufl., I 144 ff. och *Völkerpsychologie* I, II, 78 ff.

[4] A. st., s. 17.

till kommer, att Sweets term icke synes mig vara lika uttrycksfull. Det af Sweet (a. st.) förkastade »attribution» har — frånsedt Sweets icke synnerligen tungt vägande invändning, att det skulle leda tanken åt logiskt håll — den olägenheten, att det redan tagits i anspråk af Wundt för en användning med inskränktare betydelsesfär, liksom ock den därmed intimt sammanhängande och redan allmänt gängse termen »attribut», såsom vi strax nedan skola se, afser blott ett specialfall af hvad jag kallar »biglosa» och därför ej lämpligen kan ersätta denna term. »Adjektion» vore ett lämpligt uttryck, därest det icke, liksom det i dess släptåg följande »adjektiv förbindelse» o. d., alltför mycket ledde tanken hän på den gängse termen »adjektiv», som ju redan har en tämligen fastslagen betydelse.

Den gängse grammatiska schablonen benämner biglosan, allteftersom den hufvudglosa, hvartill den hör, är en »substantivform» eller icke, attribut, resp. adverbial, från hvilket sednare man olämpligt nog vanligen afskiljer »objekt», »predikativ» och stundom äfven »agent». Så t. e. får *på landet* heta attribut i *lifvet på landet*, men adverbial i *lefva på landet* och *en på landet lefvande individ; allmänt* är attribut i *allmänt bruk*, men adverbial i *allmänt bruklig* och *som allmänt brukas; snabb(t)* attribut i *en snabb resande* och *ett snabbt resande*, men adverbial i *en snabbt resande; ung* skall vara attribut i *ung dog han*, men adverbial (eller »predikativ») i *han dog ung; ogift* uppges vara adverbial (»predikativ») i *han lefver ogift*, men attribut i *han lefver, ogift och trumpen*. Jag omnämner detta blott i föregående utan att här yttra mig om denna indelnings och terminologis värde [1], eftersom frågan tydligen icke är af semologisk, utan af morfologisk och närmare bestämdt syntaktisk natur.

Till vårt förevarande ämne hör däremot den sedan gam-

[1] Jfr tillsvidare WUNDTS uttalande, *Völkerpsychologie* I, II, 287: »Adverbium . . ist im eigentlichen Sinne Attribut des Verbalbegriffs».

malt gängse indelningen af biglosan i epitet och apposition [1]. Skillnaden mellan dessa båda slag af biglosor framgår af en jämförelse mellan följande parvis ordnade exempel på det ena och det andra, hvarvid den glosa, som i hvarje fall är epitet, resp. apposition, framhäfts genom kursivering: *docenten* Pettersson (är sjuk): Pettersson, *docenten* (, är sjuk); *en skräddar* Palm (höll tal): Palm, *en skräddare* (, höll tal); *Uppsalaprofessorn* Ångström (sysslade med spektralanalys): Ångström, (som var) *professor i Uppsala* (, sysslade osv.); han dog *ung:* han dog, *gammal som gatan;* han läser *högt:* han läser, *högt och tydligt;* han är *allvarsamt* sjuk: han är sjuk, *allvarsamt nog.* Visserligen pläga termerna epitet och apposition begränsas till att gälla s. k. attributer, men detta utan skäl, ty, såsom af de nu anförda exemplen framgår, uppträder samma motsättningsförhållande äfven hos s. k. adverbialer. Hvad som utgör det för motsatsen konstituerande är icke så alldeles lätt att säga. I den språkvetenskapliga litteraturen har jag icke lyckats upptäcka en något så när tillfredsställande definition på någondera termen.

Klarast, men väl också minst träffande sakens kärna, är Brates definition [2]: »attribut [om denna olämpliga inskränkning se strax här ofvan], som omedelbart utan paus ansluter sig till hufvudordet, kallas epitet, attribut, som är skildt från hufvudordet genom paus, kallas apposition». Häremot är nu till en början att invända, att den här framställda iakttagelsen rörande förekomsten af paus icke är fullt riktig,

---

[1] Att märka är, det tyska — men icke engelska — författare liksom ock den svenska kommitté, som utarbetat 1882 års »Betänkande» (se I, 291 i det föregående), med »apposition» mena hvarje substantiviskt »attribut» i samma kasus som hufvudordet, hvarigenom hela motsatsen epitet: apposition upphäfves. Det olämpliga häri har uppvisats af V. E. SCHULTZ, *Grammatiska iakttagelser* (i Linköpings läroverksprogram 1894—5), s. 7; jämför ock F. GUSTAFSSON, *Attribut, predikativ och apposition* (i Tidskrift utg. af Pedagogiska föreningen i Finland, 1885).

[2] *Svensk språklära*, s. 166 f.; förkortad uppl. s. 141.

i ty att paus stundom kan utebli mellan en apposition och dess hufvudglosa, så att t. e. i »han satt kvar, *nöjd och belåten*» eller »Hvasser, *notarien*, bor där och där» appositionens begynnande *n*-ljud kan sammansmälta med hufvudglosans slutande *r*-ljud, eller omvändt i »*kry och munter* närmade han sig oss» appositionens slutande *r*-ljud sammansmälta med hufvudglosans begynnande *n*-ljud till ett apiko-alveolart *ŋ* (se I, 435), hvilket naturligtvis förutsätter och bevisar, att mellan *r* och *n* ingen paus förefinnes. Men vidare — och detta är den viktigaste invändningen — är definitionen byggd på ett sekundärt kännetecken och därför otillfredsställande, ungefär på samma sätt som om man definierade en tredjeklassvagn såsom 'en järnvägsvagn hvari man färdas för 3,5 öre per kilometer'. Den ifrågavarande pausen användes nämligen just emedan en apposition (och icke ett epitet) följer, dvs. appositionen skapar pausen, ej tvärtom. Hvarför vi i bland ha paus mellan bi- och hufvudglosa, ibland icke, därom lämnar Brate ingen upplysning, men skälet torde kanske skola antydas genom tillägget: »appositionen kan äfven betraktas som en själfständig ordgrupp [dvs., enligt B:s terminologi, hvad jag kallar 'mening']». Det är mycket möjligt, att den kan så betraktas, men frågan gäller då, hvarför den det kan, då den ju dock i alla fall icke är en själfständig mening.

Lika mycket eller litet få vi veta hos Sweet, då det heter [1], att apposition äger rum »when . . the two [glosorna] are almost coordinate», och då biglosan »is, as it were, detached from its head-word» [medelst en paus? eller hvad är det som här åsyftas?]. Lika dunkla äro Falk och Torp, då de [2] definiera apposition som »en fri [på hvad sätt fri?] tilføielse af et nomen til et andet, som betegner samme person eller ting». Då Heyse säger [3], att appositionen »nicht als

[1] A. st., I, 33, resp. I, 19.
[2] *Dansk-norskens syntax*, s. 98.
[3] *Deutsche Schulgrammatik*, 22. aufl., s. 257.

eine dem Substantiv bereits einverleibte Nebenbestimmung betrachtet werden kann, sondern den Charakter eines verkürzten Nebensatzes hat», så är detta redan en smula bättre. Det innebär nämligen den riktiga iakttagelsen, att appositionen icke i samma grad som epitetet är »införlifvadt» med sitt hufvudord, åtminstone icke »redan» är det, utan håller på att bli det, hvilket starkt påminner om ett predikationsförhållande (jfr ofvan s. 152 f.). Den psykologiska grunden härtill har Wegener riktigt utvecklat [1], och hans utredning utmynnar däri, att appositionen är en »nachträgliche Correctur unserer mangelhaften Darstellung», dvs. meddelar en biglosa, som den talande ej från början hade klart för sig att åhöraren behöfde ha fogad till hufvudglosan. I öfverensstämmelse härmed betonar Wegeners efterföljare Wunderlich [2], att appositionen är »ihrer Anlage gemäss ein Nachtrag», som har att tillgodose »dem Bedürfnisse eine Kennzeichnung, die ihrem Zweck nach nicht genügt hat, durch weitere Mittel zu verstärken». Men detta betonande af appositionens »nachtrags»-karaktär är farligt, enär det lätt leder till att man i likhet med Sütterlin [3] anser appositionen vara att morfologiskt beteckna såsom »der nachgestellte Beisatz [dvs. »attribut»]». Härigenom råkar han genast in i svårigheter på grund af sådana fall som *Karl den store*, *Ludvig XIV* o. d., hvilka han söker komma ifrån genom att förklara dem vara »förbleknade». Ja det äro de, och det i den grad att *den store* osv. ej längre äro appositioner, utan epiteter. *Den helige* är naturligtvis lika väl epitet i *Erik den helige* som i *den helige Erik*, men däremot apposition i »*Erik, den helige* (, inte den läspe och halte)». På samma sätt förhålla sig *Bengt lagman* och *lagman Bengt* till »*Bengt, lagman i Östergötland*»; *rosor hvita, rosor röda* (ty. *röslein rot*) och *hvita rosor, röda rosor*

[1] *Die Grundfragen des Sprachlebens*, s. 32 ff.
[2] *Der deutsche Satzbau*, s. 117.
[3] *Die deutsche Sprache der Gegenwart*, s. 253.

till »*rosor, hvita, inte röda* (, vill jag ha)»; *gossen här* och *den här gossen* till »*gossen, den här, inte den där* (, var det)» osv.

Djupast har som vanligt Paul sett [1]. Riktigt påpekar han, att i fråga om hvad jag kallar epitet »die Stellung entscheidet nichts». Härtill vill jag dock knyta den anmärkningen, att — såsom redan Brate observerat — detsamma nog också gäller i fråga om appositionen. Ty visserligen är *docenten* apposition i »Pettersson, docenten, är sjuk» och däremot *Pettersson* apposition i »docenten — Pettersson — är sjuk», men t. e. i »tillfrisknad, återtog han sitt arbete» är *tillfrisknad* (och icke *han*) apposition, i »en fullständig ödemark, utbreder sig landet milsvidt» är det *en fullständig ödemark* (icke *landet*) osv. Epitetet anger Paul, ehuru han icke använder denna term, vara den bestämning, vid hvilken »das Verhältnis als schon bekannt vorausgesetzt wird», under det att genom hvad jag kallar apposition »etwas Neues mitgeteilt wird», och — fortsätter han — »dann nähert sich das Ganze der Natur eines Satzes [dvs. 'mening']». Denna riktiga iakttagelse, att appositionen meddelar något åtminstone jämförelsevis »nytt», synes mig just förklara den normala tillvaron af paus mellan appositionen och dess hufvudglosa. Pausen tjänstgör nämligen som besinningstid för talaren och skärper uppmärksamheten hos åhöraren [2]. Häremot talar ej den omständigheten, att appositionen ofta inledes med »som bekant», t. e. *Weierstrass, som bekant den förnämsta auktoriteten på detta område,* ty faktiskt betyder ju ett »som bekant» ofta eller oftast »hvilket jag ej vet om jag vågar förutsätta som bekant». — Pauls synpunkter ha upptagits af Sütterlin, som bestämmer sin »nachgestellte Beisatz» så, att den »hebt eine Eigentümlichkeit noch nachträglich [om det obefogade i detta uttryck se s. 172 ofvan] als neu und wichtig hervor», under det att »der vorgestellte Beisatz [dvs. epitetet] gewöhn-

[1] *Prinzipien*, 3. aufl., s. 265.
[2] Jfr närmare i Prosodien, kap. 2.

lich nur eine bekannte Vorstellung nebenher wieder aufgefrischt».

Själf skulle jag — i närmaste anslutning till Paul — vilja uttrycka saken så, att epitetet anger adjunktionsförhållandet såsom både från den talandes och den tilltalades synpunkt naturligt, ja ofta självfallet, under det att appositionen utgör så att säga en presentationsceremoni, som innebär, att den talande medger, att hvad som från hans egen synpunkt är ett adjunktionsförhållande (dvs. resultatet af en redan undangjord predikation), möjligen från den tilltalades synpunkt sedt är ett predikationsförhållande (dvs. innebär tillkomsten af ett nytt och intressant faktum), något hvartill dock talaren för sin del ej vill göra det, eftersom hvad han för tillfället vill predicera, är något annat och viktigare än hvad appositionen anger. Jämföra vi t. e. med hvarandra uttrycken »*den skälmen* P. har tagit min hatt» och »P., *den skälmen* [= han är nämligen, som ni nu skall få höra, en skälm], har osv.», så synes mig tydligt, att genom det förra uttryckssättet — med epitet — P:s skälmnatur anges såsom oomtvistligare och allmännare erkänd än genom det sednare. Gentemot »*docenten* P. har sagt mig det» innebär ett »P., *docenten* [= det är nämligen docenten, som det är fråga om], har osv.», att bestämningen *docenten* föreföll den talande så självfallen, att han till en början utelämnade den, tills han kom att tänka på att den kanske ej var lika självfallen för åhöraren.

Appositionen intar således en mellanställning mellan epitetet och predikatet. Den är så att säga ett i situationens förgrund framskjutet epitet eller omvändt ett undanskjutet, blott i förbigående [1] omnämndt predikat, som just därför ej förlänas finit form. Man kan följa predikatets utveckling genom appositionens mellanstadium till epitetet. Så t. e. är *lagman* predikat i en personförteckning, upptagande bl. a.

---

[1] »Nebenher», som Sütterlin säger om epitetet, passar alltså bättre om appositionen.

Bengt, lagman. Det är apposition i *Bengt, lagman, blef gift med Sigrid, (kallad) den fagra.* När så ändtligen appositionerna *lagman* och *den fagra* tillräckligt ofta fogats till *Bengt,* resp. *Sigrid,* för att adjunktionen skall kunna anses vara allmänt erkänd, öfvergå de till att vara epiteter i *Bengt lagman* och *Sigrid den fagra* = *lagman Bengt* och *den fagra Sigrid.* Det är därför ofta hart när omöjligt att afgöra, om man har det ena eller andra för sig. Ett godt praktiskt kännetecken på appositionen ha vi emellertid däri, att den på grund af sin nära frändskap med predikatet oftast eller kanske alltid kan genom en lätt ändring fås att formellt efterlikna detta, dvs. förses med kopula och vanligen äfven ett »formellt» subjekt. Så uppstår en s. k. appositionell bisats, hvilken blott är en mera abundant (se ofvan s. 88) formulerad apposition — liksom omvändt den brakylogiska appositionen, dvs. apposition i inskränkt och vanlig mening, icke är en »förkortad bisats», utan en blott antydd sats, dvs. en glosa som på grund af sin nyhetsdigra innebörd jämförelsevis lätt skulle kunna förvandlas till en, ofta »parentetiskt» anbragt, mening med satsform — t. e. »Napoleon, (som var) *fransmännens förste kejsare,* dog i fångenskap» (jfr »Napoleon — han var fransmännens förste kejsare — dog i fångenskap»); (när han blef) *drucken,* var han oregerlig»; »han är sjuk, beklagligtvis» (= hvilket är beklagligt); »han dricker, (och det [= han dricker]) *åmtals.*

En annan svårighet, som äfvenledes sammanhänger med appositionens halft predikativa natur, är att afgöra, hvart den hör såsom bestämning. Detta blir ofta en smaksak, hvarvid man mera låter bestämma sig af yttre grunder, såsom formell kongruens eller grannskap, än af inre grunder, såsom betydelsesammanhang. Så t. e. i »*glad* gick han till sitt arbete» eller »han gick *glad* till sitt arbete» hänföra vi tydligen *glad* till *han,* under det att vi i »*gladt* gick» osv. eller »han gick *gladt*» osv. lika otvetydigt föra *gladt* till *gick.* Men hvar

hör *med glädje* i »*med glädje* gick han» osv. eller »han gick *med glädje*» osv. eller »han gick till sitt arbete *med glädje*»? Jämför vidare t. e. »massan, *bragt till raseri*, störtade sig öfver honom»: »*bragt till raseri* [eller *rasande*] störtade sig massan öfver honom»: »*i raseri* störtade» osv.: »massan störtade sig *i raseri* [eller *rasande*] öfver honom», där i de två sista exemplen *i raseri* synes lika väl kunna hänföras till *massan* som till *störtade sig* [1].

En biglosa kan i sin tur vara hufvudglosa i förhållande till en ny biglosa, som då kan vara epitet till en apposition eller apposition till ett epitet eller epitet af andra ordningen (dvs. epitet till ett epitet), af tredje ordningen (dvs. epitet till ett epitet af andra ordningen) osv., resp. apposition af 2, 3 osv. ordningen, t. e. »dagens hjälte, *skräddar* [epitetet till apposition] Pettersson»; »dagens hjälte, Pettersson, *skräddarn*» [apposition af 2 ordningen]; det *efter min mening* [epitet af 2 ordningen] bästa stycket»; »det bästa stycket, *efter min mening*» [apposition till epitetet *bästa*]. Härvid kunna epiteter hopas vida mer än appositioner, t. e. »*den om riket* [*om riket* är epitet — till *den . . högt förtjänte* — af 3 ordningen] *högt* [ep. — till *den . . förtjänte* — af 3 ordn.] *förtjänte* [*den om riket högt förtjänte* är ep. — till *kung* — af 2 ordn.] *kung* [ep. af 1 ordn.] Ludvig» eller »*(den) ovanligt* [ep. af 4 ordn.] *allmänt* [ep. af 3 ordn.] *omtyckte* [ep. — till *e. o. professorn i latin i Bonn* — af 2 ordn.] *e. o.* [ep. af 2 ordn.] *professorn* [ep. af 1 ordn.] *i latin* [ep. — till *e. o. professorn* — af 2 ordn.] *i Bonn* [ep. — till *e. o. professorn i latin* — af 2 ordn.] Schultze» [2]. Såsom redan af dessa exempel framgår, måste man noga skilja

---

[1] En detaljerad specialundersökning rörande appositionens arter och natur är högeligen önskvärd. Tills vidare har man blott att tillgå den lilla, men goda exempelsamlingen i N. L[INDERS] *Attributsbestämningar*, Stockh. 1900.

[2] Obs. att äfven om man säger: *prof. S. i Bonn*, är *i Bonn* epitet till *prof.*

mellan å ena sidan en biglosa till en biglosa och å andra sidan en biglosa till en med biglosa försedd hufvudglosa, hvad man lämpligen skulle kunna kalla »hufvudglosa af andra ordningen». Så t. e. skiljer sig typen (*en*) *mycket* [ep. af 2 ordn.] *liten* [ep. af 1 ordn.] *gosse* högst väsentligt från typen (*en*) *vacker* [ep. af 1 ordn. till hufvudglosan af 2 ordn. *liten gosse*] *liten* [ep. af 1 ordn. till hufvudglosan af 1 ordn. *gosse*] *gosse* eller, hvilket är detsamma, (*en*) *liten vacker gosse* — ty äfven här är *vacker* bestämning till *liten* .. *gosse* [1] — och än mer naturligtvis från typen (*en*) *liten, vacker* [dvs. *och vacker*] *gosse*, där en annektiv, ej konnektiv förbindelse af de båda epiteterna föreligger. Jämför ock *första halfva sidan* (= halfsidan) med *första, halfva, sidan*, där *halfva* (= hon som bara är half) är apposition. Ett fall sådant som *kungen af Danmarks bröstkarameller* (där *af Danmark*, icke *af Danmarks*, är epitet till *kungen*) eller *danska kungens bröstkarameller* (där *danska* är epitet till *kungen*, icke till *kungens* [dvs. kungen tillhöriga]) är alldeles likartadt med ett sådant som *mig tillhöriga bröstkarameller*, dvs. glosorna *-s* och *tillhöriga* äro epiteter af första, *kungen af Danmark*, *danska kungen* och *mig* epiteter af andra ordningen.

Man plägar sedan gammalt indela epiteterna — och väl äfven appositionerna, ehuru detta ej uttryckligen framhålles — i två slag, allteftersom de uttrycka eller icke uttrycka något som ligger i hufvudglosans begrepp, alltså äro strängt taget umbärliga eller icke [2]. Det förra benämnes af Kern [3] »veranschaulichendes (sog. epitheton ornans)», det sednare »unterscheidendes (artbildendes)», under det att Michaëlis [4], som olämpligt uppdelar det sednare slaget i tvenne

[1] Obs. hufvudtonviktens plats här, liksom i det förra exemplet, på *vacker*, icke på *liten*.

[2] Jfr Paul, *Prinzipien*, 3. aufl., s. 127.

[3] *Grundriss der deutschen Satzlehre*, 3. aufl., s. 21.

[4] *Neuhochdeutsche Grammatik*, 2. aufl., s. 52 f.

utan verklig skillnad sinsemellan [1], kallar dem »schmückendes (Epitheton ornans)», resp. »erweiterndes» och »artbildendes» [1]. Hos de antika författarna heta de »epitheton ornans» och »ep. necessarium» (dvs. dekorativt, resp. nödvändigt ep.), af hvilka termer den förra ofta ses använd äfven af nutida författare, ehuru stundom i annan mening än den ursprungliga, i det den än sammanblandas med hvad de gamle kallade »ep. perpetuum» [2], dvs. den episka diktens »stående» (eller »fasta») epitet, som ju blott utgör en underafdelning af »ep. ornans» [3], än godtyckligt begränsas till ord af viss känslohalt [4]. Då vi sakna allmänt vedertagna svenska termer för ifrågavarande två klasser af epiteter, använder jag här uttrycken »karakteriserande» och »distingverande», genom hvilka man synes mig rätt väl komma åt sakens kärna. Parvis ordnade exempel på dessa båda slag äro: *den snabbfotade* Akilles : *den vredgade* Akilles; *den gode* Guden : *den kristne* guden; *det röda* guld : *omyntadt* guld; en *Guds* ängel : *dödens* ängel; en triangel, *som ju har tre sidor,* måste ha tre vinklar: en triangel, *som har en rät vinkel,* måste ha två spetsiga.

Denna indelning af epiteterna bjuder emellertid endast på ett par specialfall af det ytterst mångskiftande betydelseförhållande, som jag kallar »status» och nu går att i en särskild paragraf skärskåda.

§ 34. Begreppen status och kasus.

Med status menar jag det speciella betydelseförhållande, hvari en biglosa kan stå till sin hufvudglosa. Termen är för första gången använd och definierad i min lilla skrift

[1] T. e. »*der runde* Tisch» : »*der graue* Bär»!

[2] Så t. e. af CEDERSCHIÖLD, *Om svenskan som skriftspråk,* 2 uppl., s. 31.

[3] Jfr A. M. ALEXANDERSON i Nordisk familjebok, *Epitet.*

[4] Så R. G:SON BERG, *Epiteton ornans hos Vitalis* (i Språk och stil, V, 121).

'Vårt modersmåls grammatik och dess indelning' (Visby 1898)[1]. Dess begrepp sammanfaller till god del med hvad som i åtskillig, i synnerhet något äldre grammatisk litteratur kallas för »kasus». Denna sistnämnda term har nämligen, såsom jag redan i min uppsats 'Något om ord och ordklasser' (Nordisk tidskrift 1879) påpekat och klandrat[2], hittills tagits än i semologisk, än i morfologisk betydelse, hvaraf en stor och beklaglig villervalla orsakats. Så t. e. heter det, än att i *fadern gaf gossen boken* de tre substantivformerna stå i olika kasus, resp. nominativ, dativ och ackusativ, än att de stå i samma kasus, »grundformen» eller hur man nu månde kalla den. För att råda bot härpå måste man ovillkorligen med olika termer utmärka det semologiska och det morfologiska förhållandet. Jag säger därför, att i det anförda exemplet orden *fadern*, *gossen* och *boken* ha olika status, men samma kasus. Således inför jag för kasus i semologisk betydelse den nya termen status — en öfversättning af det populära uttrycket »ställning i satsen» — och förbehåller den gamla termen åt kasus i morfologisk betydelse. Detta emedan den grammatiska litteraturen visat en allt bestämdare tendens att definiera kasus — i den mån en verklig definition försökts — såsom ett rent morfologiskt begrepp.

Denna småningom skeende fixering af termen kasus i nu nämnd riktning visar sig också tydligt i våra skolgrammatikor. Så t. e. heter det visserligen ännu hos Sundén — i väsentlig öfverensstämmelse med äldre författare, t. e. Mo-

[1] K. G. Westman, som i Pedagogisk tidskrift 1900, s. 271, upptar min term, använder den dock i en på tvåfaldigt sätt modifierad betydelse, i det han dels utsträcker den till att afse ej blott det adjunktiva, utan äfven det predikativa konnexionsförhållandet, dels låter den syfta på den principala glosans förhållande till den accessoriska, icke såsom hos mig på den accessoriskas förhållande till den principala.

[2] Termens tvetydighet är för resten klart framhållen redan af Moberg, *Försök till en lärobok* osv. (1815, 2 uppl. 1825), s. 30 ff., särskildt noten å s. 32.

berg [1] och Svenska Akademiens språklära (1836) [2] — i hans 'Svensk språklära', 3 uppl. (1875), s. 45: »Kasus (ställningar i satsen) äro fyra:... Dock.. nominativen, dativen och ackusativen.. hafva en gemensam form». Här ha vi sålunda en ren och klar semologisk (funktionell) bestämning af det ifrågavarande begreppet. Men i samme författares 5 uppl. af samma bok (1885), s. 50, liksom ännu i hans 'Svensk språklära i sammandrag', 15 uppl. (1903), s. 73, råkas följande på motsägelser rika och mellan båda ståndpunkterna haltande definition: »Kasus (ställningar i satsen) kallas de former [!], som substantivet antager i följd af sin [3] användning i satsen. Kasus äro fyra: .. Dock betecknas numera endast genitiven genom en särskild ändelse *s*, hvaremot öfriga kasus inom samma numerus äro lika [!]». En rent morfologisk definition ha vi däremot t. e. hos Brate, 'Svensk språklära' (1898), s. 68 [4]: »De former, som substantiven antaga som bestämningar och hufvudord till andra ord, kallas kasus. Svenska språket har blott två kasus». Samma ståndpunkt intar — utan direkt definition af termen — Beckman i sin 'Svensk språklära' (1904). Ett försök att i definitionen framhäfva båda synpunkterna utan att förblanda dem gör Lindström(-Heikel)s 'Svensk grammatik', 2 uppl. (Hälsingfors 1899), s. 63, enligt hvilken kasus äro »de former, som substantivet antager i följd af sin olika användning i satsen» [så långt lika med Sundén], till antalet två, men den ena af dessa »erhåller olika namn efter den ställning [dvs. funktion] substantivet antager i satsen», nämligen nominativ, ackusativ och dativ.

Äfven den utländska skolgrammatiken tar numera all-

---

[1] A. st., s. 30: »Kasus betecknar [märk detta uttrycks tvetydighet!] ett visst förhållande..»

[2] S. 83: »Kasus betecknar de olika ställningar eller förhållanden..»

[3] *Sv. språkl. i sammandrag* inskjuter här ordet »olika».

[4] Likalydande i den förkortade upplagan af år 1905, s. 58.

mänt termen kasus i rent morfologisk betydelse. Så redan Heyse (1856), enligt hvilken kasus äro »Flexionsformen», som »ein unabhängiges (resp. abhängiges) Verhältniss des Gegenstandswortes ausdrücken» [1]. Likaså Michaëlis (1889) [2]: »Casus .. Formen, welche .. Abhängigkeitsverhältnisse bezeichnen»; Sütterlin (1900) [3]: »von Fällen finden sich .. noch vier vor [alltså är det fråga om former]. Alle diese .. bezeichnen Beziehungen im Satzganzen»; Mikkelsen (1894) [4]: »Til at udtrykke de forskellige Forhold, hvori et Navneord kan staa i en Sætning, findes der i Almindelighed i Sprogene forskellige Forholdsformer (Kasus).. I nuværende Dansk .. kun to».

Under sådana förhållanden är det tydligtvis det mest praktiska att låta kasus vara en morfologisk term och skapa en ny af semologisk innebörd. Jag definierar därför kasus som den grammatiska kategori, hvilken har till sin specifika uppgift att representera betydelsekategorien status, dvs. genom flexiviska medel ange, huruvida en glosa är hufvud- eller biglosa och i sednare fallet eventuellt — i mycket olika utsträckning inom olika språk — antyda den närmare beskaffenheten af dess betydelseförhållande till sin hufvudglosa.

Men godkänna vi denna definition, så få vi taga följande konsekvenser af densamma, hvilka bjärt svära mot den gängse grammatiska litteraturens framställning af kasusläran. Vi ha då att behjärta hufvudsakligen treggehanda:

1. Kasus förekomma ej blott, såsom Heyse, Brate m. fl. påstå, hos substantiver, dvs. såsom leder i ett s. k. substantivparadigm, utan hos allt språkmaterial, som fungerar såsom biglosa. Så t. e. i det s. k. adjektivparadigmet, och detta

[1] *System der Sprachwissenschaft*, s. 433. Jfr samme förf:s *Deutsche Schulgrammatik*, 22. aufl., s. 268: »Casus .. sind .. die Formen ..»
[2] *Neuhochdeutsche Grammatik*, s. 34; jfr 2. aufl. s. 36.
[3] *Die deutsche Sprache der Gegenwart*, s. 143.
[4] *Dansk Sproglære*, s. 169.

icke blott som ett rent kongruensfenomen, ett fall som Heyse erkänner, t. e. i »döma någon *ohördan*», »i *allo* lande» o. d.; utan äfven såsom självständigt motiverad kasus, t. e. i »*hastig-t* uppblomstrande», »*vid-a* beryktad», »*all-s* ingen», »*ny-ss* anländ» o. d. (»adverbiala») bildningar. Ja till och med verbet måste tillerkännas kasusformer, t. e. i »*dugg-*» eller »*ös-*regnar» (perifrastiskt uttryckt »*duggar och* regnar», resp. »*öser och* regnar»), »*resande* talare» eller »*rese*talare» (perifrastiskt »talare, *som reser*»), »*stulen* lycka» (perifrastiskt »lycka, *som stulits*») o. d.

2. Kasus förekommer ej blott, såsom Heyse, Brate m. fl. framställa saken, hos ord, utan äfven hos allehanda ordfogningar, t. e. »*kungen-af-Danmark-s*[1] bröstkarameller», »*högstsalig-Hans-Majestät-konung-Karl-Johan-s* död»[2]. Detta icke minst hos sådana ordfogningar, som ha satsform. Så t. e. i »jag hör *dig sjunga*» eller »jag hör *att du sjunger*» äro *dig sjunga* och *att du sjunger* olika oblika kasus af *du sjunger;* jfr »jag hör *din sång*» eller »jag hör *du sjunger*», i hvilket sistnämnda fall kasus rektus användes i stället för oblik sådan. Andra exempel på kasus-böjda satser äro »minnet *af att Magdeburg förstörts*» (jfr *af Magdeburgs förstöring*), »han dog *medan Karl XI regerade*» (jfr *under Karl XI:s regering*), »han blef sjuk, *emedan han läst för mycket*» (jfr *genom för mycken läsning*), »han reste, *innan terminen slutade*» (jfr *före terminens slut*).

3. Kasus behöfva ej vara hela ord, utan kunna utgöra blotta delar af sådana, alltså vara »affix»[3], t. e. *talar*kon-

---

[1] Eller: *kungen-s-af-Danmark*, där 'kungen af Danmark' är böjdt medelst infix i stället för medelst suffix, såsom allmänna svenska böjningsvanor kräfva.

[2] I vulgär stil har jag träffat sådana bildningar som »*hon-som-är-gift-s* bror» och »*mannen med-den-omöjliga-näsan-s* föräldrahem», det sednare äfven bragt till högre [!] stil med formen »*mannen-s med den omöjliga näsan* föräldrahem».

[3] Se om denna term närmare i Formläran, inledningen.

sten (= *talarens* konst), *flyg*fisk (= *flygande* fisk), *läke*medel (= *läkande* medel), *dugg*regna (= *duggande* regna).

Antalet kasus i nysvenskan är icke vare sig två, såsom Brate o. a. nutida grammatici hålla före, eller fyra, såsom Sundén o. a. något äldre författare efter tyska grammatikors mönster påstått, eller ens sex, såsom grammatikförfattarna före Sundén i allmänhet på god tro efter latinska grammatikans föredöme antogo, utan de äro hart när legio. Redan från den gängse grammatikens egen ståndpunkt är en sådan karghet som den ofvan påpekade oberättigad. Då man — med ytterst få undantag — allmänt erkänner tillvaron af perifrastiska tempus såsom »futurum» *skall göra*, »perfektum» *har gjort* osv., så hvarför icke då också såsom kasus, låt vara perifrastiska, erkänna t. e. *af Frankrike* i »konungen af Frankrike», som ju är alldeles likvärdigt med »*Frankrikes* konung», osv.? Det gamla sexkasus-systemet erkände åtminstone tillvaron af »ablativen» *af gossen* o. d. — naturligtvis emedan latinska grammatikan upptog denna kasus — och Svenska Akademiens språklära (s. 85 f.) är nog konsekvent att utbyta termen ablativ mot »prepositionskasus» och anse den föreligga vid alla medelst någon som helst preposition bildade uttryck[1]. Men på grundval af min definition af kasusbegreppet måste vi gå vida längre och erhålla en massa kasus, som dock lätt kunna uppdelas i större och mindre grupper. Vi få då följande indelning af nysvenskans kasus:

I. Kasus rektus[2] (Heyses »unabhängiger Casus») har till specifik uppgift att ange, att ett morfem fungerar såsom

---

[1] Jfr Wundt, *Völkerpsychologie* I, II, s. 68: »Wenn in unsern neueren Sprachen die Wortformen der Casus bis auf geringe Reste verschwunden sind, so sind damit die Casus selbst nach ihrem psychologischen und logischen Begriffswert nicht verloren gegangen, sondern sie sind im Gegentheil ungleich reicher geworden, indem nun Präpositionen weit über die in dem ursprünglichen Casussystem gezogenen Grenzen hinaus dem Ausdrucke der Begriffsverhältnisse dienen».

[2] Termen är, liksom dess motsats kasus oblikvus, införd af stoikerna.

hufvudglosa (hvilket icke hindrar, att samma form undantagsvis kan fungera som biglosa, t. e. *en tallrik jordgubbar, två glas vin, tre lass hö* o. d.). I svenska riksspråket finns blott en kasus rektus, som vi därför lämpligen kunna kalla grundformen — så t. e. också Brate, Lindström-Heikel och Beckman — i det vi helt naturligt välja denna form till »grundform»[1] inom det kasuella paradigmet. I dialekterna kan man emellertid liksom i vissa främmande språk anse sig inom ett substantivparadigm äga två olika slag af kasus rektus, som då få heta nominativ och vokativ. Det förra är då det specifika uttrycket för den principala glosan uti en mening, det sednare för en hel (allokutiv, se s. 117 ofvan) mening, t. e. nom. *A'nna* : vok. *A'nna* i Degerfors-målet (jfr ofvan s. 117 f.). Men uppförandet af vokativen som ett slag af kasus innebär onekligen ett utvidgande af kasusbegreppet, sådant jag ofvan definierat det, nämligen som en grammatisk kategori, den där afser glosan, icke meningen. Skulle man vidga begreppet därhän, så borde ännu snarare till kasus föras äfven sådana former inom ett substantivparadigm, som uttrycka en annektiv — ej blott en konnektiv — förbindelse, t. e. latinets *tuque*, som då är en kasus rektus »copulativus» jämförd med t. e. *tecum*, som är så att säga en kasus oblikvus »comitativus». Och i konsekvens härmed finge man då ock lof att kalla *och* i t. e. *han och hon* för en preposition, som styrde kasus rektus i motsats mot den kasus oblikvus styrande prepositionen *med* i *han med henne*. Detta allt spelar emellertid ingen roll inom det svenska riksspråkets grammatik, som i alla händelser saknar vokativ och sålunda är befriad från de svårigheter, som vokativens införande i det grammatiska systemet uppkallar.

II. Kasus oblikvus eller »oblik kasus» (Heyses »abhängiger Casus») har till specifik uppgift att medelst morfo-

[1] Om detta begrepp se närmare i Formläran, inledningen.

logisk ändring af grundformen ange, det ifrågavarande morfem fungerar såsom biglosa. Alltefter den härvid till användning komna morfologiska bildningsprincipen kunna vi indela kasus oblikvus i tre hufvudarter:

A. Kasus suffixalis, bildad medelst suffixala förändringar af grundformen (jfr franskans prefixala kasusbildningar med *au*, *du* osv.). Här ha vi att skilja mellan två hufvudsakliga fall:

1. Kasus inkongruens, som icke har att uppvisa några kongruensfenomener [1], dvs. biglosan antar ej olika form alltefter hufvudglosans olika beskaffenhet — därigenom kännetecknande ej sin egen, utan dennas art — utan har blott att uppvisa det för biglosans egen status karakteristiska rektionsfenomenet [2]: kasussuffixet. Detta är väsentligen olika inom olika paradigmer (hvarför den gängse grammatiken plägat med olika termer — genitiv, adverb osv. — benämna kasus inkongruens inom olika paradigmer). Lämnande de närmare detaljerna åt formläran, dit de ju höra, anför jag här till ämnets belysning blott några af de vanligaste fallen bland de många olikartade hithörande kasusbildningarna:

Inom substantivparadigmet ha vi t. e. med suffix-addition sådana fall som *Boström-s* filosofi, *satan-s* (duktig) karl, *hjärtat-s* begär, *hjärta-ns* beskedlig, *tid-s* nog, en-*del-s* profetera, *de-ras* möte; med suffix-subtraktion *Jesu* (grundform *Jesus)* ord, *Falu (: Falun)* grufva, *Mose (: Moses)* lag; med suffix-byte *Trollhätt-e (: Trollhättan)* kanal, *konsistori-i (konsistorium)* beslut, *d-ig (: du)* tillgifven, *h-onom (: han)* värdig, *h-enne (: hon)* trogen, *d-em* (uttaladt *dämm* eller *dåmm*; grundform *de)* tillkommande.

Inom adjektivparadigmet t. e. *vid-a* bekant, *trolig-en* sjuk, *säker-ligen* rätt, *ny-ss* anländ, *hjärtlig-t* välkommen, *all-om* bekant.

---

[1] Om begreppet »kongruens» se närmare i Formläran, inledningen.
[2] Om begreppet »rektion» se närmare i Formläran, inledningen.

Inom verbparadigmet t. e. *res-ande* konstnär, *se-ende* ögon, *lefv-ande* lifvet, *förvilla-nde*[1] lik, sjunger *förtjusa-nde*[1], ha något *ligg-andes* (jfr med förskjutning af hufvudglosan till rollen af biglosa »kommer *spring-andes*», där *kommer* numera tjänstgör som ett slags hjälpverb åt *springa*).

Inom satsparadigmet t. e. jag hör *dig sjunga (: du sjunger)*.

2. Kasus kongruens, som utom rektionsfenomenet äfven har att uppvisa kongruensfenomener, t. e. *Boström-sk* filosofi, *-ske* filosofen P., *-ska* hemmet; *stul-en* lycka, *-et* nöje, *-na* fröjder; *spruck-en* dörr, *-et* fönster, *-na* väggar; *hjärt-lig* hälsning, *-lige* vän, *-liga* hälsningar; *satan-isk* karl osv. (jfr *satan-s* karl); *skog-ig* mark osv.; *d-in* vän, *d-itt* hus, *d-ina* vänner *(: du = hans: han = Boströms : Boström)*.

B. Kasus komponens, bildad genom grundformens öfvergång, med eller utan annan än prosodisk förändring af densamma, till en sammansättningsled, fogad till hufvudglosan (nästan alltid framför denna; jfr dock § 40, 1), t. e. *kalf*skinn, *mor*bror (uttaladt *morr-;* grundform *mōr), skogs-mark* (läs *skocks-*; jfr kasus inkongruens *skōgs), lif*stid (läs *liffs-;* jfr *lifvs), städs*läkare (grundform *städ), kruk*växt *(: kruka), kyrko*råd *(: kyrka), bilder*bok *(: bilder), manna*mod *(: man), national*hjälte *(: nation), elementar*undervisning *(: elementerna), sädes*pris *(: säd), dal*karl *(: Dalarna), vattu*skräck *(: vatten), kollegie*afgift *(: kollegium), siffer*tal *(: siffror), samfärds*medel *(: samfärdsel), dugg*regn, *bote*medel, *läro*dikt, *dricks*vatten, *sanno*lik osv. — Stundom kan en semologisk förskjutning mellan sammansättningslederna äga rum, så att den ursprungliga hufvudglosan med tiden alltmera kommer att uppfattas såsom biglosa och så småningom nedsjunker till ett rent suffix (jfr franskans suffixala

[1] Verbalstammen är här icke, såsom i de gängse skolgrammatikorna uppges, *förvill-*, resp. *förtjus-;* se mina anmärkningar i Språk och stil V, 86 (och Pedagogisk tidskrift 1898, s. 401), på grund af hvilka nu också Beckman(-Sahlén), *Svensk språklära*, Stockh. 1905, s. 91 ff. ändrat den gamla framställningen i uppl. af 1904, s. 92 ff.

kasus på *-ment* af urspungliga sammansättningar med *-mente)*. Då så skett är alltså kasus komponens öfvergången till en suffixal kasus, t. e. *bitvis* (ursprungligen = på bitars vis), *exempelvis* (= till exempel), *delvis* (= endels), *hoptals*, *stundtals*.

C. Kasus partikularis, bildad vanligen af grundformen, mera sällan af en suffixal kasus (se 1 nedan), medelst ett hjälpord, en s. k. partikel (jfr ofvan s. 143 ff.). Alltefter hufvudglosans olika morfologiska beskaffenhet — utan eller med satsform — erhåller denna partikel namnet preposition eller subjunktion (jfr ofvan s. 143). Vi erhålla sålunda två slags partikulära kasus:

1. Kasus prepositionalis, bestående af en partikel jämte en grundform (eller mera sällan en oblik suffixal form, se a—c nedan), som till sin morfologiska beskaffenhet icke utgör en »sats» (dvs. innehåller en finit verbalform). Ursprungligen har partikeln varit hufvudglosa, men så har en förskjutning af betydelseförhållandet ägt rum (jfr B ofvan), så att den ursprungliga biglosan blifvit till en af partikeln (såsom biglosa) »styrd» hufvudglosa, t. e. han hoppade *a'f hästen* > han hoppade lätt *af hä'sten;* han tog *frå'n gossen* boken > han tog boken *från gossen* > *från go'ssen* tog han boken; han hällde *i' glaset* > han hällde *i glaset* tre droppar > han hällde tre droppar *i gla'set;* han satte *på' gossen* rocken > han satte rocken *på gossen* > *på go'ssen* satte han rocken; jfr han drack *u'r gla'set* > han dra'ck *ur gla'set*. Alltefter prepositionens plats i förhållande till det af densamma styrda morfemet erhåller den namnen anteposition, postposition eller cirkumposition, hvadan vi ytterligare kunna indela prepositionalen i tre specialfall:

a) Kasus antepositionalis, t. e. foten *på bordet* (= bordets fot, bordsfoten), konungen *af Frankrike* (= Frankrikes konung, franska konungen), en trakt *med skog* (= skogstrakt, skogig trakt), resan *till staden* (= stadsresan) o. d. Stundom är antepositionen förbunden icke med grundformen

utan med en suffixal kasus inkongruens, t. e. gå *till kungs, till bords*, skjuta *till måls, i söndags, med honom (henne, dem, dig, mig)*. Emellanåt är denna bildad på ett för prepositionalen egendomligt sätt, t. e. *till sjöss* (jfr kas. inkongr. *sjös), i morse (: morgons), i somras, i julas, i nåder, i andanom*, svika *i dryckjom*, man *ur huse*, bränd *å båle* m. m.

b) Kasus postpositionalis, t. e. *bröder emellan, jorden rundt, året om, din hjälp förutan, natten utöfver, gatan utefter, hela staden (året) igenom*, blif *mig* [obs. ej *jag!*] *när, backe upp* och *backe ner, år ut* och *år in*. Postpositionen behöfver ej alltid följa omedelbart efter det styrda morfemet, t. e. *vattnet* drack han inte *af, faran* hade han ingen aning *om, det* var han nöjd *med* (men »*därmed* var han nöjd», dvs. vid omedelbar postposition ändras grundformen *det* till en oblik inkongruent kasus *där*, som — inkonsekvent nog — sammanskrifves med postpositionen), *hvad* skall det användas *till?* (men »*hvartill* skall det användas?»).

c) Kasus cirkumpositionalis, t. e. *åt staden till* (= hänemot staden), *på en aln när* (= så när som på en aln), *för ett år sedan, för skam skull*. Några cirkumpositioner förenas med oblik inkongruent eller kongruent suffixal kasus; så alltid *å . . vägnar* samt vanligen *för . . skull* och *i . . ställe*, t. e. *å konungens* (eller *mina) vägnar, för min* (eller *fridens*) *skull, i hans* (eller *mitt*) *ställe*.

Till ytterligare belysning af ofvanstående utredning inför jag här nedan sex exempel på ett kasusparadigm, sådant det gestaltar sig inom den s. k. substantivböjningen:

Kasus rektus:	skōg	afgūd	Gūd
» inkongruens:	skōgs	afgūds	Gūds[2]
» kongruens:	skōgig	afgūdisk	gūd(e)lig
» komponens:	skōgs[1](mark)	afgūda(hus)	gūds[2](tjänst)
» prepositionalis:	af, i osv. skōg	af, åt osv. afgud	af, för osv. Gūd

[1] Uttaladt *skocks*.
[2] Uttaladt *Gutts*.

Kasus rektus:	hjärta	Hierta	dū
» inkongruens:	hjärtas	Hiertas	dīg
» kongruens:	hjärtlig	Hiertask	dīn[1]
» komponens:	hjärte(vän)	Hierta(fonden)	dū(skål)
» prepositionalis:	af, till osv. hjärta	af, hos osv. Hierta	af, med osv. dīg

2. Kasus subjunktionalis, bestående af en partikel jämte en grundform, som till sin bildning utgör en »sats». För att åskådliggöra subjunktionalens nära sammanhang med andra kasusbildningar, särskildt prepositionalen (jfr s. 187 ofvan), sätter jag vid sidan af de följande exemplen de på annat sätt bildade synonyma formerna, alltså: »jag hör *att*[2] *lärkan sjunger* = lärkans sång; *sedan* eller *efter det han kommit* = efter hans ankomst; *medan* eller *under det (att) du är här* = under din härvaro; *tills* eller *till dess (att) jag dör* = (in)till min död; *när* eller *då han kom* = vid hans ankomst; *om* eller *ifall, i händelse, såframt, såvida, därest du tillåter* = med (eller: i händelse af, under förutsättning af) din tillåtelse; *innan* eller *förrän föreläsningen slutar* = innan (eller: före) föreläsningens slut; *ehuru* eller *fastän, oaktadt, trots att jag är fattig* = oaktadt (eller: trots) min fattigdom; »jag kan inte, *för (att)*» eller »*ty, emedan, eftersom, alldenstund, enär, därför att jag är sjuk*» = för (eller: på grund af, i anledning af) min sjukdom; »jag känner till, *hur han uppför sig*» = hans uppförande; »jag vet, *hvad du menar*» = din mening; »jag vet, *hvart du reser*» = din resas mål; »huset, *där han bor*» = hans boningshus; »barnet, *som jag älskar*» = mitt älskade barn. Sällan uppvisar subjunktionen kongruensfenomen, t. e. »en sanning, *hvilken* (eller: *den*) *du bör minnas*» = en för dig minnesvärd sanning; men »ett ord, *hvilket* (eller: *det*) *du bör minnas*» = ett för dig minnesvärdt ord.

[1] Uttaladt *dinn*.

[2] Kan saknas och sålunda grundformen inträda i stället för oblik kasus lika väl som t. e. i »gif *(åt) Stål* en penning äfven!»

FEMTE KAPITLET.

De olika slagen af status.

Naturligtvis äro status till antalet oändliga liksom själfva lifvets förhållanden, och det kan därför här endast bli fråga om en gruppering i stort sedt. Att åstadkomma en logiskt tillfredsställande sådan vore emellertid, redan det, att i viss mån och från en viss synpunkt »förklara hela naturen» — för att tala med Thorild — och det öfverstiger i alla händelser mina krafter. Den följande klassifikationen vill jag därför ha betraktad endast såsom en i hög grad preliminär och ofullständig sådan, dock såsom jag hoppas bidragande till någon reda i det oöfverskådliga materialet. Jag fortskrider från mera utvärtes synpunkter till mera ideella sådana och indelar i öfverensstämmelse därmed hela mångfalden af status till att börja med i två stora grupper:

yttre status (§ 35—39), dvs. förhållanden som afse rum och tid;

inre status (§ 40—43), dvs. förhållanden som existera för och uppfattas af (ej sinnena, utan) tanken.

§ 35. Yttre status: 1. Essiva.

Med en essiv status menar jag det fall, då biglosan bestämmer hufvudglosan i afseende på det genom densamma betecknade föremålets läge (plats, belägenhet) i rum eller tid, dvs. då biglosan anger detta föremåls ort eller tidpunkt. Vi ha här att särskilja flera specialfall:

1. Inessivus[1] föreligger, då biglosan anger det föremål, som utgör det genom hufvudglosan betecknade föremålets plats (lokalitet i rum eller tid). Inessiven kan vara dels lokal, dels temporal, dvs. afse rummet eller tiden:

a) Lokal inessiv uttryckes genom allehanda kasus, t. e. inkongruens »*skogens* fåglar», komponens »*skogs*fåglarna», prepositionalis »fåglarna *i skogen*» (»ärlan *på åkern*[2] och orren *i furn*»). Andra exempel äro: *Lunds* studenter: *de lundensiska* studenterna: *Lunda*studenterna: studenterna *i Lund;* lifvet *hemma* : *hem*lifvet: lifvet *i hemmet* (jfr »lifvet *på landet*», *i Dalarna* men *på Dal, i Australien* men *på Madagaskar, i Italien* men *på Kamschatka* och *på Pyreneiska halfön, i* eller *på Jutland* osv.); ett ställe *i Faust* (och öfverhufvud *i en bok): ett* ställe *hos Goethe*[3] (och öfverhufvud *hos en författare*); en vers *i Vergilius* (en bok): en vers *hos Vergilius* (en författare); föreläsningarna *här*[4]: föreläsningarna *å denna lokal;* mottagning *i min bostad* : mottagning *där jag bor* (subjunktionalis). Jämförelsevis sällsynt är användningen af kasus rektus i stället för oblik sådan, t. e. »min våning *Kungsgatan 65*», »stadgandet *§ 3 regeringsformen*» eller »*regeringsformen § 3*» o. d.

b) Temporal inessiv har lika många skiftande uttryck, bland hvilka kasus rektus ingalunda är sällsynt, t. e. kasus rektus »föreläsningen *nästa måndag (måndag morgon, måndagen den 11 dennes)*, inkongruens »*måndagens* föreläsning», komponens »*måndags*föreläsningen», prepositionalis »föreläsningen *på måndag* (jfr »tidningen *för måndagen*», »vårt sammanträffande *om måndag*» eller »*på måndagen*»,

[1] Denna och följande statustermer äro dels lånade från de finsk-ugriska o. a. språks grammatik, dels af mig bildade i analogi med dessa lånade termer.

[2] Jfr partitiven i »kanten *på åkern*» o. d.

[3] Jfr *på Goethe*, då personen betraktas som ett ting, icke som en författare.

[4] Jfr allativen *hit*, ablativen *härifrån* eller *hädan* och oblativen *hitåt*.

»hans vistelseort *om sommarn*», »sömnen *om natten*»). Andra exempel äro: *1800-talets* skalder: skalderna *på 1800-talet* (jfr *i 19 århundradet, under revolutionen*); *1772 års* revolution: revolutionen *(af) 1772*: född *år 1700: på Karl XII:s tid (under Karl XII:s regering)* eller -- med subjunktionalis — *medan (då, när, under det, under det att) Karl XII regerade*; jag reser *(i) denna vecka*: jag reser *i veckan*; *vårens* vindar: *vårliga* vindar: *vår*vindar: vindarna *om våren*; han dog *kl. 12*: han dog *då (när, just som) klockan slog tolf* eller *vid tolftiden* (jfr komitativen — se § 38, 1, a — i »han dog *vid min födelse*» eller »*samtidigt, med att, då, när, just som* jag föddes»).

Skulle biglosan utmärka en samling af två eller flere föremål, inom hvilkas område hufvudglosans föremål befinner sig, så föreligger en afart af inessiven, nämligen:

2. Interessivus, då biglosan utmärker föremål, som å ömse sidor bestämma platsen för hufvudglosans föremål, en plats som sålunda aldrig får — såsom vid inessiven — helt eller delvis sammanfalla med de förras. Äfven interessiven kan naturligtvis vara såväl lokal som temporal:

a) Lokal interessiv uttryckes, då endast tvåsidig bestämdhet afses, i regeln genom prepositionen *(e)mellan*, t. e. landet *(e)mellan floderna*, en plats *(e)mellan oss* (jfr däremot »*oss emellan* sagdt» o. d., då fråga är om en inre status), eller, om biglosorna äro två, genom dubbelprepositionen — ej cirkumpositionen! — *(e)mellan . . och*, t. e. landet *(e)mellan Eufrat och Tigris*, en plats *(e)mellan dig och mig*. I sednare fallet brukas dock äfven kasus komponens, t. e. *Falu-Rättvik*-banan, eller rektus, t. e. järnvägen *Stockholm-Uppsala*. Afses däremot flersidig bestämdhet, så uttryckes interessiven vanligen genom prepositionen *(i)bland*, t. e. min lilla vrå *bland bergen* (jfr däremot »betet *mellan bergen* är magert»), en plats *(i)bland oss* (då »vi» äro flere än två), agnarna *(i)bland hvetet*, lifvet *(i)bland folket, (i)bland allmogen, (i)bland bönderna*.

b) Temporal interessiv kan ju aldrig afse annat än

tvåsidig bestämdhet, hvarför ock här regelbundet användes prepositionalis bildad medelst *(e)mellan*, resp. *(e)mellan . . och*, t. e. någon gång *mellan de båda nästa årsskiftena*, något år *mellan 1450 och 1520* (jfr partitiven — se § 39, 1 — i »något *bland ton-åren*» = *af tonåren*), någon gång *mellan kl. 1 och 2*. Emellertid användes äfven ofta kasus rektus, t. e. kriget *1563—70*. Ofta, särskildt då kasus rektus användes, har interessiven en med prolativen (se § 36, 7) besläktad betydelse, i det att de båda med hvarandra förbundna biglosorna ange begynnelse-, resp. slutpunkt för utsträckningen af hufvudglosans föremål. Så t. e. innebär »han regerade *1470—1495*» snarast, att han regerade *från (och med) 1470 till (och med) 1495*, och i uttrycket »han lefde *1450—1520*» ange de båda årtalen snarast födelse-, resp. dödsår. Dock förekommer undantagsvis och väl vulgärt — ja kanske blott såsom rent språkfel — annan, rent interessiv, betydelse hos dylika konstruktioner, t. e. då det i Illustrerad Svensk Litteraturhistoria af H. Schück och K. Warburg I, 363 heter: »Israel Holmström föddes i Stockholm *1660—1665*», hvarmed naturligtvis icke afses att säga, det Holmström föddes under hela den uppgifna perioden, utan blott vid någon tidpunkt inom densamma.

Reduceras de lokalbestämmande punkterna till en enda, så att blott ensidig bestämdhet afses, så uppstår:

3. Adessivus, då biglosan utmärker det föremål, i hvars närmare eller fjärmare grannskap hufvudglosans föremål befinner sig. Stundom står den inessiven så nära, att den möjligheten hålles öppen, ehuru icke direkt framställes såsom sannolik, att lokalen för hufvudglosans föremål kan sammanfalla med den, som tillkommer biglosans föremål; ett fall som man kan benämna »sväfvande» adessiv. Äfven adessiven är af tvåfaldig art:

a) Lokal adessiv ha vi t. e. i: *hafvets* strand: *hafsstranden* : stranden *vid hafvet; landsvägens* ena dike : *lands-*

*vägs*diket : diket *vid landsvägen; vägg*skåpet : skåpet *vid väggen:* en butik *vid* [eller, i något lägre stil, *på*] *Drottninggatan, i Kolmätargränd, i* [eller, i något högre stil, *vid*] *Kungsbacken;* en plats *vid min sida* (*hos mig, bredvid mig, invid mig, intill mig, nära mig, ett stycke från mig* m. fl. nyanser af denna status); stå *invid (intill) väggen, inför Pilatus* osv. Sväfvande adessiv uttryckes genom att foga *ungefär* till en adessiv eller inessiv betecknande kasus, t. e. en hviloplats *ungefär vid Grindstugan, ungefär här, ungefär midt på vägen,* gränsen går *ungefär i södra Småland* o. d.

b) Temporal adessiv föreligger t. e. i: oroligheterna *vid (strax vid, nära) århundradets början* eller *inemot århundradets slut* eller *när (då) århundradet började.* Sväfvande adessiv uttryckes här dels på samma sätt som vid den lokala adessiven, t. e. *ungefär vid år 1800,* dels och oftare medelst prepositionen *omkring* (eller *cirka*), t. e. *omkring (cirka) 1800* (eller: *år 1800*), *omkring 1000-talet f. Kr.* o. d.

En närmare specialisering af adessiven genom införande af ett »lativt» (se § 36), dvs. riktning afseende, element i fråga om bestämmandet af föremålens läge i förhållande till hvarandra och eventuellt äfven till den talande personen ger oss följande afarter:

4. Extraessivus, då biglosan anger den gräns, på hvars yttre (dvs. konvexa eller ock från den talande vettande) sida hufvudglosans föremål helt och hållet befinner sig, t. e. åkrarna *utanför stadsmuren* eller *utom staden,* vistelsen *utomlands* eller *utrikes.* Ett specialfall häraf är:

5. Cirkumessivus, då biglosans föremål är på alla eller åtminstone ett flertal sidor omgifven af hufvudglosans och således mer eller mindre en enklav i detta, t. e. bältet *om lifvet (kring lifvet, omkring lifvet): lif*bältet; nejden *(om-) kring Siljan : Siljans*nejden; vallarna *(om)kring staden : stadens* vallar; villorna *rundt (omkring, kring) staden; jorden rundt* bo människor.

Raka motsatsen till fallen 4 och 5 är:

6. Intraessivus, då biglosan anger den gräns, på hvars inre (dvs. konkava eller och åt den talande vettande) sida hufvudglosans föremål helt och hållet — eventuellt som enklav — befinner sig, resp. den tidrymd, som begränsar möjligheten af det genom hufvudglosan betecknade föremålets uppträdande. Alltså ha vi äfven här att skilja mellan:

a) Lokal intraessiv, t. e. planteringarna *innanför stadsmuren*, Finlands återeröfring *inom Sverges gräns*. Stundom flyter intraessiven omärkligt öfver i inessiv, så att t. e. »planteringarna *inom staden*» är ungefär liktydigt med »planteringarna *i staden*», dock att den skillnaden mellan de båda uttrycken torde kunna iakttagas, att »planteringarna» icke i det förra, men väl i det sednare fallet fattas såsom en ingrediens i självfva stadens natur. Däremot ha vi väl att göra med rena inessiver vid sådana uttryck som t. e. »vistelsen *inomlands*» eller »*inrikes*» lika väl som vid »vistelsen *i landet*» eller »*i riket*».

b) Temporal intraessiv, t. e. en gång *på tre år* (eller *inom tre års tid*), betalning *inom tre års förlopp* (eller med subjunktion: *innan tre år förlupit*).

Ännu mera framhäfves riktningselementet vid de följande fallen:

7. Supraessivus, då biglosan anger ett föremål, i förhållande till hvilket det genom hufvudglosan betecknade föremålet intar ett högre läge, t. e. växterna *ofvan(om) trädgränsen, ofvanför trädgränsen*, träden *ofvanför* (*ofvanom*) *sandgropen*, stenens parti *ofvan jord*. De oftast använda prepositionerna äro emellertid (*up*)*på* (*ofvanpå*) och (*upp*)*öfver*, af hvilka den förra — men icke den sednare — vanligen anger, att föremålen omedelbart eller åtminstone mera fullständigt beröra hvarandra, t. e. snön (*up*)*på taket*, dynan *ofvanpå täcket*, men molnet (*upp*)*öfver oss*, strecket *öfver raden*, skynket *öfver bysten;* märk, att en duk *på hufvudet* sluter bättre

till än en duk *öfver hufvudet.* Stundom förekommer ock kasus komponens eller inkongruens, t. e. *golf*mattan : *golfvets* matta : mattan *på golfvet*.

8. Subessivus, då biglosan anger ett föremål, i förhållande till hvilket det genom hufvudglosan betecknade föremålet intar ett lägre läge, t. e. *byggnadens* grund : *byggnads*grunden : grunden *under byggnaden*, vattnet *nerunder bron*, vatten (*in*)*under bordet* o. d. konstruktioner med *under*, hvilken preposition användes, då riktningen är jämförelsevis lodrät. Annars brukas bildningar med *ned*, t. e. vägen *nedanför staketet*, slätten *nedanför* (*nedanom*) *berget*, *nedom berget*, växterna *nedan*(*om*) *snögränsen*, *nedom snögränsen*.

9. Preessivus, då biglosan anger ett föremål, i förhållande till hvilket det genom hufvudglosan betecknade föremålet befinner sig på dess framsida, dvs. den för betraktande företrädesvis ägnade eller afsedda, t. e. brunnen *framför huset*, Karl intar närmaste platsen *före* [eller : *framom*] *Olof*. Kan en »framsida» ej rimligtvis ifrågakomma, så öfvergår preessiven antingen till anteessiv (se 11 nedan) eller till vare sig cisessiv (se 14 nedan) eller dess motsats transessiven (se 15 nedan), i de båda sednare fallen genom att hänsyn tages äfven till den talandes plats i rummet. Så t. e. står — åtminstone för mitt språkmedvetande — af två störar ute på fältet den *före* (*framför*, *framom*) *denandra*, som står hiterst eller borterst, allteftersom jag antingen tänker mig förbli på afstånd, i hvilket fall den hitersta är den mest *fram*skjutna i riktningen hänemot mig (dvs. utgör närmaste föremålet för mitt betraktande), eller ock tänker mig förflyttas hänemot dem, i hvilket fall den bortersta befinner sig längre *fram* på min bana (dvs. går i täten för oss alla tre). Jämför, hurusom »*fram* i boken» har alldeles motsatt betydelse, allteftersom fråga är om boken såsom oläst helhet eller såsom delvis läst, och hurusom »*fram*tiden» är den tid, som jag har *framför* mig, men som

nuet — hvilket icke i likhet med mig rör sig framåt i tiden — har *efter* sig.

Preessivens direkta motsats utgör

10. Poneessivus, då biglosan anger ett föremål, i förhållande till hvilket det genom hufvudglosan betecknade föremålet befinner sig på dess baksida, dvs. den för betraktande mindre ägnade eller icke afsedda, t. e. stolen *bak(-om) dörren*, Karl intar närmaste platsen *efter Olof*, kappsäcken *bakpå vagnen*, slupen *bakefter ångbåten*, hjulen *bakför vagnskorgen*, gödselstacken *bakvid ladugården*. Kan en baksida icke gärna ifrågasättas, så öfvergår poneessiven antingen till postessiv (se 12 nedan) eller till vare sig cisessiv (se 14 nedan) eller transessiv (se 15 nedan), så att t. e. af två störar den säges stå *bakom* den andra, som står borterst, resp. hiterst, alltefter som jag tänker mig förbli på afstånd eller förflytta mig hänemot dem. Jämför 9 ofvan och tvetydigheten vid ett uttryck sådant som »här *bak* i boken».

11. Anteessivus, då biglosan anger ett föremål, i förhållande till hvilket det genom hufvudglosan betecknade föremålet intar en tidigare plats, detta vare sig lokalt eller temporalt:

a) Lokal anteessiv innebär, att hufvudglosans föremål vid räkning efter viss princip tidigare uppnås, t. e. »*m*-et *före k* i jämka» — ett uttryck som, därest ordet vore skrifvet med hebreiska bokstäfver, skulle anvisa *m*-et en plats icke till vänster, utan till höger om *k* — »v-ljud *framför t* öfvergår till f-ljud», »ettan *före nian* i 1901» osv. Jämför, hurusom i ett additionstal den öfversta raden säges stå »*före*» de andra, emedan den betraktas som varande den först skrifna (äfven om den i själfva verket icke är det).

b) Temporal anteessiv innebär, att hufvudglosans föremål i det verkliga tidsförloppet utgör eller intar ett tidigare stadium, t. e. hans försvinnande *före föreläsningens slut* : *innan* [eller *förrän*, som dock helst brukas efter föregående negation] *föreläsningen slutat;* hans ankomst *före min afresa* :

förrän (*innan*) *jag afrest;* hennes inträde *före honom* : *förrän han* (märk, att prepositionen här konstrueras med kasus rektus).

Anteessivens direkta motsats utgör

12. Postessivus, då biglosan anger ett föremål, i förhållande till hvilket det genom hufvudglosan betecknade intar en senare plats, detta vare sig lokalt eller temporalt:

a) Lokal postessiv innebär, att hufvudglosans föremål vid räkning först senare än biglosans uppnås, t. e. »p-et *efter s* i spå», »nian *efter ettan* i 1909». Jämför, hurusom i ett additionstal en undre rad på grund af våra skrifvanor (se 11, a ofvan) säges stå »*efter*» en öfre sådan.

b) Temporal postessiv innebär, att hufvudglosans föremål i det verkliga tidsförloppet utgör eller intar ett senare stadium, t. e. hans uppträdande *efter föreläsningens slut* : *efter det (att) föreläsningen slutat, sedan föreläsningen slutat.*

13. Obessivus, då biglosan anger ett föremål, som är beläget på eller i nära grannskap till en linje, dragen vinkelrätt mot längdriktningen hos hufvudglosans föremål eller ock mot det föremål (t. e. en gata, ett sund o. d.), vid hvilket hufvudglosan befinner sig, t. e. fasaden *mot Norrbro, framåt torget, utåt hamnen,* huset *gentemot* [mera specialiseradt uttryckt: *midtemot* eller *snedtemot*] *kyrkan,* planteringen *midtför grinden,* staden *midtemot* (*midtför*) *Hälsingborg.* Sällan användes annan kasus än prepositionalis; stundom dock kongruens eller komponens, t. e. *västra* fasaden : *väst*fasaden (men ej t. e. *Norrbro*fasaden) : fasaden *mot väster.*

14. Cisessivus, då biglosan anger ett föremål, på eller i grannskapet af hvars förbindelselinje med den talande det föremål befinner sig, som genom hufvudglosan betecknas, t. e. milstolpen *hitom* (*på denna sidan om*) *Grindstugan.* Dess direkta motsats är

15. Transessivus, då biglosan anger ett föremål, som självt befinner sig på eller i grannskapet af förbindelselinjen mellan hufvudglosans föremål och den talande, t. e. milstolpen

bortom (*på andra sidan om*) *Grindstugan*, boden *gentöfver* [mera specialiseradt uttryckt: *midtöfver* eller *snedtöfver*] *torget*.

16. Status lateris då biglosan anger ett föremål, på hvars högra, resp. vänstra sida hufvudglosans föremål befinner sig, t. e. skylten (*till*) *höger* [resp. *vänster*] *om porten*.

17. Status regionis, då biglosan anger ett föremål, på hvars norra, resp. södra, östra, västra (nordöstra, nordvästra, sydöstra, sydvästra) sida hufvudglosans föremål befinner sig, t. e. trakten *norr om fjället* (*nordanfjälls*), resp. *söder om skogen* (*sunnanskogs*). Vid ortnamn brukas ofta *ofvan*(*om*) i stället för *norr om*, resp. *nedan*(*om*) i st. f. *söder om*, t. e. trakten *ofvanom Sundsvall*, *ofvan Siljan*, *ofvan Kolmården*, resp. *nedanom Gäfle*, *nedan Siljan*, *nedan Kolmården*; jfr »uppåt norden» och »neråt södern».

18. Abessivus, då biglosan anger ett föremål, från hvilket hufvudglosans är i påfallande grad aflägset — således en direkt motsats till adessiven (se 3 ofvan) — t. e. lifvet *fjärran* [eller *borta*] *från dig*, lifvet *utomhus*, *utomlands* (men icke t. e. *utomskärs*, som är extraessiv, se 4 ofvan), »*fjärran oss* vare all misstro» (Ling), torpet långt (en mil osv.) *från vägen*. Ålderdomligare är användningen af prepositionen *ur*, t. e. bo *ur vägen*, vara *ur sikte*, *ur min åsyn*.

§ 36. Yttre status: 2. Lativa.

Med en lativ status menar jag det fall, då biglosan bestämmer hufvudglosan i afseende på det genom densamma betecknade föremålets riktning vid en verklig eller blott tänkt rörelse (förflyttning) i rum eller tid, således anger dess rörelses riktpunkter. Vi ha äfven här att särskilja flera specialfall:

1. Ablativus, som kan sägas vara en från potentialitet till aktualitet öfvergången abessiv, föreligger, då biglosan anger utgångspunkten för det genom hufvudglosan betecknade föremålet. Den kan vara såväl lokal som temporal:

a) Lokal ablativ, t. e. paketet *hemifrån*, färden *härifrån* [arkaiserande: *hädan*]: *hädan*färden (oftast med starkt elativ — se 2, a nedan — färgning), brefvet *(i)från Stockholm*: *stockholms*brefvet [kan äfven betyda »brefvet *till Stockholm*», alltså innehålla allativ; jfr 4 nedan], droppet *uppifrån taket*: *tak*droppet, bullret *nedifrån gatan*, isen *norrifrån Kvarken*, vinden *utifrån hafvet*, ljuset *framifrån (bakifrån) fönstret*. Sällan användes annan preposition än *(i)från*, t. e. »ett hopp *(ut)af hästen* kan misslyckas», där dock *af hästen* är tvetydigt, enär det kan vara status subjektivus agentis (se § 42, 8, b); jfr det otvetydiga »ett fall *(i)från hästen*». Emellertid användes prepositionen *undan*, därest biglosans föremål självt tänkes röra sig eller åtminstone tendera därtill, t. e. flykten *undan vargarna, undan polisen, undan skogsbranden*. Vid verber af typen *hoppa a'f, springa u'ndan, gå ifrå'n* o. d. brukas kasus rektus, t. e. han hoppade af *hästen*, sprang undan *velocipeden*, gick ifrån *barnet*.

b) Temporal ablativ, t. e. tiden *från 1800* (jfr postessiven *efter 1800*, hvarvid man ej tänker på tidens lopp), utvecklingen *sedan reformationen*, hans lättja *alltsedan (alltifrån) studentexamen, alltsedan han tog examen, alltifrån det (att) han tog examen*.

Vill man särskildt betona, att utgångspunkten utgör ett område, inom hvilket hufvudglosans föremål före rörelsens början befann sig, så uppstår

2. Elativus, som innebär en öfvergång från inessiv till abessiv och är dels lokal, dels temporal:

a) Lokal elativ uttryckes vanligen medelst prepositionen *ur*, t. e. en röst *ur hopen, (ut)ur afgrunden, inifrån skogen*, flykten *(ut)ur Egypten*, hoppet *ur vagnen* — jfr *från vagnen* (ablativ), i fall man suttit på kuskbocken eller stått på fotsteget och sålunda ej befunnit sig inuti vagnen — ett hopp *ur sadeln* (ty man sitter *i*, ej *på* densamma), hans bortgång *ur tiden* (där *tiden* fattas rent lokalt).

b) Temporal elativ, t. e. tiden *från och med 1800, från och med det (att) han blef myndig*, ett minne *från barndomen (från äldre tider)*: ett *barndoms*minne, en önskan *alltifrån min första studenttid, alltifrån det jag blef student.*

3. Oblativus — jfr obessiven (§ 35, 13) — föreligger, då biglosan uttrycker det mål, dit hufvudglosans föremål tenderar (eller ändpunkten för den verksamhet, som hufvudglosans föremål utöfvar), detta dock utan någon antydan om att målet uppnås, ja eventuellt med antydan om att det icke uppnås (jfr däremot allativen, se 4 nedan). Denna status kan äfvenledes vara tvåfaldig:

a) Lokal oblativ, vanligen uttryckt medelst prepositionen *åt*, t. e. vägen *åt Sala, utåt Grindstugan, uppåt slottet, nedåt Flustret*, färden *inåt hamnen*, gatan *framåt torget*, marschen *bakåt skogsbrynet*, en blick *hitåt*, en tanke *hemåt*. Ej sällan brukas emellertid äfven *mot, (hän)emot*, t. e. hans sträfvan *hänemot målet (idealet)*, tåget *mot söder, mot Rom*, en saknadens blick *(hän)emot hembygden*, »jag går *mot döden*, hvar jag går». Genom »en promenad *åt sjukhuset till*» o. d. antydes, att målet ej nås eller ens är afsedt att uppnås.

b) Temporal oblativ, t. e. arbeta *framåt kl. 8*, sofva *inemot middagen*, det mulnar *mot aftonen*, han lefde ännu *bortemot år 1800.*

4. Allativus — jfr å ena sidan adessiven (§ 35, 3), å andra sidan allativens direkta motsats ablativen (1 ofvan) — då biglosan uttrycker det mål, dit hufvudglosans föremål tenderar (eller ändpunkten för den verksamhet, som hufvudglosans föremål utöfvar), och detta med antydan om att det verkligen nås eller åtminstone är afsedt att uppnås (jfr däremot oblativen, se 3 ofvan). Som vanligt ha vi två underarter:

a) Lokal allativ, vanligen uttryckt medelst prepositionen *till (häntill, intill, borttill* m. m.*)*, mera sällan genom kasus komponens, t. e. en promenad *häntill monumentet*, skjuta

stolen *intill väggen*, resan *till staden* : *stads*resan, en tur *till Afrika*, en färd upp *till Boden*, ned *till Skåne*, brefvet *till Stockholm* : *stockholms*brefvet [kan äfven fattas som ablativ, se 1, a ofvan]. Sällan användes annan preposition, t. e. »ett hopp *på hästen*», där dock *på hästen* är tvetydigt, enär det kan betyda *ofvanpå hästen* och sålunda vara supraessiv (se § 35, 7); jfr det otvetydiga »ett hopp upp *på hästen*» (icke *uppå hästen!*). Mycket sällsynt är användningen af kasus rektus, t. e. resan *hem* : *hem*resan. Enstående inkongruenta oblika kasusbildningar äro *hit*, *dit* i t. e. resan *hit*, *dit* (jfr s. 191 ofvan med not 4).

b) Temporal allativ, vanligen uttryckt medelst *till(s)*, t. e. arbete *till(s) kl. 8*, *intill (tills) sena kvällen*, *tills sent på kvällen*. Såsom subjunktion användes vanligen *tills* (endast vulgärt *till*) eller i något högre stil *till dess (att)*, t. e. arbeta *tills*, *till dess (att) klockan blir åtta*.

5. Illativus — jfr å ena sidan inessiven (§ 35, 1), å andra sidan illativens direkta motsats elativen (2 ofvan) — då biglosan anger det mål, dit hufvudglosans föremål tenderar (eller ändpunkten för dess verksamhet), men detta med antydan om att efter rörelsens afslutande ett inessivt förhållande uppstår, så att biglosan uttrycker det område, inom hvilket hufvudglosans föremål då kommer att befinna sig. Vi särskilja äfven här:

a) Lokal illativ, uttryckt medelst *(ut)i*, t. e. inträdet *(ut)i kyrkan*, resan *in i öknen* — jfr inessiven *(in)i öknen* — ett hopp *ut i* vattnet (jfr »ett hopp *uti vattnet*» med inessiv; »ett hopp *i vattnet*» är tvetydigt: inessiv eller illativ).

b) Temporal illativ, t. e. utvecklingen *till och med år 1800*.

6. Translativus [1], då biglosan anger ett föremål, till

[1] I vissa andra språks grammatik kallad »transgressiv», en term som jag dock icke kan använda, enär den icke harmonierar i fråga om bildningssätt med öfriga »lativer».

hvilket och på andra sidan om hvilket hufvudglosans föremål fortsätter sin rörelse eller verksamhet (jfr i viss mån transsessiven, se § 35, 15):

a) Lokal transessiv uttryckes vanligen medelst *(i)genom* eller *förbi* eller *öfver*, allteftersom rörelsen tänkes passera ett inessivt eller adessivt stadium i fråga om biglosans föremål eller icke närmare preciseras i afseende på dessa båda alternativer [1], t. e. vägen *(tvärs i)genom skogen, genom Stockholm, förbi Stockholm, öfver Stockholm* (eller mera affärsmässigt: *via Stockholm*), i leran nedsjunken *uppöfver knäna*, insnöadt *(upp)öfver takåsen*, en utflykt *öfver gränsen*, gå *öfver gatan*, kasta boken *(ut)öfver staketet*. Sällan användes annan preposition, t. e. då rörelsen utmynnar i en subessiv, resp. supraessiv — fall som vid behof kunna betecknas såsom »sublativ», resp. »supralativ» — »med bindeln sjunken ned*under hakan*» eller »med glasögonen skjutna upp *ofvanför ögonen*».

b) Temporal translativ, t. e. han läste *öfver kl. 8, till(s) efter kl. 12*, han lefde *utöfver århundradets slut*.

7. Prolativus [2], då biglosan anger ett föremål, som genom sin utsträckning normerar riktningen — eventuellt äfven utsträckningen (dvs. längden) — hos hufvudglosans föremål till att vara parallell (eller rentaf identisk) med det förras:

a) Lokal prolativ uttryckes medelst de mest skiftande prepositioner, t. e. diket *(ut)efter landsvägen*, gångstigen *utmed (längs, längsmed, långs, långsmed) stranden*, *hänöfver heden, utöfver ön* (jfr translativen i »en stegring *utöfver alla gränser*»), resan *långsefter (långsåt, långs, längs, längsefter) kusten, jorden rundt* eller *(om)kring jorden*, en promenad *framåt vägen* (jfr

---

[1] Vid behof kan man lämpligen känneteckna de ifrågavarande tre specialfallen medelst termerna »perlativ», »preterlativ» och »ren» translativ.

[2] I de ural-altaiska språkens grammatik kallad »prosekutiv», men t. e. i lapskan »prolativ», hvilken sednare term jag naturligtvis föredrager; jfr föregående not.

oblativen *framåt torget*), *utåt vägen* (jfr oblativen *utåt Grindstugan*), *inåt gränden* (jfr oblativen *inåt hamnen*) m. fl. specialiseringar, t. e. med afseende på huruvida rörelsen utmynnar i en subessiv eller en supraessiv såsom »vägen *nedför (nedefter, utför) berget*, resp. *uppför (uppefter, uppöfver) berget* (jfr »sublativ», resp. »supralativ», 6, a ofvan).

b) Temporal prolativ är svår att skilja från temporal inessiv, eftersom ju inom tiden endast en riktning finnes och det således ej kan bli fråga om att bestämma en viss sådan. Dock kvarstår ju alltid det rörelsemoment, som öfverhufvud skiljer alla lativa status från de essiva. Detta uttryckes vanligen genom prepositionen *under*, t. e. »trettiåriga kriget var det viktigaste *under detta århundrade*» (ty kriget tänkes såsom fortgående under en längre tid; jfr inessiven i »Westfaliska freden var den viktigaste *i detta århundrade*», ty här är fråga om en mera punktuell bestämning), »jag var sjuk *under påskveckan*» (jfr »*i påskveckan*», som medger möjligheten af att sjukdomen räckte blott någon dag, under det att i förra fallet den troligen räckte flera dagar, ja kanske hela veckan, hvilket sistnämnda förhållande kan tydligt framhäfvas genom uttrycket »*under hela påskveckan*» eller genom att välja en annan preposition: »*påskveckan igenom*», detta utgörande hvad som i vissa språks grammatik kallas »terminativ» eller »terminalis»), »vaka *under natten*» eller »*natten utöfver*» (detta tenderande till terminativ, som dock först klart framträder i och genom uttrycket »*natten igenom*»; jfr »vaka *om natten*», där tidsutsträckningen lämnas alldeles ur sikte), »få arbete *under sommaren*» (terminativt: »*öfver sommaren*» eller »*sommaren öfver*») eller »*sommaren framåt*» (jfr »*om sommaren*»), »få arbete *under året*» eller »*för året*» (terminativt: *året igenom* eller *året om*).

Prolativen leder oss helt naturligt och nästan omärkligt öfver till en grupp af status, som vi ännu kunna räkna såsom

»yttre» sådana — dvs. omedelbart afseende rums- och tidsbestämning — nämligen hvad jag kallar »status spatii».

§ 37. Yttre status: 3. Spatii.

Med en status spatii menar jag det fall, då biglosan kvantitativt bestämmer (afger måttstocken för) hufvudglosans föremål, dvs. anger dess utsträckning (lat. spatium) i rum eller tid. Specialfallen blifva då:

1. Status mensuræ, då biglosan bestämmer hufvudglosan i anseende till mått (lat. mensura), mål, vikt eller antal. Vanligen utgöres biglosan af kasus rektus eller af inkongruent oblik kasus, det ena eller andra beroende på ganska invecklade regler, som jag här icke kan i detalj ingå på, utan för hvilka må hänvisas till formläran, dit de ju höra. Exempel: *en aln* lärft, *tre tunnland* jord, *en kanna* mjölk, *en liter* brännvin, *en skäppa* korn, *ett glas* vatten, *en tallrik* jordgubbar, *två lass* hö, *ett pund* ull, *en val* strömning, *tre dussin* knappar, *två* (*tre*, *fyra*, osv.) stolar [1]. Därest hufvudglosan ej betecknar en viss bestämd materia, har biglosan, ifall den utgöres af en substantivform, oblik inkongruent form, men däremot sin grundform, ifall den utgöres af en adjektiv- eller verbalform, t. e. *en mils* väg (jfr ty. »eine meile weges»): vägen är *en mil* lång, räcker *en mil; fyra fots* stigning : *fyra fot* hög, stiger *fyra fot; en tums* tjocklek : *en tum* tjock; *en skäppas* storlek : *en skäppa* stor; *en kannas* rymd : rymmer *en kanna; en centners* vikt : *en centner* tung, väger *en centner*. Mera sällan förekommer kasus komponens, och då oftast i en mera ungefärlig eller figurlig bemärkelse, t. e. en *tolftums*spik, en *hands*bredd, *fots*djup snö, *mans*höjd, *mans*hög, *mils*vid, *alns*lång, *tums*tjock, *tunnlands*vidd, *kann*mått,

[1] Blott ett enda grundtal har kongruent form: *en* stol, *ett* bord; däremot *tjuguen* stolar, *tjuguen* stycken, *tjuguen* eller *tjuguett* kanonskott, men blott *tjuguett* år; jfr CEDERSCHIÖLD, *Om grundtalens lexikaliska behandling*, s. 36 f.

*tunn*säck, *centner*tung, *dussin*tal. Dessutom brukas prepositionalis, bildad medelst *på* eller *af*, t. e. ett vägstycke *på en mil*, ett afstånd *af en mil*, en spik *på tolf tum*, ett lärftstycke *på en aln*, en stigning *af fyra fot*, en yta *på (af) tre tunnland*, en vikt *af tre skålpund*, en smörklump *på tre skålpund*, ett antal *af tre* (*fyra, ett dussin* osv.), en åhörarekrets *af (på) fem personer*.

2. Status pretii, då biglosan bestämmer hufvudglosan i anseende till det genom densamma betecknade föremålets materiella värde (uppskattning, »pris», lat. pretium); den står sålunda på gränsen till kvalitativ bestämning, men ännu gör sig dock en mera yttre synpunkt gällande, nämligen ett föremåls evalvering i synliga mynt- (ursprungligen vikt-)-stycken. De kasus som härvid användas äro dels själfva grundformen, t. e. pris *en krona*, värd (kostar) *en krona*, *en krona* dyrare; dels inkongruent oblik, t. e. *en kronas* pris (värde, afgift), *100 kronors* belopp (böter); dels komponens, t. e. en *femkrone*sedel, en *tioöres*cigarr, ett *hundrakronors*ur, en *hundra*lapp (ursprungligen ellips i jämförelse med det synonyma *hundrakronors*sedel; se s. 85 f. ofvan); dels prepositionalis af olika slag, t. e. köpa till ett pris *af en krona*, få ett pris *å 500 kr.*, betala en skatt *på (af) 400 kr.*, en sedel *(p)å 5 kr.*, ett årligt underhåll *å (af) 100 kr.*, köpa russin *för 25 öre* (eller: *för 25 öre* russin), ett ur *till 100 kr.* Med distributiv betydelse heter det t. e. »trenne ur *à 50 kr.*» eller »*till 50 kr.* stycket». — Om beröringar mellan denna status och status vicis se § 43, 4.

3. Status intervalli, då biglosan bestämmer hufvudglosan i afseende å det därmed betecknade föremålets tidsutdräkt eller den tidrymd (lat. intervallum), som af detsamma utfylles (helt upptages, omfattas, behandlas); jfr den temporala prolativen (§ 36, 7, b). De kasus som användas äro dels grundformen, t. e. han har lektion (arbete) *en timme*, rast (hvila) *tio minuter*, hans vistelse här *en vecka*, där *två*

dagar, han sofver (hans sömn) *ett helt dygn*, jag reser *tre månader* om året; dels inkongruent oblik, t. e. *en timmes* lektion, *tio minuters* uppehåll, *en veckas* härvaro, *ett helt dygns* sömn, *tre månaders* tid, en *tre års* kalf; dels komponens, t. e. *dag*order, *dag*rapport, *natt*logi, *treårs*period, *års*ackord, -arrende, -berättelse, -redovisning, dock att oftast en distributiv bibetydelse här uppträder, t. e. *dag*traktamente, *tim*lektion, *vecko*aflöning m. m., där betydelsen oftast torde vara »traktamente *per dag*» eller »*för hvar(je) dag*» osv., ej »för en dag» osv. Ännu mera markerad, ja väl vanligen hufvudsak, är denna distributiva bibetydelse, då kasus kongruens på *-lig* användes, t. e. *årlig* afkastning, *årligt* underhåll, hans *dagliga* ration, en *minutlig* afvikelse af en millimeter o. d. med samma betydelse som »afkastning *per år*» eller »*för år(et)*» osv. Däremot inträder denna distributiva bibetydelse icke vid kasus kongruens på *-ig*, t. e. en *treårig* kalf, och stundom ej heller vid kongruenta former på *-lig*, t. e. en *ögonblicklig* distraktion. Ändtligen användas diverse prepositioner, t. e. konung *för en dag*, tjänstledighet *på (för, under) ett år*, han har inte varit hemma *på en vecka* — men »han har varit hemma *(på) en vecka*» — han har varit borta *sedan en vecka*, *sedan en vecka(s tid)*, tillfriskna *på tre dar*, han svalt *(under) tre dar*, åt inte *på tre dar*, *under loppet af tre dar*, en kalf *på tre månader* eller *om tre månader*, en tid *af tre månader*. Sväfvande (jfr § 35, 3, a) tidrymd antydes genom *inemot*, *bortåt*, *ungefär*, *cirka*, t. e. jag har nog arbete *(för) inemot*, *bortåt*, *ungefär*, *cirka en vecka*.

§ 38. Yttre status: 4. Koexistentiæ.

Till yttre status böra väl ock rättast föras de fall, som jag sammanfattar under termen status koexistentiæ (dvs. samvaro), och som afse samvaro eller icke-samvaro i rum och tid mellan de föremål, hvilka af biglosan och hufvud-

glosan betecknas. Följande hufvudsakliga fall äro här att särskilja:

1. Sociativus, då biglosan anger dylik samvaro såsom ägande rum. Hit höra tvenne specialfall:

a) Komitativus, då biglosan anger ett föremål såsom uppträdande i förening med eller i »sällskap» (lat. comitatus) med hufvudglosans, alltså såsom bevarande ett visst större mått af självständighet i uppträdandet utan att dock i detta afseende vara fullt likställd med hufvudglosans föremål (i hvilket fall ett adnexionsförhållande förelåge). Den ifrågavarande förbindelsen uppfattas alltså såsom varande af mera tillfällig natur (jfr b nedan). Det specifika kasuella uttrycksmedlet är, då fråga är om lokala förhållanden, prepositionerna *jämte, tillika med, tillsamman(s) med, tillhopa med, ihop med,* och då fråga är om temporala förhållanden, *samtidigt med,* t. e. Petterson *jämte (tillika med) familj* — jfr det adnektiva »P. *och (samt)* hans familj» — hans död *samtidigt med motståndarens seger.* Vanligtvis nöjer man sig emellertid, åtminstone då fråga är om lokala förhållanden, med det blotta *med,* t. e. kung Ring *(tillika) med sin drottning,* smultron *med grädde* — jfr adnektivt »smultron *och* mjölk» — höns *med ris,* kyckling *med sallat* — jfr adnektivt »kött *och* potatis» — det ena *(i förening) med det andra.* I sådana fall som »ett glas *med vatten*», »en tallrik *med jordgubbar*» o. d. har en betydelseförskjutning hänemot status mensuræ (»*ett glas* vatten», »*en tallrik* jordgubbar», se § 37, 1) ägt rum i den grad, att vi väl snarast fatta *med vatten* och *med jordgubbar,* trots den oblika kasusformen, såsom hufvudglosor och däremot *ett glas, en tallrik* såsom biglosor.

b) Attributivus, då biglosan anger ett föremål såsom uppträdande i mera konstant och afhängig förbindelse med hufvudglosans föremål, till hvilket det således utgör ett bihang, eller af hvilket det rentaf är en, visserligen bjärt fram-

trädande, del [1]. I alla händelser utgör biglosans föremål ett karakteristiskt »attribut» till hufvudglosans [2]. Det specifika uttrycksmedlet är här prepositionen *med*, men ytterst vanlig är också kasus komponens och mycket vanlig äfven kasus kongruens på *-ad*, *-d*, *-dd*, *-ig* och *-t*. Af den oerhörda mängden hithörande exempel må anföras: kvinna med *glasögon* : *glasögon*orm, ett barn *med blåa ögon* : ett *blåögdt* barn, en gubbe *med darrande händer* : en *darrhändt (hjulbent*, *harmynt)* gubbe, svin *med ring* (i näsan) : *ring*fingret : *ringadt* svin, fot *med stålsko* : *stålskodd* fot (*nyskodd* häst), papper *med stämpel* : *stämpel*papper : *stämpladt* papper, trakt *med skog* : *skog*strakt : *skogig* trakt, yxa *med skaft* : *skaft*yxa : *skaftad* yxa, insekt (frukt, häst) *med vingar* : *ving*frukt (»*ving*hästen») : *vingad* insekt (»fjäriln *vingad* syns på Haga»), gosse *med bara fötter* : *barfota*lasse (-munk) : *barfotad (barbent)* gosse, riddare *med pansar* : *pansar*fregatt : *(be)pansradt* bröst (»den *pansrade* näfven»), karl *med skägg* : *skägg*simpa : *skäggig* karl, stjälk *med taggar* : *tagg*svamp : *taggig* stjälk, soppa *med gryn* : *gryn*välling : *grynig* soppa, man *med grått hår* : *gråhårs*man : *gråhårig* gubbe, krigare *med sköld* : *sköld*mö (*sköld*padda), vagn *med tre hjul* : *hjul*ångare : *trehjulig* vagn, skor *med becksöm* : *becksöms*skor : *becksömmade* skor, bok *med bilder* : *bilder*bok, karl *med staf* (i hand) : *staf*karl, handske *med krage* : *krag*handske, (trädgårds)land *med jordgubbar* : *jordgubbs*land, tallrik *med smultron* : *smultron*tallrik, mannen *med lien* : *lie*mannen, riddaren *med svanen* : *svan*riddaren, pojken *med tidningarna* : *tidnings*pojken, gubben *med tittskåpet (uppnäsan)* : spögubben : *den uppnäste* gubben, skor *med höga klackar* : *högklackade* skor, ett fat *med gröt* : ett *gröt*fat, damm *med karpar* : *karp*damm,

[1] I detta fall föreligger alltså hos denna status en tendens att öfvergå i en annan, som i fråga om de båda glosornas roll i betydelseafseende utgör en direkt omvändning af partitiven (se § 39, 1).

[2] Därför att jämföra med, resp. noga skilja från, den inre status, kvalitativen (se § 41, 3), där fråga är icke om ett yttre »attribut», utan om en inre »egenskap».

mössa *med tofs* : *tof*svipa, däggdjur *med kloak (näbb)* : *kloak*djur (*näbb*mus), redskap *med piggar* : *pigg*svin, fisk *med mycket ben* : *benig* (icke »benad», se 3 nedan) fisk, hud *med fläckar* : *fläckig* (eller om attributet betecknar något som är oursprungligt och af ondo : *fläckad*) hud. Sällsynt är användningen af annan preposition än *med*, t. e. *i* uti »en fröken *i trasor*» : *trasfröken*, »hjälten *i nattrock och tofflor*», en herre *i* (eller : *med*) *storm*, *i grå ytterrock*, *i galoscher*, en riddare *i mörk rustning* osv. i fråga om kläder o. d., som man är klädd »i» (jfr »klädd *i* päls» o. d.); eller *af* uti »riddare *af runda bordet*, *af vasaorden*, *af den sorgliga skepnaden*». Sällsynt är ock kasus inkongruens, t. e. en *pennans* (eller *svärdets*) man : mannen *af pennan*. Sällsynt är slutligen numera ock det förr ej ovanliga sättet att låta biglosan uppträda i kasus rektus, placerad efter hufvudglosan, t. e. Kalle *fana* (vedernamn på en uppsalastudent, hvilken på 1870-talet bar sin nations fana [1]), Olof *storhufvud* (Rudbeck), Jergen *puckel*, Kalle *klumpfot*, riddar *Blåskägg* (där numera en förskjutning af lederna inträdt, så att den ursprungliga biglosan *blåskägg* uppfattas såsom hufvudglosa: egennamnet *Blåskägg*); jfr från äldre tider Erik *väderhatt*, Rikard *lejonhjärta*, Harald *blåtand*, Sven *tjuguskägg* o. d.

Den direkta motsatsen till sociativen — vanligen i dess egenskap af attributiv, mera sällan komitativ — är

2. Karitivus [2], som anger icke-samvaro mellan biglosans och hufvudglosans föremål, så att det sednare »saknar» (lat. caret) det förra. Att karitiven har en viss frändskap med extraessiven (se § 35, 4) och abessiven (se § 35, 18), antydes därigenom, att dess specifika kasuella uttrycksmedel är prepositionen *utan*, t. e. kung Ring *utan sin drottning* var en trumpen gäst, smultron *utan grädde* föraktar jag, en gryta *utan*

[1] Jfr uppkomsten af sådana familjenamn som *Banér* o. d., oftast syftande å sköldemärket.

[2] Termen lånad från baskiskans grammatik.

lock, en dag *utan regn* (subjunktionellt: *utan att det regnar*). Af andra kasusformationer tycks icke användas annat än kasus kongruens, bildad dels och mera sällan medelst prefixet *o-* jämte motsvarande sociativa bildning (se s. 209 ofvan), t. e. en *oskaftad* yxa: en yxa *utan skaft*, en *oblodig* seger : en seger *utan blodsutgjutelse*, *ostämpladt* papper : papper *utan stämpel;* dels och vanligen medelst den väl numera fullt till suffix öfvergångna ursprungliga sammansättningsleden *-lös* eller — särskildt om saknaden är af godo — medelst den blott på öfvergången till suffix stående sammansättningsleden *-fri*, t. e. *barnlös* person : person *utan barn*, *hudlöst* ställe (på kroppen) : ställe *utan hud*, Ivar *benlös* (jfr »Johan *utan land*») o. d., väl att skilja från sammansättningar, i hvilka *-lös* är hufvudglosa i förhållande till den föregående sammansättningsleden, t. e. *landlös* is (dvs. lös från land), *ledlös* stol (dvs. lös i lederna); *molnfri* himmel (jfr »fri *från moln*», där *fri* fungerar som hufvudglosa): himmel *utan moln*, *kvistfri* ved : ved *utan kvistar*, en *fläckfri* dräkt (motsats till »en *fläckad* dräkt», under det att t. e. »en *fläcklös* tigerhud» är motsatsen till »en *fläckig* tigerhud»; se s. 210 ofvan), en *flärdfri* (och ovanligt nog i alldeles samma betydelse *flärdlös*) man osv.

En afart af karitiven är

3. Privativus, som anger, att hufvudglosans föremål blifvit »beröfvadt» (jfr lat. privativus »beröfvande») sitt genom biglosan uttryckta attribut, hvilket under normala eller åtminstone mycket vanliga förhållanden skulle tillkomma detsamma. Det specifika uttrycksmedlet är kasus kongruens på *-ad* med eller utan samtidigt prefigeradt *af-*, som någon gång är nödvändigt, någon gång åter omöjligt att använda. Exempel utan *af-* äro *benad (fjällad)* fisk — men »*benfri* ansjovis», där man ej har att göra med den rena karitiven, som i detta fall heter *benlös* — *nackad* bof, *hasad* häst, *snoppad* cigarr (men *afsnoppad* numera väl blott i öfverförd bemärkelse liksom ock *skinnad*, ursprungligen detsamma som »flådd»). Sällan brukas

af- i t. e. *(af)skaladt* äpple, *(af)toppadt* träd, oftare däremot i t. e. *(af)kvistadt* träd (jfr karitivt *kvistfri* ved), *(af)barkadt* spö, *(af)dammadt* bord (karitivt däremot *damfritt*) och med inre böjning *(af)blädad* — oftare dock numera *afbladad*, se strax nedan — växt. Oundgängligt åter är *af-* i *aflifvad* (aldrig *lifvad* i denna betydelse!; jfr karitiven *liflös*) missdådare, *aflöfvadt* träd (jfr attributivt *löfvadt*) och en mängd andra, mindre vanliga fall såsom [1] *afbarradt* träd, *afbladad* växt, *afblommad* kamelia, *affjädrad* fågel, *affröad* växt, *afgrenad* stock, *afhattad* skyl, *afhudad* räf, *afhåradt* skinn, *afisadt* kvarnhjul, *afkalkad* hud, *afkantad* planka, *afkedjad* hund, *afkimmadt* fat, *afknoppad* växt, *afkoladt* järn, *afkopplad* hund, *afkö-ladt* fartyg, *aflossad (-lastad)* vagn, *aflindadt* barn, *afmastadt* fartyg, *afnarfvadt* skinn, *afokad* oxe, *afpälsad* resenär, *afriggadt* skepp, *afsadlad* häst, *afselad* dragare, *afspäckad* säl, *afsvafladt* stenkol, *afsvampad* sättpotatis, *afsvansad* råtta, *afvingadt* frö och med inre böjning *afväpnad* krigare; alltsammans fall i hvilka motsvarande former utan *af-* ha attributiv innebörd (jfr 1, b ofvan). Dessutom kan man visserligen i en mängd fall äfven begagna sig af prepositionen *utan*, men uttrycket blir då ofta tvetydigt, ity att »ett träd *utan bark*» kan afse både privativ och ren karitiv, under det att »ett *barkadt* träd» nödvändigtvis anger privativ.

En sorts mellanställning mellan sociativen och dess motsatser karitiven och speciellt privativen intar

4. Exklusivus, som kan vara af tvåfaldig art, allteftersom den öfvervägande påminner om sociativen eller om dess motsats:

a) Additiv, då sammanhang mellan hufvudglosans och biglosans föremål existerar, men detta förhållande i viss mån negligeras såsom varande oväsentligt, t. e. »många svenska kungar *utom* [dvs. plus] *Karl XII* ha varit dyrkade af sina soldater», »vi äro tre *utom dig*», »det kostar en krona *utom*

[1] Jfr Svenska Akademiens ordbok.

porto». I stället för prepositionen *utom* kan man i tydlighetens intresse — jfr b nedan och *utom* vid extraessiven, t. e. vi äro tre *utom ringen*, dvs. utanför ringen — använda *förutom, frånsedt, oafsedt, oberäknadt*.

b) Subtraktiv, då sammanhang mellan hufvudglosans och biglosans föremål ej existerar, men detta förhållande i viss mån negligeras för åstadkommande af en helhetsverkan, t. e. »alla svenska kungar *utom* [dvs. minus] *Karl XII* ha varit gifta», »alla *utom du*» (obs. ej nödvändigt *dig*, ehuru »styrdt» af preposition; jfr t. e. alla *utom du* äro sjuka : alla *utom dig* hatar han). I stället för *utom* kunna här brukas *förutom, med undantag af* — hvarpå alltid följer *dig, mig* osv., aldrig *du, jag* osv. — *undantagandes* (som i likhet med *utom* och *förutom* styr *du* eller *dig* osv., allteftersom hufvudglosan fungerar som »subjekt» eller icke).

Ombytta roller gentemot hvad som är förhållandet vid sociativen ha biglosan och hufvudglosan vid hvad jag kallar

5. Status principatus, dvs. biglosan utmärker det föremål, som innehar hufvudrollen (»principatet») i de båda med hvarandra förbundna föremålens inbördes förhållande. Allehanda kasusformationer komma här till användning, oftast väl kasus inkongruens, hvaremot prepositionalis visserligen ofta förekommer, men då ej sällan med en nyans i betydelsen, som förskjuter denna status hän emot åtskilliga andra, för hvilka den för tillfället använda prepositionen är ett mera specifikt uttrycksmedel. T. e. *Petterssons* familj (jfr sociativen: Pettersson *med familj)* : *pettersonska* familjen, *kungens* svit : *den kungliga* sviten, *fruktens* vingar : *frukt*vingarna : vingarna *på frukten, båtens* segel : *båt*seglen : seglen *på båten, taflans* ram : *tafvel*ramen : ramen *på taflan, hudens* fläckar : *hud*fläckarna : fläckarna *på huden, flodens* strand : *flod*stranden : stranden *af floden, cirkelns* tangent : *cirkel*tangenten : tangenten *till cirkeln, templets* förgård : *tempel*förgården : förgården *till templet, stek*såsen : såsen *till steken, tiggar*staf : staf *åt (för) en*

*tiggare, goss*kläder : kläder *åt en gosse*, en *Guds* ängel : en ängel *hos Gud*, *karlens* skägg : skägget *på karlen*, *papperets* stämpel : stämpeln *på papperet*, *traktens* skog : skogen *i (på) trakten*, *stjälkens* taggar : taggarna *(p)å stjälken*, *vällingens* gryn : grynen *i vällingen*, *bokens* bilder : bilderna *i boken*, *dammens* karpar : karparna *i dammen*, *kung Rings* jarlar, *riddarens* rustning.

§ 39. Yttre status: 5. Partitionis.

Slutligen för jag till yttre status äfven hvad jag kallar status partitionis (af lat. partitio »delning»), vid hvilka frågan gäller förhållandet mellan delen och det hela, hvartill den hör eller hvari den ingår. Här föreligga följande båda specialfall:

1. Partitivus — det hufvudsakliga hithörande fallet — då biglosan utmärker det hela, hvaraf hufvudglosans föremål alltjämt (jfr 2 nedan) utgör en del. Det specifika kasusmärket är prepositionen *(ut)af*, ofta äfven *bland* eller *på*, hvilken sistnämnda preposition dock vanligen är utbytt mot *af*, i händelse hufvudglosan själf styres af en preposition, särskildt ifall denna är *på*. Därjämte förekommer emellertid mycket ofta kasus inkongruens, ofta äfven komponens. T. e. en gren *(ut)af trädet (på trädet)* : en *trädets* gren : en *träd*gren, en vik *(ut)af hafvet* : en *hafs*vik, de äldre *bland (af) prästerskapet*: *prästerskapets* äldste, en medlem *(ut)af föreningen* : en *föreningens* medlem : en *förenings*medlem, taket *på kyrkan* (men : på taket *af kyrkan*) : *kyrkans* tak : *kyrk*taket, kanten *på (af) åkern* (på kanten *af åkern*) : *åkerns* kant : *åker*kanten, slutet *på (af) berättelsen* : *berättelsens* slut, foten *på stolen* (vid foten *af bildstoden*) : *stolens* fot : *stol(s)*foten, tinnarna *på (af) templet* (på tinnarna *af templet*) : *templets* tinnar : *tempel*tinnarna, sista stunden *af (i) mitt lif* : *mitt lifs* sista stund, slutet *på (af) dagen* : *dagens* slut, hälften *af mitt rike*, en prick *af lagen*, en tunna *af rågen* (jfr status materiæ i »en *råg*tunna»,

se § 41, 1), ett öre *af lönen*, en bit *af tårtan* (jfr »en *tårt*bit», som kan höra hit, men dock oftare innehåller status materiæ), en *af (bland) de aderton*, fyra *utaf (bland) dem*, den yngre *af gossarna*, den störste *af (bland) gossarna*, den yppersta *af (bland) alla*, många *af (bland) judarna*, tre månader *af året* (distributivt: *på året*, *om året* eller *per år*), första månaden *af (på)* året: *årets* första månad. Sällsynt är kasus rektus, t. e. en del (ett tiotal) *soldater* (= *af soldaterna*), några *mina vänner* (= *af* eller *bland mina vänner*), i hvilket sistnämnda exempel den förskjutning af ursprunglig hufvudglosa till biglosa och tvärtom kanske redan skett, som otvifvelaktigt ägt rum i »*många* judar» i stället för »många *af (bland) judarna*». Kasus kongruens tycks här alls icke komma till användning.

En afart af den egentliga partitiven är följande, med privativen (se § 38, 3) i viss mån besläktade, men äfven densamma direkt motsatta status:

2. Separativus (jfr lat. separatus 'afskild'), då hufvudglosans föremål ej längre, eller ännu ej, utgör en del af det hela, som genom biglosan betecknas. Det specifika kasusmärket är äfven här prepositionen *af*, som således ofta blir tvetydig (möjlig att uppfatta såsom partitivmärke), t. e. foten *af en gris*, huden *af kreaturet* (jfr privativen i »kreaturet *utan hud*» och den subtraktiva exklusiven i »kreaturet *utom huden*»), bladen *af fläderbusken* (användas till te). Därjämte brukas ofta den äfvenledes på samma sätt tvetydiga kasus komponens, t. e. *gris*foten, *kreaturs*huden, sällan däremot kasus inkongruens, t. e. (i hög grad tvetydigt) »*fläderbuskens* blad användas till te». Otvetydig är däremot — liksom *på* vid den egentliga partitiven — här prepositionen *till*, som dock blott användes, när biglosan utmärker ett dödt föremål, hvarvid antydes en blifvande förening, resp. återförening, t. e. nyckeln *till kappsäcken*, skifvan *till bordet*, foten *till stolen*.

§ 40. **Inre status: 1. Klassifikationis.**

Status klassifikationis, dvs. de klassificerande, afse omfångsbestämning. Det föremål, som genom den ena glosan betecknas, »är» (såsom det populärt uttryckes) det, som genom den andra anges, dvs. det ena föremålet faller helt eller delvis inom det andras sfär, det förra i fråga om subordinerade (dvs. hvarandra öfver- eller underordnade) eller ekvipollenta (dvs. med hvarandra likvärdiga [1]) begrepp eller föreställningar såsom *stad* : *Stockholm*, *Alexander den stores lärare* : *Aristoteles*, det sednare åter vid fråga om interfererande [2] begrepp eller föreställningar såsom *neger* : *slaf*. Vi få här fyra möjligheter:

1. Status identitatis, då de båda glosornas föremål äro identiska (och de dem afseende begreppen eller föreställningarna alltså ekvipollenta) samt själfva glosorna sålunda åtminstone ockasionellt (jfr s. 18 ff. ofvan) synonyma, dvs. olika namn på samma sak. Normalt brukas här kasus rektus, ofta placerad efter hufvudglosans, t. e. *Alexander den stores lärare* Aristoteles, Ivan *lejonriddaren*, min far *statsrådet*, du *Olle*. Härvid förtydligas förhållandet ofta genom ett mellan de båda glosorna inskjutet *nämligen*, *dvs.* eller *eller*, någon gång det utländska *alias*, t. e. »en af våra största skalder, *nämligen Kellgren*», »Sverges förste kristne konung, *dvs. Olof skötkonung*», »järfven *eller filfrasen*», »Orvar Odd, *alias O. P. Sturzen-Becker*». Därjämte förekommer, ehuru sällan, sammansättningar af typen »prinsen-*regenten*», där väl sednare leden är biordet, som alltså här undantagsvis bildar en postpositiv kasus komponens. Möjligen höra ock hit sådana fall med växlande kasus komponens, inkongruens och prepositionalis som *råds*herrarna : *rådets* herrar ledamöter : herrarna *af rådet*, *ditt tempels* heliga fristad: »den heliga fristaden *af ditt tempel*» (Wallin).

---

[1] Jfr närmare Wundt, *Logik*, 2. aufl., I, 131.
[2] Jfr ofvan s. 148 med not 1.

2. Status generis, då biglosan utmärker det öfverordnade begrepp eller föreställning — det »genus» — till hvilket hufvudglosans föremål hör, eller i hvilket det åtminstone för tillfället inrangeras. Normalt användes äfven här kasus rektus, t. e. *staden* Stockholm [1], *namnet* Oskar [2], *begreppet* triangel, *tecknet* kors, *titeln* professor, *ätten* Sture. Hit höra väl äfven sådana exempel som *ministären* Boström, *fallet* Norberg, där ursprungligen föreligga attributiva sociativer af typen »Kalle *fana*» (se s. 210 ofvan), hos hvilka emellertid med tiden inträdt en förskjutning dels i fråga om de båda med hvarandra förbundna glosornas roller, så att hufvudglosan blifvit biglosa och omvändt, dels i fråga om betydelsen af orden »Boström» och »Norberg», så att dessa ej längre betyda blott vissa bestämda personer, utan ock en ministär, resp. ett rättsfall. Undantagsvis förekommer kasus inkongruens, t. e. *stackars* du (= »*stackare* du» eller »du, *stackare*»), *stackars* Olle, »den *satans* (= satan) Pettersson», vulgärt äfven »den *djäfla* (= *djäfvuln*) P.» Än mera sällsynt är, att prepositionen *af* eller kasus komponens användes, t. e. ett visst slag *af jord* : *jord*art.

3. Status definitivus (eller som det hittills kanske oftast hetat »epexegeticus»), då biglosan anger en specialisering [3] af det öfverordnade begrepp eller föreställning — det genus — som af hufvudglosan betecknas; alltså den direkta motsatsen till föregående status [3]. Här brukas vanligen kasus inkongruens eller komponens, t. e. *korsets* tecken : *kors*tecknet, »må *träldomens* blotta namn» (Kellgren): »ditt *Oskars*namn emot oss klingar» (G. Nyblæus), *Stockholms* stad, *Sverges* rike, *Stygens* flod, *Karlsborgs* fästning, *Västernorrlands* län,

---

[1] Obs. att det i fortsättningen måste heta t. e. »är vacker», ej »vackert», dvs. att här, undantagsvis, kongruensen regleras af biglosan, ej af hufvudglosan.

[2] I fortsättningen: »är vackert»; jfr föreg. not.

[3] Status speciei vore därför en exakt term, som jag dock ej vill begagna mig af, eftersom den saknar hvarje anknytning till hittills gängse terminologiskt språkbruk.

triangelns begrepp, *språkets* gåfva : *änke*fru, *flicke*barn, *gran*träd, *myll*jord, *människo*släkte, *mans-*, *kvinns*person, *hval*fisk, *kropps*hyddan, *rygg*taflan, *hufvud*knoppen. Ett särskildt intressant fall af kasus inkongruens är *Hans (Hennes, Eders)* Majestät (Högvördighet, Nåd osv.), som ursprungligen ej hört hit, enär de tyska uttryck, af hvilka de nu anförda svenska äro efterbildningar, från början innehållit status possessoris (se § 42, 14, a). Jämte de båda såsom nyss nämndt vanligaste kasusformationerna förekommer ock rätt ofta prepositionalis medelst *af*, t. e. titel *af professor : professors* titel : *professors*titeln, exemplar *af boken : bok*exemplar, studenterna *af Stockholms nation : Stockholms nations* studenter, jord *af ett visst slag : ett visst slags* jord. Ej heller sällsynt är numera kasus rektus — som dock i detta fall härstammar från en i fornsvensk tid inkongruent kasus — i sådana fall som *Växjö* (fsv. *Væxioar* > *-oa*, slutligen *-o*) stift, *Åbo* (fsv. *Aboa* > *-o*) stad, *Uppsala*, *Visby* och *Umeå* städer, *Hjo* samhälle, *Norrtälje* badort, *Frövi* station osv. genomgående, då biglosans grundform ändas på vokal [1], men äfven annars stundom, t. e. *Kalmar* stad och naturligtvis *Borås* samhälle o. d., då grundformen ändas på *s*. Sällsynt är däremot kasus kongruens, t. e. *stureska* ätten : *sture*ätten : *Sturarnas* ätt, *professorlig* värdighet : *professors*värdigheten : *professors* n. h. o. värdighet. Vanlig är kongruent kasus endast af *du* (sällan *jag*), alltså *din* (resp. *min*), t. e. *din* stackare (åsna osv.), jag *min* arme tok o. d. [2]

---

[1] Obs. däremot, att *Falu* bergslag o. d. innehåller oblik kasus af *Falun*.

[2] Se E. Schwartz i Arkiv f. nord. fil. XV, 182 ff., Noreen i Pedagogisk tidskrift 1898, s. 396. Annorlunda E. Tegnér, *Om genus*, s. 115 ff. (= Sv. Ak:s handl., Ny följd VI, 325 ff.), som anser status possessoris (se nedan § 42, 14, a) här föreligga, en åsikt som i väsentligt förbättradt skick framställes äfven af Kock i Arkiv XVI, 241, och som möjligen kan vara riktig i fråga om det historiska ursprunget af åtminstone vissa hithörande fall såsom »ditt dumhufvud» o. d. (hvarefter »din åsna» o. d. då skulle vara analogibildningar), men ej i fråga om den nuvarande uppfatt-

4. Status interferentiæ, då biglosan och hufvudglosan beteckna interfererande [1] begrepp, som i det föreliggande fallet ömsesidigt specialisera hvarandra. Vanligast torde här vara användningen af kasus komponens, t. e. *skräddargesäll* o. d., hvarvid det får bero på sammanhanget, hvilken af lederna som uttrycker det specialiserande begreppet, t. e. »han är bara skräddar*gesäll*, inte skräddar*mästare*» gentemot »han är *skräddar*gesäll, inte *skomakar*gesäll». Andra dylika exempel äro *negerslaf, änkedrottning, karlakarl* [2], *karlstackare, tjufpojke* (väl alltid ett species af *pojke*, således »skälmaktig pojke», ej »pojkaktig skälm»; detsamma gäller i fråga om det med omvänd ordning mellan lederna bildade) *pojkskälm* och *pojkslyngel*. Lika vanlig är kanske emellertid kasus rektus, t. e. *(min) bror* Karl (där *Karl* betyder 'person med namnet Karl'), *professor* Noreen, *skräddar* Larsson osv. allmänt vid s. k. titlar. Sällsynta äro andra kasusbildningar. Dock förekomma både — med böjning af hvad som i de nyssnämnda sammansättningarna utgjorde andra leden! — kasus kongruens, vanligen på *-aktig* (detta suffix dock innebärande den betydelsenyansen, att hufvudglosans föremål ej strängt taget är, utan blott starkt påminner om biglosans eller tvärtom), mera sällan på *-(i)sk*, och kasus inkongruens på *-s*, sällan *-a*, samt — med böjning af hvad som i ofvannämnda sammansättningar utgör första leden! — prepositional medelst *till*, t. e. *slyngelaktig* pojke : slyngel *till pojke* : *pojk*slyngel, *satanisk (djäfvulsk)* pojke : *satans* [3] *(djäfla)* pojke : satan (djäfvul) *till pojke* (jfr huggare *till predikant*, baddare *till poet* osv.) : *pojk-*

ningen af konstruktionens innebörd; jfr hvad ofvan yttrats om »Hans Majestät» o. d., som nu hör hit, ehuruväl detta ej från början varit fallet.

[1] Se ofvan s. 148 med not.

[2] Detta ord utgör, semologiskt betraktadt, numera ingen s. k. tavtologisk sammansättning, ity att den förra leden har fått en betydelse motsvarande det latinska *vir* (person utmärkt för manlighet), den andra däremot en som svarar mot det latinska *mas* (person af mankön).

[3] Med annan, mildare, betydelse af »satan» än i föregående exempel.

sate (*pojk*djäfvul; men ej »predikanthuggare, poetbaddare» o. d.), *stackars* (dvs. 'olycklige') karl : stackare (dvs. 'ynkrygg') *till karl* : *karl*stackare.

§ 41. Inre status: 2. Kvalifikationis.

Status kvalifikationis afse innehållsbestämning, dvs. den ena glosan anger antingen — vid en mera materiell syn på saken — det »ämne», hvaraf den andra glosans föremål »består», eller — vid en mera ideell betraktelse — den »egenskap», hvaraf det ifrågavarande föremålet »kännetecknas». Vi få alltså här flera fall att särskilja:

1. Status materiæ, då biglosan anger det ämne (»materia»), hvaraf hufvudglosans föremål helt eller åtminstone väsentligen utgöres. Det vanliga uttrycksmedlet är kasus komponens eller ock prepositionen *af*, t. e. *hår*lock, *champinjon*omelett, *ben*knapp : knapp *af ben*, *majs*mjöl : mjöl *af majs*, *lärjunge*hopen : hopen *af lärjungar*, *kvinno*flock : flock *af kvinnor*, *fåra*hjord : hjord *af får*, *damm*moln : moln *af damm*, *lager*krans : krans *af lager*, *sten*hus : hus *af sten*. Sällsynta äro både kasus inkongruens och kongruens, t. e. *löfträdens* (stora) grupp, *daggens* pärlor (: *dagg*pärlorna : pärlor *af dagg*), en *gyllene* ring (: *guld*ring : ring *af guld*), *poetiskt* album (: *poesi*album). Däremot är det icke sällsynt, att *af* utelämnas, hvarigenom uppstår det tämligen ovanliga fallet af kasus rektus i postpositiv ställning, t. e. en kull *(af) änder* (: en *and*kull), en hop *(af) knektar* (: en *knekt*hop), en samling *(af) poesier;* ja stundom är *af* här alldeles oanvändbart, t. e. en summa *pengar* (: en *penninge*summa [obs. aldrig : *penge-!*]), en bit *tårta* (: en *tårt*bit; jfr »en bit *af tårtan*», där partitiv föreligger), en dryck *vatten*, en klunk *vin*. Om den glosa, som utmärker kvantiteten, utgöres af en närmare preciserad måttbestämning, förskjutes förhållandet mellan hufvud- och biglosa, så att status mensuræ (§ 37, 1) inträder. Sådana fall som t. e. en *famn ved* (: *ved*famn), ett *glas vatten*, ett *glas*

vin (obs. aldrig i samma betydelse *vinglas!*) kunna möjligen ännu vara i någon mån tvetydiga, men t. e. *en kanna* mjölk, *en skäppa* korn o. d. erbjuda otvetydigt status mensuræ.

2. Status figuræ är på så sätt raka motsatsen till föregående status, att biglosan här utmärker den så att säga form, hvari det ämne gjutits, som hufvudglosan betecknar. Den härför använda kasus är vanligen inkongruens, mera sällan prepositionalis medelst *i* — som dock lättare kan bli tvetydig genom att medge en tolkning såsom inessiv eller partitiv — t. e. *husets* stenar : stenarna *i huset, kransens* lager : lagern *i kransen, ringens* guld : guldet *i ringen, hjordens* får : fåren *i hjorden, källans* vatten : vattnet *i källan, drufvans* saft : saften *i drufvan* osv.

3. Status kvalitativus (eller, såsom hittills vanligt, »kvalitatis») föreligger, då biglosan anger en egenskap (»kvalitet») eller ett ideellt innehåll hos hufvudglosans föremål. Det vanligaste konstruktionssättet är härvidlag visserligen det, att biglosan utgöres af en kongruent form, t. e. ett *snällt* barn, en *vacker* kvinna, *gamla* människor osv.; men såsom af exemplen synes, äro dessa icke, åtminstone icke i egentlig och vanlig mening, några böjningsformer af t. e. något »snällhet», »vackerhet», »gammalhet» o. d. Bortse vi därför från dessa bildningar, så är af de särskildt för ifrågavarande ändamål skapade böjningsformerna prepositionalis medelst *af* den vanligast förekommande, dock att vid sidan af denna ej sällan står en vanligen ganska oregelbundet bildad kasus kongruens, t. e. en sak *af vikt* : *viktig* sak, en man *af dygd* : *dygdig* man, en man *af goda seder* : *sedig* och (i olika betydelse) *sedlig* man, en man *af förtjänst* : *förtjänt* man, ett namn *af betydenhet* : *betydande* namn, kvinna *af stor fägring* : *mycket fager* kvinna. Stundom brukas — på grund af analogisk påverkan från den attributiva sociativen — *med* i stället för *af*, t. e. en man *med (af) snille* : *snillrik* man, man *med (af) talang* : *talangfull* man. Sällsynt är kasus komponens, t. e. *heders*man : man *af heder* :

t. e. rikedom *på (af) guld (gods, nåd, känsla)* : *guld*rikedom : *känslans* rikedom, full *af helig anda (af ondt, af* — vulgärt *i* — *fan, med nåd, med bölder)* : *nåde*full : *andans* fullhet, behof *af pengar* : *penninge*behof [obs. aldrig : *penge-!*].

Med de föregående fallen nära besläktad och därför lämpligast att i detta sammanhang anföra är äfven

6. Status limitativus (ofta, men oegentligt kallad »inre objekt» eller »innehållets objekt») då biglosan anger den utsträckning, i hvilken den genom hufvudglosan betecknade verksamheten — ty om en sådan är väl här alltid fråga — gäller såsom sådan, alltså den begränsning (lat. limes), som af biglosan sättes för hufvudglosans valör i fråga om dess betydelseinnehåll. I följd af denna sin uppgift måste biglosan helt eller — och detta oftast — delvis utgöra samma semem (dvs. ha samma betydelseinnehåll och omfång, jfr s. 21 ff. ofvan) som hufvudglosan, vare sig detta gemensamma innehåll uttryckes genom etymologiskt besläktade (och morfologiskt sammanhörande) former, t. e. *sjunga* en (högstämd) *sång*, eller icke, t. e. *äta* (läcker) *mat*. Det förstnämnda fallet, nämligen att biglosan och hufvudglosan äro af alldeles samma betydelsevidd, är ett så sällsynt fall, att jag är oviss, huruvida det öfverhufvud existerar, ehuruväl så vanligen antas. Att det icke är fallet i t. e. sjunga *en högstämd sång*, äta *läcker mat*, sofva *en lätt sömn*, strida *en hjältemodig strid*, dricka *en bitter dryck*, spela *ett högt spel*, lefva *ett vildt lif*, dansa *en vacker dans* o. d., är uppenbart, enär det i biglosan ingående attributet (*högstämd* osv.) ju specialiserar densamma därhän, att uttrycken komma att betyda ungefär : sjunga *en hymn*, äta *läckerheter*, sofva *en blund*, strida *en hjältekamp*, dricka *galla*, spela *ett vågspel*, lefva *röfvarelif*, dansa *polka* osv., hvarigenom ju den skenbara identiteten mellan hufvud- och biglosa försvinner och uttrycken bli likställda med sådana, där klarligen endast partiell identitet mellan hufvud- och biglosa råder, såsom t. e. sjunga *visor*, äta *korf*, dricka *vatten*, spela

vist, lefva *högt* — där sammanhanget med status modi framträder — gå *en spatsertur* o. d. Men huru förhåller sig saken, därest ett dylikt specialiserande attribut »saknas»? Antingen beror då denna uppfattning — nämligen att attribut ej förefinnes — på ett rent förbiseende, i ty att attributet verkligen existerar, ehuru det uppträder först i det följande, ofta i form af en bisats eller som »apposition», t. e. slå *ett slag för trosfriheten*, ta *ett tag med motståndaren*, strida *en strid som är alltigenom hopplös*, lefva *ett lif, människan ovärdigt*, eller ock någonstädes i det föregående, t. e. (Tegnérs) »Dig jag sjunger *en sång*», som väl är att uppfatta som »jag sjunger *en sång åt Dig*», dvs. en din hyllningssång. Eller ock föreligger något slags ellips, detta antingen på så sätt, att »attributet» i fråga är »underförstådt» såsom varande på grund af sammanhanget självklart, t. e. slå *ett slag!*, ta *ett tag!*, uttryck som under en viss gifven situation med nödvändighet komma att få här nyss ofvan angifna speciella innebörd; eller ock på så sätt, att biglosan för tillfället får uppbära en s. k. pregnant betydelse, dvs. att vid dess producerande något sådant som »i ordets fullaste och egentligaste betydelse» underförstås eller på sin höjd genom prosodiska uttrycksmedel (intensitets-, tonalitets- eller kvantitetsförhållanden) antydes, t. e. »han förstår minsann att lefva *lifvet*» (i detta ords fullaste mening), »nu skall vi slå *ett slag*» eller »ta *ett tag*» (nämligen ett riktigt duktigt sådant), »ät *mat!*» (och inte sådant, som är ett blott njutningsmedel, eller något rentaf oätbart).

Såsom af ofvan anförda exempel framgår, är det normala uttrycksmedlet här kasus rektus, och i denna öfverensstämmelse med objektets konstruktionssätt (jfr lat. »*vitam* vivere» lika väl som »*vitam* amare») är väl att söka anledningen till att man i här förevarande fall plägat tala om »objekt». Vid användning af verbalsubstantiva på *-ande* såsom hufvudglosor måste dock biglosan konstrueras med preposi-

tionen *af*, t. e. sjungandet *af visor* (jfr »sjunga *visor*»), eller bilda kasus komponens, t. e. *korf*ätandet (ehuru intet *korf*-äta, utan blott »äta *korf*» [1] finnes), *vatten*drickandet osv.

§ 42. Inre status: 3. Dependentiæ.

Hvad jag kallar status dependentiæ afser något slags förhållande af beroende eller afhängighet (lat. dependentia), vare sig detta är ensidigt eller ömsesidigt. En mängd specialfall föreligga här:

1. Status kausativus (eller, som det i latinska grammatikan heter »causæ»), då biglosan anger grund, orsak (lat. causa) eller anledning till det, som genom hufvudglosan betecknas. Den uttryckes vanligen genom en medelst en hop olikartade prepositioner eller subjunktioner bildad kasus partikularis. De vanligaste prepositionerna äro *af*, *på grund af*, *i följd af*, *till följe af*, *öfver* (detta särskildt när hufvudglosan uttrycker en känsla eller sinnesstämning), *för*, *för .. skull*, *tack vare* [2], t. e. ett skri *af smärta*, rytande *af vrede*, tårar *af glädje*, handling *af plikt(känsla)*, rodnad *af blygsel*, stum *af häpnad*, förlamad *af skräck*, sjuk *(till följe) af sina sår*, tjänstledig *på grund af* (eller: *för*) *sjukdom*, ryktbar *för (på grund af) sin lärdom*, arg *för rakt ingenting*, straff *för sitt brott*, ur stånd att tala *för tårar*, hatad *för sin stolthet(s skull)*, olycklig *för sin skönhets skull* (eller: *i följd af*, *till följe af sin skönhet*), segra *tack vare sitt mod och sin uthållighet*; men: glädje *öfver utnämningen*, vrede *öfver förolämpningen*, häpnad *öfver hans beteende*. Prepositionalis kan dock stundom ersättas af kasus komponens eller inkongruens, t. e. *smärte-*, *vredes*skri, *sår*feber, *sjö*sjuka, *glädje*tårar, *plikt*handling, *vällust*rysning (Stagnelius), *seger*byte, -rus, -drucken, *skräck*förlamad; eller ock: ett *smärtans*, *vredens* skri, *återseendets* glädje, *blygselns*

[1] Obs. däremot, att man i sådana fall som »äta (upp) *korfven*» eller »äta *af korfven*» har att göra med verkligt objekt (se s. 236 nedan).

[2] Om *genom* se 7 nedan (s. 231).

rodnad. Har biglosan satsform, så användes om hvartannat ett dussin kausativa subjunktioner, t. e. han röt, *ty, för (det) att, emedan, alldenstund, eftersom* (i lägre stil blott *efter*), *därför att, ity att, förty att* (de båda sistnämnda arkaiserande) *han var vred;* han var vred *på grund af att, öfver att, enär, för (det) att* [osv. se strax ofvan] *han blifvit förolämpad*, men: *då han ju blifvit f.* och: *ty han hade blifvit f.*

Ytterst nära denna status står

2. Status konditionis (eller »konditionalis»), då biglosan anger villkor, förutsättning eller betingelse (lat. conditio) för det, som genom hufvudglosan betecknas. Egentligen är förhållandet mellan de båda glosorna här alldeles detsamma som vid föregående status, blott med den skillnaden att här grundens eller orsakens realitet lämnas in suspenso, dvs. att det omdöme, som skulle förbinda de båda tankeelementerna, involverar ett biomdöme, som lämnar grundens reella existens därhän [1]. Det normala uttrycksmedlet utgöres af vissa prepositionella formationer, t. e. jag kommer *i händelse af (under förutsättning af, förutsatt) hans samtycke, posito regn* stannar jag hemma. Oftast har emellertid biglosan satsform, och den erhåller då oblik form förmedelst den ena eller andra af en mängd olika subjunktioner, t. e. jag kommer, *om, såvida, så framt, därest, i fall (att) han samtycker därtill; när solen skiner*, så blir det varmt; *då man sagt a*, bör man säga b. De två sistnämnda exemplen stå ju kausativen så nära, att de med nästan lika stort skäl kunde hänföras dit. Att de — liksom vissa kausativer — ha sitt psykologiskt motiverade ursprung ur en ursprunglig temporal inessiv, resp.

[1] Häri besticker sig just skillnaden mellan s. k. hypotetiska och kategoriska omdömen, hvilka sålunda ej äro, som den gängse logiken lär, sidoordnade, än mindre hvarandras motsatser, utan förhålla sig som species till genus eller, om man så vill, som två omdömen (A + b) till ett (A), t. e. »solsken (hvars förhandenvaro för tillfället jag lämnar därhän) värmer» eller »solsken — jag lämnar dess förhandenvaro för tillfället därhän — värmer», kortare uttryckt: »Om solen skiner, så blir det varmt».

postessiv, framgår af användningen af de från början specifikt temporala *när* och *då;* jfr den nära frändskapen mellan en temporal inessiv som »*vid (under) solsken* blir det varmt» och kausativen »*i följd af (till följe af* m. m.*) solsken* blir det varmt».

Nära kausativen står ock

3. Status normativus (eller »sekutiven»), då biglosan anger »normen» eller den ledande synpunkten för det, som genom hufvudglosan betecknas. Det specifika uttrycksmedlet är prepositionerna *enligt (i enlighet med, i öfverensstämmelse med, på grund af)* och med någon nyans i betydelse *efter*, t. e. — stående mycket nära kausativen — »*enligt (efter) min mening* tvifvelaktigt, *enligt (efter) egen uppgift* myndig»; mera utprägladt normativt: »dom *enligt gällande lag, efter Mose lag,* en bearbetning *efter Rydqvist* [1], åtgärd *på grund af (i enlighet med, i öfverensstämmelse med) kungl. förordningen af 1851,* att döma *efter utseendet (skenet),* sälja *efter vikt,* göra *efter någons önskan* [1], sång *efter noter (gehör),* dans *efter hornmusik,* marsch *efter trumman»* [1]. Sällsynt är användningen af *på*, t. e. gå *på höft, på känn, på ett ungefär, på en slump.*

Raka omvändningen af det betydelseförhållande, som vi funnit i de hittills behandlade status dependentiæ, erbjuder

4. Status konsekutivus, då biglosan anger följden (lat. consecutio) eller verkan af det, som genom hufvudglosan betecknas. Det specifika uttrycksmedlet är prepositionen *till* (ofta åtföljd af oblik substantivform på *-s*) eller före infinitiv *(till) att.* Mycket ofta användes ock kasus komponens, mindre ofta kasus kongruens på *-(l)ig* eller inkongruens på *-ande.* Vid satsform hos biglosan brukas subjunktionen *så att* (i mycket hög stil äfven endast *att*, vulgärt däremot äfven endast *så*). Exempel: ett slag *till döds*, jagad *till döds*, dömd

[1] Här märkes lätt den, för öfrigt genom användningen af *efter* tydligt nog markerade, psykologiskt motiverade upprinnelsen ur en ursprunglig postessiv.

till döden, dömd *(till) att dö*[1]: *döds*dom, -dömd (jfr status respektivus i *lif*dömd), -fara (jfr respektiven i *lifs*fara), -offer, -sjuk, -skjuten, -straff (jfr respektiven i *lifs*straff), -stöt, -synd, -sår, -trött : *dödlig* synd, ångest, oro, *dödligt* sår, sjuk : *dödande* ångest, oro : han har fått ett slag, sår, blifvit skjuten, är trött, sjuk, *så att han dör* (resp. var sjuk, *så att han dog*); piskad *till blods* : *blods*hämd : *blodig* hämd : piskad, *så att han blöder*; en handling *till gagn och glädje* : *gagnelig och glädjande* handling : handla, *så att det gagnar och gläder*: *sorge*barn, -bref, -bud : *sorglig* underrättelse *(sorgligt* budskap*)*; svartsjuk *till raseri* : svartsjuk, *så att han rasar*. På gränsen till resultativen (se 10 nedan) stå sådana fall som »dansa sig *trött* : vara *trött*körd», »byggnaden målas *röd* (huset målas *rödt*) : byggnaden *röd*målas».

Därest följden uppfattas såsom åsyftad (och eventuellt ännu icke inträdd eller ernådd), sålunda icke blott såsom följd utan därjämte ock såsom »immanent» grund, så föreligger en modifikation af konsekutiven, nämligen

5. Status finis (eller »finalis» [2]), då biglosan uttrycker ändamålet (lat. finis), afsiktén eller syftet med det, som genom hufvudglosan betecknas. Det nära sammanhanget med föregående status träder i dagen därigenom, att nästan alldeles samma uttrycksmedel användas för båda, i det att äfven här prepositionalis medelst *till* (före infinitiv *till att*, *för att* eller endast *att*) eller kasus komponens är det vanligaste. En

[1] Däremot kan icke i högsvenskan såsom i finländsk svenska *att* med följande infinitiv användas i ett fall sådant som t. e. (Topelius, Läsning för barn, femte boken, s. 56; Stockh. 1880) »Af den häftiga stöten hade kaptenen och allt manskapet fallit *att sitta*» i stället för högsvenskt *så att de sutto*. Heidenstams »det mål han jagar slutar *att bli* [afser att betyda: blir till slut] *en skenande häst*» måste därför anses som språkfel; jfr »han slutar att läsa» = upphör att läsa osv.

[2] Vida bättre vore »spektativus», därest »finalis» ej vore så fastläst som det är, särskildt i sådana uttryck som »finalsats», »finala konjunktioner» o. d.

viktig afvikelse från konsekutivens konstruktionsätt utgör dock användningen af de för status finis specifika subjunktionerna *för (att)* och — i högre stil — *på det (att).* Exempel äro: papper *till omslag, (till) att slå om med* : *omslags*papper; tyg *till en klänning* : *klännings*tyg; vapen *till kastning, (till) att kasta med* : *kast*vapen; trä *(till) att slå med* : *slag*trä; penna *(till) att skrifva med* : *skrif*penna; ett ord *till förklaring* : ett *förklarande* ord; elixir *att ge lif med* : *lifgifvande* elixir : *lifs*elixir; sträfvan *till (efter) oberoende*; tvång *till bekännelse* : använda tvång *för att få honom att bekänna, på det att (för att) han må fås att bekänna;* född *till seger* : *seger*född, -buren; »rustad så *till strids som sångs*» (Tegnér) : *strids*rustad; läsa *på examen* : *examens*läsning; gå ut *(för) att jaga;* han gjorde det *för (till) att afleda misstankarna* : *för (på det) att misstankarna skulle afledas.* Å andra sidan visar sig sammanhanget med kausativen i användandet af *för* eller *för . . skull,* t. e. arbete *för födan (uppehället),* göra något *för Sverges väl* (jfr *till Sverges nytta* eller *fördel*), en uppoffring *för barnens (husfridens) skull.*

Mycket nära den föregående står

6. Status kommodi och inkommodi, då biglosan uttrycker det, till hvars förmån (gagn, lat. commodum) eller nackdel (skada, lat. incommodum) hufvudglosans föremål är till eller åtminstone är afsedt att vara till. Den uttryckes genom prepositionerna *för* (så väl oftast), *åt, till* eller, och detta ytterst ofta, genom kasus komponens, sällan däremot kasus inkongruens, t. e. döden *för fäderneslandet,* strid *för friden,* talet *för fosterlandet,* rum *för resande,* byrå *för tjänstefolk* : *tjänstefolks*byrå, biljett *för barn* : *barn*biljett, toalett *för damer* : *dam*toalett : *damernas* toalett, stuga *för sjuka* : *sjuk*stuga, pung *för pengar* : *penning*pung, vatten *för munnen* : *mun*vatten, plats *för annonser* : *annons*plats (-pelare), en bok *för barn* : *barn*bok, läsning *för folket* : *folk*läsning, förmyndaren *för barnet* : *barnets* förmyndare, mat *för (åt) svin* : *svin*mat : *svinens* mat, foder *åt kreaturen* : *kreaturs*foder : *kreaturens* foder,

understöd (hjälp) *åt fattiga* : *fattig*understöd (-hjälp), arbeta *åt (för) sin husbonde*, lock *till en låda* : ett *låd*lock, glas *till vinet* : ett *vin*glas, ordbok (register) *till lagen* : *lag*ordbok (-register). I fråga om status inkommodi kan också *mot* användas, t. e. droppar *mot (för) tandvärk* : *tandvärks*droppar, medel *mot* [aldrig *för!*] *frossan* : *fross*medel, skärm *mot snön* : *snö*skärm. Dock är kasus komponens vida vanligare, t. e. *insekt*pulver [icke gärna »pulver mot» och än mindre »för insekter»], *fläck*vatten, -tvål, *flug*papper, -svamp, *rått*gift, *mal*ört, *storm*hake (på fönster) m. m.

Såsom ett hithörande specialfall får väl kanske betraktas den status, som i latinska grammatiken plägar kallas »ethicus» och i svenskan väl blott visar sig i och genom formen *mig* i sådana vändningar som t. e. det var *mig* en led krabat (lymmel, skälm o. d.), en duktig karl (huggare, baddare o. d.).

Nära kausativen (se 1 ofvan) står däremot det fall, då »orsaken» är (icke såsom vid den rena kausativen mer eller mindre »immanent», utan) af så utvärtes natur som möjligt, nämligen en yttre vehikel för en verksamhet. Detta är hvad som kallas

7. Status instrumenti [1], då biglosan anger medlet eller verktyget (lat. instrumentum) för den verksamhet, som genom hufvudglosan betecknas. Stundom är det naturligtvis rätt svårt att uppdraga gränsen mellan en verklig orsak — med ty åtföljande kausativ — och ett blott medel. Då prepositionen *genom* användes, ha vi ofta väl kanske snarast att göra med kausativ, t. e. »bli lärd *genom flit*, frisk *genom arbete*, vinna lindring *genom hoppet*», men närmare status instrumenti står dock t. e. »bli rik *genom sin hustru*», och otvetydig sådan föreligger i fall sådana som t. e. »få kännedom *genom bref*, kvitteras A. Nilsson *genom K. Pettersson*». Det specifika uttrycksmedlet för ifrågavarande status är emellertid pre-

[1] Icke att förväxla med »instrumentalis», en term som vanligen får afse en kasus-formation, icke en status.

positionen *med* (mera sällan, men otvetydigare, *medelst*, arkaiserande *förmedelst*), vid sidan hvaraf dock ofta kasus komponens och i högre stil äfven kasus inkongruens förekomma, t. e. skuren *med knif*: *knif*skuren : *knifvens* skåra i köttet, styng *med värja (nål)*: *värj- (nål-)*styng: *värjans* styng, tala *med ögonen* : *ögon*språk : *ögonens* språk, jakt *med falk*: *falk*jakt, slag (rapp) *med en käpp*: *käpp*rapp: *käppens* slag, befordran *med posten* (eller: *per post*): *post*befordran: *postens* befordran af brefvet var långsam, vinna seger *(för)medelst (tack vare, genom) list*: *listens* seger öfver redligheten, mord *medelst gift*: *gift*mord, sydd *med maskin*: *maskin*sydd. Snarast höra väl hit äfven sådana fall som: *korsets* förargelse (Galaterbrefvet 5, 11), *korsets* (dvs. lidandets) väg (psalmboken 235, 6), ehuruväl det förra kunde uppfattas som kausativ, det senare som definitiv (se § 40, 3).

Intressantast bland hithörande exempel äro de, i hvilka hufvudglosan utgöres af en verbalform. I detta fall har nämligen biglosan ofta formen af kasus rektus och har därför hittills vanligen förblandats med verkligt »objekt» (se 9 nedan). Emellertid förekommer stundom äfven vid verbalformer en alternativ konstruktion med preposition, t. e. betala något *med pengar*: betala *pengar* för något: *penninge*likvid, kasta *(med) en sten* öfver kyrktornet: ett kast *med en sten*: *sten*kast, spela *(med) kort eller tärning* : spel *med kort eller tärning* : *kort*spel, spela *(på) fiol*: *fiol*musik : *fiolens* musik, åka *med (på) järnväg* eller *efter två hästar*, men åka *skridsko* [alltid utan preposition]: *skridsko*åkning, begåfva någon *med en hel förmögenhet*, men ge någon *en hel förmögenhet* (hvilket sistnämnda exempel naturligtvis icke mer än det näst föregående erbjuder något »objekt» i och med de kursiverade orden).

En ny modifikation af kausativen få vi fram genom ett närmare skärskådande af de fall, då hufvudglosan betecknar en (i och genom handlingar ådagalagd) verksamhet (aktion) eller öfverhufvud ett utöfvande (funktion) af något. Därvid

tänka vi oss nämligen i regeln någon eller något, som utför denna verksamhet — vare sig direkt eller mera indirekt med tillhjälp af något verktyg eller annat medel — eller är representant för och bärare af detta utöfvande. Uttryckes nu denna någon eller detta något i och genom biglosan, så erhålla vi en ny status, nämligen

8. Subjektivus, då biglosan anger utöfvaren af det (handlande, tillstånd, procedur, process o. d.), som genom hufvudglosan betecknas. Man kan här skilja på två fall, allteftersom hufvudglosan uttrycker ett tillstånd (en oföränderlig funktion) eller en verksamhet (en serie af funktioner, innebärande en förändring af tillståndet). Vi få alltså:

a) Status fungentis — öfvergående i status præbentis (§ 41, 4), i fall funktionen kan betraktas som en »egenskap» hos biglosans föremål — då hufvudglosan betecknar ett »tillstånd». Den uttryckes vanligen genom kasus inkongruens (alldeles undantagsvis kongruens), mera sällan komponens, t. e. *barnets* sömn, *hans (min)* död, *Fredrik I:s* regering: *kvinno*regering. På gränsen till status præbentis stå (enligt hvad nyss ofvan påpekats) t. e. *faderns* vilja : *faders*vilja, *moderns* kärlek : *moders*kärlek, *hans (mitt)* minne (är klent): *manna*minne o. d.

b) Status agentis, då hufvudglosan betecknar en »verksamhet». I likhet med föregående uttryckes denna status vanligen genom kasus inkongruens (endast rent undantagsvis kongruens) eller komponens, men dock — i motsättning till föregående därjämte synnerligen ofta genom prepositionalis med *af*, t. e. *soldaternas* uppror : *soldat*upproret : ett uppror *af soldater*, *en omyndigs* brott : brott *af en omyndig*, *häxors* dans : *häx*dans : dans *af häxor*, *kvinnors* arbete (regemente) : *kvinno*arbete (-regemente, *kvinnfolks*göra) : arbete *af kvinnor*, *damernas* fria val : ett påhitt *af damerna*, (han är) *mig* kär (*min* älskling!) : älskad *af mig* (kär *för mig!*). Hit hör naturligtvis allt som i den gängse elementargrammatiken plägar kallas

»agent», t. e. slukad *af en varg*, dragen *af ett lokomotiv* osv., ehuru det är obefogadt att, såsom oftast sker, inskränka denna term till att blott afse konstruktioner med »passivt verb». Ej alldeles sällsynt är användningen af kasus rektus, t. e. kvitteras *A. Nilsson*, gifvet å Stockholms slott den 7 jan. 1906 *Oscar*, bevittnas (justeras, godkännes) *O. Pettersson*.

Men en verksamhet (eller en funktion) äger i regeln ej blott en utöfvare, utan ock ett föremål för densamma. Uttrycker biglosan detta föremål, så föreligger

9. Status objektivus, vid hvilken biglosan anger föremålet — eller, som det ofta får heta, det »afficierade» (jfr 10 nedan) eller »yttre (jfr § 41, 6, s. 224 ofvan) objektet» — för den aktion eller funktion, som genom hufvudglosan betecknas, detta antingen direkt eller åtminstone indirekt genom angifvande af utöfvaren. Denna synnerligen vanliga status kan uttryckas medelst alla möjliga kasus. Bland de oblika äro mycket vanliga först och främst kasus komponens och prepositionalis, bildad oftast medelst *af*, men äfven med anlitande af allehanda andra prepositioner; vanlig är i något högre stil kasus inkongruens, minst vanlig däremot kongruens. T. e. *lykt*tändare : tändandet *af lyktan* : *lyktans* tändande, *urkunds*publikation : publikation *af urkunder* : *urkundernas* publikation : *urkundliga* publikationer, *latin*studiet : studiet *af latin* : *latinets* studium : *latinska* studier, *kreaturs*stöld : stöld *af kreatur*, *kyrk*väktare : *kyrkans* väktare, *barn*dop : dop *af barn* : *barnets* dop, *hår*klippning : klippning *af håret* : *hårets* klippning, *bok*katalogisering : katalogisering *af böcker* : *böckernas* katalogisering, *ordförande*val : val *af ordförande* : *ordförandens* val (kasserades), *hjälte*minnet : minnet *af hjälten* : »*den tappres* minne det blifver» (Geijer): *ditt* minne (skall länge lefva), *fullmakts*granskning : granskning *af fullmakter* : *fullmakternas* granskning, *himla*stormande : stormningen *af borgen* : *fästningens* stormande, *fång*-, *skog*vaktare : vaktare *af svin* : *fångarnas* vaktare, *fosterlands*kärlek : kärlek

(sång) *till fosterlandet* (men: kär *i någon*): *fosterlandets* försvar(are): *fosterländska* sånger, *tålamods*prof, -pröfvande: pröfvande *(för) tålamodet*, *guds*fruktan, -tro: fruktan *för Gud* (men: tron, tanken *på Gud*). Jämför ytterligare de skiftande prepositionerna i sådana fall som: en prydnad *för sitt stånd*, hälsning *till vännerna*, förtröstan *på Gud*, hätskhet (hån) *mot sin välgörare*, seger *öfver fienden*, leda *vid arbetet*, strid (kamp) *med (mot) öfvermakten*, sträfvan *efter rikedom*, längtan *efter* (eller med ursprunglig allativ: *till*) *landet*.

Kasus rektus användes aldrig, då hufvudglosan utgöres af en substantivform, men väl stundom i förbindelse med adjektivformer, t. e. trogen *(mot) sin herre*, *sin vän* bevågen, *sin monark* underdånig, *sin make* (men med oblik form: *dig*, *honom*) huld, *sin välgörare* (men oblikt: *oss*, *eder*, *dem*) högeligen förbunden o. d. Ytterst vanlig däremot är denna kasus, då hufvudglosan utgöres af en verbalform — participier däri inberäknade — och i detta fall är den väl det vanligaste uttrycksmedlet för objektet, t. e. vakta *kyrkan*, tända *lyktorna*, älska(nde) *fosterlandet*, stjäla *kreatur*, publicera *urkunder*, pröfva(nde) *tålamodet*, döpa *barn(et)*, klippa *hår*, studera *latin*, katalogisera *böcker*, hedra *sitt land*, varsebli (bli varse) *fienden* osv. Men att grundformen skulle vara — frånsedt några oblika pronominalformer såsom *mig*, *dig*, *honom*, *dem* osv. — den enda vid verbal hufvudglosa använda kasus, är ett groft, ehuru allmänt gängse, misstag, såsom redan utförligt uppvisats af G. Borgström i uppsatsen 'Om objektet' [1] (där dock fortfarande mycket får heta »objekt», som ej rimligtvis kan så benämnas). Borgström har nämligen där påpekat, dels att adjektivformer ofta stå med objekt (jfr de nyss ofvan meddelade exemplen: trogen *sin herre* osv.) [2], dels att detta vid både adjektiv- och verbalformer mycket ofta konstrueras med

[1] I tidskriften Verdandi för 1897, s. 273 ff.

[2] Att äfven substantivformer kunna förbindas med objekt, har han däremot icke observerat.

allehanda prepositioner [1], t. e. rädd *för honom* (jfr da. »ræd *ham*» utan preposition), vred (ilsken) *på någon* (jfr däremot »vrede, ilska *mot någon*»), tacksam (välvillig, artig) *mot henne*, kär *i alla flickor* m. m.; tigga pengar [limitativ] *af de rika* (men utan preposition: tigga a'f *dem* deras pengar), längta (sucka, trå, sträfva, törsta) *efter frihet* (men: eftersträfva *frihet* [2]), stjäla kreatur [limitativ] *från grannen* (men utan preposition: »stjäla frå'n» eller »frånstjäla *grannen* hans kreatur»), krusa (fjäska, frukta, bäfva) *för motparten* [jfr respektiven i »bäfva *för sina barns lif*» o. d.], kämpa (gyckla) *med sin motståndare*, synda *mot Gud*, bryta *(mot) öfverenskommelsen (lagen)*, hälsa (tänka, hoppas, tro, förargas, förtörnas, skälla, vredgas) *på sin vän* (men: hälsa på' *sin vän*), se (känna, lukta, höra, smaka) *på något* (men: »se på' *denna bok*» och »se *denna bok*»), hälsa *(till) sina bekanta*, lyssna *till mig* (men: »hör *mig*» eller »hör på' *mig*» eller »hör *på mig*»), be *till Gud* (men med följande respektiv: be *Gud* om något), längta *till landet:* jag längtar *marken*, jag längtar *stenarne*» (Heidenstam) [3], röra (vämjas, ledas) *vid maten* (men äfven »röra *maten*» och alltid »vidröra *maten*»), le (grina, skratta) *åt honom* (men: bele, skratta ut *honom*), befalla *(öfver) sina tjänare*, härska (segra) *öfver alla* (men: behärska, besegra *alla*) m. m. d., där i allmänhet prepositionen tydligt nog röjer objektivens psykologiska upprinnelse ur någon mera yttre status.

[1] Jfr numera äfven G. Körting, *Bemerkungen über den Begriff und die Teile des grammatischen Satzes* (Kiel 1905), s. 25 f.: »die Notwendigkeit, auch ein präpositionales Objekt anzuerkennen, erhellt beispielsweise daraus, dass in syntaktischen Verbindungen, wie span. 'el padre ama al hijo' oder frz. 'j'ai de l'argent' (grundfälschlich sog. Teilungsartikel), das dem Prädikate nachfolgende und von ihm abhängige Substantiv doch garnicht anders denn als Objekt sich auffassen lässt»; och han tillägger med allt skäl: »Es bedarf die Lehre vom Objekt sowohl überhaupt als auch in bezug auf die einzelnen Sprachen noch einer gründlichen Revision».

[2] Väl alldeles isoleradt är Heidenstams: »han trår *sitt hemlands kaj*».

[3] Om det obefogade i klandret af denna konstruktion se R. G:son Bergs *Stilideal och stilistik* (i Stockh. Dagblad 4 apr. 1902).

Följande tvenne, mycket vanliga afarter af objekt äro af särskildt intresse och förtjäna därför att här intaga en särställning:

a) Partitivt objekt föreligger, då biglosan utmärker ett föremål som icke i sin helhet, utan endast till någon större eller mindre del är objekt för den genom hufvudglosan betecknade verksamheten. Det specifika uttrycksmedlet är prepositionen *af*, t. e. äta *af korfven* (jfr den rena objektiven i »äta [hela] korfven» och limitativen i »äta korf»), dricka *af vinet* (jfr »dricka vinet» och »dricka vin»), en dryck *af vinet*, köp *af det här tyget!*, ta *af sina besparingar*. Jfr den partitiva status instrumenti som föreligger i ett sådant fall som »han gaf honom [objekt] *af sitt öfverflöd*», dvs. han begåfvade honom *med en del af sitt öfverflöd* (jfr s. 232 ofvan).

b) Korrelativt[1] objekt föreligger, då hufvudglosan utmärker (hvarken själfva verksamheten eller dess utöfvare, utan) det medel, som användes för att göra det föremål, som genom biglosan betecknas, till objekt för en viss — ofta eller oftast icke i och genom själfva språkmaterialet antydd — verksamhet. De båda glosorna beteckna sålunda på sätt och vis »korrelata» föremål, de där stå till hvarandra i ett af den ifrågavarande verksamheten och dess utöfvare förmedladt inbördes sammanhang och ömsesidigt förhållande. Det specifika uttrycksmedlet är kasus komponens, t. e. *kork*skruf (dvs. skruf hvarmed man drar upp korkar), *papperss*ax (sax hvarmed man klipper papper), *potatis*klubba (att krossa potatis med), *te*sked (att röra om te med), *penn*knif (att formera pennor med), *socker*tång (att gripa socker med), *sås*slef (att servera sås med), *stöfvel*knekt (att afdraga stöflar med), *eld*gaffel, *växt*press, *nagel*fil, *dyng*grepe, *mur*bräcka, *nöt*knäppare, *ved*bärare [ett husgeråd, icke en person], *stek*vändare, *mat*-

[1] »Indirekt» vore den kanske mest exakta termen, som dock är oanvändbar, enär uttrycket vanligen användes i vidt afvikande betydelse (af skäligen oklar innebörd).

hämtare, *ljus*släckare, *säng*värmare (jfr däremot den normala objektiven i *järn*bärare, *tidnings*hållare, *sol*visare o. a.).

Men det är emellertid icke nog med att en verksamhet förutsätter en utöfvare (agent), ett medel (instrument) och ett föremål (objekt). Den plägar äfven, om lyckan är god, leda till ett resultat i form af en produkt eller en effekt. Uttryckes detta genom biglosan, så föreligger

10. Status resultativus, då biglosan anger resultatet — hittills vanligen, men mycket olämpligt, kalladt det »efficierade objektet»[1] i motsats till det »afficierade», dvs. det egentliga och verkliga objektet (se 9 ofvan) — af den verksamhet, som genom hufvudglosan betecknas. Det är tydligt, att denna status står den ofvan (under 4) behandlade konsekutiven ytterst nära, så att gränsen (mellan å ena sidan »verkan, följd», å andra sidan »resultat, produkt») ofta är svår att uppdraga. Också ha båda dessa status samma prepositionella uttrycksmedel, nämligen *till*. Denna preposition användes emellertid endast i de fall, då äfven objektet fått språkligt uttryck, t. e. hans [objekt!] val (kröning) *till konung*, välja (kröna, utropa) någon *till konung*, han [obs. att objektet här fungerar såsom principalglosa[2]] valdes *till konung*, bären kokas (bärens kokning, koka bären) *till mos*, dubba någon *till riddare*, döpa barnet *till Olof*, befordra honom *till professor*, förkläda (kläda ut) sig *till tiggare*, upplåta ett rum *till samlingslokal*, leja någon *till dräng*, promovera någon *till doktor*, taga någon *till make (maka)*. Sällan användes annan preposition, t. e. slå (hugga) något *i stycken* (bitar); jfr konsekutiven »gå *i kras*». Är däremot icke objektet uttryckt, så står biglosan, därest hufvudglosan utgöres af en specifik

[1] Äfven »produktobjekt», se M. Nygaard, *Norrøn Syntax* (Kra 1906), s. 90 f.

[2] Jfr Westman i Pedagogisk tidskrift för 1900, s. 298 f., och Körtings (a. st., s. 23) påpekande af att vid passiva verb »das Satzsubjekt nur scheinbares Subjekt, das Adverbialsubstantiv [dvs. agenten] dagegen wirkliches Subjekt ist».

verbalform [1], i kasus rektus [2] (ofta stående på gränsen till en postpositiv kasus komponens, så att t. e. *laga mat, hugga ved* o. d. antingen redan öfvergått eller åtminstone hålla på att öfvergå till »gruppord» [3]); därest åter hufvudglosan utgöres af en substantivform — äfven sådana som äro för substantiv- och verbparadigmet gemensamma [4] — så står biglosan i kasus komponens, i högre stil äfven i kasus inkongruens eller prepositionalis med *af.* T. e. hugga *ved* (jfr objektiven i t. e. »hugga *veden* i ännu mindre bitar): *ved*huggning (-huggare): *vedens* [5] huggning: huggningen (huggandet) *af veden* [5], välja *konung*: *konunga*val: *konungens* val (skedde på allmänt riksmöte; jfr objektiven i t. e. *konungens* val till ordförande för kongressen): val *af konung*, koka *sylt* (jfr objektiven i t. e. koka *syltet* för att ta bort jäsningen): *sylt*kokning: *syltets* kokning: kokandet *af sylt*, baka *skorpor*: *skorp*bak: *skorpornas* bakning: bakandet *af skorpor*, bilda *myter*: *myt*bildning: *myternas* bildning: bildandet *af myter*, bygga *ett hus*: *hus*bygge: *husets* byggande: byggandet *af huset*, dubba *riddare*: *riddare*dubbning: *riddarnas* dubbning: dubbandet *af riddare*, promovera *doktorer*: *doktors*promotion: *doktorernas* promovering: promoverandet *af doktorer*, bryta *nya banor*: *ban*brytande, lägga *grund*: *grund*läggande, rödja *väg*: *väg*rödjare, trycka *en bok*: *bok*tryckare, leja *dräng* (men objektiv i »leja *en annans dräng*»), taga *maka* (men objektiv i »taga *makan* från honom»), skära *pipor* (i vassen; men

[1] Med »specifika verbalformer» menar jag sådana, som äro egendomliga för verbparadigmet, dvs. icke ingå äfven i ett substantiv- eller adjektivparadigm, såsom förhållandet är med t. e. *ätande(t), kärande(n), kallad(t), drucken, -et* o. d.

[2] Det är endast i detta fall som den hittills plägat kallas (efficieradt) »objekt»: Att denna term härvidlag användts, beror naturligtvis på att latinet, tyskan och fornsvenskan här, liksom vid det verkliga objektet, använda kasus »ackusativus».

[3] Om denna term se Formläran, inledningen.

[4] Jfr s. 238 not 3.

[5] Kan äfven vara objektiv.

objektiv i »skära sönder *pipan*»). På gränsen till objektiven står t. e. arbeta *på en afhandling* o. d., till limitativen t. e. gråta *blod*, skrifva *bref* o. d.

Ett med det ofvan under 10, b behandlade fullt analogt fall föreligger i den korrelativa afart af resultativen, som uppstår genom att hufvudglosan utmärker (hvarken själfva verksamheten eller dess utöfvare, utan) det medel, som användes för att medelst en viss — ofta eller oftast icke i och genom själfva språkmaterialet antydd — verksamhet åstadkomma det resultat, som genom biglosan betecknas. Det specifika uttrycksmedlet är äfven här kasus komponens, t. e. *ved*yxa (dvs. yxa hvarmed man hugger, så att »ved» uppstår), *sömn-*, *kräk*pulver (pulver, som man ger in, så att sömn, resp. kräkning uppstår), *vin-*, *tidnings*press (jfr det korrelativa objektet i *bref*press), *glass*maskin, *bra*ständare [ett husgeråd, icke en person; jfr det korrelativa objektet i *grädd*skummare].

Liksom en verksamhet förutsätter en utöfvare, så förutsätter ock produkten en sin upphofsman eller åtminstone en, om ock opersonlig, ursprungskälla. Stå hufvud- och biglosa till hvarandra i förhållandet af produkt och upphof eller omvändt, så erhålla vi följande tvenne nya status:

11. Status provenientiæ (eller 'producentis'), då biglosan betecknar upphofvet (»proveniensen», dvs. upprinnelsen) till det, som genom hufvudglosan angifves. Man kan här vid behof nödtorfteligen särskilja trenne specialfall:

a) Status procreatoris (af lat. procreator 'alstrare')[1], då biglosan betecknar den eller de lefvande väsen, af hvilken eller hvilka det genom hufvudglosan betecknade föremålet är, rent sexuellt betraktadt, födt eller från hvilken, resp. hvilka det härstammar, vare sig omedelbart eller genom andra generationers förmedling. De normala uttrycksmedlen äro dels, och

[1] Den gamla, i och för sig mycket goda termen »genitiv» är ej här användbar, eftersom den ju med tiden kommit att betyda så mycket annat.

detta i synnerhet i högre stil, kasus inkongruens på *-s* (såsom vanligt hos vissa pronomina ersatt af kongruens, t. e. *min*, icke *jags*) eller prepositionalis med *af*, dels åter, och detta i synnerhet i lägre och mellanstil, prepositionalis med *till* eller *åt*, t. e. *en god faders* son: son *af (till) en god far, af (till, åt) en garfvare; hans (min)*[1] *dotters* son: son *af en dotter till honom (mig), till en dotter af honom (mig); konungens* barn: barn *af (till) konung Oskar II; Peterssons* dotter: dotter *af (till, åt) P.*[2]; *detta folks* döttrar: »söner *af ett folk* (som blödt)», »du folk *af frejdad stam*» (dvs. förfäder?); *trädets* frukt: frukten *af* — aldrig *till* eller *åt* såsom i fråga om människor och djur — *detta träd*. Mera sällan — och aldrig af egennamn — användes kasus komponens, t. e. *bror*son (men: *brors*dotter, -barn), *syster*son, -dotter, *son*son, -dotter, *dotter*son, -dotter, *konunga*barn, *kanin*ungarna (: *kaninens* ungar: ungarna *till en kanin* födas blinda). Mycket sällsynt äro — frånsedt de ofvannämnda pronomina — kasus kongruens, t. e. *de kungliga* barnen, *peterssonska* barnskaran, de *nordiska* folken (jfr ett barn af *Norden*), allt fall som väl dock ej erbjuda exempel på denna status i sin renhet.

b) Status auktoris, då biglosan anger den eller de individer, som (icke sexuellt, utan) intellektuellt eller materiellt äro upphofsmän (lat. auctores) eller skapare af hufvudglosans föremål. Den uttryckes genom alla slags kasus om hvartannat, t. e. *Snoilskys* dikter: dikter *af Snoilsky, Rafaels* madonna: en madonna *af Rafael*, en *Bellmans* dikt, en *snille*blixt [hithörande blott då *snille* fattas personligt; annars innehållande kvalitativ], *snille*foster [alltid hithörande]; *de larssonska* teckningarna, *vallinska* psalmboken (skolan), *linnéska* systemet, *linneanska* trädgården.

---

[1] Hithörande biglosor af 2 ordningen (se s. 176 ofvan) utmärkas här medelst spärrad kursivering.

[2] »*Peterssons* Olle» betyder nog i allmänhet »P:s son Olof», men kan väl ock afse hans springpojke eller någon annan hans underlydande.

c) Status originis, då biglosan anger något, som på ett mer eller mindre opersonligt sätt är ursprung (lat. origo) eller källa till hufvudglosans föremål. Den uttryckes vanligast genom kasus inkongruens på *-s* (hos vissa pronomina alltid utbytt mot kongruens) eller prepositionerna *af, efter, från*, mera sällan genom kasus komponens, t. e. *solens* ljus: ljuset *af (från)* solen : *sol*ljuset, *hjältens* aska: askan *efter hjälten, karlens* lik : liket *af (efter) karlen, fläderbuskens* blad : bladen *af fläderbusken* [om dessa båda uttrycks tvetydighet se s. 215 ofvan], *getens* mjölk : mjölk *af en get : get*mjölk (-ost), arfvet *efter min far* : mitt *far*sarf, ett arf *af (från) gamla fäder* : *fäderne*arf, knifvar *från Eskilstuna : eskilstuna*knifvar, ost *från Schweiz : schweizer*ost, en *kojans* son o. d. Märk särskildt motsättningen mellan å ena sidan »Horn *af Åminne*, Josef *af Arimatia*, Jesus *af Nasaret*» o. d., å andra sidan »grosshandlar K. *från Göteborg*, häradshöfding P. *från Skåne*» osv. i fråga om modernare och mindre högtstående personligheter. Stundom användes äfven — utom i de ofvan antydda pronomina — kasus kongruens, t. e. *svenskt* järn : järn *från Sverge, rysk* kaviar : kaviar *från Ryssland, arabiska* hästar : hästar *från Arabien*.

En med status instrumenti (se 7 ofvan) besläktad afart af status originis föreligger, då biglosan icke anger självfva ursprungskällan, utan verktyget eller vehikeln för frambringandet af den produkt, som af hufvudglosan betecknas, t. e. *hyfvel-, såg- fil*spån.

Den raka omvändningen af status provenientiæ utgör

12. Status produkti, då biglosan anger afkomman, alstret, produkten eller öfverhufvud något, som ur det af hufvudglosan betecknade upphofvet härflyter eller härstammar. Det torde vara onödigt att uppdela denna status i specialfall (prokreati, operis o. d.), motsvarande de vid föregående status angifna (se 11, a—c ofvan). Uttrycksmedlen äro här af lika mångfaldig art som i det näst föregående fallet.

Vanligast är användningen af kasus inkongruens, därnäst af prepositionerna *till, åt* (dock aldrig vid förhållande till en »auktor»), *af* (dock aldrig vid prokreationsförhållande, detta väl emedan den psykologiska utgångspunkten här ej utgöres af ett ablativförhållande, för hvilket ju *af* är ett normalt uttryck); så kasus komponens och sällsyntast kongruens. T. e. *dotterns (sonens)* far (mor) : far (mor) *till (åt) en dotter* (son), *fars* mor : mor *till (åt) far : far*mor, *konungens* moder : moder *till (åt) konungen : konunga*modren, *P:s* förfäder : *de p-ska* anorna (stammödrarna o. d.) [1], *diktens* författare : författaren *af (till) en dikt : roman*författaren (jfr *kantat*kompositören, *akvarell*målaren o. d. som står resultativen ytterst nära, se 10 ofvan) : *poetisk* [tvetydigt!] författare, *förslagets* upphofsman : upphofsmannen *till detta förslag, skolans* grundläggare : grundläggaren *af skolan, världens* skapare, *flodens* källa, *sakens* ursprung : ursprunget *till detta, ekens* hemland, *det ondas* upphof osv.

Men hufvudglosans och biglosans föremål kunna ock vara med hvarandra intimt förbundna, utan att någotdera behöfver vara mera ursprungligt än det andra. Denna art af ömsesidigt beroende (samhörighet, förvandtskap, frändskap, affinitet) leder oss till

13. Status reciprocitatis (dvs. ömsesidighetsförhållande), då biglosan utmärker något, som står i ett (vare sig sexuellt eller andligt betraktadt) nära förhållande till hufvudglosans föremål, utan att därför någotdera kan sägas inta en ursprungligare eller underordnad ställning, i det att fastmera båda förutsätta hvarandras tillvaro på samma nivå. Förhållandet uttryckes oftast medelst kasus inkongruens (resp. hos vissa pronomina kongruens), t. e. *hustruns* man, *mannens* hustru, *Gustafs* flamma, fästmö, bror, syster, svåger, kusin, släkting, vän(inna), kamrat, landsman, *Annas* fästman, *hans* (resp. *sin*) änka [men icke »*hennes* änkling» i motsvarande

[1] Jfr att däremot hvarken »*de konungska, konungsliga*» eller »*kungliga* föräldrarna» betyder detsamma som »*konungens* föräldrar».

betydelse¹]. Ofta brukas äfven prepositionalis, t. e. *bror (syster) till Gustaf, fästmö åt (till) Gustaf, änka efter en professor.* Sällsynta äro såväl kasus komponens, t. e. *bond*hustrun, *professors*änkan, som — utom vid de ofvannämnda pronomina — kongruens, t. e. *de petterssonska* släktingarna. Intar däremot någotdera föremålet en underordnad ställning — såsom otvifvelaktigt fordom var förhållandet äfven med t. e. »hustrun», så att då ett »Gustafs hustru» betydde »den hustru som G. äger» i detta ords egentligaste mening — så komma vi öfver till

14. Status possessivus, dvs. det fall då mellan de båda kontrahenterna existerar ett äganderättsförhållande eller åtminstone det förhållandet, att den ena disponerar, styr eller befaller öfver den andra. Härvid föreligga två hvarandra alldeles motsatta fall:

a) Status possessoris (af lat. possessor 'ägare'), då biglosan utmärker den som »äger» (disponerar, befaller, styr), t. e. *tiggarens (min) hund (slaf), professorns glasögon, gossens kläder, P:s pigor (drängar) osv.* I stället för den ojämförligt oftast brukade kasus inkongruens (resp. hos vissa pronomina kongruens) förekommer någon gång prepositionalis med *af*, t. e. »slaf *af sitt begär*» (Tegnér): *begärens* slaf. Däremot är det näppeligen ett possessionsförhållande, eller åtminstone intet utprägladt sådant, som uttryckes medelst prepositionerna *hos, vid* och *i* uti sådana fall som t. e. drängarna *hos Persson,* kyparna *hos Svanfeldt,* tjänstemännen *vid kommerskollegiet* (: *kommerskollegiets* tjänstemän), ämbetsmännen *i staden* (: *stadens* ämbetsmän), liksom ej heller medelst kasus komponens i ett sådant fall som *kollegie*tjänstemännen. Intressanta äro de på franskt inflytande beroende fallen af (postpositiv) kasus rektus, t. e. hotell *Belfrage,* villa *Andersson,* dvs. *B:s* hotell, *A:s* villa.

b) Status possessionis (af lat. possessio 'besittning, egendom'), då biglosan utmärker det som »äges» (disponeras,

befalles, styres), t. e. *husets* ägare : ägare *af (till) huset : husägare*, *hundens* herre : herre *till en hund* (jfr »herren *till Östanå*»), *drängens* husbonde : husbonde *åt en dräng*, *Frankrikes* konung : konung *af Frankrike*, *Rysslands* kejsare : kejsare *öfver (af) Ryssland* : *ryska* kejsarn, *lampans* ande, *vår* drottning osv. Såsom synes användas här allehanda kasus, af hvilka dock inkongruens och prepositional med *af*, *till*, *åt* äro de vanligaste.

I en massa andra fall än de ofvan exemplifierade tala vi visserligen om »ägande» af något, men detta uttryck tas då i en öfverförd och ofta mycket oegentlig betydelse. Vanligen har man i så fall att göra med status principatus (se ofvan s. 213 f.).

§ 43. Inre status: 4. Konkordiæ och diskordiæ.

Hvad jag kallar status konkordiæ (lat. concordia 'endräkt') och diskordiæ (lat. discordia 'tvedräkt') afser förhållanden af öfverensstämmelse eller motsättning. De viktigaste fallen äro följande:

1. Status komparationis[1] föreligger, då två föremål jämföras (jfr lat. comparatio 'jämförelse') med hvarandra i fråga om någon viss gemensam egenskap, hvarvid de befinnas helt eller delvis stämma med, respektive (graduellt) skilja sig från hvarandra. Hufvudglosan utgöres här af ett uttryck för själfva egenskapen, genom hvars förmedling de båda föremålen bringas i jämförelse med hvarandra; biglosan åter i regeln (jfr s. 247) af ett uttryck för det af de båda föremålen, som utgör det, hvarmed det andra — primärt gifna

[1] »Komparativ», såsom termen lyder i de kaukasiska språkens grammatik, vore i och för sig det lämpligaste uttrycket, men är nu oanvändbart, eftersom det redan är i vår grammatiska litteratur allmänt gängse i en helt annan betydelse. För öfrigt passar den af mig valda termen bra i betraktande af den latinska grammatikens hithörande »ablativus comparationis», som enligt min terminologi innebär »status komparationis differentiæ» (se s. 246 nedan).

— jämföres. Tvenne tydligt skilda specialfall kunna här urskiljas:

a) Status ekvativus[1] (jfr lat. æquus 'lika', æquatus 'likställd'), då egenskapen tillkommer de båda föremålen i samma eller ungefär samma grad eller åtminstone på ett snarlikt (liknande, likartadt; jfr similitativen, se 2 nedan) sätt. Denna status uttryckes vanligast genom prepositionen (jfr s. 143 f. ofvan) *som*, men äfven andra kasusbildningar, framför allt komponens, användas ymnigt, t. e. han är stark (har styrka) *som en björn*, rik *som Kresus*, from *som ett barn* : *barna*from : *barnsligt* from, god *som en ängel* : *ängla*god, vacker (glad, stolt) *som en gud* : *guda*vacker (-glad, -stolt) : *gudomligt* skön (*gudomlig* skönhet), hög *som en kämpe* : *kämpa*hög, stor *som en jätte* : *jätte*stor, klar *som dagen* : *sol*klar, grym *som en djäfvul* : *djäfvulskt (sataniskt)* grym (*djäfvulsk* grymhet), god *som (själfva) himlen* : *himmelskt* god, varnande *som en profet* : *profetiskt* varnande, torr *som fnöske* : *snus*torr; jfr vidare *krit-*, *snö-*, *lilje*hvit, *natt-*, *beck-*, *sot*svart, *gull*gul, *himmels*blå, *rosen-*, *tegel-*, *purpur-*, *korall-*, *cinnober*röd, *klot-*, *ägg*rund, *sten-*, *ben*hård, *dy*blöt. Utgöres hufvudglosan af en specifik verbalform, så kan i stället för *som* användas *för* eller ock kasus rektus inträda, t. e. visserligen »han betraktas *som förrädare*», men »anses *för* (*som*) förrädare» och »kallas (*för*) förrädare», ehuru återigen »har namn (om sig) *som förrädare*» eller »har rykte (om sig) *som girig(buk)*». — Om själfva uttrycket för egenskapen af brakylogiska skäl utelämnas, så att de båda med hvarandra jämförda föremålens glosor få direkt bestämma hvarandra, t. e. »en sten (stor) *som ett hus*», så ha vi att göra med en ny status: similitativen (se 2 nedan).

b) Status differentiæ (af lat. differentia 'åtskillnad'), då egenskapen tillkommer det ena föremålet i högre (eller lägre) grad än det andra. Biglosan konstrueras här genom-

[1] Termen lånad från de kaukasiska språkens grammatik.

gående med prepositionen (jfr s. 143 ofvan) *än*, samtidigt med att hufvudglosan, dvs. uttrycket för egenskapen, antar en särskild form, den s. k. komparativen, bildad antingen suffixalt (medelst *-are*, *-re* o. d., alltid uttryckande högre grad) eller perifrastiskt medelst användande af hjälporden *mer(a)* eller *mindre*, vanligen ställda före, sällan efter sitt hufvudord, t. e. du är lyckligare (bättre) *än jag* [vulgärt: *mej*], mer(a) anspråksfull *än hon*, lycklig mer(a) [1] *än de flesta*, mindre pålitlig *än han*. Är hufvudglosan sammansatt af ett biord och ett hufvudord, kan komparativen inställa sig såväl hos biordet som hos hufvudordet, t. e. du är oftare sjuk (sjuk oftare) *än jag*, lyckligare (mera lyckligt) lottad *än han*, lyckligt utrustad mer *än de flesta:* ofta sjukare (mycket lyckligare) *än han*.

En afart af denna status uppstår, då två (icke föremål, utan) egenskaper jämföras med hvarandra. I så fall brukas aldrig den enkla, utan blott den perifrastiska komparativen, t. e. han är mer(a) stolt *än egenkär*, stolt mer(a) *än egenkär*, mer(a) lärare *än vetenskapsman*, lärare mer(a) *än forskare*.

2. Status similitativus, då biglosan anger något, som hufvudglosans föremål är i något afseende snarlikt, påminnande om, »liknande» (lat. simile, ty. ähnlich), mera sällan exakt »lika» (lat. æquum, ty. gleich). Similitativen, som historiskt sedt väl genom ellips och brakylogi utvecklats ur ekvativen (se 1, a ofvan), använder normalt samma uttrycksmedel som denna status, nämligen prepositional bildad medelst *som*, vid hvars sida här dock stå flera alternativa partiklar: *liksom, lik, likt, à la*, i fråga om alldeles exakt likhet: *lika med*, t. e. ögon [klara] *liksom stjärnor*, hår [mjukt] *som (likt) sjögräs*, ben [smala] *som (à la) kälkstakar*, rygg [krokig] *som (likt, lik) en sprättbåge*, en vilja [hård] *som järn* (jfr

[1] Jfr den historiska upprinnelsen af *sedermera* och *yttermer(a)* af fsv. *sidher mer* och *yter mer*.

status materiæ i »en vilja *af järn*»; genom kontamination af båda uttrycken samt påverkan från nästa status uppstår en sådan konstruktion som »en vilja *som af järn*»). Liksom vid ekvativen brukas äfven här ytterst ofta kasus komponens, t. e. *järn*vilja, *ängla*barn (: ett barn [ljuft] *som en ängel*), *ben*ved, *toffel*blomma, *kors*blomma, *hår*kärl, *korall*läppar, *purpur*kinder, *silfver*röst (dvs. en röst [ljus och klar] *som silfver*; förekommer åtminstone hos Stagnelius [1]). Dessutom förekommer stundom kasus kongruens på *-aktig*, t. e. en *spökaktig* figur, ett *farsaktigt* slagsmål o. d.

Från denna status är ett mycket ringa steg till den nästa:

3. Status analogiæ, då biglosan utmärker något, hos hvilket man kan iakttaga något i sitt slag likartadt (motsvarande, »analogt») med det genom hufvudglosan betecknade, dvs. hufvudglosans föremål påminner icke (såsom vid similitativen) direkt om biglosans, utan om något, hvilket såsom en egenskap, ett attribut o. d. tillkommer eller tillhör detsamma. De normala uttrycksmedlen äro liksom vid föregående status dels *som* (*likt* m. m.) — detta dock med den viktiga skillnaden, att efter *som* kan följa än grundformen, än någon oblik kasusform — dels kasus komponens, hvarjämte mera sällan kasus kongruens eller inkongruens förekomma, t. e. en hy *som liljan*(*s*) är sällsynt: *lilje*hy: (hon ägde) *liljans* hy, läppar *som en neger(s)* misspryda sin man: *neger*läppar: (han hade) *negerns* läppar, en växt *som eken(s)* : *ekens* växt, lukt *som (af) en törnros* : *törnros*lukt : (denna ört har) *törnrosens* lukt, smak *som (af) lök* : *lök*smak, en vind *som om våren (som vårens)* : *vår*vindar (midt på vintern): *vårliga* vindar (i januari), ett sinnelag *som (hos) ett barn (som ett barns)*: *barna*sinne : *barnsliga* förhoppningar (hos en gammal man), ett lif *som en röfvare(s)* : ett riktigt *röfvar*lif : lefva *en röfvares*

[1] Jfr den bekanta af Atterbom använda och af Leopold parodierade »silfvertonen».

lif, en kyss *som af en broder* : en *broder*skyss : en *broderlig* hälsning, ett väder *som om hösten* : *höst*väder : *höstligt* väder, *krokodil*tårar, *björn*tjänst m. m. Bland de i det hela sällsynta fallen af kasus kongruens äro de medelst suffixet *-mässig* bildade jämförelsevis vanliga, t. e. en *dårhusmässig* patient, *beslutmässig* församling, *affärsmässig* synpunkt, *konkursmässig* handlande, ehuruväl här oftast en för ifrågavarande status främmande bibetydelse af 'lämplighet, befogenhet o. d.' spelar in.

En intressant afvikelse i fråga om konstruktionssättet erbjuda de fall, då hufvudglosan utgöres af en specifik verbalform, ity att biglosan då ofta uppvisar kasus rektus, t. e. smaka *(som en) lök*, lukta *(som en) törnros*, lefva *(som en) röfvare*, hoppa *(som en) kråka*. Användes däremot konstruktionen med *som*, så måste i regeln biglosan förses med artikeln *en (ett)* — såsom ock i de nyss anförda exemplen skett [1] — emedan vi annars i stället för status analogiæ erhålla status præbentis (se ofvan s. 222 f.), t. e. lefva *som röfvare, som eremit*, hvilket ju är något helt annat än att lefva »som en röfvare, som en eremit». För öfrigt böra dessa båda status äfven annars hållas noga isär, eftersom de i det hela i fråga om uttryckssätt, ehuru icke i fråga om betydelse, så nära öfverensstämma.

En öfvergång från de nu behandlade status konkordiæ till de på visst sätt motsatta status diskordiæ bildas af den en sorts mellanställning mellan båda intagande

4. Status vicis, då biglosan betecknar något såsom (i visst afseende) lämpligt eller ägnadt att låta sig ersättas eller företrädas af hufvudglosans föremål eller ock omvändt att själf ersätta eller träda i stället (»vikariera») för detta sednare. Det specifika uttrycksmedlet är kasus prepositionalis, bildad medelst antepositionen *i stället för* eller kortare blott

---

[1] Dock kan man rent undantagsvis säga »det smakar som lök».

för eller ock cirkumpositionen *i . . ställe,* denna sednare styrande oblik form, t. e. jag ger dig hästen *i stället för oxen, i oxens (i mitt) ställe,* stryk *i stället för pengar,* »mitt rike *för en häst*», öga [nämligen den enes] *för öga* [nämligen den andres] och tand *för tand,* ett *för allt,* få belöning *för sina tjänster,* betalning *för skjutsen,* en rock *för 50 kr.* Sistnämnda exempel visar oss en öfvergång till status pretii (§ 37, 2), som klart föreligger i sådana konstruktioner som »en *50-kronors*-rock» eller »en rock *till 50 kr.* Ett sådant exempel åter som »taga något *för* [dvs. såsom] *skämt (allvar)*» visar det nära sammanhanget mellan föregående status och den nu förevarande.

En helt annan synpunkt än den af de båda föremålens likvärdighet lägges till grund för betraktelsen, då man, såsom ofta sker, i stället för prepositionen *för* begagnar *mot,* t. e. lån *mot revers (pant),* likvid *mot kvitto,* varor *mot kontant likvid* o. d. Vi närma oss härvid de status, som afse ett verkligt motsättningsförhållande, och särskildt utvisa de nämnda exemplen en öfvergång till

5. Status oppositivus, då biglosan betecknar något, som alls icke öfverensstämmer med hufvudglosans föremål, utan tvärtom till detsamma står i ett förhållande af motsats (»opposition»). Det språkliga uttryckssättet härför utgör en öfverföring och tillämpning på det ideella området af det för de utvärtes förhållandena obessiv och oblativ brukliga och består därför vanligen i användning af prepositionen *(e)mot,* t. e. »en *mot tio* ställdes» — där ännu den rent fysiska bilden är lifligt antydd — krig *mot turken* (jfr oblativen »tåget *mot turkarna*»), en damm *mot öfversvämningar,* botemedel *mot lungsot* (jfr status inkommodi, med hvilken denna status ofta flyter samman; se § 42, 6), tröst *mot sorgen,* lagen *mot strejktvång,* ett tal *mot lagförslaget,* giftermål *mot min vilja,* en utgång *mot all förmodan,* »stolthet [någons] *mot stolthet* [någon annans]», hålla ett *mot tio* (jfr status vicis, se 4 ofvan). Ett

exempel sådant som »han är liten (är rakt ingenting) *mot honom*» visar ett nära sammanhang med status komparationis differentiæ (se 1, b ofvan), ty »liten mot (dvs. i jämförelse med) honom» innebär detsamma som »mindre än han». Sällan brukas annan preposition än (*e*)*mot*, t. e. i juridisk stil: Andersson *kontra Pettersson*. Än mera sällan användas andra kasusformationer, t. e. *turkiska* kriget, *strejk*(*tvångs*)lagen, af hvilka exempel det sednare dock snarare uppvisar status respektivus (se s. 223 ofvan).

Under det att vid oppositiven motsättningsförhållandet anges såsom varande faktiskt och kanske olösligt, så antydes däremot den vare sig faktiska eller blott ifrågasatta konfliktens lösning genom en segrande öfvervikt hos hufvudglosans föremål vid de följande två fallen:

6. Status restriktivus, då biglosan utmärker något, som ehuru motsatt hufvudglosans föremål dock endast i någon, vanligen ringa, mån mäktar inskränka eller modifiera dess valör eller innebörd. Den uttryckes medelst partiklarna *om ock*, *om än*, *låt vara*, på hvilka följer en glosa af om möjligt kongruent formation, under det att de i subjunktionell användning kunna alternativt ersättas af *äfven om*, t. e. hans vänlighet *om ock butter* : *äfven om* (*om än*, *om ock*, *låt vara att*) *den är butter*, deras antal *om ock* (*om än*, *låt vara*) *litet* : *äfven om* (*om än* osv.) *det är litet*, hans stolthet *om än* (*låt vara*) *omärklig* : *äfven om* (*om än* osv.) *den är omärklig*. Ofta torde dessa partiklar utan nämnvärd olikhet i betydelse kunna användas äfven vid följande, restriktiven mycket närstående, fall:

7. Status koncessivus, då biglosan utmärker något mot hufvudglosan motsatt, som dock icke alls mäktar inskränka dess valör eller giltighet. Den uttryckes medelst partiklarna *trots* eller *oaktadt* och, om biglosan utgöres af en adjektivform, *ehuru* eller *fastän*; som subjunktion användes i högre stil *trots att*, *änskönt*, *oaktadt* (*att*), *fastän* och

ehuru(väl), i mellanstil blott *oaktadt, fastän* och *ehuru*, i lägre stil vanligen *fast*. Exempel: hans glädtighet *trots (oaktadt) sin svåra sjukdom : trots att (oaktadt, oaktadt att, fastän, ehuru, ehuruväl) han är illa sjuk*, hans ärlighet *trots (oaktadt) sin stora fattigdom*, genomärlig *ehuru (fastän, fast, änskönt) utfattig*.

Omvändas förhållandena så, att hufvud- och biglosa byta plats och roller, förvandlas koncessiven till en adnektiv förbindelse (se ofvan s. 149), t. e. sjuk *men (dock)* glad, fattig *men (dock)* ärlig, fattig *och dock* ärlig.

SJÄTTE KAPITLET.

Glosans hufvudarter.

§ 44. Inledande anmärkning.

Det är här visserligen icke fråga om den betydelse, en glosa möjligen skulle kunna tänkas äga, lösryckt ur meningen; ty en glosas innebörd kan aldrig bestämmas utan hänsynstagande till den mening, hvari den ingår. Jämför t. e. den olika betydelse, som tillkommer *halta* i: där går *halta* Olle: *halta* inte!: han brukar *halta:* de *halta* äro kasserade: (i högre stil) båda gossarna *halta:* (i lägre stil) *halta* [dvs. haltade] han? osv. Men å andra sidan är det här heller icke fråga om den betydelse, en glosa äger väsentligen på grund af sitt förhållande (ty. »beziehung», icke »verhältnis» [1]) till en annan glosa, med hvilken den är inom en mening förbunden (vare sig adnektivt eller konnektivt), något hvarom de båda föregående kapitlen utförligt handlat. Utan här är fråga om den betydelse en glosa äger icke så mycket på grund af sin »nexus», som fastmera på grund af sin egen beskaffenhet, sådan denna framstår vid en jämförelse [1] med andra glosor, vare sig dessa äro med den förra förbundna eller icke.

Då nu en glosa icke är det språkliga uttrycket för ett omdöme — ty dettas uttryck är ju »meningen» (se s. 51 ofvan) — utan för dettas beståndsdelar, för tankeelementer

[1] Jfr s. 137 noten i det föregående.

(icke för tankar), så inse vi af den s. 16 f. ofvan meddelade öfversikten af hvad som öfverhufvud kan utgöra en »betydelse», att glosorna kunna representera hvad som i filosofisk litteratur benämnes med någon af termerna varseblifning, individualföreställning, universalföreställning och begrepp, en serie, som innebär ett fortskridande från allt konkretare (innehållsrikare, individuellare, mer eller mindre vid bild knutna) till allt abstraktare (innehållsfattigare, allmännare, bildlösare, slutligen rent bildlösa) ideer. Här är emellertid ju ej fråga om en indelning från filosofisk, utan från språklig synpunkt, dvs. under hänsynstagande till hvilka kategorier som fått språkligt uttryck och sålunda äro grammatiska kategorier (jfr s. 32 ff. ofvan). Vi erhålla då en hufvudindelning af glosorna alltefter deras betydelse (i ofvan angifven bemärkelse) uti substantiella (se § 45) och accidentella (se § 46) glosor, hvarvid visserligen sammanhanget med den nyssnämnda filosofiska indelningen i viss mån antydes genom de för de substantiella glosornas underindelningar använda termerna konkreta och abstrakta glosor (se § 45), ehuru dessa termer här, inom språkvetenskapen, af ålder och med rätta tagas i en väsentligt annan bemärkelse än den i filosofiskt språkbruk gängse.

§ 45. Substantiella glosor.

Med substantiella glosor eller kortare uttryckt substansglosor (»namn» i mycket vidsträckt bemärkelse) menas här sådana glosor, som ange något såsom varande, eller åtminstone tänkt såsom varande, ett »föremål» för sig, ett underlag (»substrat») för bestämningar, t. e. egenskaper, verksamheter, tillstånd, förhållanden m. m. [1]; kort sagdt benämningar på hvad vi kalla ting, vare sig »verkliga» så-

[1] Jfr Wundts (*Völkerpsychologie* I, II, 160) definition på »substans» i logisk mening: »dasjenige, was wir als die Grundlage wechselnder Zustände voraussetzen».

dana [1] eller blott »tänkta» [2], alltså hvad Heyse kallar »gegenstandswörter», Mikkelsen m. fl. »navneord» och de flesta grammatikor »substantiv» [3]. Denna sistnämnda term hänvisar jag för min del till formläran, där den ju ock redan har och alltid haft en allmänt erkänd hemortsrätt. Besluter man sig nämligen icke för att låta denna term äga en enbart morfologisk innebörd, utan låter den äfven representera här ifrågavarande semologiska, så kommer man till ledsamma konsekvenser i fråga om uttryckssättet: man nödgas kalla sådana substantiella glosor som *skriker* i t. e. »*skriker* är tvåstafvigt» för ett substantiv, liksom ock de kursiverade orden i »*en bekant* gick förbi», »*den gode* älskar sina medmänniskor», »*gammal* är ändå äldst», »*liten* lefver än» osv.; och man måste å andra sidan neka att såsom substantiver erkänna sådana icke-substantiella glosor som de kursiverade orden i »det var *skada* [= illa]», »han är *sjukling* [= sjuk] för tillfället», »han är *dumbom* [= dum] nog för att göra det», o. d.

De substantiella glosorna äro af två väsentligen olika slag, för hvilka jag använder de allmännast gängse termerna konkreta och abstrakta.

1. De konkreta eller verkligt substantiella glosorna (»namn» i mindre vidsträckt bemärkelse) — Sweets »substance(-word)s», Mikkelsens »virkelighedsnavne», Sütterlins »dingbezeichnungen», Michaëlis' »dingnamen», Brugmanns [4] »substanzbezeichnende substantiva» — äro benämningar på »verkliga» substanser [5], sålunda antingen personer (t. e. *jag*,

---

[1] Dvs. »an bestimmte Schranken des Raumes und der Zeit gebunden» (PAUL, *Prinzipien*, 3. aufl., s. 68).

[2] Dvs. »losgelöst von räumlicher und zeitlicher Begrenzung» (PAUL, a. st.).

[3] Gemensamt för alla dessa mina föregångare är emellertid, att de i motsats till mig begränsa sina respektive termer till att gälla blott ett visst slags »ord», icke besinnande att de lika bra passa in på vissa slags ordfogningar.

[4] *Grundriss der vergleichenden Grammatik* II, 429.

[5] Jfr »ein wirklich selbständiger Gegenstand» (HEYSE, *Deutsche Schul-*

snickar Eriksson, Folkungaätten, Oden, en ängel, Gud [1]) eller andra »varelser» (t. e. *näcken, Pegasus, den svarta hästen, ett blötdjur)* eller ock »saker» — vare sig lefvande, dvs. växter, eller döda — (t. e. *en blåklocka, makartsbuketterna, Uppsala domkyrka*) eller ändtligen andra sinnliga företeelser (sådana »fenomener» som t. e. *ett okvädinsord, detta språng, denna blommas doft, en smekning)*. Det är äfvenledes härvidlag i första hand likgiltigt, om vi ha att göra med uttryck för varseblifningar, t. e. *det här ljudet, den där kritiken,* eller minnesbilder såsom *vår frånvarande käre P., Stockholms slott,* eller fantasibilder, t. e. *djäfvulen, din tillkommande,* eller allmänföreställningar, t. e. *(en) blomma, (en) ton,* eller »konkreta» (dvs. af bilder beledsagade) begrepp såsom *(en) triangel.*

Om de konkreta glosornas indelningsgrunder och arter se kap. 7 nedan.

2. De abstrakta eller blott fingeradt substantiella glosorna — Sweets »attribute(-word)s» [2], Mikkelsens »tankenavne», Sütterlins »verdinglichungen», Heyses och Michaëlis' »begriffsnamen» — äro benämningar på blott tänkta substanser, dvs. sådant som är föremål blott för tanken och icke direkt för sinnena (om de ock, liksom allt annat själiskt innehåll, tack vare dessas förmedling uppstått), kort sagdt s. k. tanketing [3].

---

grammatik, 22. aufl., s. 87), »ein von Natur selbständiger Gegenstand» (MICHAËLIS, *Neuhochdeutsche Grammatik*, 2. aufl., s. 39), »etwas Selbständiges (Wirkliches oder Erdichtetes) . . heisst konkretes Substantiv» (KERN, *Grundriss der Deutschen Satzlehre*, 3. aufl., s. 71).

[1] Således ej blott kroppsliga — genom sinnena uppfattbara — eller sinnliga ting, såsom man ofta får se och höra saken framställas.

[2] Härunder inrymmer han dock allt hvad jag kallar accidentella glosor (se § 46 nedan). Detta med rätta, enär ju både de accidentella och de abstrakta glosorna verkligen ange de hos »substanserna» förekommande »attributerna» (jfr nedan s. 256 med noten).

[3] »Vorstellungen, welche als selbständige Gegenstände gedacht werden» (HEYSE a. st., s. 88), »gegenständlich gedachte Begriffe» (SÜTTERLIN, *Die deutsche Sprache der Gegenwart*, s. 89), »ein nur selbständig gedachter Gegenstand» MICHAËLIS, a. st.).

De representera sålunda opersonliga och på samma gång okroppsliga föreställningar eller begrepp, hvarvid det i första hand är likgiltigt, om vi ha att göra med s. k. egenskaper, t. e. *skönhet, visdom, att vara vis*, eller tillstånd, t. e. *sömnen, att sofva*, eller verksamheter, t. e. *skrifning, ett skrifvande* (utan ända), *att skrifva*, eller skeenden (förlopp, ty. »vorgänge»), t. e. (hans) *uppväxt, att åldras*, eller förhållanden, t. e. *afstånd, framtid, öfverensstämmelse, härvaro, att sämjas* m. m. d. Vi ha, kort sagdt, här att göra med blotta bestämningar, tänkta (och i följd däraf grammatiskt behandlade) såsom vore de själfständiga ting [1].

Motsättningen konkret : abstrakt har endast i mycket ringa grad erhållit språkligt uttryck, dvs. dessa psykologiska kategorier ha i sin motsättning mot hvarandra endast ofullständigt utpräglats i och genom grammatiska sådana. Visserligen finnas i nysvenskan några få suffixer, som lagda till konkreta uttryck förvandla dessa till abstrakta, så att man t. e. af *barn* erhåller *barn-dom*, af *dåre : dår-skap, tjuf : tjuf-nad, tok : tok-eri, kättare : kätter-i, boströmian : boströmian-ism*. Och visserligen

---

[1] Jfr Wundt, *Logik*, 2. aufl., I, 124: »*Menschlichkeit* ist so gut ein Eigenschaftsbegriff wie *menschlich*, und Wörter wie *Lage, Gang, Stellung* bezeichnen nicht minder einen Zustand wie die Verba *liegen, gehen, stehen* . . die substantivische Form macht es leichter möglich diese Eigenschaft im Denken als einen Gegenstand zu behandeln» (»Man darf wohl behaupten, dass ohne diese Errungenschaft eine Sprache das Organ höherer Kultur nicht sein kann», yttrar med rätta Körting i sin ofvan s. 236 not 1 anförda skrift, s. 21); Steinthal(-Misteli), *Abriss der Sprachwissenschaft*, II, 2 (Berlin 1893): »*Schönheit* ist nur sprachlich ein Substantiv und verbleibt sachlich eine Eigenschaft, und der Infinitiv des Verbs bezeichnet trotz der nominalen Form eine Tätigkeit»; Jessen, *Dansk Grammatik* (Köpenh. 1891), s. 21: »Ved abstract Substantiv forstaaes et, der grammatisk behandles, som om det havde betegnet noget Concret, skjønt det realiter betegner en Forestilling, der forestilles om et Subject». Och redan 1815 hade den förträfflige Moberg (*Försök till en lärobok* &c., s. 28) kort och klart uttryckt saken så: »Abstrakt kallas ett sådant subst., som egentligen utmärker en beskaffenhet, churu denna föreställes såsom ett för sig sjelft bestående ting».

har man äfven åtskilliga fall af med hvarandra korresponderande konkreta och abstrakta suffixer, t. e. *bygg-ning : bygg-ande, öppn-ing : öppna-nde, rök-else : rök-ning* (af fläsk) och *rök-ande* (af tobak), *stärk-else : stärk-ning* (af skjortor) och *stärk-ande* (af försvaret), *hack-else : hack-ning* (af kött) och *hacka-nde* (på piano), *täck-else : täck-ning* (af ett tak) och *täck-ande* (af en utgift). Men fallen äro för få, uppträda utan någon konsekvens och röja ingen enhetlig bildningsprincip, så att t. e. — i motsats till förhållandet inom de nyss anförda exempelgrupperna — *yttra-nde* är vanligen konkret, men *yttr-ing* vanligen abstrakt, *åk-ning* och *åk-ande* båda abstrakta, ja *böj-else, böj-ning* och *böj-ande* vanligen alla tre abstrakta. Det är till och med ytterst vanligt — för att icke rentaf säga öfvervägande vanligt [1] — att ett och samma språkliga uttryck uppträder än med konkret, än med abstrakt betydelse, t. e. »han är en verklig *storhet* på sitt område» eller »en af stadens förnämsta *storheter*» (dvs. stora män), men »hans *storhet* (dvs. egenskap att vara stor) har slagit honom åt hufvudet»; »han är en stor *talang*» : »hans stora *talang* på piano»; »jag har i dag sett en riktig *skönhet*» : »hennes *skönhet* har tjusat alla»; »på väggen hängde en *teckning*» : »han är lärare i *teckning*»; »plocka den där *växten*» : »han har stannat i *växten*»; »*målningen* har gått af» : »*målningen* tog lång tid»; »*loppet* på bössan är igengrodt» : »han hejdade sig i *loppet*»; »föreningens *styrelse* har blifvit omvald» : »landets *styrelse* är vanskött»; »en gräsbevuxen *gång*» : »saken är i *gång*»; »en af riksens *råd*» : »han har inte *råd* därtill»; »*affären* stänges kl. 8» : »*affären* lyckades»; »denna afsiktligt framkastade *dumhet* gjorde mycken lycka» : »hans *dumhet* är kolossal»; »Hen-

[1] Icke för ty framställes saken ofta såsom ett undantagsförhållande. Så t. e. ännu hos Mikkelsen, *Dansk Sproglære*, s. 150 (1894), och i Dania X, 146 ff. (1903), ehuru redan den af honom och andra danska grammatici alltför mycket förbisedde Jessen, *Dansk Grammatik*, s. 21 (1891), tycks ha haft en riktigare syn på saken.

nes *nåd* är utgången» : »hennes *nåd* mot sin tjänare är alltför stor»; »han är en framstående *personlighet*» eller »inga *personligheter!*» : »han saknar utpräglad *personlighet*»; »han satte dit *vakt*» : »han höll *vakt*»; »han var hennes enda *kärlek*» (dvs. älskade) : »*kärlek* (dvs. att älska) är lifvets mening»; »svenska vindrufvor äro en *sällsynthet*» : »deras *sällsynthet* är påfallande» osv.

Emellertid äga vi åtminstone två morfologiska bildningstyper, som äro alldeles eller nästan alldeles specifika för den abstrakta kategorien — om också icke egentligen i dess motsats mot den konkreta — nämligen »infinitiven» och »gerundiet», t. e. *(att) bita(s), att gå,* resp. *bitande(t), gående(t).* Om dessa liksom öfverhufvud rörande de abstrakta glosornas olika arter och dessas uttrycksmedel se kap. 9 nedan. Här må blott ytterligare tilläggas och — till bemötande af en nyligen uttalad, men för visso alldeles oriktig åsikt [1] — uttryckligen betonas, att ehuruväl sålunda motsatsen konkret: abstrakt icke fått något skarpt utpräglad eller åtminstone icke något lätt gripbart språkligt uttryck, är denna distinktion dock af stor vikt för grammatiken. Detta framgår särskildt däraf att, såsom Mikkelsen [2] och delvis redan Jessen [3] riktigt framhållit, abstrakter nästan alltid sakna pluralform och i regeln äfven artikel, i synnerhet obestämd sådan, dvs. rättare uttryckt, att kategorierna numerus och species spela ingen egentlig roll i fråga om abstrakter. Så t. e. äro *ungdomar, dumheter, teckningar* alltid konkreta och likaså i regeln *en ungdom, en dumhet, en teckning* samt vanligen *ungdomen, dumheten, teckningen* (och naturligtvis alltid *ungdomarna, dumheterna, teckningarna),* under det singularformen utan artikel — den »all-

---

[1] »Det har slet ikke nogen indflydelse på ordenes böjning, om de er abstrakter eller konkreter», »regeln om abstrakter og konkreter er . . i virkeligheden ganske overflødig» m. m. (DAHLERUP i Dania X, 67, resp. 68 f.).

[2] I Dania X, 148 ff.

[3] *Dansk Grammatik*, s. 21 f.

männa» formen (se s. 77 ofvan) — oftare är abstrakt än konkret, t. e. *ungdom, dumhet, teckning*. Märk ock, att därest öfverhufvud bestämd form hos ett abstraktum användes, denna då mycket ofta till sin betydelse är likvärdig med och sålunda blott ett stilistiskt alternativ vid sidan af den allmänna formen, t. e. »*fattigdom(en)* är en hård lott», »*nöd(en)* bryter lag», »*dumhet(en)* väcker löje», »*sömn(en)* är ett oafvisligt behof» osv.

§ 46. Accidentella glosor.

Med accidentella glosor eller kortare uttryckt accidensglosor menas här sådana glosor, som ange något såsom varande blott bestämning hos något annat (»substratet», jfr s. 254 ofvan). De utgöra sålunda benämningar på »substansernas» allehanda »attributer» (t. e. egenskaper, verksamheter, tillstånd, förhållanden m. m.), men märk väl med betonande af att det som glosan betecknar är blott en dylik bestämning och icke — såsom vid de abstrakt substantiella glosorna är fallet — därjämte något som genom en tankeoperation erhållit en konstlad tillvaro såsom något i viss mån eller på visst sätt självständigt, för sig bestående föremål (för tanken). Så t. e. ange *ljus* — nämligen såsom abstraktum, icke det konkreta »ett ljus» eller »det där ljuset» — *lysande* och *lyser* visserligen alla tre det ju icke i och för sig, utan blott hos en lysande kropp existerande ljusfenomenet, men blott de två sednare uttrycken ange verkligen det ifrågavarande fenomenet såsom »inherent», alltså så som det i realiteten är, under det att däremot uttrycket *ljus* söker isolera fenomenet från sin källa och förläna det en fingerad självständig tillvaro. På samma sätt förhålla sig *glans* till *glänsande* och *glänser*, *hat* till *hätsk* och *hatar*, *kärlek* till *kär* och *älskar* osv.

Motsatsen substantiell : accidentell är vida bättre språkligt utpräglad än den ofvan (s. 257 ff.) behandlade motsätt-

ningen konkret : abstrakt. Visserligen är det äfven här ofta förhållandet, att ett och samma fonem uppträder än med den ena, än med den andra betydelsen, dvs. än som substantiell, än som accidentell glosa, t. e. »*svart* (= svart dräkt) kläder dig inte», men »en *svart* frack»; »jag tycker inte om *vildt*» (= villebrådskött): »ett *vildt* djur, som stirrar *vildt*»; *Petterssons* (= familjen P.) är inte hemma» : »*Petterssons* gosse är sjuk»; »*här* (= detta ställe) är vackert» : »professorerna *här* (= de härvarande) äro talrika»; »*af det gula papperet* (= någon kvantitet gult papper) finns ännu kvar» : »resten *af det gula papperet* slumpas bort»; »*snål* spar, fan tar» : »en *snål* person»; »*raskt vågadt* är halft vunnet» : »ett *raskt vågadt* företag»; »*gömdt* är inte glömdt» : »ett väl *gömdt* föremål»; »*gjordt* är gjordt» : »gjordt är *gjordt*»; »*grönt* är hoppets färg» : »ett *grönt* staket»; »*ondt* skall med *ondt* fördrifvas» : »ett *ondt* samvete»; »*lagom* är bäst» : »han är *lagom* stor» och en massa andra fall, där liksom i de redan anförda ett ord, som i regeln fungerar accidentellt, mera undantagsvis uppträder såsom substantiellt, samt ett mindre antal fall, där det motsatta förhållandet äger rum, t. e. »*släkt* och vänner samlades» : »de äro *släkt*» (= besläktade); »vid årets *slut*» : »pengarna äro *slut*» (= förbrukade); »en glänsande *bet* (resp. *kodilj*)» : »han blef *bet* (resp. *kodilj*)»; »en stackars *sjukling*» : »han är *sjukling* (= sjuk) för tillfället»; »en *dumbom* utan like» : »han är *dumbom* (= dum) nog för att göra det». Men i det stora hela är skillnaden mellan de båda kategorierna väl utpräglad genom allehanda slags för den ena eller andra kategorien karakteristisk böjning, i synnerhet medelst affixer. Huruledes på så sätt accidentella glosor bildas af substantiella, får jag strax här nedan tillfälle att tala om. Här må blott, mera preliminärt (om detaljerna se kap. 7 och 8 i det följande), något yttras om hur det motsatta förfaringssättet, den s. k. substantiveringen, dvs. substantiella glosors bildning af accidentella, äger rum.

Lägges en s. k. adjektivstam till grund, så användes för bildandet af abstrakter[1] i regeln suffixet *-het*, t. e. *vis-het*, mera undantagsvis andra suffixer såsom i *brutal-itet*, *galenskap*, *glömsk-a*, *ortodox-i*, *pryd-eri*, *servil-ism* o. a.; för bildandet af konkreter[1] ofta *-ing*, t. e. *ful-ing*, mera sällan andra suffixer såsom i *stygg-er* (blott mask.: fem. *stygg-a*), *fransk-a*, *privat-ist* o. a. Utgå vi åter från en s. k. verbalstam, så äro de för substantivering användbara suffixerna ännu mycket talrikare och till största antalet öfvervägande abstraktbildande såsom *-(n)ing*, *-else*, *-tion*, *-(a)n* och *-(er)i* i t. e. *släck-ning* (jfr konkret *bygg-ning*), *förstör-ing* (: k. *förtär-ing)*, *föd-else* (: k. *spök-else*), *muntra-tion*, *förskyll-an*, *dyrka-n* (: k. *predika-n)*, *spioner-i*, *ras-eri*. Specifikt konkretbildande är framför allt *-(a)re*, t. e. *köp-are*, *berätta-re*, och alltefter artikelböjningens beskaffenhet antingen specifikt konkretbildande eller specifikt abstraktbildande är *-(a)nde*, t. e. *sök-ande(n)*, *svara-nde(n)* i motsats mot *sök-ande(t)*, *svara-nde(t)*. Exempel på suffixer, som ungefär lika ofta uppträda konkret- och abstraktbildande, visa bl. a. *föd-a* : *röt-a*, *inhägna-d* : *sakna-d*, *spå-dom* : *känne-dom*, *märk-e* : *tyck-e*, *bygg-nad* : *vördnad*, *göd-sel* : *kör-sel*, *kun-skap* : *vet-skap*, *betjän-t* : *näps-t*.

Utom suffixer användas emellertid i båda fallen prefixer eller om man så vill hjälpord (se VII, 10 f.) och detta i lika stor, ja kanske större utsträckning. Af adjektivstammar användes då, ojämförligt oftast i konkretbildande syfte, dels och detta oftare den »bestämda» formen på *-e*, *-a* med föregående »artikel» *den*, *det*, *de*, dels mera sällan den »obestämda» formen med föregående »artikel» *en*, *ett* (men i pluralis en adjektivform utan artikel). Exempel på det förra tillvägagångssättet äro *den förre*, *den onde*, *det goda*, *det inre*, *de kungliga*, *de saktmodiga*, på det sednare *en kristen*, *en svensk*,

[1] Hvarmed jag här — som alltid — blott vill ha sagdt, att de ifrågavarande uttrycken i öfvervägande grad ha att uppvisa denna betydelseinnebörd. Jfr ofvan s. 258.

på bådadera *den*, resp. *en resande*, *den*, resp. *en främmande* osv., detta så regelbundet, att orden på *-ande* i skolgrammatiken och gängse ordböcker rentaf uppföras såsom både »substantiv» och »adjektiv». Af verbalstammar åter bildar man en form med specifikt abstrakt innebörd, den s. k. infinitiven, föregången af — man kunde säga »artikeln» — *att* (som dock under vissa förutsättningar kan, under andra måste utelämnas), men för öfrigt antingen alldeles lika med den rena verbalstammen, t. e. *att gå* (dvs. gåendet), *att odla* (dvs. odlandet), eller ock bestående af denna med vidfogadt suffix *-a*, t. e. *att ät-a*.

De accidentella glosorna sönderfalla i två grupper, alltefter som den ifrågavarande bestämningen (»accidensen») medelst själfva språkformen anges antingen såsom varande resultat af en gjord iakttagelse (rörande »substansen»)[1] eller ock såsom varande innehåll uti en just skeende dylik[2], t. e. å ena sidan »Erik *den halte och läspe*», å andra sidan »Erik *haltar och läspar*», resp. »*haltade och läspade*», ty äfven detta sednare uttryck innebär en nu skeende iakttagelse, ehuru visserligen rörande ett fenomen i det förflutna. För dessa båda grupper — såvidt de karakteriseras af specifika språkformer — använder jag termerna »assumptiv» (dvs. »på förhand antagen, förutsatt») och »finit» (dvs. »begränsad till det ifrågavarande tillfället»), den förra i närmaste anslutning till Sweet[3], den sednare i full öfverensstämmelse med allmänt

[1] Förhållandet mellan substans och accidens är alltså här det af »adjunktion» (se s. 167 ofvan).

[2] Förhållandet mellan substans och accidens är alltså här det af »predikation» (se s. 152 f. ofvan).

[3] *A new english grammar* I, 17: »If instead of stating some attribute or qualification about the subject, we take it for granted.. the predicate becomes an assumptive (commonly called 'attributive')». 'Attributiv' vore, synes mig, en mycket lämplig term, därest icke 'attribut' hittills allmänneligen brukats i en annan, mycket inskränktare betydelse (se s. 169 ofvan).

gängse grammatiskt språkbruk. Vi erhålla alltså följande tvenne hufvudafdelningar:

1. Assumptiva glosor, som omnämna något såsom ett redan gifvet accidens — vare sig en s. k. egenskap i inskränkt bemärkelse eller ett s. k. förhållande — hos något annat, t. e. »*blårutiga* byxor», »*den snälle* Olof», »balen *i går*» eller »*i söndags*», resp. *gårdags*balen, *söndags*balen, »*faderns* hus», resp. *fäderne*huset (jfr ty. »*das väterliche* haus»), »flickan, *som trampade på brödet*». För att utmärka en glosas assumptiva karaktär betjänar man sig i allmänhet af det flexiviska medel, som jag ofvan s. 179 ff. skildrat och kallat kasusbildning. Men som denna gestaltar sig något olika alltefter sememernas olika innebörd från en viss synpunkt, så måste denna synpunkt först skärskådas och, innan jag exemplifierar kasusbildningen, läggas till grund för en indelning af de assumptiva glosorna (om hvilkas indelning såväl från denna som från andra synpunkter se närmare kap. 10 i det följande).

Den antydda synpunkten, hvilken väsentligen återkommer nedan vid behandlingen af de finita glosorna, består däri, att vissa assumptiva glosor ange en egenskap eller ett förhållande såsom mera permanent, konstitutivt och generellt tillkommande det substantiella, till hvilket den (resp. det) är knuten (resp. knutet), under det att andra assumptiva glosor åter ange egenskapen eller förhållandet såsom på ett mera tillfälligt, oväsentligt och speciellt eller, om man så vill, på ett (i afseende å tid, sätt o. d.) begränsadt sätt tillhörande sin substans. Jämföra vi t. e. med hvarandra »en *drucken* karl» och »en nyss *drucken* skål», »i *kommande* tider» (= i framtiden) och »en till bröllopet *kommande* gäst», »en *förtjusande* flicka» och »flickan, *förtjusande* honom med sitt leende», »han är *tvungen* att resa» och »han är af sin förmyndare *tvingad* till denna resa», en *öppen* dörr : en *öppnad* dörr, en *brun* hy : en *solbränd* hy, en *arg* människa : en *förargad*

människa, en *tydlig* stil : en *läslig* stil, en *orörlig* pjäs : en *icke flyttbar* pjäs, *fläckig* : *fläckad*, *rynkig* : *rynkad* m. m. [1], så finna vi lätt, att hvart och ett af de förra exemplen känneteckna karlen, tiderna osv. medelst en egenskap, som gäller så att säga i allmänhet och utan inskränkning, under det att de sednare exemplen ange ungefär samma egenskap, men med framhållande af att den antingen utgör innehåll i en försiggående eller resultat af en försiggången process eller åtminstone möjliggör en dylik. Dessa sednare ha sålunda i sig något processuellt (något »skeende») eller med andra ord uttryckt : de ha del i de för flertalet af de finita glosorna så särskildt karakteristiska temporala, modala o. a. inskränkningar i fråga om skeendet (försiggåendet) [2]. Jag kallar dem därför i väsentlig öfverensstämmelse med gängse grammatiskt språkbruk för participiella (dvs. 'delhafvande') glosor, de andra däremot för adjekta (dvs. utan vidare 'tillagda').

Detta motsättningsförhållande (och den därpå grundade distinktionen) är det (resp. den), som mera dunkelt håller på att arbeta sig fram hos Sweet [3], då han talar om 'permanent' och 'changing attributes', hos Wundt [4] i talet om 'die relativ constante Eigenschaft' och 'der variable Zustand' och Sütterlin [5], då denne skiljer mellan 'dauernde' och 'vorübergehende Eigenschaften', ehuru de — åtminstone de två förstnämnda — äflas att härigenom få fram motsättningen mellan ett s. k. »adjektiv» och ett s. k. »verb», ett

---

[1] Se RYDQVIST, *Sv. språkets lagar* I, 450 f. samt den synnerligen rikhaltiga exempelsamlingen hos H. LINDROTH, *Om adjektivering af particip* (Lund 1906), s. 29 ff.

[2] Jfr BRUGMANN, *Kurze vergl. Grammatik*, s. 319: »Da das einem Substantiv beigegebene Adjektiv nicht bloss auf eine zum Wesen des Substantivbegriffs gehörige Eigenschaft geht, sondern auch auf eine, die ihm nur in einer gewissen Lage oder zeitweilig zukommt, so kann es an Qualitäten des Verbums teil bekommen, es wird zum Verbaladjektiv oder Partizip».

[3] A. st. I, 36 och 12.

[4] *Völkerpsychologie* I, I, s. 476.

[5] *Die deutsche Sprache der Gegenwart*, s. 77.

försök som måste misslyckas [1], då ju, såsom vi nedan få se, ungefär samma motsättning visar sig inom själfva det »verbala» området, de finita glosornas, t. e. i ett sådant fall som »skryt *stinker*» vid sidan af »ägget *stinker*». Ja äfven inom de substantiella glosornas sfär visar sig en motsvarande företeelse; jfr t. e. en *drinkare*: en *drickande*, en *åkare*: en *åkande*, en *handlande*: en af de *handlande* i stycket, en *ölutkörare*: ordets *hörare* och *görare*, *åklagaren*: *käranden* m. m., hvarom se närmare nedan i kap. 7, § 52.

Jag öfvergår nu till att i korthet och preliminärt — se vidare i kap. 10 nedan — skärskåda hvartdera af de nämnda båda slagen af assumptiva glosor med särskildt afseende å deras bildning:

a) Adjekta glosor bildas — frånsedt s. k. bisatser med eller utan *som* o. d. — nästan uteslutande (eller åtminstone vida öfvervägande) af substantivstammar medelst hvilken som helst af de s. 183 ff. ofvan nämnda kasusformationerna. Sålunda användes dels en oböjlig kasus inkongruens på *-s*, t. e. *fader-s*, *fadern-s*, sällan på annat ljud såsom *-i* (i stället för grundformens *-us* eller *-um*), t. e. *Paul-i*, *konsistori-i*, eller *-a*, t. e. *lag-a*, *framtid-a*, eller *-u* (för grundformens *-us*), t. e. *Jesu*; dels en kasus komponens af flera olika typer, t. e. *grus*-mark (= grusig), *allvars*-man (= allvarlig), *ving*-häst (= vingad); dels en kasus prepositionalis med allehanda prepositioners tillhjälp, t. e. mark *af grus*, häst *med vingar* osv.; dels och i synnerhet en böjlig kasus kongruens medelst en mängd olikartade suffixer, af hvilka några bland de allra vanligaste äro: *-ad*, t. e. *ving-ad*, *stubbsvans-ad*, och med samtidigt prefix *be-horn-ad*; *-aktig*, t. e. *dår-aktig*, *skurk-aktig*, ofta med utpräglad betydelse af status similitativus (se s. 247 f. ofvan), t. e. *spök-aktig*, *fars-aktig*; *-ig*, t. e. *grus-ig*, *dygd-ig*,

[1] Detta har ock insetts af SÜTTERLIN, *Das Wesen der sprachlichen Gebilde*, s. 78 f., 152 f., och J. v. ROZWADOWSKI, *Wortbildung und Wortbedeutung*, s. 84 f.

mes-ig, fån-ig; -isk, t. e. *arab-isk, djur-isk, fosforist-isk*, med en mängd utvidgade biformer, t. e. *musik-alisk, fragment-arisk, arom-atisk, prelat-ensisk, karakter-istisk, israel-itisk, ad-vokat-orisk; -lig*, t. e. *allvar-lig, fred-lig, godtyck-lig* (jfr *-lig* såsom participbildande, se nedan under b); *-mässig*, med utpräglad betydelse af status analogiæ (eller rättare en afart af denna, se s. 248 f. ofvan), t. e. *affärs-mässig, dårhus-mässig; -sam*, t. e. *allvar-sam, frid-sam* (jfr dock om dess normala användning nedan under b); *-sk*, t. e. *fin-sk, lap-sk, berlin-sk, luter-sk; -t*, t. e. *hjulben-t, gladlyn-t*. Exempel på mindre vanliga hithörande suffixer äro: *-al*, t. e. *fenomen-al, monument-al; -bar*, t. e. *last-bar, är-bar* (vanligen dock participbildande, se nedan under b); *-d*, t. e. *blåög-d, omljud-d; -ell*, t. e. *form-ell*, med utvidgade biformer såsom i *princip-iell, grad-uell; -erad*, t. e. *mustasch-erad, proportion-erad; -iv*, t. e. *in-stinkt-iv; -sen*, t. e. *harm-sen, sorg-sen; -slig*, t. e. *barn-slig, brott-slig, kropp-slig; -är*, t. e. *element-är; -ös*, t. e. *skandal-ös*, vulgärt *svin-(j)ös*.

b) Participiella glosor, hvilka då de ha formen af ett enda ord pläga kallas participier, bildas nästan uteslutande af verbalstammar medelst allehanda suffixer, som ge upphof åt böjliga kongruenta former. Blott ett af dem bildar (sufixalt oböjliga) inkongruenta ord, nämligen *-nde* med biformerna *-ande* och *-ende*, t. e. *kalla-nde, ät-ande, böj-ande, gå-ende*, som bildar det s. k. »presens»-participiet, en ganska oegentlig benämning, enär denna form visst icke alltid eller ens företrädesvis anger någon »nutid», utan på sin höjd en ungefärlig samtidighet med den substantiella glosa, till hvilken participiet hör. Så t. e. skilja sig i »hon kom, klädd som herdinna och *bärande* en fana» de båda participierna icke i fråga om den tid, till hvilken de äro förlagda — i båda fallen en förgången tid — men väl i afseende på sitt förhållande i fråga om tid (i ena fallet preexistens, i andra fallet koexistens) till

det de bestämma [1]. De öfriga, alla mer eller mindre vanliga, suffixerna bilda dels det s. k. »preteriti»-participiet [2], som anger det ur en afslutad process framgångna resultatet, t. e. *-d* i *hitta-d, böj-d* och med samtidig »inre» böjning *utsöf-d* (= som *sofvit ut*), *-dd* i *tro-dd, bry-dd, -en* i *gifv-en* och med samtidig inre böjning *bund-en* (till *binda*), *-t* i *köp-t* osv.; dels participier med modal karaktär såsom å ena sidan participium possibilitatis, som anger en passiv möjlighet, å andra sidan participium fakultatis, som anger en aktiv förmåga. Det förra af dessa bildas visserligen äfven det mycket ofta medelst något af de nyss nämnda suffixerna *-d, -dd, -en, -t*, t. e. *hårdaga-d, lättsöf-d, hårdflå-dd, snarstick-en* (eller *snarstuck-en*), *trögläs-t*, men vida oftare medelst *-bar*, t. e. *brännbar* (som kan brännas, möjlig att bränna), *realiser-bar, transporter-bar*, eller *-lig (-elig, -erlig)*, t. e. *antag-lig, läs-lig* (jfr *läs-bar* 'värd att läsa'), *ät-lig* (jfr *ät-bar*), *bebo-elig, vet-erlig* och särskildt många med prefixet *o-*, såsom *o-kuf-lig, o-rubblig;* till verbalstammar på *-era* däremot vanligen *-abel*, t. e. *realis-abel, transport-abel, vari-abel.* Participia fakultatis åter använda vanligen suffixet *-bar*, t. e. *gro-bar* (som kan gro, i stånd att gro), *håll-bar, strid-bar.* Ännu en annan betydelsenyans uppvisa ändtligen participia facilitatis (eller tendentiæ), i det de ange en benägenhet, ett anlag eller en fallenhet för det som genom verbalstammen betecknas. De använda oftast suffixet *-sam*, t. e. *afhåll-sam, funder-sam, tvek-sam, skämtsam*, mera sällan *-aktig*, t. e. *slös-aktig, skrymt-aktig*, eller *-en*, t. e. *närgång-en* (till *gå*), *påflug-en* (till *flyga*), eller *-ig*, t. e. *slingr-ig, sup-ig, vältal-ig, sås-ig, söl-ig* (båda blott i andlig mening: som såsar, resp. sölar; jfr den adjekta kropps-

---

[1] Jfr SÜTTERLIN, *Die deutsche Sprache der Gegenwart*, s. 227. Väsentligen riktigt framställes ock förhållandet hos BECKMAN, *Sv. språklära*, s. 126; däremot icke hos BRATE, *Sv. språklära*, s. 135 (rätt däremot i den förkortade upplagan, s. 115).

[2] Äfven kalladt »perfekt-particip». Riktigast vore »resultativt» participium.

liga betydelsen i »*såsiga, söliga* fingrar», dvs. behäftade med sås, resp. nedsölade), eller *-lig (-erlig)*, t. e. *ombyt-lig, oro-lig, fog-lig, krus-erlig*, eller *-sen*, t. e. *efterhäng-sen, tilltag-sen*, eller *-(i)sk*, t. e. *glöm-sk, glup-sk, inbil-sk, svärm-isk*.

Somliga författare kalla dessa sednare participier utan temporal karaktär — i motsättning till de »rena» participierna (eller participier i inskränkt bemärkelse), som äga sådan — för »verbaladjektiver» [1], en term som dock äfven stundom tages i betydelsen af participier öfverhufvud, således som ett sammanfattningsnamn för rena participier och verbaladjektiver i inskränkt bemärkelse [2], kort sagdt i samma betydelse som jag här tagit termen particip. Att för öfrigt gränsen mellan ena och andra slaget af participiella glosor är sväfvande liksom ock den mellan participiella och adjekta glosor, säger sig självt och åskådliggöres särskildt genom den så ytterst vanliga öfvergången från participiell till adjekt natur [3] och omvändt [4].

2. Finita glosor, som omnämna något såsom ett just för tillfället hos något substantiellt iakttaget accidens — egenskap, tillstånd, verksamhet, förlopp (»skeende») o. d. — alltså som något som »prediceras» (jfr s. 153 ofvan) om en substans, t. e. »byxorna *äro blårutiga*», »balen *ägde rum i går*», »huset *tillhör fadern*», »flickan *trampade på brödet*». Detta begrepp är det, som många författare afse, då de definiera »verb» — borde åtminstone heta »finit verb» — från synpunkten af dess användning i satsen, nämligen såsom predikat. Så

---

[1] Så t. e. Paul, *Prinzipien*, 3. aufl., s. 336 (»Die Teilnahme an dem Tempusunterschiede ist der charakteristische Unterschied des Part. von dem sogenannten Verbaladjektive»), Brugmann, *Kurze vergl. Grammatik*, s. 319, 610, och H. Lindroth, *Om adjektivering af particip*, s. 10, på samma gång som de samtliga taga termen »particip» blott i inskränkt bemärkelse och afstå från någon sammanfattade term för particip och verbaladjektiv.

[2] Så t. e. Brugmann, *Grundriss der vergl. Grammatik* II, 423, och Wiwel, *Synspunkter for dansk sproglære*, s. 164.

[3] Se särskildt Lindroth, a. st., s. 29 ff.

[4] Se t. e. Paul, a. st.

t. e. G. F. Schœmann [1], enligt hvilken verbets väsentligaste kännetecken är »die Fähigkeit einem Subjekte ein Prädikat zuzuteilen», Michaelis, hos hvilken det heter [2]: »Verba .. sind Wörter, die das Stattfinden eines Vorgangs oder das Dasein eines Zustandes bezeichnen», och Sütterlin, som anser [3], att »das Verbum ist die Wortart, die das Prädikat bildet». Men att dessa och dylika definitioner icke lyckats definiera »verbet», är tydligt af den omständigheten, att så mycket af det, som allmänneligen erkännes icke vara »verb», dock kan utgöra predikat [4], dvs. fungera finit, t. e. »Allt *lugnt!* Hvem *där? Lycklig* du! Han *brottslig?* Orätt fånget *lätt förgånget.* I dag röd *i morgon död.* Ur syn *ur sinne».* Däremot är det naturligtvis fullt riktigt, när Sweet säger [5], att »the grammatical function of a finite [ett viktigt och riktigt tillägg] verb is to serve as a predicate-word», ty härmed är ju ej påstådt, att verbalformer eller ens att finita sådana äro de enda som kunna fungera predikativt, utan blott att de, eventuellt jämte andra slags språkformer, göra det. Och vi kunna gå så långt, att vi säga, det de äro det normala uttrycksmedlet för predikatsförhållandet (jfr s. 163 ofvan). Ty under det att de ofvan citerade verblösa meningarna äro dels verkliga rester från, dels moderna efterbildningar af ett urgammalt, i många främmande språk ännu allmänt bevaradt, stadium i språkutvecklingen, på hvilket den psykologiska kategorien finit glosa eller, om man så vill, predikatsförhållande ännu icke utpräglats till en grammatisk kategori, så ha vi däremot i normala fall att göra med en verklig och påtaglig sådan, tack vare den s. k. kopulan, som just är den finita glosans specifika uttrycksmedel (jfr s. 162 ofvan).

---

[1] *Die Lehre von den Redeteilen* (Berlin 1862).

[2] *Neuhochdeutsche Grammatik*, 2. aufl. s. 9.

[3] *Das Wesen der sprachlichen Gebilde*, s. 152.

[4] Detta framhålles också uttryckligen af SÜTTERLIN, *Die deutsche Sprache der Gegenwart*, s. 322.

[5] *A new english grammar* I, 93.

Som jag redan s. 163 ofvan utvecklat, uttryckes den grammatiska kategorien kopula uti nysvenskan dels perifrastiskt, dvs. medelst s. k. hjälpverb (jfr VII, 10 f.), bildande »omskrifna» verbalformer, dels suffixalt, dvs. medelst suffixer, bildande »enkla» verbalformer, hvartill kommer ett tredje bildningssätt medelst inre böjning (se VII, 87 f.) med eller utan samtidig suffixal utbildning. De hjälpverber, som användas, äro normalt *är* (*var* osv.) och *blir* (*blef* osv.), t. e. han *är halt, blir sjuk, var här, blef borta, har varit att beklaga.* Men äfven många andra än dessa kunna undantagsvis användas, i det att vissa verbalformer, som i regeln ha en rätt speciell betydelse, i vissa förbindelser fått en så »afbleknad» betydelse, att de helt och hållet eller åtminstone väsentligen fungera som kopula, t. e. han *ligger* (= är) sjuk, *ligger* på landet, *sitter* fången, *sitter* fast, *går* (= blir) förlustig något, *står* skrifven där, *står i begrepp* att resa m. m. d. De till användning kommande suffixerna åter äro de s. k. finita verbaländelserna *-(e)r, -(e)s, -(d)de(s), -(t)t(s), -it(s)* osv., hvarom se Formläran. Dessa kunna fogas så väl till adjektiv- som till substantivstammar.

Det förra fallet är synnerligen vanligt, hvarvid i regeln så förfares, att af adjektivstammen bildas medelst tillfogande af *-a* en verbalstam (som sålunda är lika lydande med adjektivparadigmets form på *-a*), till hvilken de finita ändelserna *-r, -s* osv. läggas, t. e. *r*-former såsom *skygg-a-r, halt-a-r, stram-a-r, ömm-a-r, slö-a-r, uppmärksamm-a-r, hörsamm-a-r, vårdslös-a-r, snål-a-r, ruttn-a-r* eller *s*-former såsom *snål-a-s, envis-a-s, tredsk-a-s, stursk-a-s, galn-a-s.* Utvidgade former af detta *a*-suffix äro t. e. *-ga, -na, -ska,* såsom i *vred-ga-s, lik-na-r, gles-na-r, bråd-ska-r, grön-ska-r,* samt framför allt det ytterst vanliga *-era* i *kokett-era-r, inkommod-era-r* m. m., i sin tur utvidgadt i *stolt-sera-r.* Särskildt ofta träder *-era* i förbindelse med adjektivstammar på *-isk,* hvilkas *k* dock i verbalstammen saknas, t. e. *ekonomis-era-r, teoretis-era-r, este-*

tis-era-r, tyrannis-era-r, sympatis-era-r (= är *ekonomisk* osv.); ja i *harmoni-era-r*, som semiologiskt sedt afgjort närmast associerar sig med *harmonisk* (ej *harmoni*), saknas både *s* och *k*. På liknande sätt bildas till adjektivstammar på *-ig* verbalstammar på *-a* utan föregående *-ig*, t. e. *hungr-a-r, ifr-a-r, drist-a-r, rossl-a-r, fubbl-a-r, fuml-a-r, flit-a-r, frod-a-s, ängsl-a-s* (= är *hungrig* osv.). Å andra sidan förekommer det äfven, ehuru mindre ofta, att verbaländelserna — i så fall *-er*, *-es* osv. — fogas direkt till adjektivstammen utan något förmedlande *-a-*, t. e. *läck-er* (= är *läck*), *djärfv-es*, hvarvid stundom inre böjning tillkommer, t. e. *blänk-er* (: *blank*), *tyng-er* (: *tung*), *träng-er* (: *trång*), *räd-es* (: *rädd*).

Bildningen på grundval af substantivstammar visar oss samma hufvudtyper, ehuru hvarken så talrikt representerade eller så rikt varierade, t. e. *gäst-a-r, snobb-a-r* (associerar sig lika mycket med *snobbig*), *fån-a-r* (lika väl till *fånig*), *blomm-a-r* (väl äfven *blomma-r*), *skalk-a-s, kväll-a-r, aftn-a-s; parasit-era-r, prestafv-era-r, puls-era-r, post-era-r, filosof-era-r* (associerar sig minst lika lätt med *filosofisk*), *kulmin-era-r* (: *kulmen*), *result-era-r* (: *resultat*); *rival-isera-r, nomad-isera-r, kristall-isera-r* (kanske snarare till *kristallisk*); *vittn-a-r* (: *vittne*), *ek-a-r* (: *eko*); *amma-r*.

Som exempel på fall, där inre böjning spelar den förnämsta rollen, må vara nog att anföra: *svälter*, som ungefär är lika med »är *svulten*», *spricker* = blir *sprucken* (eller *spräckt*), *bröts* = blef *bruten*, *sken* = var *skinande*, *söp* = var *supare* eller (blott för tillfället) *supande*. Dylika fall äro emellertid icke på långt när så vanliga som de genom rent yttre böjning bildade, och i stort sedt kan man alltså säga, att motsatsen mellan kategorierna finit och icke-finit [1] i nysvenskan

[1] Lämpligare, icke blott på grund af kortheten, vore att säga »infinit», en term som dock har den lilla olägenheten att hittills vanligen ha varit knuten endast vid vissa s. k. verbalformer, hvilka, därest termen accepterades i här ifrågasatt betydelse, då finge bli »infinita i inskränkt bemärkelse».

normalt kommer till språkligt uttryck på så sätt, att finita glosor bildas af icke-finita genom att sätta antingen vissa hjälpverb före eller vissa suffixer efter de sistnämnda.

De finita glosorna kunna i sin tur indelas alltefter den ställning de intaga till tidsbegreppet. Detta är den skillnad, jag redan ofvan (s. 266) antydt med exemplet »skryt *stinker* : ägget *stinker*», och som engelskan så utprägladt framhåller genom t. e. »he *speaks* english» (han är engelsk-talande) gentemot »he *is speaking* english» (han håller på att tala engelska) [1]. Vi erhålla nämligen från denna synpunkt två olika grupper af finita glosor, hvilka af Sweet [2] kännetecknas medelst termerna »indefinita» och »definita tempora», benämningar som emellertid synas mig rätt olämpliga, emedan de allt förmycket påminna om uttrycken »infinita» och »finita». Olämpliga äro äfven de af Heyse [3] (och Paul [4]) använda termerna »absoluta» och »relativa tempora», enär man med »relativt tempus» ju vanligen menar något annat än hvad här är i fråga; se i det följande vid behandlingen af tempuskategorien. Vida bättre äro då R. de la Grasseries [5] termer: »indeterminerade» och »determinerade tempora»; men de dela dock med de redan nämnda det felet att utge sig för att vara en indelning af »tempora», hvilket de i själfva verket icke äro och icke kunna vara, åtminstone icke om man med »tempora» menar olika arter inom tidskategorien. För min del föredrar jag — enär ju här frågan gäller, huruvida tidskategorien öfverhufvud är (nödvändigtvis) med i spelet eller icke — att för ifrågavarande båda slag af glosor använda de mera

[1] Jfr ock den på väsentligen samma synpunkt beroende, ofvan behandlade indelningen af de assumptiva glosorna i adjekta och participiella.
[2] A. st., I, 103.
[3] *Deutsche Schulgrammatik*, 22. aufl., s. 176.
[4] A. st., s. 252.
[5] *De la catégorie du temps* (Paris 1888), s. 7 och 146 ff.

karakteriserande, af mig nyskapade, termerna »intemporala» och »temporala». Vi få sålunda:

a) Intemporala (af andra författare stundom kallade »aoristiska», stundom »konstaterande») finita glosor, som icke ange sitt innehåll såsom bundet vid någon viss tid, ja eventuellt såsom existerande oberoende af all tid, dvs. öfverhufvud icke fallande inom tiden, t. e. P. *stammar* (så ofta han talar), solen *lyser och värmer* (om också inte för tillfället), jorden *vrider sig kring sin axel* (alltid och oafbrutet), P. *är blind* (från födelsen), nöd *bryter lag*, en triangel *är en tresidig rätlinig figur* (enligt självva sitt begrepp), skönhet *förgår*, det onda *är odödligt* osv. Mitt uttryck »intemporal» bör alltså icke öfversättas med »tidlös» (ty. zeitlos), en term som af åtskilliga författare användts, men af G. Herbig [1] med allt skäl förbättrats till »zeitstufenlos», dvs. just »tempuslös» = intemporal. »Tidlös» är nämligen förvillande, enär, såsom af ofvan anförda exempel framgår, här ej är fråga blott om »tidlösa» processer och förhållanden, utan äfven om sådana, som äga rum »alltid», dvs. i alla tider. Tidsbegreppet är alltså icke nödvändigtvis ur spelet, men det är i denna sak likgiltigt. En omedelbar följd häraf är, att de verbala tempusformerna, då de användas såsom intemporala glosor — och eftersom vi ej äga någon särskild verbalform med intemporal funktion, någon »aorist», så måste ju tempusformerna ofta så användas — icke äga den kronologiska valör, som annars tillkommer dem och för hvars skull de egentligen äro till. Därför äro t. e. ett presens och ett preteritum härvidlag likvärdiga, så att man, abstrakt sedt, skulle kunna i ty fall välja hvilket som helst af dessa tempora. Vanligen användes emellertid, såsom i de ofvan anförda exemplen, presensformer, eftersom ju dessa äro de i allmänhet oftast förekommande och därför närmast till hands liggande. Men då fråga

[1] I Indogermanische Forschungen VI, 245 ff.

är om ett meddelande rörande något som existerade i en förfluten tid — hvilket icke är detsamma som att den finita glosans förknippning med den motsvarande substantiella tillhör förfluten tid — så kunna alternativt preteritiformer användas, t. e. »Karl den store *var* (eller : *är*) medeltidens störste regent», »ichtyosaurus *var* (eller : *är*) en ödla, men *hade* (eller : *har*) fenlika extremiteter», »Plato *ansåg* (eller : *anser*), att..» osv. [1] — Om den morfologiska skillnaden mellan intemporala och temporala glosor se nedan under b).

b) Temporala finita glosor, som ange innehållet såsom bundet vid viss bestämd tid (lat. »tempus», hvaraf termen), t. e. jag *föreläs-er* (för närvarande), jag *föreläs-te* (i går), jag *har föreläs-t* (nyss), jag *kommer att föreläs-a* (i morgon). Såsom af exemplen synes, uttryckes glosans temporala karaktär dels genom vissa enkla verbalformers ändelser, dels perifrastiskt genom vissa »hjälpverb» i förbindelse med vissa ändelser. Dessa, vare sig enkla eller perifrastiska, verbalformer kallas »tempora», och den viktiga grammatiska kategori, för hvilken de utgöra de specifika representanterna, heter tempus. Rörande dennas närmare indelning liksom rörande de temporala glosornas öfriga indelningar, från andra synpunkter, får jag hänvisa till kap. 11 i det följande.

Att emellertid tempusformerna, isynnerhet »presens», få fungera icke blott som temporala, utan äfven som intemporala glosor, ha vi nyss sett. Dock finnas ansatser till en morfologisk skillnad mellan dessa båda slag af finita glosor. Visserligen ha de ofvan anförda exemplen till fullo ådagalagt, att båda slagen af glosor begagna sig än af enkla, än af perifrastiska verbalformer; men icke för ty visar sig hos de

---

[1] Detta förhållande är icke att förblanda med den af J. Kjederquist, *Ett fall af preteritum i stället för presens i svenskan*, utförligt behandlade och förträffligt belysta företeelsen, att under vissa förutsättningar preteritum kan uppträda med rent temporal presensbetydelse, t. e. »det *var* en otäck dimma det här», »det *var* ledsamt, att du skall resa» o. d.

temporala en tendens att företrädesvis anlita enkla, hos de intemporala glosorna åter en tendens att företrädesvis begagna perifrastiska former med *är*, resp. *var*. Så t. e. brukas »A. *är halt*» eller »A. *är slö*» otvifvelaktigt oftare och hellre om en permanent företeelse än om en tillfällig, under det att det omvända är förhållandet med »A. *haltar*» eller »A. *slöar*». Likartadt är motsatsförhållandet vid sådana fall som: han *är envis*: *envisas* med att.., *är djärf*: *djärfves* att.., *är flitig* (af naturen): *flitar* (för tillfället), *är en snobb*: *snobbar* med att.., *är en skalk*: *skalkas* med flickorna, hon *är kokett*: *koketterar* för honom, *är amma* (yrkesmässigt): *ammar* (sitt barn), hästen *är skygg*: *skyggar* för något, här *är* starkt *eko*: han sjunger så det *ekar* i skogen osv.

§ 47. Afslutande anmärkning.

Den indelning af glosorna efter deras betydelse, som jag här ofvan företagit, kan utan egentlig förändring i sak omändras, om man så vill, på så sätt, att man först indelar alla glosor i dels konkreta, dvs. benämningar på verkliga substanser i ofvan (s. 255 f.) angifven mening, t. e. *slaf*, dels abstrakta, dvs. benämningar på accidenser (substansens »attributer»). Dessa sednare få då vidare indelas i substantiellt och accidentellt tänkta, dvs. å ena sidan sådana som, ehuru de äro blotta accidenser, dock tänkas och i följd däraf grammatiskt behandlas som om de vore substanser, t. e. *tvång*, och å andra sidan sådana som tänkas och behandlas såsom rena accidenser, t. e. *tvungen*, *tvingad*, *är tvungen*, *tvingas*. De sistnämnda indelas sedan, på sätt som ofvan skett, i assumptiva (dels adjekta, t. e. *tvungen*, dels participiella, t. e. *tvingad*) och finita (dels intemporala, t. e. *är tvungen*, dels temporala, t. e. *tvingas*). En sådan indelning tycks motsvara Wundts tankegång [1], då han — visser-

[1] *Völkerpsychologie* I, II, s. 483 ff.

ligen vid indelning från »psykologisk» synpunkt — såsom »konkret» blott erkänner det som är förbundet med en »adekvat bild», under det att allt som ej kan ledsagas af en dylik kallas »abstrakt» i mindre eller högre grad. Så t. e. är *spelare* konkret, men *spelande*, *spelar* och *spelning* alla abstrakta och detta i så måtto att hvarje följande uttryck bland dessa är abstraktare än det närmast föregående. En dylik indelning är kanske, strängt vetenskapligt sedt, att föredraga framför den här af mig lämnade, men då den utan egentligt praktiskt gagn väl mycket afviker från den hittills allmänt gängse uppfattningen, hvilken inskränker användningen af termerna konkret och abstrakt till det substantiella området, så har jag ansett mig icke böra acceptera den, om ock jag icke ogillar densamma.

Detta måste jag däremot numera göra i fråga om den terminologi, som jag själf år 1879 använde [1], och som ännu år 1903 användes af V. Dahlerup [2] samt 1904 af den honom följande H. G. Wiwel [3]. På denna ståndpunkt, som lifligt försvaras af Dahlerup, indelar man alla glosor i konkreta och abstrakta, allteftersom de afse något »yttre», kroppsligt, sinnligt, eller något »inre», andligt, osinnligt. Konkreta äro då t. e. *kropp*, *svart*, *svärta*, *svärtar*, abstrakta däremot *själ*, *god*, *godhet*, *älskar* och, åtminstone för Wiwel som utan all reservation begränsar »konkret» till hvad som »kan iagttages med en eller flere Sanser», äfven — *Gud*, *djäfvulen*, *ängel*, *himmelriket*, *helvetet* [4]. Då Dahlerup och Wiwel drifva detta åskådningssätt till sin spets, ha de just därigenom för mig klargjort dess betänkliga konsekvenser. Dahlerup visar t. e.

---

[1] Se *Något om ord och ordklasser* (i Nordisk tidskrift).

[2] Se *Abstrakter og konkreter* (i Dania X, 65 ff.), särskildt s. 70 ff.

[3] Se *Hjælpebog i Modersmaalets Sproglære*, s. 61.

[4] Till samma ledsamma konsekvens kommer man genom att som Brate, *Sv. språklära*, s. 62 (likaså i den förkortade upplagan, s. 52), låta abstraktum vara det som betecknar något »såsom saknande utsträckning i rummet».

hurusom enligt detta, efter hans mening enda riktiga, sätt att se saken adjektivformen *hård* är konkret då fråga är om en sten, men abstrakt då fråga är om ett sinnelag [1]. Detta leder emellertid, såsom Mikkelsen i sin kritik af Dahlerups åsikt mycket riktigt påpekat [2], därhän att äfven ordet *hårdhet* är konkret i förra, men abstrakt i sednare fallet. »Stenens *hårdhet*» och det af alla såsom konkret erkända »*en hårdhet* (resp. *hårdheter*) i huden» måste sålunda föras till en och samma grupp (konkreternas) i motsats mot »sinnets *hårdhet*», som hör till en annan (abstrakternas). Men nu torde dock alla vara eniga om hvad jag ofvan s. 259 framhållit, att hvad man allmänneligen menar med »abstrakt» morfologiskt kännetecknas af sin bristande eller åtminstone ytterst ringa förmåga af numerus- och speciesböjning; och i detta afseende stämma ju stenens och sinnets *hårdhet* med hvarandra, under det att de stå i motsats till *en hårdhet* eller *hårdheter* i huden, uttryck som ju äfven onekligen stå i skarp semologisk motsats till de båda förra. Det synes därför mest praktiskt att låta just denna motsats betecknas genom termerna konkret och abstrakt [3]. Den motsats i betydelse, för hvilken däremot Dahlerup vill taga dessa termer i anspråk, har ju

[1] A. st., s. 71.

[2] Se Dania X, 151.

[3] Förträffligt yttrar redan Heyse, *System der Sprachwissenschaft*, s. 395 f.: »Der grammatische Unterschied der Substantiva concreta und abstracta beruht nicht auf dem Gegensatze des Sinnlichen und Unsinnlichen, sondern darauf, ob die Substantialität real, das ist als in der Wirklichkeit objectiv bestehend, oder bloss ideal als eine dem an sich Unselbständigen im Geist verliehene Begriffsform gesetzt wird. Auch die Benennung des Unsinnlichen oder Übersinnlichen ist ein concretes Substantivum, wenn es als selbständige individuelle Substanz für sich, als wirklicher Gegenstand gedacht wird: *Gott, Geist, Seele, Zeit.* Dagegen kann der Inhalt des abstracten Substantivums auch ein sinnlich wahrnehmbares sein, z. B. *die Schönheit, Grösse* u. s. w.; denn sein Wesen liegt darin, dass es einen attributiven Begriff, sei er sinnlich oder unsinnlich, das ist die der Substanz inhärirende Eigenschaft oder Thätigkeit u. s. w. als solche unter die Form der Substantialität fasst».

hittills och af ålder kallats »egentlig» och »öfverförd» betydelse, och att i stället för dessa uttryck — om hvilkas större eller mindre lämplighet jag i detta sammanhang ej vill yttra mig — använda konkret och abstrakt svär tvifvelsutan alltför mycket mot gängse grammatiskt språkbruk och synes i alla händelser vara onödigt.

Till sist må anmärkas, att gränsen mellan konkreter och abstrakter liksom mellan adjekta och participiella (jfr ofvan s. 269) samt intemporala och temporala glosor är, naturligtvis, mycket sväfvande och flytande, ehuru som vi sett därför icke utan sin grammatiska vikt och betydelse.

SJUNDE KAPITLET.

De konkreta glosorna.

§ 48. Indelning från synpunkten af sememets förmåga att logiskt indelas.

De konkreta glosorna kunna naturligtvis indelas från en mängd olika synpunkter. En af de viktigaste eller åtminstone mest grundläggande bland dessa torde vara den som afser deras förhållande i fråga om möjligheten att logiskt indela den idé, hvaraf en konkret glosa är bärare. Från denna synpunkt erhålles indelningen i de två grupper, som jag med af mig nybildade termer benämner: individua och dividua [1], dvs. icke indelbara, resp. indelbara (af lat. dividere 'indela'; jfr den logiska termen »division», begreppsindelning).

1. Individua eller individnamn äro sådana konkreta glosor, som beteckna, vare sig ett eller en samling af flera, individuella föremål (varseblifningar eller individualföreställningar, se V, 16 f.), hvilka alltså icke kunna logiskt indelas i flera olika slag — men väl eventuellt mekaniskt uppdelas i flera olika beståndsdelar, se § 49 nedan — t. e. *den här kritbiten, de där trianglarna, en häst* går där på ängen, *tre hästar* stå i mitt stall, *min salig far, alla mina böcker, jag, vi, de tre judarna* ha gått sin väg, *kungen* och *prinsarna* samt *öfverstens* ha redan kommit. Liksom de flesta andra slag af

[1] Beckman, *Sv. språklära*, s. 18, har från mig upptagit dessa termer, men använder dem i en annan och efter min mening olämplig bemärkelse. Se nedan s. 293 not 2 och 294 not 1.

glosor kunna naturligtvis äfven individnamnen vara antingen (se V, 65) pronominella, så att de alltefter omständigheterna — den förhandenvarande situationen — beteckna än det ena, än det andra individuella föremålet (eller grupp af dylika), eller expressiva, som så till vida ha en »fix» betydelse, att de alltid beteckna eller åtminstone afse (jfr V, 64) att beteckna ett och samma individuella föremål (eller grupp af dylika). Till det förra slaget höra alla de exempel, som här ofvan anförts. Expressiva individnamn äro däremot t. e. *den man som räddade Sverge från att dela Polens öde, tredje Gustaf, staden vid Fyris, samtliga bisittarna i Sverges vittra areopag, parisiska blodbröllopet, året efter Kristi börd 1904.*

Ett expressivt individnamn plägar, därest det utgöres af ett enda ord — om ock ofta ett »gruppord» (se VII, 24) — kallas proprium eller egennamn (»namn» i inskränkt och vanlig betydelse; jfr ofvan s. 254 och 255). Sådana äro t. e. namn på personer — s. k. personnamn — vare sig det är fråga om verkliga personer såsom *Gustaf III* [1], *Gustaf II Adolf, Erik Gustaf Geijer, Karl den store* [2], *Ansgarius, Blot-Sven, Brahe, Petterssons,* eller blott fantiserade sådana som *Oden, Lunkentus, Svea, Nore;* vidare korporationer såsom *Gnistan, Tratten, Svenska akademien, Högsta domstolen, Bibelkommissionen;* djur såsom *Brunte, Karo, Pegasus, Leviatan;* lokaliteter — s. k. ortnamn — såsom *Carolina rediviva, Kuggis, Drottninggatan, Danviken, Stockholm, Dalarna, Sverge, Slesvig-Holstein, Förenta staterna, Vänern, Östersjön, Svarta hafvet, Götaälf, Kinnekulle, Kolmården, Ladugårdsgärdet, Svältorna, Alperna, Färöarna;* himlakroppar o. a. astronomiska företeelser såsom (planeten) *Mars, Sirius, Kräftan, Karlavagnen, Vintergatan;* litteratur- och konstalster såsom *Dagens nyheter, Nordisk familjebok, Ord och bild, Hygiea, Vapensmeden, Martyrerna,* (ope-

[1] Men icke det ofvan anförda »tredje Gustaf», som utgör en ordfogning, icke ett gruppord.

[2] Men ej »den store Karl», som är ordfogning, ej gruppord.

ran) *Kronjuvelerna*, (skådespelet) *Tapto*, (Lionardos) *Nattvarden*, (Hasselbergs) *Näckrosen*, *Kampanilen;* diverse industrialster såsom ballongen *Svenske*, skeppen *Vega* och *Skidbladner*, lokomotivet *Framåt*, cigarrsorten *Norma*, tobakssorten *Gula lacket*; historiska tilldragelser och tidpunkter såsom *Kalabaliken*, *Bartolomeinatten*, *Hedsjra*, *Reformationen*, *Rokokon*, *Greffvefejden*, *Klubbekriget*, *Nittonhundrasjuan* (t. e. »1907:an» eller »1907 är snart ett minne blott») o. d. samt, om och i den mån de verkligen öfvergått till gruppord, sådana fall som *Trettiåriga kriget*, *Västfaliska freden*, *Heliga alliansen*, *Yttersta domen* osv.

På gränsen till de pronominella individnamnen stå de talrika ord, hvilka visserligen inom en viss bestämd krets af människor äro, på grund af sin inom denna krets »predominerande» betydelse (se s. 21 ofvan), otvifvelaktiga proprier, men lätteligen kunna inom en annan krets åsyfta ett annat föremål, t. e. — antag att vi befinna oss i Stockholm — *Slussen*, *Operan*, *Riddarhuset*, jämförda med sådana allmängiltiga proprier som de uppsaliensiska *Luthagen*, *Gustavianum* o. d.; eller — om vi välja en vidsträcktare horisont — *Kullen*, *Sundet*, *Kanalen*, jämförda med deras i fråga om betydelse oändligt mycket stabilare synonymer *Kinnekulle*, *Öresund*, *La manche* osv. Skillnaden mellan propriet *Slussen* och det pronominella individnamnet *kungen* (vanligen = Gustaf V) är nämligen för en stockholmare blott graduell, i ty att det sednare ordets pronominella användbarhet och användningsmöjligheter blott äro ännu mera ögonskenliga och medvetna än det förras.

Snarast helt och hållet utanför propriernas område falla sådana ord, medelst hvilka man icke gör anspråk på att ha på ett specifikt sätt namngifvit något till skillnad från något likartadt, om ock dessa ords predominerande betydelse afgjordt är af proprie-natur såtillvida, att de sällan af någon människa appliceras på annat än ett visst bestämdt exemplar

af den art, som ordet egentligen afser att beteckna [1]. Sådana äro t. e. *månen* (jfr de mindre bekanta månarna till Saturnus och Jupiter), *solen*, *jorden* (jfr *Tellus*, som just afser att skilja vår jord från andra likartade planeter), *himlen*, *paradiset*, *världen*, *helvetet*, *djäfvulen* (betraktad endast såsom primus inter pares). När däremot *Gud* odisputabelt kännes och erkännes som ett proprium, så beror detta just därpå, att *Gud* icke medgifves vara en *gud* bland andra gudar. När åter *Satan* jämförelsevis lätt häfdar sin rang som proprium, så beror det väl till god del på tillvaron af en specifik biform i och för artnamnsanvändningen, nämligen *sate*. Och då däremot *fan* har svårt för att göra sig gällande såsom proprium, så beror det väl väsentligen på att ordet knappast användes annat än i svordomar, där det betyder ungefär ingenting.

Ändtligen plägar man från proprierna afsöndra sådana ord, som beteckna en individgrupp med reflexion på att hvarje dess del är med hvarje annan likartad och det hela således ett »släkte». Ty visserligen medger man såsom Kern [2], att ett egennamn kan beteckna »ein Einzelwesen oder viele», men man fordrar i likhet med nämnde författare, att i det sednare fallet dessa många »zusammen keine Gattung bilden». Därför erkänner man ej såsom proprier t. e. »*folkungaätten* (*folkungarna*)», »*mänskligheten* (*människosläktet*, *människorna*) har (ha) sig döden förelagd», »*judarna* äro ett högst intelligent släkte» o. d., ty hvarje del af *judarna* (*människorna*, *folkungarna*) är en *jude* (*människa* osv.), hvilket af själfva språkformen antydes, under det att hvarje del af ett sådant allmänt erkändt proprium som *Antillerna*, *Förenta staterna*, *Petterssons*, *Pyrenéerna* icke är resp. en *Antill*, en *Förent stat*, en *Pettersson*, en *Pyrené*, utan »en af Antillerna, af Förenta staterna, af Petterssons» och »en del af Pyrenéerna».

---

[1] Hvarför ock Mikkelsen, *Da. Sproglære*, s. 151, räknar dem till »Egennavne».

[2] *Grundriss der deutschen Satzlehre*, 3. aufl., s. 72.

Innebörden af termen egennamn är, som synes, ganska sväfvande och svårbestämbar, detta så mycket mera som den aldrig varit föremål för någon riktigt grundlig utredning [1]. Också äro de gängse definitionerna i allmänhet mycket onöjaktiga och gå rätt vidt i sär. Några af dem äro för vida, därigenom att de, om ock oafsiktligt så dock i realiteten, utgöra definitioner af individnamn i allmänhet. Så är t. e. klarligen fallet med Heyses definition [2]: »Propria, Eigennamen, Benennungen von Einzelwesen (Individua)», eller som det utförligare, men knappast riktigare eller klarare heter [3]: »Proprium, Individuum in seiner empirischen Einzelheit ohne Rücksicht auf seine allgemeine Natur oder Gattung», enligt hvilken så vidt jag kan förstå, både *jag* och *solen* måste komma att hänföras till proprier. Likaså Kerns [4]: »ein Einzelwesen oder viele, die aber zusammen keine Gattung bilden», enligt hvilken definition icke blott *jag* och *solen*, utan dessutom t. e. *öfverstens* (äro bortresta) och *allmogen* bli proprier. Man invände härvid ej, att de i dessa glosor ingående »Einzelwesen» ju bilda »Gattung» *människa*, resp. *bonde*, ty då bilda ju ock på samma sätt de »Einzelwesen», som ingå i de allmänt erkända proprierna *Antillerna* och *Förenta staterna* eller *Svältorna* hvar sin »Gattung», resp. *ö*, *stad* och *ofruktbar mark*; ja öfverhufvud finnas ej några som helst föremål, som ej tillsammans bilda — från någon synpunkt — någon »Gattung», om ingen annan så dock åtminstone den af 'tankeobjekt' eller 'ett visst något'. Samma för stora vidd hos definitionen träffas ännu hos Brate [5]: »egennamn.. beteckna något som ett enskildt, en individ»; Sütterlin [6]:

[1] Brates försök i Nystavaren IV, 6 ff. är det utförligaste jag känner till, men är trots sitt rika material alldeles otillfredsställande.

[2] *Deutsche Schulgrammatik*, 22. aufl., s. 87.

[3] *System der Sprachwissenschaft*, s. 396.

[4] A. st., s. 72.

[5] *Sv. språklära*, s. 61.

[6] *Die deutsche Sprache der Gegenwart*, s. 89.

»Eigennamen, die nur einen bestimmten einzelnen Gegenstand benennen»; och väl äfven Michaelis [1]: »Die Eigennamen bezeichnen Wesen (Personen und Sachen), die nur einmal vorhanden sind», där jag dock ej förstår det af författaren själf särskildt framhäfda »nur einmal», hvilket synes strida mot den gamla sanningen, att »ingenting är nytt under solen», och som, därest det möjligen skall fattas såsom betydande »blott i ett enda exemplar», leder därhän, att *Karl, Pettersson, Tivoli* o. a. dylika ytterst vanliga ord måste — just emedan de äro så vanliga, alltså icke förekomma »nur einmal» — uteslutas från propriernas område.

Å andra sidan äro för trånga sådana definitioner som Wiwels [2]: »Egennavne (Proprier), som vilkaarligt tillægges en eller noget uden at overføres paa andre med de samme Egenskaber» (detta sista, i parentes sagdt, ett besynnerligt tillägg, enär ju ingenting är i fråga om allmänt erkända proprier vanligare än att de, uppgifvande sin proprie-natur, öfverföras från det ena föremålet till det andra, t. e. en *Napoleon, Cicero, Apollo,* ett *Aten,* en *kalabalik* osv.) och Beckmans [3]: »Egennamn kallas ett substantiv, som betecknar ett särskildt föremål med ett för detta särskildt antaget namn». Dessa definitioner tyckas nämligen sålunda af egennamnet fordra, att det genom en särskild så att säga döpelseakt skall ha mer eller mindre godtyckligt tilldelats namnets bärare eller af denne antagits; något som visserligen passar in på en massa, i synnerhet nutida, fall, t. e. dopnamn, nyantagna familjenamn, nybyggda villors ochnyskapade gods' namngifning, boktitlar, konstprodukters namn m. m., men däremot icke på en hop annat, särskildt af äldre datum, t. e. ortnamn af typen *Lund, Kullen, Dalarna, Vättern* 'vattnet', *Elbe* 'älfven', mytologiska namn såsom *Oden* och *Pegasus,* familjenamn som *Andersson* (efter stamfadern Anders),

[1] *Neuhochdeutsche Grammatik,* 2. aufl., s. 40.
[2] *Hjælpebog i Modersmaalets Sproglære,* s. 60.
[3] A. st., s. 18.

Uggla och *Lilliehöök* (efter sköldemärket, resp. -märkena), historiska tilldragelser såsom *Grefvefejden*, *Bartolomeinatten* m. m. d.

I sak, om ock icke i form, är det rätta väsentligen träffadt redan af gamle Moberg [1] i hans yttrande: »Ett Eget Namn (Nomen proprium) är ett Nomen, som utmärker en person eller sak från andra af samma slag», däri jag dock skulle vilja utbyta det vaga »från andra af samma slag» mot det mera sägande »i dess individuella bestämdhet, dvs. till åtskillnad från allt annat och särskildt sådant, med hvilket af en eller annan anledning kan befaras någon förblandning». Med samma reservation kan jag äfven gilla Mikkelsens [2]: »Navne hvorved man skiller enkelte ting af samme Art fra hverandre» och Cederschöld-Olanders [3]: »Egennamn . . hvilka enkom användas för att skilja en särskild person, ett särskildt djur eller en särskild ort från andra af samma slag», där dock en olämplig begränsning af egennamn till blott person-, djur- och ortnamn införts. Närmast min uppfattning kommer Sweet [4], som tydligt och klart begränsar »proper names» till hvad jag med min terminologi kallar »expressiva individnamn» (se s. 281 ofvan) samt dessutom särskildt betonar dels vikten af att namnet a f s e r — om det också ofta icke lyckas (jfr s. 64 ofvan) — att vara specifikt för sitt föremål, dels att, där sådan afsikt icke förefinnes, namnet ej är ett proprium, äfven om det skulle råka att beteckna blott ett enda föremål i hela tillvaron, t. e. *solen*. Hvad som ytterligare behöfver betonas är dels — hvad Sweet visserligen ej förbisett — att termen ej gärna tillåtes syfta på ordfogningar, utan blott på ord, på sin höjd på gruppord, så att t. e. väl

[1] *Försök till en lärobok &c.*, s. 28 (i båda upplagorna).
[2] A. st., s. 150.
[3] *Svensk språklära för folkskolor* (Lund 1904), s. 6. I 2 uppl. (1906) är detta stycke struket.
[4] *A new english grammar*, I, 57.

Bartolomeinatten, men ej »det parisiska blodbröllopet» erkännes för egennamn, väl *Förenta staterna*, men ej »Nordamerikas förenta stater» (där visserligen första ordet, men knappast de följande erkännas som proprier); dels att det ideala propriet är i högsta grad konventionellt. Härmed menar jag, att namnet är gifvet och bäres icke på grund af sakens natur, dvs. för att från någon viss synpunkt karakterisera sitt föremål, utan det är fullkomligare ju etymologiskt ogenomskinligare eller mera isoleradt det är, enär det då måste — såsom också afsedt är — karakterisera föremålet såsom ett visst något, betraktadt i sin helhet och icke från någon särskild, genom det etymologiska sammanhanget antydd, sida. Så t. e. är *Lund*, så länge det verkligen betyder en 'lund' eller ett ställe, som utmärker sig för en sådan, ej ett sådant fullblodsproprium som sedan det kommit att beteckna en 'stad', skulle denna ock möjligen sakna hvarje tillstymmelse till 'lund'; namnen *Karl Trygger* behöfva ej, ja böra ej ens, ange att bäraren är en verklig 'karl' eller en 'trygg' personage; *Dufva* och *Svinhufvud* äro proprier först sedan de icke längre kunna fattas såsom innebärande det, som af deras etymologiska sammanhang antydes; osv. Man kan alltså säga både, såsom några gjort, att egennamn betyda just ingenting — notabene från synpunkten af att ange egenskaper eller annan speciell beskaffenhet — och, såsom andra med större fog gjort, att egennamn betyda mycket mer än andra ord, i ty att de ange individens totala och således oändligt rika innehåll, visserligen utan all analys af detsamma.

Sammanfattande skulle man sålunda kunna säga: egennamn äro ord, som afsiktligt och så vidt möjligt utan hänsyn till det etymologiska sammanhanget användas för att skilja ett visst bestämdt individuellt föremål — vare sig ett partitivum ('uppdelbart') eller impartitivum ('ouppdelbart'), se § 49 nedan — från något (eller några) i visst afseende närstående, äfvenledes individuellt (resp. individuella) föremål.

Då jag säger »såvidt möjligt utan hänsyn till det etymologiska sammanhanget», så tänker jag särskildt på de fall då det är företrädesvis svårt att upprätthålla nämnda fordran, nämligen vid poetisk personifikation af abstrakter, t. e. i Leopolds »vid hafvet på ensliga stranden satt *Sorgen*», Stiernhielms fru *Lusta* osv., där den ursprungliga betydelsen enligt skaldens intentioner bör skina igenom egennamnets förklädnad.

2. Dividua eller artnamn äro sådana konkreta glosor, som beteckna hela klasser af i viss mån likartade föremål (sålunda universalföreställningar eller begrepp, se V, 17), hvilka alltså kunna logiskt indelas i flera olika underarter — eventuellt med sina särskilda speciellare artnamn — t. e. »*triangel*» (eller »*triangeln*» eller »*en triangel*» — se s. 77 ofvan — eller »*hvarje triangel*) är *en tresidig rätlinig figur*» eller med alldeles samma innebörd »*trianglar*» (eller »*alla trianglar*) äro *tresidiga rätliniga figurer*»; »*hästen (en häst, hvarje häst*) är *ett fyrfotadjur*» eller »*(alla) hästar (hästarna)* äro *fyrfotadjur*»; »Alexander den store var *kung*, men Bucefalus var *en häst*» (jfr »det där är *en kung*», t. e. i kortspel); »Vättern är *en vacker sjö*»; »han är *en (riktig) Judas*» eller »*Herkules*»; »det där är *en Rembrandt*» (dvs. tafla af Rembrandt); »det var *en sannskyldig Bartolomeinatt*»; »hans mor var *en Brahe*» (= medlem af familjen Brahe); »*den romerske kejsarn*» (eller »*en romersk kejsare*» eller »*hvarje romersk kejsare)* blef *gud* efter sin död» eller »*(alla) romerska kejsare* blefvo *gudar*» &c.; »Kristus är icke *en gud*, utan han är Gud».

Under det att de flesta författare äro eniga om användningen — ehuru, såsom vi sett, visst icke om definitionen — af termen egennamn eller proprium, så går däremot här deras terminologiska sedvänjor allt hitintills vidt isär (endast därutinnan öfverenstämmande, att de nästan aldrig afse annat än ord, med förbiseende af de semologiskt likställda ordfog-

ningarna). Heyse [1] t. e. använder termen »communia», Sweet [2] det nära öfverensstämmande »common nouns», men Michaelis [3] (som dock i motsats mot Heyse och Sweet från termens område utesluter »materialia») termen »generalia»; Heyse och Michaelis båda alternativt »Gemeinnamen». Sütterlin [4], Mikkelsen [5] och Wiwel [6] åter begagna den af andra och i all synnerhet äldre författare ofta, men i mer eller mindre afvikande betydelse och med skiftande omfång [7] använda termen »appellativa», af Sütterlin alternativt ersatt med »Gattungsnamen», af Mikkelsen och Wiwel med »Fællesnavne». Och liksom termerna så gå ock definitionerna isär, utan att dock någon kan sägas ha träffat det rätta. När t. e. Heyse låter sina 'Gemeinnamen' »eine Mehrheit oder Menge gleichartiger Gegenstände oder Theile bezeichnen», så blir tydligen en konsekvens häraf, att exempelvis *Antillerna, Alperna* och *Förenta staterna* höra hit. Då åter enligt Michaelis »Generalia bezeichnen Wesen, die vielfach vorhanden sind», så böra *Karl, Andersson* och *Berga* vara af detta slag. Ett annat fel är gemensamt för de öfriga tre ofvan citerade författarnas definitioner: Sütterlins »Dingwörter.. die jeden beliebigen Angehörigen oder jeden Teil einer Gattung bezeichnen»; Mikkelsens »Navne, der ere fælles for alle Ting af samme Art»;

---

[1] *Deutsche Schulgrammatik*, 22. aufl., s. 88.

[2] A. st., s. 54.

[3] *Neuhochdeutsche Grammatik*, 2. aufl., s. 40.

[4] *Die deutsche sprache der Gegenwart*, s. 89.

[5] *Da. sproglære*, s. 150.

[6] *Hjælpebog i Modersmaalets Sproglære*, s. 60.

[7] T. e. hos Heyse och Michaelis såsom underafdelning af deras »communia», resp. »generalia» vid sidan af den förres »collectiva» och »materialia», den sednares »collectiva» (enär hans »materialia» såsom ofvan nämndt icke inrymmas under »generalia»). Äfven Sundén, Brate och Beckman sätta appellativer såsom sidoordnade med kollektiver och »ämnesnamn», de båda förra dock alternativt användande termen »släktnamn» (som emellertid lätteligen kan missuppfattas såsom varande synonym till »familjenamn»).

Wiwels »Navne, der kan anvendes om alle, der har visse Egenskaber til fælles»; hvartill sluter sig Beckmans[1] »Artnamn.. gemensamt namn för en mängd föremål, som ha en viss likhet». Dessa definitioner passa nämligen på pronominella individnamn såsom »*hästen*» (eller »*en häst*) går där på ängen», »*den där triangeln* är rätvinklig» o. d., men de passa alldeles icke på artnamn såsom »*häst*» (eller »*hästen*» eller »*en häst*) är ett slags fyrfotadjur», »det där är *en triangel*» o. d., ty dessa sednares egendomlighet består just precis däri, att de icke beteckna »jeden beliebigen» inom en »Gattung» eller »Ting af samme Art» eller »föremål som ha en viss likhet» osv., utan däremot själfva »arten», dvs. allmänföreställningen såsom sådan (resp. begreppet såsom sådant). Och att de nämnda författarna själfva afse något sådant, trots sina olämpliga definitioner, synes af deras valda exempel: »gosse, flicka, författare, skog» o. d., icke »gossen» eller »en gosse» osv.

Äro nu de psykologiska kategorierna individ- och artnamn äfven grammatiska kategorier i svenskan, dvs. ha vi några flexiviska medel att markera skillnaden, några medelst hvilka vi kunna förvandla det ena slaget till det andra och omvändt? Ja, men endast i ofullständig mån, enär de ifrågakommande böjningselementerna långtifrån alltid ha önskad påföljd, detta beroende på att de ej ha ifrågavarande användning till sin specifika uppgift (se s. 76 ofvan). Emellertid begagnas med denna reservation den obestämda artikeln till att af ett individnamn (som icke själft redan är försedt med dylik) göra ett artnamn, t. e. »han är *en Napoleon*, de äro *(ena) verkliga Napoleoner*, Köpenhamn är *ett sannskyldigt Aten*, *en Brahe* flyr ej, *en Rembrandt* kostar tusentals kronor» o. d. Är individnamnet själft försedt med bestämd artikel, försvinner denna i regeln vid den obestämda artikelns tillträde, t. e. »det blef *en kalabalik* (jfr *Kalabaliken*),

[1] A. st., s. 18.

det är *en hel vintergata* af ordensstjärnor (jfr *Vintergatan*), *(ena) riktiga Pyrenéer* till berg, *ett förlofvadt land* (jfr *Det förlofvade landet*) vinkar där i fjärran». Rätt ofta kvarstår den dock, och detta kan vara fallet ej blott då *-en*, *-et*, *-na* antingen ej ursprungligen äro eller ej längre kännas såsom artikel, t. e. »det är *ett riktigt Italien*, *ett annat Turkiet*, *ett bättre Dalarna*», utan äfven annars, t. e. *ett riktigt Långholmen*, *ett nytt Danviken*. Men hur ofullkomligt uppgiften i brist på ett specifikt uttrycksmedel löses, synes af de många fall, då alldeles samma former fungera som »obestämda» pronominella individnamn, t. e. »där på gatan går *en Napoleon*» (dvs. en viss bestämd individ, som är »en Napoleon» i verklig artnamnsbemärkelse), »*en Brahe* dog nyss, *en Rembrandt* hänger där på väggen» osv.

Å andra sidan kan den bestämda artikeln användas — ehuruväl vid bildningen af »egennamn» härvidlag icke råder någon konsekvens — till att på omvändt sätt af artnamn skapa individnamn, vanligast pronominella sådana, t. e. »*hästen* står i *spiltan*» eller »*hästarna* stå i *spiltorna*», men äfven ofta egennamn, i synnerhet moderna sådana, t. e. *Kullen*, *Gnistan*, *Kräftan*, *Reformationen*, *Dalarna*, *Alperna*, *Kronjuvelerna* osv. (jfr dock *Berg* jämte *Berget*, *Sund* : *Sundet*, *Ed* : *Edet*, *Dal* : *Dalen*, *Stockholm* : *Långholmen* osv.). Hur ofullkomligt emellertid äfven denna princip tillämpas, framgår utom af nyssnämnda inkonsekvenser äfven och allra bäst däraf, att *hästen* o. d. äfven kan fungera såsom artnamn, t. e. i »*hästen* är ett fyrfotadjur» o. d. (se s. 77 ofvan), där man har s. k. »generisk» artikel i motsats mot s. k. »individuell» sådan. Ett korollarium af den »individuella» artikelns bruk på ofvan nämndt sätt är, att individnamn väl kunna ha och faktiskt också mycket ofta ha bestämd artikel, men ej gärna, såsom sådana, anta detta slags artikel, något som dock äger rum vid vissa, i synnerhet kortare, familjenamn (mera sällan dopnamn), t. e. *Bildt-en*, *Kruse-n (Nils-en*,

Erik-en, Mia-n) o. d. i syfte att ge uttrycket en familjär anstrykning, så att t. e. *Bildten* betyder »den bekante Bildt, allas vår vän Bildt» eller något dylikt. — Dessutom är att märka, det talrika familjenamn genom användning af speciella suffixer bildas af artnamn, ehuruväl sammanhanget med stamordet icke är i högre grad — och ofta icke alls — medvetet, t. e. *Al-ander, -born, -én, -enius, -ner, -in, -inder, -sén, -stedt* m. m.

Om sålunda gränsen mellan individnamn i sin allmänhet och artnamn är grammatiskt ganska ofullkomligt markerad, så ställer sig dock saken annorlunda i fråga om de expressiva individnamnen (och sålunda egennamnen) jämförda med artnamnen. De förra kunna nämligen aldrig i egentlig mening böjas i fråga om numerus (jfr § 49 nedan), dvs. om de ha singular form aldrig antaga plural sådan, och om de ha plural form aldrig utgöra verklig plural till något annat egennamn. Detta förhållande ligger ju i sakens natur, eftersom en viss bestämd individ icke såsom sådan kan mångfaldigas. Därför, då vi t. e. tala om »våra *Karlar*» eller om »tre *Nordenskiöldar*», så ha vi här ej [1] att göra med pluraler af egennamnen *Karl*, resp. *Nordenskiöld*, utan af de lika lydande artnamnen med betydelsen 'person med namnet Karl', resp. 'Nordenskiöld'. Och lika litet är t. e. *Antillerna* plural i egentlig mening till vare sig *Cuba* eller *Portorico* eller någon viss annan af samtliga Antillerna (men väl till det pronominella »en af Antillerna»); ej heller *Bägge Sicilierna* plural till vare sig *Sicilien* eller *Neapel*. Egennamn kunna alltså väl ha, men icke anta plural form.

§ 49. Indelning från synpunkten af möjligheten att mekaniskt uppdela föremålen. Kategorien numerus.

Då de allra flesta konkreta glosor — endast *Gud, en ängel* o. a. dylika andeväsen undantagna — afse något i både

[1] Såsom Beckman, a. st., s. 19, besynnerligt nog förmenar.

tid och rum befintligt (jfr s. 255 f. ofvan), så är tydligt, att det som af dem betecknas i regeln kan mekaniskt sönderdelas i mer eller mindre likartade beståndsdelar. Men det är här icke fråga om denna abstrakta möjlighet, utan om huruvida det språkliga uttrycket afser att väcka till lif någon reflexion på denna möjlighet, eventuellt antyda dess skedda eller skeende realisering. Från denna först af mig framdragna synpunkt erhålla vi en indelning [1] af de konkreta glosorna i hvad jag med nybildade termer kallar impartitiva och partitiva, dvs. icke sönderdelbara, resp. sönderdelbara (af lat. partire 'fördela'; jfr det logiska språkbrukets »partition», mekanisk delning, i motsats mot »division», logisk indelning). Alltså:

I. Impartitiva [2] äro sådana konkreta glosor, som beteckna föremål, hvilka icke anses kunna (mekaniskt) uppdelas i flera sinsemellan likartade delar. Sådana glosor kunna vara såväl — hvilket vanligen förbises [3] — individua, t. e. *jag*, *Adolf Noreen*, *Stockholm*, *Dalarna* [4], som dividua, t. e. *präst*, *människa*, *kreatur*, *ödla*, *träd*, *blåsippa*, *stol*, »han har *kopporna*» [5], »han har köpt sig *nya byxor*» [5], »det där är *en fisk*, *en ek*» osv.

---

[1] Framställd af mig redan 1898 i *Vårt modermåls grammatik och dess indelning*, s. 9, och därifrån med föga förändring i sak, ehuru med andra termer, upptagen af Beckman i *Sv. språklära*, s. 19 (1904). Oförändrad är min uppfattning och indelning refererad hos M. Kristensen, *Dansk sproglære for voksne*, s. 79 (1903).

[2] Beckmans »individua» (jfr s. 280 noten), hvarinom han dock inrymmer äfven mina »totalitetskollektiver» (B:s »oegentliga kollektiver»).

[3] T. e. af Beckman, som tillämpar ifrågavarande indelning blott på artnamn (mina »dividua»), men icke på egennamn (hörande till mina »individua»).

[4] Att man här icke tänker sig någon delbarhet, synes af sådana konstruktioner som »*det* sköna Dalarna», »Dalarna, *det* ligger norr om Västmanland» (ej »de ligga» osv.) m. m. d.

[5] Att ordet konstrueras med *de* (såsom artikel och anaforiskt pronomen) är en kvarlefva från den tid, då det ännu var ett partitivum (något som pluralformen fortfarande antyder).

II. Partitiva [1] äro sådana konkreta glosor, som beteckna föremål, hvilka det betraktas såsom möjligt att (mekaniskt) uppdela i mer eller mindre likartade delar. Dessa äro af två olika slag:

A. Materialia eller ämnesnamn (ty. »stoffnamen») äro uttryck för föremål, hvilkas delar betraktas såsom varande likartade med det hela, hvarför ock hvarje om än så liten del bär samma namn som det hela [2], t. e. »*järn(et)* är dyrt nu» (jfr impartitivet i »*järnet* är hett nu»), »han åt *fisk*, fick *ovett*» eller »*bannor*», »det är af *trä*, af *ek*» osv., *bräder*, *kläder*, *pengar*, *sopor*, *grönsaker*. Såsom Mikkelsen [3] riktigt påpekat, karakteriseras materialia gentemot impartitiva i syntaktiskt afseende därigenom, att kvantitativa förhållanden i fråga om de förra (i regeln) utmärkas genom motsättningen *mycken* : *liten*, hos de sednare däremot genom *stor* : *liten*. Jfr t. e. *mycket vatten (det myckna vattnet)* : *ett stort vatten (det stora vattnet)*, *mycket bräder* : *ett stort bräde*, *det myckna järnet* : *det stora järnet* osv. Dessutom har Beckman [4] riktigt anmärkt, att de förra kunna bestämmas af *all*, men icke *hel*, de sednare däremot tvärtom, t. e. »han åt *all fisk* : *hela fisken*, *allt järn* är användbart : *hela järnet* är hett» osv.

B. Kollektiva eller sammelnamn äro uttryck för föremål, hvilkas delar icke betraktas såsom varande likartade med det hela, hvarför ock hvarje del i regeln — om sällsynta undantag se nedan 2, a) — bär ett annat namn än det

---

[1] Wiwels (a. st., s. 61) »kollektiver» och Beckmans (a. st., s. 19) »dividua», hvarifrån han dock uteslutit mina »totalitetskollektiver» (B:s »oegentliga kollektiver»); jfr s. 280 noten.

[2] Jfr Heyse, a. st., s. 88: »unbegrenzte Stoffe in unbestimmter Ausdehnung, so dass jeder einzelne gleichartige Theil mit dem Namen des Ganzen belegt wird» (ungefär lika lydande i *System der Sprachwissenschaft*, s. 396); Sütterlin, a. st., s. 89: »Dinge, die man teilen kann ohne ihr Wesen zu verändern».

[3] A. st., s. 150.

[4] A. st., s. 19.

hela [1] t. e. *kortleken* (: *kortet*), *människor* (: *en människa*). I anslutning till Beckman [2] särskiljer jag två olika — visserligen ofta i hvarandra öfvergående — slag af kollektiver, hvilka jag benämner: totalitets-, resp. pluralitetskollektiver.

1. Totalitets-kollektiver (Beckmans »oegentliga kollektiver») äro sådana, vid hvilka öfvervägande reflekteras på delarnas egenskap att bilda ett helt och sålunda »totalitets»-synpunkten är den förhärskande. Detta kommer syntaktiskt till synes, genom att dessa kollektiver i motsats till pluralitetskollektiverna [3] låta för framhäfvande af totaliteten sig bestämmas medelst *hela* (icke gärna *all, allt, alla*), liksom de kvantitativt bestämmes medelst *stor* (ej *mycken, -et* eller *mången, -et, -a*). Exempel härpå erbjuda först och främst många ord, som medelst suffixet *-skap* äro bildade (nästan alltid) af substantivstammar, t. e. »hela *grannskapet* är här församladt» (jfr pluralitetskollektivet i »allt *manskapet* har gått ombord»), »hela det stora *sällskapet* (: allt det myckna *herrskapet*) har rest»‘ »hela *borgerskapet, prästerskapet* och *ridderskapet*» (: »all den myckna *boskapen*, resp. *redskapen*»; dock arkaiskt äfven »allt Sverges *ridderskap*»), »hela *gemenskapen*» (= gemene man). Vidare några medelst suffixet *-het* bildade (nästan alltid) af adjektivstammar, t. e. »hela den stora *kristen-*

---

[1] Jfr Heyse, *System der Sprachwissenschaft*, s. 396: »eine Gesammtheit von Individuen einer Gattung zu einer Einheit zuzammengefasst.. Hier kommt nur dem als individuelle Einheit gedachten Ganzen, nicht den Theilen, woraus es besteht, die Benennung zu»; Kern, *Grundriss der deutschen Satzlehre*, 3. aufl., s. 71: »eine Mehrheit gleichartiger Gegenstände»; Michaelis, a. st., s. 40: »Sammelnamen bezeichnen zusammenfassend Mengen gleichartiger Wesen»; Brugmann, *Kurze vgl. Grammatik*, s. 336: »Bezeichnung einheitlicher Zusammenfassung von Mehrheitlichem». I skarp — och öfverdrifven — motsats härtill står Beckmans (a. st., s. 20) definition på »egentliga kollektiver, d. v. s. ord som beteckna en mängd föremål, hvilka icke tänkas sammanfattade till ett helt».

[2] A. st., s. 19 f.

[3] Men i öfverensstämmelse med de impartitiva glosorna, med hvilka de därför af Beckman sammanföras till en grupp; jfr s. 293 not 2.

heten» (: »alla de många *kristna*»), *mänskligheten* (: alla *människor)*, *allmänheten*, *öfverheten*, samt några medelst *-i* eller *-eri* af substantivstammar bildade, t. e. *aristokratien*, *byråkratien*, *hierarkien*, *rytteriet*, resp. *gendarmeriet*, *maskineriet*, *sceneriet*. Härtill komma diverse andra bildningar utan någon genomgående princip, hvarvid den kollektiva betydelsen sällan är knuten vid ett suffix såsom i *kolonn-ad* (samling af på visst sätt ordnade kolonner), utan i regeln är knuten vid hela morfemet eller, om det är sammansatt, dess sista led, t. e. bland enkla ord *adeln* (: *adelsmännen*), *hären* (: *krigarna*), »*fienden* (: *fienderna*) är talrik», *skogen* (jfr dels ämnesnamnet i »all *skog* är nedhuggen», dels pluralitetskollektivet »alla de många *träden*»), *hjorden*, »hela *skolan* har fått lof», »ett helt *tjog* (ägg), *par*, *dussin* (näsdukar)», »hela (det stora) *folket* fordrade som en man hans afsättning» (: »allt det myckna *folket* har gått och lagt sig» eller »*folk* pratar så mycket»), hela *Arkipelagen*, hela *Pyrenéerna* (: alla *Antillerna*, *Filippinerna)* och *-ing*-afledningar af verber såsom *förening*, *(för)samling;* resp. bland sammansatta ord *studentkåren* (: *studenterna*), *kortleken* (: *korten*), *människosläktet*, *Vetenskapsakademien*, *Spetsbergen*, *Nederländerna*, *Förenta staterna*, *sjätte klassen* (: *sjätteklassisterna*). Att gränsen mot pluralitetskollektiverna stundom är mycket sväfvande, synes af ett sådant fall som att man utan egentlig betydelsedifferens kan säga vare sig »*hela världen* vet» eller »*all världen vet*» (= alla människor veta), hvartill kommer att *all* arkaiskt kan brukas i stället för *hel*, t. e. i det ofvan citerade »*allt* Sverges *ridderskap*» = »*hela* Sverges *ridderskap*».

2. Pluralitets-kollektiver (Beckmans »egentliga kollektiver») äro sådana, vid hvilka öfvervägande reflekteras på det helas egenskap att sönderfalla i delar och sålunda »pluralitets»- eller mångfaldssynpunkten är den förhärskande. Detta kommer syntaktiskt till synes därigenom, att dessa kollektiver i motsats till de förra bestämmas i sammanfattande syfte af *all* (*allt*, *alla*) och kvantitativt af *mycken* (*-et*, *-na*)

eller *mången* (*-et*, *-a*), t. e. »all den myckna *ungdomen* här på orten», »(all) *fisken* leker redan», *mången präst*, många *präster*, alla *prästerna*, *hvarje präst* osv. (en mängd andra exempel se ofvan under 1). Men framför allt och lättast igenkännas pluralitetskollektiverna på vissa för dem specifika suffixer, de s. k. pluraländelserna, medelst hvilka de ojämförligt flesta hithörande kollektiver äro bildade. De vanligaste af dessa ändelser äro *-ar*, *-er*, *-or*, *-r*, *-n* och *-s*, t. e. *eld-ar* (jfr ämnesnamnet i »göra upp *eld*»), *vin-er* (jfr såsom ämnesnamn »tre slags *vin*»; på samma sätt förhålla sig *tyger* : *tyg* osv.), *våg-or*, *ko-r* (*fiende-r*), *dik-en*, *öfversten-s* (äro resta) m. m.; se vidare nedan under de båda underafdelningarna a) och b). Pluralitetskollektiverna kunna nämligen indelas, allteftersom delarna betraktas som så likartade, att de kunna få bära samma namn, eller icke — en, så vidt jag vet, hittills alldeles förbisedd distinktion — i två olika klasser, som jag benämner: homo-, resp. heterogena.

a) Homogena pluralitetskollektiver äro sådana, vid hvilka hvarje del af det hela bär samma namn som hvarje annan, t. e. *hästar(na)*, där hvarje dels namn — den s. k. singularen — är *(en) häst* eller *hästen* eller perifrastiskt *en af hästarna* (eller, då frågan är om blott två, *den ena af hästarna*). Hit höra de allra flesta af våra s. k. pluralformer, men äfven några andra pluralitetskollektiver, ty t. e. inom »*ungdomen* på orten» är hvarje del själf en *ungdom*, bland »den *fisk* som leker om våren» är hvarje del en *fisk*, och af *mången präst* eller *hvarje präst* är hvar och en särskild *en präst*. I dessa sällsyntare fall bär alltså hvarje del samma namn icke blott som hvarje annan, utan ofta äfven som det hela, liksom ju förhållandet genomgående är vid ämnesnamnen, från hvilka dock de här ifrågavarande fallen semologiskt skarpt skilja sig.

b) Heterogena pluralitetskollektiver äro sådana, vid hvilka hvarje del af det hela bär ett särskildt namn, nämligen så snart detta har formen af ett enhetligt ord och icke

uttryckes perifrastiskt (dvs. genom flera sådana). Så t. e. heter »singularen» till kollektivet *vi* visserligen likformigt för alla delarna *en af oss* (alltså perifrastiskt formad), men annars med mera specialiserad innebörd dels *jag* — som alltid är en nödvändig semologisk beståndsdel af *vi* — dels *du* eller[1] *han* eller[1] *hon* eller[1] *Andersson, Pettersson* osv., af hvilka sednare beståndsdelar ingen särskild är den enda nödvändiga, men alltid åtminstone en måste förefinnas, så att delarna tillsammantagna blifva minst två (men aldrig *jag* + *jag*). Likaså heter »singularen» till *ni* antingen *en af er* eller ock *du* — som är nödvändig beståndsdel — jämte *han* eller[1] *hon* eller[1] *A* eller[1] *B* osv. Till *de* duger såsom »singular» — frånsedt *en af dem* — såväl *han* + *hon* + *A* + ... som *A* + *B*..., men icke *han* + (samma) *han* (+ *han*...). Till »(de äkta) *makar(na)*» heter singularen dels *make(n)*, dels *maka(n)*; till *föräldrar(na)* dels *fader(n)*, dels *moder(n)*. *Syskon(en)* äro ursprungligen alltid och ännu rätt ofta = *broder(n)* + *syster(n)*. *Öfverstens* utgöras af *öfversten* + *öfverstinnan* (+ *öfverstens son* + *öfverstens dotter* + eventuellt ännu flere medlemmar af samma familj); *Pettersons* likaså af *herr P.* + *fru P.* + *fröken P.* osv. efter behag eller behof[2]. (De fyra) *ständerna* buro som bekant olika namn, och både *inälfvorna* och *Sjustjärnorna* göra så än i dag. Hvad hvarje del af kollektivet *man* (i t. e. »*man* tviflar allmänt härpå» o. d.) bär för namn, är väl — äfven för ett än så speciellt fall — omöjligt att bestämma, men att delarna ej bära samma namn, och att detta kollektiv sålunda är heterogent, är dock tydligt.

Såsom redan af det föregående blifvit tydligt, är det bland dessa kategorier endast en, pluralitetskollektivernas, som skarpt utpräglats till grammatisk kategori, i det den medelst en specifik böjning kännetecknar hithörande glosor i mot-

[1] Eventuellt: jämte.

[2] Jfr rörande dylika pluralitetskollektiver på -*s* den grundliga utredningen af G. A. Tiselius i Språk och stil VII, 126 ff.

sättning till dem som tillhöra någon af de öfriga här ofvan behandlade (psykologiska) kategorierna. Denna böjning är oftast yttre och suffixal, t. e. genom tillfogande af *-ar*, *-er*, *-or*, *-r*, *-n*, hvilka suffixer alla i regeln bilda homogena pluralitetskollektiver, och *-s*, som i regeln bildar heterogena sådana. Mera sällan är den därjämte inre, t. e. *mödr-ar*, *nätt-er (gett-er)*, *bönde-r*, och mycket sällan uteslutande inre, t. e. *män* (: *man*), *bröder* (: *broder*), *gäss*, dvs. *jäss* (: *gås*). En sådan, på ena eller andra sättet böjd form kallas en plural. Den grundform, af hvilken denna medelst böjningen bildats, kallas singular. Singularen och pluralen utgöra i nysvenskan de s. k. numerus-kategorierna, dvs. ange, huruvida en glosa är ett pluralitetskollektivum eller ej [1]. Syntaktiskt kan en plural till yttermera visso bestämmas, därest så tarfvas, medelst själfständiga ord eller ordfogningar, som ange det antal delar, hvaraf det förhandenvarande pluralitetskollektivet består. Dessa äro de (plurala) s. k. kardinaltalen (»grundtalen»), ett slag af »numeralia» eller »räkneord», dvs. glosor som afse aritmetiska förhållanden. Alltefter graden af sin precision (dvs. mer eller mindre precist angifvande af antalet) äro dessa kardinaltal af två olika slag:

a) Exakta kardinaltal (Michaelis' [2] »bestimmte Grundzahlwörter») äro sådana, som ange den ifrågavarande pluralens exakta och absoluta numeriska valör, t. e. *två* (stundom ersatt af *ett pa'r*, som däremot i formen *ett pär.'*. vanligen hör till nästa grupp, se nedan *β*) eller, då pluralen är »bestämd», *(de) båda* eller *bägge*, *tre*, *fyra* (vid räkning af strömming äfven *ett kast*), *tio* (vid räkning af hudar äfven *en däcker;* i vissa andra fall stundom *en dekad*), *tolf* (alter-

[1] En specifik »dual» ha vi blott i *båda* eller *bägge* (= de två) samt *makarna* (= maken + makan). Ett sådant ord som *föräldrarna* är visserligen oftast dualt (= fadern + modern), men stundom också pluralt (= fäderna + mödrarna). För öfrigt kan naturligtvis hvilken plural som helst vid tillfälle ha dual innebörd.

[2] *Neuhochdeutsche Grammatik*, 2. aufl., s. 69.

nativt i vissa fall *ett dussin* och *en tolft*), *tjugo* (stundom *ett tjog)*, *sextio* (sällan *en skock*, t. e. kålhufvud), *åttio* (vid räkning af fisk äfven *en val)*, *etthundrafyrtiofyra* (i fråga om vissa varor äfven *en gross*), *en myriad*, *en million* m. m. d.

β) Vaga kardinaltal (Michaelis' »unbestimmte Grundzahlwörter», Heyses [1] »unbestimmte oder allgemeine Zahlwörter», Brates, Beckmans m. fl:s »obestämda räkneord») äro sådana, som på ett vagt (dvs. sväfvande) och — i förhållande till enheten eller helheten — relativt sätt ange pluralens valör, t. e. »*ett par* (dvs. två à tre) kronor» [2], *några*, *vissa*, *somliga*, *åtskilliga*, *en del*, *få*, *många* (*mången*, *-et)*, *talrika*, *en mängd*, *en hop*, *en massa*, *alla*, *samtliga*. De vaga kardinaltalen kunna ofta utan men för rätta uppfattandet af uttryckets innebörd — brakylogiskt — utelämnas och få då suppleras ur sammanhanget, t. e. »hans (*alla*) *hästar* äro välfödda, jag ser (*några*) *hästar* där borta på ängen, *hästarna* äro (*alla)* magra» osv. Däremot kan ett exakt kardinaltal ej utelämnas utan att uttryckets betydelse därigenom förvandlas till en vag sådan.

Att i fråga om pluralformen — liksom fallet är vid andra morfologiska bildningar — själfva den plurala formen icke är i den mening specifik representant för en pluralitetskollektiv betydelse, att den skulle alltid uppbära en sådan, ha vi redan i det föregående sett bevis på. Så t. e. ha vi funnit (jfr s. 288 ofvan), att frasen »*hästar(na)* äro fyrfotadjur» är likvärdig med »*en häst*» (eller »*hästen*» eller otvetydigast »*häst*) är ett fyrfotadjur»; dvs. att *hästar(na)* här är impartitiv glosa, syftande på den odelbara arten »häst», ej på en samling hästindivider (»hästar»). Och det hjälper ej att i stället säga »*alla hästar* äro fyrfotadjur», ty uttrycket blir likafullt impartitivt. *Alla hästar* är nämligen i detta sam-

[1] *Deutsche Schulgrammatik*, 22. aufl., s. 59.

[2] *Ett par skor* (strumpor, byxor, glasögon o. d.) är däremot i vanliga fall intet pluralitetskollektivum.

manhang hvad K. O. Erdmann [1] med en lyckligt funnen term kallar en »distributiv plural» i motsats till en »kollektiv plural», som vi ha t. e. i »*alla hästar* i världen uppgå nog till minst några millioner». De båda slagen skiljas lätt därigenom, att i förra fallet kan *alla* utbytas mot *hvarje*, i sednare fallet åter mot *samtliga*, t. e. »alla ordinarie professorer — tagna hvar för sig (dvs. distributivt) — pensioneras vid 65 års ålder» = »hvarje ordinarie professor pensioneras osv.», men å andra sidan »alla ordinarie professorer — tagna tillsammans eller som en summa (dvs. kollektivt) — bilda det större konsistoriet» = »samtliga ord. prof. osv.».

Men en pluralform kan ha ännu andra semologiska funktioner. Den kan nämligen i vissa fall äfven representera ett ämnesnamn, t. e. »han fick *bannor* (= ovett) för att han kastat ut *pengar* (= mynt) på att köpa *godter* (= namnam)». Och den kan representera ett totalitetskollektivum, t. e. »hela *Spetsbergen* är obebodt», i hvilken fras den syntaktiska konstruktionen på hvarje punkt ådagalägger, att det här icke kan vara fråga om något pluralitetskollektivum.

Omvändt är den plurala numeruskategorien äfven i så måtto ofullkomligt utbildad, att singularformer i stor utsträckning kunna användas lika väl såsom representanter för pluralitetskollektiver som för andra kategorier. Så t. e. kan *järn* i frasen »jag tycker inte om hans nya *järn*» vara både pluralitetskollektivum (= hans många nya strykjärn eller pressjärn) och impartitivum (= hans enda nya strykjärn eller pressjärn) och ämnesnamn (= hans lager af tackjärn eller stångjärn). *Folk* är heterogent pluralitetskollektivum i »allt hans *folk* [= tjänstefolk] är enigt», homogent pluralitetskollektivum i »alla hans *folk* [= stater eller nationer] äro eniga» och totalitetskollektivum i »hela hans *folk* [= nation] är enigt». *Ungdom* är än impartitivum, än pluralitetskollektivum i »denna *ungdom* [= denna unga person eller dessa

[1] *Die Bedeutung des Wortes*, s. 42 f.

unga personer, kortare uttryckt »ungdomar»] behagar mig», totalitetskollektivum åter i »nejdens hela *ungdom* är församlad» och slutligen abstraktum i »hela hans *ungdom* [= ungdomstid] förflöt stilla» eller ännu tydligare i »hans *ungdom* [= ungdomlighet] framlyser ur allt hans görande». *Bord* är än impartitivum, än homogent pluralitetskollektivum i »jag beundrar snickarens *bord*» (ett eller flera); jfr »han har inte ett *hår* på hufvudet»: »alla hans *hår* äro räknade»: »han saknar alldeles *hår*» m. m. d. Särskildt konsekvent saknas pluralböjning, såsom varande i detta fall öfverflödig, efter kardinaltal, dock blott hos vissa ord, som utmärka ofta räknade föremål (eller mått), t. e. *sex* (eller *några*) *tum*, *fot*, *mil*, *liter*, *öre* (detta dock blott omedelbart efter kardinaltalet, hvadan det heter »sex blanka *ören*». liksom »dessa *ören*», men däremot »dessa nypräglade sex *öre* [1]») och — med samma inskränkning som i fråga om *öre* — *man* (t. e. »600 *man*», men »600 tappra *män*» liksom »dessa *män*», ehuruväl å andra sidan »dessa tappra 600 *man*») m. fl. [2]

Till sist förtjänar påpekas, att — då numerus i egentlig mening svårligen kan finnas hos annat än konkreta glosor, således icke gärna hos abstrakta (jfr s. 259 ofvan) och än mindre hos accidentella sådana — den s. k. pluralböjning som uppträder inom adjektiv- och verb-paradigmerna icke har någon semologisk innebörd af här behandladt slag, utan är ett rent kongruensfenomen och såsom sådant uteslutande hörande till formläran.

§ 50. Indelning från synpunkten af föremålens högre eller lägre natur. Kategorien genus.

Benägenheten att uppgöra rangrullor tycks vara ett allmänt mänskligt drag. Äfven de mest primitiva folk indela

[1] Dock *ören* i betydelsen *ettöringar.*

[2] Jfr engl. »*hundreds* of men», men »four *hundred* men» o. d. samt hurusom i ungerskan pluraländelsen regelbundet saknas efter ett kardinaltal. Se Jespersen, *Growth and structure of the english language*, s. 190.

tillvarons föremål i klasser af högre och lägre rang alltefter de till arten högre eller lägre uppskattade egenskaper, som de äga, eller som tillskrifvas dem. Och dessa sålunda tillskapade rangklasser kräfva som alla andra dylika sitt titelväsen, sina enkom för dem afsedda titulaturer. Med andra ord: de ifrågavarande psykologiska kategorierna ta sig uttryck i språkliga kategorier, de s. k. genera eller, om de betraktas som en enhet, kategorien genus.

Termen »genus» har hittills i allmänhet, åtminstone i elementärare grammatiska arbeten, fått gälla som liktydig med (och därför i regeln »öfversatts» med) »kön», ty. »geschlecht», hvad jag i det följande (se § 51) kallar »sexus», en term som för öfrigt redan af Brugmann o. a. bragts i användning. Denna äldre och ännu väl öfvervägande gängse terminologi är emellertid mycket opraktisk, emedan termen genus behöfves och faktiskt inom den mera djupgående och på bredare bas byggda allmänna språkvetenskapen också användes såsom sammanfattande benämning på en mängd andra, genom diverse synpunkters tillämpande uppkomna, specialkategorier än de rent »sexuella» (dvs. den klassifikation som grundar sig på könsmotsatsen och dennas tillvaro eller icketillvaro); se härom närmare s. 309 ff. nedan och utförligt i Tegnérs utmärkta och detaljerade arbete 'Om genus i svenskan'. Att åter med Tegnér och många andra författare fatta termen genus så vidsträckt, att sexus (kön) kan därinom såsom en specialkategori — s. k. »naturligt» (hos Tegnér »sexuellt») genus — inrymmas, låter sig visserligen till nöd göra, så länge man i likhet med Tegnér afstår från att lämna en närmare preciserad definition på hvad man menar med genus. Men så snart man skrider till en dylik definition, inställa sig svårigheter. Om man med J. Byrne i hans digra och berömda, men efter mitt förmenande fantastiska och på osofradt material byggda arbete 'General principles of the structure of language' definierar genus såsom »den skillnad som råder

mellan konkreta glosor i afseende på deras associationsvis tillkomna betydelse af direkta eller indirekta kraftkällor eller ock icke-kraftkällor» [1], så får jag betyga, att jag för min del är ur stånd att inse, hvad motsatserna manlig : kvinnlig : könlös ha att göra med tillvaron eller arten af en kraftkälla. Och icke så synnerligen mycket begripligare blir saken om man med Byrnes anhängare och beundrare F. N. Finck [2] bestämmer genus såsom »die klassifikation der substantiva mit rücksickt auf die macht, die den durch sie bezeichneten objekten zugeschrieben wird». Något lättare går det att inrangera sexus under genus, om man med Wundt [3] bestämmer genuskategorien till att vara uttryck för en »Werthunterscheidung, die Gegenüberstellung einer höheren und einer niederen Classe von Objecten», ty det är mycket möjligt, att han, Brugmann [4] och deras föregångare H. Winkler [5] ha rätt i att kategorien femininum från början haft till uppgift att känneteckna det kvinnliga icke så mycket såsom något annat än det manliga utan fastmera såsom »eine Art Minderwertigkeit oder ein Zurücktreten der Individualität» (Brugmann), »ein niederes, nicht mit dem masculinen gleichwertiges» (Winkler). Men denna teoris riktighet innebär dock blott, att kategorien sexus ursprungligen varit och ännu i primitiva språk kan fortfara att vara ett slag af genus, icke att så ännu är förhållandet i ett så modernt språk som t. e. nysvenskan och för ett så modernt åskådningssätt i kvinnofrågan som det, hvartill flertalet svenskar nu höjt sig. För min del vill jag i väsent-

---

[1] I originalet (2 uppl., London 1892), I, 9: »Gender.. the distinction of substantive objects of thought in regard to the sense of them as independent or dependent sources of force, or as not sources of force, which the ideas of them take up by association».

[2] *Der deutsche sprachbau als ausdruck deutscher weltanschauung* (Marburg 1899), s. 60.

[3] *Völkerpsychologie* I, II, s. 19 ff.

[4] *Kurze vgl. Grammatik*, s. 361.

[5] *Weiteres zur sprachgeschichte* (Berlin 1889), s. 1 ff., speciellt s. 87.

lig öfverensstämmelse med Wundt fatta genus såsom det språkliga uttrycket för föremålens indelning i rangklasser, men i motsats mot honom betrakta sexus såsom en självständig, ehuru förmodligen en gång ur den förra lösbruten, kategori, som jag därför behandlar särskildt för sig (i nästa paragraf).

De synpunkter, från hvilka man utgår vid uppgörandet af ifrågavarande rangordning, äro mycket olika hos olika folk, vid olika tider och framförallt på olika kulturstadier. Så t. e. indela irokeserna (kring kanadiska sjöarna) tillvarons föremål alltefter den grad af förstånd, de anses äga, i två genera: ett högre, dit öfvermänskliga väsen och alla män höra, samt ett lägre, omfattande kvinnor, barn, djur och saker [1]. Deras grannar algonkin-indianerna åter ha två genera alltefter föremålens större eller mindre makt eller nytta: det högre för människor, större djur, naturmakterna samt viktigare vapen och husgeråd, det lägre för allt öfrigt [2]. Den afrikanska fulbe-stammens språk (»fulde») skiljer alltefter själsutvecklingens grad mellan mänskligt och icke-mänskligt och har inom det förra af dessa genera särskilda språkliga kännetecken på fullvuxna och icke-fullvuxna, hvartill kommer att fullvuxen manlig person på ett speciellt sätt framhäfves i och genom språkformen [3].

Intressantare för oss än dessa nu nämnda genusindelningar, till hvilka i vårt språk knappast kunna hittas ens några rudimentära motsvarigheter, är den indelning alltefter graden af organiskhet, som träffas på många skilda håll, t. e. hos Dakota- (eller Sioux-)indianerna, i nypersiskan, nyindiska dialekter och zigenarspråket [4], och som gifvit upphof till de två genera, som man [5] kallat genus animatum för lefvande

[1] Se Winkler, a. st., s. 7.
[2] Winkler, a. st., s. 8.
[3] Winkler, a. st., s. 30 med not.
[4] Winkler, a. st., s. 5 noten och s. 14 noten.
[5] G. Oppert, *On the classification of languages*, Madras 1879; L.

varelser och genus inanimum för liflösa ting och växter; båda slagen sammanfattade af L. Adam såsom »vitalistiskt genus», af E. Tegnér såsom »animellt genus» (i motsats till hvad han kallar »sexuellt genus», jag »sexus»).

En ansats till en dylik fördelning visar sig, såsom Tegnér påpekat, uti nysvenska riksspråket i och genom två företeelser. Den ena hör till böjningsläran och består däri, att oblik form på *-s* väl hos genus animatum, men icke gärna hos genus inanimum användes för att uttrycka hvad jag kallar status partitivus (se s. 214 f. ofvan)[1]. Så t. e. säger man otvunget *Eriks fötter, gossens rygg* o. d. jämte *fötterna på Erik, ryggen på gossen* osv.[2] och likaså ej sällan *hästens fötter* eller *rygg* jämte det väl vanligare *fötterna* eller *ryggen på hästen*, men däremot väl aldrig annat än i högre (eller ock tillgjord) stil *bordets fötter* eller *bokens rygg*, utan i stället antingen och vanligast (med kasus prepositionalis) *fötterna på bordet, ryggen på boken* eller ock (med kasus komponens) *bordsfötterna, bokryggen;* jfr hurusom man i ifrågavarande betydelse aldrig använder *gossfötterna* och ej gärna *gossryggen*, och att *hästfötterna* och *hästryggen* visserligen äro mycket vanliga uttryck, men ej heller de gärna brukas i betydelsen af 'den ifrågavarande hästens fötter' eller 'rygg', utan om 'fötterna' eller 'ryggen på en häst i allmänhet', dvs. då fråga är om hästen som dividuum, icke som individuum.

Den andra hithörande företeelsen uppträder inom ordfogningsläran och består däri, att en singular form af genus animatum kan representeras och i fråga om människor också

Adam, *Du genre dans les diverses langues*, Paris 1883; E. Tegnér, *Om genus i svenskan*, Stockholm 1892.

[1] Af Tegnér, a. st., s. 46, oegentligt, men i öfverensstämmelse med otaliga föregångare, kalladt »possessiv» genitiv. Något possessionsförhållande i egentlig mening, dvs. ägande- eller dispositionsrätt (jfr s. 244 ofvan), kan ju icke hos liflösa ting ifrågakomma.

[2] Då Tegnér, a. st., s. 47, anser att »*foten på mannen* låter vanvördigt», så är detta i mitt tycke en öfverdrift.

vanligen samt i fråga om högre djur mer eller mindre ofta representeras af det anaforiska pronomen *han* eller (vid femininer) *hon* och af det interrogativa pronomen *hvem*, under det att dessa pronomina vid genus inanimum ej [1] användas annat än rent undantagsvis, såsom vid personifikation eller andra försök till »poetisk» stil, utan normalt ersättas af *den* eller *det*, resp. *hvilken*, *-et* eller *hvad för en* (*ett*). Så t. e. säger man normalt *gossen* eller *statsrådet han* och *flickan* eller *fruntimret hon* samt vidare *tjuren han* eller *den* och *kon hon* eller *den*, resp. *stoet hon* eller *det* (men, då fråga är om lägre djur, *insekten*, *maneten* o. d. vanligen *den*, *mjöloret*, *krypet* o. d. alltid *det*); däremot normalt *lergöken*, *gunghästen*, *stolen*, *dörren den* (endast i ålderdomligt eller dialektalt färgadt språk *han*, resp. *hon*). Likaså säges det »*hvem af gossarna*, *statsråden(a)*, *flickorna*, *fruntimmerna* föredrar du?», ja stundom äfven »*hvem af hästarna*, resp. *korna*, är det som heter Pålle, resp. Majros?» o. d. [2], men däremot icke [3] »*hvem af stolarna*, resp. *dörrarna*, tycker du bäst om?», utan blott »*hvilken af stolarna* osv.»

Att man inom genus animatum kan spåra en om ock ytterst svag tendens till en tuklyfning i hvad man med Tegnér [4] kunde kalla »genus personale», afseende människor, och »genus animale», afseende djur, framgår af hvad redan anförts och exemplifierats rörande den vida ymnigare förekomsten af oblik kasus på *-s* och användning af det anaforiska pronominet *han* (*hon*) samt det interrogativa *hvem*, då fråga är om människor än om djur, särskildt lägre sådana

---

[1] Jag frånser här de många dialekter samt ålderdomligt eller dialektalt färgadt riksspråk, där *han* och *hon* äro i denna användning vanliga. Jfr nedan s. 326 ff.

[2] Tegnérs uppgift (a. st., s. 220 not), att *hvem* »nyttjas aldrig om djur» och Beckmans motsvarande, att »*hvem* .. frågar blott efter personer» (*Svensk språklära*, s. 86), är nämligen åtminstone för många personers vidkommande ej riktig.

[3] Frånsedt rent dialektalt språkbruk, se nedan s. 311 not 1.

[4] A. st., s. 220.

(hvaremot husdjuren, särskildt i ägarens eller skötarens mun, och i all synnerhet då de bära egna namn såsom *Pålle, Majros* o. d., nästan äro människans vederlikar härutinnan).

Några fullt klart och tydligt utpräglade genuskategorier finnas emellertid sålunda ej i den nutida svenskan. Om det s. k. »naturliga» eller sexuella genus, som jag ej räknar till genus, utan, af skäl för hvilka jag ofvan (s. 303 ff.) redogjort, uppför såsom en särskild kategori (sexus), samt om det s. k. grammatiska genus, hvilket icke rätteligen kan hänföras vare sig — såsom hittills plägat ske — till genus eller till sexus, se nästa paragraf.

§ 51. Indelning från synpunkten af föremålens könsbestämdhet. Kategorien sexus.

Redan en mycket flyktig granskning af tillvarons genom konkreta glosor betecknade föremål ger vid handen, att dessa dels sakna könsbestämdhet, dels äga sådan, och att i sednare fallet denna kan vara tvåfaldig: manlig och kvinnlig. Tjuren t. e. har manligt och kon kvinnligt kön, under det att stenen saknar sådant. I fråga om de genom abstrakta glosor betecknade föremålen — de blott fingeradt substantiella (se s. 256 ofvan) — bortfaller hela synpunkten, ty att fråga om sanningen är manlig, kvinnlig eller könlös är lika orimligt som att spörja om Gud är blå, grön osv. eller möjligen färglös, om gråstenen är snäll eller elak eller något midtemellan o. d. Härmed vare ej förnekadt, att abstrakter kunna godtyckligt förlänas kön vid s. k. personifikation — t. e. då hos Herder-Leopold *Sorgen* uppträder som människans »mor» — eller annan poetisk lifgifning [1]. Strängt taget borde ifrågavarande synpunkt bortfalla äfven vid artnamn (se s. 288 ofvan), ty endast individer kunna ha kön, ej klasser eller arter såsom sådana; alltså t. e. väl *gossen, en gosse*

[1] Jfr Tegnér, a. st., s. 72 ff., om hvad han kallar »poetiskt genus».

och *gossarna* (då dessa uttryck fungera som individnamn), men ej *gosse* (då detta betecknar en hel klass af föremål), ehuruväl hvartdera af de i klassen inrymda föremålen — »hvarje gosse» tagen för sig — äger kön. Emellertid vållar den omständigheten, att ett och samma ord vanligen får fungera än som artnamn, än som individnamn, att det äfven i den förra användningen får sexuella karakteristiska; jfr ock nedan under I, 3.

Den grammatiska kategori, som har till specifik uppgift att ange något såsom ägande (eller icke ägande) kön samt dettas art, är hvad jag kallar sexus (eller kön) i egentlig mening — jfr strax nedan — och af skäl som ofvan (s. 304) anförts betraktar som en från »genus» skild kategori. Det är här liksom vid andra grammatiska kategorier ej fråga om hur saken i realiteten förhåller sig, utan blott om huruvida det faktiska förhållandet medelst språkformen markeras. Så t. e. äro naturligtvis *får* och *svin* könsbestämda föremål, och hvarje särskildt får eller svin är af antingen manligt eller kvinnligt kön. Men intet af detta anges medelst språkliga former, hvadan glosorna — ej föremålen — *får* och *svin* äro insexuella (se vidare nedan).

Då jag här talar om sexus i »egentlig» mening, så afser jag därmed att från vårt område utestänga hvad man skulle kunna kalla sexus i oegentlig mening, nämligen den grammatiska kategori, som är känd från åtskilliga kaukasiska språk och vanligen räknas till det stora och vaga begreppet »genus» samt består däri, att ett ord genom sin form angifves såsom afseende (icke något som självt är könsbestämdt på ett visst sätt, utan) ett föremål, som står i intimt förhållande till (äges af, är knutet vid osv.) något manligt eller kvinnligt väsen [1]. Så t. e. är i dessa språk ordet för 'näsa' af »maskulin» eller »feminin» form, allteftersom det afser en

[1] Se WINKLER, *Weiteres zur sprachgeschichte*, s. 24.

mans eller en kvinnas näsa; »maskulinum» och »femininum» betyda således ej, att något är en man, resp. en kvinna, utan en mans, resp. en kvinnas. En sådan grammatisk kategori har vårt språk ej utbildat, men äger nog vissa förutsättningar för eller åtminstone möjligheter till dess uppkomst; detta i och genom sådana motsättningsserier som: *herr-*, resp. *dambiljett, -galoscher, -handskar, -hatt, -hytt, -rum, -sadel, -salong; karl-*, resp. *kvinno-* eller *fruntimmersdräkt, -stil, -tycke; karl-* eller *mans-*, resp. *kvinnsdagsverke, -persedlar* (jfr däremot *mans-*, resp. *kvinnsperson*, som ange sexus i egentlig mening); *mans-*, resp. *kvinnodräkt, -kläder, -namn, -röst* (jfr däremot *mans-*, resp. *kvinnofadder*, som ange sexus i egentlig mening); *mans-*, resp. *fruntimmersdräkt, -hatt, -sadel, -stil; manlig*, resp. *kvinnlig dräkt* o. d. (jfr *manlig*, resp. *kvinnlig anförvandt, fadder, kusin, släkting* o. d., som ange sexus i egentlig mening).

Sexus i egentlig mening är så godt som uteslutande karakteristiskt för de semitiska, hamitiska och indoeuropeiska språkstammarna (under det att t. e. den så högt utvecklade finsk-ugriska saknar denna kategori). Men medan de semitiska och hamitiska språkstammarna ha blott två sexuella kategorier att uppvisa, en manlig och en kvinnlig, på hvilka — liksom t. e. i franskan till följe af en yngre utveckling är fallet — fördelas ej blott de på verkligt könsbestämda föremål syftande glosorna, utan äfven, efter åtminstone för mig obekanta grunder, alla de öfriga, så äga däremot de allra flesta — och ägde ursprungligen alla — indoeuropeiska språk minst tre hithörande specialkategorier. I nysvenskan få vi först och främst, allteftersom könsbestämdhet anges eller icke, en uppdelning af glosorna i två hufvudkategorier: sexuella och insexuella, resp. med svenska termer uttryckt könliga och okönliga [1].

[1] Dessa sistnämnda termer äro förut använda af J. Nordvall, *Lärobok i modersmålet* (1863), och E. Schwartz, *Svensk språklära* af E. Schwartz

I. Sexuella eller könliga glosor ange könsbestämda föremål och kännetecknas af att de i singularis såsom anaforiskt pronomen använda *han* eller *hon* — enligt regler som nedan under 1 och 2 anges — samt såsom interrogativt pronomen, i fråga om människor och stundom äfven vissa högre djur [1] *hvem* jämte *hvilken, -et* eller *hvad för en, ett;* hvartill kommer att de ojämförligt flesta af dem ha sin singulara artikel *(en, den, -en, -n)* slutande på *-n* och icke låta ett kongruerande ord anta ändelsen *-t*. Sexuella äro sålunda *en snäll gosse, den snälla gossen* (*han* är sjuk), *tjuren* (*han* är stor), *flickan* (*hon* är vacker), *kon* (*hon* är fet). Likaledes sådana i fråga om artikel från det normala afvikande och ofta i fråga om kongruensfenomenerna vacklande fall som »*ett afskedadt kammarråd*, som blifvit *anmodad* att biträda», »*statsrådet* är *utgången*» [2], »är *stadsbudet sjuk?*» (»hur *gammal* är *stadsbudet?*» »vill stadsbudet vara *snäll* och hjälpa mig!»), »att *ett* så *vackert fruntimmer* kan vara så *dum(t)!*», »jag mötte *ett kvinnfolk*, som var så illa *tilltygad(t)* af ovädret, att *hon* grät» (jfr »*ett barn* – eller: *djur* — som var så illa *tilltygadt*, att *det* tjöt», alltså insexuellt [3], ehuru naturligtvis hvarje barn, resp. högre djur, i realiteten har kön).

Denna hufvudkategori sönderfaller i trenne specialkategorier:

1. Maskulina eller han-könliga glosor ange manliga

---

och A. Noreen I (1881), men i helt annan betydelse än den, i hvilken jag här fattar dem.

[1] Jfr ofvan s. 307 med not 2. Dialektalt brukas *hvem* äfven om saker, såsom påpekats af R. G:son Berg i Språk och stil VI, 247.

[2] Jfr det i komiskt syfte tillskapade afsiktliga språkfelet i Strix: »Jag hoppas *statsrådet* är *piggt* och *krytt*».

[3] Däremot — rent undantagsvis — hos A. Österling, *Offerkransar*, s. 25 f. »Ett hvitklädt *barn* för festen .. bryter akacieblad. När ömt *hon* löfven samlar .. men *barnet* står där ljusklädt, med dagg i hår *hon* ler». På liknande sätt heter det i Barnens Julrosor 1901, s. 26: »*Morotstrollet* var förfärligt *kär* i råttan» och s. 27: »Hon fann .. *det snälla hederliga morotstrollet* alldeles *oätlig*».

varelser, t. e. *Erik, Geijer, Gud, Oden, Brunte, näcken, pojken, en son, en oxe.* De kännetecknas af det anaforiska pronominet *han* samt däraf att en kongruerande »bestämd» adjektivform i »singularis», då den står såsom förutgående attribut, i högre stil vanligen ändas på *-e* (annars, frånsedt arkaiserande och dialektalt färgadt språk, nästan alltid på *-a*), och då den står såsom efterföljande attribut vanligen i alla stilarter ändas på *-e*, t. e. *käre fader* (jfr *kära far*), *min gode broder* (: *min goa bror;* jfr »*goda gosse, glaset töm!*»), *store Gud* (: du är ju *stora pojken*), *den usle nidingen* (: *den här usla stackarn*), *den gamle Adam* (: *den gamla stoffilen*), *svarte prinsen* (: *feta Fille;* dock *svarte Petter* i kortspel!), *röde Jason* (: *vackra Rosen*), *lille Viggs* äfventyr (: »*söta lilla goda kongl. sekter!*» De Geer)[1] eller *Erik den helige, Karl den store, Oskar den andre, Håkan röde, Erik läspe och halte.* Däremot finnas just inga för maskulina ord karakteristiska afledningssuffixer, ehuruväl *-are* och *-er* i det stora hela kunna anses för sådana, t. e. *torpare, domare, fiskare, drinkare* m. m., resp. *slarfver, fjäsker, pojkvasker, toker* osv.

Särskildt förtjänar framhäfvas den maskulina karaktären af vissa ord, som i fråga om numerusbildning ha ett feminint utseende, t. e. *en pappa, kollèga, pascha, bracka, landkrabba, beckbyxa* med pluralformerna *pappor(na)* osv. Maskuliner äro likaså några ord med bestämd form — och oftast äfven kongruensformer (jfr s. 311 ofvan) — på *-t*, hvilka i följd däraf ha sken af att vara insexuella, t. e. *statsråd-et, majestät-et* (= *konungen*), *stadsbud-et.*

Särskild uppmärksamhet förtjäna ock de talrika maskuliner, som äro i semologiskt afseende hvad man kallar epicena, dvs. kunna, utan någon som helst ändring af de morfologiska förhållandena, vid behof användas äfven såsom åsyftande kvinnliga varelser, t. e. »*en individ*, vare sig han [eller insexuellt: den] är af manligt eller *han* är af kvinnligt

[1] Jfr Tegnér, a. st., s. 150 ff.

kön, äger ett..», »se på *denna vackra kalf, han* [eller: den] blir nog en bra mjölkko med tiden». Andra dylika äro *en valp, gris, killing, hare, stenbock* (capra ibex; jfr *stenget* nedan s. 314), *kyckling*. Det maskulina sexus försvinner ej ens om glosans kvinnliga innebörd särskildt markeras genom en första sammansättningsled såsom i *hönkyckling* och *kvigkalf*, hvilka äro maskulina (alternativt insexuella) likaväl som *tuppkyckling* och *tjurkalf*. Somliga glosor äro än epicena, än af specifikt manlig innebörd. Sådana — man kunde säga halfepicena — glosor äro t. e. *en svensk, häst, hund, katt, hjort*, som än stå i motsats till resp. *en svenska, märr, tik (hynda), katta, hind*, än innefatta äfven dessa, t. e. »denna *tik* är en ovanligt snäll *hund*», »bland mina *hästar* är den här *märren* den bästa» o. d.

Om det i riksspråket förr ofta — liksom ännu i dialekterna — men numera jämförelsevis sällan förekommande fallet, att könlösa föremål betecknas medelst maskulint sexus, t. e. *stolen, han* o. d., se nedan s. 327 f.

2. Feminina eller hon-könliga glosor ange kvinnliga varelser, t. e. *Hilda, fru Geijer, Majros, sångmön, nornan, älfvan, flickan, en dotter, en ko*. De kännetecknas af det anaforiska pronominet *hon* samt däraf att en kongruerande »bestämd» adjektivform i »singularis» alltid — såvida en dylik form öfverhufvud finnes — ändas på *-a*, t. e. *kära mo(de)r, min goda syster, heliga Birgitta, sköna Helena, Katarina den andra (den stora)*. Dessutom karakteriseras femininum af många för detta sexus afsedda och några till och med för detsamma alldeles specifika suffixer, hvarom se närmare nedan under a) och b).

Särskildt måste framhäfvas den feminina karaktären af vissa ord med i viss mån maskulint utseende såsom *flickunge, köksbjörn, (bi)vise*, samt af några andra som genom sin bestämda form på *-t* ha ett insexuellt sken öfver sig, t. e. *fruntimret, ett kvinnfolk, mitt vif*, i viss mån äfven *stoet* (jfr s. 307 ofvan).

Liksom maskuliner (se s. 312 f. ofvan) finnas äfven talrika femininer, som äro epicena, t. e. »hvad heter den här *apan*[1]? *Hon* heter Kalle, för det är en hanne». Andra dylika fall äro *åsnan* (jfr det rent feminina *åsninnan*), *stengeten* (»gems», capella rupicapra; jfr *stenbock* ofvan s. 313), *dufvan*. »Half-epicena» äro *en get, gås, and, anka*, som än äro rena femininer i motsättning mot maskulinerna resp. *en bock, gåse* (eller *gåskarl*), *andrake, ankbonde*, än epicena, t. e. »bland alla *getterna* är den här *bocken* den ostyrigaste» o. d.

Att äfven många könlösa föremål kunna och förr — liksom ännu i dialekterna — i än större utsträckning kunnat språkligt inrangeras under sexus femininum, t. e. *dörren, hon* o. d., får jag närmare beröra nedan s. 327 f. Här må blott särskildt erinras om de kanske normalt hithörande *klockan* och *skutan*[2].

Då tillvaron ytterst sällan har att uppvisa kvinnliga väsen utan manliga motsvarigheter af samma art, så blir däraf en naturlig följd, att vid sidan af en feminin glosa i regeln[3] står en därmed korresponderande maskulin. Visserligen äro dessa båda glosor ej sällan af alldeles olika »stam», t. e. *far* : *mor, tupp* : *höna* (se närmare nedan under a), men mycket oftare äro de bildade af samma stam medelst olika suffixer, t. e. *make* : *maka, Julius* : *Julia*, eller olika sammansättningsleder, t. e. *räfhanne* : *räfhona, hankatt* : *honkatt*. Allra oftast är emellertid helt enkelt det maskulina uttrycket såsom primitivum lagdt till grund för det feminina, så att detta sednare utgör ett af det förra medelst ett särskildt femininsuffix bildadt derivatum, t. e. *Erik-a, spanjor-ska, prins-essa, biskop-inna*: ett afhängighetsförhållande som i sin mån talar för oursprung-

[1] Förr äfven *apinjan*, churu detta ord ursprungligen icke varit epicent, utan ett rent och decideradt femininum.

[2] Jfr TEGNÉR, a. st., s. 135 och 69.

[3] Till de sällsynta undantagen höra exempelvis *barnaföderska* och — åtminstone hittills — *änglamakerska* samt namn på diverse fantastiska väsen såsom *siren, furie, norna, sånggudinna, megära* o. d.

ligheten af sexus femininum i förhållande till sexus maskulinum. Mycket sällan äger nämligen det omvända förhållandet rum, dvs. att ett femininum på ena eller andra sättet lagts till grund för ett maskulinum, t. e. *en brudgum* (af *brud*), *Armid, Elvir* (af resp. *Armida, Elvira*), *Britte, Tilde* (af resp. *Britta, Tilda*) o. a. dylika förnamn [1] samt det dialektala *barnmorsken* 'mannen till en barnmorska'. Det är framför allt denna rika utveckling af lagbundet bildade feminina böjningsformer som gör, att vi i den nysvenska grammatiken måste uppta sexus såsom en tydligt utpräglad grammatisk kategori vid sidan af numerus, species (se s. 76 f. ofvan) och kasus samt införa hithörande former i det s. k. substantivparadigmet lika väl som dem, hvilka för sin därvaro ha dessa sistnämnda grammatiska kategorier att tacka.

Vid en närmare granskning af dessa femininbildningar finna vi lätt, att de kunna ha en på tvåfaldigt sätt närmare specialiserad uppgift. Under det att t. e. *profet-issa, redaktr-is, Viktor-ia, student-ska, präst-inna* endast vilja ange, det vi ha att göra med en så att säga kvinnlig *profet*, resp. *redaktör, Viktor, student, präst*, så afse däremot t. e. *professor-ska* och *prost-inna* att beteckna kvinnor som äro gifta med en *professor*, resp. *prost*. Vi få alltså två slags femininer, som jag med nyskapade termer — ty den ifrågavarande synpunkten har hittills varit så godt som alldeles förbisedd af våra grammatiska författare — kallar 'funktionella' (dvs. afseende lefnadsuppgiften) och 'matrimoniella' (dvs. äktenskapliga).

a) Funktionella femininer äro alltså sådana glosor, som ange ett kvinnligt väsen af samma art eller med samma lifsuppgift (lefnadsställning, yrke, ämbete o. d.) som det motsvarande maskulinet. Såsom redan antydt är rätt ofta det af ett dylikt femininum och det motsvarande maskulinet sammansatta sexuella paradigmet heterotematiskt (jfr VII, 86).

[1] Se Noreen, *Spridda studier*, andra samlingen, s. 121.

Sådana fall, till hvilka ett flertal af språkets allra vanligaste former höra, äro t. e. *man* : *kvinna* (jfr det matrimoniella *hustru*, hvaremot svarar dels *man*, dels det stilistiskt högre *äkta man*), *karl* : *kvinnfolk* (eller *fruntimmer*), *herre* : *fruntimmer* (eller *dam), herr P.* : *fröken* (resp. *fru) P.*, *kavaljer* : *dam* (i dans), *gubbe* : *gumma* (stilistiskt lägre *käring), gosse* (lägre *pojke)*: *flicka, yngling* : *jungfru, sven* : *mö* (eller *jungfru), fa(de)r* : *mo(de)r, pappa* : *mamma, son* : *dotter, bro(de)r* : *syster, konung* : *drottning* [1] (lägre *kung* : *dronning*, i kortspel *kung* : *dam), dräng* : *piga, marskalk* : *tärna* (vid bröllop), *munk* : *nunna, mas* : *kulla, ackuschör* : *barnmorska* (äfven homotematiskt *ackuschörska), hingst* eller eventuellt *vallack* (alternativt äfven *häst*, se s. 313 ofvan) : *märr, gumse* (eller *bagge*, högre *vädur)* : *tacka, (far)galt* : *so* (lägre *sugga), tjur* eller eventuellt *oxe* : *ko, ungtjur* eller eventuellt *stut* : *kviga, tupp* (högre och arkaiskt *hane)* : *höna, drönare* : *vise (bidrottning)* m. fl., hvartill komma sådana fall af halfepicena maskuliner (jfr s. 313 ofvan) som *hund* : *tik* (lägre det homotematiska *hynda), hjort* : *hind* och af halfepicena femininer (jfr s. 314 ofvan) som *get* : *bock*.

Ett mellanstadium mellan heterotematisk och homotematisk böjning uppvisa de paradigmer, som bestå af ett par sammansatta ord, i hvilka ena leden är mer eller mindre gemensam, den andra däremot alldeles eller åtminstone i öfvervägande grad olika (vanligen bestående af något bland de ofvan anförda enkla orden). Denna sistnämnda, den sexuella differensen utmärkande led står oftast sist, t. e. *spåman* : *spåkvinna, trollkarl* : *trollkäring* [2], *ungersven* : *ungmö, fästman* : *fästmö* (arkaiskt *fästekvinna*) [3], *dubror* : *dusyster, dalmas* : *dalkulla, svärson* (något lägre *måg)* : *svärdotter, gudson* : *guddotter, svärfar* : *svärmor* [1] (föråldradt *svära), gudfa(de)r* (lägre *guffar)* : *gudmo(de)r* (lägre *gummor), kalkon-, orr-, tjädertupp* : *kalkon-, orr-, tjä-*

---

[1] Äfven matrimoniellt.

[2] Att *käring* ursprungligen är en afledning af *karl* kännes väl ej längre.

[3] Fallet är kanske väsentligen att uppfatta såsom »matrimoniellt».

derhöna, elefant-, räfhan(n)e : *elefant-, räfhona, ren-, älgtjur* : *ren-, älgko, dofhjort* : *dofhind, råbock* : *råget;* ursprungligen äfven *far-, morbror* : *faster, moster* [1], där man dock nu väl ej längre i *-ster* igenkänner *-syster*. Mera sällan står den sexusbetecknande leden först, t. e. *mansperson* : *kvinnsperson, mansfadder* : *kvinn(o)fadder, tjurkalf* : *kvigkalf, tuppkyckling* : *hönkyckling, hangädda, -kräfta* : *hongädda, -kräfta* och grupporden *Hans Majestät* : *Hennes Majestät* [2]. Sällsynt är äfven det fall, att paradigmet är sammanfogadt af ett enkelt och ett med detta sammansatt ord, t. e. — då det enkla ordet är maskulint — *neger* : *negerkvinna, indian* : *indiankvinna, jätte* : *jättekvinna* (detta dock blott i oegentlig bemärkelse; annars *jättinna*) samt — då det enkla ordet är feminint (och i alla fallen epicent) — *anka* : *ankbonde, gås* : *gåskarl* (jämte det homotematiskt bildade *gåse*), *and* : *andrake*.

Vända vi oss nu till det vanligaste fallet, paradigmer med rent homotematisk böjning, så är först att märka det enstaka fallet *han* : *hon* med blott inre böjning. Vid yttre böjning är det oftast använda femininsuffixet *-ska*, lagdt till en, stundom epicen, maskulin stam, t. e. *hårfrisör-ska, afrikan-ska, spanjor-ska, kreol-ska, ryska* (till *ryss*, hvadan man väntar sig en stafning med minst två *s*), *student-ska* (jämte det epicena *student*), *komediant-ska* (jämte det epicena *komediant*), *chef-ska* (C. J. L. Almqvist [3], jfr nedan s. 319 och 321; annars användes det epicena *chef*), *Lundholm-skan* och talrika andra dylika, alternativt i matrimoniell användning förekommande, bildningar af familjenamn. Oftast lägges det till ord på *-are*, hvilket då utbytas mot *-er-*, t. e. *arbeterska, baderska, huggerska* (Almqvist [4]; annars användes det kommuna — se 3 nedan — *huggare*), *krögerska, marketenterska, månglerska, sier-*

[1] Äfven matrimoniella, dvs. med betydelsen 'farbrors', resp. 'morbrors hustru'.

[2] Äfven matrimoniellt.

[3] Icke upptaget i Sv. ak:s ordbok och således väl individuellt.

[4] Anfördt af Tegnér, a. st., s. 157 noten.

ska, tiggerska, uppasserska eller, med epicena maskuliner till utgångspunkt, *skådespelerska, zigenerska* och med samtidig inre böjning *svägerska* (: *svåger*), hvilket sistnämnda lika ofta är matrimoniellt, dvs. betyder ej 'kvinnlig svåger', utan 'svågers hustru'. Stundom saknas hela *-are* framför *-ska*, t. e. i de af epicena maskuliner bildade *italienska* (: *italienare*), *stockholmska* (: *stockholmare*). Samma stympning vid tillträdet af *-ska* drabbar de maskulina suffixerna *-ack, -e, -er, -ing* och sammansättningsleden *-man*, t. e. *polska* (: *polack;* märk äfven accentflyttningen); *finska* (: *finne*), *östgötska* (: *östgöte*) [1]; *andalusiska* (: *andalusier*); *värmländska*, dvs. (fonetiskt) *-länska* (: *värmlänning*, epicent maskulinum); *engelska* (: *engelsman*), *norska* (: *norrman*). Biformer till *-ska* äro *-iska*, t. e. i *kines-iska, portugis-iska* och med »bortfall» af *-are* i *parisiska* (: *parisare*), *uppsaliensiska, lundensiska* o. d. samt de väl alldeles enstaka förekommande *-yska* i *fransyska* (: *fransman*, sedan *fransos* så godt som utdött) och *-erska*, i förening med inre böjning, i *kokerska* (som stundom korresponderar med *kock*, men aldrig med [kaffe]*kokare)*.

Det därnäst vanligaste femininsuffixet är väl *-inna* [2], som oftast fogas till ord med epicent maskulint eller kommunt kön, t. e. *backant-inna, björn-inna, dvärg-inna, gud-inna* [3], *konstnär-inna, landsman-inna, lejon-inna* (förr äfven *lejinna*, t. e. hos Adlerbeth och Vitalis [4]), *präst-inna* (dock aldrig i rent kristen bemärkelse), *regent-inna, skald-inna, slafv-inna, tigr-inna, träl-inna, varg-inna, vän-inna* [5] och de mera tillfälliga

---

[1] Utdödt är det af Tegnér, a. st., s. 159, från Karl XII:s bibel anförda *fiendska*, i hvars ställe brukas det kommuna *fiende*.

[2] I äldre nysvenska äfven *-inn*, t. e. Urban Hiärnes *mördarinn* 'mörderska' (se Noreen-Meyer, *Valda stycken av sv. författare 1526—1732*, s. 133, r. 24.

[3] I äldre nysvenska förekommer äfven *afgudinna*, se Tegnér, a. st., s. 58 noten, och Sv. akademiens ordbok.

[4] Se R. G:son Berg i Språk och stil V, 223.

[5] Hos Wadman äfven *oväninna*, se Tegnér, a. st., s. 158 not.

och väl delvis individuella bildningarna *chef-inna* (Almqvist i Purpurgrefven och i Silkesharen)[1], *lyml-inna* (A. Engström i Strix), *missionär-inna* (i amerikansk svenska)[2], *pedant-inna* (Atterbom), *sparf-inna* (Tranér)[3], *thuss-inna* (Markalls sömnlösa nätter I)[4], *engel-inna* (Atterbom)[4] samt med inre böjning *svägr-inna* (: *svåger;* Tranér, jfr s. 320 nedan)[3]. Mera sällan lägges det till rena maskuliner (och fungerar då ofta alternativt såsom matrimoniellt suffix), t. e. *grek-inna, härtig-inna*[5], *infant-inna, markis-inna*[5], *negr-inna, prior-inna, ryss-inna* (i finländsk svenska; jfr högsvenskans *ryska*, se s. 317 ofvan), *tsar-inna*[5], *turk-inna, värd-inna*[5]. Ord på *-e* sakna detta före *-inna,* t. e. bildningar af rena maskuliner såsom *friherr-inna*[5], *furst-inna*[5], *grefv-inna*[5], *herd-inna, jätt-inna, kejsar-inna*[5], *Tur-inna, älskar-inna* eller oftast af epicena sådana såsom *hjält-inna, jud-inna, lärjung-inna*[6], *ordförand-inna* (i amerikansk svenska)[2], *tomt-inna* (Creutz)[4], *vild-inna* och särskildt en massa dylika afledningar af ord på *-are* såsom *arftagar-inna, beskyddar-inna, beundrar-inna, beskrifvar-inna, budbärar-inna, deltagar-inna, följeslagar-inna, föreståndar-inna, författar-inna, härskar-inna, ledsagar-inna, läkar-inna* (Böttiger, Runeberg)[7], *lärar-inna, medborgar-inna, medhjälpar-inna, medtäflar-inna, målar-inna, nybörjar-inna, romar-inna, ryttar-inna, stiftar-inna, stormästar-inna, ståthållar-inna*[5], *tjänar-inna, vårdar-inna, välgörar-inna, åhörar-inna, ägar-inna* m. fl.[8]. Enastående är det icke sällsynta *mejer-inna* (jämte *mejerska*) till *mejer-ist.* Alldeles individuella äro väl Tranérs bildningar *ströfv-inna* till *ströfvare*

[1] Ej upptaget i Sv. ak:s ordbok. Jfr ofvan s. 317 not 3.
[2] Se BERG, a. st., IV, 19.
[3] Se BERG, a. st., V, 227.
[4] Se TEGNÉR, a. st., s. 58 noten.
[5] Äfven matrimoniellt.
[6] Åtminstone i bibeln, se TEGNÉR, a. st., s. 160 noten.
[7] Se TEGNÉR, a. st., s. 157 f. noten.
[8] LEKSELL, *Svenskt Rimlexikon*, s. 109 f., anför minst 60 dylika exempel. Ett på grund af sammanhanget intressant fall är »entusiasmererskan och energiskaparinnan» hos A. Vannérus i Svenska dagbladet 4 nov. 1905.

(och *följ-inna* till *följeslagare!)* samt *tro-inna, lesb-inna* och *arg-inna* till resp. *troer, lesbier* och *argiver* [1]; likaså kanske det i Sv. Akademiens ordbok anförda *cirkass-inna* till *circassier.*

Ett vanligt suffix för bildande af funktionella femininer är äfven *-a,* t. e. *dansk-a, svensk-a, tysk-a* och af epicena maskuliner dels *katt-a,* dels med inre böjning *hynd-a* (jämte sällsynt *lathynda* Wallenberg och *fyllhynda* Lind) [2] och det väl alldeles individuella *svägr-a* (: *svåger;* Tranér) [3]. Särskildt produktivt är *-a* för bildning af feminina dopnamn till motsvarande maskulina, t. e. *Alexandr-a, Paul-a,* men för öfrigt genomgående med accentflyttning, t. e. *August-a, David-a, Erik-a, Fredrik-a, Gustav-a, Maximilian-a, Mikael-a, Oskar-a, Teodor-a, Ulrik-a* osv. (tillsammans minst 45 exempel [4]). Ord på *-e* sakna detta före *-a,* t. e. *Ebb-a, Helg-a, kiss-a, lill-a(n), mak-a, Sölv-a* o. d. samt med inre böjning *hona* till *han(n)e* och *höna* till det arkaiska *hane* (vanligen *tupp*). Likaså saknas maskulinets *-er, -(l)ing* och *-us* före *-a,* t. e. *slarfv-a, tok-a* (som dock lika väl kunna föras till *slarf, tok* som till *slarfver, toker); otäcka* till *otäcking, änk-a* (förr såsom titel *änkefru)* till *änkling* (högre stil *änkeman); Alexi-a, Corneli-a, Juli-a, Laurenti-a, Magn-a, Oktavi-a, Valeri-a* o. d. De utvidgade biformerna *-ia, -ina, -la* och *-na,* hvilka alla kräfva accentflyttning hos stamordet, fogas blott till maskulina dopnamn, t. e. *Anton-ia, Emil-ia, Viktor-ia* osv. (omkring 15 exempel); *Georg-ina, Josef-ina, Vilhelm-ina* osv. (omkring 40 exempel); *Axel-la, Daniel-la, Emanuel-la, Gabriel-la, Samuel-la; Herman-na, Johan-na, Leo-na.*

Af öfriga, sällsyntare suffixer torde det vanligaste vara *-in,* som blott bildar dopnamn, t. e. *Albert-ine, Paul-ine, Thomas-ine* m. m. (omkring 20 exempel). Därnäst kommer *-is,*

---

[1] Se BERG, a. st., V, 223 f. och 227 noten.
[2] Se TEGNÉR, a. st., s. 21.
[3] Se BERG, a. st. V, 227.
[4] Se K. och S. NORRMAN i Sv. landsm. VI, 7, s. 13 ff.

som fogas till maskuliner på *-tör*, hvarvid *ö* synkoperas, t. e. *ackompanjatr-is*, *aktr-is*, *amatr-is*, *deklamatr-is*, *direktr-is*, *exekutr-is*, *improvisatr-is*, *inspektr-is*, *interlokutr-is*, *instruktr-is*, *lektr-is*, *leverantr-is*, *operatr-is*, *redakt-ris*, *restauratr-is*, *skulptr-is*, *vaccinatr-is*, hvartill kommer det på analogt sätt bildade *ambassadr-is* (: *ambassadör*) samt Almqvists kuriösa — kanske afsiktligt skämtsamma — »*ledamot-rice*», dvs. kvinnlig ledamot. Till öfriga maskuliner på *-ör* fogas — såvida de icke anlita den regelbundna bildningen på *-ska* (se s. 317 f. ofvan) — blott *-s*, framför hvilket utgångsformens *r* saknas, t. e. *dansö-s*, *frisö-s* (men *hårfrisör-ska*), *massö-s* (jämte *massör-ska)*, *retuschö-s;* jfr däremot *ackuschör-ska* och *kassör-ska*. Vidare ha vi suffixet *-issa* i de på epicena maskuliner byggda *poet-issa*, *profet-issa* och det väl individuella *chef-issa* [1] (Almqvist i Purpurgrefven; jämte *chefska* och *chefinna*, se ofvan s. 317 och 319) samt de skämtsamma och väl något vulgära *bond-issa* (: *bonde*), *telefon-issa* (: *telefonist*); hvartill komma *diakon-issa*, som endast delvis motsvarar *diakon*, och det med egendomlig inre böjning bildade *abbed-issa* (: *abbot)* [2]. Ändtligen må följande ytterst sällsynta suffixer nämnas: *-essa* i de alternativt matrimoniella *baron-essa*, *patronessa* och *prins-essa* [3]; *-ess*, som numera blott förekommer i *negr-ess* (jämte *negrinna*) [3]; *-ett(a)* i *Andre-ett(a)*, *Henri-ett(a)* och *Jacqu-ett(a)* samt det väl individuella *djäfl-ett* (: *djäfvul*) hos Strindberg [4]; *-et* i *Harri-et* (: *Harry*); *-ynja* i *as-ynja* (jfr biformen *-inja* i det ofvan s. 314 not 1 nämnda *apinja)*.

b) Matrimoniella femininer åter äro sådana glosor, som ange en kvinnlig varelse, hvilken är gift (eller åtminstone förlofvad) med en sådan manlig varelse, som af den motsvarande maskulina glosan anges. Då bland djuren de sexu-

[1] Icke upptaget i Sv. ak:s ordbok. Jfr s. 317 not 3.

[2] Strindbergs högst oregelbundet bildade *emancip-issa* (: *emancip-erad;* Svarta fanor, s. 39) saknar ett motsvarande maskulinum.

[3] I äldre nysvenska äfven *prinsess*, t. e. hos Karl XII.

[4] *Tryckt och otryckt*, I, 55 (meddelande af fil. lic. H. Geijer).

ella förhållandena äro föga ordnade, så syfta hithörande glosor nästan uteslutande på människor. Liksom vid de funktionella femininerna finna vi här paradigmer såväl med — helt eller delvis — heterotematisk böjning som med homotematisk. Exempel på total heteroklis äro *(äkta) man* : *hustru*, *gift son* : *svärdotter*, *måg (svärson)* : *gift dotter*, *morbror* : *tant* (eller *moster*, se s. 317), *farbror* : *tant* (eller *faster*, se s. 317 ofvan); exempel på partiell sådan med andra sammansättningsleden sexuellt differentierad *svärfar* : *svärmor*, *fästman* : *fästmö* (arkaiskt *fästekvinna*), resp. med första leden sexuellt differentierad *Hans Majestät* : *Hennes Majestät*. Vida vanligare än vid de funktionella femininerna är här det fall, då paradigmet sammansättes af ett ord och ett annat därmed sammansatt, i hvilket förstnämnda ord ingår såsom första led. Exempel på dylikt äro *präst* : *prästfru*, *officer* : *officersfru*, *bonde* : *bondhustru*, *son* : *sonhustru* (vulgärt och dialektalt *sonkvinna*) [1], *krögare* : *krögarmor* [2], *nämndeman* : *nämndemansmor* [2], såsom vi finna alltid med det enklare ordet maskulint. Åtminstone ett exempel på det omvända förhållandet, nämligen att femininet är enkelt och maskulinet därmed sammansatt, ägde man fordom i paret *brudgum* : *brud*, där dock numera *-gum* upphört att vara sammansättningsled och öfvergått till rent afledningssuffix.

Vid rent homotematisk böjning medelst suffix är äfven här *-ska* det ojämförligt oftast använda, t. e. *general-ska*, *kamrer-ska*, *kapten-ska*, *landshöfding-ska*, *lektor-ska*, *major-ska*, *president-ska*, *professor-ska*, *rådman-ska*, *öfverstlöjtnant-ska* osv. i stor myckenhet, hvartill komma de ofvan (s. 317 f.) nämnda, alternativt funktionella, *svägerska* och de talrika representanterna af typen *Lundholm-skan*. Därnäst i talrikhet komma äfven här bildningarna på *-inna*, t. e. *amiral-inna*, *biskop-inna*,

---

[1] Samma semems tredje form, det ofvannämnda *svärdotter*, står väl stilistiskt sedt obetydligt under eller, i den mån det på sina håll förefaller arkaiserande, öfver *sonhustru*.

[2] Obs. aldrig *-moder* i denna användning.

borgmästar-inna, doktor-inna, konsul-inna, prost-inna, stadsråd-inna, sultan-inna, öfverst-inna samt de redan ofvan (s. 319) nämnda, alternativt funktionella, *friherr-inna, furst-inna, grefv-inna, härtig-inna, kejsar-inna, markis-inna, ståthållar-inna, tsar-inna, värd-inna.* På samma sätt vacklande äro äfven de få representanterna för suffixet *-essa* : *baron-essa, patron-essa* och *prins-essa* (jfr s. 321 ofvan). Några andra suffixer torde här icke komma till användning, frånsedt det i »allmogestil» brukade *-(e)sa,* som äfven sträcker sig till djur- och den utommänskliga världen, t. e. *kung-sa, räfv-esa* och (hos Bondeson) *jätte-sa.*

3. Kommuna eller tvekönliga glosor ange efter omständigheterna än en manlig, än en kvinnlig varelse och kännetecknas i öfverensstämmelse därmed än af de för maskuliner, än af de för femininer karakteristiska egendomligheterna. På grund af denna deras alltefter de individuella förhållandena skiftande karaktär har Svenska akademiens ordbok [1] för detta sexus infört termen »individens genus» [2]. Emellertid synes mig den sedan gammalt häfdvunna och allmänt spridda internationella termen »commune» äfven på grund af sin större tydlighet vara att föredraga, hvarför jag här bibehåller densamma.

Märkligt nog sakna de båda ord, som i vårt språk oftast användas syftande än på manliga, än på kvinnliga varelser, nämligen *jag* och *du,* nästan alla sexuella kännetecken för bestämmande af hvad det i ena eller andra fallet är fråga om. Att de äro sexuella, visar sig emellertid därigenom att de aldrig ha kongruerande ord försedda med *t*-suffix, t. e. »*'jag* är *stor* och *stark*', sade *lejonet*», och en antydan om det skiftande könets art för tillfället lämnas stundom medelst adjektivändelserna i sådana fall som »*'jag* är den *störste*', sade *han*»,

[1] Se (den preliminära) inledningen, s. 3, sp. 2.

[2] Förkortadt »ig». I Sv. ak:s ordlista, 7 uppl., användes däremot den i mitt tycke bättre beteckningen »mf», dvs. maskulinum och femininum.

resp. »'*jag* är den *största*', sade *hon*». På samma sätt visar sig tvekönligheten hos *hvem*, t. e. »*hvem* är den *störste*», resp. »*största?*». Såsom otvetydigt kommuna framstå både genom den — väsentligen dock blott i högre stil (se s. 312 ofvan) — skiftande böjningen af adjektivattributet och genom användningen af än *han*, än *hon* såsom anaforiskt pronomen t. e. *vän* (jfr »han är min *gode* vän» med »hon är min *goda* vän»), *kusin* (»min *långe* kusin, *han* . .»: »min *vackra* kusin, *hon* . .»), *fadder, gemål, gäst, person, dumbom, tyrann, gisslan*. Tegnér [1] anför bl. a. såsom hithörande *rival, kund, anförvant, kamrat, patient, tolk, protestant, autodidakt, domestik, artist, favorit, doktor, postexpeditör* och påpekar, att många ord med de såsom företrädesvis maskulina betraktade ändelserna *-e, -are, -nde* och *-(l)ing* äro kommuna, t. e. *fånge, dåre, like, kaxe, undersåte, arfvinge, lärjunge, namne, (barn)unge, granne; passagerare, stackare, baddare, huggare, aktieägare* (jfr däremot *ägarinna* jämte *ägare), blomsterälskare* (men *musikälskarinna* jämte *-älskare* och alltid *älskarinna); frände, fiende, främmande, resande, målsägande, klagande, svarande, ordförande; främling, affälling, släkting, brylling, syssling, älskling, hedning*. Många ord, som i och för sig äro antingen blott maskulina eller blott feminina, kunna dock ingå såsom sednare led i sammansatta kommuna, t. e. *slitvarg, blindbock, morsgris* och *fyllkaja*. Det samma gäller i fråga om många insexuella ord, t. e. *skvallerbytta, galenpanna, kinkblåsa, retsticka, hjälpreda*. En intressant särställning inta *min (din, sin) nästa* och *en människa* eller *människan*, hvilka uttryck, såsom Tegnér påpekat [2], äro kommuna såsom individnamn, t. e. »Där går *en människa*. Känner du *honom* (resp. *henne)?* Känner du den där *människan?* Nej, jag känner *honom* (resp. *henne)* inte», men däremot feminina såsom artnam, t. e. »*människan, hon* är dödlig» o. d.

[1] *Om genus i svenskan*, s. 24 och 157 ff.
[2] A. st., s. 42.

Till sist må anmärkas, att kommuna ord, som förbindas med på *-t* slutande artikelformer eller kongruerande adjektivformer, äro sällsynta, liksom öfverhufvud dylika former hos sexuella ord. Dock saknas sådana visst icke, t. e. *snille-t, vittne-t, ett (sände)bud, ett stort nöt,* hvilka alla kunna anaforiskt representeras likaväl af *hon* som *han*, t. e. »*vittnet* yttrade, att *han* (resp. *hon*) själf sett...» o. d.

II. Insexuella eller okönliga glosor ange dels och vanligen föremål, som icke äro könsbestämda, dels och detta mera undantagsvis föremål, som visserligen äro könsbestämda, men hos hvilka man ej vill framhålla denna deras egenskap. De kännetecknas däraf, att de i singularis såsom anaforiskt pronomen använda *det* eller *den* -- en formdifferens som icke har något med betydelsen att skaffa - samt såsom interrogativpronomen blott *hvilket*, resp. *-en* eller *hvad för ett*, resp. *en* (men aldrig [1] *hvem*). Härtill kommer, att synnerligen många, ja kanske de flesta af dem ha sin singulara artikel slutande på *-t* (alltså *ett, det, -et, -t* mot de öfrigas *en, den, -en, -n*) och låta ett kongruerande ord anta ändelsen *-t* (då de öfriga kräfva *-n*). Insexuella äro sålunda både *ett litet hus, det lilla huset (det* är *vackert)* och *en liten stol, den lilla stolen (den* är vacker), hvarvid vi i båda fallen ha att göra med föremål, som af naturen sakna könsbestämdhet.

Exempel däremot på glosor, som ehuru åsyftande könsbestämda föremål dock i grammatiskt afseende uppträda afgjordt insexuellt, äro *jaget, ett jag* (dvs. ett väsen som om sig kan använda ordet »jag»), *barn* [2], *spöke* (hvaremot *ande* vanligen är maskulint, sällan insexuellt), *troll* [2], *(skogs-, sjö)rå* (i bestämd form både *rået* och *rån*, i sednare fallet alternativt femininum), *djur, kreatur, ök, nöt, kalf* (äfven epicent maskulinum), *sto* (äfven femininum, jfr s. 307 och 313 ofvan), *föl, får, lamm, kid, killing* (äfven epicent mask.), *svin, gris* (äfven epicent

[1] Frånsedt dialektalt språkbruk, hvarom se ofvan s. 311 not 1.

[2] Frånsedt något sällsynt undantagsfall, hvarom se ofvan s. 311 not 3.

mask.), *lejon*, *lo* (bestämd form både *lon* och *loet*, i förra fallet alternativt mask. eller fem.), *höns*, *kyckling* (äfven epicent mask.), *bi*, af hvilka alla, som icke alternativt äro sexuella, ha bestämd form på *-t*. Vill man särskildt framhålla könet hos ett genom ett dylikt ord betecknadt föremål, så anlitar man sammansättningar, däri specifikt maskulina, resp. feminina ord ingå såsom förleder, t. e. *gossebarn* : *flickebarn*, *handjur* : *hondjur*, *hingstföl* : *stoföl*, *tuppkyckling* : *hönkyckling*. Men märkligt nog leder detta icke nödvändigtvis till någon förändring i fråga om det grammatiska sexus, ty de sammansatta orden kunna lika fullt förbli insexuella. Så t. e. heter det väl »jag såg *ett litet* flickebarn; *det* var så *vackert*» hellre än »*hon* var så *vacker*». Deremot heter det väl alltid »jag såg *ett fyllsvin; han* . .» [1], resp. »*ett ballejon; han* . .», och påfallande är, att insexuella ord, som alls icke eller nästan alls icke syfta på könsbestämda föremål, mycket lätt och som det tycks konsekvent anta alltefter omständigheterna maskulint eller feminint (eller kommunt, jfr s. 324 ofvan) sexus, då de ingå såsom sednare led i sammansättningar, som afse varelser med utprägladt kön, t. e. mask. *bråkstake* [2], *vägvisare* [2], *beckbyxa*, *landkrabba* [2] af *stake* osv. och fem. *näspärla*, *näbbgädda* af *pärla*, *gädda*. Omvändt bli maskuliner och femininer såsom sednare sammansättningsleder lätt insexuella, därest det sammansatta ordet ej åsyftar ett könsbestämdt föremål, t. e. *jordgubbe*, *ljusknekt* af mask. *gubbe*, *knekt* och *smörgås*, *stenläggarjungfru* af fem. *gås*, *jungfru*.

Gränsen mellan sexuella och insexuella glosor är i nutida svenska ytterst sväfvande. Förklaringen härtill ligger däri, att alla insexuella ord med *n*-artikel i fornsvensk tid voro och ännu långt ned i nysvensk tid varit [3] samt än i

[1] Jfr Strix 1907, nr 10: »Kommer inte det *svinet dödfull* hem igen!»

[2] Eventuellt äfven fem. (alltså kommunt, dock med öfvervikt för mask.).

[3] Jfr Tegnér, a. st., s. 177 ff.

dag uti de allra flesta svenska dialekter fortfarande äro sexuella, hvilket förhållande har till följd, att äfven mången riksspråkstalande ännu så behandlar dem, åtminstone i skrift. Detta arkaiserande förfaringssätt kan då närmast bero dels på dialekternas inflytande, dels på möjligen förefintligt språkhistoriskt vetande — ledande till hvad Tegnér kallar »lärdt genus» — dels och detta väl i främsta rummet på en föråldrad skolundervisning [1], som stödd på auktoriteterna Rydqvist (i hans senare skrifter), V. Rydberg (i hans tidigare skrifter), C. Säve, Th. Wisén, M. B. Richert, A. Hazelius m. fl. [2] velat i »patriotisk» hänförelse återinföra i riksspråket det forna och folkliga tillståndet. Men denna tendens tillämpas i mycket olika utsträckning i fråga om olika slags ord. Sådana, som hvarken tillhöra fornspråket eller dialekterna, kunna naturligtvis blott genom en ren fiktion — för att icke säga humbug — betraktas såsom vare sig maskuliner eller femininer, hvilket emellertid icke hindrat våra flesta ordboksförfattare att ange kön hos t. e. *censur*, *advokatyr*, som hetas vara »mask.», *filosofi*, *religion*, som skola vara »fem.» osv. Men äfven många andra ord visa sig mycket motsträfviga mot att inrangeras i maskulin- och feminin-facken. Detta gäller i synnerhet abstrakter såsom »mask.» *kamp*, »fem.» *strid* o. d., i något mindre grad konkreterna, t. e. »mask.» *mur*, *stol*, »fem.» *vägg*, *dörr* o. d., som ju ha ett kraftigt stöd i dialekternas språkbruk. Men då detta språkbruk ju allmänneligen är stadt starkt på retur, ja somligstädes i utdöende, så äro väl snart nog äfven konkreterna undantagslöst blifna insexuella i vårt riksspråk. De ord, som hittills i vår litteratur bäst bevarat gammalt feminint kön, äro, såsom Tegnér [3] fram-

[1] Hvad Rydqvist, *Sv. språkets lagar*, II, 292, kallar »ett själfullare skolstudium ... en kännedom som ej borde saknas hos någon bildad».

[2] Oppositionen mot denna ståndpunkt öppnades af Tegnér i Svensk tidskrift 1874, s. 140 ff., och bragtes till afgörande seger genom arbetet *Om genus i svenskan* 1892.

[3] *Om genus i svenskan*, s. 111 f.

hållit, de på *-a*, detta naturligtvis emedan de ha så starkt stöd i de snart sagdt otaliga nutida verkliga feminina på *-a* af typen *maka, Hilda.* Konsekventast uppträder det feminina karakteristikum, det anaforiska pronomen *hon* i stället för *den*, i fråga om de båda orden *klocka* och — åtminstone i sjömansspråket — *skuta* [1], som kanske rent af böra betraktas såsom normalt feminina (jfr s. 314 ofvan). Men annars är det endast en eller annan författare, som om *kyrka, stjärna* osv. oftare använder *hon* än *den* [2], under det att de äro synnerligen många, som i detta fall använda *hon* mer eller mindre ymnigt jämte vanligare *den.* Bland andra ord, som i litteraturen jämförelsevis ofta uppträda med bevaradt feminint kön, nämner Tegnér [3] *sol, själ, hand, natt, jord, värld, bok* och *ros*, allesamman, såsom vi se, ytterst vanliga ord med starkt rotfäste i våra dialekter. Såsom motsvarande exempel på jämförelsevis ofta bevaradt maskulint kön anför han [3] ur litteraturen *måne, dag* och *död* samt allehanda vindtermer såsom *vind, storm, orkan, bris, il, nordan, västan* [4]. Att emellertid alla de här ofvan såsom vacklande nämnda orden verkligen i svenskt riksspråk äro äfven i skrift normalt insexuella — möjligen med undantag af *klocka* och *skuta* — har statistiskt uppvisats af Tegnér [5], och de afvikande fallen torde ofta vara att betrakta såsom beroende på personifikation (jfr s. 308 ofvan).

Med nyssnämnda alternativa bevarande af gammalt maskulint (resp. feminint) kön får ej förblandas den särskildt för Stockholms-dialekten och skånskan karakteristiska tendensen att använda *han* såsom insexuellt anaforiskt pronomen i

---

[1] Jfr sjömäns »hon» om skepp i allmänhet, t. e. »Falken» osv.

[2] TEGNÉR, a. st., s. 112, nämner A. N. Sundberg och V. Rydberg samt — dock blott i fråga om deras poesi — Topelius, Böttiger, Tegnér, C. F. Dahlgren, Vitalis, Atterbom, Stagnelius, Bellman.

[3] A. st., s. 138 och 143 ff.

[4] Jfr sjömäns »han» om vinden, äfven utan att ordet *vind* eller något dess synonym nämnts i det föregående.

[5] Se t. e. a. st., s. 209.

stället för *den*. Företeelsen har anor åtminstone från Tiällmans tid (1696), ty enligt denne hölls det »för galant att sägia: *daggen, siälen, dören han*», exempel som redan de visa, att här ej är fråga om något bevarande af ursprungligt maskulint kön. En utpräglad stockholmare i denna punkt är Hallman, som enligt Tegnér [1] använder *han* om *bok, hand, skål, afbön, dristighet, musik* osv., dock icke om ord på *-a*. På Rydqvists tid sade man [2] redan *han* äfven om *näsa, tunga, fluga, skata* osv. Numera hör man det till och med om *ko* o. d. lika klart reella femininer. Hos mera vårdade författare äro spår häraf sällsynta, men man finner dock *han* brukadt t. e. hos Leopold om *plånboken*, hos Runeberg om *natten*, hos Topelius om *hand* och *natten* [3].

Men — frågar man kanske nu — hvar blir vid alla dessa indelningar »neutrum» af? Härpå svarar jag: denna term — resp. detta begrepp, om det nu är ett sådant — träffa vi ej alls i betydeläran. Den hör till hvad man med en olycklig term kallat och ännu allmänt kallar [4] »grammatiskt genus», en så oegentlig benämning som väl möjligt, enär ju allting i grammatiken är »grammatiskt» (annars hör det ej dit). Men detta »grammatiska genus», hvars uppställande såsom en särskild grammatisk kategori leder till sådana orimligheter som att man slår ihop det maskulina *statsrådet*, det feminina *fruntimret*, det kommuna *vittnet* och det insexuella *bordet* till ett och samma »kön» (neutrum) och ställer dem, märk väl från »könets» synpunkt, i motsättning mot det maskulina *gossen*, det feminina *flickan*, det kommuna *gemålen* och »realgenus» (det vill här säga det insexuella) *stolen* — detta »grammatiska genus» har, som synes, ej det minsta att skaffa med den här behandlade sexus-kategorien

[1] A. st., s. 172.
[2] Se *Sv. språkets lagar*, II, 290.
[3] Se Tegnér, a. st., s. 144 och 10 f.
[4] T. e. till och med Tegnér i sin bok *Om genus*.

(och ej heller med den i § 50 behandlade genus-kategorien). Motsättningen neutrum: icke-neutrum [1] är, såsom jag redan ofvan s. 36 f. framhållit, icke uttryck för någon grammatisk kategori alls, utan af rent morfologisk, väsentligen syntaktisk, natur [2]. Saken är helt enkelt den, att liksom vi inom numerus-kategorien ha flera olika sätt att bilda plural, t. e. en deklination med pluraländelserna *-ar* och andra med *-er -or*, *-n* osv., så ha vi äfven inom species-kategorien (dvs. den för hvilken »artikelns» användning — och art — eller icke-användning är uttryck, se s. 76 f. ofvan) olika deklinationer, nämligen en på *-(e)n* och en på *-(e)t*. Och lika litet som vi föra *fängelse(r)* och *dike(n)* till olika »genus» — eller öfverhufvud till olika grammatiska kategorier på grund af den olika pluralbildningen, lika litet ha vi skäl att till olika »genus» föra *fängelse(t)* och *rökelse(n)* på grund af den olika artikelböjningen. Detta har E. Schwartz [3] varit nära att inse, då han definierar »kön» såsom »afseende förhållandet till andra ord i ordfogningen». Men icke förty behåller han den orimliga termen »kön» [4] och indelar sina »könliga» (dvs. till *n*-deklinationen hörande) ord i »han-, hon-, tve- och den-könliga», dvs. maskulina, feminina, kommuna och insexuella, alltså från rent sexuell synpunkt, hvilket utgör en omkastning af indelningsgrund och ett språng från formläran in i betydelseläran. Till samma fel gör ännu Beckman [5] sig skyldig, ehuru han ännu klarare än Schwartz insett sakens rätta sammanhang och därför ock [6] undviker termen »kön», i hvars

[1] Hvad Beckman, *Sv. språklära*, s. 22, med en fyndigt uttänkt, men kanske dock ej vidare praktisk, term kallar »utrum».

[2] Om dess historiska uppkomst se hypoteserna hos Wheeler i Journal of germanic philology II, 528 ff. och öfriga där citerade författare.

[3] *Svensk språklära* af E. Schwartz och A. Noreen, I, 41.

[4] Jfr Wiwels (*Synspunkter for dansk sproglære*, s. 97) riktiga uttalande: »Navnene 'fælleskön' og 'intetkön' for *n*-formen og *t*-formen er værdiløse og burde forsvinde».

[5] A. st., s. 25 f.

[6] A. st., s. 22.

ställe han säger »genus», uttryckligen fritagande denna term från att ha annan innebörd än den att ange olika »slag» af ord, närmast med afseende på deras olika sätt att bilda bestämd form.

§ 52. **Indelning från synpunkten af föremålens förhållande till de medelst motsvarande icke-konkreta glosor representerade idéerna. Kategorien aktus.**

Hittills har jag blott jämfört de konkreta glosorna med hvarandra. Jag öfvergår nu till att ta i betraktande deras förhållande till de icke-konkreta glosor, med hvilka de hvar för sig äro intimt förbundna i och genom ett ömsesidigt korrespondensförhållande. Det är ju nämligen uppenbart, att hvarje icke-konkret glosa, eftersom den icke betecknar något för sig bestående, utan blott något som finnes hos något dylikt (jfr ofvan s. 256 f. och s. 260), med nödvändighet kräfver tillvaron af en konkret glosa, som anger just detta »för sig» verkliga föremål. Så t. e. fordrar *åkandet*, att det finns *en som åker* (vare sig denne är *en åkande* eller *en åkare*), och *brottsligheten* förutsätter *den brottslige* (eller som det ock heter *brottslingen*). Särskildt är att märka, det idéer, som innebära en s. k. handling, förutsätta för densamma icke blott en »grund», utan stundom äfven ett mera yttre »medel» och vanligen därjämte ett »mål», ofta ledande till ett påtagligt »resultat». Och dessa ideella fordringar ta sig i regeln språkligt uttryck. Så t. e. förutsätter allt *sopande* en vare sig mera tillfällig *sopande* eller mera yrkesmässig *sopare* — t. e. gatsoparen — som medelst en *sopa* framskaffar *sopor*. Morfologiska grupper af denna och annan mer eller mindre liknande typ förekomma i vårt språk uti sådan mängd och med så fasta bildningsprinciper, att man nödvändigtvis måste anse dem utgöra en böjningskategori (jfr s. 35 f. ofvan), för hvilken jag väljer termen aktus (af lat.

actus 'handling' och nära anslutande sig till de gängse termerna »nomina agentis, actoris och acti», hvarom se i det följande). Jag måste nyskapa termen, enär både ifrågavarande begrepp och någon term för detsamma alldeles saknas i den gängse grammatiken, som ej ens mäktat göra eller åtminstone tillgodogöra sig den enkla iakttagelsen, att så godt som hvarje nysvenskt verb äger en till sin betydelse abstrakt böjningsform på *-nde(t)*, t. e. *spela-nde(t)*, *drömm-ande(t)*, *se-ende(t)*[1], och de flesta äfven en till sin betydelse konkret böjningsform på *-re(n)*, t. e. *spela-re(n)*, *drömm-are(n)*.

På grund af ofvan lämnade utredning är tydligt, att hufvudkategorien aktus inom sig rymmer tre specialkategorier, alltefter som den konkreta glosan anger den ifrågavarande abstrakta idéens (handlingens, tillståndets, egenskapens osv.) bärare, medel eller resultat. Vi få sålunda följande tre fall, som jag kallar gerentiala, instrumentala och resultativa konkreta glosor.

I. Gerentiala konkreter ange bäraren af en idé, dvs. den eller det som utöfvar en viss verksamhet, befinner sig i ett visst tillstånd, utmärker sig för en viss egenskap osv. Termen är bildad af lat. *gerens, -ntis*, som betyder just detta, och den ansluter sig förträffligt till den från latinska grammatiken direkt lånade termen »gerundium», hvarmed jag betecknar en motsvarande abstrakt glosa. Jag säger sålunda t. e. att *sökande(n)* är den till gerundiet *sökande(t)* svarande gerenten.

Alltefter som den idé, som af gerenten representeras, är å ena sidan en verksamhet (handling), tillstånd, förlopp (ett »skeende», försiggående), kort sagdt ett »förehafvande» eller å andra sidan en egenskap (beskaffenhet, förhållande, rikt-

---

[1] Ett undantag gör i denna punkt i viss mån BECKMANS *Sv. språklära*, som visserligen icke låter dylika former ingå i verbalparadigmet (se s. 137 ff.), men dock behandlar dem i sammanhang med infinitiven (se s. 120), under hvilken äfven Sv. ak:s ordbok i regeln uppför dem.

ning o. d.), erhålla vi två olika slag af gerentiala glosor, mellan hvilka dock gränsen är ytterst vag. Ty visserligen är det t. e. rätt lätt att skilja på *drinkaren* och *den druckne, krigaren* och *den krigiske* m. m. d., men t. e. mellan *suparen* och *den supige, slösaren* och *den slösaktige, förbrytaren (den som förbryter* eller *förbrutit sig)* och *brottslingen (den brottslige, den som är brottslig)* o. d. är gränsen hårfin. Och huruvida *en slarfver* oftast är synonymt med *en som slarfvar* (resp. *slarfvat*) eller med *en som är slarfvig,* torde vara mycket ovisst. Emellertid särskiljer jag, om ock öfvervägande af morfologiska skäl, två grupper, som jag kallar aktionella, resp. virtuella konkreter.

A. Aktionella konkreter [1] ange representanter för ett förehafvande [2]. Denna grupp sönderfaller i de indoeuropeiska språken sedan urminnes tid [3] i tvenne, allteftersom fråga är om ett mera tillfälligt (ofta rent temporärt försiggående [4]) eller ett mera regelbundet (permanent [5]) förehafvande. Jfr t. e. det omisskänneliga motsättningsförhållandet mellan *en sjöfarande* och (Henrik) *sjöfararen, en resande* och *resare-*Bengt, *sökanden* och lyck-, guld-, Gral-*sökaren, den drömmande* och *drömmaren, den spelande* och *spelaren, den telefonerande* och *telefonisten, laboranten* och *laboratorn, kontrollanten* och *kontrollören,* musik*dirigenten* och musik*direktören* m. m. Som synes äro också dessa kategorier i morfologiskt afseende synnerligen väl utpräglade och åtskilda i nysvenskan.

---

[1] Hittills oftast kallade »nomina agentis», men äfven ofta — i alldeles samma betydelse — »nomina actoris», två termer som jag hellre använder för de båda underafdelningar af de aktionella konkreterna (agentiala och aktorala konkreter), hvarom se strax nedan.

[2] Hvad Brugmann, *Kurze vgl. Grammatik,* s. 332, kallar »Träger der Handlung».

[3] Se Brugmann, a. st., s. 333.

[4] »Zeitlich begrenztes» Brugmann.

[5] »Dauerndes» Brugmann.

Jag skiljer därför i det följande mellan hvad jag kallar agentiala och aktorala konkreter.

1. Agentiala konkreter (»nomina agentis») benämna representanter för ett mera tillfälligt förehafvande, t. e. *en kärande* eller *käranden, svaranden, målsäganden, klaganden, ordföranden* (brukas äfven aktoralt), *resanden, sökanden, föredraganden, befäl-, jour-, rull-, vakt-hafvanden, vederbörande.* Som synes är det specifika uttrycksmedlet för denna kategori suffixet *-(a)nde*, fogadt till en verbalstam, stundom föregången af en sammansättningsled, som uteslutande tillhör denna form, t. e. *målsäganden, ordföranden, befälhafvanden* (under det att intet *målsäga, -äger, -ägde* osv. existerar). En dylik form bildas af i det allra närmaste hvarje nysvenskt verb och är således i alldeles eminent mening en böjningsform — den agentiala gerentens — i fråga om suffixet alldeles öfverensstämmande med det s. k. presensparticipiet, detta äfven därutinnan att efter lång vokal *-ande* är utbytt mot *-ende*, t. e. *en döende.* Äfven i semologiskt afseende har denna form rätt mycken beröring med »presensparticipiet», hvadan den ock plägat kallas »substantiveradt particip», dvs. ett participium som antagit substantivböjning. Denna substantivering har i nästan alla de ofvan anförda exemplen sträckt sig därhän, att suffigerad bestämd artikel kan användas. Men detta utgör ett undantagsförhållande. Vanligen har man ej fortskridit längre än till användandet af proklitisk bestämd (och obestämd) artikel, t. e. *den sofvande, sökande, bedjande, leende, flyende, gående, stående, döende* osv., ej *sofvanden* osv.

I stället för *-(a)nde, -ende* förekommer ej sällan suffixet *-(a)re* med sina båda korresponderande femininformer [1] *-erska* och (det kanske i här förevarande användning vanligare) *-(a)rinna.* Visserligen är *-(a)re* det specifika uttrycksmedlet

---

[1] Under det att *-(a)nde, -ende* bildar ord med kommunt kön, såsom också *-(a)re* kan göra, bildar nämligen detta sistnämnda suffix vanligen maskuliner (jfr s. 312), hvarför vid deras sida särskilda feminina former tarfvas.

för den aktorala kategorien (se 2 nedan), men liksom stundom *-nde*-suffixet inträngt på det aktorala området (se s. 345 nedan), så har äfven och detta än oftare *-(a)re* inträngt på det agentiala. Sådana fall äro t. e. *afsändare, anstiftare, -erska, -arinna, befriare, -erska, -arinna, berättare, -erska, -arinna* (men *sagoberättare, -erska* aktorala), *deltagare, -arinna, efterträdare, -erska, friare* (men aktoralt *matfriare*), *gifvare, -arinna* (men *arbetsgifvare, -erska* aktorala), »ordets *görare* och *hörare*», *hämnare, -erska, -arinna, köpare, -arinna* (men aktoralt *uppköpare, -erska), läsare, -arinna* (af bok, bref o. d., men *läserska* till *läsare* i religiös bemärkelse, ursprungligen ellips af det aktorala *bibelläsare), nybörjare, -erska, -arinna, räddare, -arinna, segrare, -arinna, självmördare* (: aktoralt *lustmördare*), *-erska, strejkbrytare, utprånglare* (kanske lika ofta aktoralt), *utställare, -arinna, utvandrare, -arinna, åskådare, -arinna* och de oregelbundet bildade *dråpare* (till *dräpa*), *förrädare* (: *förråda*). Utan motsvarande maskulinum är t. e. *barnaföderska.*

En helt afvikande böjningstyp uppvisa de ursprungligen från latinet härstammande verbalstammarna på *-era*, hvilka aldrig bilda hithörande ord på *-(a)re* och jämförelsevis sällan sådana på *-(a)nde* — t. e. *en debuterande, logerande, passerande, promenerande* — utan i stället utbyta det stamslutande *-era* mot ettdera af de specifikt agentiala suffixerna *-ent* (dvs. *-änt*), och *-ant.* Exempel på det förra äro *abonnent, assistent* [1], *dirigent* [1], *distribuent, endossent, konkurrent, konsument, kontrahent, kontribuent, korrespondent* [1], *obducent, opponent, pretendent, producent, recensent* [1], *recipient, referent* [1], *rekvirent, remittent, resident* [1] *respondent, subskribent, tangent* (i matematiken), *trassent;* på det sednare *acceptant, aspirant, auskultant* (brukas äfven som ren titel), *debutant, delirant, demonstrant, duellant, emigrant, figurant, gratulant, hospitant, interpellant, kapitulant, kontrasignant, kontrollant, laborant, officiant, prenumerant, protestant* (sällsynt i denna betydelse), *representant, reservant, sekundant,*

[1] Äfven aktoralt.

simulant, speciminant; spekulant, trafikant samt de oregelbundet bildade *suppleant* [1] och *supplikant* (till *supplicera*). Utan anslutning till några motsvarande verber på *-era* och i stället bildade på substantivstammar äro *cession-ant, pask(v)ill-ant* och det (sällsynta samt) oregelbundet formade *tumult-u-ant.*

I stället för *-ent* eller *-ant* uppträder stundom det annars specifikt aktorala *-ör*, t. e. *annonsör, arrangör, bankruttör, debattör, desertör, exportör, flanör, frondör, importör, rapportör* och utan anslutning till något verb på *-era* de på substantivstammar bildade *dansör* [2], *polkör* (till *polk-a*), *valsör.* Utvidgade biformer till *-ör* äro: *-atör* i *ackompanjatör, deklamatör, improvisatör* (alla med motsvarande femininer på *-tris*, se s. 321 ofvan), *konspiratör, organisatör,* samtliga kanske i större eller mindre mån alternativt aktorala; *-utör* i det oregelbundet bildade *exekutör* (till *exekvera*); *-tör* i det äfvenledes oregelbundna *introduktör* (till *introducera*, dvs. *-sera*).

Ungefär lika vanligt (eller möjligen något vanligare) såsom ställföreträdare för *-ent, -ant* är det ungefär lika ofta aktorala eller instrumentala suffixet *-ator*, t. e. *deklamator* [3], *donator, emendator, examinator* [3], *experimentator, invitator, kommentator* [3], *kompilator* [3], *likvidator, orator, plagiator* [3], *reformator* [3], *tentator* [3], *testamentator, triumfator, usurpator.* Sällsynta biformer uppvisa *exek-utor* (till *exekvera* i juridisk mening; jfr ofvan *exek-utör* i musikalisk mening), *promo-tor* (till *promovera*) och det på en substantivstam byggda *attentat-or.*

Rent undantagsvis uppträda i hithörande användning följande suffixer: *-är* i *motionär, parlamentär, petitionär, revolutionär,* alla till verber på *-era; -enär* i *resenär* till *resa; -ar* i *jubilar* till *jubilera; -ing* [4] i *flykting* och *självspilling* till resp.

---

[1] Icke (såsom man på grund af *supplera* väntar sig) *supplant.*

[2] Det motsvarande femininet *dansös* är däremot rent aktoralt.

[3] Äfven aktoralt.

[4] *-ling* i germanismen *inträng-ling* hos några sydsvenska förf. samt Strindberg, som ju också en längre tid vistats i södra Sverge.

flykta och *spilla; -inge* i det oregelbundna *arfvinge* till *ärfva; -e* i *biträd-e* [1], *följ-e* [1], *vikarie* till *vikariera* och *vittne* till *vittna; -st* i det på substantivstammen *myteri* byggda *myterist*.

Slutligen må påpekas, att sammansättningar på *-man* hålla på att öfvergå till suffixafledningar, hvilkas *-man* visserligen oftast är aktoralt, men dock äfven stundom hithörande, t. e. i *baneman, borgesman, giftoman, gärningsman, hemulsman, sagesman, skiljeman, syneman, talman*, allt ord som — möjligen med undantag af *giftoman* — till sitt kön äro kommuna, och däri *-man* just icke betyder mycket mer än *-(a)nde* eller *-(a)re*.

2. Aktorala konkreter (»nomina actoris» [2]) benämna representanter för ett mera regelbundet förehafvande, ofta rent af ett yrkesmässigt (»professionellt») utöfvande af en viss verksamhet. Det specifika uttrycksmedlet härför är, såsom redan antydt, suffixet *-(a)re* med sina båda femininformer *-(a)rinna* och (det i denna betydelse väl oftast använda) *-erska*. Det fogas i regeln till verbalstammar, stundom föregångna af sammansättningsleder, som uteslutande tillhöra denna form, t. e. *löntagare, inteckningsinnehafvare, människoätare* o. d., utan att något *löntaga* osv. finnes. Och då bildningar på *-(a)re* förekomma eller åtminstone otvunget kunna bildas till de flesta nysvenska verber, så måste denna morfologiska typ betraktas som en böjningsform — aktoral gerent — af det nysvenska verbet.

I likhet med de agentiala bildningarna afse de aktorala visserligen i regeln personer. Dock finnas, särskildt bland bildningarna på *-(a)re*, till icke ringa antal både sakliga och djurbenämningar. Exempel på det förra äro *behållare, bogserare, brännare* (ett slags skepp), *dämmare* (på piano), *klyfvare, liggare, påkörare* (vindkåre), *saltbildare, sam-, tvåbyggare, seglare* (skepp), rysk *smällare, strål-, vattenkastare,*

[1] Äfven aktoralt.

[2] Jfr s. 333 not 1.

ståndare, visare, vågbrytare, ångare o. a., hvaraf många omärkligt öfvergå i de instrumentala konkreterna (se II nedan), t. e. *isbrytare, porterbrytare.* Exempel på djurnamn åter äro *dragare, flugsnappare, gnagare, gångare, idisslare, insektätare, klokrypare, knäppare, krubb-, vårtbitare, larvödare, spinnare, springare, strandpipare, trafvare, träfrätare, tumlare, vadare.* Ojämförligt talrikast äro dock de personliga benämningarna, t. e. *bedragare, -erska, drinkare* (i stället för *drickare*, dock blott i betydelsen 'en som plägar dricka för mycket spirituosa'), *-erska, drömmare, -erska, forskare, fuskare, förbrytare, -erska, förförare, försonare, hushållare* [1], *härskare, -arinna, kännare, luffare, rimmare, rökare, skämtare, slösare, -erska, snusare, spelare, -erska, syndare, -erska,* »leka *tagare*», *tiggare, -erska, tviflare, -erska, tänkare, återlösare, ägare, -arinna, älskare, -arinna, öfverliggare* osv. Exempel på professionella aktorer erbjuda bl. a. (kropps)*arbetare, -erska, bokhandlare, bro-, gatläggare, bryggare, -erska, båtbyggare, bärare, eldare, fiskare,* (lokomotiv)*förare, förläggare, garfvare, gulddragare, krigare, landsmålare, lykttändare, läkare, lärare, -arinna, murare, målare, -arinna, målsträfvare, orgeltrampare, oxdrifvare, rättare, röfvare, skärslipare, slaktare, sotare, svarfvare, sättare, -erska, tjänare, -arinna, trumpetare, åkare, ölutkörare* samt de oregelbundet bildade *bagare, -erska* (till *baka*), *be-, bleck-, guld-, hof-, koppar-, mässing-, plåt-, puk-, trumslagare* (: *slå*), *domare* (: *döma*), *fågelfängare* (: *fånga*), *jägare, -arinna* (: *jaga*), *krögare* (: hålla *krog*), *latinare* (: studera *latin*), *roddare* (: *ro*), *sångare, -arinna* och *-erska* (: *sjunga*). Utan strängt motsvarande maskuliner äro femininerna (lejd) *gråterska, hushållerska* (jfr *hushållare* ofvan), *knypplerska, kokerska* (ett motsvarande maskulinum blott i sammansättningarna *lim-, trankokare* [2]), *nåtlerska* (mask. blott i sammansättningen *skonåt-*

[1] Det motsvarande femininet är professionellt, se strax nedan.

[2] Däremot är simplex *kokare* instrumentalt, och det enkla *kokerska* motsvaras semologiskt stundom af *kock* (se s. 318 ofvan).

lare), *sköterska* (mask. blott i sammansättningarna *ko-*, *sjukskötare*), *städerska*, *sömmerska* (mask. blott i sammansättningarna *segel-*, *tältsömmare*), *tvätterska*.

En sorts specialkategori inom de professionella aktorernas grupp utgöra fabrikantbenämningarna, vanligen bildade medelst den utvidgade suffixvarianten *-makare*, lagd till namnet på den produkt, som blir resultat af fabrikantens verksamhet, t. e. *block-*, *bälg-*, *fiol-*, *flöjt-*, *guld-* (blott presumerad produkt!), *gördel-*, *handsk-*, *hatt-*, *hjul-*, *häkt-*, *instrument-*, *kakelugns-*, *kam-*, *kard-*, *karduan(s)-*, *kläder-* (nymodigt ersättningsord för *skräddare*), *knapp-*, *korg-*, *kronometer-*, *kruk-*, *läst-*, *modell-*, *möss-*, *nål-*, *paraply-*, *peruk-*, *portfölj-*, *pump-*, *sadel-*, *schatull-*, *segel-*, *sko-*, *snör-*, *stock-*, *sämsk-*, *tält-*, *ur-*, *vagn-*, *violin-*, *år-makare*. Mycket ofta användes *makare* äfven i mer eller mindre oegentlig betydelse och med en ganska utpräglad bismak af klander, t. e. *bok-*, *bråk-*, *fras-*, *förslags-*, *gräl-*, *gyckel-*, *hemlighets-*, *intrig-*, *konst-*, *krångel-*, *nyhets-*, *prat-*, *process-*, *projekt-*, *proselyt-*, *puts-*, *rolighets-*, *ränk-*, *spektakel-*, *upprors-*, *upptågs-*, *vers-*, *vits-makare*. Af insexuella bildningar med *-makare* har jag blott anträffat *fastmakare* (grof kabel). Stundom träder *-slagare* i stället för *-makare* vid bildande af professionella aktorsuttryck, t. e. *olje-*, *rep-*, *tegel-slagare*. Ett som det tycks alldeles enstaka fall af suffixet *-nare* erbjuder *mjölnare*. Föga vanligare äro suffixerna *-erare* och *-enerare*, hvilka fogas till substantivstammar, angifvande det hvarmed aktorn sysselsätter sig. Exempel på det förras användning äro *juvelerare* och det inre böjning uppvisande arkaiska *musketerare* (till *musköt*), på det sednares *falkenerare* och *pikenerare*, båda arkaiserande. Isoleradt är *-esare* i *idunesare* (jämte *idunes*) 'medlem af sällskapet *Idun*'

En afvikande böjningstyp visa här, liksom i fråga om de agentiala konkreterna, verberna på *-era*, till hvilka aktorsbildningar på *-(a)re* äro mycket sällsynta. Utom det ofvan (s. 337) nämnda insexuella *bogserare* ha vi af sådana blott

de professionella *barberare* (till det numera mycket sällsynta *barbera*), *bladminerare*, *furnerare*, *gradpasserare*, *harpunerare*, *justerare*, *logerare*, *magnetiserare* (hos Kellgren; jfr *magnetisör* strax nedan), *myntproberare*, *nummerpunkterare* (hos Kellgren), *polerare*, *sorterare*, (hatt)*stofferare*, *tapetserare*, *vaxpusserare* och möjligen ett par till, men de flesta, som synes, föga vanliga. I stället är det regel, att *-era* utbytes mot suffixet *-ör* med dess femininformer på *-ös*, *-ris*, *-örska* (se s. 321 ofvan), t. e. *affischör*, *appretör*, *ciselör*, *diskontör*, *dispaschör*, *dressör*, *eklärör*, *emaljör*, *flankör*, *frisör*, *-örska*, *furagör*, *galvanisör*, *gravör*, *guvernör* [1] (till det knappast längre brukliga *guvernera*), *hypnotisör*, *intrigör*, *inspektör*, *-ris*, *jonglör*, *kolportör*, *kontrollör*, *kurtisör*, *kåsör* [2], *magnetisör*, *markör*, *marodör*, *massör*, *-ös*, *-örska*, *minör*, *modellör*, *montör*, *nivellör*, *parfymör*, *plantör*, *porträttör*, *raljör*, *retuschör*, *-ös*, *skrodör*, *skulptör*, *-ris*, *stereotypör*, *sufflör*, *tiraljör*, *traktör*, (varu)*transportör*, *voltigör*, det oregelbundna *fabrikör* (till *fabricera*, dvs. *-sera*) och utan maskulin motsvarighet *brodös*. Sällan fogas *-ör* till substantivstammar utan motsvararande verber på *-era* vid sin sida, t. e. *ambassad-ör*, *-ris*, *bank-ör*, *klack-ör*, *kollekt-ör*, *silhuett-ör* och med stympning af substantivstammen *entrepren-ör* (till *entreprenad*), *gross-ör* (: *gross*handel), *kass-ör*, *-örska* (: *kassa*), *krönik-ör* (: *krönika*; äldre *kronik-ör* till fra. *cronique*).

Utvidgade biformer till suffixet *-ör* äro: *-adör* i *assuradör*, *raffinadör*; *-antör* i *leverantör*, *-antris*; *-atör* i *administratör*, *dekoratör*, *demonstratör*, *illustratör*, *konspiratör* [3], *navigatör*, *operatör*, *-atris*, *vaccinatör*, *-atris*; *-issör* i *furnissör*; *-itör* i *repetitör* och det oregelbundet bildade *kompositör* [3] (till *komponera*); *-ktör* i *instruktör* [3], *-ktris*, *konstruktör* [3]; *-tör* i *distributör*, *expeditör*, och det mycket oregelbundna *redaktör*, *-tris* (till *redigera*), hvaremot sammanhanget knappast längre kän-

[1] I viss betydelse motsvaradt på sätt och vis af femininet *guvernant*.
[2] Hvartill *kåsös* (ett slags soffa) icke längre är femininum.
[3] Äfven ofta agentialt.

nes mellan *aktör*, *-tris* och *agera* samt *direktör* (vanligen ren titel), *-tris* och *dirigera*. Utan verbal motsvarighet är det medelst *-sör* bildade *regissör* (till substantivstammen *regi)*.

I stället för *-ör* träffas stundom i denna användning det dock ungefär lika ofta agentiala eller instrumentala *-ator*, t. e. *administrator*, *agitator*, *arrendator*, *auktionator*, *destillator*, *informator*, *konservator*, *laborator*, *observator*, *registrator* m. fl. (se s. 336 ofvan). En biform *-tor* kan knappast anses föreligga på grund af *direktor* och *inspek'tor*, hvilka numera stå skäligen fria gentemot de mera ovanliga verberna *dirigera* och *inspicera*.

Jämte de nu behandlade mer eller mindre specifikt aktorala suffixerna (*-are*, *-ör*, *-ator* och deras biformer) förekomma emellertid i aktoral användning många suffixer, hvilkas specifika användning är en annan. Det ojämförligt vanligaste af dessa är det annars företrädesvis tendentiellt virtuella (se B, 2 nedan) *-ist*, med kommunt sexus. Stundom ersätter detta det vid verbalstammar på *-era* annars normala *-ör*, t. e. *auktionist*, *excerpist*, *komponist* (jämte det äldre och väl ännu vanligare *kompositör*, hvarom se s. 340 ofvan), *manierist*, *manövrist*[1], *ornamentist*, *protokollist*, *publicist*[2], *telefonist*[3], *telegrafist*, *stereotypist* samt det oregelbundet bildade *kopist* (till *kopiera*). Vida oftare träder det till substantivstammar för att ange professionella musikaliska exekutörer å det instrument, som af substantivstammen betecknas, t. e. *basunist*, *fagottist*, *fiolist*, *flöjtist*, (valt)*hornist*, *klarinettist*, *kontrabasist*, *kornettist*, *violinist*, (violon)*cellist* och med någon stympning af substantivet *harpist* (: *harpa*), *oboist* (: *oboe*), *pianist* (: *piano*) samt med utvidgning af suffixet *instrument-alist* och *orgel-nist*. Till dessa musiktermer sluta sig några andra dylika såsom de vokalmusik

[1] Upptas hos A. Klint, *Svensk-tysk ordbok*, 1906.

[2] Kanske dock icke längre kändt såsom aktoralt i förhållande till *publicera*.

[3] Om fem. *telefonissa* se ofvan s. 321.

afseende *altist, barytonist, basist, korist* (till *kör*, jfr synonymet *körsångare*), *solist* (: *solo*, jfr synonymet *solosångare*), *tenorist* samt *kontrapunktist* (och det redan ofvan nämnda *komponist*). Vidare fogas *-ist* ej sällan till substantivstammar, som beteckna vetenskaper, för att ange dessa vetenskapers idkare, t. e. *folklorist, sanskritist* och med större eller mindre stympning af utgångsformen *botanist* (till *botanik*), *germanist* (: *germanska* språk), *hebraist* (: *hebreiska*), *humanist* (: *humaniora*), *jurist* (: *juridik*), *kabbalist* (: *kabbala*), *(al-)kemist* (: *kemi*), *nordist* [1] (: *nordiska* språk), *ockultist* (: *ockulta* vetenskaper), *orientalist* (: *orientaliska* språk), *realist* (: *realia*), *romanist* (: *romanska* språk), *slavist* (: *slaviska* språk). I nära sammanhang härmed stå sådana bildningar som *gradist* (: studier för vinnande af den filosofiska *graden*), *hofrättist* (: *hofrätts*examen), *kameralist* (: *kameral*examen), *prillist* (: juridisk *preliminär*examen, »prillan») [2]. Dessa åter närstående till betydelse och bildningsätt äro sådana ord, som ange alumner vid läroverk, t. e. *försteklassist* (: *första klassen*), *gymnasist* (: *gymnasium*), *lyceist* (: *lyceum*), *seminarist* (: *seminarium*), förr t. e. hos Blanche — *klarist* och *jakobist* (: *Klara*, resp. *Jakobs* skola) [3]; tjänstemän i ämbetsverk samt medlemmar af kårer, föreningar o. d., t. e. *apologist* (lärare i en *apologi*), *artillerist, blåbandist* (: *Blå bandet*), *brikollist* (: Par *brikoll*), *flottist* (: *flottan*), *gardist* (: *gardet*), *infanterist, kanslist, kapellist* (: musik*kapell*), *kavallerist, korrektionist* (: *korrektions*inrättning), *landtmannapartist, odist* (: sångsällskapet *OD*), *verdandist* (: föreningen *Verdandi*) [4]; biträden i affärer o. d., t. e. *kontorist, manufakturist*

---

[1] Nybildning, men redan allmänt gängse, åtminstone i Uppsala.

[2] Jfr de med det för aktorala bildningar normala *-are* bildade *dimmare* (: *dimissions*examen), *filare* (: teologiko-, resp. juridiko- och medikofilosofisk examen, »fil»), *medicinare* (: examen inom *medicinska* fakulteten), *praktare* (: *praktisk* teologisk examen).

[3] Jfr det moderna, med annat suffix bildade *beskowit* (: *beskowska* skolan).

[4] Jfr *heimdalit* (: föreningen *Heimdal*).

(: *manufaktur*handel), *modist* (: *mode*handel), *mejerist*, *specerist* (: *speceri*handel). Vidare fogas *-ist* ej sällan till substantivstammar, som ange den produkt, hvilken genom aktorns verksamhet frambringas, t. e. *akvarellist*, *annalist*, *bandagist*, *belletrist* (: »belles lettres»), *drogist*, *encyklopedist*, *essayist*, *evangelist*, *följetonist*, *karrikatyrist* [1], *libellist*, *librettist*, *novellist*, *panegyrist* (: *panegyrik*), *prosaist*, *psalmist*; mera sällan den vehikel, som aktorn vid sin verksamhet använder, det verktyg han sköter o. d., t. e. *(automo)bilist*, *(bi)cyklist*, *maskinist*, *velocipedist*. I ett svårbestämdare förhållande står *-ist* till grundordet i t. e. *journalist*, *prokurist* (: *prokura*), *turist*.

Vid bildandet af benämningar på vetenskapsidkare har *-ist* (i *sanskritist* o. d., se ofvan s. 342) en synnerligen stark men numera dock väl något på retur stadd konkurrent i suffixet *-er* och dess i arkaiserande eller skämtsam stil förekommande synonym *-us*. Dessas sfär är så till vida större, som de fogas äfven till namn på konster för att åstadkomma benämningar på idkare af sådana, men på samma gång såtillvida mindre omfattande, som de uteslutande fogas till ord på *-ik*, hvarvid accentflyttning från denna stafvelse till den näst föregående äger rum, t. e. *akustiker*, *aritmetiker*, *-us*, *botaniker* [2], *-us* (jämte *botanist*), *dialektiker*, *didaktiker*, *dogmatiker* [2], *epiker*, *estetiker* [2] (jämte vulgärt *estet*), *etiker*, *fonetiker*, *fysiker*, *-us*, *grammatiker* [2], *-us*, *heraldiker*, *kliniker*, *kritiker* [2], *-us*, *logiker*, *lyriker*, *matematiker*, *-us*, *mekaniker*, *-us*, *metafysiker*, *-us*, *metodiker*, *metriker*, *mimiker*, *mnemoniker*, *musiker* [2], *-us* *mystiker*, *numismatiker*, *obstetriker*, *oftalmiatriker*, *optiker*, *-us*, *panegyriker* (jämte *panegyrist*), *pediatriker*, *polemiker* [2], *-us*, *politiker* [2], *-us*, *prosodiker*, *pyrotekniker*, *romantiker*, *rytmiker* [2], *skolastiker* (jämte arkaiskt *skolast*), *statistiker*, *stilistiker*, *synonymiker*, *taktiker*, *tekniker*. En sällsynt biform är *-ker*, resp. *-kus*, som fogas till en stam på *-i* i *histori-ker*, *-kus* (hörande

[1] Se Strix 1905 nr 51.
[2] Korresponderar äfven med ett verb på *-icera*.

till *historia*, icke till *historik*), *kemi-ker* (jämte *kemist*), *klassiker*, *-kus* (: *klassiska* språk), *prosodi-ker* (jämte sällsyntare *prosodik-er*, se strax ofvan och jfr I, 406).

Under det att de hittills anförda suffixerna alla äro mer eller mindre vanliga för bildande af aktorala konkreter, äro däremot de många öfriga, som kunna i dylik användning påträffas, att betrakta såsom rena undantag. Jag anför här — tillnärmelsevis fullständigt — exempel på hvart och ett af dessa:

-a, fogadt till verbalstam på konsonant i de insexuella *mjölök-a*, *skrik-a* (en leksak; jfr ock djurnamnet *nötskrik-a*), *åkerbind-a*.

-ant, ersättande verbalstammens *-era* i de oregelbundet bildade *fabrik-ant* och *musik-ant* till resp. *fabricera* och *musicera* samt det väl ännu i någon mån hithörande *kommendant*, hvars sammanhang med *kommendera* dock är numera mycket svagt. Till substantivstam utan samhörigt verb hör *komediant* 'en som gör *komedi*' (i den äldre betydelsen af 'skådespel' i allmänhet). Blott *-nt* fogadt till verbalstam på *-a* (icke *-era*) uppvisar det enstaka *predika-nt* (till *predika*, icke *predicera!*).

-d i det insexuella *följ-d* (af tidningsnummer o. d.).

-e, fogadt till verbalstam på konsonant i de alternativt agentiala *biträd-e*, *följ-e* och med inre böjning i det insexuella *flöt-e* (: *flyta*); ersättande verbalstammens *-a* i (skål)*knalle*, *kämpe* och de insexuella *rulle*, *spöke*.

-el i de insexuella *svängel* och *vindel* (: *vinda* sig).

-else i *spökelse* och de alternativt abstrakta *motsägelse*, *styrelse*.

-ent (dvs. *-änt*) i *regent* och det oregelbundna *skribent* (till *skrifva*; jfr *skrifvare* i fråga om mera mekaniskt arbete), de alternativt agentiala *assistent*, *dirigent* och *resident* samt kanske i någon mån ännu i de väsentligen till rena titlar

öfvergångna *disponent, docent, president* och *student*, som väl knappast längre betyda »en som disponerar» osv.

-ert i *klyfvert* (jämte *klyfvare*).

-es i *idunes* (jämte *idunesare*) 'medlem af sällskapet *Idun*'.

-graf (ungefär synonymt med *skribent*) i *lexiko-graf* (till *lexikon*) och de med *-o-* mellan den grundläggande substantivstammen och suffixet bildade *histori-o-graf* och det äfven för öfrigt oregelbundna *epistol-o-graf* (till *epistel*).

-ing, ersättande verbalstammens slutande *-a* i *ansvaring, betjäning, regering* (äfven abstrakt) och djurnamnen *dopping, strandrulling* samt möjligen insektnamnet *fästing*, om nu detta associerar sig med *fästa*. Biformen *-ling* ha vi i *lärling* och djurnamnet *gräfling* (= gräfsvin); *-ning* åter i de alternativt abstrakta *ledning* (t. e. elektrisk), *lutning, sluttning* och *stigning*.

-it i *beskowit* och *heimdalit* 'en som går i *beskowska* skolan', resp. 'tillhör föreningen *Heimdal*'.

-nde i *handla-nden* (men däremot *bok-, fri-, gross-* osv. *-handlaren*), *en månadsrasa-nde, studera-nden*; biformen *-ande* i *befallningshafv-anden, domhafv-anden, de underlyd-ande*; *-ende* däremot blott i *en tro-ende*.

-t, ersättande verbalstammens *-era* i *expedi-t, kolonis-t, moralis-t* och dess *-a* i *betjän-t*; fogadt till en oförändrad verbalstam i det insexuella *väx-t* (äfven abstrakt).

-tion (dvs. *-fon*; undantagsvis skrifvet *-sion*) med biformerna *-ation* och *-ition* i några ord, som samtliga äro alternativt abstrakta, och af hvilka de flesta äro ganska oregelbundet bildade af verber på *-era*, nämligen *allu-sion* (: *alludera*), *direktion* (: *dirigera*), *redak-tion* (: *redigera*); *indik-ation* (: *indicera*), *neg-ation, represent-ation; oppos-ition* (: *opponera*).

-är, ersättande verbalstammens *-era* i *funktion-är* och *mission-är* samt de insexuella *cirkul-är* och *formul-är*; fogadt till substantivstam utan motsvarande verb på *-era* i *kommission-är*. Annars användes vid substantivstammar någon af biformerna *-iär* (eller *-jär*, jfr II, 58 not 4) och *-när*, den

förra då substantivet anger medlet för aktorns verksamhet, t. e. *gondoljär, hillebardiär, kanoniär, karabiniär* (: *karbin*), *kyrassiär, pontoniär (-jär)*; den sednare då substantivet anger föremålet för den aktorala verksamheten, t. e. *konstnär, portnär, tullnär*.

Däremot är det ingalunda ovanligt, att verbalstammar användas oförändrade såsom aktorala konkreter, detta såväl då de sluta på *-a*, t. e. *amma, gräshoppa, hora* (vulgärt), *mjöldryga, rulta, snurra, åkervinda*, som — om ock mindre ofta — då de sluta på konsonant, t. e. *gärdsmyg, kryp, munskänk, stenbit* (fisknamn). Kanske ändå vanligare är att man bildar aktorala ord af verbalstammar på *-a* medelst aflägsnande [1] af just detta suffix, t. e. de sexuella *kusk, lots*, (vakt)-*post, slaf, städ* (vulgärt för *städerska*), *träl, vakt*, de insexuella *fläkt, kornknarr, rökfång, släp, slöd*.

Slutligen må bland sammansättningsleder, som hålla på att öfvergå till aktorala suffixer, särskildt framhållas *-man, -mästare* och *-karl*. Exempel på sammansättningar med *-man*, korresponderande med enkla verber af samma rot som sammansättningens förra led, äro t. e. *handelsman, spelman, spåman* (fem. *spåkvinna*), *stridsman, styrman, timmerman* [2]; utan dylik korrespondens däremot t. e. *befallningsman* (ej = 'en som *befaller*'), *forman, köpman* (ej = *köpare*, utan tvärtom 'professionell *säljare*'!), *sjöman, skolman, tjänsteman* (som ej längre associerar sig med *tjäna*, hvilket däremot är fallet med det arkaiska fem. *tjänstekvinna*), *åkerman* (arkaiskt), *ämbetsman*. Exempel på bildningar på *-mästare* med dylik verbal korrespondens äro t. e. *badmästare, byggmästare, häxmästare, läromästare, murmästare, myntmästare, vaktmästare;* utan dylik *glasmästare, skolmästare, trädgårdsmästare, verkmästare, örta-*

[1] Historiskt sedt har i de flesta fall gången visserligen tvärtom varit den, att verbalstammen medelst tillägg af *-a* bildats af det aktorala ordet.

[2] *Afundsman* är kanske snarast att räkna som virtuellt (se B nedan), alltså 'en som är *afundsjuk*'.

gårdsmästare m. fl. Exempel på sammansättningar med *-karl* åter äro, med dylik verbal korrespondens t. e. *arbetskarl, färgkarl, skjutskarl, trollkarl* (fem. *trollkvinna*, arkaiskt och vulgärt *trollkona*) [1]; utan sådana t. e. *drefkarl, gårdskarl*. Mera isolerade fall af dylik öfvergång från sammansättningsled till aktoralt suffix erbjuda t. e. *skjuts-bonde* och det feminina *kok-fru*, i hvilka fall det icke behöfver vara fråga om vare sig en verklig *bonde* eller en *fru*, ja icke ens en gift kvinna.

B. Virtuella konkreter ange representanter för en framträdande egenskap eller tendens. De kunna således indelas i två, omärkligt i hvarandra öfvergående grupper: karakteriserande och tendentiella.

1. Karakteriserande konkreter benämna representanter för en karakteristisk egenskap. Det normala och specifika uttrycksmedlet härför är användandet af adjektivparadigmets s. k. bestämda form på *-e*, *-a* med föregående »artikel» eller »possessivpronomen» *min*. Så t. e. betecknas genom *den onde* [2] (resp. *det* eller *de onda*), *den druckne* (*de druckna*), *den* (*det, de*) *älskade, den gode, den tjocke, den förre, min sköna, min bästa, det goda, det sköna, det fula, det gula, det röda, det inre, det yttre, de unga, de gamla, de kungliga, de saktmodige* osv. den, resp. det eller de, som karakteriseras af egenskapen att vara resp. *ond* (alltså 'ondska'), *drucken* ('rusighet'), *älskad* ('omtyckthet') osv. Mera undantagsvis användes adjektivparadigmets s. k. obestämda form, sällan utan föregående »artikel», t. e. »*gammal* är äldst», »*liten* lefver än», »*snål* spar och fan tar», »*blått, brunt, gult* och *rödt* förekommo om hvartannat», »klädd i *svart* eller *grått*», »ge någon litet *hvitt*», »plocka *grönt*», »*färskt* äter jag inte», »köpa hem *vildt*». Ofta däremot användes denna med föregående artikel i singularis, under det att pluralen saknar artikel och vanligen

[1] *Horkarl* är väl snarast agentialt, hvaremot det arkaiska och vulgära fem. *horkona* torde vara aktoralt.

[2] Oftast användt som egennamn.

uppvisar adjektivisk ändelse (dvs. *-a* eller *-e*), t. e. *en bekant* (pl. »några *bekanta*», »de äro gamla *bekanta*»), *biltog*, *blind*, *döf*, *döfstum*, *fattig*, (stads)*fullmäktig* (pl. *fullmäktige*), *halt*, *helig* (ironiskt), *kristen*, *lam*, *rik*, *samtida*, *trogen*, *vis*, i vissa vändningar äfven *fet* och *mager* (t. e. »*en mager* och *en fet* tarfva olika diet), *gammal* och *ung* (t. e. »*en gammal* sätter sig svårligen in i hur *en ung* känner»), *liten* (t. e. »hon har fått sig *en liten*»), *naken* (t. e. »kläda *en naken*»); mera sällan substantivisk ändelse (dvs. *-ar*, *-er* osv.), t. e. maskulint *dansk(ar)*, *svensk(ar)*, *tysk(ar)* [1], feminint *kokett(er)*, insexuellt med *n*-artikel *besk(ar)*, *brant(er)*, *hög(ar)*, *rätt* och med *t*-artikel *djup*, *grund*, *ljus*, *lugn*.

Därjämte användas emellertid vissa för substantiviskt böjda ord karakteristiska suffixer, om ock egentligen inga af dessa äro för här förevarande kategori strängt specifika. Ett mycket vanligt och för denna kategori nära nog specifikt suffix är dock *-er*, som emellertid egendomligt nog uteslutande hänför sig till adjektivstammar med förklenande betydelse [2] och med ändelsen *-ig* [3], hvilken utbytes mot det nämnda *-er*. Dessa bildningar på *-er* äro uteslutande maskulina, samtliga alldeles eller åtminstone i det allra närmaste oböjliga [4] och för den högre stilen nästan genomgående främmande, t. e. *hafser*, *liper*, *mjäker*, *pjåker*, *smiler*, *snusker*, *tafser*, *visper* till resp. *hafsig* osv. De flesta af dem ha vid sin sida biformer

[1] Men icke t. e. *engelsk*, *finsk*, *fransk*, *norsk*. Det i vissa tidningar numera synliga *en norsk (norsken*, *norskar*, *norskarna)* lägger väl mera an på att vara försmädligt — i sin egenskap af analogibildning efter *en svensk!* — än på att prestera god svenska, som hittills kräft *norrman* liksom *engelsman* och *fransman*.

[2] Obs. sålunda, att suffixet själft icke medför denna betydelse och alltså icke är att hänföra till s. k. pejorativa (eller »deteriorativa») suffixer.

[3] Undantag härifrån äro ytterst sällsynta, t. e. de någon gång hörda *en dummer*, *en njugger* (se TAMM, *Om avledningsändelser hos svenska substantiv*, s. 49), *stygger* (se Sv. akademiens ordlista).

[4] Man kan t. e. till *mjäker* omöjligen bilda en plural *mjäkrar*, svårligen en bestämd form *mjäkern* och knappast en »genitiv» *mjäkers*.

utan *-er*, och dessa kortare former stå på stilskalan en smula högre än de längre, t. e. *fjäsk(er)*, *flabb(er)*, *fnask(er)*, *kladd(er)*, *kludd(er)*, *slarf(ver)*, *slusk(er)*, *sudd(er)*, *task(er)*, *tok(er)*, *tölp(er)*.

Undantagsvis stå vid sidan af dylika maskuliner på *-er* motsvarande femininbildningar på *-a*, t. e. *slarfva*, *toka* och de vulgära *hafsa*, *lipa*. Kanske något vanligare är det fall, att till ett förklenande adjektiv på *-ig* bildas (med förlust af *-ig*) ett femininum på *-a*, utan att något motsvarande maskulinum — åtminstone något på *-er* — finnes, t. e. *fjolla*, *lunsa* (mask. *luns*), *slampa*, *slamsa*, (flick)*slänga* och utan förklenande betydelse *bläsa* (bläsig ko) till resp. *fjollig* osv., hvartill kommer det insexuella *röra* (rörig tillställning).

Däremot användes ej sällan suffixet *-a* eller stundom blott dess bestämda form *-an* för att af allehanda adjektivstammar, vanligen oförändrade, bilda såväl feminina som insexuella hithörande ord, t. e. de insexuella *afvigan* [1] (afviga handen), *bibliskan*, *blotta*, *flatan*, *gula*, *halfva*, *helan*, *hvita*, *långa* (en fisk), *platta*, *rätan* (rätsidan), *storan* (stora teatern), *urtiman* och de feminina *lillan* (jfr »Anna *lill*» o. d.), *otäcka*, *stygga* samt de dels insexuella (afseende ett visst språk), dels feminina (afseende kvinna af en viss nationalitet) *danska*, *engelska*, *svenska*, *tyska* m. fl. Inre böjning uppvisa: femininet *käresta* till *kärast;* fågelnamnet *svärta* till *svart* (instrumentalt i *sko-svärta* o. d.; annars ofta abstrakt); växtnamnet och kemiska ämnesnamnet *syra* till *sur* (annars abstrakt); *väta* '*våt* plats', t. e. »gå inte i vätan» (annars oftast abstrakt). Oregelbundet bildadt är ock *sänka* 'ned*sänkt* ställe i terrängen'.

Vidare bildas medelst detta suffix siffernamn, afledda af kardinaltal, dels oförändrade i *nolla*, *etta*, *tvåa*, *trea*, *femma* [2], *sexa*, *sjua*, *tolfva* (äfven namn på ett kortspel), dels med utbyte

[1] Alltså här med bibehållande af adjektivstammens *-ig*.
[2] Äfven namn på sedel af viss valör.

af kardinaltalets *-o* (eller *-e*) [1] mot *-a* i *nia, tia* [2]. Härtill sluter sig termen *alla* i tärningsspel.

Däremot är det ytterst ovanligt att suffixet *-a* för bildande af virtuella konkreter ansluter sig till en substantivstam, t. e. *stump-a* och med inre böjning *hon-a* (dvs. *höna*) till *hon* (dvs. *hönn*).

Af öfriga suffixer är väl *-ing* det i hithörande användning oftast använda. Det fogas dels till oförändrade adjektivstammar, t. e. i de sexuella *bekanting* (vulgärt), *elaking, fuling, guling* (äfven insexuellt), *otäcking, raring, stygging, vettvilling* (jfr fara *vill*) och de insexuella *allmänning* (*allmän* plats), *dyring* (*dyr* pjäs; vulgärt), *röding* (fisknamn), *(o)sanning* (*sant*, resp. *osant* yttrande), dels till synkoperade sådana, t. e. i de sexuella *galning, gamling, usling, ädling*. Dels ändtligen träder det i stället för adjektivsuffixet *-ig*, t. e. i *affälling, brottsling, enstöring, fempunding, framfusing, fyrsiding, gråskägging, odygding, ostyring, rödhåring, tosing, trehörning, treåring, vanbörding, vanvetting, åldring*. Allehanda andra ovanligare korrespondenser uppvisa följande hvar för sig mer eller mindre isolerade och ofta mycket oregelbundna bildningar: *bortbyting* (: *bortbytt*), *fjärding* (: *fjärdedel*), *fördetting* (: *för detta*), *hedning* (: *hednisk*, arkaiskt *heden*), *inackordering* (*inackorderad* person; äfven abstrakt), *inföding* (: *infödd*), *inhysing* (: *inhyses*), *lätting* (: *lat*), *oäkting* (: *oäkta*), *snöping* (: *snöpt*), *tioöring* (: *tio öre*), *åtting* (: *åtton*dedel) samt de många på *-länning*, t. e. *uppänning, utlänning* till resp. *uppländsk, utländsk* osv. Den i hithörande användning sällsynta biformen *-ling* lägges sällan till en oförändrad adjektivstam, t. e. *hvitling* (fisknamn), *sjukling* (som icke, såsom man enligt ofvan anförda paralleller skulle vänta sig, korresponderar med *sjuklig*,

[1] Alldeles oförändrade brukas däremot de redan på *-a* slutande kardinaltalen *fyra* och *åtta* såsom siffernamn.

[2] Äfven namn på sedel af viss valör, en betydelse som i *femtia* är den enda brukliga.

utan med *sjuk*). Något vanligare äro sådana oregelbundna bildningar som växtnamnet *bändling* (*band*tång), *gunstling* (: *gynnad*, »i *gunst*»), *yngling* (: *ung*), *älskling* (: *älskad*). Biformen *-sling* träffas väl blott i *skyddsling* (: be*skyddad*).

Till adjektivstammar på *-isk* bildas med utbyte af *-sk* mot *-ker* många hithörande sexuella ord, t. e. *akademiker*, *dogmatiker* (äfven aktoralt), *elegiker*, *erotiker*, *fanatiker*, *flegmatiker*, *heretiker*, *hysteriker*, *klassiker* (*klassisk* författare; annars äfven aktoralt, se s. 344), *koleriker*, *komiker* (*komisk* skådespelare), *melankoliker*, *praktiker*, *reumatiker*, *romantiker*, *sangviniker*, *satiriker*, *schismatiker*, *systematiker*, *teoretiker*, *tragiker* (*tragisk* författare eller skådespelare).

I motsats mot de i det föregående anförda uppträda fullkomligt principlöst följande suffixer, hvilka samtliga äro i hithörande användning mer eller mindre sällsynta:

-ant i *arrestant* (: *arrest*erad), *delirant* (: *delir*erande), och det insexuella *foliant* (som är »in *folio*»).

-antier (med plural konstruktion) i *restantier* (: *reste*rande),

-are i *bakladdare* (: *bakladd*ad), *enspännare* (: *enspänd*), *tremastare* (: *tremast*ad) och väl flera dylika.

-at i *adressat* (å *adressen* nämnd), *kastrat* (: *kastr*erad), *petrifikat* (: *petrific*erad), *possessionat* (ägande *possession*), *predikat* (: *predic*erande), *resultat* (: *result*erande), *stipendiat* (: *stipendi*erad).

-d i *bygd* (be*byggd* nejd), *höjd*[1] (sig *höj*ande terräng).

-dom i *helgedom* (: *helig*), *ungdom*[1].

-e eller motsvarande bestämda form *-en* i *dåre* (: *dår*aktig), *fåne* (: *fånig*), *fånge* (: *fången*), *gamlen* (: *gammal*), *like*, *lillen*[2], *unge* (som dock blott i vissa vändningar associerar sig med *ung*, t. e. »hur mår du, min unge?»), *vilde*.

[1] Äfven abstrakt.

[2] Tamm, *Om avledningsändelser hos svenska substantiv*, s. 39, nämner äfven ett för mig obekant *lången*.

-else i *händelse* [1] (något som *händt*), *styggelse* [1], *ändelse* (något som utgör ett ords »*ända*»).

-ent (dvs. *-änt*) i *intressent* (: »*intresse*rad» i något företag).

-ess (dvs. *-äss*) i *delikatess* [1], *finess* [1], *nobless*[1] (i bet. 'samling af alla »*nobla*» personer i samhället').

-ett (dvs. *-ätt*) i *blankett* (delvis »*blank*» lapp), *brunett*, *dubblett* (*dubbel* bostadslägenhet).

-het i ett stort antal ord, som dock alla lika ofta äro abstrakta (jfr kap. 9 i det följande), t. e. en *barnslighet*, *bekvämlighet*, *betänklighet*, *dumhet*, *dyrbarhet*, *enskildhet*, *faddhet*, *festlighet*, *förtretlighet*, *gräslighet*, *hemlighet*, *kitslighet*, *kunglighet*, *kvickhet*, *ledsamhet*, *läckerhet*, *nyhet*, *oegentlighet*, *ohygglighet*, *orolighet*, *personlighet*, *platthet*, *pojkaktighet*, *rolighet*, *sevärdhet*, *skamlighet*, *skändlighet*, *skönhet*, *storhet*, *svinaktighet*, af hvilka de flesta torde oftast förekomma i pluralis.

-i i *epidemi* (: *epidemisk*), *harmoni* [1] (: *harmonisk*), *infami* [1], *kakofoni*, *kätteri* [1] (*kätter*skt uttalande). Den utvidgade biformen *-eri* är något vanligare, men de därmed bildade orden äro nästan alla lika ofta abstrakta, t. e. *bedrägeri* (*bedräg*lig handling), *fåneri* (: *fån*ig), *förräderi* (: *förräd*isk), *galant*eri (»*galant*» yttrande eller handling), *hårklyfveri* (: *hårklyfv*ande), *kanaljeri* (: värdig en *kanalje*), *stolleri* (: *stollig*), *tokeri* (: *tokig*), *tyskeri*.

-in i *blondin*, *karolin* (mynt med kung *Karls* bild). Däremot ange de kemiska termerna *kinin*, *koffein*, *tein* m. fl. icke något som karakteriseras af *kina*, *kaffe*, *te* osv., utan tvärtom det som är företrädesvis karakteristiskt för kina osv.

-ist i *civilist*, *gratialist* (försedd med *gratial*), *haverist* (utsatt för *haveri*), *humorist* (ägande *humor*), *kapitalist* (*kapital*stark), *lungsotist* [2] (*lungsikt*ig person), *privatist* (som åtnjutit *privat* undervisning för mogenhetsexamen), *sekterist*

[1] Äfven abstrakt.

[2] Se citaterna i Språk och stil III, 130 och V, 158.

(: *sekterisk*), *specialist* (: *speciel*lt utbildad i viss riktning), *stilist* (: som har »*stil*»).

-*it* i *favorit* (: *favor*iserad), *fosforit* (ett mineral).

-*itet* i *antikvitet* (: *antik*), *celebritet* (: *celeber*), *eventualitet* (: *eventuell*), *formalitet* (: *formell*), *förnämitet*, *notabilitet* (: *notabel*), *nullitet* (: af *noll* och intet värde), *raritet*, *specialitet* (: *speciell*).

-*kus* i *fiffikus* (: *fiffig*).

-*osa* i ord som korrespondera med adjektivstammar på -*ös* : *nebulosa*, *spirituosa* och de pluralt konstruerade *kuriosa*, *svinosa*.

-*ska* i *vätska* (: *våt*).

-*skap* i *bekantskap*, *djäfvulskap* (: *djäfvulsk*), båda dock väl oftast abstrakta.

-*är*, fogadt till substantivstammar i *millionär*, *pensionär*, *visionär* och det nymodiga *milliardär* [1], en ombildning af *milliardör* (se nedan) efter *millionär*. Biformer äro -*enär* i *gäldenär*, *skuldenär* och -*onär* i *aktionär* (*aktie*ägare).

-*äs* i *fadäs* till *fadd*.

-*ör* i *medaljör* och *milliardör*.

2. Tendentiella konkreter benämna representanter för en viss mer eller mindre framträdande tendens, riktning, åsikt, partiståndpunkt, sympatier, maner o. d. Det härvidlag kanske oftast använda, om ock visst icke alldeles specifika (se ofvan s. 341 ff. och 352 f.), uttrycksmedlet är suffixet -*ist*, som betecknar anhängare af en religiös, politisk, vetenskaplig, konstnärlig, litterär, social o. d. riktning. Oftast fogas det till substantivstammar, som ange den ifrågavarande riktningens upphofsmän, ideal, föremål, lösen, föreningsband o. d., t. e. *akademist* (: Sv. *akademien*), *alkoholist*, *anarkist* (: *anarki*), *bonapartist*, *budd(a)ist*, *darwinist*, *esperantist* (: *esperanto*), *fetischist*, *fosforist* (: *Phosphoros*), *fyllerist*, *hellenist*, *idealist* (i betydelsen

[1] Se Dagens nyheter för 28 okt. 1906 m. fl. ställen i dagspressen.

'*ideal*-dyrkare'; jfr *ide-alist* strax nedan), *impressionist, jansenist, kalvinist, karlist* (: don *Carlos*), *lamaist, mammonist, marxist, morfinist, orleanist* (: huset *Orléans*), *protektionist, satanist, (saint)simonist, sionist, tomist* (: *Thomas* ab Aquino), *vagnerist* (: R. *Wagner*); biformen *-alist* uppvisa *formalist, idealist* (den som inom filosofien eller konsten sätter '*idéen*' högst), *materialist* (: *materien*), *naturalist*. Då mera undantagsvis grundordet är adjektiviskt, beror detta väsentligen på en ellips, t. e. *absolutist* (: *absolut* nykterhet), *individualist* (: *individuell* självständighet), *kollektivist* (: *kollektiv*-äganderätt), *legitimist* (: *legitim* tronföljd), *nykterist* (: *nykter*het), *opportunist, partikularist, proportionalist* (: *proportionellt* valsätt), *rationalist, sensualist, separatist* (: *separat* gudstjänst), *socialist* (: *social* äganderätt), *spiritualist, universalist* (: *universell* frälsning). I regeln, ja nästan undantagslöst, korresponderar med en dylik form på *-ist* en motsvarande abstraktbildning på *-ism*, betecknande självva riktningen, tendensen osv.; så att böjningstypen *socialism*: *socialist* osv. är en af våra mera lifaktiga. Ofta saknas emellertid härvidlag ett, från svensk synpunkt sedt, för båda dessa bildningar gemensamt grundord, t. e. *altruist, (ana)baptist, antagonist, ateist, chauvinist, deist, (in)determinist, egoist, eudemonist, exorcist, hedonist, kvietist, nihilist, optimist, panslavist, panteist, papist, pessimist, pietist, rigorist, rojalist, sofist, spiritist, (mono)teist, terrorist, ultraist, utilist, verist* vid sidan af *altruism, (ana)baptism* osv.; eller om ett sådant gemensamt grundord synes kunna spåras, t. e. i *adventist, dualist, empirist, fatalist, humanist* (i betydelsen 'anhängare af *humanismen*'; jfr det aktorala *humanist* ofvan s. 342), *imperialist, kommunist, metodist, positivist, purist, realist* (en som hyllar *realismen*; jfr det aktorala *realist* ofvan s. 342) jämte *adventism, dualism* osv., så är detta blott skenbart, enär de ifrågavarande grundorden antingen icke alls eller ock på sin höjd för en lärd uppfattning i någon mån associera sig med sina kvasi-afled-

ningar (som visserligen, historiskt sedt, faktiskt äro från de förra härledda; jfr VII, 98).

Emellertid höra en del bildningar på *-ism* hit, enär de i motsats till hufvudmassan af dem (se kap. 9 i det följande) ej ha abstrakt, utan konkret betydelse, i det att de beteckna sådana i språkligt afseende egendomliga uttryck, som mer eller mindre påminna om (och således tendera åt) något, från svensk synpunkt, främmande språk eller språkbruk (jfr I, 23 och 25 f.). I förhållande till de — adjektiviska eller substantiviska — benämningar, som afse det ifrågavarande språket eller språkbruket i sin allmännelighet, äro dessa afledningar på *-ism* vanligen mycket oregelbundet bildade. Dock spåras en ansats till regelbunden korrespondens mellan *-ism* och *-sk* eller *-isk*, t. e. *danism*, *germanism* (till *germansk* i betydelsen 'tysk'), *latinism* och med inre böjning *fennism* (: *finsk*), *islandism* (: *isländsk*) [1], resp. *arkaism*, *barbarism*, *cynism*, *slavism* (till *arkaisk* osv.) samt det konsonantiskt oregelbundna *grecism* (: *grekisk*). Alldeles utan skönjbar regel bildade äro däremot t. e. *anglicism* (: *engelsk*), *gallicism* (: *gallisk* i betydelsen 'fransk'), *idiotism* (: *idiomatisk*), *norvagism* (: *norsk*), *provinsialism* (: *provinsiell*), *sofism* (: *sofistisk*), *sveticism* (: *svensk*), *vulgarism* (: *vulgär*). Konkreter på *-ism* utan dylik språklig innebörd äro totalitetskollektiverna *mekanism*, *organism* och *vokalism* till *mekanisk* osv.

Med *-ist* konkurrerar i hithörande användning skarpt ett annat suffix, som med hvarje dag antar en alltmer specifikt hithörande karaktär, nämligen *-ān* med den utvidgade och vanligare biformen *-iān*, hvartill motsvarande abstrakter bildas på *-(i)ănism* [2]. Men i motsats till afledningarna på *-ist* äro de på *-(i)an* nästan uteslutande bildade på personnamn,

[1] Däremot hör väl strängt taget *finlandism* icke hit, då ju detta nymodiga ord i regeln betyder 'uttryck som tillhör *finländsk* svenska', icke 'som påminner om eller smakar af dylik'.

[2] Ett undantag bildar *vegetar-ism* jämte *vegetar-ian-ism*.

t. e. med *-an* : *linnean, luteran, mohammedan, nietzschean, rousseauan, schartauan, zwinglian* (jfr däremot *kalvinist*) till *Linné* osv. samt med uteslutande af personnamnets ändelse *arian, cartesian, læstadian, nestorian, pelagian* till *Arius* osv.; med *-ian* (som väl genom lån öfverförts från sådana som de sist nämnda) åter: *boströmian, efterfrödingian* [1], *grundtvigian, gustavian, haugian, hegelian, jägerian, kantian, lasallian, ritschlian, schellingian, socinian, svedenborgian* (jämte det vanligare *svedenborgare*, se strax nedan), *vagnerian* (jämte *vagnerist*, se ofvan s. 354), *valdenströmian* (jämte det vanligare *valdenströmare*, se strax nedan), *voltairian* till *Boström* osv. Exempel på de, såsom nämndt, sällsynta afledningarna af annat än personnamn äro *republikan* och femininet *kurtisan*, resp. *presbyterian, pretorian* samt med biformen *-rian vegetarian* (: *vegeta*bilisk [2] diet). En särskildt pregnant innebörd har (den med *-ān* etymologiskt alls icke sammanhängande) biformen *-mān* — hvartill motsvarande abstrakter bildas på *-i*, icke *-anism* — i *fennoman* (utprägladt *finsk*sinnad), *svekoman* (utprägladt *svensk*sinnad) och de sällsynta *angloman* (: *engelsk*), *galloman* (: *gallisk*) och väl flere.

Sällsynta konkurrenter till *-ist* och *-(i)an* äro:

-ant i *backant* (kvinnlig *Backus*-dyrkare).

-ard i *dynamitard, kommunard.*

-are i de folkliga bildningarna *svedenborgare* och *valdenströmare* (jämte de mera lärda på *-ian*; jfr strax ofvan).

-é i *epikuré* till *Epikur(os).*

-id i *tegnerid* (*Tegnér*-imitator).

-iker i åtskilliga bildningar till adjektivstammar på *-isk* såsom *eklektiker, gnostiker, mystiker, (ny)platoniker, reumatiker, skeptiker.* En biform *-atiker* uppvisar *schismatiker.*

[1] Se R. G:son Berg uti I vår tids lifsfrågor XXVI, 8.

[2] Numera stundom ersatt af ny- och ombildningen *vegetarisk* (som dock oftast torde brukas i betydelsen 'vegetariansk'), hvartill då *vegetarian* är en jämförelsevis regelbunden bildning med *-an* i stället för *-sk.*

-in i *karolin* (i betydelsen 'vän af *Karl* XII'; jfr s. 352).

-ing i *vällusting*.

-it i de mer eller mindre lärda *hickmanit, hussit, ibsenit, jakobit, jesuit, malinit* till *Hickman* osv.

-är i *reaktionär*.

Alla hittills behandlade tendentiella konkreter äro som synes sexuella. Insexuella sådana äro på grund af sakens natur öfverhufvud sällsynta. Den enda i någon mån lifaktiga gruppen äro orden på *-(i)ad*, utmärkande skönlitterära alster, som gå i en viss persons (författares, skrifts o. d.) genre (maner, anda o. d.), som äro — så att säga — à la den och den, t. e. på *-ad*: *jeremiad* (: *Jeremias*), *robinsonad*, på *-iad*[1]: *bellmaniad, fahlcrantziad*. I en viss mån jämförliga härmed äro de vulgära bildningarna på *-are*: *göteborgare* (ordlek à la *Göteborg*), *sehlstedtare* (sång à la *Sehlstedt*), *stenborgare* (likör à la *Stenborg*), *uddevallare* (blandning à la *Uddevalla*). Alldeles isoleradt är väl *pepparling* (svamp som till smaken påminner om *peppar*).

II. Instrumentala konkreter (»nomina instrumenti») ange medlet eller verktyget för en viss verksamhets utöfvande. Den talrikast representerade hithörande ordtypen utgöres af verbalstammar på kort *-a* minskade med detta *a*-suffix, t. e. *bobin, bom* (: *bomma* för), *borr, broms, bult, dagg* (straffverktyg), *dragg, dusch*(apparat), *dyrk, faner, fil, flagg*, (småbröds)*form, färg*(ämne), *harf, hasp* (: *haspa* på), *hink* (: *hinka* upp), *hiss, håf, kam, kitt*, port*klapp, kork, krats, lack, lapp, lim*, pig*lock, mat*, (bröd)*nagg, pirk* (fiskeredskap), *press, puls* (fiskeredskap), *pump, puns, pust* (liten blåsbälg), *rasp, ris, salt, sikt, sil, skrank* (: af*skranka*), (kork)*skruf, skyll, sladd, slef, snärt, spik, spröt* (: *spröta* ärter o. d.), *stamp, sten, svarf*,

[1] Noga att skilja från de ord på *-iad*, som beteckna en hyllningsdikt, ägnad någon person eller ort, t. e. *caroliad, gustaviad* (eventuellt »i brons») och — ironiskt — *boråsiad*, alla väl efterapningar af de utländska bildningarna *henriade, iliad*.

såg, *såll*, (brunns)*vind* (: *vinda* upp), *visp*. Slutar verbalstammen på postkonsonantiskt *-la*, *-na* eller *-ra*, så utbytes i det instrumentala ordet *l*, *n*, *r* mot resp. *əl*, *ən*, *ər* [1] (skrifvet *el*, *en*, *er*), t. e. *betsel*, *bänsel* (sjöterm), *fuktel*, *gissel*, *gödsel*, *gördel*, *haspel*, *hyfvel*, *härfvel*, *kafvel*, *koppel*, *mangel*, *mejsel*, *nagel* (spik), *pensel*, *regel* (*rigel*), *sadel*, *segel*, *skofvel*, *skyffel*, *spa(t)tel*, *spegel*, *stegel*, *strigel*, *städsel*, *stämpel*, *tygel*, (järnvägs)*växel*; *vatten*; *fjätter*, *foder*, *galler* (: *gallra* för), *giller*, *halster*, *klister*, *knoster*, *ljuster*, *plåster*, *puder*, *socker*, *timmer*, *tjuder*, *årder* (plog). En undantagsställning intaga verbalstammar på *-era*, i ty att därtill hörande instrumentaler sakna hela denna ändelse [2], t. e. *affisch*, *argumęnt*, *barrikad*, *basun*, *bokstaf*, *brons*, *cement*, *dokument*, *emalj*, *eskort*, *etikett*, *galon*, *giljotin*, *harpun*, *hektograf*, *kasern*, *kloroform*, *lornjett*, *magasin*, *mask*, *missiv*, *ornament*, *parfym*, *pension*, *plomb*, *plysch*, *punkt*, *sond*, *stereotyp*(platta), *tampon*, *telefon*, *telegraf*, *trepan* (benborr), *vaccin*, *vadd*, *ventil* till *affischera* osv. Skulle ordet härvid komma att sluta på postkonsonantiskt *l* eller *r*, utbytes detta mot *əl*, *ər*, t. e. *möbel*, *regel*, *chiffer*, *nummer* till *möblera* osv. Andra mindre regelbundna ändelser visa *gummi*, *pomada*, *reglemente*, *testamente* och *titel* i förhållande till *gummera* (vulgärt också *gumma*), *pomadera*, *reglementera*, *testamentera* och *titulera*. Stundom saknar det instrumentala ordet icke blott *-era*, utan äfven ett eller flera där förut gående ljud, t. e. *avi-sera*, *tapet-sera*; *komma-tera*; *accent-uera*; *alkohol-isera* [3]; *exempel* (: *exempl-ifiera*).

Mycket vanligt är ock, att det instrumentala ordet utgöres af en oförändrad verbalstam. Sällan äger detta rum, då verbalstammen slutar på konsonant, t. e. (mur)*krön*, *lås*, (mortel)*stöt* eller — och dessa fall äro talrikare — med inre böjning (för)*band* (: *binda*), *bår* (: *bära*), (dyng)*grep* (: *gripa*),

[1] Dock *ar* i *peppar* till *peppra*.
[2] *Spaljé* behåller dock *e* från *spaljera*.
[3] Saknas i Sv. akademiens ordbok, men finnes hos Wenström-Jeurling.

(brännvins)*mått* (: *mäta*), *plog* (: *plöja*), (lås)*vred* (: *vrida*), (bref)*våg* (: *väga*). Ofta däremot, då verbalstammen slutar på kort *-a*, t. e. *flagga, fläkta, fernissa, färja, gräfta, hacka*, (sädes)*harpa*, (ång)*hvissla*, (lin)*häckla, häfta, häkta, kara, karda, klubba, kratta, krydda, linda, olja, piska, raka, räfsa, skallra*, (har)*skramla, skrapa, slunga, slägga, sopa, spjäla* (: *spjäla* för), *spruta*, (strump)*sticka, stötta*, (sko)*svärta, tjära, trumma, vanna, varpa, vifta, viska*.

Endast skenbart härmed fullt likartade äro de, för öfrigt icke talrika fall, då till en på konsonant slutande verbalstam fogas suffixet *-a*, t. e. (mur)*bräcka, fågelskrämma, fästa* (fånglina), *föda, skära*, (flug)*smälla*, (vagns)*smörja* och de af den sekundära verbalstammen i participierna *slagen* och *tvagen* — ej den primära i *slå, två* — bildade *slaga* och *tvaga*. En biform *-ja* visar sig blott i *städja*.

Annars är af hithörande suffixer det ojämförligt vanligaste och lifaktigaste det från sitt specifika gebit — aktorsbildningarna (se s. 337 ff. ofvan) — liknelsevis hit öfverförda *-(a)re*. Detta fogas till verbalstammar på konsonant i sin fullare form, till verbalstammar på *-a* däremot i den kortare formen *-re*. Exempel på det förra äro porter*brytare*, (kaffe)*brännare*, ved*bärare*, ankar*fällare*, sång*fösare*, *huggare* (ett vapen), (gardin-, tidnings)*hållare*, (kläd)*hängare*, åder*klämmare*, nöt*knäckare*, handsk-, nöt*knäppare*, *kylare* (mejeriterm), *ledare* (i tidning), skum*plöjare* (åkerbruksterm), pert*ridare* (sjöterm, ett tåg), upp*rymmare* (slöjdverktyg), *skafvare* (verktyg af stål), malm*skiljare*, för*skärare* (knif), gnister-, lamp-, ljus*släckare*, hö*spridare*, väf*spännare*, *sträfvare* (sträfbjälke), bref-, tank*ställare*, *stöpare* (krukmakareverktyg), af*tryckare*, nålpå*trädare*, bras*tändare*, *väckare* (väckarur; vulgärt äfven 'örfil'), hö-, ström*vändare*, fot-, säng*värmare*. Exempel på det sednare åter äro fisk*fjällare*, penn*formerare*, in-, ut*halare* (sjötermer, tåg), (mat)*hämtare*, *kikare*, (kaffe)*kokare*, lugg*krusare*, al*fluckrare*, *passare*, tand*petare*, lamp*putsare*, pip-, sädes*rensare*, *ropare* (lur), halm*ska-*

kare, potatis*skalare*, sko*skyddare*, cigarr*snoppare*, matt*sopare*, amalgam-, klys-, pip*stoppare*, penn*torkare*, malm*tuggare*, stäng*vindare* (tåg att vinda upp märsstänger!), borst*viskare* (artilleriterm). En isolerad bildning är *hamm-are* till *hamra*. Som synes är detta suffix produktivt särskildt i fråga om rena yrkestermer.

En visserligen åtminstone ännu så länge underlägsen konkurrent har *-(a)re*, speciellt inom de tekniska yrkestermernas område, uti suffixet *-ator*, hvilket liksom *-(a)re* dessutom fungerar aktors-bildande (se s. 341 ofvan). Det korresponderar emellertid, här liksom annars, blott med verbalstammar på *-era* (hvilken ändelse framför instrumentalsuffixet saknas), men är vid dylika stammar det normala uttrycksmedlet. Under det att sålunda det ofvan anförda *pennformer-are* och några nedan (s. 361 f.) nämnda fall af instrumentalbildningar till verb på *-era* medelst annat suffix (trädande i stället för *-era*) äro rena undantag, representeras det regelbundna af sådant som *ackumulator*, *detonator* (artilleriterm), *evaporator*, *exstirpator* (åkerbruksterm), (gas)*generator*, *indikator* (: *indicera;* mekanisk term), *isolator*, *komparator*, *kompensator*, *kondensator*, *multiplikator* (: *multiplicera*), *regulator* (: *reglera*), (hår)*renovator*, *separator*.

Knappast längre på något område produktivt är däremot det äfvenledes rätt vanliga suffixet *-e* (i bestämd form vanligen *-et*, mindre ofta *-en*), som dels och då nästan alltid med bestämd form på *-et* fogas till oförändrade verbalstammar på konsonant, dels och då vanligen med bestämd form på *-en* ersätter *-a* hos verbalstammar på *-a*. Exempel på det förra fallet äro *bryne*, *dämme* [1], (hufvud)*kläde*, *klänge*, *knäppe*, *lyse*, (bok)*märke*, *spänne*, det dialektala *stänge*, (sko)*snöre*, *styre*, *sänke*, *trycke* (: *trycka* af), (bår)*täcke* och med inre böjning (svin)*bete* (: *bita;* bestämd form *-en*), *stege* (: *stiga;*

[1] Se Sv. akademiens ordlista, 7 uppl.

best. f. *-en*), *tillhygge* (: *hugga till*); exempel på det sednare fallet åter *borste, bände* (verktyg att *bända* med; best. f. *-et*), *flotte* (använd såsom färja), *hake, haspe* (: *haspa* på), (bröd)-*kafle, sele, sikte* (på gevär; best. f. *-et*), (hatt)*skygge* (best. f. *-et*), *spjäle, sporre, spröte* (best. f. *-et*), *stake, smycke* (best. f. *-et*).

Stadt i utdöende åter är det en gång så lifaktiga *-el*, som fogas till verbalstammar på konsonant, t. e. *bindel, häfvel, klämmel* (på hölass), *knäppel* (på jaktnät), *stötel* (mortelstöt). Likaså biformen *-sel* i hår*klädsel* och *stängsel*; till verbalstam på *-a* i *gärdsel*. Det nära besläktade *-sle* uppträder i *bindsle, bränsle, hängsle* och till verbalstam på *-a* i *gärdsle* (= gärdsel).

Något vanligare är det annars företrädesvis abstraktbildande *-else*, t. e. till verbalstammar på konsonant eller lång sonant *besvärjelse, blåelse*, (borgens)*förbindelse, förströelse, rökelse, smörjelse, stärkelse, täckelse* och till verbalstammar på kort *-a förlustelse, kallelse* (till ett sammanträde o. d.), *lockelse*. Af dessa användas dock de flesta äfven såsom resultativer (se nedan s. 366).

I motsats till de i det föregående nämnda uppträda följande suffixer endast rent undantagsvis i hithörande användning:

-a i det mycket oregelbundet bildade *lega* till *leja*.

-age (dvs. *-af*) i *bandage* (: för*binda*) och *emballage* (: *emballera*).

-al i *linjal* till *linjera*.

-d i hufvud-, vägg*bonad* (: *bona* om) och *inhägnad* (: *hägna* in), *undfägnad*.

-dom i *läkedom* (äfven abstrakt) till *läka*.

-ert i *stickert* (ett slags dolk).

-ett (dvs. *-ätt*) i *lornjett* till *lornjera* (jämte *lornjettera*).

-ing i *näring;* biformen *-ning* i *gödning, svepning*.

-ityr i *garnityr, polityr* till resp. *garnera, polera*.

-iv till verber på *-era* i *(ac)kreditiv;* biformen *-tiv* i det oregelbundna *korrektiv* (: *korrigera*) och *-ativ* i *laxativ, preservativ, purgativ, regulativ* (: *reglera*).

-mang i totalitetskollektivet *möblemang* (: *möblera*).

-ment i *supplement* (: *supple-ra*); biformen *-ament* i *incitament* (: *incit-era*), *medikament* (: *medic-inera*), *ornament* (: *orn-era;* äfven resultativt).

-n i *tillägnan, uppmuntran.*

-nad i *fyllnad, klädnad, prydnad.*

-ter i *bläster* till *blåsa.* Biformen *-ster* föreligger i *hölster* om detta ännu kan associeras med *hölja.*

-tion, dvs. *-(t)ʃon,* i *muntration;* biformen *-ation* i (de alternativt resultativa) *dekoration* (: *dekorera*) och *illustration* (: *illustrera*) och *-ktion* i *instruktion* (: *instruera*).

-um i *filtrum* till *filtrera.*

-ör till verb på *-era* i *frottör, portör, transportör;* biformen *-tör* i *desinfektör* (: *decinfic-iera*) och *-atör* i *epuratör* (ränsningsmaskin i bomullsspinneri), *registratör* (för tidningsklipp).

III. Resultativa konkreter (»nomina acti») ange resultatet eller produkten af en viss verksamhet. Den talrikast representerade ordtypen torde här liksom i näst föregående fall utgöras af verbalstammar på kort *-a* minskade med detta suffix. Exempel härpå, af hvilka de allra flesta äfven uppträda med abstrakt betydelse, äro bl. a. *bikt, bojkott, bock, bråk, bädd, dikt, drill, duns, glam, glimt, gnabb, gnat,* (hån)-*grin, gruff, gräl, hopp,* in-, ut-, öfver*kast, kink,* af*klapp* (jfr det instrumentala port*klapp*), *knall, knorr, knot, kol, krafs, kält, käx, larm, mjölk, napp, nick,* in*pass, plock, prat, påhitt, rapp, rep, afskrap, skratt, skri, skrål, skutt, skämt, sorl, spark, spärr* (spärradt tryck), *stim, stoj, suck, tvätt* (t. e. i »hänga opp *tvätten*») och med inre förändring *glögg* (glödgadt vin). Skulle ordet komma att sluta på postkonsonantiskt *l, n, r,* utbytes detta mot resp. *əl, ən, ər* (skrifvet *el, en, er*), t. e. *afvel, dregel, gnissel, kackel, käbbel, mummel, prägel, rammel,*

stapel; tecken; alster, buller, klander, klotter, kvitter, pjoller, pladder, skvaller, sladder, slammer. En undantagsställning intaga äfven här verbalstammarna på *-era*, i det att hela denna ändelse saknas i dithörande resultativa bildningar, t. e. *attest, diftong, gelatin, grupp, kalkyl, kapun, modell, parodi, porträtt, saliv, skelett* till *attestera* osv. Skulle ordet härvid komma att sluta på postkonsonantiskt *r*, så utbytes det äfven i detta fall mot *er*, t. e. *register* till *registrera*. Oregelbundet uppträder någon gång *-e* eller *-a* såsom korresponderande med verbets *-era*, t. e. *linje* (: *linjera*), *reglemente* (: *reglementera*), *summa* (: *summera*). Å andra sidan saknar ej sällan det resultativa ordet icke blott *-era*, utan äfven ett eller flera därförut gående ljud, t. e. *harmoni-sera, koloni-sera; dialog-isera, gelatin-isera* (jämte *gelatin-era*, se strax ofvan), *german-isera, ideal-isera, kanal-isera, kristall-isera, latin-isera, pulver-isera, rytm-isera; drama-tisera* (eller *dram-atisera*); *dogm-atisera; klass-ificera.*

Vanlig är ock användningen af oförändrad verbalstam, dels sådan på konsonant, t. e. *brygg, byk, gnäll,* (ur)*klipp, knäpp, krök,* in-, på-, till-, ut*lägg,* af*skaf, skrik, skräll, släng, smäll, stick, sting, stänk,* af-, sär*tryck* och med inre böjning *dom* (: *döma*), hane*gäll* (: *gala*), *skall* (: *skälla*), (ljus)*sken* (: *skina*), *styng* (: *stinga*), *sång* (: *sjunga*); dels på *-a*, t. e. *bena, fläta, fåra, knippa, repa, rispa, rynka, räffla, rämna, skrynkla, smitta, stadga, svedja, tugga* samt de plurala kollektiverna *bannor, sopor.*

Skenbart likställda härmed äro de af verbalstammar på konsonant eller lång sonant medelst suffixet *-a* afledda, t. e. sol*bränna,* (snö)*drifva,* af*föda, röra, smälta, snäsa* (vanligen i pluralis), *spricka, spya* (vanligen i pluralis), in*taga* samt med inre böjning ut*saga* (: *säga*) och det plurala *skofvor* (: *skafva*).

Annars är det ojämförligt oftast uppträdande bland hithörande suffixer det från abstrakterna lånade, men alltmer till ett specifikt uttrycksmedel för här ifrågavarande kategori öfvergående och därför till dess konstituerande såsom en själf-

ständig kategori mest bidragande, *-ing* med biformen *-ning*, som fogas till verbalstammar på konsonant eller lång sonant oförändrade, till verbalstammar på kort *-a* däremot med förlust af detta *-a*. De båda suffixformerna äro så fördelade, att efter *n* och *ër* användes alltid samt efter *r* i öfriga ställningar och efter *l* ofta formen *-ing*, men annars *-ning*. Exempel — som i båda fallen kunna nästan samtliga fungera alternativt såsom abstrakter — äro i fråga om *-ing* lagdt till konsonantiskt slutande verbalstammar knappast något annat än *förtäring*, till verbalstam på kort *-a* däremot *annotering*, ut*anordning*, *anteckning*, *besparing*, *boasering*, *brodering*, *bronsering*, *cementering*, *drapering*, *dekorering*, *eklärering*, *erinring*, *eröfring*, *fanering*, upp*finning*, *formulering*, *fundering*, *förbening*, *förening*, af*föring*, *förklaring*, *förkoppring*, *förmaning*, *förnickling*, *förordning*, *försegling*, *försilfring*, *förstening*, *förstoring*, lif*försäkring*, *förteckning*, *förtenning*, *förveckling*, *galonering*, *garnering*, *gravering*, hop*gyttring*, *hvissling*, *kalkering*, in*kassering*, *lackering*, *lavering*, *legering*, *lämning*, af*löning*, *mening*, *montering*, *notering*, *numrering*, *odling*, *paginering*, *plantering*, *radering*, af*räkning*, *samling*, *signering*, *skildring*, *stilisering*, af*söndring*, *tackling*, *teckning*, *vaddering*, *yttring* (: *yttra* sig), *öppning*. Exempel åter på *-ning* lagdt till konsonantiskt eller på lång sonant slutande verbalstam äro *anläggning*, *befallning*, *behållning*, *beskrifning*, *beskyllning*, *beläggning*, *beställning*, *besättning* (t. e. på en klänning), (in)*bjudning*, *byggning*, *ersättning*, *fyllning*, *fällning*, *förgyllning*, *förhuggning*, *förhydning*, *förning*, af*gjutning*, upp*höjning*, *krökning*, af-, här*ledning*, (upp-)*lysning*, *löpning* (t. e. på piano), *lösning*, *röjning*, *skoning*, (fel)-*skrifning*, *skärning*, (ut)*ställning*, *sändning*, in-, öfver*sättning*, före*vändning* och med inre böjning *gärning* (: *göra*); till verbalstam på kort *-a* däremot af*balkning*, *bestyckning*, *betalning*, af-, fett*bildning*, *blandning*, *bockning*, *borrning*, *darrning*, af-, ut*delning*, *diktning*, *drabbning*, *etsning*, *fernissning*, *fogning*, *förkastning*, *förzinkning*, *gissning*, *granskning*, *hviskning*, *hyllning*.

knackning, (för)-*laddning*, *målning*, *packning*, under*prickning*, *rappning*, *ristning*, (ut)*rustning*, *susning*, *öfning* och det oregelbundet bildade *bevillning* (: *bevilja*).

Som vi ofvan sett finnas ofta resultativbildningar på -*ing* (aldrig -*ning*) till verber på -*era*. Vida oftare användes emellertid härvidlag suffixet -*ation*, framför hvilket hela -*era* saknas, t. e. (de i allmänhet äfven abstrakt fungerande) *annotation*, *antecipation*, *argumentation*, *association*, *deklamation*, (själf)*deklaration*, *dekoration* (äfven instrumentalt), *delegation*, *demonstration*, *detonation*, *disputation*, *donation*, *formation* (kan äfven hänföras till *forma)*, *gradation*, *gratulation*, *gravation* (inteckningsbelopp för *graverad* jord), *illumination*, *improvisation*, *inflammation*, *insinuation*, *interpellation*, *interpolation*, *invitation*, *kombination*, *kompensation*, *kompilation*, *kontrasignation*, *konversation*, *legitimation*, *modulation*, *observation*, *oration*, *ordination*, *parentation*, *prestation*, *proklamation*, *recitation*, *reklamation*, *rekommendation* (mest i pluralis), *reservation*, *restauration* (i fråga om konstverk), *stipulation*, *variation*, *vidimation*, (biskops)*visitation* och med ändring af verbalstammens *s* (skrifvet *c*) till *k* *applikation*, *dedikation*, *komplikation*, *notifikation*, *publikation*, *ratifikation*, *rektifikation*, *specifikation*, *verifikation*. I stället för -*ation* förekomma flera mindre vanliga biformer, nämligen: -*kation* i *verifikation* (jfr strax ofvan), *versifikation*; -*ktion* i *(re)konstruktion*; -*ition* i *edition*; -*sition* i *deposition*, *exposition*, *komposition*, *opposition*, *proposition*, *supposition* till *deponera* o. a. verber på -*nera* (med förlust af *n*); -*ution* i *absolution*, *exekution*, *resolution* till *absolvera* o. a. verber på -*vera* (med förlust af *v*); -*tion*, dvs. *(t)fon*, i *definition*, *expedition*, *konstitution*, *kontribution* samt det oregelbundna *promotion* (: *promo-vera*); blott -*fon* (skrifvet -*tion*, -*ktion*, -*sion*, -*ssion*, -*ion* m. m.) i *'distinktion* (dvs. *distiŋfon* : *distingera* eller *distingvera*), *interpunktion* (dvs. -*puŋfon* : -*pungera*), *intervention* (: -*venera*), *presumtion* (: *presumera*), *relation* (: *relatera*) och till verber på -*dera* (med förlust af *d*) *allusion*, *explosion*, *kollision*, *konklusion*,

pretension (dvs. *-tagfon*: *pretendera*, dvs. *-tagdera* eller *-tändera*), *revision*, till verber på *-tera* (med förlust af *t*) *annexion*, *diskussion*, *invention*, *permission*, *reflexion*, till verber på *-sera* (med förlust af *s*) *recension* samt med andra inre förändringar af verbalstammen *distraktion* (: *distrahera*), *fiktion* (: *fingera*), *injektion* (: *injiciera*), *korrektion* (: *korrigera*), *redaktion* (: *redigera*; äfven aktoralt), *reduktion* (: *reducera*), *suggestion* (: *suggerera*).

Ett mycket vanligt resultativt suffix är också det annars företrädesvis abstraktbildande *-else*, som fogas till verbalstammar, oförändrade om de ändas på konsonant eller lång sonant, annars minskade med verbalstammens slutljudande *-a*. Exempel, af hvilka en mängd alternativt fungera såsom abstrakter, äro: på det förra fallet *bekännelse*, *bestämmelse*, *förebråelse*, till*dragelse*, vill*farelse*, stad*fästelse*, *förbrytelse*, *förnimmelse*, *förseelse*, *försändelse*, an-, in*gifvelse*, ut*gjutelse*, godt-, kunn-, redo*görelse*, för-, till-, ut*låtelse*, *skrifvelse*, förut-, mot-, tack-, till*sägelse*, iakt*tagelse*, före*teelse*; på det andra fallet *anfäktelse*, *anklagelse*, *bakelse*, *bekräftelse*, *berättelse*, *beskärmelse*, *betraktelse*, glädje-, heders-, vördnads-, ömhets*betygelse*, *frestelse*, *förbannelse*, (mån-, sol)*förmörkelse*, *förnärmelse*, *försummelse*, *förvillelse*, *hackelse*, *hotelse*, *hädelse*, *liknelse*, *missfirmelse*, *retelse*, *rättelse*, *skapelse*, *skickelse*, *smädelse*, (from) *stiftelse*, *tillvitelse*, *uppenbarelse*, *upplefvelse*, *välsignelse*.

Mindre talrika, men liksom de föregående stadda i tillväxt, äro bildningarna medelst det från början än mera utprägladt abstraktbildande suffixet *-nde* med biformerna *-ende* och *-ande*. Dessa tre suffixvarianter fogas till verbalstammar på resp. kort *-a*, lång sonant och konsonant, t. e. *beriktiga-nde*, *förständigande*, *meddelande*, *stadgande*, *uttalande*, *yrkande*, *yttrande*; *förtro-ende*, *leende*, *påstående*; *andrag-ande*, *anförande*, *antagande*, *betänkande*, *utlåtande*.

Produktivt, åtminstone i lägre och i all synnerhet vulgär stil, är äfven suffixet *-(a)re*, t. e. i *blanda-re* (en sorts likörblandning), *insänd-are* (i en tidning), de mellan abstrakt och

konkret betydelse oscillerande *afbasa-re* (risbastu o. d.), *afstick-are, fundera-re* (t. e. »ta sej en funderare»), *hvila-re, slumra-re* (»tupplur»), slangartade uttryck såsom *lindbladare* 'visa af Lindblad', *sehlstedtare* 'dikt af Sehlstedt' (äfven tendentiellt, se s. 357 ofvan) och med biformen *-ianare* exempelvis *bellmanianare* 'sång af Bellman'. På gränsen till indigenatsnamnen (se s. 371 ff. nedan) stå sådana fall som *boforsare* 'kanon från Bofors', *huskvarnare* 'symaskin, gevär eller cykel från Huskvarna', *ottenbyare* 'hingst från Ottenby stuteri', *rånäsare* 'sup af Rånäs-brännvin', *rörstrandare* 'vas eller kakelugn från Rörstrand', *öfverrummare* 'plog från Öfverrum'.

Knappast längre produktivt såsom konkretbildande — men väl såsom abstraktbildande — är suffixet *-(a)n*, som i sin kortare form lägges till verbalstammar på kort *a*, i sin längre form åter till verbalstammar på konsonant, t. e. å ena sidan *anmoda-n, erinran, fordran, förfrågan,* (konunga)*försäkran, klagan* (t. e. »Ingeborgs»), *nystan, predikan, tillägnan, verkan, vädjan, önskan;* å andra sidan *anhåll-an, anmälan, ansökan, antydan, begäran, inbjudan,* man*spillan,* hem*ställan*. Alldeles oregelbundet bildade äro *stygn* (oetymologisk stafning[1] för *styngn*) till *stinga* och *sägn* (sällsynt i singularis, men vanligt i pl. *sägner,* dvs. *säɣnər*) jämte vanligare *sägen* (mera sällsynt i pl. *sägner,* dvs. *sägnər*) och sällsynt *sagen* (blott i uttrycket »bära syn för sagen») till *säga*.

Lika litet eller ännu mindre lefvande är *-nad*, som lägges till verbalstammar på konsonant oförändrade, t. e. *beklädnad, byggnad, fyllnad, prydnad, väfnad* och det oregelbundna *skillnad* (: *skilja* sig åt, skiljas); till verbalstammar på kort *-a* däremot med förlust af detta ljud, t. e. *kostnad* 'utgift', *lättnad, sårnad, sömnad.* En biform *-ad* uppträder efter *n* i det oregelbundna *spånad* till *spinna*. Från dessa bildningar måste skiljas de på *-d* af oförändrade verbalstam-

[1] Lika orimlig som *stugna, fägna, rigning, slägning,* o. d. för resp. *stungna* osv. skulle vara.

mar på *-na*, t. e. *blånad, bulnad, hårdnad, rodnad, svullnad.* Mycket sällan lägges *-d* till en verbalstam på konsonant, t. e. *brygd* (: *brygga*) och det oregelbundna *nämnd* (dvs. *nämmd* [1]) till *nämna.* Likaså är biformen *-dd*, som användes till verbalstammar på lång sonant, mycket sällsynt, t. e. *grodd, snodd, sådd.*

I någon mån produktivt är däremot möjligen suffixet *-āt*, som inträder i stället för verbalstamslutet *-era*, t. e. *citat, derivat, destillat, filtrat, kastrat* (maskulint, under det alla öfriga äro insexuella med bestämd form på *-et*) [2], *plagiat, postulat, preparat, referat, separat* och med ändring af verbalstammens *s* till *k fabrikat.* Till verbalstam på *a* (icke *-era*) hör *sirat.* Jämför för öfrigt de till substantivstammar bildade kemiska termerna *jodat, klorat* osv. 'jodsyradt, klorsyradt osv. salt'.

Alldeles improduktiva i hithörande användning äro väl följande, ännu mer eller mindre talrikt representerade suffixer:

-ād i *bravad* (: *bravera*), *raffinad* 'raffineradt socker', *rulad* 'hoprullad kött- eller fiskrätt'. Jfr *limonad* till det mycket sällsynta *limon* 'citron'.

-amen i *komplettamen, tentamen* till resp. *komplettera, tentera.*

-aŋs (skrifvet *-ens* eller *-ans*) i *korrespondens* (jfr nedan under *-ens;* äfven abstrakt), *leverans* till resp. *korrespondera, leverera.*

-dom i *lärdom* (äfven abstrakt), *spådom, straffdom* samt med inre böjning *svordom* (: *svära*).

-e, fogadt till verbalstammar dels på konsonant, t. e. för-, om*hänge, knyte, kväde, minne* (: på*minna* sig; äfven abstrakt), efter-, gen-, till*mäle*, (minnes)*märke*, af*skräde, smide* och de oregelbundna vind*fälle* (: *falla;* associerar sig möjligtvis lika lätt eller lättare med *fälla* och är i så fall regelbundet bildadt), fiska*fänge* (: *fånga;* icke längre till *få*), *läte* (: *låta*

---

[1] Jfr I, 429 med not 3 och II, 34.

[2] Uppfattas väl oftast som virtuellt; se ofvan s. 351.

illa o. d.), *tanke* (: *tänka*); dels på *-a* (som i resultativet saknas), t. e. *arbete, bylte, gröpe* 'grofmalen (»gröpad») säd', *häfte, knippe, packe,* (åker)*skifte*. Biformen *-te* träffas i det äfven för öfrigt oregelbundna *löfte* till *lofva*.

-ens (dvs. *-äns*) i *korrespondens* (jfr ofvan under *-ags*) och *kvittens* till verber på *-era*.

-em (dvs. *-äm* eller *-em*) i *filosofem* till *filosof-era* och det nymodiga *telefem* till *telef-onera*.

-i, fogadt till verbalstammar på *-era*, vanligen med uteslutande af detta *-era*, t. e. *biografi, dagerrotypi, dementi, fotografi, fototypi, garanti, litografi, travesti, xylografi;* sällan med bibehållande af *-er-*, t. e. *broderi, draperi, kåseri, trakasseri* (äfven abstrakt). Dessa sistnämnda äro icke att förblanda med de något talrikare, som medelst den utvidgade suffixformen *-eri* äro bildade till andra verbalstammar än dem på *-era*, t. e. *fuskeri, kannstöperi, kludderi, klåperi, rimmeri, skojeri, skrifveri*, alla äfven fungerande såsom abstrakter. Isolerade bildningar äro *etymolog-i* (äfven abstrakt) till *etymolog* (eller kanske snarare *etymolog-isera*) och *fyrverker-i* till *fyrverkare*.

-is i *notis* (: *not-era*) och *syrpris* (: *syrpr-enera*).

-mang i *arrangemang* och *resonemang* till verber på *-era*.

-mål i *klagomål, käromål, svaromål, vittnesmål* till resp. *klaga, kära, svara, vittna*.

-o i *kvitto* och *saldo* till verber på *-era*.

-sel i in-, till-, ut*försel* och det numera föga brukliga af*stängsel* (jämte det ännu obrukligare af*stängsle*) [1].

-skap i *kunskap* (: göra under*kunnig* om; äfven abstrakt) och *räkenskap* (: *räkna*),

-t, fogadt dels till verbalstammar på konsonant i *jäst, upptäckt, utväxt* samt de mer eller mindre oregelbundna (ox)-*drift*, af-, hem-, ut*gift, klyft* 'klyfta', *skrift, väft* (alla med utbyte af verbets *v*-ljud mot *f*) och *bunt* (: *binda*,) *snitt* (: *snida*);

[1] Se Svenska akademiens ordbok.

dels till verbalstammar på *-era*, som hos resultativet saknas, i *excerpt, offert, statut, transsumt* och de oregelbundna *extrakt* (: *extrahera*), *kontrakt* (: *kontrahera*), *produkt* (: *producera*). Biformen *-st* fogas till verbalstam på konsonant i in*komst*, *vinst*, till verbalstam på *-a* med förlust af denna vokal i *fångst, förtjänst*.

-ur i *skulptur* (: *skulpt-era*). Biformen *-tur* visa de oregelbundna *konjektur* (: *konjic-iera*) och *korrektur* (*korrig-era*), *-atur* åter *makulatur, registratur* och *signatur*, alla till verber på *-era*.

-yr i stället för verbalstammens *-era* i *blessyr, frisyr, glasyr, gravyr, lavyr*. Biformen *-atyr* uppträder i *karrikatyr* och det oregelbundna *advokatyr* (: *advocera*).

Rent enstaka fall äro: *telegr-am* (: *telegr-afera*), *komment-ar* (: *komment-era*), *segl-ats* (: *segl-a*), *kop-ia* (: *kop-iera*), *skår-sa* (: *skär-a*) [1], *profet-ia* (dvs. *profet-sia* : *profet-era*), apelsin*klyfta* (: *klyfva*), *slå-tter* (: *slå*).

En särställning inta (de singular saknande) pluralerna på *-iana*, hvilket i hög grad produktiva suffix lägges till personnamn för att ange karakteristiska och helst mer eller mindre pikanta yttranden af, stundom äfven om, den ifrågavarande personen, t. e. *bellmaniana, fahlcrantziana, rydbergiana, spongbergiana, sundbergiana, tessiniana*. Denna lilla specialkategori inom de resultativa konkreternas område skulle lämpligen kunna kallas »personalia».

§ 53. Indelning från synpunkten af föremålens lokalisering i rummet. Kategorien lokus.

Då de konkreta glosorna med ytterst få undantag — t. e. *Gud, en ängel, djäfvulen* o. d. — äro på grund af själfva

[1] Intressant är att iakttaga, hurusom betydelsesammanhanget här är lefvande uteslutande på grund af ortografien, enär intet enda **ljud** är gemensamt för *skoȿȿa* och dess grundval, verbalstammen *fær*.

sitt begrepp bundna vid rummet (jfr ofvan s. 255 f.), så är gifvet, att en dylik glosa i regeln kan kännetecknas och ofta också verkligen blir kännetecknad från rumssynpunkt. Detta sker dels, i händelse glosan själf icke afser ett rum — alltså är en icke »lokal» glosa — genom angifvande af det rum, dit den hör; dels, och detta ifall den själf afser ett rum, alltså är hvad jag kallar en »lokal» glosa, genom angifvande af någonting (person, verksamhet m. m.), som tillkommer detta rum såsom för detsamma karakteristiskt. Det förra fallet inträffar särskildt ofta i fråga om personbenämningar och har ledt till utpräglande inom den här ifrågavarande allmänna kategori, som jag kallar lokus-kategorien [1], af en specialkategori, som jag finner lämpligast att benämna

1. Indigenatsnamn [2] (»gentilia» i mycket vidsträckt mening), dvs. sådana konkreta glosor, som benämna en person, familj, stam, nation, ett folk o. d. med hänsyn till det större eller mindre territorium (landområde, särskildt ett kultiveradt sådant), hvilket denna person osv. i afseende på börd, hemvist (»domicil») eller sysselsättning tillhör. Hit hör således i regeln bl. a. hvad man plägat kalla »gentilia» (i inskränkt mening) eller folknamn.

Den oftast anlitade bildningsprincipen för nysvenska indigenatsnamn består i användandet af det från ursprungligen självständigt ord (fsv. *boe* 'åbo') numera till suffix nedsjunkna *-bo*. Detta fogas dels till några lokala artnamn, t. e. med *s* inflickadt mellan grundordet och suffixet *bergsbo, häradsbo, skärgårdsbo, stadsbo,* utan dylikt *s gränsbo, kustbo, landtbo* (: *land*), *skärbo, slättbo, sockenbo, öbo;* dels till nästan hvilket som helst lokalt egennamn, vare sig oförändradt, t. e. *arvikabo, dalbo* (af *Dal* = Dalsland), *karlstadbo, säfflebo,* eller med inskott (vanligen *-s-*) näst före *-bo*, t. e. *filipstad'sbo* (*mariestad'sbo* osv.; jfr *ka'rlstadbo, kristian'stadbo* osv.), *hargsbo,*

[1] Af lat. *locus* 'plats'.
[2] Jfr *indigenat* 'hemortsrätt' och lat. *indigena* 'infödling'.

jönköpingsbo, leksandsbo, lundabo (: *Lund*), *marstrandsbo, vingåkersbo,* mera sällan med stympning af stamordet, t. e. *falubo* (: *Falun*), *nordbo* (: *Norden*), *umebo* (: *Umeå*).

Det därnäst oftast — dock sällan när stamordet ändas på vokal — förekommande bildningssättet består i tillfogande af suffixet *-are*. Särskildt ofta användes detta vid ursprungligen sammansatta (om ock numera stundom i fråga om ena eller andra eller möjligen båda sammansättningslederna mer eller mindre fördunklade) ortnamn på *-arp* (af ursprungligt *-torp*), *-berg, -borg, -bro, -burg* (tysk form för *borg*), *-bäck* (i tyska namn *-beck*), *-fors, -hamn, -holm, -kil, -näs, -sund, -torp, -vall, -vik, -ås,* t. e. *alnarpare, åkarpare; falkenbergare, grängesbergare, heidelbergare, karlbergare, konradsbergare, kronobergare, mariebergare, nürnbergare, rosersbergare, würtembergare; björneborgare, göteborgare, hälsingborgare, vänersborgare; vansbroare, örebroare; brandenburgare, hamburgare, mecklenburgare, oldenburgare, petersburgare; lybeckare, barsebäckare; hälsingforsare, munkforsare; kristinehamnare, köpenhamnare, limhamnare; långholmare, stockholmare; lysekilare; strängnäsare*[1]; *askersundare, östersundare; gottorpare, mosstorpare; sundsvallare; västervikare; boråsare, tranåsare, västeråsare.* Exempel på bildningar till oförändrade stamord af utländsk börd erbjuda — utom de i det föregående redan nämnda — *atenare, auvergnare, berlinare, bretagnare, düsseldorfare, elsassare, gaskognare, holsteinare, kölnare, parisare, pfalzare, romare, savolaxare, schweizare, stettinare, walesare, wienare.* Ortnamn på *-en* mista vanligen hela denna ändelse före *-are*, t. e. *antwerpare, bremare, bömare, hessare, karelare, otterbäckare, preussare, sachsare, siebenbürgare, türingare, tyrolare.* Dock inträder blott synkope af *e* i t. e. *dresdnare, graubündnare, kärntnare, posnare,* liksom genomgående i bildningar till stamord på *-el*, t. e. *baslare, brysslare, kasslare.* Ortnamn på *-ern* åter mista

[1] Vulgärt ombildadt till dels *strängnesare* efter *tunesare* o. d., dels *strängnensare* efter *lundensare* o. d.

före *-are* sitt *e* och *n*, men behålla *r*, t. e. *bajrare, hohenzollrare, pomrare, ungrare* till *Bajern* osv. Sällsyntare fall af stamordsstympning visa *belgare* (jämte *belger* och *belgier*, se nedan s. 376) till *Belg-ien*, *sardinare* (jämte arkaiskt *sard*) till *Sardinien*, *österrikare* till *Österrik-e* och *dihlströmmare* (oftare *dill-*, väl på grund af association med *dille* 'delirium') till *dihlströmska inrättningen*. Inre förändringar af stamordet uppvisa *tunesare* (: *Tunis*) och dess vulgära efterbildning *strängnesare* (: *Strängnäs*) [1] samt afledningar af ortnamn på *-land*, hvilka sistnämnda utbyta *a* mot *ä*, t. e. *dalsländare* (mycket sällsynt, se Sv. akademiens ordbok; vanligen *dalbo*, se s. 371; stundom *dalslänning*, se s. 375), *engländare* (vanligen *engelsman*, se s. 379), *estländare, finländare* (innevånare i Finland, företrädesvis af svensk börd; jfr *finne* s. 378), *grönländare, holländare, irländare, isländare* (vanligen *islänning*, se s. 375) *kurländare, livländare, nederländare* (som dock för vårt språkmedvetande snarare hör till det vanliga *Nederländerna* än till den sällsyntare formen *Nederlanden* och det mycket sällsynta *Nederland*), *newfoundländare* (vanligast användt om hundar), *själländare* m. fl. dylika; jfr det mycket oregelbundna *flamländare* till *Flandern*.

Den kortare suffixformen *-re* tycks blott förekomma vid några få ortnamn på *-a*, t. e. *toskana-re, uddevalla-re*. Mer eller mindre vanliga äro däremot flera förlängda former af *-are*, nämligen:

-anare (vanligen jämte biformen på *-an*, hvarom se s. 377), dels till ortnamn på *-a* (som försvinner före suffixet), t. e. *afrikanare, amerikanare, korsikanare, venetianare;* dels till sådana på *-ien* (som mister *-en*), t. e. *australianare* (mycket sällsynt, jfr s. 375), *brasilianare, kastilianare, sicilianare;* dels till sådana på *-o* (som försvinner), t. e. *marockanare, mexikanare;* dels ändtligen i det isolerade *hannover-anare*. Den

---

[1] Jfr föreg. not.

ytterligare utvidgade formen *-itanare* träffas i *konstantinopol-itanare* och *neapol-itanare*, som dessutom uppvisa inre förändring af stamordet, i det att dess *ə* utbytts mot *o* i indigenatsnamnet.

-enare i det sällsynta *korkyrenare* (: *Korkyra*) 'Korfu-bo' och med inre förändring af stamordet det sällsynta *damascenare* [1] (: *Damaskus*), det mycket sällsynta *australienare* (: *Australien;* jfr s. 375), det föråldrade *badenare* [2] (: *Baden;* numera ersatt af *badensare*, se strax nedan) och det allmänna *italienare* (: *Italien*), i hvilka tre sistnämnda stamordets *ə* utbytts mot *ẹ*.

-esare oftast till ortnamn på *-a* (med förlust af denna ändelse), t. e. *bolognesare, genuesare, kremonesare* (: *Cremona;* oftast användt om fioler), *maltesare, modenesare, navarresare, veronesare* och de vulgära *sigtunesare, ultunesare* (båda väl bildade efter *tunesare*, se s. 373). Sällsynt däremot är dess användning till ortnamn på *-ien* (som försvinner), t. e. *albanesare* (vanligen *albanes*, se s. 378), *aragonesare*, eller på *-o* (som försvinner), t. e. *milanesare*, eller ock till andra ortnamn (oförkortade), t. e. *lyonesare, piemontesare*.

-ensare (dvs. *-änsare*) i *dorpatensare, lundensare* (båda väsentligen blott om »studerade» personer) och med förlust af stamordets ändelse *australiensare* (: *Australi-en;* mycket sällsynt, jfr s. 375), *badensare* (: *Bad-en*), *bergensare* (: *Berg-en*), *kanadensare* (: *Canad-a*), *kretensare* (: *Kret-a*), *strängnensare* (: *Strängn-äs*). Den utvidgade formen *-iensare* träffas i det arkaiska *ateniensare* (nu vanligen *atenare*, se s. 372) och dess efterbildning *uppsaliensare* (väsentligen blott om »studerade» personer) till *Uppsal-a*.

-inare i de gentemot sitt stamord mer eller mindre oregelbundet förändrade *bysantinare* (: *Bysans* eller arkaiskt *By-*

---

[1] Iakttaget af mig och andra uppsaliensare, men icke upptaget i Sv. akademiens ordbok.

[2] Se C. N. Öhrlander, *Hand-lexikon* (1852), och Öhrlander-Leffler, *Tetraglott-lexikon* (s. å.). Icke upptaget i Sv. akademiens ordbok.

santium), *florentinare* (: *Florens*), *levantinare* (: *Levanten*), *tarentinare* (: *Taranto*), *tridentinare* (: *Trient*). Blott *-nare* är tillfogadt i *alexandrinare*[1] till *Alexandri-a*.

-inkare blott i *pommerinkare* (jämte *pomrare*, se s. 373) till *Pommern*.

-isare blott i *portugisare* (vanligen *portugis*) till *Portug-al*.

Ett för nordiska ortnamn specifikt afledningssuffix är i hithörande användning *-ing*. Det fogas stundom till ortnamnet utan någon förändring af detta, t. e. *ljusdaling*, *medelpading*, *nössemarking*, men oftare försvinner före *-ing* ortnamnets ändelse, t. e. *-ad* i de på *-härad* såsom *ekshäring*, *jösseháring*, *-arna* i *färöing*, *orknöing*, *österdaling* och *-e* i *närking*, *skåning*. De på *-en* förlora äfvenledes i regeln hela denna ändelse, t. e. *fryksdaling*, *gudbrandsdaling*, *härjedaling*, *nordmarking*, *telemarking*, *älfdaling*, men de på *-botten* — som ju i regeln uttalas *-bottn*$_n$, se I, 428 — behålla *n* före *-ing*, t. e. *norrbottning*, *västerbottning*, *österbottning*. De många på *-land* förändra *a* till *ä* (jfr *-ländare* s. 373) och assimilera *nd* till *nn*, t. e. *dalslänning* (jämte *dalbo*, se s. 371), *estlänning* (jämte *estländare*, se s. 373), *gottlänning*, *hallänning*, *ingermanlänning*, *islänning*, *jämtlänning* (jämte *jämte*, se s. 378), *norrlänning*, *nylänning*, *smålänning*, *södermanlänning* (lägre stil *sörmlänning*), *tavastlänning*, *upplänning*, *värmlänning*, *västmanlänning*, *ålänning*, *ångermanlänning*, *ölänning*, *österlänning*, till hvilka analogiskt anslutit sig *bohuslänning* — således bildadt af *Bohuslän* med suffixet *-ning* — som numera är, åtminstone i tal, vida vanligare än det ursprungliga *bohusläning*.

Ett för utländska ortnamn specifikt suffix är däremot *-r*, som synnerligen ofta inträder i stället för *-n* vid ortnamn på *-ien*, t. e. *abyssinier*, *andalusier*, *apulier*, *aragonier* (jämte *aragoner*, *aragones* och *aragonesare*), *armenier*, *assyrier*, *asturier*, *australier* (jämte de mycket sällsynta och kanske delvis rent individuella formerna *australer*, *australianare*, *australienare*,

[1] Ej upptaget i Sv. akademiens ordbok.

australiensare) [1], *babylonier, belgier, cirkassier* (jämte sällsynt *cirkass* och *cirkasser)* [1], *dalmatier, etiopier, fenicier, frygier, galicier, galizier, gallier, georgier, helvetier, illyrier, indier, jonier, kalabrier, kalifornier, katalonier, kaukasier, lydier, macedonier, medier, mesopotamier, nubier, patagonier, podolier, polynesier, rumänier, schlesier, serbier, sibirier, syrier, tessalier, tracier, virginier, volhynier.* Synnerligen många af dessa kunna, särskildt i pluralis, alternativt sakna det före *-er* gående *i.* Så t. e. — utom de redan nämnda mer eller mindre sällsynta *aragoner, australer, cirkasser* — *armener, assyrer, belger, galler, inder, meder, traker* (: *Tracien*), ehuruväl formerna på *-ier* i det hela torde vara vanligare. Andra bildningar på *-er* — som det tycks utan biformer på *-ier* — till ortnamn på *-ien* äro t. e. *albaner* (vanligen *albanes*, se s. 378), *araber* (i äldre nysvenska äfven *arabier* [1]; nu vanligen *arab*), *galater, parter, perser.* Dessutom förekommer *-er* stundom vid sidan af ortnamn på *-en* utan föregående *i*, t. e. *egypter* (jämte *egyptier*, se strax nedan), *galileer* (jämte *galilé*), *kaldeer* (jämte *kaldé*), *libyer, litauer, schwaber;* ändtligen någon gång vid sidan af ortnamn, som icke sluta på *-(i)en*, t. e. *burgund-er, efeser* (: *Efes-us;* numera vanligen *efesier*, se strax nedan), *filipper* (: *Filipp-i*), *kartager* (: *Kartag-o*), *tessaloniker* (: *Tessalonik-a*). Omvändt träffas *-ier* någon gång i indigenatsnamn, hörande till ortnamn som icke ändas på *-ien*, t. e. *efesier* (jfr strax ofvan), *egyptier* (jämte *egypter*, se strax ofvan) till *Egypt-en, korint-ier, lacedemon-ier* och *rhodier* till *Rhodus.* Andra utvidgade suffixformer visa de numera väl ur bruk komna *afrik-aner* [1] (: *Afrik-a*) och *amerik-aner* [1] (: *Amerik-a*), det sällsynta *damask-ener* [1] (: *Damask-us*), det numera obrukliga *alban-eser* [1] (: *Alban-ien*), samt de äfvenledes föga vanliga på *-(i)ner* såsom *alexandriner* [1] (numera *alexandrin* eller *-inare*, se s. 375 och 378), *dalmatiner* (jämte *dalmat, dalmatier* och *dalmatin)* [1], *levantiner* (jämte *levantinare)* till resp. *Alexandria, Dalmatien* och *Levanten.*

[1] Se Sv. akademiens ordbok.

Utländskt till börd och användt blott vid utländska ortnamn är ock suffixet *-ān*, som oftast inträder i stället för kort *-a* hos stamordet, t. e. *afrikan* (jämte sällsyntare *afrikanare*), *amerikan* (jämte vanligare *amerikanare*), *birman*, *javan* (jämte *javanes*), *korean*, *korsikan* (jämte *korsikanare*), *majorkan*, *mantuan*, *meckan*, *paduan*, *ragusan*, *spartan*, *syrakusan*, *trojan*, *venetian* (jämte *venetianare*). Stundom ersätter det *-o*, t. e. i *marockan*, *mexikan* (båda med biformer på *-anare*) och det oregelbundna *toletan* (: *Toledo*); eller *-en*, t. e. i *brasilian*, *sicilian* (båda med biformer på *-anare*), det endast oegentligt hithörande *indian* till *(Väst)indien* samt det ett oregelbundet *t*-inskott uppvisande *samaritan* (jämte det något ålderdomligare *samarit*) till *Samarien*; eller rent undantagsvis *-e*, t. e. i *teban*. Sällsynt är det ock, att *-an* lägges till ett ortnamn utan egentlig förändring av detta, t. e. *hannoveran* (jämte *-anare*), *peruan*, *tibetan*. Egendomligt är det enstaka *japa'n* till *Ja'pan*.

Ursprungligen utländskt är visserligen ock suffixet *-it*, men detta är numera till den grad försvenskadt, att det nästan uteslutande lägges till svenska ortnamn. Af bildningar till utländska ortnamn ha vi väl nämligen knappast några andra exempel än *annamit*, *kanaanit* och det nyss nämnda *samarit* (jämte *samaritan*), ty de en gång hithörande *abderit* (: *Abdera*), *moskovit* eller (mindre vanligt) *muskovit* (: *Moskva*) och *karmelit* uppfatta vi ej längre såsom indigenatsnamn [1]. Däremot ha vi, företrädesvis i lägre stil och med något skämtsam anstrykning, godt om sådana bildningar som *falsterboit*, *falu(n)it*, *färneboit*, *kalmarit* (detta väl det vanligaste af dem alla), *kuopioit*, *malmöit*, *salait*, *trosait*, *umeåit*, *vasait*, *vimmerbyit*, *växjöit*, *åboit*, *åmålit* och med förlust af stamordets *-a* *karlskronit*, *landskronit*. Rent skämtsamma äro väl *dalboit* och *hjoboit* för resp. *dalbo*, *hjobo*.

[1] På sin höjd kan *abderit* ännu så användas.

Sällsynta suffixer äro det inhemska *-e* (dvs. *ə*) och det utländska *-ēs*. Det förra brukas nästan uteslutande vid några ortnamn på *-land* (hvilket saknas före *-e*), t. e. *finne* 'innevånare i Finland, företrädesvis af finsk börd' (jfr *finländare* ofvan s. 373), *gästrike, hälsinge, jute, jämte* (äfven *jämtlänning*), *skotte* och med ytterligare stympning af stamordet *väst-* och *östgöte* till resp. *Väster-* och *Östergötland*. Härtill komma de enstaka *jude* (: *Judeen* eller *Judaland*) och *weimar-e*[1]. — Det sednare åter förekommer fogadt till oförändrade stamord i *japanes, siames, sudanes, tonkines;* till stamord minskade med *-ien* i *albanes, aragones* och med *-a* i *genues* (jämte *genuesare*), *kines*. En utvidgad biform *-nes* visar *javanes* (jämte *javan*, se s. 377).

Ytterst sällsynt är användningen i hithörande betydelse af följande suffixer:

-ack i *polack* (: *Pol-en*) och *-ak* i *bosniak* (: *Bosni-en*).

-al i *oriental* (: *Orient-en*), *provensal* (: *Provence*).

-ard i *savojard* (: *Savoj-en*).

-at i *asiat* (: *Asi-en*). Biformen *-eat* träffas i det knappast egentligen hithörande *hanseat* 'person från en hansestad', oftare dock 'medlem af hansan'.

-é i *europé* (: *Europ-a*), *kanané* (: *Kanaan*), *nasaré* (: *Nasar-et*). Däremot är *filisté* för 'filipstadsbo' blott ett afsiktligt skämt. Detsamma gäller åtminstone från början det mycket vanliga, men skämtsamma *skarabé* för *'skarab-o'* och *'skarab-orgare'* med ändelse lånad från skalbaggsnamnet.

-én i *antioken* (: *Antiok-ia*), *chilen* (: *Chil-e*), *damasken* (: *Damask-us*), *hellen* (: *Hell-as*).

-in i *dalmatin* (: *Dalmat-ien*), *montenegrin* (: *Montenegr-o*); blott *-n* i *alexandrin* (: *Alexandri-a*).

-is i *portugis* (: *Portug-al*).

[1] Förmodligen »haplologiskt» för ett *weimar-are*.

-ör i *spanjor* (: *Spani-en;* jfr II, 58 not 4).

-ot i *kandiot* (: *Candi-a*); biformen *-iot* i *cypriot* (: *Cy-per-n*).

-sk i *dansk* och *svensk* till resp. *Dan-mark* och *Sve-rge*. Jfr de strax nedan nämnda femininerna på *-ska* af typen *engelska*.

-sos i det nu tämligen föråldrade *fransos* till *Fran-krike*. Fullt brukligt är däremot det dithörande femininet *fran-syska*.

-u i *hindu* till *Hind-ostan*.

Egendomliga bildningar äro ock de mer eller mindre sammansättningsartade *dal-karl* med fem. *dal-kulla* till *Dal-arna*, *ros-pigg* till *Ros-lagen* och de tre på *-man* : *engelsman*, *fransman* och *norrman* med fem. resp. *engelska*, *fransyska* (jfr strax ofvan) och *norska* [1] till resp. *England*, *Frankrike* och *Norge*.

Däremot är det långtifrån ovanligt, att hithörande namn, isynnerhet folknamn, uppvisa en enklare bildning i förhållande till det motsvarande ortnamnet, i det att indigenatsnamnen sakna någon de respektive ortnamnen tillkommande ändelse eller sammansättningsled. De vanligaste af dessa fall äro följande: *-ien* saknas i *alban* [2] (jämte *albanes*, *albanesare* och *albaner*), *arab* (jfr ofvan s. 376), *bulgar*, *cirkass* (jfr ofvan s. 376), *dalmat* (jfr ofvan s. 376), *etiop* (jämte *etiopier*), *kroat*, *rumän* (jämte *rumänier*), *sarmat*, *serb* (jämte *serbier*), *skan-dinav*, *skyt*, *slavon*, *tscherkess*, *turkmen*, hvartill komma *-annien* i *britt* och *-inien* i det ålderdomliga *sard* (jämte *sardinare*); blott *-en* i *galilé*, *kaldé*, *karel* (jämte *karelare*), *vend;* *-iet* i *berber* (förr äfven *barber*, *barbar* — jfr *Barbariet* — och *barb*, detta sista dock blott om hästar) [3], *lombard*, *mongol*, *normand*,

---

[1] Om det i retsamt syfte använda maskulinet *norsk* se ofvan s. 348 not 1.

[2] Se WENSTRÖM-JEURLING, *Svenska språkets ordförråd.* Ej upptaget i Sv. akademiens ordbok.

[3] Se Sv. akademiens ordbok.

ning äro *abbot-s-döme, biskop-s-döme, bergmästar(e)-döme, furste-n-döme, hertig-döme, (lands)höfding-e-döme, kejsar(e)-döme, agman-s-döme;* exempel på det sednare åter *hospodar-at, kalifat, markisat, pastorat, patriarkat, sultanat* och det påfallande utvidgade *pascha-lik-at.* Andra suffixer äro mycket sällsynta, såsom *-(e)ri* i *prost-eri* och med inre förändring af stamordet *fögde-ri* till krono*fogde;* vidare *-i* uti *baron-i, monarki, satrapi, tetrarki* (dessa båda mycket sällsynta liksom deras stamord), hvartill sluter sig det på sätt och vis hithörande (handels)-*faktori* 'varunederlag som skötes af en s. k. handels*faktor';* slutligen *-skap* i *friherreskap* och *grefskap* (: *grefv-e*) samt, om ock i oegentlig mening, *grannskap* (: *grann-e*) i detta ords konkreta betydelse.

c) Domicilnamn ändtligen äro sådana som ange en persons hemvist. Jag frånser här den oändliga mängden af från uräldsta tider ända ned till denna dag bildade ortnamn, som utgöras af ursprungliga sammansättningar, däri förra leden utgöres af ett personnamn (i regeln ställets förste ägares), under det att den sednare, ofta under tidernas lopp till ett blott suffix öfvergångna, leden anger något slags lokalitet, t. e. typerna Eriks*berg,* Påls*boda (-bo),* Knuts*bol,* Stens*gård(en),* Gunne*rud (-ryd, -röd, -red),* Erik*stad (-sta),* Arvids*torp (-orp, -arp),* Tors*ås* o. d. Ty liksom fallet är med alla öfverhufvud någon längre tid brukade egennamn, associera sig dylika ortnamn endast svagt eller alls icke längre med sina etymologiska beståndsdelar, äfven om dessa ännu finnas kvar i språket såsom själfständiga ord. Så t. e. vilja *Arvidstorp, Björnarp* o. d. icke blott icke längre utge sig för att vara »torp», utan ej heller för att vara hemvist för en Arvid, resp. Björn. Detsamma gäller om så jämförelsevis unga bildningar som våra dagars *Margretehill, Annelund, Sofiero.* Man kan därför icke inom kretsen af dessa — om icke redan, så dock i denna dag eller åtminstone i morgon, t. e. då *Annelund* icke längre

bebos af *Anna* och dess *lund* nedhuggits, till sin innebörd dunkla — bildningar spåra någon böjningskategori.

En sådan framträder däremot tydligt i de visserligen i våra stadssamhällen sällsynta, men i allmogebygderna så mycket vanligare bildningarna medelst suffixet *-s* [1], lagdt än till yrkesnamn, t. e. *skräddarns, skomakarns*, än till familjenamn, t. e. *Petterssons, Mobergs*, än åter till dopnamn, t. e. *Mickels, Jonas-Pers*. I motsats till de ofvan nämnda ursprungligen sammansatta ortnamnen hålla sig nämligen dessa sednare ofta »au niveau» med händelserna, så att t. e. den bostad som i går hette *skräddarns*, dvs. skräddarns hemvist, i dag bär och gör skäl för namnet *skomakarns*. Här kan man därför tala om ett verkligt lefvande, domicilnamn bildande böjningssuffix och alltså om en, visserligen inom det egentliga riksspråket svagt representerad, grammatisk kategori.

§ 54. **Några rudimentära kategorier.**

Med »rudimentära» grammatiska kategorier menar jag sådana, som uppenbara sig endast under form af antingen svaga ansatser till en blifvande eller svaga rester af en utdöende grammatisk kategori. Några af de intressantaste bland dessa må här omnämnas och i korthet behandlas:

1. Diminutiver och ackrescitiver [2] ange föremål, som äro mindre, resp. större än det, genom respektive grundord betecknade, normala. Dessa båda kategorier ha därför i sig något komparativt och utgöra inom substantivböjningen en sorts motsvarighet till adjektivets »absoluta» gradation — t. e. i *splitterny, stenrik, stockkonservativ* o. d. — hvarom se kap. 10 i det följande. De äro i vissa språk väl utpräg-

[1] Se härom särskildt G. A. Tiselius i Språk och stil VII, 146 f.

[2] Termen lånad från den italienska grammatiken. Annars förekommer äfven termen amplifikativ(er), se t. e. Leskien, *Zur Kritik des Esperanto*, s. 35.

lade, särskildt såsom bekant i italienskan, där man har t. e. vid sidan af *casa* 'hus' dels *casina*, *casella* eller *casetta* 'litet hus', dels å andra sidan *casone* 'stort hus' och *casotta* 'bastant hus' o. d. Och tyskan är ju känd för sin rikedom på diminutiver, t. e. *männchen*, *männlein* vid sidan af *mann* 'man' o. d. I svenskan däremot äro båda slagen svagt representerade, i det att vanligen ordfogningar med attributivt *liten*, resp. *stor* (vare sig i kroppslig eller andlig bemärkelse) användas i stället för specifika böjningstyper af ifrågavarande slag. Hvad som emellertid låter sig anföra är följande, hvarvid jag behandlar de båda grupperna hvar för sig:

a) Redan Moberg [1] påpekade, att nysvenskan har en ansats till diminutiv bildning i och med användningen af det prefixartade *små-*, som förekommer i stället för attributivt *liten* i t. e. *småborgare*, *-furste*, *-konung*, *-sak*, *-stad* eller ännu oftare — och då stående närmare sin vanliga plurala betydelse — i materialia och kollektiva sådana som *småboskap*, *-fisk*, *-fågel*, *-nubb*, *-sill*, *-skog*, *-spik*, *-sten*, resp. i stället för attributivt *litet* (eller *smått*) i t. e. *småfolk*, *-herrskap*, *-skvaller*, *-tryck*; hvaremot vanligen sammansättningar af typen *skönlitteratur* föreligga t. e. i de blott plurala *småbarn*, *-blad*, *-bord*, *-delar*, *-flickor*, *-gossar*, *-gryn*, *-kreatur*, *-kryp*, *-kräk*, *-mynt*, *-paketer*, *-pengar*, *-pojkar*, *-rum*, *-skulder*, *-smulor*, *-summor*, *-tarmar*. I rent fysisk bemärkelse användes emellertid någon gång äfven *lill-* i stället för *små-*, t. e. i *lilländа(n)* [2], och i synnerhet är detta vanligt vid personnamn såsom *lill-Anna*, *-Brita*, *-Klas*, *-Olle* osv., allt dock helst afseende barn och icke småväxta fullvuxna personer.

Å andra sidan ha Rydqvist [3] och efter honom R. G:son

---

[1] *Försök till en lärobok* &c. (1815), s. 181; 2 uppl. (1825), s. 184.

[2] *Lillfinger*, *lillkatekes(en)* och *lilltå* äro däremot endast i mycket oegentlig mening diminutiva, enär de afse endast alldeles speciella slag af fingrar, katekeser och tår.

[3] *Sv. språkets lagar* V, 230.

Berg [1] uppmärksammat, att äfven en sednare sammansättningsled håller på att i nysvenskan öfvergå till diminutivt affix — i detta fall naturligtvis suffix — nämligen *-unge*. Under det att t. e. *dufunge, gåsunge* (och vanligen *ankunge*) m. fl. d. äro vanliga sammansättningar med betydelsen 'unge af dufva' osv., är däremot redan användningen af *ankunge* i betydelsen 'mindre tidningsanka' af diminutiv natur. Åtminstone på gränsen till diminutivsuffix står *-unge* i de af Rydqvist framdragna *barn-, lamm-* och *sötunge* [2], som ingalunda betyda 'unge af ett barn' osv. Och alldeles tydligt är, att samma ändelse öfvergått till betydelsen 'litet exemplar' i t. e. de hvardagliga eller familjära *applåd-, bok-, bref-, kåseri-, operett-, panik-, revy-, strejkunge* m. m. [3] Däremot kan ej *-lill* så användas, ty t. e. *Annalill, Ingalill* o. a. d., uteslutande feminina, bildningar höra väsentligen till de hypokoristiska namnens grupp (se nedan § 55).

Man skulle väl tänka sig, att våra talrika lånord från tyska och romanska språk borde uppvisa en mängd exempel på dessa språks talrika diminutivsuffixer, fogade till äfvenledes inlånade grundord. Men så är endast i ytterst ringa mån fallet, och i fråga om särskildt tyska lån väl icke alls. *Fröken* och *fanken* äro ju nämligen icke en 'liten *fru*', resp. 'liten *fan*' (snarare då det sistnämnda af hypokoristisk natur). Lika litet äro *fännika, nejlika* och *fyrk* diminutiver till resp. *fana, nagel* 'spik' och *fyra*. Något gynnsammare ställer sig förhållandet i fråga om de romanska lånorden. *Flottilj* torde ännu oftast vara en 'liten *flotta*', men *mantilj* är alls icke en 'liten *mantel*' och *pastilj* ännu mindre 'liten *pasta*'. *Kolerin* är ju ett slags diminutiv till *kolera* och *amorin* ett rätt nöjaktigt sådant till *Amor*, men däremot *karaffin* och *violin* [4] numera

[1] I Språk och stil VI, 117 ff.

[2] *Fölunge* torde däremot vara till sin betydelse så godt som identiskt med *föl*.

[3] Se BERG, a. st.

[4] Ursprungligen diminutiv till *viola* 'altfiol'.

väl blotta synonymer till *karaff* och *fiol*, under det att numera *lanternin* har mycket litet och *tamburin* alls intet att skaffa med *lanterna*, resp. *tambur*. *Kartell* har för längesedan upphört att vara 'liten *karta*', och *sardell* afser nu oftast en annan fiskart än *sardin*. *Historiett*, *kolonnett*, *novellett* och *statyett* åter äro ännu tydliga diminutiver till *historia*, *kolonn*, *novell* och *staty*; möjligen ock Strindbergs feminina *djäflett*[1] och Figaros besynnerliga plural *slynettor*[2] till resp. *djäfvul* och *slyna*. Men däremot finnes föga eller intet kvar af det ursprungligen diminutiva i *balett*, *chemisett*, *cigarrett*[3], *duett*, *fasett*, *kaskett*, *lampett*, *lansett*, *operett*, *palmett*, *polkett*, *rosett*, *schalett*, *stöflett* i förhållande till resp. *bal*, *chemis*, *cigarr*, *duo*, *fas*, *kask*, *lampa*, *lans*, *opera*, *palm*(blad), *polka*, *ros*, *schal* och *stöfvel*.

Lika svaga spår ha vi af det gamla inhemska diminutivsuffixet *-ling*, specialiseradt till djurs ungar, t. e. *gässling* — i hvars ställe vanligen *gåsunge* användes — till *gås*, *killing* till det arkaistiskt i alldeles samma betydelse brukade *kid* och det väl dialektiska *källing* (normalt i stället *kattunge*) till *katt*[4]. Annars pläga husdjurens ungar bära namn, som i förhållande till det fullväxta djurets äro af fullkomligt heterotematisk natur, t. e. *kalf* jämte *nöt*, *gris* jämte *svin*, *valp* jämte *hund*, stundom alternativt sammansatta med *-unge*, något som i fråga om andra djurs namn är det vanliga, t. e. *föl* eller *fölunge*[5] jämte *häst*, *lamm* eller *lammunge* jämte *får*, men blott *räfunge* : *räf*, *kråkunge* : *kråka* osv. Heterotematiska diminutivbildningar förekomma för öfrigt äfven i åtskilliga andra fall, t. e. *kvist* till *gren*, *stuga* till *hus* m. m.

Alldeles enastående är väl diminutivsuffixet *-d* i *däld* 'liten *dal*'.

[1] Se ofvan s. 321 med not 4.
[2] Årgången 1905 nr 47.
[3] 'Liten cigarr' heter nämligen faktiskt *cigarrcigarrett*.
[4] Jfr ock *kyckling* till isl. *kokr* 'tupp'.
[5] Jfr s. 385 not 2.

b) Ännu svagare äro ansatserna till ackrescitiv bildning. På det rent fysiska området brukas väl uteslutande sammansättningar med *stor-*, t. e. *storbåt, -gata, -klocka, -kyrka, -segel, -skola, -stad, -tå, -ända* osv., och äfven på det andliga området äro dylika bildningar åtminstone regel, t. e. *storbonde, -folk, -gubbe, -karl, -kaxe, -man* osv. Men här förekommer dock en ansats till böjning i och genom användningen af prefixet *ärke-* i en viss nyanserad betydelse — ungefär »durkdrifven, ytterlig» — t. e. *ärkebof, -fiende, -fä, -kanalje, -kättare, -lymmel, -narr, -nöt, -skojare, -skälm, -åsna* m. m., mest eller kanske uteslutande förklenliga benämningar och noga att skilja från bildningar med *ärke-* i betydelsen »öfverordnad, af högre rang», t. e. *ärkebiskop, -hertig, -ängel.* Numera ur bruk komna äro väl de af Rydqvist[1] anförda exemplen på användning af det från tyskan lånade *erts-* i stället för *ärke-*, nämligen *ertsbedragare, -bof, -skälm.* Åtminstone föga brukliga äro väl ock numera de af samme författare framdragna fallen af *bolm-*, *stock-* och *storm-* i ackrescitiv användning, nämligen *bolmtistel, stockaristokrat, stormtok, -värk.* Fullt gängse är däremot det ackrescitiva *häst-* i *hästkur,* som dock vanligen är abstrakt, liksom alltid är fallet med *hästminne.* Väl enastående är en bildning med prefixet *o-*, nämligen *otal* 'ofantligt stort antal', såvida ej möjligen *oväsen* kan föras hit. Dock synes mig detta nu vara fullständigt synonymt med *väsen* 'buller, oljud', hvadan alltså *o-* här nedsjunkit till ett blott stilistiskt affix (hvarom se VII, 9 f.).

2. Pejorativer[2] ange föremål, som äro vare sig fysiskt eller ideellt sedt sämre än det, genom grundordet betecknade, normala. Äfven denna kategori är i italienskan särskildt rikt representerad genom böjningssuffixer, t. e. af *casa* 'hus' dels *casaccia* 'gammalt näste', dels pejorativt och

---

[1] *Svenska språkets lagar* V, 226.

[2] Äfven kallade, med en klumpigare term, deteriorativer.

på samma gång diminutivt *casuccia* 'litet ruckel', dels pejorativt och på samma gång ackrescitivt *casoccia* 'stort ruckel'. I nysvenskan bildas pejorativer vanligen genom sammansättning antingen med sednare leder sådana som *-stackare* (detta med en särskild nyans af beklagande), mera sällan *-krake*, *-kräk*, *-skrälle* (de båda sista ofta med en nyans af förakt) o. d., t. e. *gubb-*, *karl-*, *kärng-*, *pojkstackare*, *gubb-*, *hästkrake*, *gubb-*, *kokräk*, *kärngskrälle;* eller med förra leder sådana som *skräp-*, *strunt-* (båda med en utpräglad nyans af förakt), t. e. *skräpprat*, *-sak*, *struntgubbe*, *-karl*, *-prat*, *-sak*. Dock finnas ansatser till en böjningskategori i och genom användandet af ett par prefixer. Det vanligare af dessa är det annars såsom specifikt suffix för angifvande af konträr motsats fungerande *o-*, t. e. i sådana fall som *odjur* 'stort skadedjur' (alltså med starkt ackrescitiv bismak), *ofall* (arkaiskt), *ogräs*, *olater*, *oljud*, *olåt* (båda gärna med ackrescitiv bismak), *oseder*, *oting*, *otjänst*, *otyg* (jfr »fans*tyg*» o. d.), *oår*. Mindre vanligt till sin användning i förevarande fall är *miss-*, som träffas t. e. i *missdåd*, *missfall*, *missfoster*, *missgärning*, *missljud*, dessa bildningar noga att skilja från de talrika sammansättningar (jfr VII, 20), där *miss-* står såsom representant för ordet *miste*, t. e. *misshugg*, *-skrifning*, *-sägning*, *-tag*, *-teckning* o. d.

Föga brukliga äro ett par medelst suffixet *-ast* bildade pejorativer: *poetast* 'dålig *poet*' och det med en viss ackrescitiv bismak försedda *kritikast* 'dålig och oftast i oträngdt mål uppträdande *kritiker*'.

3. Slutligen några ord om våra fruktnamn (väsentligen bärnamn) på *-on*. Denna kategori är visserligen, särskildt i dialekterna, rätt talrikt representerad [1] och både semologiskt och morfologiskt tämligen utpräglad, enär frånsedt räkneorden 13—19 ingen annan ordgrupp karakteriseras af ändelsen *-on* än just den ifrågavarande, som betecknar frukter (i dialekterna äfven några andra vegetabilier). Men å

[1] Se A. Schagerström, *Om svenska bär- och fruktnamn på -on.*

andra sidan kan den icke erkännas såsom någon verklig böjningskategori, ity att hvad som går före *-on* antingen alls icke eller blott med stor svårighet låter identifiera sig eller ens associera sig med annat nutida språkmaterial. Fullkomligt omöjliga att analysera — annat än på etymologisk väg — äro nämligen för nutida språkmedvetandet t. e. *fikon, krikon, nypon, ollon, plommon, päron, sviskon* och det nyligen från nordsvenska o. a. dialekter i riksspråket upptagna [1] *tistron* 'svarta vinbär'. Något genomskinligare och sålunda associerbarare äro följande bildningar, där vid sidan af formen på *-on* står än en form på den med *-on* alldeles synonyma sammansättningsleden *-bär*, än ett pluralt bildadt ämnesnamn på *-er*, än åter bådadera: *hallon* jämte, i Närke, *hallbär* (af *hall* 'sten'), *hjortron:* Västergötland *hjorter* (jfr i Hälsingland enligt Ihre *hjortron*: enligt Rietz *hjorterbär* 'smultron'), Småland *hönson:* allmänneligen *hönsbär* 'Cornus svecica', Småland *klason:* Roslagen och Småland *klasbär* (i Roslagen äfven *krasbär*) 'Rubus saxatilis', *kräkon* [2]*:* allmänneligen *kråkbär* 'Empetrum nigrum', Götaland *kröson:* Dalsland *krösebär* (Västergötland, Bohuslän, Värmland, Närke *kröser*) 'lingon', *lingon:* Dalarna och Norrland *lingbär* (af *ling* 'bärris'; jfr fsv. *Lingkøpung* 'Linköping'), *mjölon* : *mjölbär* 'Arctostaphylos officinalis', *odon* (jfr? *od-ört* 'Cicuta virosa'): Bohuslän *obär* [3] (annars vanligen *öbär*) 'Vaccinium uliginosum', *olfvon* [4]*:* Södermanland, Västergötland m. m. *ulfbär* 'Viburnum opulus',

---

[1] Se K. Landtbruksstyrelsens *Normalförteckning öfver svenska växtnamn.*

[2] Uppges af E. Fries, *Kritisk ordbok öfver svenska växtnamnen*, men utan angifvande af fyndort. Jfr det jämtländska *skrikon* såsom namn på samma växt, citeradt från 1745—1907 af A. Lyttkens, *Svenska växtnamn*, s. 593.

[3] Se H. Jenssen-Tusch, *Nordiske plantenavne.*

[4] Äldst *olgon* 1638 och senare samt ännu i Småland m. m., se A. Lyttkens, a. st., s. 156 ff. Denna form förhåller sig väl till *olfvon* såsom isl. *ylgr* (och *ylgia*) 'varginna' till *ulfr* 'varg', som säkerligen utgör bärnamnets stamord.

smultron: Dalarna *smulterbär* (jfr det säkerligen nära besläktade *multer* 'hjortron' [1]), äldre nysvenska *svalon* 1782 'odon', 1796 'blåbär' [2]: *svalbär* 1762—1877 'odon', nu i Värmland, Närke, Finland m. m. 'blåbär' [2], *tränjon: tranbär* 'Oxycoccus palustris'.

§ 55. Hypokorism.

Hypokoristiskt, eller om man så vill 'familjärt' [3], namn är hvad som hittills vanligen kallats »smeknamn», en föga lycklig öfversättning af det tyska »kosename» och det grekiska »hypokoristikon», eller ock »kortnamn», en term som lämpligast är att använda med en något inskränktare innebörd (se s. 399), eftersom den utgår från en icke alltid tillämplig etymologisk synpunkt; det bär t. e. onekligen emot att kalla det hypokoristiska *Lasse* för »kortnamn» till *Lars*, då det förra, om ock i viss mån »förkortadt» af det sednare, dock icke är det »kortare» namnet af de båda. Med hypokoristiskt namn förstås nämligen hvarje sådan ombildning af ett föremåls normala namn, som afser att åt detsamma ge en förtroligare, intimare, hjärtligare eller lekfullare prägel. Dylika namn känneteckna sina föremål så att säga från barnkammarens, familjelifvets och vänkretsens synpunkt. Kategorien är i nysvenskan ganska skarpt utpräglad, men uppföres dock här mera bihangsvis, emedan den icke är någon grammatisk kategori i egentlig mening, utan fastmera en rent stilistisk sådan. Ett *Olle* eller *Hedda* har nämligen ingen annan »betydelse» i egentlig mening (jfr ofvan s. 18 och 24) än det *Olof* eller *Hedvig*, hvartill individen i fråga tvifvelsutan döpts, utan det förlänar blott åt namnet ett helt annat stämningsvärde, af innerlighet, nonchalans o. a. alltefter de speciella förhållandena för tillfället. I samma mån som denna stämning förflyktigas genom flitig användning af de ifrågavarande

[1] Se A. Noreen, *Urgermanische lautlehre*, s. 207.
[2] Se A. Lyttkens, a. st., s. 414 ff.
[3] En term som dock kanske alltför mycket påminner om »familjenamn».

namnen, upphöra dessa naturligtvis att vara hypokoristiska och bli vanliga namn med neutralt stämningsvärde. På så sätt ha *Ebbe*, *Harry* och *Kalle*, *Ulla*, *Betty*, *Jenny*, *Ellen* m. fl. för längesedan öfvergått till normala dopnamn, hvilket dock icke hindrar, att de ännu undantagsvis kunna uppträda med hypokoristisk användning.

Det i fråga om konkreta glosor vanligaste, ja man kan gärna säga specifika, uttrycksmedlet för åstadkommande af dylika namn är, såsom af de redan anförda normalexemplen synes, för maskuliner suffixet *-e* (sällan efter engelskt mönster *-y*, uttaladt *-i*), t. e. *Ville* (*Villy*) till *Vilhelm*, för femininer *-a*, stundom *-i* eller (åtminstone i skrift, om ock icke i uttal) *-y*, sällan *-en*, t. e. *Betta*, *Betty*, *Bitten* till *Elisabet*. I båda fallen fogas suffixet vanligen till det ursprungliga namnets första tryckstarka stafvelse, t. e. *Hedda* af *Hedvig;* mera sällan till en sednare tryckstark stafvelse, t. e. *Malla* af *Amalia*, *Minna* af *Vilhelmina;* mycket sällan till en trycksvag stafvelse, t. e. *Malla* af *Malvina*, *Vivi* af *Olivia*, *Betta*, *-y* af *Elisabet*. Härvid iakttages i regeln, att den före suffixet gående stafvelsens sonant, därest den ursprungligen är lång, förkortas och den därpå följande konsonanten (som ju i regeln är kort, se II, 117) eller mera sällan någon längre fram i ordet förekommande förlänges samt resten af det ursprungliga ordet utelämnas, t. e. *Adde* af *Adolf*, *Lasse* af *Lars*. Dock kan undantagsvis ännu en konsonant få tagas med framför suffixet, t. e. *Hinke* af *Henrik* (historiskt sett af den äldre biformen *Hindrik*), men karakteristiskt förblir i alla händelser för ifrågavarande namn, att de alltid i större eller mindre mån undergått ellips. De på nu skildradt sätt uppkomna ordsluten *-bbe*, *-bba*, *-dde*, *-dda*, *-ffe*, *-ffa* osv. kunna sedan analogiskt öfverföras till namn, som ej innehålla något *b*, *d*, *f* osv., t. e. *Bebbe* för *Bertil*, *Jödde* för *Jöns* osv., så att vi faktiskt erhållit och dagligen för bildning af dylika namn använda en mängd nya suffixer på lång konsonant + *e*, resp. *a*. Typen

i sin helhet är talrikast representerad bland dopnamn och därnäst bland familjenamn, men uppträder stundom äfven bland andra konkreter än dessa egennamn, alltså bland artnamn.

Exempel på denna bildningstyp, ordnade alfabetiskt efter den för hvarje mindre grupp karakteristiska långa, eventuellt förlängda eller analogiskt tillkomna, konsonanten äro bl. a. följande [1], hvarvid emellertid är att märka, det sammanställningarna af de hypokoristiska namnen med andra icke närmast innebära något annat än att ett visst hypokoristiskt namn faktiskt mer eller mindre ofta användes i stället för ett visst annat namn (i vidsträckt betydelse), t. e. *Emma* för *Emeli*, däremot icke att det ifrågavarande hypokoristiska namnet skulle härstamma från och sålunda vara att etymologiskt förklara af det andra, ty t. e. *Emma* har blott genom s. k. folketymologi kommit att ansluta sig till *Emeli* och icke uppkommit däraf genom någon ellips eller på annat sätt.

Abbe Abraham, *Ebbe* Eberhard (men numera vanligen ett fullt självständigt dopnamn), *Fabbe* Fabian; analogiskt bildadt *Bebbe* Bertil. Artnamn: det slangartade *fabbe* »fabrikör», skämtsamt i stället för »favör» i kortspel. Femininum: *Ebba* (jfr *Ebbe* ofvan [2]) och det analogiskt bildade *Bibbi* Elisabet.

Adde Adolf, sällan Anders, *Edde* Edvard, *Freddy* Fredrik, *Ludde* Ludvig, *Tedde* Teodor och, oregelbundet genom sin bestämda artikel, *Vadden* Edvard; analogiskt bildadt *Jödde* Jöns. Femininer: *Adda* Adolfina, *Fredda* Fredrika, *Hedda* Hedvig.

Joffe Josef, *Loffe* Elof [3], *Muffe* Mustafa, analogiskt *Guffe* Gustaf. Artnamn: *priffe* preferens (i kortspel), *syffe* syfilis.

---

[1] Omkring 160 hithörande fall har jag redan anfört i mina *Spridda studier*, andra samlingen s. 14 och 119 ff. Någon fullständighet är icke heller här ofvan åsyftad och väl omöjlig att åstadkomma, enär nya exempel dagligen och stundligen uppdyka.

[2] Emellertid saknar jag något säkert exempel på det feminina namnets användning annat än som självständigt dopnamn.

[3] Uttaladt med *f*-ljud (se II, 72 not).

Agge Agaton?, August?, *Gregge* Greger, Gregorius, *Sigge* Sigfrid, Sigurd, Sigismund, Sixten (ursprungligen Sigsten); anal. *Bigge* Birger, *Fregge* eller oftare *Figge* (jfr ty. *Fidke* och ital. *Federigo*) Fredrik, *Gugge* Gustaf, *Kigge* Kristian?, *Ragge* Ragnar. Fem. *Magga*, *-i* Margareta, Magdalena?

Joje (dvs. Jojje) Georg; anal. *Moje* Morits, Maurits, *Peje* Per. Fem. *Maja* Maria (dialektiskt Marja) och med artikel *Bojan* Ingeborg; anal. *Aja* Agnes, *Kaja* Karin.

Jocke Joakim, Johan(nes), *Macke*[1] Malkolm, *Nicke* (äfven som artnamn i »döf*nicke*») Niklas, *Nocke* Enok, *Ricke* Rikard?, Fredrik?, *Sacke* Sakarias, *Vicke* Viktor; anal. *Brocke* Bror. Artnamn: anal. det vulgära *jycke*[2] »gynnare»? Fem. *Ricka* Fredrika. Med bibehållande af två postsonantiska konsonanter från grundordet är *Hinke* Henrik (jfr ofvan s. 391) bildadt[3]. Skenbart likartade bildningar på *-nke*, där dock *k* är ursprungligt, äro *Brunke* Bruno, *Danke* Daniel, *Janke* Jan, *Jonke* Jon, där vi sålunda ha ett suffix *-ke* vid sidan af de nyssnämnda *-e* i *Nicke* och *-cke* i *Brocke*. Liksom denna speciella typ väl väsentligen beror på tyskt inflytande, så gäller detta ännu afgjordare de feminina bildningarna med suffixet *-ika* såsom *Annika* Anna, *Ellika* Ella, *Hannika* Hanna, Johanna, *Marika* Maria, och rent plattysk är suffixformen *-ken* i t. e. *Bricken* Britta, *Dicken* Fredrika (Dika), *Lisken* Lisa, *Majken* Maja. Däremot torde dess högtyska motsvarighet *-chen* ligga till grund för bildningar på *-en* sådana som *Bitten* Elisabet (Bet), *Jetten* Henriett (Jetta), *Lotten* (ty. *Lottchen*) Lotta.

Alle Adolf, Alrik, *Fille* Filip, Filibert, *Hjalle* Hjalmar, *Jolle* Joel, *Julle* Julius, *Kalle* Karl, *Nalle* (äfven som artnamn med betydelsen 'björn') Natanael?, *Olle* Olof, *Pålle* Pål, Paul,

---

[1] Kanske närmast utgånget från en mot det norska *Makolm* svarande form.

[2] Kanske uppkommet under medverkan af *gök*.

[3] Jfr *Brunkeberg* af *Brunkow*.

Rulle Rudolf, *Tolle* Torvald, Anatolius, *Ulle* Ulrik, *Valle* Valfrid, Valdemar, *Ville*, *-y* Vilhelm, William; anal. *Bille* Birger, *Brolle* Bror, *Lulle* Ludvig, *Pelle* Per, *Polle* Pontus. Familjenamn: *Brelle* Brelin, *Dalle* Dal, Dalgren m. fl., *Grålle*[1] Grahl, *Kille* Kihlstedt, *Walle* Wallander, *Salle* Sahlin; anal. *Bralle* Brattström. Artnamn: *dille* delirium, *nolle* nollissimo (i kortspel); anal. *grålle* 'grå häst', *kille* arlekin, *rölle* 'rödhårig (mansperson' eller 'häst'). Fem. *Alla* Adolfina, *Bolla* Bothilda, *Ella* Eleonora, Elisabet, *Elly*, *-i* Evelina, *Ellen* Eleonora, Elina, Emanuela, Helena, *Gulla*, *-i*, *-y* Gunilla, Gunhild, *Hella*, *-en* Helena, *Hilla* Hilda, *Illi* Iliana?[2], *Kalla* Karola, *Malla* Malvina, Magdalena, Malin, Amalia, *Mally* Matilda, *Milla* Emilia, *Molly* Amalia, Ameli, *Pella* Petronella, *Salla*, *-y* Rosali(a), *Silla* (*Cilla*) Cecilia, *Tilli*, *-y* Ottilia, Matilda, *Tulla* Tullia, *Ulla* Ulrika, *Villy* Vilhelmina; anal. *Bolla* Ingeborg, *Lalla* Laura, *Lilly*, *-i* Linnea, Elisabet, Emeli, *Lolla* Gloria, Lovisa?, *Lulla* Louise, *Sally* Sara. Artnamn på *-a*: *prilla* preliminärexamen. Såsom synes är ifrågavarande grupp synnerligen talrik och förmodligen i numerär öfverlägsen alla de öfriga.

Fem. — motsvarande maskuliner tyckas alldeles saknas — *Amy* (dvs. Ammi, -y) Amalia, Ameli, *Emma* Emeli, Emili (därjämte, och väl oftast, ett ursprungligen självständigt dopnamn), *Em(m)y* Emerentia, Emilia, Ameli; anal. *Mimmi* Vilhelmina, Maria (Mia), Eufemia.

Benne Benedikt, *Conny* Konrad, *Danne* Daniel, *Janne* Johan (Jan), *Jonny* Johan, *Manne* Emanuel, Magnus, Manfred, *Tönne* Antonius (såvida det ej numera öfvergått till ett fullt självständigt dopnamn), *Venne* Verner? Fem. *Anni* Antonia, *Gunni* Gunhild, *Henny* Henrika, *Janna* Johanna, *Jenny* Eugenia, Johanna (så vanligen, efter engelskt föredöme), *Manna*, *-ie* Hermania, *Minna* Vilhelmina, *Minny* Vilhelmina, Minerva, *Stanny* Constance, *Ton(n)y* Antonia.

---

[1] Å-ljudet afser en ordlek med adjektivet *grå*.

[2] Jfr dock västgötadial. *Ili* för *Elin*.

Fippe Filip, *Joppe* Josef [1], Jakob [2], *Jäppe* Jakob [2], *Nappe* Napoleon. Familjenamn: anal. *Frippe* Fredriksson, *Vippe* Victorin. Artnamn: *moppe* mops.

Harry Henrik, *Kirre* Kristian, *Kurre* [3] Karl Reinhold (samt såsom hundnamn; närmast föranledt af *Karo?*), *Murre* [4] Morits, Maurits, *Pirre* Peter [5], Per Reinhold. Familjenamn: *Birre* [6] Börresen, *Korre* Cornelius, *Norre* Norelius. Artnamn: *kurre* ekorre (fsv. *ikurne*) [7].

Basse Baltsar, *Esse* Esajas, *Gösse* Gösta, *Hasse* Hans, *Jösse* Jöns (äfven i betydelsen 'hare' [8]), *Kisse* Kristian, *Klasse* Klas, *Lasse* Lars, *Masse* Magnus, Mats, *Måsse* Måns, *Nisse* Nils (samt 'tomte' [9]), *Prisse* som hundnamn (väl närmast utgånget från *Prins*), *Tosse* eller *Tusse* Torsten; anal. *Josse* Jon, *Knusse* Knut, *Rasse* Ragnar, *Tosse* Tor, *Tusse* Teodor och med bibehållande af en konsonant före *s* *Hinse* (lån från ty. *Hinze*) Henrik. Familjenamn: *Bisse* Bismarck, *Jasse* Janson, *Sasse* Samzelius; anal. *Strosse* Strokirk. Artnamn: *sosse* socialist; anal. det vulgära *gasse* gatpojke samt *kisse* [10] katt. Fem. *Lissy*, Elise, Lisa, *Sissa*, *-i* (*Cissy*) Cecilia, Sigrid, *Sjossa* Josephine (med franskt uttal), *Stassa* Anastasia; anal. *Essie* Emeli, *Missa* Maria (Mia), *Sissi* Sofi och (skrifvet *Sisi*, som väl afser samma uttal) Eufrosyne, hvartill kommer det med artikel försedda lokalnamnet *Petissan* för det äldre »Café *Petit*» samt med bibehållande af en konsonant före suffixet *-sa* *Kajsa* af det ofvan

---

[1] Dock närmast utgånget från fsv. *Iosep* (jfr ital. *Giuseppe*).

[2] Dock närmast utgånget från fsv. *Iakop* (jfr ital. *Jacopo*).

[3] *U*-vokalen beror väl på anslutning till *kurre* för *ekorre* (fsv. *ikurne*).

[4] *U*-vokalen beror väl på anslutning till sotar*murre*.

[5] Under påverkan från fra. *Pierre?*

[6] *I*-vokalen torde bero på anslutning till *biljardägare* (den ifrågavarande Börresens yrke).

[7] Jfr äfven sotar*murre* af *morian* under påverkan af skorstens*mur?*

[8] Om anledningen se T. Hjelmqvist, *Förnamn och familjenamn*, s. 92 f. och 98 f. med not 1.

[9] Om anledningen se Hjelmqvist, a. st., s. 218 ff.

[10] Om hvars ursprung se I, 459.

(s. 393) nämnda *Kaja* och *Majsa*, *-en* af *Maja*. Familjenamn: *Brissa* (dam af familjen) Brisman. Artnamn: anal. *kossa* ko och vulgärt *sossa* so samt med bibehållande af en postsonantisk konsonant från grundordet det slangartade *morsa* mor, där emellertid *rs* sammansmält till *ș* liksom i de till samma sfär hörande, genom sitt feminina suffix högst påfallande maskulina bildningarna *farsa* far och *brorsa* bror. — Såsom synes är den ifrågavarande gruppen mycket talrikt representerad och torde i detta afseende komma närmast den, där *l* utgör den karakteristiska konsonanten.

Atte Anton, Artur, *Gutte* Gustaf, *Kitte* Kristian, *Knutte* Knut, *Matte* Mattias, *Natte* Natanael, *Pytte* Pontus, *Vitte* Vitalis; anal. *Tette* eller *Tutte* Teodor. Familjenamn: *Knatte* Cnattingius; anal. *Plotte* Ploman. Artnamn: anal. *putte* pudel. Fem. *Betta*, *-y* eller *Bitten* Elisabet, *Etta* eller *Jetta*, *-en* Henriett, *Jutta* Judit, *Kitta* Kristin, *Lotta*, *-y*, *-en* Charlott, *Mätta* Matilda [1], *Netta* Antoinette, Jeanette; anal. *Ditta*, *-i* Fredrika, *Hetty* eller (med samma uttal) *Hattie* Hedvig. Med bevarande af äfven ett *n* framför *t* från grundordet ha vi *Ante* Anton, *Bente* Benedikt, Bengt, *Jonte* Jonatan, hvartill kommer skolpojksslangens med artikel försedda *muntan* 'muntliga (examen)'. Efter mönstret af dessa bildas många namn med ett suffix *-te* (icke *-tte*), fogadt till ett grundordets *n*, t. e. *Ante* Anders, *Brynte* Brynolf, *Dante* Daniel, *Jante* Johan (Jan), *Jonte* Johan (Jon), *Mante* Emanuel, *Svante* Sven (men äfven ett självständigt namn, troligen ursprungligen »kortnamn» af *Svantepolk*), *Svente* Sven, familjenamn som *Brunte* Brundin, *Lunte* Lundström (hvars *t* knappast är det samma som det i *Lunte* ingående) och artnamn som *brunte* 'brun (häst)' samt det dialektala *mante* 'gosse' (dvs. liten *man*), upptaget i riksspråket uti det prohibitiva uttrycket »pass *mante!*» [2]

---

[1] Men etymologiskt sedt af *Mechtild*, mlt. *Methild*.

[2] Jfr synonyma uttryck sådana som »nej min gubbe lilla, stopp min gosse lilla» o. d.

Ett analogiskt tillkommet suffix *-nte* ha vi så slutligen erhållit i *Tente* Teodor.

Fem. — motsvarande mask. torde saknas — *Berta* Albertin (men oftast ett ursprungligen självständigt namn), *Gerta*, *-y* Gertrud, där den karakteristiska långa konsonanten utgöres af det med *rt* betecknade *ţ*.

Fem. — motsvarande mask. saknas — *Vivi* (dvs. Vivvi) Lovisa, Oktavia, Olivia, Viola.

Exempel på två postsonantiska från grundordet ärfda konsonanter erbjuda, utom de redan här och där i det föregående nämnda fallen af detta slag, *Afse* Absalon (därest öfverhufvud sammanhanget längre kännes, hvilket torde vara mycket tvifvelaktigt) och fem. *Alba* Albertin, *Alda* Alexandra, *Elsa* Elisabet (dessutom äfven självständigt namn), *Helma* Vilhelmina, *Hilda* Hildegard, Magnhild, Ragnhild (dessutom äfven självständigt namn), *Laura* Laurentia (men numera oftast självständigt namn) samt i vulgär stil artnamnet *sylta* syltkrog.

Sällsynt är, såsom redan ofvan (s. 391) nämnts, användningen af suffixerna *-e*, *-a*, *-en* samtidigt med vokallängd i föregående stafvelse. Sådana fall ha vi dock i t. e. *Love* Ludvig, *Tore* Teodor och fem. *Disa* Vanadis, *Gerda* Ingegerd (oftast dock självständigt namn), *Fiken* Sofia (Fia), *Frida* Helfrid (ofta äfven självständigt), *Ida* Adelaïde (oftast dock självständigt), *Lisen* Elisabet (Lisa), *Liva* Olivia, *Thala* Natalia, *Visen* Lovisa.

I jämförelse med det nu behandlade tillvägagångssättet att utbyta ordets sednare del mot ett suffix är ett annat — i än högre grad elliptiskt — förfaringssätt mycket sällsynt, nämligen det som består i att helt enkelt utelämna ordets slut och behålla blott dess början, i regeln alldeles oförändrad, åtminstone kvalitativt, och endast rent undantagsvis en smula förändrad i fråga om sin sonantkvalitet eller, än mera sällan, hvad någon konsonant beträffar. Exemplen härpå äro något vanli-

gare i fråga om maskuliner än femininer, men dock i det hela fåtaliga. Sådana mask. äro *Alex*ander, *Bertil* Bartolomeus (och äfven ofta numera själfständigt namn), *Dan*iel, *Mac* (dvs. Mack) Malkolm (jfr ofvan s. 393 not 1), *Mark*us, *Max*imilian, *Nim*rod, *Odal*rik [1] (om nu verkligen sammanhanget fortfarande kännes, något som väl är högst tvifvelaktigt, helst formen Odalrik nu är ytterst sällsynt, liksom för öfrigt äfven Odal), *Sam* (dvs. Samm) Samuel, *Stannis* Stanislaus, *Tim*oteus, *Tom* (dvs. Tåmm) Tomas. Af femininer känner jag blott *Ada*mina, *Adèle* Adelaïde, *Elisa* eller *Elise* Elisabet, *La*ura, *Magda*lena och af familjenamn åtminstone *Bore* Borelius, *Sved*elius samt med artikel *Läcken* Leczinsky och det af obekant anledning kvasifeminint bildade *Lunkan* Lundqvist. Bland de säkerligen icke få hithörande ortnamnen må erinras om *Gustava* Gustaf Adolf (socken i Värmland) och med artikel [2] *Serafen* Serafimerlasarettet. Mycket vanliga äro hithöhörande insexuella artnamn såsom *dimm*issionsexamen, *dricks*pengar, *fil*osofisk (förberedande) examen, *lok*omotiv (i facklig slang), *prakt*isk teologisk examen, *rek*ommenderadt bref, *riks*telefon, *städ*erska, *tel*egram (i facklig slang) samt med artikel *deken* dekadans [3]. Af dessa och dylika äro dock redan många så vanliga i normal stil, att deras hypokoristiska färg till stor del försvunnit.

Ojämförligt vanligare är emellertid det alldeles motsatta förfaringssättet, nämligen att man med utelämnande af ordets början behåller dess slut oförändradt, ytterst sällan med utbyte af *-a* mot *-i*, *-y* eller med någon annan obetydlig förändring. Men i påfallande motsats mot hvad i de föregående fallen varit händelsen, äro här särskildt maskulina bildningar mycket sällsynta. Jag känner af sådana blott följande: *Gustus* Augustus?, *Klas* Niklas (försåvidt ett sammanhang

[1] Äldre form för *Ulrik*.
[2] Hvars påfallande form säkerligen beror på ordlek med »en *seraf*».
[3] Jfr vidare ofvan s. 85 f.

ännu kännes, hvilket i regeln ej torde vara fallet), *Sander* eller *Sandy* Alexander, *Teus* Matteus och de oregelbundet bildade *Gusten* Gustaf (med artikel), August?, Augustin?, *Hans* Johannes, *Pål* Leopold, *Tönnes* Antonius (om verkligen något sammanhang längre kännes). Så mycket vanligare äro femininer, af hvilka jag antecknat öfver femtio: *Ava* Gustava, *Becka* Rebecka, *Bella* Isabella, *Bet* Elisabet, *Bina* Jakobina, Urbina, *Dika* Fredrika, *Din(a)* Bernhardin(a), Gerhardin(a), *Dora* Teodora, *Ella* Gabriella, *Elmina* Vilhelmina, *Etta* Henrietta, *Femia* Eufemia, *Fia* Sofia, *Fina* Adolfina, Josefina, *Frida* Alfrida, Elfrida, *Gina* Georgina, *Greta* Margreta, *Gusta* Augusta, *Hanna* Johanna (äfven ursprungligen självständigt namn), *Helmina* Vilhelmina, *Ida* Alida, Arvida (äfven ursprungligen självständigt), *Ina* Karolina, *Jana* Ottiliana, *Jata* Beata, *Jetta* Henrietta, *Kasa* Fokasa, *Lena* Helena, Magdalena, *Li* Emeli, *Lina* Karolina, *Linda* Dalinda, Teodolinda, *Lisa* Elisa, *Lotta*, *-y* Charlotta, *Manda* Amanda, *Mida* Armida, *Milla* Kamilla, *Mina* Vilhelmina, *Na* Anna, *Nella*, *-y* Petronella, *Neta* Agneta, *Netta* Antonietta, Jeanetta, *Nilla* Gunilla, Pernilla, *Nika* Teolnika, *Nike* Berenike, *Nora* Eleonora, *Rika* Erika, Fredrika, Henrika, Ulrika, *Rina* Severina, *Sanna* Susanna, *Sine* Eufrosine, *Stava* Gustava, *Stina* Kristina, *Talie* Natalie, *Tea* Dorotea, Mattea, *Tilda* Matilda, *Tina* Albertina, Ingbertina, *Trina* Katrina, *Vina* Malvina, *Vira* Elvira. Af artnamn har jag blott anträffat prin*sessa*.

De båda nu senast behandlade typerna, *Alex* och *Sander* af *Alexander*, kunna med fullt skäl, eftersom de ju innebära en verklig förkortning af grundordet och ingenting annat därjämte, kallas kortnamn. Denna term torde emellertid billigtvis böra utsträckas äfven till följande lilla grupp. Undantagsvis förekommer nämligen det fall, att ett (dop)namn är sammandraget på så sätt, att både dess början och slut äro i den kortare formen representerade. Exemplen synas utgöras blott af femininer, t. e. *Baba* Barbara, *Britta*.[1]

[1] Ljudlagsenligt utveckladt ur den fullare formen.

Brigitta, *Flora* Florentina, *Frida* Fredrika, *Kina* Karolina, *Lova* Lovisa, *Mia* Maria, *Nina* Nikolina, *Thinda* Teodolinda, *Vilma* Vilhelmina. — Omvändt är blott midtelpartiet räddadt i ett sådant fall som det vanligtvis med artikel försedda *Nyan* 'Upsala *nya* tidning'.

Alldeles obundna af några som helst formulerbara regler äro sådana direkt från barnkammaren stammande, kvasireduplicerade former som t. e. *Dida* Fredrika, *Nana* Ottiliana, *Nanna* Johanna, Ottiliana (äfven ursprungligen självständigt namn), *Nina* Karolina, *Ninny*, *-i* Katarina, Karolina, *Sissy* Elisa.

Vi ha i det föregående flera gånger sett, hurusom artikeln *-(e)n* kan i hypokoristiska namn förekomma i förening med någon af de ofvan behandlade bildningsprincipernas tilllämpning. Men äfven ensam kan denna ändelse ej sällan användas i rent hypokoristiskt syfte, dvs. utan att på något sätt göra formen mera »bestämd» till sin innebörd. Vid dopnamn är detta mycket sällsynt, t. e. *Eriken*, *Jeanen*, *Ebban*[1] och det i förhållande till grundordet *Rut* oregelbundet bildade *Rutan*[2]. Rätt vanlig, ehuru visserligen blott i lägre stil, är däremot företeelsen i fråga om familjenamn[3], särskildt enstafviga sådana, t. e. *Eken*, *Falken*, *Grothen*, *Holmen*, *Hulten*, *Löfven* (till *Löf*), *Muncken*, *Tammen*. Därnäst ofta träffas den väl hos tvåstaviga på *-e* och *-ing*, t. e. *Baggen*, *Kallingen*. Hos tvåledade namn är den i det hela sällsynt, ehuruväl man träffar sådana fall som *Lagerbjelken*, *Liljesparren*, *Lindhulten*, *Lundqvisten*, *Silfverstolpen*, *Winrothen*. I något äldre litteratur träffas ifrågavarande bildningar mycket oftare än nu, men då, som det tyckes, utan någon — åtminstone mera utpräglad — hypokoristisk innebörd, t. e. *Dacken*, *Görtzen*, *Ankarströmmen*[3].

---

[1] Jfr Beckman, *Sv. språklära*, s. 18 f., där såsom »skämtsamt» språkbruk anföras *Kallen*, *Mian* »i alldeles samma betydelse som *Kalle*, *Mia*».

[2] Förmodligen afseende en ordlek med *rutan*.

[3] Påpekadt af N. Linder, *Regler och råd*, 3 uppl. (1908), s. 39.

Det vanligaste af alla hypokoristiska bildningssätt är emellertid intet af de redan nämnda, utan det som betjänar sig af suffixet *-is*, vanligen i förbindelse med ellips af en större eller mindre del af grundordet. Ursprungligen hemmahörande i skolpojks- och studentslang har detta suffix därifrån för längesedan spridts i vida kretsar, men tillhör dock alltjämt en mer eller mindre vulgär stil och har en utpräglad skämtsam anstrykning. Då jag nu här behandlar detta suffix icke först, hvartill dess stora utbredning och — på sistone dock något aftagande — användning kunde tyckas göra det berättigadt, utan vid slutet af min framställning af de hypokoristiska företeelserna, så sker detta därför, att ifrågavarande suffix på intet sätt är specifikt för det slags glosor, som här är fråga om, nämligen de konkreta. Bildningar på *-is* kunna nämligen i semologiskt afseende vara af mycket skiftande (dock aldrig finit) art: abstrakta, t. e. *bakis* bakrus, *bondis* bondånger, *byxis* byxångest, *dekis* dekadens, *kompis* kompaniskap, *tumis* tu manna hand; assumptiva, t. e. *korkis* korkad, *pinis* pinkär, *stupis* stupfull, *såvis* såverad; ja meningar, t. e. *mjukis* och *tjänis*, två sidoordnade utvecklingar af »mjuka tjänare!», *grattis* (jag) gratulerar o. d. Men lejonparten af dylika bildningar utgöres dock af konkreter. Att här anföra någon större exempelsamling är öfverflödigt, då sådana finnas flerestädes i tryck [1], hvarför jag inskränker mig till att påpeka några af de områden, inom hvilka konkreta *-is*-bildningar förekomma, och särskildt sådana, inom hvilka de äro företrädesvis talrikt representerade.

Till dessa sistnämnda höra knappast dopnamnen, hos hvilka nämligen de redan behandlade typerna — särskildt

[1] Se t. e. E. Tegnér i Forhandlinger paa det andet nord. filologmøde, s. 67 not; anonym förf. (R. G:son Berg?), *Anteckningar till en »slang»-ordbok* i tidningen Fyris $^{30}/_{4}$ 1897; R. G:son Berg, *En nysvensk ordbildning* i Aftonbladet $^{21}/_{10}$ 1897; A. Nordfelt, *Om ändelsen -is i nysvenskan* i Studier i modern språkvetenskap, utg. af Nyfil. sällsk. i Stockh. I; rikhaltigast R. G:son Berg, *Skolpojks- och studentslang* i Sv. landsm. XVIII, 8.

typen *Olle*, *Hedda* — äro mest i svang, under det att *-is*-bildningarna ha en alltför vulgär och »skojig» prägel för att på detta intima område kunna bli i högre grad populära och gängse utanför ett visst begränsadt kotteri. Dock träffas, med nämnda inskränkning, sådana icke just sällan, t. e. *Huggis* Hugo — med samma konsonantförlängning som i typen *Sigge*, en företeelse som här annars icke är vanlig — *Maltis* Malte, *Oskis* Oskar, fem. *Ebbis* Ebba, *Ellis* Gabriella, *Evis* Eva, *Gerdis* Gerda, *Gustis* Augusta, *Märtis* Märta. Mera spridda äro *-is*-bildningar till familjenamn, t. e. *Björkis* Björkén, *Hagis* Hagman, *Lekis* Lekberg, *Molis* Molander m. m. Ännu vida vanligare äro de i fråga om yrkesnamn, t. e. *bokis* bokbindare, bokhandlare, *borstis* borstare, *docis* docent, *kvaris* antikvariatsbokhandlare, *landtis* landtman, *lumpis* lumphandlare, *postis* posttjänsteman, *profvis* profårskandidat, profryttare, *vaktis* vaktmästare. Lika eller än mer ymnigt uppträda de i fråga om nöjes-, yrkes- o. a. mera bekanta lokalers namn, t. e. *Asis* »Asgård» (ordlekande benämning på Uppsala anatomiska institution), *bysis* bysättningshäktet, *Gästis* Gästgifvaregården, *kondis* konditori, *Kuggis* en viss examenslokal (där det alltså »kuggas»), *labbis* (obs. konsonantförlängningen) laboratorium, *Opris* Operakällaren, *spektis* [1] teater (»spektakel»), *syltis* syltkrog, *Teknis* Tekniska högskolan, *Uppsis* Uppsala, *Zotis* Zootomiska institutionen. Exempel på de icke sällsynta hithörande bildningar, som afse andra företeelser inom nöjets värld än själfva lokalen, äro *champis* champagne, *kattis* kattserenad, *maskis* maskerad, *svagis* svagdricka. Omtyckta äro ock öknamn på *-is* såsom *flintis* flintskallig person, *pluggis* pluggstut, *tjockis* tjock person o. d.

Såsom särskildt Nordfelt [2] gjort troligt, härstammar detta

---

[1] Föråldrad form, numera öfvergången till *spex* och i regeln icke syftande på lokalen, utan på själfva teaterstycket eller ock teaterföreställningen.

[2] Se s. 401 noten.

-is ytterst från den latinska (skol)grammatiken och särskildt sådana vanliga ord som *rudis*, *finis*, *gratis*, *lapis* m. m. (jfr ock grekiska ord som *praxis*). Samma latinska ursprung föreligger naturligtvis än afgjordare i fråga om det äfvenledes hypokoristiskt använda *-us*, som visserligen i finländska dialekter enligt Vendell [1] kan »tillfogas snart sagdt hvarje verbal- och nominalstam», t. e. *flintus* flintskallig person, *krakus* krake o. d., men som i högsvenskt riksspråk — och då väsentligen blott i slangartadt sådant — knappast förekommer annat än fogadt till ett på *k* slutande ord eller del däraf, t. e. *fiskus* fiskal, *friskus* frisk fyr, *fräckus* fräck person, *politikus* (direkt lån från latinet) politiker, *vinkus* vink, hvaraf framkallats ett nytt suffix *-kus* i analogibildningen *fiffikus* fiffig person. Längre, äfvenledes ursprungligen latinska ändelser på *-us* äro *-ius* i t. e. *bullerbasius* bullerbas och *konfusius* [2] konfys person, *-darius* (jfr de senlatinska *abecedarius* och *dromedarius*) i *drummeldarius* drummel [3] och det finländska *slarfvendarius* slarfver, *-ibus* (jfr de bekanta kökslatinska *hästibus*, *kärribus* och *Skaribus*) i *fräckibus* fräck person och *rustibus* [4] en som rustar om.

Af klassiskt, grekiskt-latinskt, ursprung är väl äfven det mycket slangartade (från *Ajax*, *audax*, *tenax* o. d. lånade) suffixet *-ax* i t. e. professorsnamnen *Lidax* Lidén, *Norax* Noreen, *Rydax* Rydin, *Torax* [5] Torén och artnamnen *profax* professor, *brylax* brylå; jfr för öfrigt de assumptiva *fylax* [6] full (berusad) och, väl närmast efter lat. *tenax* bildadt, *sjenax* generad. Sällsynt är det äfvenledes klassiska *-ix*, som nästan uteslutande användes, då likalydande latinska eller grekiska

---

[1] *Östsvenska monografier*, s. 63.

[2] Säkerligen delvis beroende på ordlek med *Konfucius*.

[3] Och därjämte ordlek med *dromedar*.

[4] Påverkadt af (krigs)*buss*?

[5] Ordlek med den entomologiska termen liksom *Borax* Borell med den kemiska.

[6] Y-vokalen från *fylla*. För öfrigt ordlek med det grek. *phylax*.

ord finnas att tillgå, t. e. *Helix* Hellquist, *Kalix* Karlberg, *Salix* Sahlin, men äfven *konix* (jämte *-is*-bildningen *konis*) konjak.

Från bibeln stammar *-ak* i *mesak* mes(aktig person), som säkerligen återgår på det i ordlekande syfte upptagna *Mesak*, namn på Sadraks och Abednegos kamrat. Mera osäkert är, hvarifrån den vanligare biformen *-bak* förskrifver sig. *Dröbak* 'en som *drön*ar' torde bero på ordlek med det norska stadsnamnet och det synonyma *slöbak* 'en som *slö*ar' vara en analogisk efterbildning. *Prebak* 'präst' har möjligen fått sitt *b* och kanske också *e*-ljudet från *prebende* och *prebendarius* — i hvilket fall det torde ursprungligen ha afsett teologie professorer — och *snebak* 'en som är »*sned*» (af starka drycker)' kunde då bero på en illasinnad analogibildning. *Pubak* '*pu*nsch' åter är väl påverkadt af (*arrak*, *konjak* och) *tobak*, kanske särskildt i sammanställningen »punsch och tobak». Det mera tillfälliga *frubak* 'fru' är naturligtvis anologibildadt, om också icke särskildt efter det sistnämnda exemplet.

Enastående, hvart och ett i sin art, äro väl de medelst hypokoristiska suffixer, lånade från romanska språk, bildade vulgära *pigäsch* 'piga', *bodisko* 'en som sysslar vid *boddisk*en' och *stinkadoros* '*stink*ande cigarr(er)'.

Om hypokoristiska bildningar på *-lill* se ofvan s. 385.

ÅTTONDE KAPITLET.

Familjenamnens bildning.

(Morfologisk exkurs 3).

§ 56. Inledning.

Familjenamn eller »släktnamn»[1] ange en mänsklig individ såsom medlem af en viss familj, hvars stamfar eller stamort (eller något annat »ursprunget» angifvande) vanligen betecknas eller åtminstone antydes — ty äfven här spelar ellips en stor roll — genom det grundord, hvartill den sekundära bildningen, familjenamnet, närmast ansluter sig. När jag här endast i en morfologisk exkurs behandlar denna så rikt representerade kategori, så är skälet därtill att söka i den omständigheten, att det nyssnämnda betydelsesammanhanget mellan familjenamnet och dess grundord sällan eller så godt som aldrig är för de talande — ja knappast annat än rent tillfälligtvis ens för namnets bärare — medvetet. Hur mången är t. e. fullt medveten om att en *Andersson* i regeln är en, hvars stamfar hette *Anders?* Och hur mången ens anar, att *Noreen* är en, hvars stamort varit *Nors* socken, *Wieselgren* en gren af släkten *Wiesel*, som härstammar från *Vislanda* osv.? Det ursprungligen afledda *Noreen* sammanhänger nämligen numera semologiskt ej mer med sitt forna grundord än t. e. *grotesk* med

[1] Jag undviker dock här denna, i och för sig ju lämpliga, term såsom varande i viss mån tvetydig, eftersom SUNDÉN, *Svensk språklära i sammandrag*, 16 uppl. (1905), och BRATE ännu i *Sv. språklära, förkortad uppl.* (1905) använda samma term såsom synonym med »appellativ».

sitt, *grotta*, och det ursprungligen sammansatta *Wieselgren* har nu ej mer att skaffa med sina båda källor än t. e. *bärsärk* med sina, *björn* och *särk*, eller *lekamen* med sina, *lik* och *hamn*. Alltså står det fast, att den ifrågavarande kategorien visserligen är i språkligt afseende ganska utpräglad genom tillvaron af rätt fasta bildningsprinciper, men den är ej någon egentlig böjningskategori, emedan de för densamma specifika uttrycksmedlen ej längre ange något betydelseförhållande mellan denna kategori och öfriga specialkategorier inom personnamnens allmänna kategori (se ofvan s. 35); jfr däremot sådana genom böjningen klart uttryckta förhållanden som *en häst* : *hästar*, *grefve* : *grefvinna*, *kallar* : *kallade* o. d.

De här ifrågakommande bildningsprinciperna bestå i användandet af vissa suffixer, sällan prefixer, fogade till antingen personnamn — i så fall vanligen dopnamn, t. e. *Andersson*, mera sällan redan gängse familjenamn, t. e. *Ödmansson*, — eller ortnamn, dessa sednare vanligen underkastade stark ellips, så att hvad som af det ursprungliga grundordet kvarstår uti familjenamnet i regeln icke längre igenkännes såsom varande ett ortnamn, t. e. *Sjöström* och *Svärdström* af *Svärdsjö*. Sällan lägges annat språkgods (än person- eller ortnamn) till grund för familjenamnets bildning. Jag behandlar nu i det följande hvartdera af de tre nämnda hufvudfallen särskildt för sig och tar därvid endast hänsyn till sådana grundord, som ännu kunna nödtorfteligen såsom sådana igenkännas.

§ 57. **Bildningar af dopnamn.**

Till sitt specifika uttrycksmedel ha dessa bildningar suffixet *-son*, emellertid rätt ofta ersatt af *-sen* eller *-sén*, stundom af *-s*, sällan af *-i*. Jag företar till närmare skärskådande ett i sänder af dessa fall.

1. *-son*. Att typen *Andersson* icke längre är sammansatt

med ordet *son*, utan afledt medelst suffixet *-son* [1], är ögonskenligt, då t. e. »Sigrid Andersson, dotter af Karl Andersson» ju hvarken är en »son» eller har en far med namnet »Anders». Tydligen är *-son* här ett suffix (jfr VII, 7 f.) lika väl som *-dom* och *-lek* i t. e. *barndom*, som ej är någon »dom», och *storlek* (*kärlek*), som ej är någon »lek».

Namnen på *-son* äro legio. Detta först och främst hvad beträffar antalet bärare af dylika namn. I 1901 års rikstelefonkatalog finnas på omkring 43,000 namn inemot 10,000 på *-son*, dvs. att i »medelklassen» — som denna katalog väl i det hela representerar — hvar fjärde eller femte mansperson (alltså ungefär 22 %) [2] bär ett dylikt namn, under det att i samma års statskalender detta är fallet endast med ungefär hvar tolfte person (alltså omkring 8 %) [3], dvs. att i »ämbetsmannavärlden» dylika namn äro nästan tre gånger sällsyntare. Inom nämnda myriad utgöres drygt en åttondel ensamt af bärare af det talrikast representerade bland alla våra familjenamn, nämligen *Andersson* (*Anderson*, *-zon* osv.) med 1,255 antecknade exemplar (2,92 % af de 43,000) [4], hvarvid jag liksom i fråga om de här närmast följande namnen bortser från olika stafningar utan någon fonologisk innebörd. Drygt en femtedel (2,030 stycken) utgöres af representanter för detta namn och det därnäst allmännaste, som är

---

[1] Oftast skrifvet *-sson*, t. e. *Karlsson*, ofta äfven *-son*, t. e. *Karlson*, stundom *-zon* eller *-sohn*, t. e. *Petterzon*, *Pettersohn*, sällan *-ssohn*, *-zohn*, *-szon*, *-sån* eller *-ssån*, t. e. *Zachrissohn*, *Johnzohn*, *Pehrszon*, *Kalsån*, *Petterssån*; efter *s* ofta skrifvet (och alternativt äfven uttaladt) *-on*, t. e. *Clason*.

[2] Jfr förhållandet i Danmark, där i de större städerna *-sen*-namnen utgöra 53,7 %, dvs. mer än hvarannan person bär ett dylikt, på landsbygden åter 85,4 %! Se F. Nielsen, A. Olrik och J. Steenstrup, *Dansk navneskik* (1899), s. 132 ff.

[3] Jfr Danmark, där enligt 1899 års kalender 32,9 %, dvs. hvar tredje person, bär ett *-sen*-namn.

[4] För denna och åtskilliga andra sifferuppgifter i det följande hänvisas en gång för alla till E. och A. Noreen, *Svenska familjenamn vid början av 1900-talet* (1907).

(icke, såsom man väl väntar sig, Pettersson, utan) *Johans(s)on* med 775 fall (1,8 %)[1]. Dessa båda namn samt *Petters(s)on* med 697 fall (1,62 %) och *Eriks(s)on* med 601 fall (1,4 %) utgöra tillsammans minst en tredjedel (3,328)[2]. Dessa fyra samt *Nils(s)on* med 583 fall (1,36 %), *Carls(s)son* (*Karlsson* osv.) med 557 fall (1,3 %) och *Ols(s)on* med 555 fall (1,29 %) utgöra tillsammans drygt hälften (5,023). Dessa sju åter samt *Lars(s)on* med 493 fall (1,15 %), *Svens(s)on* med 422 (0,98 %), *Jons(s)on* med 370 och *Pers(s)on* med 254 utgöra tillhopa omkring två tredjedelar (6,562). Ändtligen bestå omkring tre fjärdedelar (7,422) af alla *son*-namns-ägare af sådana, som bära antingen något af de redan nämnda elfva eller ock något af namnen *Gustafs(s)on* med 214 fall, *Jans(s)on* med 211, *Jöns(s)on* med 156, *Hans(s)on* med 151 och *Jacobs(s)on* med 128; summa 16 namn. Alla öfriga, till ett antal af öfver 1,050 (se nedan s. 412) uppgående -*son*-namn uppbäras således tillsammans af blott en fjärdedel af samtliga -*son*-namnsägare, och hvart och ett af dessa namn understiger i mina samlingar talet 100 i fråga om frekvens.

I statskalendern är, åtminstone för de åtta först nämnda namnens vidkommande, ordningsföljden i fråga om frekvens densamma som den nu efter rikstelefonkatalogen meddelade; dock med den lilla afvikelsen att *Carls(s)on* kommer — betecknande nog, eftersom *Carl* (*Karl*) förr mera tillhört de högre än de lägre samhällslagren — före *Eriks(s)on* och *Nils(s)on*, samt att *Lars(s)on* kommer före *Ols(s)on*. I Stock-

---

[1] Här liksom i det följande menas procent af samtliga (43,000) namn, icke af ensamt -*son*-namnen.

[2] Jfr hurusom i Danmark omkring $^1/_8$ af -*sen*-namnens bärare utgöras af representanter för de fyra talrikast uppträdande namnen, hvilka äro: i städerna *Petersen*, tillhörande 5,9 % af alla danskar, *Hansen* 5,5 %, *Jensen* 5,4 %, *Nielsen* 4,5 % (hvarpå följer *Andersen* 3 %), summa 21,3 %; på landet *Jensen* 11,5 %, *Nielsen* 8,4 %, *Pedersen* 8,2 %, *Christensen* 7,9 % (*Andersen* 3,7 %), summa 36 %; i statskalendern *Hansen* 3,6 %, *Petersen* 3,3 %, *Jensen* 2,4 %, *Nielsen* 2,4 % (*Andersen* 1,4 %), summa 11,6 %.

holms mantalslängder för 1908, som väl i det hela ganska tillfredsställande representera namnskicket i åtminstone mellersta Sverge, ha samma båda namn ytterligare avancerat, i det att *Carls(s)on* öfverflyglat äfven *Petters(s)on*, och *Lars(s)on* gått, om ock med nöd, förbi äfven *Nils(s)on*. Ordningsföljden blir alltså här denna (som jag meddelar[1] särskildt på grund af de både absolute och relative påfallande höga siffror, hvarmed *-son*-namnen ståta i själfva hufvudstaden): *Anders(s)on* 13,135 fall (3,75 % af stadens omkring 350,000 innevånare), *Johans(s)on* 9,498 (2,71 %), *Carls(s)on* 9,265 (2,65 %), *Petters(s)on* 7,306 (2,09 %), *Eriks(s)on* 5,911 (1,7 %), *Lars(s)on* 4,236 (1,21 %), *Nils(s)on* 4,227 (1,21 %), *Ols(s)on* 3,729 (1,07 %).

Denna trots de olika källornas så från hvarandra afvikande beskaffenhet ju dock i det stora hela nära öfverensstämmande ordningsföljd förefaller vid första påseende öfverraskande i betraktande af att enligt den i De svenska landsmålen[2] år 1888 meddelade dopnamnsstatistiken de 16 vanligaste förnamnen (hos 37,191 antecknade manspersoner) då voro följande, ordnade efter aftagande frekvens: Karl, Gustaf, Johan, Fredrik (jfr hurusom *Fredriksson* kommer först såsom nr 23 i ordningen bland *son*-namnen enligt rikstelefonkatalogen och är blott nr 15 i Stockholm), Vilhelm, Axel (jfr *Axelsson* som nr 36 enligt rikstfk.), August, Otto, Adolf, Erik, Henrik (jfr *Henriksson* som nr 26 enligt rikstfk. och nr 19 i Stockholm), Nils, Magnus (jfr *Magnusson* som nr 19 enligt rikstfk.), Per, Ludvig, Oskar. Af dessa återfinnas blott de tre första samt Erik, Nils och Per i den äfven i fråga om ordningsföljden namnen emellan högst afvikande lista, som man på grund af *-son*-namnens relativa frekvens (t. e. i rikstelefonkatalogen) kunde rimligtvis vänta sig att finna, nämligen Anders (såsom dopnamn uppträdande först som nr 18), *Johan*,

[1] Efter en notis i Aftonbladet 15/8 1908. Barn och gifta kvinnor äro ej medräknade.

[2] B. VI, h. 7, särskildt s. 21.

Pet(t)er (som dopnamn först nr 38), *Erik*, *Nils*, *Karl*, Olof (som dopnamn nr 19), Lars (som dopnamn nr 28), Sven (som dopnamn nr 32), Jon, *Per*, *Gustaf*, Jan, Jöns, Hans, Jakob.

Förklaringen till denna motsättning ligger däri, att den ofvannämnda dopnamnsstatistiken helt och hållet baserar sig på de s. k. högre klassernas namnskick, under det att de vanligaste familjenamnen på *-son* ursprungligen tillhört allmogesöner och således bära vittne om hvilka dopnamn som i något äldre tid — början och midten af 1800-talet, då *-son*-bildningarna öfvergå från att vara »farsnamn» för söner till att bli familjenamn (äfven för döttrar[1]) — voro de inom bondeståndet mest gängse. Att det allra vanligaste dopnamnet hvad söner beträffar bland allmogen på den tiden var *Anders*, tyckes otvetydigt framgå af den omständigheten att namnet *Anders(s)on* är i fråga om frekvens hela 62 % öfverlägset nästa namn[2] och ännu ojämförligt mera öfverlägset alla följande. Men att så ej varit förhållandet i ännu äldre tider, kan man med skäl misstänka, då man observerar, att de etymologiskt identiska namnen *Johans(s)on*, *Jons(s)on*, *Jans(s)on*, *Jöns(s)on*, *Hans(s)on* och *Johannesson* i rikstelefonkatalogen ha tillsammans 1,667 bärare (3,88 % af de 43,000 där upptagna) och således med nära 33 % öfverstiga namnet *Anders(s)on*, hvadan deras grundord, *Johannes*, en gång bör ha varit vårt vanligaste dopnamn. Detta antagande stämmer fullkomligt med förhållandet i registren till våra fornsvenska diplomer, där *Johannes* (och dess biformer) är det ojämförligt vanligaste och oändligt öfverlägset *Andreas* (*Anders*). Såväl enligt våra diplomer intill 1348 (se Dipl. Suec. I—V) som under perioderna 1351—1400 (Sv. Riks-Archivets pergamentsbref III) och 1401—1420 (Sv. Dipl. I—III) är ordningsföljden i fråga om de åtta vanligaste namnens frekvens

[1] Dessa kallades förut *Andersdotter* osv.

[2] 1,255 Anderssöner : 775 Johanssöner = 162 : 100.

oföränderligen densamma, blott med den oväsentliga olikhet källorna emellan, att före 1348 *Magnus* tycks vara en smula vanligare än *Olof* och efter 1400 dels *Olof* något litet vanligare än *Lars*, dels *Anders* högst obetydligt vanligare än *Bengt*. De ifrågakommande registren upptaga nämligen för *Johan* 15, resp. 25 och 20 1/2 spalter, *Nils* 9 1/2, resp. 17 (jämte 1 spalt »Klaus», som kanske redan på den tiden fattades som ett från Nikolaus skildt namn) och 11 (jämte 1 1/2 sp. Klaus), *Peter* 8 1/2, resp. 15 (drygt) och 11, *Lars* 4 3/4 (drygt), resp. 10 och 7 1/4, *Olof* 4 1/4, resp. 9 (drygt) och 7 1/2, *Magnus* 4 1/2, resp. 9 och 5 1/4, *Bengt* 3 1/2, resp. 4 (drygt) och 4 1/3, *Anders* 3 (knappt), resp. 4 1/2 och 4 1/3 (drygt).

Att *Johan(nes)* äfven i det öfriga Norden varit det vanligaste namnet, framgår däraf att i Danmark *Jensen* och dess dubblett *Hansen* tillsammanstagna uppvisa en frekvens af 10,9 % i städerna, 13,9 % på landet och 6 % i statskalendern, alltså äro vida vanligare än något annat danskt familjenamn; och vidare däraf att på Island ännu år 1855 bland öns 30,869 män icke mindre än 4,827, dvs. 15,6 %, hette *Jon* [1], hvilket förhållande också utgör förklaringen till att namnet Jón i nyisländskan äfven användes i samma betydelse som vårt »N. N.» Att »den lärjungen som Jesus älskade» var uti den äldsta kristna kyrkan den mest älskade namngifvaren, är ju ej underligt. Men hvarför aposteln *Andreas* med tiden ryckt upp till en sådan maktställning, utan att mig veterligt vare sig Sverges eller protestantismens historia öfverhufvud har att uppvisa någon särskildt namnkunnig Anders; liksom ock hvarför sjömännens och barnens specielle patron Sankt *Nikolaus* i fornsvensk tid var den näst oftast uppkallade [2]: detta återstår för kulturhistorikern att förklara.

---

[1] Närmast kommo *Guðmundur* med blott 2,135, dvs. 6,9 %, och *Sigurður* med 1,553, dvs. 5 %. Se Sv. landsm. VI, 7, s. 39 f.

[2] Skulle kanske förklaringen härtill vara att söka just däri att han var b a r n e n s skyddspatron?

Hvad nu vidare beträffar antalet af självva *-son*-namnen — icke af deras bärare — så äro de äfven i detta afseende öfverlägsna alla andra namntyper[1]. Jag har för närvarande kännedom om 1,056 olika familjenamn på *-son* (inclusive 26 af typen *Kiellman-Göransson, Ossian-Nilsson* och 3 af typen *Pehrsson-Isaksson*) eller, om man medräknar 74 namn af typen *Anderson-Edenberg* (och dess varianter *von Samson-Himmelstjerna, Nilsson Heden* och *Anderssontesch*), 1,130 stycken, hvari *-son* ingår; dvs. 6,4, resp. 6,8 % af de mig bekanta 16,522 nuvarande svenska familjenamnen. Dock är att märka, det jag vid beräknandet af denna totalsumma låtit hvarje om än så liten stafningsolikhet konstituera ett särskildt namn; detta emedan stafningen ju i fråga om familjenamn spelar en särskildt stor roll, och en *Ljungkvist* eller *Cruce* naturligtvis med största bestämdhet häfda, att de bära ett annat namn än en *Jungquist* eller *Kruse*. En undersökning af hur många rent fonetiskt sedt olika namn vi äga, vore visserligen mycket intressant, men har varit mig omöjlig, dels emedan det är så många namn, om hvilkas rätta uttal jag är antingen oviss eller rentaf i djupaste okunnighet[2], dels ock emedan åtskilliga namn under en och samma stafning inrymma olika uttal[3] och jag till på köpet ofta icke vet, när detta är fallet.[4]

Hvad *-son*-namnens bildningssätt angår, så är först och främst att märka, det de nästan aldrig utgå från vanliga artnamn. Af sådana fall känner jag hittills blott följande tre

---

[1] Om man nämligen bortser från de inemot 1,400 namnen på *-er*, hvilka till sin bildning äro af ytterst olikartad beskaffenhet. Se härom närmare nedan s. 438 f.

[2] Är t. e. *Ge(f)vert* homonymt med *Jä(f)vert* eller att uttala med *ge-* såsom *Geber* o. d.? Är *Schonberg* homonymt med *Skånberg* eller att uttala med *ʃ* såsom *Scholander* o. d.? Äro *Troein, Troeng, Troēng* och *Troin* alla fyra fullt homonyma.

[3] T. e. *Poignant : ponjaŋ* och *poinant, Schram; ʃram* och *skram, Eschelsson : æʃʃəlson* och *æsɧəlson.*

[4] Uttalas t. e. *Schotte* verkligen alltid med *sk-?*

sannolika: *Landtmans(s)on*, *Lotsson* af *lots*[1] och *Ryttersson* af *ryttare*. Hit höra väl ock de något besynnerliga *Djurs(s)on* och *Åkerson*, under det att *Bondesson* och *Borgarson* äro en smula osäkra, ity att *Bonde* förekommer både såsom dopnamn och, än mera kändt, såsom familjenamn, och *Borgarson* skulle kunna tänkas utgå, om ock omtydt, från det i danskan och äldre nysvenskan förekommande dopnamnet *Borger*[2]. Vare det emellertid huru det vill med den etymologiska sidan af saken, så associera sig dock numera alla de nämnda namnen otvunget med nutida artnamn och böra därför i en deskriptiv framställning rätteligen så behandlas.

Däremot är det icke sällsynt att ett *-son*-namns grundord utgöres af ett familjenamn, rörande hvilket fall se s. 422. I den ojämförligt stora hufvudmassan utgöres det dock af ett dopnamn. Bland denna mängd träffas emellertid knappast mer än ett enda fullt säkert exempel på ett kvinnonamns användning som grundord, nämligen *Göthasson*[3] af det unga och ännu sällsynta *Götha*. Säkra förefalla ock *Englasson* och *Estersohn*, men dessa skulle möjligen kunna härstamma från och kanske äfven någonstädes ännu kännas såsom samhöriga med de mansnamn *Engle* — hvaraf väl i alla händelser namnet *Englesson* — och *Estrad*, som åtminstone ännu på 1870-talet förekommo i Skåne och Blekinge[4]. *Bodelson* och *K(j)erstensson* åter höra väl vida sannolikare till de skånsk-blekingska mansnamnen[4] *Bodel* (väl af Botolf) och *Kjersten* 'Kristian' än till kvinnonamnen *Bodil* 'Bothild' och *Kerstin*.

Hvad nu åter de till grund för *-son*-namnen liggande maskulina dopnamnen beträffar, så frapperar det vid första påseende att finna, det icke blott ett af våra vanligaste (dvs. genom mer än 1 % bärare representerade) dopnamn, nämli-

---

[1] Säkerligen icke af det bibliska egennamnet *Lot*.
[2] Se Sv. landsm. VI, 7, s. 27.
[3] Mig meddeladt af fröken V. Olander.
[4] Se Sv. landsm. VI, 7, s. 22.

gen *Teodor* (med drygt 1,2 % representanter), saknar ett *Teodorsson* vid sin sida, utan att äfven ett motsvarande familjenamn saknas till ovanligt många af de rätt gängse (dvs. mellan 0,1 och 1 % utgörande) dopnamnen, nämligen *Emil* med 0,8 à 0,9 %, *Alfred* 0,6—0,7 %, *Ernst* 0,5—0,6 %, *Georg* och *Ferdinand* 0,4—0,5 %, *Julius* 0,3—0,4 %, *Eugen* och *Gottfrid* 0,2—0,3 %, *Fabian, Leopold, Gerhard, Pontus, Kasimir, Charles, Birger, Sebastian, Hampus, Sixten, Eberhard, Patrik, Louis, Artur, Fritiof, Ragnar, Ossian, Malkolm, Gotthard, Evert* och *Konstantin* 0,1—0,2 %, för att nu ej tala om ännu mindre vanliga namn. Men förklaringen är helt enkelt den, att dessa dopnamn samtliga äro jämförelsevis unga [1], under det att våra *-son*-namn, såsom redan ofvan (s. 410 f.) framhållits, äro i det stora hela tillkomna på grundval af ett äldre och folkligare namnskick än öfverklassens från de allra senaste århundradena. Därmed stämmer ock förträffligt, att vi äga en mängd *-son*-namn, som innehålla forntida dopnamn, de där numera antingen helt och hållet eller åtminstone i det närmaste kommit ur bruk såsom sådana, t. e. *Bothwidsson, Falesson, Germundsson, Gislesson, Gullicsson* (af fsv. *Gudhlek*), *Hermodsson, Ingesson, Sanderson, Santesson, Sassarsson, Sivardsson, Sjunnesson, Sonesson, Stenkilsson, Sventesson, Thorvaldsson, Tolfsson, Tollesson, Tuvesson, Törjesson* (af fsv. *Thyrgils* eller ock *Thyrger*), *Wagnsson, Velamsson, Wikingsson, Östensson* m. fl., af hvilka visserligen ett eller annat kan vara ett mycket färskt exempel på fornsvensk »renässans» och sålunda utan beviskraft i fråga om äldre namnskick. Å andra sidan sakna vi naturligtvis icke bland denna massa af *-son*-namn många exempel på bildningar af helt nyss utifrån inlånade eller till och med aldrig — eller endast så att säga i förbi-

---

[1] Äfven *Birger*, som sent lånats från fornsvenskan, under det att samma namns från fornsvensk tid på normalt sätt, dvs. så småningom, fortplantade form *Börje* ligger till grund för det vanliga familjenamnet *Börjes(s)on*.

gående — i svenskan upptagna mansnamn, t. e. *Ajaxson, Amosson, Carolusson, Corfitzson, Ejlertsson, Franksson, Gamalielson, Hillelsson, Jeremiasson, Joabsson, Timotejson* (af engl. *Timothy*, dvs. det bibliska *Timotheus*) o. a. desso likt.

2. *-sen*. Den ursprungligen danska (och sedan äfven dansk-norska) typen *Hansen* är icke såsom typen Andersson en till afledning reducerad gammal sammansättning, utan har alltid för svenskt språkmedvetande tett sig som en tydlig afledning medelst ett familjenamn bildande suffix *-sen* [1], lånadt från danskan (där det uppstått af *søn* 'son' såsom sednare sammansättningsled). Denna typ representeras i mina källor blott af 211 namn (inclusive 6 af typen *Wiel-Hansen*) eller, om man medräknar 3 fall af typen *Hansen-Grut*, 214 namn. Af dessa äro endast ett jämförelsevis obetydligt antal byggda på andra familjenamn (hvarom se s. 422) och så godt som alla öfriga på dopnamn, som äro mer eller mindre gängse först och främst i Danmark (och Norge), men i det stora hela äfven i Sverge. Våra vanligaste *-sen*-namn äro *Hansen, Jensen, Nielsen, Sörensen* och *Jörgensen*, hvilka i 1901 års rikstelefonkatalog dock blott representeras af resp. 19 (dvs. 0,04 % [2] af de omkring 43,000 där upptagna individerna), 15, 14, 13 och 11 bärare och alltså äro i det hela rätt sällsynta. Detta är ju också helt naturligt, eftersom dessa namn väl nästan uteslutande bäras af jämförelsevis sent hit invandrade familjer. Att så är förhållandet, bestyrkes också kraftigt däraf att, såsom vi redan sett, våra vanligaste *-sen*-namn äfven äro Danmarks allra vanligaste [3] (jämte *Petersen* och *Christensen*, som visserligen båda, och i synnerhet det sednare, i Sverge äro rätt sällsynta, men af hvilka det förra ådagalägger sin forna större

[1] Oftast skrifvet *-sen* (under det att däremot *-son* oftast skrifves *-sson*, se s. 407 not 1), t. e. *Mortensen*, stundom *-ssen* eller *-zen*, t. e. *Mårtenssen, Peterzen*, någon gång äfven *-szen*, t. e. *Carlszen;* efter *s* oftast skrifvet (och väl äfven uttaladt) *-en*, t. e. *Larsen*.

[2] Jfr de 1,255 Anderssönerna med sina 2,92 %.

[3] Jfr ofvan s. 408 not 2.

frekvens genom att under formen *Petersén* eller *-zén* vara det vanligaste af våra *sén*-namn, hvarom se nedan under 3).

3. *-sén* [1] uppträder visserligen i minst 231 namn, af hvilka det vanligaste är *Petersén*, i 1901 års rikstelefonkatalog buret af 18 individer; men af detta stora antal namn äro endast 88 i likhet med det nyssnämnda byggda på dopnamn, under det att återstoden ej sällan är en utbildning af andra familjenamn (hvarom se s. 422). Då namnen af typen Petersén nästan alla ha vid sidan af sig namn på *-sen* (eller *-son*), så måste man antaga, att de till stor eller största delen utgöra en ombildning af *-sen*-namn i anslutning till den så vanliga familjenamnstypen på *-én* (t. e. i *Björkén*, *Petrén*, *Wirsén* o. d.), hvarvid särskildt de på *-sén* (t. e. *Forsén* af *Fors*, *Wirsén* af *Virserum*, *Wisén* o. d.) kunna ha varit analogigifvande, så att t. e. efter *Arosén* (af *Aros* 'Västerås'), *Forsén* o. d. sådana namn som *Andersen*, *Nilsen* o. d. ombildats till *Andersén*, *Nilsén* [2] osv., hvarpå efter dessa senares mönster bildats *Carlsén*, *Eriksén* m. m. Möjligen har öfvergången stundom ock förmedlats af latiniserade former på *-enius*, så att t. e. *Clasén* uppkommit af *Clasénius* (såsom *Forssén* af *Forssénius* o. d.) och detta af ett *Clasen* (jfr *Clausen* och *Clason*) genom det förr så vanliga tillfogandet af latinsk ändelse.

4. *-s* [3] förekommer fogadt till dopnamn åtminstone i 74 fall, af hvilka de två vanligaste torde vara *Evers* (med varianterna *Evertz*, *Everz*, *Ewertz* [4], *Ewerz*) och *Peters* (eller *Péters*) med resp. 8 och 7 bärare i rikstelefonkatalogen för år 1901. Dessutom förekommer det ej sällan fogadt till familjenamn

---

[1] Oftast skrifvet så, t. e. *Svensén*, men ofta också *-zén*, t. e. *Jonzén*, stundom *-ssén*, t. e. *Jonssén*, sällan *-séen*, *-cén* eller *-szén*, t. e. *Ohlséen*, *Olcén*, *Nilszén*; efter *s* oftast *-en*, t. e. *Andersén*.

[2] Jfr ombildningen af *Peterson* och *Åkesson* till *Petersòon* och *Åkessoon* efter *Sevòn* o. d.

[3] Äfven skrifvet *z*, t. e. *Henrikz* jämte *Henriks*.

[4] Genom folketymologisk anslutning till *Edvard* äfven skrifvet *Edwertz*, ehuru uppkommet af namnet *Evert*, kortform af *Eberhard*.

(hvarom se s. 422). De nu ifrågakommande dopnamnen äro nästan alla ursprungligen tyska, t. e. i *Gerdts* (*Gertz, Giertz, Gjerts, Gjertz, Gjers*), *Hennings, Sivertz* (*Siverz, v. Sivers, Sievers, Siewers, Siewertz, Siwertz, Siwers*) o. d., liksom typen i sin helhet är ursprungligen tysk, utgörande genitiven af dopnamn, »patronymiskt» använda, så att t. e. *Peters, Martins* osv. med ellips af 'son' betyda 'Peters', resp. 'Martins son', liksom fallet är med den latinsk genitiv uppvisande typen *Petri* (*Martini* osv., se nedan under 5). Emellertid förekomma äfven *-s*-bildningar af rent nordiska dopnamn, t. e. *Arwids, Carls, Fritiofs, Haralds, Ingers* (af det sällsynta *Inger*, väl samma namn som det fsv. *Inger*), *Holgers, Torkels*. Särskildt produktiv tycks dock denna typ ej vara.

5. *-i* [1], som sagdt af latinskt ursprung, har jag funnit i 27 fall fogadt utan vidare till ett svenskt dopnamn, i 11 fall åter ersättande dopnamnets (ursprungligen latinska) ändelse *-us*. Det vanligaste namnet af förra slaget torde vara *Pauli* och af det sednare *Petri* med resp. 3 och 6 bärare i rikstelefonkatalogen för 1901, alltså i det hela mycket sällsynta. Det förtjänar påpekas, att denna mycket gamla namntyp ända in i senaste tid varit i viss mån produktiv, ity att *-i*-bildningar finnas ej blott till sådana dopnamn som i latin och eventuellt äfven i svenskan ändas på *-us*, t. e. *Augustini, Erici, Jacobi* (*Iacobi, Jacoby*), *Martini*, resp. *Alexii, Erasmi* (*Erasmie*), *Magni, Olai*, utan äfven till andra, t. e. *Adami* (*Adamy*), *Antoni* [2], *Danieli, Michaeli* (*Michaëli*), *Timoni*. Ja man finner så rent olatinska bildningar som *Carli* (*Carly;* jämte *Caroli*), *Gunnari, Hansi*, hvilka dock etymologiskt sedt tvifvelsutan väsentligen bero på lån från finska dopnamn (jfr fi. *Kunnari* Gunnar o. d.).

[1] Stundom skrifvet *-ie, -ii, -ij* eller *-y*, t. e. *Paulie, Gabrielii, Paulij, Jacoby*.

[2] Icke *Antonii*, hvilket visar, att ej det lat. *Antonius*, utan det sv. *Anton* ligger till grund.

— Undantagsvis kan *-i* fogas äfven till familjenamn, hvarom se s. 422 f.

Om sällsyntare fall af familjenamnsbildning på grundval af dopnamn se § 59.

§ 58. **Bildningar af familjenamn.**

Familjenamnsbildning på grundval af redan befintliga familjenamn äger visserligen oftast rum förmedelst sammansättning, men äfven medelst användande af affixer, vare sig pre- eller suffixer.

1. Det förstnämnda bildningssättet, sammansättningen — hvars ortografiska uttryck vanligen är ett bindestreck, t. e. *Key-Åberg*, någon gång utelämnadt, t. e. *Schmiedt Svensson*, *Nilson Manby* (*Montd'Or*[1] *Norderling*[1]), under det att sammanskrifning är ytterst sällsynt, t. e. *Anders(s)ontesch*[2] (jfr *Tesch*) — kommer oss här egentligen icke vid. Dock må i förbigående nämnas följande.

Frånsedt 32 fall af typerna *Finne v. Melsted*, *Munck af Rosenschiöld*[1] och *Berg de Lindhe* känner jag 216 »dubbelnamn», däri åtminstone ena leden är ett familjenamn. Att den andra då är ett dopnamn förekommer blott i 6 fall: *Adrian-Nilsson*, *Christer-Nilsson*, *Hakon-Petterson*, *Ossian-Nilsson*, *Sven-Nilsson* och *Tarras-Wahlberg*[3]. Af de återstående 210, som utgöras af två förbundna familjenamn, innehålla ej mindre än 107 ett *-son-* eller (sällan) ett *-sen*-namn såsom åtminstone ena leden. Ett *-son*-namn i båda lederna förekommer i 3 fall: *Pehrsson-Isaksson*, *Petersson-Stureson* och *Svensson-Arvidsson*; ensamt såsom sednare led i 21 fall, t. e. *Eidem-Andersson*, och ensamt som förra led i 74 fall, t. e. *Peterson-Berger*. Ett *-sen*-namn som sednare led träffas i 6 fall, t. e. *Lindberg-Larsen*, och som förra led i 3 fall, t. e. *Nielsen-*

[1] Icke nu i bruk utanför nämnda sammansättning.

[2] Enda mig bekanta exempel.

[3] *Helén-Johansson* innehåller icke det kvinnliga dopnamnet, utan familjenamnet *Helén*.

Urdahl[1]. Såsom exempel på de öfriga 103 namnen må anföras *Beck-Friis*, det vanligaste af alla dubbelnamnen, men dock blott representeradt af 11 individer i rikstelefonkatalogen 1901; vidare *Bager-Sjögren, Cederqvist-Cederberg, Christie-Linde, Hemming-Sjöberg, Trolle-Bonde*. Stundom saknas numera ena leden såsom ensamt namn, t. e. förra leden i *Fersen-Gyldenstolpe, v. Lantingshausen v. Höpken, Mittag-Leffler, Moltke-Huitfeldt* och sednare leden i *Hyltén-Cavallius, Juhlin-Dannfelt, Montgomery-Cederhielm*.

2. De ifrågavarande prefixerna äro till antalet fem: det talrikt representerade *von*, det rätt vanliga *af*, det sällsynta *de* och de mycket sällsynta *van* och *mac*. Vi vända oss nu till hvart och ett af dem i sänder.

a) De svenska familjenamn som börja med det från tyskan lånade *von*[2] — som i något lägre stilarter ofta utelämnas, så att man t. e. säger »Schéele» i stället för »von Schéele» osv. — äro, frånsedt 4 fall af typen *von der Lancken* och 16 af typen *Vult von Steijern* (*Staël von Holstein, Berg von Linde* m. m.), till antalet 215. Af dessa äro 95 bildade medelst prefigering af *von* till gängse familjenamn, vanligen af tysk börd, t. e. *Bahr, Braun, Döbeln, Friesen, Möller, Schéele*, men äfven stundom af rent svensk, t. e. *Andersson, Axelson, Malmborg, Törne*. De vanligaste af våra *von*-namn torde, om man får sluta af rikstelefonkatalogen 1901, vara *v. Essen, v. Rosen, v. Platen, v. Post* och *v. Sydow* med resp. 18, 16, 12, 11 och 11 representanter i nämnda urkund. De äro alltså tvifvelsutan i det hela rätt sällsynta liksom i allmänhet våra adliga namn, till hvilka ju ock större delen af dem hör. Den längre prefixformen *von der* förekommer lagd till ett namn, som äfven utan detta tillägg är i bruk, blott i det enda fallet *von der Luft*.

[1] *-sen* i båda lederna träffas enligt meddelande av Hoppe i *Nielsen-Tygesen* [not vid korrekturläsningen].

[2] I skrift mycket ofta förkortadt till *v*.

b) Prefigeradt *af*, den svenska efterbildningen och öfversättningen af nyssnämnda *von*, förekommer, frånsedt 14 fall af typen *Lind af Hageby* (*Munck af Rosenschiöld*, *Palander af Vega* m. m.) i det hela uti 50 svenska familjenamn, af hvilka 38 utgöras af andra nu gängse familjenamn och prefigeradt *af*, t. e. *af Kullberg*, *af Malmborg*, *af Nordin*, *af Petersens*, *af Wirsén* osv., de flesta af svenskt skaplynne, men alla mycket sällsynta att döma af rikstelefonkatalogen 1901, där intet af dem har mer än ett par tre representanter.

c) Det ursprungligen franska och, ehuru här med ursprungligen helt olika betydelse, nederländska *de* [1] uppträder, frånsedt ett par fall af typen *Berg de Lindhe*, framför äfven annars gängse svenska familjenamn blott i 13 fall, t. e. *de Berg*, *de Falsen*, *de Fre(e)se*, *de Fries*, *de Signeul*, *de Wahl*. Dessa namn äro samtliga svagt representerade.

d) Det ursprungligen nederländska *van* (motsvarande det tyska *von*), som i det hela träffas blott 5, eller om man medräknar de 3 fallen af *van der*, 8 gånger, förekommer prefigeradt namnet *Aller* samt i förbindelse med följande *der* före *Hage* och *Hagen* [2]. Det med *van der* synonyma, äfvenledes nederländska *ter* [3] förekommer framför ett äfven isoleradt förefintligt svenskt familjenamn blott i det enda fallet *Ter Borch*.

e) Det ursprungligen skotska (gäliska) *mac* 'son', som öfverhufvud blott förekommer i 8 svenska familjenamn, träffas prefigeradt i 2 fall: *Mac Berlin* och *Mac Key*.

3) De här ifrågakommande suffixerna äro dels de från dopnamnsbildningarna redan kända *-son*, *-sen*, *-sén*, *-s* och *-i*, dels det för familjenamnen specifika *-er* med biformerna *-ner* och *-ler*. Jag tar därför först i betraktande detta sistnämnda fall.

a) Visserligen har jag antecknade ej mindre än omkring

---

[1] I fra. med betydelsen 'af, från', i nederl. 'den'.

[2] I dels *van der Hagen*, dels *Van der Hagen*.

[3] Af *te der* = ty. *zur* af *zu der*.

155 sådana familjenamn på *-er* jämte 57 på *-ner* och 10 på *-ler*, som endast genom nämnda ändelsers tillvaro skilja sig från andra förefintliga familjenamn, men endast i ungefär 55 af dessa omkring 220 fall tror jag, att man kan erkänna *-r*-formen vara ett verkligt afledningssuffix, dvs. att den sålunda utvidgade familjenamnsformen otvunget associeras med det kortare namnet. Detta torde nämligen först och främst aldrig vara fallet med bildningarna på *-ner* och *-ler*, så att t. e. *Forssner* (*Hellner* osv.) och *Sundler* skulle associeras med *Forss* (*Hell*), resp. *Sund*. Detsamma gäller nog ock de tvåstafviga namnen på *-er* såsom *Asker*, *Berger*, *Hvasser*, *Klercker*, *Linder*, *Schücker*, *Trygger*, hvilka säkerligen ej kännas såsom samhöriga med resp. *Ask*, *Berg* osv.[1] Däremot är *-er* verkligen af suffixal natur i trestafviga namn, dock väl med undantag af de på *-lander* och *-linder*, t. e. *Erlander*, *Helander*, *Olander* eller *Collinder*, *Nordlinder*, *Sjölinder*, som nog icke uppfattas såsom några modifikationer af familjenamnen *Erland*, *Heland* osv., resp. *Collind* osv., detta väl icke ens i sådana fall, där man kan förmoda, att ett etymologiskt sammanhang existerar, t. e. så att *Olander* en gång bildats af *Oland* (ursprungligen det uppländska häradsnamnet?) och kanske omvändt *Collind* af *Collinder* genom s. k. subtraktiv analogibildning; se vidare s. 432, resp. 437.

Känslan af verkligt sammanhang i öfriga fall (eller åtminstone ett flertal af dem) har väl sitt förnämsta stöd i det, åtminstone inom den personligt intresserade familjen, befintliga medvetandet om att t. e. *Alströmer*, *Ekströmer*, *Hagströmer*, *Lidströmer* och *Sandströmer* äro vid respektive familjers adlande uppkomna förändringar af *Alström*, resp. *Ekström* osv. Detta faktum har nog i vida kretsar gifvit upphof åt den känslan, att t. e. äfven *Lindberger*, *-holmer*, *-qvister*, *-stamer* o. d. äro »noblare» biformer till *Lindberg* osv.

Den vanligaste typen bland dessa *-er*-namn är den på

[1] Möjligtvis med något enda undantag, t. e. *Pfeiffer* : *Pfeiff*?

-berger med 24 af mig kända fall: *Ahl-*, *Alm-*, *Arn-*, *Ax-*, *Dahl-*, *Fri-*, *Frö-*, *Grön-*, *Hag-*, *Holm-*, *Häll-*, *Kull-*, *Kyhl-*, *Lind-*, *Lund-*, *Med-*, *Mo-*, *Nord-*, *Ny-*, *Sjö-*, *Ström-*, *Ståhl-*, *Wall-* och *Åberger*. Därnäst kommer *-strömer* med 12 fall, nämligen utom de fem nyss nämnda adliga ätterna äfven *Bring-* [1], *Eng-*, *Hell-*, *Häll-*, *Ljung-*, *Ny-* och *Öhrströmer*. Svagt representerade äro öfriga typer, som äro: *-qvister* i *Lind-*, *Lund-* och *Wallqvister* (de två förra äfven skrifna *-quister*), *-marker* i *Jung-*, *Ljung-* och *Lundmarker*, *-heimer* i *Dal-* och *Mannheimer*, *-holmer* i *Lind-* och *Sjöholmer* samt de hvardera blott af ett namn representerade *Dahlgrener* [2], *Friedleiffer*, *Lindstamer*, *Lybecker*, *Löwener*, *Moliner* [3], *Nordlinger* och *Vogeler*.

b) *-son* fogadt till familjenamn förekommer i 104 af mig kända fall, af hvilka icke mindre än 30 utgöras af utbildningar af namn på *-man*, t. e. *Kinmanson*, *Ödmansson*. Exempel på andra typer äro *Ahlgrensson*, *Bergson*, *Bendixson*, *Grandins(s)on*, *Linders(s)on*, *Olaison* och *Sundvalls(s)on*.

c) *-sen* med motsvarande användning uppträder i minst 25 fall, t. e. *Anchersen*, *Andrésen*, *Boyesen*, *Hjertzen* [4], *Schermansen*.

d) *-sén* på samma sätt användt är mig bekant i minst 40 fall, t. e. *Ankarsén*, *Bergersén*, *Kullsén* eller *Kullzén* [5].

e) *-s* förekommer åtminstone i mer än 30 fall, oftast näst efter *r*, t. e. *Adlers* eller *Adlerz* [6]. Andra exempel äro *Hennigs* (*Hennix*), *Jennings*, *Lorichs*, *Petersens* eller *-zéns* och *Andrésenz* [6]. Jfr och *af Ugglas* vid sidan af *Uggla*.

f) *-i* såsom dylikt tillägg har jag visserligen antecknadt i omkring 20 fall, men af dessa torde endast de på *-éni*, t. e.

---

[1] Meddeladt af fröken V. Olander.

[2] Omnämndt af TAMM, *Om avledningsändelser hos sv. substantiv*, s. 49.

[3] Kanske ock *Lundinner* hör hit trots stafningen med *nn*.

[4] Jfr s. 415 not 1.

[5] Jfr s. 416 not 1.

[6] Jfr s. 416 not 3.

Olséni, på *-ini*, t. e. *Ahliny*[1], *Bladini*, *Collini*, *Molinie*[1], och på *-elli*, t. e. *Bruzelli* (till *Brusell*), *Casselli*, *Petrelli*, kännas såsom samhöriga med familjenamn på resp. *-én*, *-in* och *-ell*. Däremot kännes tvifvelsutan icke ett sådant sammanhang i fråga om t. e. *Arpi*, *Bolli*, *Flory*[1] o. d. vid sidan av *Arp*, *Boll*, *Flor* osv.

Visserligen förekommer äfven *-en* fogadt till kortare familjenamn, t. e. i *Lind-en*, *Nord-en*, *Ros-en*, eller med samtidigt prefigeradt, *von* t. e. *v. Berg-en*, *v. Franck-en*, *v. Fries-en*, men äger icke suffixal natur, enär något semologiskt sammanhang mellan det längre och det kortare namnet näppeligen kännes. Om andra sällsynta och till sin semologiska natur tvifvelaktiga typer se § 59.

§ 59. **Bildningar af ortnamn (och andra ord).**

Hithörande familjenamnsbildningar komma till stånd uteslutande förmedelst suffixer, af hvilka en del, såsom t. e. *-berg*, *-man*, *-ström*, i form nära öfverensstämma med och vanligen äfven etymologiskt utgått från gängse nysvenska ord, andra åter såsom *-én*, *-ell*, *-ander* äro af annan art. De fogas antingen till ortnamnet oförändradt, t. e. *Ny-ström* från *Ny* (socken) och *Nor-een* från *Nor*(s socken), eller vida oftare med stark stympning af detta. Därvid behålles då oftast en större eller mindre del af ortnamnets början, t. e. *Sandberg* från *Sand*hem, *Åberg* från *Å*hus, *Forsberg* från *Fors*vik, resp. *Ekman* från *Ek*ebyborna och *Hellström* från dels *Helle*fors, dels *Helg*sätra. Men äfven ortnamnets slut kan användas såsom familjenamnsstomme, t. e. *Sjöström* från Svärd*sjö* (jämte *Svärdström* från samma ort)[2]. Emellertid är detta sammanhang för de flesta obekant eller omedvetet, hvarför trots bildningssättets ymniga och regelbundna användning här ej kan

[1] Jfr s. 417 not 1.

[2] Jfr hurusom af *mjuka tjänare* blifvit dels *mjukis*, dels *tjänis* m. m. d.; se ofvan s. 401.

bli tal om någon egentlig böjning af ortnamn, ledande till familjenamn. Snarare associera sig för flertalet af nutida svenskar de hithörande familjenamnen direkt med de ord, som, sedan ortnamnen på ofvan angifna sätt stympats, nu förefalla ingå såsom första led i familjenamnen, t. e. förnamn såsom i *Bengts-*, *Carl(e)-* och *Karlberg*, familjenamn såsom i *Adler-*, *Bratt-* och *Da(h)lberg*, djurnamn såsom i *Biörn-*, *Bjur-*[1], *Duf(ven)-* och *Falk(en)berg* samt framför allt växtnamn såsom i *Ceder-*, *Lager-*, *Palm-* och *Wideberg* eller andra »naturnamn» såsom i *Fors-*, *Holm-*, *Sjö-*, *Sund-*, *Å-* och *Öberg* eller *Berg-*, *Eng-* (dvs. *äng*), *Hell-* (dvs. *häll*), *Lund-*, *Sand-* och *Skogström*. Då våra inhemska trädnamn, särskildt de »ädlare», ovanligt ofta uppträda såsom första led i hithörande familjenamn, t. e. *A(h)l-*, *Alm-*, *Ap(p)el-*, *Ask(en-* eller *Asker-)*, *Asp(en)-*, *Björk-*, *Ek(e* eller *Eken-)*, *En(e)-*, *Fur-*, *Gran-*, *Hassel-*, *Hägg-*, *Lind(e-* eller *Linder-)*, *Lönn(er)-*, *Rönn-* och *Tallberg*, så beror detta helt enkelt därpå, att dessa af naturliga skäl så ofta ingå i våra ortnamn (jfr *Al-*, *Alm-*, *Apel-*, *Aske-*, *Aspetorp* osv.).

Jag ordnar i det följande de ifrågakommande suffixerna efter aftagande frekvens:

1. Suffixer som i form väsentligen öfverensstämma med nysvenska ord:

-berg[2] känner jag från 861 familjenamn, af hvilka dock naturligtvis många etymologiskt sedt utgå från annat språkmaterial än ortnamnsbeståndsdelar, en anmärkning som för öfrigt äfven gäller de följande namntyperna. Vanligast af dem alla är *Lundberg*, som i rikstelefonkatalogen för 1901 har 126 bärare[3]. Därnäst kommer enligt samma källa *Sandberg* med

---

[1] Jfr fsv. *biur* 'bäfver'.

[2] I många [i E. och A. Noreens *Svenska familjenamn*, s. 106, står genom tryckfel 10 i stället för 36] fall skrifvet *-bergh*, t. e. *Enbergh*, sällan *-bärj*, *-bärg* eller *-berij*, t. e. *Hålmbärj*, *Sundbärg*, *Stenberij*.

[3] Jag frånser härvid de olika stafningssätten. Detsamma gäller mina följande sifferuppgifter, såvida ej annat särskildt auges.

113 individer, så *Lindberg* 101, *Sjöberg* 83, *Sundberg* 76, *Holmberg* 73, *Åberg* 68, *Forsberg* 67, *Söderberg* 59, *Nyberg* 47, *Hallberg* 44, *Hedberg* 43, *Ljungberg* 42 och *Dahlberg* 40 (hvaribland blott en enda *Dalberg!*).

-man [1] förekommer i åtminstone 678 namn. Det vanligaste är *Bergman* med 93 bärare i rikstfk.[2] Så kommer på långt afstånd *Ekman* med 48, *Öhman* 43, *Björkman* 41 och *Boman* 39.

-ström [3] i 567 namn, af hvilka *Bergström* med sina 114 bärare kommer främst. Så följa *Lindström* med 87, *Nordström* 77, *Engström* 67, *Nyström* 58, *Wikström* 57, *Hellström* 55, *Åström* 52, *Lundström* 50, *Sundström* 48, *Ahlström* 48, *Ekström* 46, *Wahlström* 46, *Söderström* 44 och *Holmström* 40. Vi se alltså, att ehuru det finns 111 namn mer på *-man* än på *-ström*, bäras dock de sednare af mycket fler individer, dvs. ha trots mycket mindre antal vida större frekvens.

-qvist [4], 399 fall. Vanligast äro *Lindqvist* och *Lundqvist* med resp. 95 och 93 fall. Så komma på långt afstånd *Blomqvist* 50, *Almqvist* 47, *Bergqvist* 47 och *Holmqvist* 36.

-gren [5], 354 fall. Vanligast äro *Lundgren* 112, *Lindgren* 104, *Berggren* 66, *Sjögren* 58, *Löfgren* 54, *Ljunggren* 41, *Dahlgren* 41 och *Kjellgren* 35.

-lund [6], 233 fall, af hvilka dock ett och annat icke ety-

---

[1] Mycket ofta (nämligen i 103 namn) skrifvet *-mann*, vanligen på grund af tyskt ursprung, t. e. *Erdmann*, *Seligmann*, men äfven annars, t. e. *Nymann*, *Östermann*.

[2] Då alla mina frekvenssiffror bero på denna källa, så underlåter jag i det följande att för hvarje gång citera densamma.

[3] Skrifvet *-sström* i *Hedesström*.

[4] Mycket ofta (121 fall) skrifvet *-quist*, t. e. *Almquist*, rätt ofta (37 fall) äfven *-kvist*, t. e. *Almkvist*, sällan *-qvisth*, *-quisth*, *-qwist*, t. e. *Rönnqvisth*, *Liljequisth*, *Almqwist*.

[5] Stundom skrifvet *-grén*, t. e. *Lindegrén*, sällan *-gréen*, t. e. *Sjögréen*, mycket sällan *-green* eller *-grehn*, t. e. *Sjögreen*, *Lagergrehn*.

[6] Stundom skrifvet *-lundh*, t. e. *Eklundh*. Enastående är väl *-lünd* i *Eklünd*.

mologiskt sedt innehålla »sammansättningsleden» *-lund*, utan »suffixet» *-und*, t. e. *Wahlund* af *Val-unda*[1]. Vanligast äro *Eklund* 59 (jämte 37 *Ekelund*), *Berglund* 52, *Björklund* 49 och *Hedlund* 39.

-feldt[2], 189 fall, af hvilka dock synnerligen många ej utgått från ortnamn. Vanligast äro *Nordenfeldt* och *Westfeldt*, som dock uppvisa blott 10, resp. 7 representanter. Dessa namn ha således trots sitt stora antal en synnerligen ringa frekvens.

-dahl[3], 179 fall. Vanligast är *Lindahl* 43, hvarefter på långt afstånd följa *Lundahl* 16 och *Liljedahl* 15.

-vall[4], 170 fall. Vanligast äro *Lindvall* 22 och *Grönvall* 20.

-borg[5], 168 fall, som dock jämförelsevis sällan utgått från ortnamn. Vanligt är *Lundborg* 13, alla andra sällsynta, hvadan dessa talrika namn ha en ytterst ringa frekvens.

-holm, 160 fall. Vanligast är *Lindholm* 27 och därnäst, men på rätt stort afstånd *Söderholm* 13 och *Lundholm* 12.

-mark[6], 154 fall. Vanligast är *Lundmark* 15.

-beck[7], 146 fall. Vanligast är *Stenbeck* 18.

-sten[8], 145 fall. Vanligast äro *Wennersten* (*Vennersten*) och *Hofsten*, dock blott med 10, resp. 8 representanter.

---

[1] Ett likartadt förhållande äger i ännu högre grad rum vid många af de följande typerna, churuväl jag ej ansett nödigt att här afsöndra dessa fall.

[2] Mycket ofta (73 fall) skrifvet *-felt*, t. e. *Ahnfelt*, sällan *-fält* eller *feld*, t. e. *Anfält*, *Rosenfeld*. Enastående hvart för sig äro väl *Ceder-fellt*, *Hög-fällt*, *Nord-felth*, *Näs-fäldt*, *Sönner-feldth*.

[3] Ofta skrifvet *-dal*, t. e. *Lindal*. Enastående är väl *-daal* i *Stoopendaal*.

[4] Mycket ofta (60 fall) skrifvet *-wall*, t. e. *Grönwall*, sällan *-val*, t. e. *Roosval* (*De Laval*).

[5] Någon gång skrifvet *-borgh*, t. e. *Cederborgh*.

[6] Rätt ofta skrifvet *-marck*, t. e. *Ekmarck*. Enastående äro *Bergmarkh* och *Ca-march*.

[7] Mycket ofta (65 fall) skrifvet *-bäck*, t. e. *Stenbäck*, sällan *-bæck* eller *-bech*, t. e. *Forssbæck*, *Örbech*. Enastående är *Gollen-bek*.

[8] Ofta skrifvet *-stén*, t. e. *Lindstén*, sällan *-stéen* eller *-steen*, t. e. *Wallenstéen*, *-steen*.

-*bom* [1], 133 fall. Vanligast äro *Ahlbom* 10, *Ekbom*, *Lindbom*, *Lundbom* hvartdera 8.

-*blad* [2], 118 fall. Vanligast äro *Lundblad* 24 och *Lindblad* 20.

-*strand* [3], 113 fall. Vanligast är *Sjöstrand* 17, därnäst *Bergstrand* 14 och *Ekstrand* 13.

-*löf* [4], 88 fall. Vanligast *Lagerlöf* 10, *Nordlöf* 7, *Eklöf* 6 och *Dahllöf* 5.

-*blom*, 69 fall. Vanligast är *Lindblom* 34, hvarefter på långt afstånd följa *Åkerblom* 17 och *Sjöblom* 12.

De följande, jämförelsevis sällsynta namntyperna basera sig mera sällan på ortnamn, ofta däremot på adliga sköldemärken, vapen, sigill o. d. samt däri ingående ingredienser:

-*sköld* [5], 65 fall. Vanligast äro *Reutersköld* 12, *Nordensköld* 8 och *Hammarsköld* 6.

-*roth* [6], 58 fall, t. e. *Lindroth*, *Vinroth*.

-*crantz* [7], 56 fall, t. e. *Fahlcrantz*, *Palmcrantz*.

-*hjelm* [8], 52 fall, t. e. *Åkerhjelm* med ej mindre än 17 bärare i rikstfk.

-*lind* [9], 51 fall, t. e. *Wretlind*, *Åkerlind*.

-*gård* [10], 47 fall, t. e. *Wingård*, *Östergård*.

---

[1] Stundom skrifvet -*bohm*, t. e. *Lundbohm*.

[2] Stundom skrifvet -*bladh*, t. e. *Törnebladh*.

[3] Skrifvet -*strandh* i *Ekstrandh* och *Nordstrandh*.

[4] Rätt ofta skrifvet -*löw*, t. e. *Lindelöw*. Enastående äro *Ek-löv* och *Eke-lööw*.

[5] Rätt ofta skrifvet -*skiöld* eller -*skjöld*, t. e. *Hammarskiöld*, *Hammarskjöld*, sällan -*sch(i)öld*, t. e. *Rudenschöld*, *Cederschiöld*.

[6] Ej sällan skrifvet -*rot*, t. e. *Hasselrot*.

[7] Ofta skrifvet -*krantz*, t. e. *Hultkrantz*, sällan -*krans* eller -*cranz*, t. e. *Winkrans*, *Wimmercranz*. Enastående är *Oden-crants*.

[8] Nästan halfva antalet af dessa namn skrifves -*hielm*, t. e. *Åkerhielm*.

[9] Stundom skrifvet -*lindh*, t. e. *Åkerlindh*.

[10] Ofta skrifvet -*gaard*, t. e. *Övergaard*, och ej sällan -*gårdh*, t. e. *Ågårdh*. Enastående är *Öde-gaardh*.

-stierna[1], 44 fall, t. e. *Oxenstierna, Palmstierna.*

-fors[2], 42 fall, t. e. *Lidfors, Liljefors, Lindfors.*

-stam, 36 fall, t. e. *Edelstam, Heidenstam.*

-skog[3], 34 fall, t. e. *Lindskog* med ej mindre än 19 bärare i rikstfk.

-land[4], 33 fall, t. e. *Heland, Wikland.*

-by[5], 31 fall, t. e. *Norrby, Sundby.*

-svärd[6], 28 fall, t. e. *Ehrensvärd, Gyllensvärd, Möllersvärd.*

-crona[7], 19 fall, t. e. *Olivecrona, Sjöcrona.*

-sjö[8], 19 fall, t. e. *Dalsjö, Malmsjö.*

-stad, 17 fall, t. e. *Fjæstad, Ridderstad.*

-vik[9], 16 fall, t. e. *Lundvik, Wettervik.*

-stråle[10], 13 fall, t. e. *Lagerstråle, Lilliestråle.*

-ö[11], 13 fall, t. e. *Bergö, Sandö.*

-brand, 12 fall, t. e. *Hildebrand, Skjöldebrand.*

-hell[12], 12 fall, t. e. *Eckhell, Forsshell.*

-stolpe, 12 fall, t. e. *Gyllenstolpe, Silfverstolpe.*

-hult[13], 11 fall, t. e. *Lindhult, Renhult.*

---

[1] Nästan hälften af dessa namn skrifvas *-stjerna*, t. e. *Björnstjerna.* Enastående är *Wallen-stjärna.*

[2] Stundom skrifvet *-forss*, t. e. *Lidforss.*

[3] Sällan skrifvet *-skoug* eller *-schoug*, t. e. *Areskoug, Areschoug.* Enastående äro väl hvart för sig *Are-skogh, Heden-skough* och *Löfven-skoog.*

[4] Enastående är skrifningen *Er-landh.*

[5] Ej sällan skrifvet *-bye*, t. e. *Mellbye.*

[6] Ofta skrifvet *-swärd*, t. e. *Reutersward.*

[7] Stundom skrifvet *-krona*, t. e. *Siökrona.*

[8] Någon gång skrifvet *-sioe* eller *-sjoe*, t. e. *Cronsioe, Wensjoe.* Enastående äro *Cron-siœ, (Jönsson-)Rö-siö* och *Linde-sjöö.*

[9] Stundom *-wik*, t. e. *Dellwik.* Enastående äro *Alm-vyk* och von *Rijs-wijk.*

[10] Stundom *-stråhle*, t. e. *Ridderstråhle.*

[11] Stundom *-öe* eller *-öö*, t. e. *Strömsöe, Bergöö.*

[12] Ofta *-häll*, t. e. *Berghäll*, sällan *-héll*, t. e. *Eckhéll.* Enastående är *Fors-hœll.*

[13] Enastående är skrifningen *Ren-huldt.*

-ros, 11 fall, t. e. *Liljeros, Lindros.*

-brandt[1], 10 fall, t. e. *Ahlbrandt, Åbrandt.*

-hammar, 9 fall, t. e. *Gyllenhammar, Stenhammar.*

-bjelke[2], 7 fall, t. e. *Lagerbjelke, Ridderbjelke.*

-horn, 7 fall, t. e. *Ekehorn, Jägerhorn.*

-ness[3], 7 fall, t. e. *Furness, Westness.*

-svan[4], 7 fall, t. e. *Nordensvan, Silfversvan.*

-björn, 6 fall, t. e. *Crusebjörn, Lilljebjörn.*

-brink, 6 fall, t. e. *Åbrink, Åsbrink.*

-fjell[5], 6 fall, t. e. *Blanckenfjell, Nordfjell.*

-frid[6], 6 fall, t. e. *Gottfrid, Wahlfrid.*

-hufvud[7], 6 fall, t. e. *Oxehufvud, Svinhufvud.*

-klou[8] (att utläsa *-klo*), 6 fall, t. e. *Djurklou, Fogelklou.*

-malm, 6 fall, t, e. *Lennmalm, Nordenmalm.*

-mo, 6 fall, t. e. *Lundemo, Vallmo (Wallmo).*

-rud[9], 6 fall, t. e. *Amundrud, Fiulsrud.*

-toft[10], 6 fall, t. e. *Appeltoft, Rytoft.*

-torp, 6 fall, t. e. *Karstorp, Tollstorp.*

-ås[11], 6 fall, t. e. *Löfås, Tallås.*

-foth[12], 5 fall, t. e. *Barfoth, Quarfoth.*

-sparre, 5 fall, t. e. *Silfversparre, Ulfsparre.*

---

[1] Skrifvet *-brant* i *Nordbrant* och *Wolfbrant.*

[2] Skrifvet *-bielke* i *Adlerbielke* och *Lagerbielke.*

[3] Enastående äro hvar för sig *Bjerk-nes, Gun-näs, Stave-næs* och *Told-näss.*

[4] Skrifvet *-svaan* i *Gyllensvaan* och *v. Otter-Gyllensvaan.* Enastående är *Norden-swan.*

[5] Enastående äro skrifningarna *Thur-fjeld* och *Turd-fjæll.*

[6] Enastående är *Sig-fried.*

[7] Enastående är *Oxe-hufwud.*

[8] Enastående äro *Björn-klo* och *Otter-clou,*

[9] Enastående är *Torgers-ruud.*

[10] Skrifvet *-tofft* i *Appeltofft* och *Gammeltofft.*

[11] Skrifvet *-aas* i *Hugaas* och *Rypaas.*

[12] Enastående äro *Qvar-fodt* och *Qvar-fott.*

-bo[1], 4 fall, t. e. *Rambo, Tambo.*
-grund, 4 fall, t. e. *Stengrund, Wettergrund.*
-hall, 4 fall, t. e. *Rosenhall, Wetterhall.*
-hamn, 4 fall, t. e. *Kronhamn, Lagerhamn.*
-palm, 4 fall, t. e. *Cederpalm, Söderpalm.*
-ståhl, 4 fall, t. e. *Björnståhl, Westerståhl.*
-bock i *Mühlenbock, Steenbock* och *Stenbock.*
-eld i *Fineld, Tjerneld* och *Tuneld.*
-flycht, -flykt i *Leijonflycht, Rosenflykt, Starenflycht.*
-granat i *Ehrengranat, Stierngranat, Stjerngranat.*
-hem i *Arnhem, Bergenhem, Falhem.*
-hjerta, -hierta i *Mannerhjerta, Ridderhjerta, Sabelhierta.*
-knecht i *Schildknecht, Schuknecht, Seinknecht.*
-korn i *Brieskorn, Fiebelkorn, Haberkorn.*
-loo, -lou i *Ankarloo, Ankarlou, Planting-Bergloo.*
-spetz, -spets i *Gyllenspetz, Stjernspets, Stjernspetz.*
-stock i *Klopstock, Rosenstock, Weinstock.*
-sund i *Carlsund, Hellsund, Torgersund.*
-ulf i *Kjerulf, Kjerrulf, Torulf.*
-ankar, -anckar i *Nordenankar, Nordenanckar.*
-buske i *Ehnebuske, Enebuske.*
-båga i *Gyllenbåga, Planting-Gyllenbåga.*
-gast i *Kortegast, Wollgast.*
-hus i *Enhus, Stockhus.*
-kro(o)k i *Gyllenkrok, -krook.*
-nagel i *Hollnagel, Kobbernagel.*
-ra(h)m i *Gyllenram, -rahm.*
-sch(i)ön i *Butenschön, Engelschiön.*
-stubbe i *Ekestubbe, Andersson-Ekestubbe.*
-t(h)orn i *Hageltorn, -thorn.*
-tvist, -twist i *Rosentvist, -twist.*
Exempel på endast i enstaka fall förekommande efter-

[1] Enastående är *Har-boe.*

leder af ifrågavarande slag äro: *Lind-arm, Wild-bagge, Sten-biht, Wingen-blixt, Gyllen-båge* (jfr *-båga* s. 430), *von Ut-fall, Wahl-fisk, Fröjd-full, Gyllen-gahm, Heden-gran, Nor-den-haag, Stål-hand, Stål-handske, Stål-hane, Leijon-hud, Sten-hård, Lillie-höök, Carl-jude, Renne-kamp, Berg-klint, Sten-kula, Herings-lake, Zetter-ljung, Silfver-låås, Bur-mester, Stål-nacke, Öster-plan, Ehren-pohl, Alm-ryd, Ek-sandh, Ulf-sax, Manner-skantz, Gyllen-skepp, Bram-stång, Seger-sven, Seger-säll, Sten-udd, Ceder-wern* och *Törn-å.*

2. Suffixer och andra ändelser, som icke eller åtminstone icke i nämnvärd mån erinra om nysvenska ord:

-in[1] med hufvudaccent[2] träffas i minst 712 familjenamn, af hvilka de 374 ändas på *-lin*, som ofta tillkommit på analogisk väg, så att t. e. *Sjölin* (af *Sjö-*) bildats efter *Vallin* (af *Vall-*) o. d., och nu uppträder som ett särskildt, lifskraftigt suffix. Vanligast äro *Wallin* och *Lundin* med resp. 79 och 68 representanter i rikstfk. Därnäst komma på långt afstånd *Nordin* 38, *Levin* 34, *Westin* 28, *Bohlin* och *Melin* 27, *Brolin, Collin* och *Molin* 24, *Sundin* 22, *Hedin, Hallin* och *Sahlin* 19. Ifrågavarande suffix är ovanligt typiskt för familjenamn bildade af ortnamn. Det härstammar från 1600-talets, väsentligen prästsläkter afseende, latiniserade bildningar på *-inus* och *-inius*, af hvilka ändelser den förra nu är spårlöst försvunnen och den sednare mig veterligt blott representeras af namnen *Haqvinius* och *Kollinius.*

-en[3] träffas — frånsedt de 231 med suffixet *-sén* bildade, hvarom se ofvan s. 416 — i minst 534 namn, hvilka liksom de på *-in* synnerligen ofta utgå från ortnamn. Van-

---

[1] Stundom skrifvet *-ien*, t. e. *Berlien*, sällan *-ihn, -ine* eller *-iin*, t. e. *Albihn, Caullvine, Brusiin.* Enstaka står *Coll-ijn.*

[2] Denna beskaffenhet hos stafvelsen utmärkes i det följande medelst fetstil.

[3] Ofta skrifvet *-éen*, t. e. *Améen*, stundom *-een*, t. e. *Noreen*, sällan *-éhn* eller *-ehn*, t. e. *Andéhn, Odehn.* Enastående skrifningar äro *Kor-aen* och *Kor-æn.*

ligast är *Andrén* med 34 fall, *Rosén* 30, *Norén* 24, *Nylén* 22, *Lindén* 21, *Wallén* 20, *Dahlén* 19, *Rydén* 15, *Lovén* 13, *Hydén* och *Lundén* 12.

-ell[1] representeras af åtminstone 458 namn, af hvilka ej mindre än 154 ändas på *-sell*[2], en ändelse som väl ofta tillkommit genom analogibildning, så att t. e. ett *Wik-sell* tillskapats efter mönstret af *Fors-ell*, *Leks-ell* (jfr *Leksand*), *Ors-ell* (jfr *Orsa*), *Tros-ell* (jfr *Trosa*) o. d. De vanligaste hithörande namnen äro *Forssell* 23, *Thorell* 15, *Lindell* 13, *Arnell* och *Sundell* 11. Exempel på namn innehållande ortnamnsbeståndsdelar äro utom de nämnda äfven bl. a. *Ed-*, *Hed-*, *Kind-*, *Kärn-*, *Land-*, *Lid-*, *Lund-*, *Nord-*, *Nor-*, *Ryd-*, *Sand-*, *Svan-* samt det förmodligen med ett analogiskt (efter *Sandell*, *Lidell* o. d.) tillkommet *d* försedda *Sjö-d-ell*.

-ander[3] med 417 antecknade exempel, af hvilka 191 ändas på *-lander*, som väl ofta är analogiskt tillkommet, så att t. e. möjligen ett *Sjö-lander* bildats efter *Carl-ander* o. d., men kanske också ofta är uppkommet på så sätt, att till ett redan befintligt familjenamn på *-land* fogats det ofvan s. 421 f. behandlade suffixet *-er*. Faktum är i alla händelser, att familjenamn på *-and* och *-ander* ej sällan förekomma vid sidan af hvarandra såsom i följande 14 af mig kända fall: *Alland-*, *Colland-*, *Erland-*, *Heland-*, *Kielland-*, *Ohland-*, *Oland-*, *Roland-*, *Wejland-* (utan *-er Weiland*), *Weyland-*, *Wikland-*, *Wiland-*, *Yland-* (utan *-er Yhland*) och *Zeland-er*. Vanligast bland hithörande namn äro *Molander* 19, *Nordlander* 17, *Nylander*, *Rylander* och *Selander* 16, *Carlander* 15 och *Melander* 13, alla, som synes, hörande till den lifskraftiga underafdelningen på

[1] Ej sällan skrifvet *-éll*, t. e. *Axéll*, sällan *-äll* eller (på grund af suffixets uppkomst af äldre *-elius*, se nedan s. 433) *-el*, t. e. *Förnäll*, *Nobel*. Enstaka stå *Lund-ehll* och *Mo-ëll*.

[2] I nära en tredjedel af alla fall skrifvet *-zell*, t. e. *Börtzell*, ej sällan *-ssell*, t. e. *Forssell*, sällan *-säll*, *-zäll*, *-séll* eller *-cell*, t. e. *Wersäll*, *Petzäll*, *Wikséll*, *Lycell*. Enstaka står *Li-ssel*.

[3] Skrifvet *-ahnder* i det enstaka *Sjöahnder*.

-lander. Andra exempel, som i likhet med flertalet af de redan nämnda innehålla artnamnsbeståndsdelar, äro *Bark-*, *Beck-*, *Berg-*, *Björk-*, *Ek-*, *Fjäll-*, *Fors-*, *Hag-*, *Hall-*, *Hell-*, *Hult-*, *Hägg-*, *Högander* m. fl., m. fl.

-ing[1], 373 namn, hvaraf 167 på *-ling*, detta väl ofta analogiskt uppkommet, så att t. e. ett *Sund-ling* bildats efter *Hall-ing* o. d. Vanligast äro *Norling* 15, *Billing* 12, *Westling* 11, alla således hörande till den starkt produktiva gruppen på *-ling*. Andra exempel på förevarande suffix, fogadt till ortnamnsbeståndsdelar, erbjuda *Asp-*, *Brant-*, *Elfv-*, *Flod-*, *Gryt-*, *Holm-*, *Hulting* m. fl. eller med föregående *l Ask-*, *Asp-*, *Berg-*, *Bjur-*, *Björk-*, *Bod-*, *Broling* m. fl.

-stedt[2], 224 namn. Ehuru ursprungligen tyskt och för adliga namn karakteristiskt är dock detta suffix numera synnerligen vanligt såsom fogadt till svenska ortnamnsbeståndsdelar. Så t. e. i de tre vanligaste af dem alla, nämligen *Sjöstedt* 21, *Lindstedt* 18 och *Lundstedt* 16. Andra exempel äro *Al-*, *Bark-*, *Berg-*, *Bjur-*, *Björk-*, *Brostedt* m. fl.

-elius[3], 205, hvaraf 66 på *-selius*[4], sålunda upptagande ungefär en tredjedel af hela antalet, liksom namnen på *-sell*, efter hvad vi funnit (se ofvan s. 432), utgöra ungefär en tredjedel af dem på *-ell;* en öfverensstämmelse som icke beror på en tillfällighet, eftersom *-(s)ell* är en direkt afkomling af det ålderdomligare *-(s)elius*. Ehuru dessa namn äro så talrika, ha de samtliga så ringa frekvens, att intet af dem i rikstelefonkatalogen 1901 når upp till 11 bärare. Exempel på genomskinliga bildningar af ortnamn äro *Bjur-*, *Fors-*, *Grund-*, *Hed-*, *Kind-*, *Land-*, *Lind-*, *Lund-*, *Nor-*, *Ors-*, *Rud-*,

[1] Skrifvet *-ingh* i det enstaka *Henningh*.

[2] Skrifvet *-städt* i *Eichstädt* och *Löwstädt*. Enstaka stå *Malm-stedth*, *Man-staedt* och *Mühlen-steth*.

[3] Skrifvet *-élius* i *Essélius*, *Norélius* och *Åsélius*. Enstaka står *Gum-æliu*s.

[4] I nära halfva antalet fall skrifvet *-zelius*, t. e. *Afzelius; -sélius* blott i *Essélius* och *Åsélius*.

Ryd-, Sund-, Sved-, Tros-, Tun- och *Åselius.* — Under det att alltså suffixet *-ell* (se ofvan s. 432) representeras af föga mer än dubbelt så många namn som *-èlius*, har däremot *-én* (se ofvan s. 431 f.) mer än fem gånger så många representanter som sin utgångsform, nämligen

enius[1] med 100 namn, hvaraf intet med så många som 11 bärare i rikstfk. De flesta äro af tydlig ortnamnsupprinnelse, t. e. *A(h)lenius, Arosenius* (jfr fsv. *Aros* 'Uppsala' och 'Västerås'), *Dalenius, Flodenius, Forssenius, Hedenius, Hellenius, Morenius, Salenius, Vestenius, Å(h)lenius, Åsenius* osv. Endast skenbart hit höra *Hellstenius* och *Kallstenius*, där suffixet rätteligen är blott *-ius* (hvarom se nedan s. 435). — Något gynnsammare ställda äro de äfvenledes till sitt ursprung klassiska suffixerna *-erus* och *-erius* i jämförelse med sin gemensamma dotterform, nämligen

-ér[2] med 86 namn, hvaraf intet synnerligen vanligt. Exempel på sådana med anknytning till ortnamn äro *Almér, Bolmér, Granér, Hjelmér, Holmér, Linnér, Tegnér, Tranér, Tunér* m. fl. Däremot träffas

-erus[3] i ej mindre än 22 namn, hvaraf dock intet särskildt vanligt, t. e. *Dahlerus, Floderus, Hjelmerus, Svederus* o. a., under det att

-erius uppträder i blott 5, ja strängt taget blott i 2, namn: *Mollerius* och *Valerius* (*Vallerius, Walerius, Wallerius*).

Helt annorlunda ställer sig förhållandet mellan *-æus* (*-éus, -eus*) och dess moderna motsvarighet *-é*:

-é[4] är visserligen skenbart betydligt öfverlägset den pseudoklassiska suffixformen genom sina 112 representanter,

---

[1] Sällan skrifvet *-énius*, t. e. *Ahlénius.* Enstaka står *Therm-ænius.*

[2] Sällan skrifvet *-éer*, t. e. *Bolméer; -ær* i *Anær, Palmær.* Enstaka står *Maz-er.*

[3] I nära hälften af hithörande namn skrifvet *-érus*, t. e. *Hjelmérus.*

[4] Ofta skrifvet *-ée*, t. e. *Andrée*, ej sällan *-et*, t. e. *Langlet; -ee* i *Andree, Petree, Thornee, -és* i *Charlés* och *Haqués, -æ* i *Andræ* och *Blommæ.* Enstaka stå *Berl-ét, Tron-ét* och *Denoy-er.*

men af dessa äro flertalet utländska lån, hvilket också ofta tydligt annonseras genom den osvenska stafningen (se s. 434 not 4). Vanligast är *André* med 16 individer i rikstfk. Suffixal användning med anslutning till svenska ortnamn visa tydligen sådana fall som t. e. *Blommé, Bodé, Hamré, Holmé, Hulthé, Linné, Rönné, Strömé, Trané.*

-æus (uttaladt *-ēus*)[1] däremot uppträder i 61 namn, af hvilka de allra flesta visa anslutning till svenska ortnamn, t. e. *Barchæus, Fåhræus* (jfr *Fårön*), *Ham(b)ræus, Hedæus, Moræus, Noræus, Nyblæus, Tranæus.* Intet af dem är synnerligen vanligt.

-ius förekommer, frånsedt de redan behandlade namnen på *-elius, -enius, -erius* och *-inius* (se ofvan s. 433 f. och 431) — summa 312 — ytterligare i 106 namn, af hvilka 55 stycken fördela sig på följande 13 speciella typer (alla med upptakt):

-adius, 19 fall, af hvilka ej mindre än 17 ändas på *-stadius*, t. e. *Frestadius, Högstadius, Længstadius, Læstadius, Rogstadius, Tollstadius* osv., alla anslutande sig till ortnamn på *-stad.* De återstående två äro *Arctadius* och *Arcadius.*

-onius, 7 fall, t. e. *Beronius, Svenonius, Unonius.* Den moderniserade formen på **-on** träffas i några få — t. e. *Söron, Åbron* — af våra 28, mest utifrån lånade, namn med denna ändelse[2].

-vallius[3], 4 fall, t. e. *Brovallius, Hyltén-Cavallius.*

-arius, 3, nämligen *Acharius, Anagarius, Obbarius.*

-esius, 3: *Angresius, Dynesius, Mathesius.*

-ingius, 3: *Cnattingius, Gothingius, Juringius.*

-orius, 3: *Gregorius, Prætorius, Lachorius.*

-osius, 3: *Ambrosius, Filosius, Tilosius.*

---

[1] Mycket ofta skrifvet *-éus* eller *-eus*, t. e. *Claréus, Zethreus.* Enstaka stå *Clar-ēus* och *Fåhr-aeus.*

[2] Skrifven *-ón* i *Anzión* och *Sevón.* Enstaka äro *Sev-òn, Chav-oun, Åkess-oon* och *Peters-òon*, de två sistnämnda analogiska ombildningar af *-son*-namn liksom *Petersén* o. d. af namn på *-sen* (se ofvan s. 416).

[3] Skrifvet *-wallius* i det enstaka *Browallius.*

-**agrius** i *Anagrius* och *Enagrius.*

-**anius** i *Aplanius* och *Campanius.*

-**idius** i *Arvidius* och *Lapidius.*

-**ovius** i *Cadovius* och *Klockhovius.* Dessa två utgöra den ringa återstoden af en fordom talrikt representerad grupp, hvars allra flesta medlemmar emellertid moderniserats till namn på *-ow*, t. e. *Fernow, Rydow, Rönnow, Walldow* eller *Gislow, Herslow, Sallow, Winslow,* alla bildade af svenska ortnamn — de fyra sistnämnda af sådana på *-löf* — ehuru ursprungligen (med eller utan latinsk ändelse) analogibildningar efter vendisk-tyska lånord, sådana som *Bülow* och *Grabow.* I det hela äga vi minst 101 familjenamn på *-ow* [1], af hvilka det vanligaste synes vara *von Sydow* med 11 bärare i rikstfk. 1901.

-**villius** i *Aurivillius* och *Grevillius.*

Af de öfriga 51 namnen på *-ius*, alla utan upptakt, äro många tydligt anslutna till svenska ortnamn, t. e. *Beckius, Bergius, Elvius, Fors(s)ius, Lundius, Stenius, Sundius.*

Ett annat, mindre radikalt, sätt att modernisera namn på *-ius*, än det hvarpå vi sett exemplen *-elius* > *-ell*, *-enius* > > *én*, *-erius* > *-ér*, *-inius* > *-in*, *-onius* > *-on*, *-ovius* > *-ow* och *-œus* > *-é*, träffa vi i följande fyra typer på *-i*, motsvarande de ålderdomligare på *-elius*, *-inius* och *-adius:*

-**elli**, 20 fall, ofta anslutande sig till ortnamn (och stundom därjämte familjenamn, se ofvan s. 422 f.), t. e. *Granelli, Thorelli, Tunelli.* Historiskt sedt en blott variant till samma suffix är

-**eli** [2], 12 fall, t. e. *Graneli* (jfr det nyssnämnda *Granelli*).

-**ini** [3], 14 fall, t. e. de inhemska fabrikaten *Bladini, Col-*

---

[1] Någon gång skrifvet *-ov*, t. e. *Wahledov.*

[2] Stundom skrifvet *-elii*, t. e. *Gabrielii; -éli* i *Brandéli* och *Sundéli.* Enstaka är *Micha-éli.*

[3] Afvikande stafning visa de hvar för sig enstaka *Ahl-iny* och *Mol-inie.*

lini, Petrini vid sidan af verkligt (och icke blott såsom de nyssnämnda endast skenbart) italienska namn såsom *Bianchini.* Jfr vidare s. 422 f.

-adi[1] i *Bäckstadi* och *Torpadie,* hvaremot *Conradi* hör till den s. 417 behandlade typen *Pauli.*

Däremot utgöra de få namnen på *-ani* (summa 4) och *-oni* (7) icke moderniseringar af de ofvannämda ändelserna *-anius* och *-onius* — möjligen med undantag af *T(h)yboni* — utan äro antingen direkta italienska lån, t. e. *Ambrosiani, Schucani,* resp. *Castiglioni, Zanoni,* eller höra såsom *Stefani* och *Antoni* till de s. 417 behandlade bildningarna på *-i* af dopnamn.

-inder, af omstridt ursprung[2], är ett för familjenamn, afledda af ortnamn, mycket typiskt suffix. Af den förmodade ursprungliga formen *-inder* finnes blott ett enda exempel, nämligen i *Norinder.* Annars har suffixet formen *-linder* — i tillsammans 33 fall — som uppstått antingen så, att från *Al-, Sel-, Vall-inder* o. d. *l* analogiskt öfverförts till t. e. *Nord-, Sjö-linder* o. d. (jfr de med *l* utvidgade suffixerna *-lander, -lin, -ling* i t. e. *Sjölander, -lin, -ling, Nordlander, -ling* osv.), eller ock — eventuellt därjämte — så, att till namn på *-lind* såsom *Collind, Nordlind, Sjölind* fogats det »nobiliserande» *-er* (se ofvan s. 421 f.), hvarefter *-inder* i det enstaka *Norinder* dels abstraherats ur sådana namn som *Coll-inder,* dels tillskapats vid sidan af *Norlinder* efter proportionen *Ny-ander* : *Ny-lander* o. d.

-ner är ursprungligen tyskt och i det stora hela etymologiskt identiskt med *-när* i *konstnär, körsnär* (användt som familjenamn i formen *Köersner*) o. d. Det förekommer visserligen som ändelse i minst 227 namn, men af dessa äro de allra flesta direkta tyska lån, hvaraf vanligast *Werner* med

[1] Afvikande stafning visar *Torp-adie.*

[2] Se E. Tegnér i Nordisk tidskrift 1882, s. 117, och O. Östergren i Språk och stil VI, 123.

27 och därnäst *Mörner* med 15 representanter i rikstfk. Dock har *-ner* med tiden öfvergått till att bli ett produktivt suffix vid bildning af familjenamn till svenska ortnamn, så att vi nu äga åtminstone inemot 40 sådana namn, t. e. *Alner, Almner, Bergner, Bjurner, Blomner, Edner, Ekner, Fjellner, Fors(s)ner, Hallner, Hellner, Holmner, Hultner, Hvarfner, Häggner, Högner, Källner, Lidner, Lindner, Ljungner, Norner, Odhner* (af *Odensåker*), *Rydner, Strandner, Strömner, Stålner, Wikner, Wägner.*

-ler är äfvenledes ursprungligen tyskt och i regeln etymologiskt identiskt med *-lär* i *kanslär* (användt som familjenamn i formen *Cantzler*) o. d. Det träffas såsom ändelse i minst 125 namn, nästan alla tyska lån, t. e. de 4 af typen *Neumüller*, de 5 af typen *Löwenadler* samt de vanligaste af alla på *-ler*, nämligen *Möller* med ej mindre än 75, *Müller* med 17 och *Leffler* med 14 representanter. Dock är det i nutida svenska ej alldeles oproduktivt i hithörande användning, t. e. *Edler, Gissler* (till *Gissö*), *Sandler, Stadler, Sundler.*

-er förekommer visserligen såsom ändelse i 1394 af mig kända familjenamn, men i det ojämförligt största antalet af dessa är det ej blott *-er*, utan detta jämte något därförut gående, som är af suffixal natur. Så är förhållandet i de redan behandlade namnen på *-ander, -inder, -ner* och *-ler* (se s. 432 f. och 437 f.), summa 803 fall. Vidare i de tyska lånorden på *-meyer* [1], till antalet 24, t. e. *Krautmeyer;* på *-meister* [2] 7, af hvilka det vanligaste är *Wachtmeister* med ej mindre än 27 representanter i rikstfk. 1901; på *-länder* [3] 5, t. e. *Friedländer;* på *-macher* 4, t. e. *Schumacher;* på *-höffer* 3, t. e. *Meyerhöffer;* på *-acker* 2, t. e. *Cronacker;* på *-ancker* 2, t. e. *Leijonancker;* på *-hammer* 2, t. e. *Klinghammer;* summa 49 fall. I de på *-berger, -strö-*

[1] I en tredjedel af alla fall skrifvet *-meijer*, t. e. *Krutmeijer;* *-meier* i *Kessmeier* och *Kottmeier*. Enstaka står *Schön-meyr* och, kanske dock med annat uttal, *Preu-mayr*.

[2] Skrifvet *-mejster* i *Kjökemejster*.

[3] Skrifvet *-lender* i *Hollender*.

mer, *-qvister* m. fl. — summa 56 — för hvilka jag redogjort ofvan s. 421 f., är *-er*, i den mån det verkligen är suffixalt, fogadt till familjenamn på *-berg*, *-ström* osv. och hör således ej hit. Af de sålunda återstående 486 namnen på *-er* utgöres allra största delen af tyska lånord, väsentligen namn på yrkesidkare (»professionella aktorer» se ofvan s. 337) såsom *Bader* 'badare', *Bauer* 'bonde', *Becker* (*Bäcker*) 'bagare', *Brauer* 'bryggare', *Böttiger* 'tunnbindare', *Dreijer* 'svarfvare', *Ferber* 'färgare', *Fischer* 'fiskare', *Fleischer* 'slaktare', *Forster* 'jägmästare', *Gerber* 'garfvare', *Harder*[1] 'herde', *Häger* 'skogvaktare', *Jäger* 'jägare', *Kramer* (*Cramer*, *Kremer*, *Cremer*, *von Kræmer*) 'krämare', *Kröger* (*Kreuger*, *Kreüger*) 'krögare', *Köhler* (*Chöler*) 'kolare', *Köster* (*Cöster*) 'klockare', *Meister* 'fältskär'[2], *Meyer* 'förvaltare', *Münter* och *Münzer* 'myntmästare', *Pfeiffer* och *Piper* 'blåsare', *Reuter* 'ryttare', *Richter* 'domare', *Scheffer* 'fåraherde', *Schlyter* (*Schlüter*) 'fångvaktare', *Schneider* och *Schröder* 'skräddare', *Schürer* 'putsare', *Wagner* och *Wägner* 'vagnmakare', *Weber* 'väfvare' eller indigenatsnamn (se ofvan s. 371) såsom *Beijer* (*Beyer*) 'bajrare', *Bre(h)mer* 'bremare', *Böhmer* 'bömare', *Ehinger* 'från Ehingen', *Hanauer*, *Leipziger*, *Stei(j)er* 'från Steiermark'. De vanligaste af dessa ursprungligen tyska namn äro *Schröder* med 18, *Meyer* med 16, *Geijer* med 12 och *Richter* med 11 bärare i rikstfk. Emellertid finnes därjämte åtminstone omkring ett tjog namn, som äro afledningar på *-er* af svenska ortnamnsbeståndsdelar o. d., eller som åtminstone otvunget associera sig därmed, t. e. *Asker*, *Almer*, *Berger*, *Eker*, *Grunder*, *Hager*, *Heder*, *Hjelmer*, *Holmer*, *Lander*, *Linder*, *Malmer*, *Norder*, *Ström(m)er*, *Säfver*, *Wester*, af hvilka de vanligaste torde vara *Linder* och *Wester* med resp. 15 och 12 bärare i samma källskrift.

-e (dvs. *ə*)[3] uppträder likaledes som ändelse i en massa

---

[1] Egentligen nederländskt; ty. *Herder*.

[2] Se Pott, *Die Personennamen*, s. 639.

[3] Någon enda gång skrifvet *-é*, t. e. *Lindhé*; *-ee* i *Snéwee*.

namn, åtminstone 702 stycken. Men endast i ett jämförelsevis ganska litet antal fall är *-e* såsom sådant suffixalt med anslutning till ortnamnsbeståndsdelar, t. e. *Alme, Berge, Brante, Bromme* (jfr *Bromma* o. d.), *Dale, Bure* (jfr *Burträsk* o. d.), *Gulle, Hamne, Hamre, Hede, Holte, Hulthe, Hägge, Klefve, Linde, Ljunge, Lunde, Rise, Rude, Ryde, Stade, Stene, Thune, Wahle.* Hufvudmassan utgöres nämligen dels af de redan under 1 (s. 428 ff.) behandlade på *-bjelke, -buske, -sparre, -stolpe, -stråle, -stubbe* (summa 41); dels af ett tiotal på *-are,* t. e. *Flygare, Förare, Huggare, Jagare, Svarfvare, Resare;* dels af en hop andra — men alla tvåstafviga — ursprungliga artnamn, t. e. *Bjelke, Bonde, Båge, Drake, Grefve, Hjelte, Hjärne* (såsom artnamn numera i formen *hjärna*), *Jute, Kafle, Krabbe* (såsom artnamn numera *krabba*), *Kulle, Lake, Orre, Puke* (fsv. *puke* 'djäfvul'), *Skytte, Sparre, Stare, Stolpe, Stråle, Sälle, Törne* m. fl., af hvilka de vanligaste äro *Bagge* med 19 och *Kempe* (*Kämpe*) med 16 individer i rikstfk.; dels af ett 30-tal, väsentligen franska, lånord på *-ier* (uttaladt *-ie*)[1], t. e. *Bonnier, Cadier, Charlier, Charpentier, Fischier;* dels ändtligen af ett otal tyska lån, än adjektiver i bestämd form, t. e. *Braune, Grüne, Heise, Kru(u)se, Lange, Ruhe* 'den skroflige', *Schéele, Stille, Wrede,* än hypokoristiska dopnamn på *-(t)ze,* t. e. *Fritze* 'Fredrik', *Hein(t)ze* och *Hin(t)ze* 'Henrik', *Kunze* 'Konrad', än (och detta vida oftare) dylika på *-ke,* t. e. *Fricke, Gödecke* 'Gottfrid', *Jahnke* 'Johan', *Lem(b)ke (Lemcke)* 'Lambert', *Reinicke* 'Reinhold', *Wil(c)ke* (*Vilke*) 'Vilhelm', än allehanda andra dylika, t. e. *Gerle* 'Gerhard', *Gille* 'Gilbert', *Göthe* 'Gottfrid', *Janse* 'Johan', *Ro(h)de* (*Rohde, Rhode*) 'Rudolf'. Det vanligaste af dessa ursprungligen tyska namn tycks vara *Fran(c)ke* 'från Franken' med 12 bärare i rikstfk.

-dorff[2], som jag känner från 59 namn, är ursprungligen

[1] Stundom skrifvet *-iér,* t. e. *Plengiér; -ie* i *Apiarie, Bursie.* Enstaka stå *Call-ié* och *Masrel-iez.*

[2] Mycket ofta *-dorf,* t. e. *Mandorf;* efter *s* skrifvet *-torff* i *Beijers-*

tyskt och förekommer ännu väsentligen blott i tyska lånord såsom *Friesendorff, Hallendorff, Leidesdorff.* Emellertid har det i någon mån hunnit öfvergå till suffix med anslutning till svenskt ordmaterial, t. e. i *Bodorff, Gröndorff, Gylldorff, Lindorff, Ljungdorff, Wahldorff* och ännu några till.

-hoff[1], äfvenledes ursprungligen tyskt, uppträder i 43 namn, af hvilka de flesta importerats från Tyskland, t. e. *Althoff, Ehrenhoff, Möllenhoff.* Dock uppträder det ej sällan i förbindelse med svenskt ordmaterial, om ock den svenska prägeln stundom är blott ett sken, t. e. *Ekhoff, Enghoff, Furhoff, Klockhoff. Lindhoff, Ljunghoff, St(é)enhoff, Stjernhoff, Wallhoff, Wetterhoff.*

-stein, också ursprungligen tyskt, förekommer i 41 namn, de flesta af dem tyska lån, t. e. *Bernstein, Eckstein, Löwenstein.* Dock är detta liksom föregående suffix ingalunda sällsynt i förbindelse med svenskt ordmaterial, t. e. i *Carl-, Dahl-, Ek-, Hult-, Hörn-, Lind-, Malm-, Wahl-* och *Åkerstein.*

-heim, också urspr. tyskt, har jag träffat i 33 namn, flertalet tyska såsom *Ehrenheim, Schröderheim.* Dock användes det ofta suffixalt vid svenska ord såsom i t. e. *Carl-, Dahl-, Fors-, Fält-, Gud-, Lagerheim.*

-bach, i mer än en tredjedel af alla fall skrifvet *-back*[2], finnes åtminstone i 32 namn. Det är urspr. tyskt och uppträder dels, och detta öfvervägande, i direkta tyska lån såsom *Baumbach, Weissbach*, dels fogadt till svenska ortnamnsbeståndsdelar såsom i *Mobach, Sahlbach* eller, med den försvenskade stafningen af ändelsen, *Ekback, Lagerback, Lidback.*

-holtz[3], urspr. tyskt, uppvisar 21 fall, t. e. de rent tyska

---

torff och *(von) Walterstorff; -dorph* i *Gundorph* och *Hadorph.* Om *Tesdorpf* och *Klin-torph* ange samma uttal, vet jag ej.

[1] Skrifvet *-håff* i *Werdenhåff.*

[2] *-bak* i *Krumbak.*

[3] Stundom skrifvet *-holz*, t. e. *Buchholz.* Isolerade hvar för sig äro skrifningarna *Rein-holdz, Rein-holds* och *Betz-hols.*

Breitholtz, Steinholtz m. fl. Därjämte träffas emellertid stundom svenska förbindelser sådana som *Berg-, Björk-, Lager-* och *Söderholtz*.

-baum, urspr. tyskt, visar 19 fall, bland hvilka vid sidan af tyska lån såsom *Birnbaum, Rosenbaum* o. d. uppträda lika många, där denna ändelse fogats till svenskt ordmaterial, t. e. i *Ahl-, Björcke-, Carl-, Ek-, Kihl-, Rönn-, Sund-, Söderbaum*.

-vald[1] med 14 fall är väsentligen tyskt, t. e. *Ostvald, Evald (Ewald)*, men visar sig ej sällan i stånd af svensk anknytning, t. e. i *Browaldh, Grönwald, Lindevald (-wald), Ljungvald (-valdh, -waldh)*.

-born[2] med 12 fall är förmodligen[3] ursprungligen tyskt såsom i *Heilborn* och *Sonneborn* (jfr tyska ortnamn som *Paderborn* o. d.). Emellertid uppträder *-born* lika ofta eller oftare[4] med svensk anknytning, t. e. i *Carlborn, Hagborn, Lundborn, Vikborn (Wikborn)*, hvartill kan läggas det visserligen ursprungligen tyska *Ahlborn*, som väl nu associeras med *al*, och det, efter hvad som tycks, numera utdöda *Hedborn*, hvilket, såsom redan Tegnér påpekat, tillkommit på grund af *Heda* socken[5]. Detta förhållande är under förutsättning af ändelsens tyska ursprung rätt påfallande i betraktande af att intet tyskt namn på *-born* är eller varit särskildt populärt. Är det månne vårt *Hedborn* som gifvit uppslaget till de öfriga svenska bildningarna? Eller ligger utgångspunkten för familjenamnen på *-born* i sådana svenska ortnamn som *Gåsborn, Sundborn, Born, Borna* m. fl., alla af det fornnordiska

---

[1] Ungefär lika ofta skrifvet *-wald*, t. e. *Berwald; -waldh* i *Browaldh, Ljungwaldh, -valdh* i *Ljungvaldh*.

[2] Skrifvet *-borne* i *Oborne*.

[3] Tegnér a. st. s. 125 tar saken för gifven utan vidare. Jfr emellertid här ofvan.

[4] Det är därför i någon mån missvisande, då Tegnér a. st. säger »sällan».

[5] Är familjenamnet *Sunneborn* en variant till det tyska *Sonneborn*, eller utgår det från det svenska sockennamnet *Sundborn*?

borghund 'terrasslik höjd' o. d.? I så fall vore typen *Hedborn* väsentligen af svenskt och endast till en mindre del af tyskt ursprung.

-creutz med 12 fall förekommer dels i tyska lån såsom *Adlercreutz, Berencreutz,* dels någon gång med svensk anknytning såsom i *Blomcreutz* och *Stjerncreutz.*

-hagen med 9 fall är ursprungligen tyskt såsom i *Lewenhagen, Sternhagen.* Det har dock redan hunnit bli i viss mån produktivt suffix på svensk botten genom t. e. *Grön-, Lind-* och *Stenhagen.*

-el[1] känner jag visserligen från 166 svenska familjenamn, men af dessa äro nästan alla tyska lån, t. e. *Netzel, Pleijel, Quensel, Schlegel* och, vanligast af alla, *Cassel* med 11 bärare i rikstfk. Dock träffas äfven åtskilliga fall af *-el* fogadt till svenska ord, t. e. i *Berghel, Brandel, Grundel, Sundel.*

-off[2] träffas, frånsedt de ofvan s. 441 behandlade 43 namnen på *-hoff,* i åtminstone 36 andra fall, af hvilka nästan hvartenda ett är ursprungligen slaviskt, t. e. *Aminoff, Beijnoff, Bogdanoff.* Emellertid finnas några få fall, där *-off* ansluter sig till ett svenskt ord och sålunda visar en tendens till att bli suffixalt. Så får man väl t. e. uppfatta *Edoff, Källoff, Lindoff* och möjligen ännu ett par fall.

-bring synes vara af inhemsk upprinnelse, ehuru ursprunget är oklart. Den ifrågavarande ändelsen förekommer åtminstone i nio familjenamn: *Embring, Forsbring, Gullbring, Holmbring, Hultbring, Lagerbring, Sjöbring, Thorbring* och *Åsbring.* Såsom synes, har i alla dessa fall, utom möjligen det oklara första, suffixet fogats till svenskt språkmaterial. Äro möjligen alla de åtta jämförelsevis unga namnen på *-bring* efterbildningar efter det nionde och förmodligen äldsta, nämligen *Lagerbring,* som uppstod på 1700-talet genom

---

[1] Skrifvet *-l* [!] i *Marckhl, Miedl* och *Schrödl; -ell* i *Mankell* och *Månkell; -äll* i *Mankäll; -él* i *Ramél.*

[2] Någon gång skrifvet *-of,* t. e. *Rikof, Steiof (Dillof, Frithiof).*

adlande af (det ursprungligen norska [1]) *Bring?* Eller ligger för den ifrågavarande typen åtminstone delvis till grund det *bring*, som ingår i åtskilliga ortnamn, t. e. *Bringebäck*, *Bringen*, *Bringetofta*, *Bringsgärde*, *Bringåsen* m. fl.?

[1] Se TEGNÉR, a. st. s. 132.

NIONDE KAPITLET.

De abstrakta glosorna.

Sedan gammalt har man, och detta med rätta, inom abstrakternas område iakttagit en skillnad mellan två stora hufvudgrupper — hvad Brugmann [1] kallar »die thätigkeitbezeichnenden» och »die eigenschaftbezeichnenden» — för hvilka jag, på grund af att de intimt korrespondera med hvad jag kallat aktionella och virtuella konkreter (se ofvan s. 332 f. och 347), väljer motsvarande termer, alltså aktionella och virtuella abstrakter.

§ 59. Aktionella abstrakter.

Aktionella abstrakter (»nomina actionis» [2]) beteckna sålunda ett förehafvande — i detta ords vidsträcktaste betydelse, alltså såväl en »verksamhet» som ett »tillstånd», dvs. hvad Körting [3] lämpligt nog kallar »extern», resp. »intern funktion» — eller ock ett blott försiggående (skeęnde, förlopp). För uttryckande af denna kategori ha vi ej mindre än två specifika formationer:

1. Infinitiven, en form med blott verbalt böjnings-

---

[1] *Kurze vergleichende Grammatik*, s. 340.

[2] I vida inskränktare betydelse — abstrakta verbalafledningar med undantag af de ursprungligen sammansatta — användes denna term af G. Cederschiöld i *Studier öfver verbalabstrakterna i nutida svenska* (1908), s. 5 f.

[3] *Bemerkungen über den Begriff und die Teile des grammatischen Satzes* (Kiel 1905), s. 13.

och konstruktionssätt. I regeln bildas denna af hvarje verbalstam [1] med eller utan — beroende på särskilda, invecklade regler, hvarom se böjningsläran — anlitande af prefixet *att* och med eller utan särskild ändelse enligt följande regel. Slutar verbalstammen — i allmänhet föreliggande i sin renhet uti imperativen — på konsonant, så tillfogas suffixet *-a* eller *-as* (»passiv form»), t. e. *bit-a(s)*, *möt-a(s)*; slutar den däremot, såsom oftare är fallet, på sonant, så användes den i oförändradt skick, resp. med tillägg af *-s*, såsom infinitiv, t. e. *spela(-s)*, *förstå(-s)*.

2. Gerundiet [2], en form med (jämte den verbala äfven) nominal böjning samt blott nominalt konstruktionssätt. Äfven denna form bildas i regeln till hvarje verbalstam, om ock undantagen här äro betydligt flere än i fråga om infinitiven [3]. Bildningssättet är fullt regelbundet det, att till verbalstammen fogas en af suffixformerna *-ande*, *-ende* och *-nde*, allteftersom stammen slutar på konsonant, t. e. *bit-ande*, *möt-ande*, på

[1] Men icke af absolut alla, ty infinitiv saknas t. e. till *må*, *lär*, *tör* och *måste* (dock icke i finländsk svenska, där den välbehöfliga infinitiven *måsta* är fullt gängse).

[2] Termen användes i väsentligen samma betydelse redan af Moberg, *Försök till en lärobok*, 2 uppl., s. 39, och är synnerligen lämplig i betraktande af att t. e. »*älskandets* (konst)» förhåller sig till »(konsten) att *älska*» alldeles som latinets gerundium »(ars) *amandi*» till »*amare*», något som äfven Beckman, *Sv. språklära*, s. 121, insett utan att dock draga den terminologiska konsekvensen för svenskans vidkommande. Jfr ock Sv. ak:s ordlistas (7 uppl. s. I) efter min åsikt fullt riktiga uttalande, att gerundierna äro »egentligen ingenting annat än ett slags böjliga infinitiver». Cederschiölds (a. st., s. 16 not 1) invändning häremot, att »detta är riktigt hvad ursprunget beträffar» — hvarmed väl menas, att det icke är riktigt, hvad den nuvarande betydelsen beträffar — synes mig icke tillfredsställande motiverad.

[3] Se Cederschiöld, a. st., s. 17 ff., där dock många gerundier till sin existens (eller åtminstone vanlighet) förnekas, hvilka för mig äro fullt naturliga, t. e. *älskandet* (ordet användt äfven af t. e. Beckman, a. st.), *syndandet*, *struntandet* (i något), *uppkryandet*, *tillnyktrandet*, *fnurrandet*, *molandet*, *glufsandet*, *knagglandet*, *ojandet*, *vojandet*, *åskandet*, *ihopgrötandet*, *utuslandet* o. a.

tryckstark sonant, t. e. *förstå-ende*, eller på trycksvag sonant, t. e. *spela-nde*. Bestämda formen ändas på *-t*, t. e. *resande-t*, detta i motsats till förhållandet hos de i sin obestämda form likalydande agentiala konkreterna (se ofvan s. 334), som anta *-n*, t. e. *resande-n*.

Denna allmännelighet och regelbundna bildningsprincip hos gerundiet göra, att det utan tvekan måste erkännas såsom en böjningsform (jfr ofvan s. 35) inom verbalparadigmet, en åsikt som jag alltid häfdat (se t. e. ofvan s. 332) och som delas af t. e. Tamm och Sv. akademien [1]. Jag hänskjuter därför dess — liksom infinitivens — närmare behandling till böjningsläran. Men jag begagnar tillfället att redan här opponera mig mot Cederschiölds [2] uppfattning, att gerundiet »tillhör ju väsentligen skriftspråket [3] (i synnerhet dess stelare arter), men är så godt som främmande för ledigt och folkligt umgängesspråk» eller, som det ock heter, att »det lediga umgängesspråket har en afgjord motvilja mot nom. actionis på *-ande*». Tvärtom menar jag för min del, att man just i

---

[1]) *Om avledningsändelser hos sv. substantiv*, s. 31, resp. *Ordlista*, 7 uppl., s. I. Däremot anser sig CEDERSCHIÖLD, a. st., s. 11 (jfr ock s. 16), ej kunna gå längre än att medgifva, det gerundiet är »nästan [af mig nu spärradt] att betrakta som en böjningsform af verbet», en reserverad hållning som tycks väsentligen vara motiverad af hans efter min mening icke fullt riktiga (jfr föreg. not samt här ofvan i texten) åsikt om den ifrågavarande formens mindre rikliga frekvens i förhållande till det befintliga antalet verbalstammar. Jag vet icke, hur stor frekvens, han anser sig böra fordra för att kunna erkänna en viss morfologisk formation såsom varande fullt ut en böjningsform. Men det förefaller mig, att åtskilliga hundratal kunde vara alldeles tillräckligt, helst dessa odisputabelt utgöra flertalet af alla de tänkbara. Huru många adjektiver ha vi icke, hos hvilka komparativformen icke är uppvisad eller ens uppvisbar! Och dock har, och detta med rätta, ingen någonsin tvekat att uppföra komparativen såsom en beståndsdel af det normala adjektivparadigmet.

[2] A. st., s. 16, resp. 23.

[3] Hvarmed Cederschiöld såsom bekant menar — icke som jag det språk som begagnar sig af skriftecken i stället för språkljud, utan — den stilart, som vi företrädesvis använda i skrift och endast mera undantagsvis i vårt (dagliga) tal.

otvunget och ledigt [1] samtalsspråk synnerligen ofta påträffar sådana, om ock endast inom vissa syntaktiska gränser, på hvilkas utredande jag här icke kan inlåta mig. Jag erinrar exempelvis om sådana dagligdags hörda vändningar som följande, i hvilka jag uteslutande användt sådana gerundier som enligt Cederschiöld icke alls eller åtminstone icke annat än i högst sällsynta undantagsfall förekomma: »det har varit ett oupphörligt *åskande* hela sommaren i år», »sluta då med detta ideliga *luktande* och *smakande* på varorna!», »det var ett oändligt *tyckande, önskande* och *ämnande*, men aldrig ett ärligt *viljande*», »detta är då ett verkligt *syndande* på nåden», »*molandet* i tänderna börjar ge sig», »blir det aldrig något slut på ert *munhuggande?*», »ett sådant *hopgrötande* af meningar!», »nu började *uppbullandet* af alla rariteterna» osv. Att här insätta de af Cederschiöld såsom substituter för de enligt hans mening obrukliga gerundierna anförda kortare abstrakterna *åska, lukt, smak, tycke* osv. är, som synes, omöjligt, och ett försök i denna riktning skulle innebära ett fullkomligt misskännande af gerundiets egenart, som just är att i motsats till andra abstraktbildningar vara i så hög grad, som öfverhufvud möjligt är, liktydigt med infinitiven (jfr strax nedan), alltså vara en under vissa förhållanden användbar, ja stundom nödvändigt påbjuden böjningsform af denna.

Emellertid konkurrera med *-(a)nde, -ende* i viss mån flera andra suffixer, framför allt det, om icke till de flesta, så dock till ett ofantligt stort antal [2] verbalstammar fogade

---

[1] Jag säger icke »folkligt» — om man därmed menar dialektalt färgadt — enär i en mängd dialekter ifrågavarande former helt och hållet saknas, detta af det enkla skälet att gerundiet, om ock äfven där ytterst brukligt, icke bildas medelst suffixet *-(a)nde, -ende*, utan — liksom i engelskan — medelst *-ing*. Så t. e. heter det på värmländska: »dä va e fali *äting, drecking* å *soving*», dvs. det var ett fasligt [ordagrant: farligt] *ätande, drickande* och *sofvande*.

[2] Jfr härom närmare Cederschiöld, a. st., s. 27 ff.

-ning, som efter ofvan s. 364 meddelade regler [1] växlar med *-ing* [2]. Men för detta *-(n)ing*, liksom för de flesta öfriga nedan behandlade suffixer, gäller i en viss motsättning till *-(a)nde*, *-ende*, att det icke äger samma rent gerundiala, dvs. med infinitiven semologiskt likvärdiga innebörd. Ty under det att *-(a)nde*, *-ende* liksom infinitiven markerar förloppet, skeendet, alltså har något så att säga »durativt» öfver sig, så framhäfver däremot *-(n)ing* och andra abstraktbildande suffixer ofta de enskilda momenterna, t. e. *blinkningen* i förhållande till *blinkandet*, hvilket sednare innebär så att säga en serie af *blinkning-ar* (där möjligheten af att använda pluralform just beror på uttryckets halfkonkreta natur i motsats till den idealiskt abstrakta innebörden i *blinkande*, ett ord som också mycket riktigt saknar pluralform). På samma sätt förhålla sig t. e. *bugning*, *frustning*, *frysning*, *grymtning*, *gäspning*, *klämtning*, *knarrning*, *knäppning*, *krängning*, *nysning*, *skakning*, *skälfning*, *spritning* eller de med *-ing*-formen bildade *dallring*, *fundering*, *harkling*, *hvissling*, *omfamning*, *skallring*, *slingring*, *spaning*, *störing* (företrädesvis astronomisk term) o. a. till de motsvarande gerundierna på *-(a)nde*. Ja understundom kan t. o. m. *-ning*-bildningen afse specialisering till en viss bestämd tidpunkt, t. e. i *dagning*, *gryning*, *ljusning*, *mörkning*, *skymning* och möjligen ännu några andra fall.

En annan semologisk skillnad mellan *-(n)ing*-bildningarna och gerundierna på *-(a)nde* består däri, att de förra ofta i motsats till de sednare framhålla handlingen (försiggåendet) såsom en helhet, ett enhetligt fenomen, ett fullbordadt faktum [3], med frånseende af dess tidliga utsträckning, alltså ha något resultativt (eller som det oftast får heta »per-

---

[1] Se närmare härom hos TAMM, *Om avledningsändelser hos sv. substantiv*, s. 60, och LINDER, *Regler och råd*, 3 uppl., s. 133 f.

[2] Som är enrådande i vissa dialekter, t. e. värmländskan (jfr ofvan s. 448 not 1). Å andra sidan träffas i andra dialekter t. e. *voterning* för *-ering*, *-erande*, *värderning* för *-ering*, *-erande* osv.

[3] En i viss mån likartad observation träffas hos CEDERSCHIÖLD, a. st., s. 11.

fektivt») öfver sig. Jämför t. e. motsatsen mellan »*defileringen* [så hellre än *defilerandet*] är redan förbi» och »*defilerandet* [så hellre än *defileringen*] tog hela tre timmar»; »(kapp)-*löpningen* (skridsko*åkningen*, *rusningen*) har inte börjat än»: »det var ett fasligt *löpande* (*åkande*, *rusande*)»; »*förvittringen* är långt framskriden»: »*förvittrandet* pågår». På samma sätt förhålla sig t. e. *blomning*, *flaggning*, resp. *blomstring*, *hägring*, *medling*, *segling*, *smuggling*, *tornering*, *vandring* till motsvarande gerundier på *-nde*. En följd af denna resultativa tendens hos -(*n*)*ing*-formerna är väl dessa abstrakters så vanliga och lätta öfvergång till resultativa konkreter, t. e. *byggning*, *öppning*, *yttring* m. m., hvarom se ofvan s. 363 ff. — Hos de många verber som sakna samhöriga abstrakter på -(*n*)*ing*, t. e. *blåna*, *glesna*, *gråna*, *kallna*, *mulna*, *somna*, *svullna* o. d., öfvertar gerundiet vid behof den resultativa funktionen; eller ock fylles luckan genom anlitande af den -(*n*)*ing*-form som synnerligen ofta förekommer hos ett prefixafledt eller sammansatt verb, trots att dess primitivum ej kan bilda någon dylik, t. e. *afmagring*, *afslappning*, *afsmalning*, *afsvalning*, *förkolning*, *förmultning*, *förruttning*, *förtjockning*, *tillfriskning*, *uppklarning*, *uppmjukning*, ehuru intet *magring* osv., utan blott *magrande* (och naturligtvis *afmagrande*) osv. finnes.

En tredje olikhet föreligger i semologiskt afseende mellan -(*n*)*ing* och -(*a*)*nde*, *-ende* därutinnan, att bildningar med det sednare suffixet gärna ha öfver sig något aktivt, bildningar med det förra däremot något passivt eller reflexivt. Gerundiet är alltså företrädesvis synonymt med den »aktiva» infinitiven, -(*n*)*ing*-bildningen åter med den »passiva» eller med den »aktiva» + *sig* [1]. Jämför t. e. motsatsen mellan »jag iakttar med ledsnad (glädje) hans ständigt fortgående *försämrande* (resp. *förbättrande*) af texten»: ». . *försämring* (resp. *förbätt-*

---

[1] Häraf förklaras otvunget det förhållande som CEDERSCHIÖLD, a. st., s. 22, finner »anmärkningsvärdt», nämligen att vissa »reflexiva» verber, som sakna gerundium, däremot ha vid sin sida ett abstraktum på -(*n*)*ing*.

ring [1]) till hälsan»; »romarnas *förstörande* af Jerusalem»: »J:s *förstöring* genom romarna»; »utan ytterligare *förbittrande* af (= att förbittra) tillvaron»: »utan all *förbittring* (= att *förbittras*) mot tillvaron»; »hans *förmedlande* häraf»: »sakens *förmedling* genom honom»; »hans trägna *plöjande»*: »åkerns *plöjning»*; »hennes *mjölkande, kaffekokande* och *potatisskalande* upptar hela dagen»: »kons *mjölkning*, kaffets *kokning* och potatisens *skalning* följer jag med lika intresse»; »hans *förgiftande* af sin svärmor är ett faktum»: »hennes *förgiftning* leddes i bevis»; »öfvervaka pigans *borstande»*: »klädernas *borstning»*; »drängarnas *skottande»*: »snöns *skottning* (*snöskottningen*)»; »skärsliparens *slipande»*: »knifvens *slipning»*; »hans *utvidgande* af rikets gränser»: »områdets *utvidgning»*; »hans *värfvande* af soldater kröntes med framgång»; »hans *värfning* till soldat är ett faktum»; »hans *makulerande* af upplagan»: »upplagans *makulering»*; »hans *enleverande* af henne»: »hennes *enlevering* af honom»; »hustruns ideliga *rengörande* plågade mannen»: »husets *rengöring»* (eller *rengörning* [2]). På samma sätt förhålla sig t. e. *afvänjning, frälsning, förfuskning, lynchning, mätning, röjning, skurning, skärpning, släckning, stympning, nytändning, uthyrning* eller med *-ing*-form *amortering, behandling, dressering, fixering, forsling, förfining, förkonstling, förvirring, kristning, kröning, manövrering, sofring, splittring, äntring* till motsvarande former på -(*a*)*nde*. Exempel på -(*n*)*ing*-former med reflexiv prägel, som saknas hos motsvarande -(*a*)*nde*-form, äro bl. a. *besinning, förbrödring, förening, förkofring, förnedring, försoning, föryngring, parning* (t. e. dufvors; jfr »samman*parandet* af dufvor»), *söndring*.

Jag har varit så utförlig i mina exempel på -(*a*)*nde*-bildningens företrädesvis »aktiva» innebörd, emedan Cederschiöld [3]

---

[1] Likaså har det religiösa språkbrukets *bättring* betydelsen »att bättra sig».

[2] Däremot alltid *tjänstgöring*. Å andra sidan alltid »vara i *görningen*».

[3] A. st., s. 12 ff.

nyligen (och först sedan denna min framställning var i allt väsentligt fullt utarbetad) framställt den rakt motsatta åsikten, nämligen att dessa former i regeln skulle ha »passiv» betydelse. Emellertid finner jag de ytterst få exempel, han till styrkande af sin åsikt meddelar, ej ägnade att rubba min ofvan framställda mening. Detta så mycket mindre som Cederschiöld själf med vanlig omsikt icke underlåter att anföra [1] ett par omständigheter, som synas mig på ett alldeles afgörande sätt vederlägga den åsikt han uttalat rörande det normala förhållandet. Den ena utgöres af det förhållandet, att, då abstrakt sedt möjlighet föreligger att hänföra en form på -(*a*)*nde* antingen till en infinitiv på -*a* eller till en på -*as*, den förra utvägen anlitas, så att t. e. *glädjandet*, *skämmandet*, *synandet*, *finnandet* o. d. associera sig med resp. *glädja*, *skämma* osv., icke med *glädjas*, *skämmas* osv. Och finnas jämte hvarandra en -(*a*)*nde*- och en -(*n*)*ing*-bildning, så föres den förra till infinitiven på -*a*, den sednare till den på -*as* (eller -*a sig*), t. e. *boxande* till *boxa*, men *boxning* till *boxas* och *hängande* till *hänga*, men *hängning* till *hängas* (eller *hänga sig*). Jag tillägger för egen del, att härmed väl också sammanhänger det äfven af Cederschiöld observerade förhållandet, att, då en infinitiv på -*as* icke vid sin sida har någon dylik på -*a*, man öfverhufvud undviker att till dessa -*as*-infinitiver bilda gerundier på -(*a*)*nde* och i stället anlitar -(*n*)*ing*-bildningar, t. e. *andning*, *brottning* (jämte mindre vanligt *brottande*), *knoppning* till *andas* osv. Den andra omständigheten är ännu mera bevisande och består däri, att, ehuru man, därest formen på -(*a*)*nde* verkligen vore till sin betydelse passiv, borde — jag citerar Cederschiöld — »vänta, att *af*, liksom förhållandet är vid det passiva verbet, skulle inleda agenten, det logiska subjektet», dock i verkligheten en »motsatt praxis gäller», i det att »det logiska objektet inledes

[1] A. st., s. 13 f. och 21.

med *af*», t. e. »adelns *utpinande* af sina bönder» m. m., m. m. (se äfven mina ofvan anförda exempel). Dylika konstruktioner, som Cederschiöld anser »ha i tidningsspråket blifvit så vanliga, att de börjat inverka också på annan 'normalprosa'», äro efter min mening de fullt riktiga och naturliga samt visa otvetydigt, att formen på -*(a)nde* normalt har aktiv och icke passiv innebörd (under det att det motsatta förhållandet äger rum med formen på -*(n)ing*).

Å andra sidan är det tydligt, att den ifrågavarande betydelsedifferensens utprägling ännu blott är stadd i sitt vardande, ity att många af de ofvan anförda -*(n)ing*-bildningarna äfven kunna användas med »aktiv» innebörd, liksom stundom ock en -*(a)nde*-bildning kan ha »passiv» betydelse, särskildt i fall intet *af* följer. Och i många fall kan jag ej spåra någon skillnad alls emellan de båda bildningssätten, t. e. i fråga om *förskoning: förskonande, öfvertalning: öfvertalande* m. m. Stundom föredrages utan tydlig anledning -*(n)ing* framför -*(a)nde*, t. e. *drunkning, fördanskning* jämte de sällsynta *drunknande, fördanskande;* och alldeles obruklig är den sednare bildningen exempelvis vid *slå* och *två*, där den alltid ersättes af de äfven såsom -*(n)ing*-bildningar mycket oregelbundet tillskapade kalk-, tegel-, upp-, vad*slagning*, resp. *tvagning*. Omvändt saknas ofta -*(n)ing*-bildning såsom t. e. vid de flesta infinitiver på -*na*[1], vid typerna *bedja* — där dock de oregelbundet bildade *röjning* till *rödja* (jämte vanligare *röja*) och *svedning* till *svedja* (jämte det i fråga om betydelseomfång vidsträcktare *sveda*) göra undantag — *stäffa, främja, läppja* och *nyttja*[2], typen *bevärdiga* (dock *besiktning*, oregelbundet bildadt till *besiktiga*), typerna *le, ro* (dock *groning; skoning*

[1] Jfr ofvan s. 450 och Cederschiöld, a. st., s. 35 ff.

[2] Jfr däremot typerna *kväljning* (oregelbundet bildadt är *urskillning* till *urskilja*), *uttänjning* — som enligt Cederschiöld, a. st., s. 29 »ännu ej vunnit någon häfd»; mig synes det lika oanfäktbart som det enligt Cederschiöld »redan i bruket stadgade» *afvänjning* — och *härjning*.

däremot är väl nästan alltid konkret, se ofvan s. 364), *fly* (dock *gryning*), *gå* (dock *såning*) och *strö* samt typerna *dia, roa, dua, knäa* och *töa*.

Med -(*n*)*ing* konkurrerar i sin tur suffixet *-else*, som i likhet med det förra visar i motsats mot -(*a*)*nde*, *-ende* en åtminstone i våra dagar alltmer framträdande tendens att förläna uttrycket en passivisk karaktär, alltså att skapa en motsvarighet till den »passiva» infinitiven, icke den »aktiva». Såsom exempel härpå må anföras: Jesu *aflelse*, min *anfäktelse*, landets *bebyggelse* (jfr »hans *bebyggande* af tomten»), Marie *bebådelse*, namnets *befläckelse*, Sverges *befrielse* (jfr »Gustaf Vasas *befriande* af Sverge»), vara utan *bekräftelse* (jfr dock »en myndighets *bekräftelse* af något» jämte *bekräftande*), utan *besmittelse*, *bönhörelse*, barnets *döpelse*, Kristi *efterföljelse* och *efterliknelse*, köpets *fastställelse*, denna min *frestelse*, hans *frigörelse* från fördomar, brottslingens *frikännelse* (och *frikännande*, men blott »domarens *frikännande* af brottslingen»), *fritagelse* härifrån, jungfru Marias *födelse* (jfr jungfru Marias *födande* af Jesus, barna*födande* o. d.), hans *förintelse*, utan *förlåtelse*, kontraktets *förnyelse*, känna sig sakna verklig *förståelse* för sina sträfvanden (jfr »tränga fram till ett verkligt *förstående* af sammanhanget») [1], Jerusalems *förstörelse*, min *förödmjukelse*, släktets *förökelse*, *helgelse*, *hemsökelse*, *hugnelse* (hos Karlfeldt), *hugsvalelse*, nattvardens *instiftelse* (jfr Jesu *instiftande* af nattvarden), hans *kallelse* till pastoratet (jfr hans *kallande* på hjälp, församlingens *kallande* af profpredikant), Kristi *korsfästelse* [2], *omskärelse*, människans *rättfärdiggörelse*, världens *skapelse* (jfr *skapelse* såsom konkret, s. 366), *tillintetgörelse*,

---

[1] I följd af danskt inflytande ser man dock numera ofta *förståelse* användt i stället för *förstående*. — Jag fattar sålunda förhållandet mellan dessa båda ord väsentligen annorlunda än CELANDER i Språk och stil IV, 75 f.

[2] Då CEDERSCHIÖLD, a. st., s. 76, säger, att i stället för *korsfästelse* »i normalprosa hellre» användes *korsfästande*, synes mig detta bero på förbiseende af den här framhållna betydelsemotsatsen. Enligt min mening heter det normalt: »hans *korsfästelse*», men »deras *korsfästande* af honom».

till vår *uppbyggelse*, löftenas *uppfyllelse*, hans *upphöjelse*, *upprättelse*, *upptuktelse*, *uppsägelse*, *utkorelse*, hans *väckelse*, landets *ödeläggelse* (jfr mongolernas *ödeläggande* af landet) o. d.

Emellertid äro väl, åtminstone ännu så länge, de fall något talrikare, där *-else* icke har denna passiviska karaktär, utan företrädesvis korresponderar med »aktiva» eller »reflexiva» (undantagsvis äfven s. k. deponentiala) infinitiver, t. e. *afsvärjelse*, *afsägelse*, *afträdelse*, *anklagelse*, *beblandelse*, *begynnelse*, *begärelse*, *bemärkelse*, *beredelse*, *betraktelse* (ofta konkret), *betydelse*, *eggelse*, *förberedelse*, *förföljelse*, *förförelse*, *förgängelse* (oregelbundet bildadt till *förgå* och *förgås*), *förgörelse*, *förhäfvelse*, *förnekelse*, *förruttnelse*, *försakelse*, *försmädelse*, *förströelse*, *gensägelse* (till »*säga* emot» och »göra en *gensaga*»), *grämelse*, *händelse*, *inställelse*, *jämförelse*, *lydelse*, *meddelelse*, *motsägelse*, *omskiftelse*, *påminnelse*, jordens *rörelse*, *skadegörelse*, (till *göra skada*), *stadfästelse*, Guds *styrelse* (annars ofta konkret), *tacksägelse* (till *säga tack*), *tillfyllestgörelse*, *tillkommelse*, *tillredelse*, *tillskyndelse*, *tillsägelse*, *tillträdelse*, *tillvarelse* (till *vara till*), *umgängelse* (oregelbundet bildadt till *umgås* och »idka *umgänge*»), *underkastelse*, *uppehållelse*, *upplåtelse*, *upprinnelse*, *uppståndelse* (oregelbundet bildadt till *uppstå*), *villfarelse* (till *fara vill*), *vistelse*, *vämjelse*, *åminnelse* (till *minnas* och *påminna sig*), *öfverlåtelse*, *öfverträdelse*.

Från bildningarna på -(*n*)*ing* och -(*a*)*nde*, *-ende* skilja sig de på *-else* mycket bestämdt därigenom, att *-else* nästan aldrig fogas till annat än sammansatta eller afledda stammar, så att t. e. af mina 101 ofvan anförda exempel endast 17 [1] af hvilka många starkt tendera till konkret betydelse, göra undantag från denna regel (jfr däremot *frälsning*, *skurning*,

---

[1] Äfven om man härtill lägger *skapelse* och *varelse* samt det tjog af andra konkreter på *-else*, som jag ofvan s. 344, 352, 361 och 366 anfört, nå vi ändå icke upp till 40 dylika fall. Och en högre siffra ernås ej heller med tillhjälp af det hos Cederschiöld, a. st., s. 70 ff., samlade, till öfver 200 exempel uppgående materialet.

skärpning, resp. *frälsande, skurande, skärpande* osv. i massa). Vi ha t. e. *förökelse* och *upphöjelse*, men hvarken *ökelse* eller *höjelse*, utan i deras ställe *ökning* och *höjning*. Vi ha både *af-, fri-, gen-, mot-, tack-, till-* och *uppsägelse*, men intet *sägelse*, utan blott *sägande* osv.

Vidare kan man hos suffixet *-else* iakttaga en om ock svag tendens att rikta betydelsen åt det inre och andliga hållet, detta i motsats till *-(n)ing* och än mer till *-(a)nde, -ende*. Jämför t. e. å den ena sidan »*afvikelse* från ämnet» eller »från det rätta», å andra sidan »*afvikning* hos magnetnålen» och »*afvikande* från orten». Likaså förhålla sig »*beredelse* till en föreläsning»: »*beredning* af hudar»: »*beredande* af rum åt de resande»; »*tillredelse* till fest»: »*tillredning*» eller »*tillredande* af medikamenter»; »*väckelse* ur syndasömnen»: »*väckning* kl. 6»; »hans *upphöjelse* till adligt stånd»: »estradens *upphöjning* till manshöjd»; vidare »*betraktelse* af Guds ord»: »*betraktande* af utsikten»; *lidelse* 'passion': *lidande* 'krämpa' o. d.; »*lockelse* till synd»: »*lockande* på svinen»; »själens *uppbyggelse*»: »husets *uppbyggande*» osv.

Såsom af exemplen framgår, bildas abstrakterna på *-else* regelbundet och förmodligen undantagslöst af verbalstammar [1] eller därmed likställda ordfogningar. Exempel på detta sistnämnda äro *blodsutgjutelse* (: *utgjuta blod*), *botgörelse, edsafläggelse* (: *aflägga ed*), *efterrättelse* (: *rätta sig efter*), *självbefläckelse, självhäfdelse, självrannsakelse, självöfvervinnelse, skadegörelse, tacksägelse, tillnärmelse* (: *närma sig till*), *tillvarelse, villfarelse*. Slutar verbalstammen på *-a*, så försvinner detta före *-else*, t. e. *kall-else* till *kalla-* liksom *rör-else* till *rör-*. Speciella oregelbundenheter i fråga om bildningssättet visa *begängelse* (: *begå*) och de redan ofvan nämnda *förgängelse, umgängelse* och *uppståndelse*, hvars förhållande till *uppstå* ej lyckats bli mönster för de jämförelsevis unga, men redan

[1] Så ock *styggelse* af det visserligen numera nästan utdöda »*styggas* vid något».

mycket vanliga nybildningarna *förståelse* och *tillståelse*, som uppvisa fullt regelbunden bildning.

Till de ofantligt talrika verberna på *-era* bildas emellertid aldrig abstrakter på *-else*, trots att dessa suffixer väsentligen tillhöra samma stil, i det att båda företrädesvis äro representerade inom de något högre stilarterna. I dess ställe användes nämligen suffixet *-ʃo'n* (skrifvet *-ion*), som dock icke visar samma passiviska tendens [1], som vi funnit så starka spår af hos *-else*, men i stället så mycket större benägenhet för att göra uttrycket konkret, särskildt med resultativ innebörd (se ofvan s. 345, 362 och framför allt 365 f.). Af de nedan anförda 213 exemplen på aktionella abstrakter med ändelsen *-ʃon* — till hvilket antal kunna läggas de allra flesta af de å nyss citerade ställen ofvan anförda, vanligen alternativt såsom abstrakter fungerande konkreterna, hvarigenom siffran stiger till omkring 330, ett tal som skulle än ytterligare mycket ökas genom medtagande af en hop mera ovanliga facktermer — höra alla till verber på *-era* utom fem (*formation*, *muntration* och *seglation* till resp. *forma* [2], *muntra* och *segla; aggregation* till *aggregat* [2]; *disjunktion* till *disjunkt* [2]), och liksom de ifrågavarande verberna äro de alla ursprungligen af utländsk börd. Framför *-ʃon*, som alltid kräfver bortfall af verbalstammens ändelse *-era*, går oftast, nämligen i 148 — resp. omkring 210 — fall, alltså omkring $^2/_3$ af samtliga, *-at-* (hvars *t* dock i lägre stil plägar förstummas), t. e. *abdikation*, *accentuation*, *acceleration*, *ackomodation*, *administration*, *affektation*, *agglutination*, *agitation*, *aktualisation*, *alliteration*, *amputation*, *approximation*, *artikulation*, *aspiration*, *assimilation*, *auskultation*, (*de*)*centralisation*, *cirkulation*, *citation*,

---

[1] Denna träffas däremot, såsom man enligt s. 450 ff. ofvan kan vänta sig, hos bildningarna på *-er-ing*, af hvilka ett stort antal äro förtecknade hos CEDERSCHIÖLD, a. st., s. 44 ff.

[2] Etymologiskt sedt dock af ett verb på *-era*. I militäriskt språkbruk sluter sig ännu *formation* till *formera*.

civilisation, degeneration, deklination, demoralisation, deportation, depravation, derivation, destillation, destination, disputation (väl oftast konkret), *dissimilation, elimination, emancipation, emigration, examination, expropriation, fluktuation, formation* (af trupper; jfr s. 457 not 2), *generalisation, gestikulation, gravitation, imitation, immatrikulation, improvisation, individualisation, information, installation, instrumentation, intonation, iteration, kanalisation, kanonisation, kapitulation, kassation, katekisation, kolonisation, komparation, koncentration, kondensation, konfirmation, konfiskation, konfrontation, konjugation, konsideration, konsignation, konspiration, konsultation, kontemplation, kooperation, kooptation* (trots *option* och *adoption*), *koordination, kulmination, lamentation, legalisation, legitimation, likvidation, manifestation, manipulation, materialisation, meditation, navigation, negociation, observation* (mycket ofta konkret), *ockupation, ordination* (i medicinskt språkbruk vanligen konkret), *organisation, oscillation, oxidation, predestination, prenumeration, preparation, presentation, proklamation* (mycket ofta konkret), *prolongation, promulgation, realisation, reformation, rehabilitation, rekapitulation, rekommendation, rekreation, relegation, renovation, reparation, representation* (kanske oftast konkret), *resignation, respiration, rotation, sekularisation, separation, simulation, spekulation, stagnation, subordination, transfiguration, transformation, transpiration, trepanation, undulation, vaccination, variation* (i musik vanligen konkret), *veneration, ventilation, vibration, vidimation* (ofta konkret), *visitation* till resp. *abdikera, accentuera* osv. samt med utbyte af grundordets *s* mot *k* t. e. *dedikation, exkommunikation, explikation, fabrikation, klassifikation, multiplikation, pacifikation, provokation, ratifikation, reduplikation, rektifikation, specifikation, verifikation, vindikation* till resp. *dedicera* osv. Utvidgade biformer till *-ation* äro *-iation* i *prononciation* (: *prononcera*) och *-kation*, som användes vid verber på *-fiera*, t. e. *exemplifikation, identifikation, modifikation* (ofta konkret), *mystifikation* (ofta kon-

kret), *personifikation*, *verifikation* (väl oftast konkret) [1], *versifikation*.

Vid sidan af detta så godt som normala suffix *-ation* med dess biformer, äro *-ition* och *-ution* mycket sällsynta. Det förra visar sig i *addition*, *repetition* och, med stark förändring af verbalstammens slutkonsonant, *disposition* (: *disponera*), *rekvisition* (: *rekvirera*). Det sednare förekommer i *evolution* (: *evol-vera*), *exekution* (: *exek-vera*) och *revolution* (: *revol-tera*). Vida vanligare är det blotta *-tion*, dvs. *-tʃon*, hvars *t* dock efter konsonant nästan alltid och efter sonant åtminstone i något lägre stil vanligen bortfaller, t. e. *dissektion*, *distribution*, *expedition*, *formation* [2], *interpunktion*, *intervention*, *konsumtion*, *muntration* [2], *prostitution*, *seglation* [2], *subsumtion*, *substitution* till *dissekera*, *distribuera* osv. Härvid inträder ofta förändring af stammens slutkonsonant, antingen så att den helt enkelt bortfaller, t. e. *adjunktion*, (dvs. *adjuŋʃon* trots *adjuŋgera*), *adoption* (dvs. *adopʃon* trots *adoptera*), *aggregation* [2], *disjunktion* [2], *funktion* (*fuŋʃon* : *fuŋgera*), *inspektion*, *option*, eller ock utbytes mot annat ljud, t. e. *b* mot *p* i *absorption*, *konskription*, *preskription*, *proskription*, *resorption*, *subskription*, *transskription*, *g* mot *k* i *aktion*, *reaktion*, *h* mot *k* i *abstraktion*, *attraktion*, *kontraktion*, *subtraktion*, *j* mot *k* i *rektion* (och *aktion*, *reaktion*, om *agera* och *reagera* uttalas med *j*-ljud, se I, 463), *s* mot *k* i *deduktion*, *induktion*, *introduktion*, *obduktion*, (*re*)*produktion* och *reduktion*. Våldsammare förändringar, angripande äfven grundordets sista sonant eller sonanter, visa t. e. följande fall, där *er* utbytes mot *ä*(*st*) i *digestion* (i högre stil *dig-* eller *dijästʃon*, lägre *dijäʃon*), *ef* mot *äk* i *protektion*, *ipi* mot *äp* i *reception*, *if* mot *äk* i *korrektion*, *isi* mot *äk* i (*des*)*infektion* och *projektion*. Bildningar däri blott

---

[1] Hör äfven till *verificera* (se strax ofvan).
[2] Jfr ofvan s. 457 (med not 2).

-fon — skrifvet *-s(s)ion* [1] — och aldrig ens i högre stil *-tfon* förekommer äro: med bortfall af grundordets näst före *-era* gående konsonant (*d*, *s* eller *t*) *diskussion*, *division*, *elision*, *emission*, *(re)flexion*, *recension*, *revision*, *skansion*; med utbyte af *t* mot *r* (som dock i lägre stil kan bortfalla) *inversion* och *konversion*. Afven sonantiska ändringar uppträda här i följande fall, där *ed* utbytes mot *ä* i *cession*, *im* mot *ä* i *kompression*, *äl* mot *ul* i *repulsion* och *änd* mot *aɣ* i *suspension*. Enastående är suffixformen *-kfon* i *(re)konstruktion*.

Näst efter *-else* kommer väl i fråga om sina bildningars talrikhet det, efter hvad som tyckes, förnämligast de högre stilarterna tillhörande, rent inhemska suffixet *-(a)n*, som visserligen fordom var vanligare än nu, men som på allra sista tiden visat sig åter vara rätt produktivt. I sin kortare form fogas det till verbalstammar på kort *a*, i sin längre åter till verbalstammar af annat slag. Exempel på det förra äro *afvakta-n*, *anmodan*, *annalkan*, *anstiftan*, *befordran*, *befrämjan*, *begrundan*, *beskådan* (nyligen äfven *skådan* [2]), *(för)bidan*, *bäfvan*, *början*, *dagtingan*, *darran* [3], *dyrkan*, *efterfrågan*, *erinran*, *(upp)fostran*, *fullbordan*, *förfrågan*, *förkofran*, *förmodan*, *försäkran*, *giljan* [4], *grymtan*, *idisslan*, *(be)ifran*, *inverkan*, *klagan*, *(å)käran*, *längtan*, *medverkan*, *predikan* (oftast konkret; jfr s. 367 ofvan), *påfordran*, *påverkan*, *rannsakan*, *samverkan*, *skrian* (t. e. hos Karlfeldt och Tranér), *skrymtan*, *sträfvan*, *suckan*, *talan*, *tandagnisslan* (: *gnissla* med *tänderna*), *tillfrågan*, *tillskyndan*, *tillägnan*, *traktan*, *trängtan*, *tuktan*, *täflan*, *(be-, för)undran*, *uppfordran*, *uppmuntran*, *vacklan*, *vädjan*, *vägran*, *väntan*, *åkallan*, *åstundan*, *äflan*, *önskan*, *(till)önskan*; exempel på det sednare åter *afråd-an*, *anhållan*, *anmälan*, *ansökan*, *begäran*, *blodspillan* (: *spilla blod*), *bönfallan*, *förmälan* (jfr *för-*

[1] Utom i *(re)flexion* (någon gång på grund af inflytande från *reflektera* stafvadt *(re)flektion*).

[2] Se A. Österling, *Offerkransar*, s. 19, 23 och 24.

[3] Se E. Olson i Språk och stil V, 149.

[4] Se H. Härjeson, *Tahiti*, s. 59.

målning till *förmäla sig*), *hemställan, inbjudan, inrådan, kvidan, manspillan* (: *spilla man*skap), *tidspillan* (: *spilla tid*), *tillbedjan* (med inskott af *j* mellan verbalstammen och suffixet), *tillstyrkan, undskyllan* [1]. Ytterst oregelbundet bildade äro *köpslagan* till *köpslå* och de blott -*n* uppvisande *sömn* till *sofva* samt, kanske oftare såsom konkreter använda, *bön* till *be(dja)* [2], *lögn* till *ljuga* och *syn* till *se*. — Ett åtminstone skenbart närstående suffix -*en* förekommer i de af Cederschiöld [3] påpekade *borgen, lofven* och (i lägre stil) *hållen* [4] till resp. *borga, lofva* och *hålla*.

Vid sidan af de nu nämnda suffixala bildningarna är det endast ännu en bildningstyp, som med väsentligen samma betydelseinnebörd som de förra kan sägas vara i högre grad vanlig, nämligen den som vi redan råkat, representerad af synnerligen talrika exempel, vid behandlingen af de instrumentala och resultativa konkreterna — t. e. *dyrk*, resp. *bädd* vid sidan af *dyrka* (upp) och *bädda* (se vidare § 52, II och III) — och som utgöres af verbalstammar på kort -*a* minskade med detta suffix. Sådana äro — frånsedt de redan (ofvan s. 362 f.) anförda resultativa konkreterna, hvilka (t. e. *dikt, rop, skämt* osv.) i regeln äfven kunna höra hit — t. e. *bad, bjäbb, brak, bruk, brus, böl* (Karlfeldt m. fl.), *doft, flit, fröjd, fusk, förvar, glam, gläfs, gorm, grymt* (Karlfeldt m. fl.), *harm, hat, hor, hot, jobb, jäf, kif, knorr, kompromiss, krig, (till)lit, lof, os, pris, prål, rån, skick, skjuts, spel, sport, start, stim, strejk, svall, sus,*

---

[1] Till detta 50-tal exempel kunna läggas många andra, som anföras af Cederschiöld, a. st., s. 60 ff., särskildt ovanligare sådana, anträffade dels hos nu lefvande yngre författare (se s. 65 f.), dels hos sådana från tiden 1526—1850 (se s. 68).

[2] Där trots den intima associationen intet som helst etymologiskt sammanhang förefinnes.

[3] A. st., s. 69.

[4] *Gifven* (i kortspel) anser jag däremot i öfverensstämmelse med Sv. akademiens ordlista, men i motsats mot Cederschiöld, vara bestämd form (af ett sällan hördt *gif*). Äfven *lofven* och *hållen* torde af mången uppfattas såsom bestämda former (af obefintliga *lof, håll*).

tal, tarf, tork [1], *trall, tröst,* (krigs)*tåg, tö, törst, vrål, vurm, vård* osv. [2] i otaliga fall, hvarvid dock är att märka, det ordet stundom blott förekommer i bestämd form, t. e. »ta till *lipen, luffen, schappen*» o. d., företrädesvis i lägre, för att icke säga vulgär stil. Ändas verbalstammen på postkonsonantiskt *-la* eller *-ra*, inträda i stället för *-l* och *-r* resp. *-əl* och *-ər*, t. e. (svin)-*afvel, buller, fladder, grubbel, gyckel, handel, heder, hunger, ifver, joller, jubel, knussel, käbbel, ocker, prygel, rummel, seger, svammel, svindel, trassel, ånger, äckel* m. m. [3]

Verbalstammar på *-era* mista vid ifrågavarande abstraktbildning hela denna ändelse, t. e. *accept, ackord, aktion, analys, apoteos, appell, auktion, balans, bankrutt, censur, chikan, debatt, debauche, dispens, duell, export, flor, funktion, galopp, harmoni, import, intrig, invit, kalas, kalkyl, kondition, kontrast, kontroll, kur, kurtis, marsch, motion, nyans, oktroj, parad, parodi, paus, projekt, recidiv, reform* (jämte *reformation* i viss speciell betydelse), *rekyl, replik, respekt, revolt* (jämte det mycket oregelbundet bildade *revolution* [4], som användes blott då fråga är om revolterande i stor skala), *risk, ruin, salut, sanktion, trafik, transport, triumf* m. fl., af hvilka många dock lika ofta användas såsom konkreter. Går före *-era* ett postkonsonantiskt *r*, så inträder i dess ställe *-ər*, t. e. *manöver, massaker, sekvester* till *manövrera* osv. Vid stammar på *-isera* ändras vanligen *-is* till *-ik*, t. e. *grammatik, gymnastik, kritik, musik, polemik, politik, praktik,* men någon gång saknas hela detta stamslut såsom i *monopol, satir; -ittera* åter ersättes af *-iss* i *remiss.* Vokalisk förändring visa *examen* (: *examinera*), *kulmen* (: *kulminera*) och *dispyt* (: *disputera*). Äfven den före

---

[1] Cederschiöld, a. st., s. 117, anser ordet vara ett »neutrum». Emellertid äro sådana uttryck som »kläderna äro på *torken*», »hänga något på *torken*» o. d. enligt min erfarenhet mycket vanliga.

[2] En stor mängd andra exempel anföras af Cederschiöld, a. st., s. 96 ff.

[3] Ytterligare exempel hos Cederschiöld, a. st., s. 124 ff.

[4] Se ofvan s. 459.

-era gående konsonanten saknas i *retur* (: *returnera*), *sympati* (: *sympatisera*) och det vanligen dessutom en afvikande sonant föreleende *debut* (dvs. *deby*, sällan *debut*) vid sidan af *debutera*. Omvändt saknas blott *-ra* i *defilé*, *diné*, *resumé*, *supé*, *turné* [1].

Emellertid kunna verbalstammar äfven oförändrade användas såsom aktionella abstrakter. Detta förekommer jämförelsevis sällan, då stammen ändas på kort *a*, t. e. *aga*, *fasa*, *hicka*, *hosta*, *hvila*, *lisa*, *läxa* (: *läxa upp*), *möda*, *pina*, *plåga*, *skada*, *skrapa*, *smitta*, *smärta*, *svalka*, *torka*, *vaka* (men natt*vak*), *vånda*, *yra*, *ära* och med inre förändring *hälta* (: *halta*) och *sveda* (: *svida*); allt former som sålunda materiellt öfverensstämma med de motsvarande infinitiverna, men skilja sig därifrån morfologiskt genom sin »deklination» (t. e. *agan*, *fasan* osv.). Vida oftare fungera verbalstammar på konsonant såsom hithörande abstrakter, t. e. *brist*, *drag*, *dröm*, *fall*, *fläng*, *gif* (i kortspel; se s. 461 not 4), *gråt*, *hjälp*, *hvin*, åter*håll*, *knip*, *köp*, *lek*, *ljud*, *låt*, *nyp* (kanske blott konkret), *pip*, *ryck*, sko*skaf*, *skrik*, *skryt*, *slit*, *slut*, *smek*, *smäll*, *strid*, *stänk*, *svält*, *tag*, *tjut*, *tro*, *tryck*, *värk*. Ofta visar sig i detta sednare fall inre förändringar i stammen, af hvilka de vanligaste äro växlingarna *a* : *ä* och *o* : *ö*. Den förra visar sig i *förlag* (: *förlägga*), *kraf* (: *kräfva*), *kval* (: *kvälja*), *vad* (: *vädja*), *val* (: *välja*) och med kort *a* *glans* (: *glänsa*), vara i *slang*(en) med (: *slänga*) samt med konsonantisk växling därjämte *kamp* (: *kämpa*, dvs. *ʝ̧ämpa*), jord*skalf* (: *fälva*), hund*skall* (: *fälla*). Den sednare växlingen uppträder i *behof* (: *behöfva*), *bot* (: *böta*), *dop* (: *döpa*), vatten*flod* (: *flöda*), *mord* (: *mörda*), *prof* (: *pröfva*), *rof* (: *röfva*) och med kort *o* (yttersta) *domen* (: *döma*). Sällsynta undantagsfall äro växlingarna *a* : *i* i *klang* (: *klinga*) och *stank* (: *stinka*), *å* : *i* i *språng* (: *springa*), *tvång* (: *tvinga*) och, om man så vill, (laga) *fång* och *gång* (: *fingo*, resp.

[1] Däremot saknas i riksspråket hvarje spår af någon motsvarighet till det af Cederschiöld, a. st., s. 113, anförda dialektala abstraktet *reger*, som förhåller sig till *regera* såsom *knorr* till *knorra* osv. och alltså blott saknar verbalstammens *-a*.

gingo med en sekundär stam vid sidan af den primära i *få*, resp. *gå*), *å* : *ö* i *lopp* (: *löpa*) och *sorg* (: *sörja*), *å* : *ä* i *dråp* (: *dräpa*) och in*trång* (: *tränga*) samt *å* : *u* i förening med konsonantväxlingen *s*, resp. *sk* : *ʃ* uti *sång* (: *sjunga*), *skott* (: *skjuta*). Rent isolerade fall äro *i* : *e* i *lif* (: *lefva*), *ju* : *ly* i *ljus* (: *lysa*), *jä* : *ga* i hane*gäll* (: *gala*), *sa* : *fu* i »i *sank*» (: *sjunka*), *u* : *ju* i för-, på*bud* (: *bjuda*), *u* : *y* i *lust* (: *lysta*) och *å* : *y* i ben-, in*brott* (: *bryta*). *Slag* ansluter sig till den sekundära stammen i *slagen*, icke den primära i *slå*.

I jämförelse med ofvan exemplifierade bildningstyper äro följande suffixala bildningar rena undantagsfall:

-*a* uppträder i *knipa*, *resa*, *röta*, *träta* (med bestämda former på -*an*) och i det med en särskild, så att säga »gerundiv»-artad, betydelsenyans utrustade *göra* (med bestämd form på -*at*), bildade till verbalstammarna *knip*, *res* osv. En utvidgad biform af detta suffix är -*ja* i *vilja* (: *vill*), sed*vänja* (: vara *van*).

-*a'd* i de till verbalstammar på -*era* med uteslutande af denna ändelse bildade *blockad*, *promenad*, *parad* (i fäktkonsten), *rockad* (i schackspel) [1]. I *maskerad* bibehålles -*er*- som -*ər*-. Till en substantivstam ansluter sig numera [2] *kanonad*.

-*a'ge* (dvs. -*a'ʃ*) ansluter sig likaledes vanligen till verbalstammar på -*era* med förlust af denna ändelse, t. e. *karambolage*, *kolportage*, *massage* (: *massera*, numera stundom omstöpt till *massagera* efter *massage*), (nordost)*passage*, *persifflage*. Till andra verbalstammar höra sjötermerna *lastage*, *läckage* och *slitage*.

-*ámen* i de alternativt konkreta (se s. 368) *diktamen*, *komplettamen* [3] och *tentamen* till *dikt-era* osv.

---

[1] *Galoppad* hör ej hit, enär det ej längre betyder 'handlingen att galoppera'.

[2] Förr till det omkr. 1800 vanliga verbet *kanonera* (se Språk o. stil IX, 6).

[3] Anföres af CEDERSCHIÖLD, a. st., s. 45 not 1, såsom »ett kuriosum i Lund på 1870-talet». I Uppsala har ordet åtminstone i 30 år varit fullt gängse och är så ännu.

-an's (dvs. *-ag's*) i *allians, assistans, assonans, assurans, dissonans, extravagans, korrespondens* (äfven uttaladt *-äns*), *leverans* (båda de sistnämnda ofta konkreta), *vigilans* till *alliera* sig, *assist-era* osv. En biform *-jangs* visar sig i det vulgära *ruljangs* (jämte *rulans*) 'låta *rullan* gå', som dock kan betraktas som bildadt till det vulgära *ruljera* i samma betydelse.

-(a)re i *snarkare, öfverhalare* m. fl., oftare konkreta, synonymer till ord på *-(n)ing*. Jfr ofvan s. 367 [1].

-d lägges till verbalstammar på *-na* i *hägnad, lättnad, mognad, saknad, trånad.* Dessutom förekommer det blott i *brygd* (oftast dock konkret), *död, följd* och *hämnd* [2] samt i förening med stora inre förändringar i *brand* (: *brinn*), *färd* (: *far*), *stöld* (: *stjäl*, dvs. *fäl* [3]) och *uppbörd* (: *uppbär*). En utvidgad biform *-ad* visar sig i *spånad*, högst oregelbundet bildadt i förhållande till *spinn-a.* Vanligare är den väl snarast som ett särskildt suffix framstående biformen *-nad*, som uppträder i *(be)klädnad* (vanligen konkret), *(be)kostnad, båtnad, lefnad, lydnad, omvårdnad, vördnad* till stammarna *kläd-*, resp. *kost-a-* osv.; vidare i det oregelbundna *(bo)skillnad* (: *skilj*) och det till en substantivstam sig anslutande *tjufnad.* En biform *-dd* visar sig blott i *rodd* och *sådd* till *ro, så.*

-dom i *hordom, trolldom* och med inskott af *e* mellan stam och suffix *kännedom.*

-e i *arbete, bete, bygge,* om-, ut*byte, fiske, flöde,* i någons *följe, gifte, minne, möte, omdöme* (: *döma om*), ha i *sikte*, arfs-, års*skifte, smide, syfte, af-, an-, bi-, före-, in-, samman-, till-, upp-, utträde, (sam)tycke* [4], af hvilka många lika ofta eller

---

[1] Jfr numera ock CEDERSCHIÖLD, a. st., s. 50 f.

[2] Icke *hämnad*, ehuru hörande till en verbalstam på *-na.*

[3] De båda intimt befryndade orden ha alltså blott *l*-ljudet gemensamt. Jfr dock den preteritala verbalstammen *stal.*

[4] Den nuvarande tidningspressens ofta återkommande, på tanklös öfverflyttning från norska tidningsartiklar beroende *styre* för *styrelse* vill

oftare förekomma i konkret användning. Oregelbundet bildade äro *fiskafänge* (: *fånga fisk*), *frånfälle* (: *falla ifrån*), *löje* (: *le*), *skogshygge* (: *hugga skog*), fågel-, tjuf*skytte* (: *skjuta*), (*miss*)*tanke* (: *tänka*), *umgänge* (: *umgås*), *uppehälle* (: *hålla sig uppe*; jfr *uppehåll*: *hålla upp* och *uppehålla sig*).

-*i's* i *exercis* och *servis* (oftast konkret) till *exerc-era* och *serv-era*.

-*mang'* till verbalstammar på -*era* med utbyte af *e* mot *ə* och uteslutande af -*ra* i *abonnemang*, *ackompanjemang*, *avancemang*, *bombardemang*, *deplacemang*, *endossement*, *engagemang*, *mankemang* och *resonemang* (ofta konkret).

-*mål* med inskott mellan stam och suffix af *s* i *dröjsmål*, *skonsmål* och *slagsmål*, af -*er* i *giftermål* och *skriftermål* samt af *o* i *göromål*.

-*nad* se ofvan under -*d*.

-*o* i *borto*-, *där*-, *från*-, *hemma*-, *här*-, *när*-, *sam*-, *till*-, *ute*-, *öfvervaro* samt det i förhållande till verbet *kommendera* mycket oregelbundet bildade *kommando*.

-*sel* i *blygsel*, *födsel*, *höbärgsel*[1], *hörsel*, *införsel*, *klädsel*, *känsel*, *körsel*, *samfärdsel*, *skrämsel*, *skötsel*, *styrsel*, *städsel* (: *städja*), *tillförsel*, *trifsel*, *trängsel*, *utförsel*, *vigsel*, *yrsel*. Såsom synes ha dessa bildningar ofta en passivisk karaktär och utgå nästan alltid från verbalstammar på konsonant.

-*skap* i *vetskap*, med inskott af -*en*- mellan verbalstam och suffix i *köpenskap* och dessutom med inre förändring af stammen i *dryckenskap* (: *dricka*), i de båda sistnämnda exemplen dock med den speciella betydelsenyans som träffas i och är karakteristisk för bildningar på -*eri* (se nedan s. 469 ff.).

-*sla* i (*er*)*känsla* och *körsla*.

-*t* i *blåst*, fram-, förbi-, genom-, öfver*fart*, *näpst*, *upptäckt*, till-, upp*växt* samt med genomgripande förändring af

---

jag däremot i det längsta betrakta som en öfvergående företeelse. Jfr mina *Spridda studier*, andra samlingen, s. 71.

[1] Se Tamm, *Om avledningsändelser hos sv. substantiv*, s. 80.

den till grund liggande verbalstammens både sonantiska och konsonantiska förhållanden *drift* (: *drifva*), *bo-*, *tidsut-*, *tvedräkt* (: *draga*), *flykt* (: *flyga*), *frost* (: *frysa*), *förlust* (: *förlora*), *jakt* (: *jaga*), *nödtorft* (: *tarfva*), *ridt* (: *rida*), *tillgift* (: *-gifva*), *grus-*, *in-*, *löf-*, *torf-*, *våldtäkt* (: *taga*). En utvidgad biform *-kt* råkas i *flykt* (: *fly*) och med vokaländring inom verbalstammen i *in-*, *ut-*, *öfversikt* (: *se*). En annan dylik, nämligen *-st*, träffas i *fångst*, *an-*, *dit-*, *fort-*, *fram-*, *hem-*, *hit-*, *mellan-*, *åtkomst*, *tjänst* och med genomgripande förändringar af grundordets stam i *gunst* (: *gynna*, dvs. *jynna*).

-um i *preludium* till *preludi-era* och *jubileum* till *jubile-ra*. Biformen *-ium* uppvisa *delirium* och *studium* till resp. *delir-era*, *stud-era*.

-u'r i *arkitektur* m. m., se nedan s. 472.

-y'r till verber på *-era* med uteslutande af denna ändelse i *bornyr* [1], *dressyr*, *tortyr*.

Rent enstaka fall äro: *propag-anda* (: *propag-era*), *giftas* (t. e. hos Strindberg) [2], *segl-ats* (: *segl-a*; ofta konkret), *in-*, *utlös-en* (: *-lös-a*), *lefv-erne* (: *lefv-a*), *verkställ-ighet* (: *verkställ-a*), *vitter-lek* (till en adjektivstam; kännes möjligen ännu som en sammansättning), *älsk-og* (: *älsk-a*), *före-*, *in-*, *tillsat-s* (: *sitt-a*; oftast konkreta), *slå-tter* (: *slå*; äfven konkret), *karakteris-tik* (: *karakteris-era*; äfven konkret).

Jag har tillsvidare förbigått ett par suffixer, af hvilka särskildt ett, *-(er)i'*, hör till våra allra vanligaste och speciellt i fråga om abstraktbildande förmåga täflar med *-(n)ing*. Detta uppskof motiveras däraf, att dessa suffixer i regeln skilja sig från de redan behandlade därigenom, att de förläna

---

[1] Enligt CEDERSCHIÖLD, a. st., s. 48, skulle *bornera* icke vid sin sida äga »något abstr. af utländsk typ». Enligt min erfarenhet är dock *bornyr* ett mycket vanligt ord, ehuru icke upptaget i våra ordböcker och ordlistor med undantag af WENSTRÖM-HARLOCKS så förträffliga *Svensk-engelsk ordbok* (1904).

[2] Se CEDERSCHIÖLD, a. st., s. 6.

ordet en mer eller mindre utpräglad betydelse af permanent, vanemässig eller rent af yrkesmässig sysselsättning. De därmed bildade glosorna förete alltså bland abstrakterna en motsvarighet till de aktorala glosorna bland konkreterna, så att t. e. *smuggleri* förhåller sig till *smugglande(t)* såsom *smugglare* till (en) *smugglande* o. d.

Hvad nu först suffixformen *-i'* beträffar, så har denna i och för sig icke nödvändigtvis en dylik betydelsefunktion, såsom synes t. e. af sådana bildningar till verbalstammar på *-era* som, med förlust af hela denna ändelse, *amnesti, dementi* och *garanti* eller, med bibehållande af *-er-* som *-ər-*, *fronderi, koketteri, kujoneri, raljeri, spioneri, trakasseri.* Men suffixet får lätt en sådan innebörd på grund af betydelsen hos det grundord, hvartill *-i*-bildningen ansluter sig. Så t. e. då det därmed bildade abstraktet korresponderar med ett verb på *-era*, som utmärker en yrkesmässig verksamhet, t. e. *autotypi* (ofta konkret liksom flera af de följande), *dagerrotypi, elektrotypi, fototypi, stereotypi* eller *telefoni, telegrafi* till *autotypera* osv. Och än mera markeras denna synpunkt, då *-i* lägges till substantivstammar som betyda utöfvare af vetenskaplig eller konstnärlig verksamhet (sällan annan sådan, t. e. *demagogi, ekonomi, filantropi, libhaberi, skribleri*). Bland sålunda bildade namn på vetenskaper och konster utgöres lejonparten af dem på *-logi*, t. e. *algologi, alkohologi* [1], *antropologi, arkeologi, astrologi, bakteriologi, balneologi, biologi, demologi* [2], *egyptologi, embryologi, entomologi, etnologi, etymologi* (ofta konkret), *farmakologi, filologi, fonologi, frenologi, fysiologi, genealogi, geologi, gynekologi, histologi, klimatologi, kraniologi, meteorologi,*

---

[1] Fonetisk stafning i stället för det etymologiskt sedt väntade *alkohollogi.* Ordet, som tvifvelsutan är en mycket ung nybildning, har ej upptagits i Sv. akademiens ordbok.

[2] Äfvenledes ungt ord, användt i stället för »folklore» af mig, J. Paulsson m. fl.

mineralogi [1], *morfologi, mytologi, oftalmologi, sociologi, teknologi, teologi, typologi, zoologi.* Därnäst talrika äro de på *-grafi,* som oftast i motsats mot dem på *-logi* beteckna en mera deskriptiv vetenskaplig eller ock en praktiska syften fullföljande behandling af ämnet, t. e. *bibliografi, demografi, etnografi, fysiografi, geografi, hydrografi, kalligrafi, koreografi, kosmografi, kristallografi, lexikografi, litografi, stenografi, topografi, typografi, xylografi.* Exempel på sällsyntare typer äro *allopati, anatomi, astronomi, diplomati, filosofi, homöopati, kiromanti, kirurgi, liturgi, metallurgi, teosofi, strategi* samt de inre förändringar af stammen uppvisande *geometri* (: *geometer*) och *geodesi* (: *geodet*).

Från dessa namn på vetenskaper och, till mindre antal, konster skilja sig märkbart de som beteckna andra yrken, särskildt näringar, handtverk o. d. (samt ett mindre antal konster). Idkarna af sistnämnda sysselsättningar ha nämligen i regeln benämningar på *-are* (se ofvan s. 338 f.), och då härtill bildas korresponderande abstrakter på *-i,* förvandlas *-are* till *-ər-*. På så sätt uppstå mot de professionellt aktorala konkreterna på *-are* svarande yrkesnamn på *-eri* (som sålunda här endast skenbart är ett annat suffix än *-i* [2]), t. e. *aflatskrämeri, bildhuggeri, bildsnideri, bokbinderi, bokhålleri, buktaleri, buntmakeri, drömtyderi, dykeri, falskmynteri, (pärl)fiskeri, fribyteri, handtverkeri, jägeri, kaperi, koppleri, krögeri, kvacksalfveri, landtmäteri, lurendrejeri, lönnbränneri, lösdrifveri, mureri, måleri, mångleri, procenteri, pärlstickeri, rederi* (oftast konkret), *(stråt)röfveri, sadelmakeri, skeppsbyggeri, skomakeri, skriftställeri, skrädderi, smuggleri, snickeri, träsnideri, snörmakeri, stenhuggeri, stjärnkikeri, stjärntyderi, taskspeleri.*

---

[1] Icke härledande sig från *mineral* — med hvilket det naturligtvis nu associeras — såsom *alkohologi* (se s. 468 not 1 ofvan) från *alkohol,* utan från det medeltidslatinska *minera* i samma betydelse.

[2] Denna synpunkt synes mig CEDERSCHIÖLD ha alltför litet tagit hänsyn till i sin framställning af »Verbalabstr. på *-eri*», a. st., s. 52 ff.

Emellertid ha ej blott benämningar på yrkesidkare, utan äfven en mängd andra aktorala glosor på *-are* vid sin sida dylika abstrakter på *-eri*, som då ange en om också icke yrkesmässig, så dock mer eller mindre vanemässig sysselsättning, t. e. *andeskåderi, blodsugeri, dagdrifveri, frasmakeri, frimureri, fritänkeri, grillfängeri, hemlighetsmakeri, hårklyfveri, läseri, ordklyfveri, pennfäkteri, projektmakeri, rimsmideri, ränksmideri, rätthafveri, självplågeri, storskryteri, stymperi* (vanligen konkret), *svindleri, svärmeri, versmakeri, vingleri, öfversitteri*. Utan att äga aktoral betydelse har (indigenatsnamnet) *preussare* gifvit upphof åt ett hithörande abstraktum: *preusseri* (jfr däremot officinnamnen *holländeri* — se s. 381 — och *schweizeri*).

I motsats till de nu anförda exemplen kan en hel hop dylika bildningar minst lika lätt associera sig med det till grund för *-are*-bildningen liggande verbet eller med det i sin tur till grund för detta liggande substantivet som med själfva ordet på *-are*. Så är t. e. fallet med *angifveri, bakdanteri, begabberi, bettleri, boleri, frosseri, gnideri, kannstöperi, kryperi, lismeri, skrifveri, slöseri, snatteri, superi, tiggeri, öfverlöperi* till *angifva* osv., resp. *drömmeri, grubbleri, gyckleri, gäckeri, horeri, hyckleri, jobberi, käbbleri, rimmeri, skrymteri* till *dröm(ma)* osv. Häraf blir följden, att *-eri* kännes som ett särskildt suffix [1], som, äfven utan att motsvarande ord på *-are* finnas, fogas till verbalstammar (på kort *a*, hvilket före *-eri* försvinner) eller substantivstammar, t. e. med blott verbal associ-

---

[1] Då detta stundom har en viss ringaktande färg öfver sig, så att t. e. *rimmeri* är ett mindre aktningsfullt uttryck än *rimmande* (se vidare CEDERSCHIÖLD, a. st., s. 55 ff.), så beror detta ingalunda på suffixets egen ursprungliga beskaffenhet eller uppgift, som icke är pejorativ (jfr ofvan s. 387 f.; något annorlunda CEDERSCHIÖLD, a. st., s. 55), utan därpå att, såsom af exemplen tydligt framgår, det med en viss förkärlek fogats till grundord som redan själfva uttrycka något föraktligt, klandervärdt eller åtminstone mindrevärdigt. Förhållandet är sålunda detsamma som i fråga om suffixet *-ism* (hvarom se nedan s. 481 ff.), ehuruväl betydelseförskjutningen vid *-eri* icke på långt när lika konsekvent genomförts.

ation *baggböleri, signeri, ströfveri*, med substantivisk association därjämte *afguderi, mångsyssleri, slafveri, snobberi, vurmeri* och med blott association af sednare slaget *bönhaseri, charlataneri, donquijotteri, fantasteri, kanaljeri* (: *kanalj-e*), *lurifaxeri, juristeri, kineseri* (t. e. hos Levertin), *papisteri, pedanteri, pultroneri, rabulisteri, rebelleri, skolfuxeri, skytteri* 'jakt', *sodomiteri, sofisteri, tjufveri, tyskeri.*

Om nu ock dessa bildningar på -er-*i* och -*eri* i regeln — såsom vi sett — ange något vanemässigt, så finnas dock undantag lika väl här som vid de ursprungligare bildningarna på -*i* (t. e. *amnesti* osv., se ofvan s. 468 f.). Dylika från vanesynpunkten jämförelsevis fria bildningar äro t. e. vid sidan af ord på -*are djurplågeri, effektsökeri, frieri* [1], *förräderi, kätteri, prejeri, rofferi, skinneri, skojeri, spegelfäkteri* och det oregelbundna *bedrägeri* (: *bedragare*) samt utan sådana parallellbildningar på -*are fjolleri, fåneri, huttleri, häxeri, lotteri, raseri, sjåperi, spökeri, stolleri, svineri, tokeri, trolleri* till resp. *fjollas, fåna* osv. och det oregelbundna *köpslageri* till *köpslå.*

Med -*í* såsom bildande namn på konster och vetenskaper konkurrerar det dock vida mindre vanliga -*ík*. Oftast finnes detta suffix fogadt till benämningar på den ifrågavarande verksamhetens utöfvare, t. e. *aeronautik, akrobatik, apologetik, ballistik,* (national)*ekonomik* (vanligare *ekonomi*), *ekvilibristik, estetik* (: vulgärt *estet* för *estetiker*), *exegetik, folkloristik, gymnastik, homiletik, journalistik, kabbalistik, kasuistik, lingvistik, pedagogik, retorik, skolastik* (: arkaiskt *skolast* för

[1] Detta exempel är framför alla andra beviskraftigt, enär handlingen »att fria» icke lätteligen kan öfvergå till en vana. Och skulle undantagsvis så ske, så användes dock *frieri* med afseende på en vida trängre, rent individuell, sfär än det en mera generell verksamhet afseende gerundiet *friande*. Jfr t. e. »trots att han fått korgen af henne tre gånger, fortsatte han dock med sitt *frieri*» och å andra sidan »trots att han fått korgen på alla möjliga håll, fortsatte han dock med sitt *friande*». Jag kan alltså icke dela CEDERSCHIÖLDS mening (a. st., s. 58), att *fria* har »intet annat nom. actionis (af samma rot)» än *frieri*, och att *friandet* alltid »är = 'frikännandet'».

skolastiker), *terapeutik*. Mindre ofta är grundordet en benämning på den ifrågavarande verksamhetens föremål, t. e. *hieroglyfik*, *metodik*, *metrik* (: *meter*), *ornamentik*, *rytmik*, *symbolik* (: *symbol-a*, ej *symbol*), *synonymik* och de oregelbundna *mimik* (: *min*, etymologiskt icke sammanhörande), *poetik* (: *poesi*, ej *poet*). En utvidgad biform *-ati'k* träffas i *dogmatik*, *dramatik* (: *dram*)[1] och en annan, *-isti'k*, i *stilistik* (som ej är vetenskapen om eller för »stilisterna», utan om »stilen»).

Suffixet *-u'r* bildar namn på en konstnärlig verksamhet blott i *arkitektur*, som utgår från konstnärens benämning. Annars användes det vanligen för att bilda namn på ämbeten och andra befattningar, i regeln genom att fogas till ämbetsmannabenämningen o. d. oförändrad, t. e. *adjunktur*, *agentur*, *docentur*, *intendentur*, *kandidatur*, *prefektur*, stundom dock med uteslutande af grundordets ändelse *-or*, t. e. *diktatur*, *kvestur*, *professur* till *diktator* osv., och med inskott af *-at-* mellan ett (synkoperande) grundord och suffixet i *komministratur*.

Det specifika suffixet för tillgodoseende af ifrågavarande ändamål är dock snarast *-a't*, fogadt till befattningsinnehafvarens benämning, t. e. *aktorat*, *decemvirat*, *dekanat*, *eforat*, *inspektorat*, *konsulat*, *lektorat*, *priorat*, *protektorat*, *rektorat*, *triumvirat*. Trycksvag slutvokal i grundordet saknas framför *-at*, t. e. *kollegat* till *kollega* och *kommissariat*, *notariat*, *vikariat* till *kommissarie* osv. Likaså saknas grundordets *-us* i *patronat* till *patronus* (icke *patron*). I hög grad oregelbundet bildat är *episkopat* till *biskop*. En utvidgad biform *-ia't* uppträder i *kansleriat* (: *kansler* eller *kanslär*) och det än ytterligare utvidgade *-aria't* i *sekretariat* till *sekret-erare*.

§ 61. Virtuella abstrakter.

I motsats till de nu behandlade aktionella abstrakterna — en motsättning som dock ofta är svagt utpräglad, så att

[1] Kan äfven uppfattas som *drama-tik* till *drama*.

gränsen mellan de båda kategorierna är rätt sväfvande — beteckna de virtuella abstrakterna en egenskap, beskaffenhet, karaktär, tendens, riktning eller ett blott förhållande o. d.

Äfven för denna kategori kan man liksom vid de virtuella konkreterna (se ofvan s. 347) såsom morfologiskt uttrycksmedel använda adjektivets s. k. bestämda form på *-a* med föregående »artikel» *det*, t. e. »*det onda* [= ondska] är odödligt liksom *det goda* [= godhet]» eller »kämpa för *det sanna* [= sanning], *det sköna* [= skönhet] och *det rätta* [= rätt]» eller »*det verkligt stora* hos honom [= hans verkliga storhet] bestod däri»; jfr inom konkreternas område sådant som »i ägget ligger *det gula* [= gulan] innanför *det hvita* [= hvitan]» o. d. Därjämte brukas ock, liksom vid de virtuella konkreterna mera undantagsvis är fallet, adjektivets s. k. obestämda neutrala form, t. e. »kunskapens träd på *godt* och *ondt*» eller »*kallt* och *varmt* [= kyla och värme] ha nu en tid bortåt omväxlat» eller ock adjektivets »adverbiala» former, t. e. »*fort* [= snabbhet] och *väl* [= skicklighet] förlikas sällan».

Men det specifika uttrycksmedlet för ifrågavarande kategori är suffixet *-het*, som kan fogas till de ojämförligt flesta adjektivstammar, vanligen oförändrade, t. e. *dristighet, bräcklighet, dåraktighet, arbetsamhet, valbarhet, hjärtlöshet, tullfrihet, nyckfullhet* till *dristig* osv., allt typer som äro synnerligen rikt representerade. Af andra exempel må anföras *snillrikhet, älskvärdhet, enträgenhet, enögdhet, själfviskhet, falskhet, blekhet, blindhet, höghet, ömhet, (o)likhet*. Med något stympande af grundordet äro bildade t. e. *närhet* (: *nära*), *stillhet* (: *stilla*), *äkthet* (: *äkta*) och *(o)trohet* (: *trogen*, oförändradt bibehållet i *godtrogenhet, rättrogenhet* m. fl.). Däremot är suffixet utbildadt till *-ighet* i *mattighet* (jämte *matthet*, som dock har ett vidsträcktare betydelseomfång) och *svårighet* samt till *-enhet* i *grannlagenhet* till *grannlag-a* och *beläsenhet* till *beläs-t*. Samma utvidgande *-en-* råkas emellertid vida oftare

såsom ersättning för grundordets *-ad*. Adjektiver på *-ad* bilda nämligen vanligtvis icke några *-het*-afledningar, men om de undantagsvis göra det, så ersättes *-ad* nästan alltid af *-en-*, t. e. *befogenhet, belefvenhet, beskaffenhet, be-, god-, ren-, tro-, ömhjärtenhet, hårdnackenhet, kräsmagenhet*[1] till *befogad* osv., mycket sällan af *-t-*, t. e. *frisinthet* och det vulgära *generthet* till resp. *frisinnad, generad,* och rent bortfall af *-ad* visar blott *rättighet* vid sidan af *be-rättigad*. Likaså ersättes grundordets *-ande* af *-en-*, t. e. *allvetenhet, betydenhet, nedlåtenhet, ovetenhet, undfallenhet, välgörenhet* till *allvetande* osv. Ändtligen må anmärkas, att *-het*-bildningar i regeln saknas till grundord med hufvudtrycket på slutstafvelse, såvida dessa ord äro, såsom oftast är fallet, af romanskt eller klassiskt ursprung[2]. Alltså finnas t. e. *-het*-bildningar till tyska ord på *be-, för-, ge-* såsom *bestämdhet, försagdhet* och *gemenhet*, men saknas till *abnorm, absurd* o. d. Emellertid lider denna regel det undantaget, att åtskilliga ord på *-t*, särskildt med därförut gående konsonant, kunna afledas medelst *-het*, t. e. *abrupthet, absoluthet, abstrakthet, defekthet, distinkthet, exakthet, intakthet, kompakthet, korrekthet, robusthet.*

De nämnda adjektivstammar, som icke kunna afledas medelst *-het*, använda, därest de öfverhufvud alstra abstrakter, suffixet *-ite't*, en bildningstyp hvarpå jag känner nära 100 exempel. Vanligen är då detta suffix fogadt till adjektivstammen oförändrad, t. e. *abnormitet, absurditet, affinitet, aktivitet, anonymitet, banalitet, brutalitet, exklusivitet, fatalitet, frivolitet, frugalitet, genialitet, homogenitet, humanitet, hybriditet, idealitet, illegalitet, illegitimitet, illiberalitet, illojalitet, immunitet, improduktivitet, intensitet, intimitet, kordialitet, legalitet, legitimitet, liberalitet, lojalitet, modalitet, modernitet, naivitet, neutralitet, objektivitet, obscenitet, passivitet, perversitet, produktivitet, pseudonymitet, puerilitet, receptivitet, relativitet, senilitet, sentimenta-*

[1] Se TAMM, *Om avledningsändelser hos sv. substantiv*, s. 10.
[2] Jfr E. LJUNGGREN, *Sv. Akademiens Ordbok, Genmäle n:r 2*, s. 21.

litet, solennitet, soliditet, sterilitet, stupiditet, subjektivitet, subtilitet, suveränitet, timiditet, totalitet, trankilitet, trivialitet, uniformitet. En bildning med ifrågavarande suffix af ett enstafvigt grundord har jag blott funnit i *färmitet,* af substantivstam åter blott *invaliditet, moralitet, rivalitet* och *virtuositet.* Förändringar af grundordet träffas synnerligen ofta före *-itet.* Grundordets *e* (dvs. *ə*) uppträder som *i* uti *disponibilitet, presentabilitet, probabilitet, räntabilitet, sensibilitet* till *disponibel,* osv.; *ä* som *a* i *aktualitet, impopularitet, individualitet, kapillaritet, nationalitet, originalitet, popularitet, potentialitet, realitet* till *aktuell* osv.; *ö* som *o* i *generositet, irreligiositet, kuriositet* (vanligen dock konkret), *nervositet, porositet, religiositet* till *generös* osv.; *k* som *s* i *publicitet, reciprocitet* till *publik, reciprok; k* saknas däremot i *apodikticitet, autenticitet, elasticitet, elektricitet, klassicitet, plasticitet* till *apodiktisk* osv.; *-isk* åter i *bestialitet, identitet, jovialitet, solidaritet* till *bestialisk* osv.; ändtligen *e* (dvs. *ə*) i *celebritet* till *celeber* och *-erlig* i *kontinuitet* till *kontinuerlig.* Någon utvidgad form af detta suffix tycks ej förefinnas mer än i *spontan-e-itet.*

Bland konkurrerande bildningar äro de i fråga om frekvens närmast kommande väl de på *-skap,* som till antalet åtskilligt öfverstiga femtio. Oftast fogas detta suffix till substantivstammar, hvilka, därest de ej ändas på trycksvag vokal, förbli oförändrade vid suffixets tillfogande, t. e. *agentskap, artistskap, broderskap, brorskap* (i annan betydelse än det föregående), *disponentskap, duskap, faderskap, fadderskap, främlingskap, fullmäktigskap, förmanskap, juniorskap, kamratskap, konstnärskap, landsmanskap, mecenatskap* (ofta aktionellt), *medlemskap, moderskap, mågskap, målsmanskap, recentiorskap, representantskap, seniorskap, släktskap, svågerskap, vänskap, värdskap.* Ändas de däremot på trycksvag vokal, så är denna bevarad endast i *ordförandeskap,* annars icke, t. e. *dårskap, fiendskap, frändskap, grannskap, öfverherrskap.* Grundord på *-are* förändra dessutom någon gång *-ar-* till *-er-,*

t. e. *förmynderskap, mästerskap, ridderskap* (vanligen konkret kollektivum), men vanligen sker så icke, t. e. *anförarskap, beskyddarskap, föreståndarskap, författarskap* (ofta aktionellt, alltså = författande; stundom äfven resultativt konkretum, alltså = författarealster), *ledarskap, medborgarskap* (jfr däremot det konkreta kollektivet *borgerskap*), *medlarskap, ståthållarskap* (äfven dominienamn — jfr s. 381 f. — alltså = ståthållardöme). Inskott af *-a-* mellan grundord och suffix uppvisa *barnaskap* och — i motsats till de ofvannämnda *förman-, landsman-, målsman-skap* — *ombudsmannaskap* samt det äfven för öfrigt oregelbundna *stallbrödraskap*. Till adjektivstammar ansluta sig däremot t. e. *(o)bekantskap, förvantskap, fångenskap, galenskap, huldskap, klokskap* (högre stil än *klokhet*), *lifegenskap, skyldskap* och med stympning af grundordet *djäfvulskap* (: *djäfvul-sk;* äfven konkret), *gemenskap* (: *gemensam;* jfr *gemensamhet* med en afvikande betydelsenyans) och det ofta resultativt konkreta *kunskap* (: *kunn-ig*). Till verbalstammar åter äro snarast hänförliga de med inskott af *-en-* mellan grundord och suffix bildade *egenskap* 'beskaffenhet som *äges*' (jfr den afvikande betydelsen hos abstrakterna *egenhet* och *egendomlighet* samt det konkreta *egendom*) och *äktenskap* 'det att ha *äktat* någon och således vara äkta makar' (stundom äfven aktionellt 'det att äkta hvarandra'; jfr den helt olika betydelsen i *äkthet* 'det att vara *äkta*').

Tämligen väl representerade äro äfven följande suffixer:

-a, lagdt till oförändrade adjektivstammar i t. e. *beska, fåfänga, fåvitska* (oftast dock *fåvitsko*), *glömska, rättvisa, sjuka, tredska, vana, villa* (: fara *vill*), *vrångvisa, yra*. Vokalförändring i förhållande till grundordet förete *fylla* (: *full*), *hetta* (: *het*), *hälta* (: *halt;* äfven aktionellt), *skärpa* (: *skarp;* således äfven med ändring af *sk-* till *f-*), *styrka* (: *stark*), *svärta* (: *svart*), *syra* (: *sur*), *sälta* (: *salt*), *värma* (: *varm*), *väta* (: *våt*). Med adjektivstammens *-ig* korresponderar abstraktets *-a* i *kyla, nytta* och *reda*. Andra förändringar uppvisa *ilska* (: *ilsk-en;*

jfr det dialektala *ilsk*, som väl historiskt sedt ligger till grund för abstraktet), *solbränna* (: *solbrän-d*) och *stadga* (: *stadig*). Snarast till verbalstammar hänföra sig *halsbränna* och *munläsa* liksom de medelst de utvidgade suffixformerna *-da* och *-ga* bildade *klåda* (: *klia*, således äfven med inre förändring af verbalstammen), resp. *förmåga* och *välmåga* (: *må väl*). Andra utvidgade suffixformer, använda vid adjektivstammar och alltid föranledande förkortning af dessas vokalljud, därest det är långt, samt ofta äfven kvalitativ förändring af detsamma, äro: *-ja* i *kättja* (: *kåt*), *lättja* (: *lat*), *sämja* (: *sam-s*); *-ka* i *halka*, *svalka*, *torka*; *-ska* i *brådska*, *grönska*, *ondska*; *-sla* i *rädsla*, *yrsla*; *-ma* i *fetma*, *sötma*.

-d fogas till adjektivstammar, vanligen med en genomgripande inre förändring af desamma, t. e. *bredd*, *dyrd* (till *dyr* i betydelsen 'dyrbar, förträfflig, härlig'; arkaiserande ord), *helgd* (: *helig*), *höjd* (: *hög*), *köld* (: *kall*), *längd* (: *lång*), *mängd* (till *mång-en*, men vida oftare till det etymologiskt icke samhöriga *mycken*, således = myckenhet), *snedd*, *trygd* (arkaiserande) [1], *tyngd* (: *tung*). Undantagsvis fogas det till en verbalstam, i så fall en på *-na* [2]; så i *fägnad*, *hugnad* och *rodnad*. Utvidgade biformer äro: *-ad*, fogadt till synkoperande adjektivstammar på *-en* i *häpnad*, *ledsnad*, *lystnad*, *mognad*, *trefnad* (till det skäligen föråldrade *trefven*; jfr emellertid strax nedan) och till en verbalstam i det oregelbundna *brånad* (till *brinna* i öfverförd bemärkelse); *-nad*, lagdt till oförändrade adjektivstammar i *mättnad* och *tystnad*, till stympade sådana i *skapnad* (: *skap-ad*) och *trefnad* (: *tref-lig*); *-od* blott i *armod* till *arm* 'fattig'.

-dom förekommer oftast lagdt till adjektivstammar, oförändrade i *fattigdom*, *hedendom* [3], *kristendom*, *sjukdom*, *ung-*

---

[1] T. e. ÖSTERLING, *Offerkransar*, s. 28: »till *trygd* och tröst».

[2] Icke till andra, ty t. e. *död* är vanligen aktionellt, dvs. = 'det att dö', sällan virtuellt, dvs. = 'det att vara död'.

[3] Adjektivet *heden* är dock numera vanligen ersatt af *hednisk*.

dom (äfven konkret), *visdom*, förkortade i *luterdom* (: *luter-sk*), *lärdom* (: *lär-d*), *ålderdom* (: *åldr-ig*), med inskott af *-e-* mellan grundord och suffix *rikedom* samt med motsvarande inskott af *-en-* och stympning af grundordet *judendom* (: *jud-isk*), som dock äfven kan föras till en substantivstam (*jud-e*). Närmast till sådana äro hänförliga *barndom*, *jungfrudom*, *mandom*, *mödom*, *svendom*, *träldom* och med uteslutande af grundordets *-d* *gudom* [1].

-e lägges till adjektivstammar, oförändrade i *gifte*, *vrede*, *värde*, men vanligen mer eller mindre förändrade såsom i *före* (: *far-bar*), *läge* (: *be-läg-en*), *nöje* (: *nöj-d*), *tycke* (: *om-tyck-t*), *välde* (: *väld-ig*), *värme* (: *varm*) och, med suffixet utvidgadt till *-je*, *glädje* (: *glad*).

-else korresponderar med ändelsen i många verbaladjektiver [2] på *-(a)d* och *-t*, t. e. *anfäktelse*, *bedröfvelse*, *berömmelse*, *bestämmelse*, *böjelse*, *bönhörelse*, *förargelse*, *förblindelse*, *fördömelse*, *förgrymmelse*, *förhärdelse*, *förkastelse*, *förkrosselse*, *förnöjelse*, *förpliktelse*, *förskräckelse*, *förstockelse*, *förtappelse*, *förvillelse*, *förälskelse*, *förödmjukelse*, *hemsökelse*, *hugsvalelse*, *hänförelse*, *kallelse*, *rörelse*, *tillfredsställelse*, *vederkvickelse*, *öfvertygelse* till resp. *anfäkt-ad* . . *beröm-d* . . *förskräck-t* osv. Sällan korresponderar *-else* med *-ande*, t. e. *betydelse* (såsom synonym till *betydenhet*), *närvarelse*, *villfarelse*, *öfverensstämmelse*

[1] Det i Lyttkens-Wulffs *Uttalsordbok* i främsta rummet upptagna uttalet *guddom* (med långt *u* och långt *d*) synes mig nämligen vara ytterst sällsynt, något hvarpå också den gängse stafningen med ett *d* (trots att härledningen kräfver två) tyder. Redan Dalin (1850) anger blott uttalet »*gudomm*».

[2] Denna term fattar jag — i motsats till vissa andra författare, som gifva densamma en semologisk innebörd (se ofvan s. 269 med not 1 och 2) — i rent etymologisk-morfologisk bemärkelse, i det jag med verbaladjektiv förstår ett adjektiv som är härledt (jfr VII, 94; icke »afledt», se VII, 14 f.) af ett verb; hvarvid är att märka, att jag tar äfven termen adjektiv — liksom »verb» — i uteslutande morfologisk bemärkelse, dvs. låter denna term afse ett morfem af en viss (morfologisk) beskaffenhet utan hänsyn till om det i semologiskt afseende är en adjekt eller participiell glosa.

till *betydande* osv., och än mera sällsynta äro sådana fall som *förbindelse* till *förbund-en* och *förtrytelse* till *förtryt-sam*.

-i' fogas dels till oförändrade substantivstammar, t. e. *anglofobi, anglomani, autokrati, barbari, bibliomani, byråkrati, demokrati, fennomani, fysiokrati, idioti, kleptomani, misantropi, monomani, svekomani, tyranni,* hvartill kommer det synkoperande *hypokondri* (: *hypokonder*); dels ock till oförändrade adjektivstammar, t. e. *analogi, anomali* [1], *autonomi, heterodoxi, infami, isomorfi, modesti, monogami, monotoni, ortodoxi.* Utvidgade biformer äro: *-si* lagdt till oförändrad adjektivstam i *jalusi* och till stympad sådan i *apoplexi* (: *apoplek-tisk*), *katalepsi* (: *katalep-tisk*); *-eri* i *bigotteri, bisarreri, galanteri, pikanteri, pryderi* och de inre stamförändring företeende *bryderi* (: *brydd*), *fylleri* (: *full* 'rusig'); *-leri* blott i *fromleri* (i ironisk bemärkelse; jfr *fromhet* utan dylik).

-s korresponderar regelbundet med det *-t*, som uppträder såsom slutljud hos en hop adjektivstammar på tryckstarkt *-ant* (uttaladt *-agt*, stundom växlande med *-ant*) och *-ent* (uttaladt *-änt*), t. e. *arrogans, clairvoyans, elegans, extravagans, hofvans* [2], *nonchalans, observans, pregnans, (in)tolerans, vakans* till *arrogant* osv., resp. *divergens, ekvivalens, evidens, immanens, impertinens, impotens, indifferens, intelligens, intransigens, kompetens, kongruens, konsekvens, konvergens, korpulens, permanens, solvens, stringens, transcendens, virulens* till *divergent* osv.

-fo'n (skrifvet *-ion, -sion, -tion*) fogas till adjektivstammar med tryckstark slutstafvelse. Frånsedt hufvudtryckets förflyttande till suffixet samt därmed sammanhängande mindre kvalitativa ändringar i stammen förblir denna oförändrad, då den slutar på *-t* (som före *f* kan förstummas, särskildt om

---

[1] Grundordet *anomal* utränges dock dagligen af den folketymologiska bildningen *anormal*, ett ord som trots sin vanlighet ännu icke upptagits i våra ordböcker och ordlistor, icke ens i Svenska akademiens.

[2] Se TAMM, *Om avledningsändelser hos sv. substantiv*, s. 15.

det föregås af konsonant), t. e. *(in)diskretion, konkretion, kontraktion, moderation* till *(in)diskret* osv. Annars visa sig diverse, ofta mycket genomgripande förändringar af stammen såsom i *distraktion* (: *disträ*, stundom *disträtt;* äfven till *distraherad*) — som för öfrigt företer inskott af *k* mellan grundord och suffix — *konfusion* (: *konfy-s*), *korruption* (: *korrumperad*), *precision* (: *preci-s*), *pretention* (: *preten-tiös;* således är här strängt taget suffixet blott *-on*, korresponderande med *-ös*). Den utvidgade biformen *-ation* korresponderar med *-erad* i t. e. *alternation, exaltation, indignation, inspiration, inkarnation, mutation, situation* och det växlingen *k* : *s* uppvisande *kvalifikation* till *kvalific-erad.* Biformen *-ition* visar sig däremot blott i *(in-, pre)disposition* till *(in-, pre)disponerad*, i hvilket ordpar också en ovanlig växling *s* : *n* uppträder.

Mer eller mindre sällsynta undantag äro däremot i hithörande användning följande suffixer:

-a'ge (dvs. *-a'f*) väl blott i *kusinage*[1] till *kusin.*

-a't, fogadt till substantivstammar, t. e. *doktorat, format, juniorat, konkubinat, nasirat, recentiorat, seniorat* samt de med förkortning af grundordet bildade *novitiat* (: *noviti-e*) och *primat* (: *prim-us*). Den utvidgade biformen *-ia't* förekommer i de äfven inre förändring af stammen uppvisande *proletariat* (: *proletär*), som dock vanligen är konkret kollektivum, och *sekretariat* (: *sekreter-are*).

-atu'r korresponderar med *-e'rad* i *koloratur, kvadratur* och *titulatur.*

-e'l fogas till substantivstam i *klientel* och, med stympning af grundordet, *kuratel* till *kurat-or.*

-ess' (dvs. *-äss*) fogas till adjektivstam i *ackuratess, delikatess* (vanligen konkret), *sekretess* och det synkoperande *nobless* (: *nobel*). En längre biform *-jess* uppträder i *gentiljess.*

---

[1] BERG i Språk och stil IX, 7 påstår utan all reservation, att ordet »är dött». Enligt min erfarenhet är det emellertid tämligen vanligt, åtminstone i västra Sverge, t. e. »*kusinage* bör utgöra äktenskapshinder».

-ing fogas till adjektivstam i *sanning* och, med synkope samt dessutom vokalförändring, *fägring* (: *fager*).

-i's, lagdt till substantivstam, förekommer blott i *gurmandis*.

-lek fogas till oförändrade adjektivstammar i *djuplek*, *groflek*, *(gen)kärlek*, *storlek* och *tjocklek*.

-mål användes endast i det mycket oregelbundet bildade *trångmål* till *träng-d* (icke *trång*).

-n fogas till verbalstammar på kort *-a* och korresponderar antingen med participialsuffixet *-nde* såsom i *fruktan*, *förlitan*, *för-*, *misströstan*, *nitälskan*, *tvekan* eller mera sällan med participialsuffixet *-d* såsom i *förfäran*, *förtviflan;* med det adjektivbildande suffixet *-ig* blott i *ängslan* (: *ängsla sig*). Till verbalstam på konsonant fogas det, ock då i den längre biformen *-an*, blott i *förskyllan*.

-sel träffas blott i *drygsel* till *dryg*.

Oförändrade adjektivstammar förekomma någon gång utan vidare använda såsom virtuella abstrakter, t. e. *ljus* (dock oftare konkret), *lugn* och väl *huld* i det genom missförstånd af uttrycket »utan huld och skyld» (dvs. utan vän och frände) uppkomna, numera rätt ofta anträffade »utan huld och skydd», där väl »huld» måste betyda ungefär 'huldhet, omhuldande' [1] eller något dylikt, om man nu öfverhufvud knyter någon betydelse alls vid detta uttrycks särskilda delar. En oförändrad verbalstam användes såsom virtuellt abstraktum i *tunghäfta* (: *häfta tungan*)*;* likaså stundom det indeklinabla *frälse*, i så fall betydande 'det att vara *frälse*'.

Hittills har jag uppskjutit behandlingen af det näst *-het* vanligaste af alla hithörande suffixer, nämligen *-ism*, som redan representeras af inemot ett par hundra exempel, och som vinner nya för nästan hvarje dag som går. Jag har gjort detta därför, att de allra flesta *-ism*-bildningar ha att uppvisa en särskild betydelsenyans, i det att de ha en ut-

[1] Jfr Cederschiöld, a. st., s. 88 not 2.

prägladt tendentiell läggning, ange tankeriktningar, partiståndpunkter o. d., kort sagdt egenskaper tenderande att utmynna i handling, särskildt i verksam propaganda. Alltså liksom t. e. det blott karakteriserande konkretum *den nyktre* förhåller sig till det tendentiella konkretum *nykteristen*, så förhåller sig det okvalificerade virtuella abstraktum *nykterhet* till det tendentiella *nykterism*, hvilket sednare anger nykterheten ej blott såsom egenskap, utan så att säga som devis. Denna innebörd äger emellertid icke *-ism* i och för sig, såsom synes af sådana bildningar som de till substantivstammar sig anslutande *bysantinism*, *despotism*, *dilettantism*, *kannibalism*, *kretinism*, *patriotism*, *somnambulism*, *vandalism* (hvars sammanhang med *vandal* dock numera väl knappast längre är medvetet) och *albinism* (: *albin-o*) eller de till adjektivstammar hörande *feodalism*, *indifferentism*, *parallellism*, *servilism*, *subjektivism* och med inre förändring af stammen *industrialism* (: *industriell*) samt med uteslutande af adjektivändelsen *-isk fanatism*, *galvanism*, *heroism*, *hypnotism*, *lakonism*, *macchiavellism*, *magnetism*, *pragmatism*, *reumatism* eller med uteslutande af blott *-k gastricism* (: *gastris-k*). Men tendensen framkommer lätt, då grundordet redan i sig själft anger någon doktrinär eller partiståndpunkt, t. e. i de till substantivstammar hörande *antisemitism*, *asketism*, *fariseism*, *jakobinism*, *jesuitism*, *sadduceism* och, med vissa förändringar af stammen, *epikurism* (: *epikur-é*), *katolicism*, *liberalism*, *merkantilism*, *radikalism* och det grundordet stympande *konservatism* (: *konservat-iv* [1]).

Än skarpare framträder denna tendens, då vid sidan af ett abstraktum på *-ism* står ett tendentiellt konkretum på *-ist* (jfr ofvan s. 353 f.). Dylika fall af korrespondens mellan *-ist-* och *-ism*-bildningar finnas redan till omkring ett hundratal — mycket ofta utan att något gemensamt grundord finnes vid deras sida — t. e. *absolutism*, *adventism*, *akademism*, *alt-*

[1] Däremot bibehålles *-iv* före *-ism* i t. e. *kollektivism*, *subjektivism*.

ruism, anabaptism, anarkism, antagonism, ateism, baptism, bonapartism, budd(a)ism, chauvinism, darvinism, deism, (in)determinism, dualism, egoism, empirism, esperantism, eudemonism, exorcism, fatalism, fetischism, formalism, fosforism, hellenism, humanism, hädonism, idealism, imperialism, impressionism, individualism, jansenism, kalvinism, karlism, kollektivism, kommunism, kvietism, lamaism, marxism, materialism, metodism, monoteism, morfinism, naturalism, nihilism, nykterism, ockultism, opportunism, optimism, orleanism, panslavism, panteism, papism, partikularism, pessimism, pietism, positivism, proportionalism, protektionism, purism, rationalism, realism, rigorism, rojalism, saintsimonism, satanism, sekterism, sensualism, separatism, sionism, socialism, spiritism, spiritualism, teism, terrorism, tomism, ultraism, universalism, utilism (jämte *utilitarism* med suffixformen *-itarism!*), *vagnerism* (jämte *vagnerianism*, hvarom se strax nedan) till resp. *absolutist* osv.

Dessutom korrespondera *-ism*-bildningarna med de talrika tendentiella konkreterna på *-(i)an* (jfr ofvan s. 355 f.), till hvilket suffix *-ism* emellertid fogas direkt, t. e. *arianism, boströmianism, bramanism, grundtvigianism, haugianism, hegelianism, jägerianism, kantianism, luteranism, læstadianism, muhammedanism, nestorianism, nitzscheanism, (ny)malthusianism, pelagianism, presbyterianism, puritanism, republikanism, rousseauanism, schartauanism, schellingianism, svedenborgianism, unitarianism, vagnerianism, valdenströmianism, vegetarianism* (jämte *vegetarism*, hvarom se ofvan s. 355 not 2), *voltairianism* till *arian* osv.

Ändtligen korrespondera bildningarna på *-ism* äfven med de jämförelsevis fåtaliga tendentiella konkreterna på *-iker* (jfr ofvan s. 356), hvarvid dock i formellt afseende är att märka, det mot *-iker* svarar hos abstrakterna *-icism*, t. e. *agnosticism, eklekticism, gnosticism, mysticism, skepticism, stoicism* till *agnostiker* osv. Undantag från denna regel gör *(ny)-*

platonism till (*ny*)*platoniker*, där sålunda det blotta *-ism* svarar mot *-iker*.

Under sådana förhållanden, som här ofvan skildrats, är det ej underligt, att äfven de få återstående *-ism*-bildningarna ha en tendentiell karaktär, t. e. *cesarism* (ungefär 'kejsarkult'), *islamism*, *judaism*, *skandinavism* och det inre vokalförändring uppvisande *militarism* (: *militär*).

I stället för *-ism* träffas *-asm* i två fall, korresponderande med tendentiella konkreter på *-ast* på samma sätt som bildningarna på *-ism* med *-ist*, nämligen *entusiasm* [1] och *kiliasm* till resp. *entusiast*, *kiliast*.

---

[1] I en individs språkbruk har jag hos detta ord iakttagit en analogisk ombildning till *entusaism*.

TIONDE KAPITLET.

De assumptiva glosorna.

§ 62. Indelning i afseende å graden: 1. Inledning. Kategorien gradus.

De assumptiva glosorna (jfr ofvan s. 263 f.) kunna indelas med afseende å dels graden, dels arten af det som genom dem anges. Det förra förhållandet är för flertalet af dem – uttrycken för »egenskaper» (se § 66) -– särskildt karakteristiskt och skall därför här först tas i betraktande.

De morfologiska operationer, som komma till användning för att tillkännage assumptiva glosors olikhet i fråga om graden af det de innebära, kallas med ett gemensamt namn gradation (eller »komparation» i vidsträckt bemärkelse; jfr § 63), och den ifrågavarande grammatiska kategorien, resp. de grammatiska specialkategorierna inom den allmänna kategorien kallas gradus. Under denna term plägar emellertid såsom »gradus positivus» eller positiven inrymmas äfven hvarje form, som saknar all antydan om gradering, dvs. om befintligheten af en gradskillnad (i visst afseende) mellan olika föremål i afseende på en viss bestämning eller mellan olika bestämningar hos samma föremål. Så t. e. är *fin* positiven i förhållande till *finare, finast, mindre fin, finfin, för fin* o. d.

Gradationen är tvåfaldig — relativ och absolut — allteftersom man jämför [1] antingen faktiska förhållanden med hvar-

[1] En jämförelse måste nämligen helt naturligt förekomma vid all gradering, ehuruväl man nästan blott i fråga om den relativa gradationen

andra eller ett faktiskt förhållande med ett blott tänkt (uppkonstrueradt) genomsnitts- eller ock ideal-förhållande. Vi få sålunda en hufvudindelning i å ena sidan relativ gradation [1] eller med en kortare term komparation i inskränkt och vanlig bemärkelse (se § 63), å andra sidan absolut gradation (se § 64).

§ 63. Indelning i afseende å graden: 2. Komparation.

Komparation, dvs. den gradation som ifrågakommer då blott faktiska förhållanden jämföras med hvarandra, kan vara af två väsentligen olika slag — extern och intern — allteftersom jämförelsen afser samma bestämningar hos olika föremål eller olika bestämningar hos samma föremål.

I. Extern komparation innebär, att en jämförelse äger rum mellan olika föremål i afseende å en åtminstone endera parten tillkommande bestämning. De härvid ifrågakommande graderna falla i två hufvudgrupper: gradus differentiæ (jfr ofvan s. 246 f.) och gradus paritatis, allteftersom fråga är om olikhet eller jämlikhet.

A. Gradus differentiæ (dvs. åtskillnadsgrader), som afse ett förhållande af olikhet, äro i vårt språk tvenne: gradus superior och gradus inferior.

1. Gradus superior (dvs. högre grad) eller stegringsgraden anger, att bestämningen i fråga tillkommer ett (eller flere) föremål i högre grad än ett (eller flere [2]) andra, vare sig nu bestämningen i det sednare fallet förekommer i lägre grad eller möjligen i ingen grad alls. Den form, den assump-

---

använder termen »komparation», dvs. jämförelse. Ehuru således termerna »relativ» och »absolut» ej äro fullt lämpliga, eftersom all gradation innebär relativitet, så bibehåller jag dem här, enär de äro allmänt gängse och ej torde vålla något egentligt missförstånd.

[1] Heyse, *System der Sprachwissenschaft*, s. 420, använder termen »comparative gradation», i *Deutsche Schulgrammatik*, 22. aufl., s. 64, däremot »graduation oder comparation».

[2] Michaelis, *Neuhochdeutsche Grammatik*, 2. Aufl., s. 55, har oriktigt blott »als einem anderen» [spärradt af Michaelis själf].

tiva glosan antar för att utmärka detta förhållande, kallas vanligen positiv komparativ[1], ingår som en beståndsdel i adjektivparadigmet och bildas dels suffixalt, dels perifrastiskt samt kan i båda fallen förstärkas medelst ett förutgående *mycket* eller något af de för denna användning specifika uttrycken *vida, långt* och *oändligt* (eller *ojämförligt*) *mycket*. Det suffixala bildningssättet består i användandet af suffixet *-re* (alldeles undantagsvis *-rre* såsom i *fä-rre, smä-rre*), som i regeln fogas till ett adjektivparadigms form på *-a*, t. e. *billiga-re, vackra-re, ringa-re*, mycket sällan till någon annan form inom ett dylikt paradigm, t. e. *hög-re* eller, såsom i detta fall är vanligt, med inre förändring af grundformen *läg-re* (: *låg*). Det perifrastiska bildningssättet åter begagnar sig af ante-, sällan postposition af *mer(a)*, eventuellt ersatt af *bättre, värre, hårdare, oftare, i högre* (eller *större*) *grad* m. m. d. Detta bildningssätt kan i allmänhet alternativt användas, men är det uteslutande brukliga vid adjektiver som sakna form på *-a*, t. e. »en för saken *mer(a) hågad* person», »en person *främmande* för saken *mer* än någon annan», samt då det ord, som skall kompareras, har en rent participiell betydelse[2], t. e. »låt oss ta en *mera* (eller *oftare*) *sjungen* sång» (jfr däremot »han är *drucknare* — dvs. *fullare, mera berusad* — än den andre»), »härtill behöfs en *mera böjd* ståltråd» (jfr däremot »från en *upphöjdare* — dvs. *högre* — ståndpunkt»). I båda fallen konstrueras andra jämförelseleden, som då står i

[1] L. Clédat, *Grammaire classique*, 2 éd., s. 158, använder den träffande termen »comparatif de supériorité», som man gärna skulle vilja uppta i formen superioritetskomparativ eller i någon annan, helst kortare, form eftersom »positiv komparativ» är ett i så måtto olämpligt uttryck, som inom gradationsläran »positiv» (i substantivisk användning) vanligen fungerar såsom en motsats till »komparativ», hvarför (det adjektiviska) »positiv» i sammanställningen »positiv komparativ» icke så lätt uppfattas så som afsedt är, nämligen som motsatt »negativ», utan torde kunna komma att missuppfattas såsom »hörande till gradus positivus».

[2] Jfr H. Lindroth, *Om adjektivering af particip*, s. 24 f.

status differentiæ (hvarom se ofvan s. 246 f.), med prepositionen *än*, t. e. »en *vackrare* eller *mer(a) vacker* syn *än* denna kan man ej få se».

Såsom jag redan antydt, innebär användningen af komparativformen visst icke alltid, om ock ofta eller kanske oftast, att den ifrågavarande bestämningen skulle äfven i någon, om ock ringare, mån tillkomma den andra, af *än* styrda jämförelseleden. Utan den kan alltför väl hos denna sistnämnda fullständigt saknas. Om jag t. e. säger, att »A. är *vackrare* än B.», så har jag därigenom ej medgifvit, att B. är i en viss grad *vacker*, utan kan lika fullt mena, att B. är afgjordt *ful*. Det är därför oriktigt, när Brate säger, att »komparativen betecknar, att egenskapen finnes i förhöjd [spärradt af Brate själf] grad» [1]. För att komparativen skall få denna innebörd tarfvas nämligen, att den förstärkes medelst ante-, mera sällan postposition af *ändå*, i något högre stil *ännu* och i än högre stil *än* (detta sistnämnda väl blott förekommande såsom anteposition), t. e. »detta är en *ändå* (*ännu*, *än*) *vackrare*», resp. »*ändå* (*ännu*, *än*) *mer(a) tilltalande* utsikt än den — likvisst så *vackra*, resp. *tilltalande* — från Rigi». Här föreligger då hvad jag vill kalla kvalificerad gradus superior i motsats till den genom saknaden af nämnda förstärkningsord »okvalificerade».

Genom användandet af denna skärpning är ju emellertid på intet sätt förnekadt, att bland de föremål, som äro eller kunna bli indragna i jämförelsen, kan finnas något, ja kanske flera, som den ifrågavarande bestämningen i »ändå högre» grad tillkommer. Vill man ange, att kulminationspunkten är nådd, dvs. att man inom den ram, som jämförelsematerialet erbjuder, funnit det föremål, som äger den ifrågavarande bestämningen i sådan grad, att därutöfver ingen »ändå högre» gifves eller kan gifvas, så inträder hvad jag

[1] *Sv. språklära*, s. 87. I *Förkortad uppl.*, s. 76 bättradt till » högre grad».

benämner definitiv (dvs. slutgiltig, afslutande) gradus superior. Denna på så sätt specialiserade kategori kan — hvilket hittills allmänt förbisetts — uttryckas på två sätt, nämligen:

a) Exklusivt, dvs. i dess särställning gentemot alla öfriga jämförelseleder: Det språkliga uttrycksmedlet härför är fortfarande komparativ (af ena eller andra slaget) med följande *än*, hvarpå här alltid måste följa ett uttryck, som sammanfattar de öfriga jämförelselederna till ett helt, t. e. »se här en tafla, *vackrare* (*mer vacker, vacker mer*) *än alla andra*», »den *mer än någon som helst af de öfriga beundrade* taflan», »den såsom *vackrare än allt annat* framhållna taflan», »*kunnigare än* (*alla*) *sina kamrater*, löste han problemet» osv. Det är därför icke riktigt att med Heyse [1] och nu senast Beckman [2] utan all reservation säga, att »för att uttrycka, att jämförelse skett med alla, som kunna komma i fråga, och att egenskapen förefunnits i högre grad än hos alla de andra, dvs. i högsta grad, användes [alltid, måste här läsaren helt naturligt tänka sig] en form, som kallas superlativ». Denna form brukas nämligen blott i här nedan under b) angifna fall och äfven då icke alltid.

b) Inklusivt, dvs. i dess särställning inom kretsen af samtliga jämförelseleder (således äfven själfva kulmen medräknad). Det språkliga uttrycksmedlet kan äfven härvidlag vara komparativen, i detta fall emellertid nästan alltid föregången af »artikeln» *den* (*det, de*) [3] och, om öfverhufvud en biglosa förekommer, hvilket dock i det hela är rätt sällsynt, följd af — icke *än* med status differentiæ hos biglosan, utan — af prepositionen *af* med status partitivus (se ofvan s. 214 f.). Komparativens användning på detta sätt är emellertid strängt begränsad till det fall, då jämförelselederna äro blott två,

[1] *Deutsche Schulgrammatik*, 22. aufl., s. 140.
[2] *Sv. språklära*, s. 44; likaså i Saxéns bearbetning däraf, s. 42.
[3] Om skälet härtill se strax i det följande.

t. e. »*(den) större* delen af (det ituklufna) äpplet», »*den mer(a) lofvande* sökanden (af de två)», och är äfven i detta fall blott ett mindre ofta anlitadt alternativ, hvars användning öfverhufvud möjliggöres genom den omständigheten, att, då jämförelselederna äro blott två, den okvalificerade och den definitiva gradus superior ju nödvändigtvis sammanfalla. Denna användning kan därför på sin höjd förklara, men ingalunda nöjaktigt motivera den stundom [1] framställda åsikten, att komparativen har till sin specifika uppgift att uttrycka jämförelse mellan blott två leder. Ty äfven i detta fall användes oftast, och då jämförelselederna äro flere än två alltid, en särskild grammatisk form, kallad positiv [2] superlativ, hvars specifika funktion af M. Kristensen [3] riktigt karakteriserats så, att under det att »komparativ stiller det sammenlignede som sejrende overfor nogle andre, sætter superlativ det som det sejrende iblandt de andre», ehuruväl han tycks ha förbisett, att äfven komparativen undantagsvis kan ha sistnämnda funktion, och i likhet med sina föregångare hyser den villomeningen, att komparativen blott innebär jämförelse »med visse» (men icke alla), superlativen däremot »med alle».

Formellt öfverensstämmer superlativen med komparativen i dess hithörande användning därutinnan, att den vanligen föregås af *den* (*det*, *de*) eller — detta dock i motsats till förhållandet vid komparativen — något i konstruktionsafseende därmed likställdt ord (såsom en »genitiv» eller ett possessivpronomen) samt vid eventuellt behof följes af prepositionen *af* eller — detta dock äfvenledes i motsats mot förhållandet vid komparativen — *bland* eller *på* (jfr ofvan s. 214 f.), ja stundom *i* (äfvenledes med status partitivus [4]). Däremot skiljer den sig från komparativen genom att i stället

[1] T. e. af MICHAELIS, a. st.
[2] Jfr s. 487 not 1.
[3] *Dansk sproglære for voksne* (1903), s. 60.
[4] Detta ett ofvan s. 214 ej omnämndt fall.

för suffixet *-re* använda *-ste*, vid typen *högre* dock *-sta* (alternativt *-ste* blott i de fall då äfven positivens böjning medger *-e* jämte *-a*), och vid perifrastisk bildning *mest* — eventuellt utbytt mot *bäst, värst, hårdast, oftast, i högsta grad* m. m. d. — i stället för *mer(a)*, hvartill slutligen kommer, att, därest jämförelselederna äro flere än två, superlativen kan emfatiskt förstärkas genom ett mellan artikeln och *-st*-formen inskjutet *allra*, t. e. »*(den) största* delen af (det i vare sig två eller flere delar klufna) äpplet», »*den mest lofvande* sökanden (af de två» eller »bland de tre, fyra osv.)», »*den (allra) vackraste* månaden (på året)», »*den (allra) skickligaste* gossen (i hela klassen)», »(min, hans, A : s) *yngsta* syster är tre år» [1]. Exempel där artikeln vanligen saknas äro bl. a. sådana som »det var *sista* gången det hände», »*sista* hvarfvet!» (men »*den siste* mohikanen» o. d.), »utan *ringaste* påföljd», »med *bästa* vilja i världen», »i *högsta* grad» m. fl. fall. där dock superlativen mer eller mindre antagit absolut karaktär (se § 64). Alls icke hit åter höra sådana fall som »yttersta domen» = domedagen (jfr »en yttersta dom», men aldrig »den yttersta domen»), »mellersta Sverge» = Mellansverge o. d., där åtminstone numera blott superlativens form, men ej längre dess betydelse finnes kvar.

Det sålunda både hos superlativen och komparativen i hithörande användning normala bildningssättet med »bestämd artikel» samt de för positivens »bestämda» form karakteristiska ändelserna (*-e*, hos vissa superlativer äfven *-a*, se ofvan) är till fullo motiveradt af den definitiva karaktären hos nu ifrågavarande gradus. Den i definitivt högre grad försatta glosan blir nämligen fullt bestämd (definit) genom en anaforisk hänvisning till det korrelat, som ligger i den med *af (bland, på, i)* inledda biglosan, t. e. »*af P : s gossar* är *den*

[1] Jfr hurusom i »min (hans, A : s) *yngre* syster» o. d. *yngre* icke nödvändigtvis såsom i »den yngre systern» är = *yngsta*, hvarföre man också kan tala om »en min yngre syster», vanligen = en af mina yngre systrar.

äldste kvick» (jfr ofvan s. 74), »hon är *den vackraste kvinna i världen*», och bör då för vinnande af detta mål och åskådliggörande af detta förhållande naturligtvis anlita det normala uttrycksmedlet härför, nämligen den bestämda (definita) specieskategorien (se ofvan s. 76). Man kan sålunda säga, att superlativen af typen »den vackraste (högsta, mest lofvande)», lika väl som komparativen af typen »den vackrare (högre, mera lofvande)», ingenting annat är än (den okvalificerade) komparativens bestämda form, ett förhållande som klarast framträder i t. e. franskans sätt att bilda superlativ: »*le plus grand* frére» (hvarvid det är likgiltigt, om jämförelselederna äro två eller flere) i motsats mot komparativen i »*un plus grand* frère». Också kan en fransman som Clédat [1] ej underlåta att inse, det »le superlatif relatif n'est qu'une espèce particulière de comparatif». Därför är det svalg, som i grammatikorna plägar få skilja komparativen och superlativen, alldeles för stort tilltaget, i det att de framställas såsom representanter för två olika grader [2] i stället för två olika nyanser af samma grad eller rättare sagdt samma grad sedd från två olika synpunkter.

Mot den nu utvecklade definita karaktären hos superlativen kan tyckas svära det faktum, att »obestämd artikel» stundom förekommer framför superlativformer. Men dessa undantag äro blott skenbara. Än har man nämligen att göra med absolut superlativ (se § 64) såsom i »*en den skönaste* (= en särdeles skön) yngling» o. d. Än har superlativen och dess hufvudglosa sammansmält till ett enhetligt begrepp, t. e. »tro på *ett högsta väsende* (= en gud)» o. d.; jfr hvad ofvan (s. 491) yttrats om »en yttersta dom». Än åter är den skenbart konnektiva förbindelsen (jfr ofvan s. 140 f.) af *en* och en superlativform blott en brakylogisk formulering

[1] *Grammaire classique*, 2 éd., s. 160.

[2] Jfr t. e. MICHAELIS, a. st., s. 56: »Superlativ oder dritter Grad der Steigerung».

af en adnektiv, kopulativ förbindelse (jfr ofvan s. 145 f.), t. e. »gör *ett sista* försök!» af »gör (ännu) ett (och på samma gång det) sista försök(et)!»

Det finnes emellertid ett par viktiga fall, då superlativen — utan att därför på något sätt skifta betydelseinnebörd — kan, om ock endast alternativt, uppträda i en form, som till sin bildning på intet sätt påminner om den bestämda och därför stundom får heta »obestämd» [1], men bättre benämnes »oböjd» [2]. Den utgöres nämligen af en i fråga om alla kongruensfenomener oböjlig form utan den annars vanliga ändelsen *-e* eller *-a* och utan föregående artikel samt användes dels i predikativ ställning, t. e. »Olof är *vackrast* och *mest begåfvad* af alla» (jämte »*den vackraste* och *mest begåfvade*»), »Olof och Anders äro *skickligast* [ej *skickligaste*] i hela klassen» (jämte [3] »*de skickligaste*»); dels — hvilket hittills tycks ha allmänt förbisetts [4] — såsom apposition (om hvilket begrepp se ofvan s. 170 ff.), detta dock blott därest bildningen ej är perifrastisk, t. e. »Olof och Anders, *äldst* af syskonen, kommo tidigt hemifrån» (jämte vanligare »*de äldsta* af syskonen» osv.) eller »*äldst* af syskonen, kommo Olof och Anders tidigt hemifrån» (icke gärna därjämte »*de äldsta* af syskonen, kommo Olof och Anders» osv., utan då hellre »*de äldsta* af syskonen, Olof och Anders, kommo» osv., hvilket innebär, att hvad som i förra fallet var hufvudglosa, nämligen »Olof och Anders», nu förvandlats till apposition och omvändt). Däremot vid perifrastisk bildning af superlativen användes

---

[1] Så t. e. hos SUNDÉN, *Sv. språklära*, 5 uppl., s. 78, och LINDSTRÖM-HEIKEL, *Sv. grammatik*, 2 uppl., s. 66.

[2] Så hos BRATE, *Sv. språklära*, s. 89.

[3] Jfr hurusom omvändt det i tyskan blott heter »sie sind *die schönsten*», ehuru ju annars alltid i detta språk kongruensfenomener utebli i predikativ ställning.

[4] Så t. e. uppge bl. a. SUNDÉN, LINDSTRÖM-HEIKEL och BRATE i sina nyss anförda arbeten uttryckligen, att den oböjda formen »blott» förekommer såsom predikativ.

den såsom apposition blott i sin böjda form, hvadan det alltså t. e. heter: »Olof och Anders, *mest utvecklade* bland syskonen, kommo tidigt hemifrån» eller »*mest utvecklade* bland syskonen, kommo Olof och Anders» osv. (jämte »Olof och Anders, *de mest utvecklade*» osv., resp. »*de mest utvecklade* bland syskonen, Olof och Anders, kommo» osv., icke ». . syskonen, kommo Olof och Anders» osv. enligt hvad strax ofvan sagts).

En särskild nyans eller, om man så vill, afart af gradus superior, vare sig nu denna uttryckes medelst komparativ eller superlativ [1], föreligger i de fall, då jämförelselederna äro icke »olika» föremål, utan »samma» föremål »på olika ställen eller vid olika tider» [2] eller »under olika omständigheter» [3], dvs. strängt taget ha vi äfven här att göra med olika föremål, om ock till namnet identiska. Djupast sedt utgöra jämförelselederna, af hvilka här aldrig mer än den ena (den förra) får särskildt språkligt uttryck, i detta fall olika, men med samma namn som det hela betecknade, delar (i rum eller tid) af ett gemensamt helt. Man skulle därför här lämpligen kunna tala om partiell, dvs. en del af det angifna föremålet afseende, komparation. Sådan, isynnerhet från latinets »in summo monte» (dvs. på högsta [delen af] berget) o. d., franskans »elle est aujourd'hui *le plus belle*» (dvs. hon är i dag som vackrast; jfr *la plus belle*, dvs. den vackraste) o. d. samt tyskans »sie ist heute *am schönsten*» (i motsats mot »*die schönste*») o. d. välbekant, partiell komparation ha vi t. e. i sådana fall som »i *det djupaste* [partiet af] vattnet gå de största fiskarna» (som lika väl kunde heta: »i *det djupare* vattnet gå de större fiskarna»), »i *högsta* [stadiet af] nöden är hjälpen nära», »i *det mörkaste* Småland», »ur *djupaste* afgrunden», »midt i *tjockaste* (*djupaste*) skogen»,

---

[1] Enligt Beckman, a. st., s. 46, skulle saken blott gälla superlativen.
[2] Så Beckman, a. st.
[3] Så Clédat, a. st., s. 162.

»långt in på *senaste* aftonen», »i *första* början», stundom tvetydiga såsom »nu ha vi nått *högsta* toppen», dvs. antingen 'det högsta af toppen' eller 'den högsta af topparna'. I predikativ ställning föregås en dylik superlativ ofta af *som*, t. e. »när nöden är (*som*) *störst*, är hjälpen (*som*) *närmast*», »där vattnet är (*som*) *djupast*, gå de största fiskarna», »här är berget (*som*) *högst*» osv.

Ändtligen må tilläggas, att någon gång själfva positivformen kan användas som stegringsgrad — pregnant positiv — t. e. »*den store* mannen bland våra konungar är Gustaf II Adolf», »detta är stadens *gamla* del» o. d.

2. Gradus inferior (dvs. lägre grad) eller minskningsgraden anger, att bestämningen i fråga tillkommer ett (eller flere) föremål i lägre grad än ett (eller flere) andra. Den grammatiska form, som har att uttrycka detta förhållande, är negativ komparativ[1], resp. negativ superlativ. Dessa bildas emellertid alltid perifrastiskt, medelst *mindre*, eventuellt utbytt mot *sämre*, *i lägre* eller *ringare grad* o. d., resp. medelst *minst*, eventuellt utbytt mot *sämst* o. d., och vid behof inträder liksom vid den positiva komparativen och superlativen förstärkning medelst *mycket*, *vida*, *långt* och *oändligt* (eller *ojämförligt*) *mycket*, resp. *allra*, t. e. »jag önskar en *mindre dyr* kappa än denna», »en (*långt*) *mindre böjd* ståltråd än denna», »han är (*vida*) *mindre* (eller *sämre*) *begåfvad* än hon». Kvalificerad och definitiv grad bildas analogt med förhållandet vid stegringsgraden, t. e. »han är *ändå mindre begåfvad* än hon», »han är (*allra*) *minst* (eller *sämst*) *begåfvad*» eller »*den* (*allra*) *minst* (eller *sämst*) *begåfvade*», »en kappa (*vida*) *mindre dyr* än alla de andra», »*den minst dyra* kappan (af de båda eller af alla)», »denna kappa är *minst dyr*» eller »*den minst dyra*», »*minst dyra* af alla, äro dessa kappor också de vackraste» osv.

---

[1] Clédat, a. st., s. 159: »Comparatif d'infériorité». Jfr s. 481 not 1.

3. Gradus paritatis eller jämlikhetsgraden afser ett förhållande af jämlikhet, dvs. att egenskapen förefinnes i samma grad hos båda jämförelselederna. Den uttryckes normalt medelst före positivformen placeradt *lika*, *likaså* eller *så*, t. e. »hon är *lika* (*så*) *stor* som han», »en ann kan vara (*lika*) *så* god som en ann». Emellertid användes ofta positiven utan vidare, och paritetsförhållandet framgår då enbart af konstruktionssättet hos andra jämförelseleden (som står i status ekvativus, hvarom se ofvan s. 246). Detta konstruktionssätt utgöres normalt liksom i de redan anförda exemplen af kasus prepositionalis bildad medelst *som*, t. e. »en sten (*så*) *stor som* ett hus», »hon är *vacker som* en dag». Ofta användes emellertid äfven kasus komponens (jfr ofvan s. 186), t. e. *barnafrom*, *jättestor*, *snustorr*, *liljehvit*, *sotsvart*, men detta sednare konstruktionssätt, liksom det sällsyntare af typen *barnsligt from*, *jättelikt stor*, framhåller ej lika kraftigt paritetssynpunkten, utan anger snarare en viss ungefärlig eller approximativ (dvs. tillnärmelsevis förefintlig) likhet, alltså icke så mycket att det ena föremålet är i det förevarande afseendet alldeles »lika med» det andra, som fastmera att det är »likt» eller är någonting »à la» det andra.

Undantagsvis uttryckes paritetsgraden genom prefigering af *jäm-*, t. e. i *jämbred*, *jämgod*, *jämlång*, *jämstark*, *jämstor*, *jämtjock*, hvarefter den andra jämförelseleden konstrueras med prepositionen *med*, t. e. »hon är *jämgod med* honom». Dylika (med prefixet *jäm-* bildade) former böra ej förblandas med sammansättningar med ordet *jämn* såsom *jämnmulen* — hvilket icke kan åtföljas af prepositionen *med* — *jämnbred*, *jämntjock*. Ty såsom Svenska akademiens ordlista [1] påpekar, synes det förefinnas en tendens — som torde böra uppmuntras — att i vårdadt språk använda *jäm-* vid »total», men *jämn-* vid hvad jag kallat »partiell» (se ofvan s. 494)

[1] 7 uppl., s. 131. Förut antydt af E. Tegnér, *Natur och onatur i fråga om sv. rättstavning*, s. 126.

komparation, t. e. »brädena äro *jämbreda* (med hvarandra)», men »brädet är *jämnbredt* (utefter hela sin längd)». Men denna åtskillnad uppehålles icke strängt, ty dels inträder i ledigare tal alltid eller åtminstone vanligen *jäm-* i stället för *jämn-* framför annan konsonant än *h*, och omvändt brukas alltid och i alla stilarter *jämn-* i stället för väntadt *jäm-* framför *h* och alla sonanter, t. e. *jämnhög*, *jämnårig* (med någon annan) osv.

II. Intern komparation innebär, att en jämförelse äger rum mellan olika bestämningar hos ett och samma föremål. Den kan vara af lika många slag och representeras i det hela af samma former — dock att superlativform aldrig förekommer — som den externa komparationen, alltså afse dels stegring eller minskning, dels jämlikhet. I motsats mot förhållandet vid den externa komparationen uttryckes emellertid stegringsgraden blott på perifrastiskt sätt, medelst *mer(a)*, *snarare*, *i högre grad* o. d., t. e. »en *mer(a) vacker* än sann skildring», »*mer(a) död* än lefvande återkom han från sin resa» [1]. Minskningsgraden uttryckes såsom vid extern komparation medelst *mindre*, t. e. »en *mindre vacker* än sann skildring», jämlikhetsgraden åter medelst *lika* (*så*), t. e. *lika* (*så*) *god* som skön».

§ 64. Indelning i afseende å graden: 3. Absolut gradation.

Den absoluta gradationen innebär som sagdt (se s. 485 f.), att man jämför ett faktiskt förhållande med ett blott tänkt eller uppkonstrueradt. Allteftersom denna tankeprodukt är vunnen genom abstraktion ur det allmänna, genomsnittliga uti de faktiska förhållandena eller är en föreställning om det ideala, det i det förevarande fallet »vederbörliga», erhålla vi två skilda fall:

---

[1] Jfr däremot latinets »*fortior* quam *pulchrior*» o. d.

I. Jämförelse med det genomsnittliga, vanliga, normalt gängse måttet. Denna jämförelse kan leda till ett konstaterande af att det faktiskt gifna antingen öfverstiger eller understiger genomsnittsmåttet eller ock håller den gyllene medelvägen. Vi få alltid tre olika fall: augmentativ, detraktiv och intermediär grad.

A. Augmentativ eller öfverstigande grad kan betecknas på många (minst fyra) olika sätt, alla mer eller mindre vanliga.

1. Först är då att märka användningen af de vanliga komparativ- och superlativformerna i hithörande funktion. Här föreligger då den s. k. absoluta komparativen, resp. absoluta superlativen, t. e. »det här var en *sämre* tillställning», »det går undan *värre*», »på *äldre* dagar», »vid *mera framskriden* ålder», resp. »*käraste* Olle!», »med *de hjärtligaste* hälsningar», »en *den mest hårdnackade* kamp». Beträffande komparativen är att betona, att liksom, enligt hvad vi ofvan (s. 488) sett, den relativa komparativen i t. e. »A. är *bättre* än B.» icke nödvändigt innebär att B. är *bra*, så innebär ej heller den absoluta komparativen i t. e. »bjuda på en *bättre* middag», att middagen i fråga skulle vara bättre än en »bra», utan blott att den öfverträffar middagar i allmänhet. Likaså är icke gifvetvis »en *längre* tid» längre än »en *lång* tid», en *yngre* dam» yngre än en *ung*, »en *högre* ämbetsman» högre än en *hög*, »ett *mindre* sällskap» mindre än ett *litet*, »en *större* penningsumma» större än en *stor* osv. Detta så mycket mindre som positiven äfven här ofta kan användas pregnant (jfr ofvan s. 495), i så fall ofta försedd med öfverlängd på den företrädesvis accentuerade stafvelsens sonant, t. e. »med *stor* förvåning», »ett *litet*, men *valdt* sällskap», »han for *långt* bort» o. d., eller ock, ehuru mindre ofta, uppdelad i flera takter, t. e. »en *u'tom'o'rden'tlig* människa», »ett *o'ef'ter'gi'fligt* villkor» o. d. Superlativen däremot afser — eller åtminstone pretenderar — verkligen att ange en högre grad än den ge-

nom positivformen i normala fall betecknade, ehuruväl den allmänna benägenheten för hyperboliskt (»öfverdrifvet») uttryckssätt ofta sänker valören hos en superlativ, så att t. e. »vid *bästa* lynne», »i *högsta* grad», »med *största* nöje», »till *billigaste* pris», »af *finaste* linne» o. d. i realiteten ej säga mer än »vid *godt* lynne», »i *hög* grad» osv. och väsentligen skilja sig blott stilistiskt från dessa sednare uttryck. Härmed sammanhänger väl det intressanta förhållandet, att man äger absolut superlativ af ord som sakna relativ sådan (i samma betydelse), t. e. *självaste* kungen, *helaste* dagen — den relativa superlativen i t. e. »det *helaste* af dessa trasiga plagg» har ju en helt annan betydelse — på *ramaste* allvar, en *endaste* en o. d.

2. Med den ofvannämnda pregnanta användningen af positiven i hithörande fall är nära besläktadt det andra här ifrågakommande uttrycksmedlet. Detta består däri, att positivformen, med eller utan anlitande af den ofvannämnda sonantiska öfverlängden, upprepas eller, som det plägar heta, »redupliceras» (hvarvid den eventuella öfverlängden förlägges till förra reduplikationsleden). Detta kan ske dels så, att det hela för språkmedvetandet framstår såsom två ord (eventuellt skilda af en mindre paus), t. e. »en *stor* stor jätte», »en *liten liten* gosse», »en *gammal gammal* gumma», »*långt långt* bort i skogen», »*djupt djupt* ned i hafvet», »*högt högt* öfver jorden», »*mycket mycket* ledsen»; dels ock så, att det hela ter sig som e t t enda, sammansatt, ord, t. e. *finfin*, *norsknorsk* m. m. (se VII, 31); dels ändtligen mera sällan så, att blott ordets början upprepas såsom ett slags prefix, t. e. »ett *sjusjungande* pris». Företeelsen träffas mest i naiv och sagoartad stil samt drabbar mest korta ord, hvarjämte det torde ha sin riktighet hvad Wundt[1] säger, nämligen att den inställer sig »am allermeisten bei Eigenschaften, die mit irgend

[1] *Völkerpsychologie* I, I, s. 587.

einer subjectiven Gefühlserregung verbunden sind. Neben 'gross' und 'klein' sind es daher hauptsächlich die moralischen und ästhetischen Eigenschaften». Vidare har det sin riktighet hvad H. Hultenberg[1] påpekat, att nämligen ord, som annars ej pläga upprepas, kunna göra det, om de äro förstärkta medelst *så*, t. e. »jag är *så sjuk så sjuk* och *så ledsen så ledsen*».

3. Ett tredje uttrycksmedel, och detta väl det mest använda af dem alla, har man i en mängd särskilda förstärkningsord, som placeras framför den assumptiva glosan. Dessa förstärkningsord kunna vara mer eller mindre kraftiga. Ett ringa, om ens nämnvärdt, öfverskott öfver det genomsnittliga anges medelst *ganska* (i finländsk svenska äfven *mera*), t. e. »det var en *ganska* (resp. *mera*) *stor* sten», någon gång i dess ställe *betydligt, duktigt, helt*, t. e. »han var *betydligt lifvad, duktigt fet, helt förskräckt*». En afsevärdt hög grad uttryckes genom *mycket*, i lägre stil *så*, t. e. »han är *mycket* snäll», resp. »*så* snäll». En ännu högre grad beteckna följande — i mina exempel kursiverade — förstärkningsord: *extra* fin (billig), *förbålt* hygglig, (så) *hjärtans* enfaldig (beskedlig, snäll), *högeligen* förvånad, *högst* missbelåten, *mäkta* lärd, *något till* vacker (lärd osv., alltsamman hvardagligt), *ovanligt* gynnsam, *sabla* gentil (alltid vulgärt), *storartadt* hygglig, *synnerligen* god, *särdeles* angenäm, vulgärt »en *väldigt* lifvad pjäs» o. d. Den högsta klimax nås genom användandet af sådana, visserligen oftast hyperboliska och till stor del mer eller mindre vulgära, uttryck som t. e. *blixtrande* kvick (dum, full, vacker), *djäfla* arbetsamt, *djäfligt* duktig, *enormt* billig, *fasligt* munter, *förbannadt* bra, *förfärligt* snäll, *förskräckligt* ifrig, *förtjusande* trefligt, *förtviifladt* roligt, *glittrande* glad, *gnistrande* kvick (kall), *gräsligt* blå, *hejdundrande* ful (otäck, stark),

---

[1] *Le renforcement du sens des adjectifs et des adverbes dans les langues romanes* (1903), s. 27 noten.

(så) *helvetes* envis, *hiskligt* lång, *horribelt* tilltagsen, *hundfatt* stor, *isande* kall, *innerligt* belåten, *kolossalt* roligt, *märkvärdigt* bra, *naggande* god, *obegripligt* vänlig, *obeskrifligt* kvick, *oerhördt* tarflig, *ofantligt* snäll, *omätligt* rik, *otroligt* begåfvad, *otäckt* stor, *outsägligt* tråkig, *oändligt* förekommande, *rasande* bra, *rysligt* rolig, *satans* ledsam, *svinaktigt* trefligt, *svåra* rik, *sällsynt* begåfvad, *utomordentligt* belåten, *utsökt* ful, *vidrigt* vacker (o. d. i Stockholms-slang), *vidunderligt* skön, *vildt* främmande, *våldsamt* förkyld, *ytterligt* liten, *ytterst* angenäm — vulgärt också »*innerst* djäflig» o. d. — *öfvermåttan* sparsam m. m. d.

Härtill kommer en hart när oändlig mängd af hvad jag vill kalla »kvalificerade» förstärkningsord, dvs. sådana som ej innebära blott en kvantitativ stegring, utan därjämte en kvalitativt specialiserad modifikation, t. e. *afsevärdt* stor, *afskyvärdt* ful, *härligt* vacker, *idealiskt* skön, *odrägligt* ledsam, *smutsigt* girig, *strängt* sysselsatt, *underbart* vacker, *vedervärdigt* ful. En dylik kvalitativt specialiserad modifikation har från början funnits äfven hos alla de förut anförda »rena» förstärkningsorden och framskymtar ännu då och då hos dem, liksom i det hela gränsen mellan de båda slagen af förstärkningsord är sväfvande, i det fler och fler af de sednare så småningom öfvergå till de förras grupp.

4. Slutligen ha vi att ta i betraktande ett fjärde och sista sätt att uttrycka en det genomsnittliga öfverstigande grad. Detta fall föreligger, då det föregående förstärkningsordet sammansmälter med det, som det skall förstärka, till ett enda ord och ofta från att utgöra en första sammansättningsled så småningom öfvergår till ett blott prefix. Denna sistnämnda utveckling kan bero dels på att förstärkningsordet öfverhufvud upphört att existera som självständigt ord, såsom t. e. fallet är med det ursprungligen adjektiviska *bål* 'duktig' i *bålstor* och det ursprungligen substantiviska *ram* 'korp' i *ramsvart;* dels ock därpå att förstärkningsordet från vissa sammansättningar, där det uppträder i väsentligen samma be-

tydelse, som det äger såsom självständigt ord, öfverförts till andra, där det icke kan uppfattas annat än som ett ungefärligt synonym till 'mycket', en betydelse som i så pass hög grad skiljer sig från den hos detsamma såsom självständigt ord förefintliga, att association med detta icke längre är möjlig eller åtminstone synnerligen svår att åstadkomma, såsom t. e. då efter *blixtsnabb* 'snabb som en blixt' tillskapats *blixtfull* o. d., efter *stenhård* ett *stenrik* osv. Den prefixartade ledens ursprungliga karaktär af självständigt förstärkningsord lyser emellertid ofta igenom på så sätt, att den uppträder såsom särskild språktakt, t. e. *ra'msvart'* jämte *ra'msvart, ste'ndö'f* jämte *ste'ndöf, blix'tful'l* (väl aldrig *blix'tfull*) o. d., hvarvid märkes, att ordets tvåtaktiga form vanligen har en något pregnantare betydelse än den entaktiga (jfr ofvan s. 498 rörande flertaktigt uttal af positivformer i stegrande syfte).

De viktigaste hithörande fallen äro följande, inom hvarje af det gemensamma prefixet angifven grupp ordnade så, att jag först anför de ord, däri förstärkningselementet jämförelsevis väl bevarat sin ursprungliga betydelse, och därefter (till höger om ett kolontecken) sådana, däri det mer eller mindre fullständigt nedsjunkit till ett blott förstärkningsprefix. Jag söker alltså att uppdela exemplen, allteftersom de representera hvad L. Tobler[1] kallar »unmittelbare», resp. »mittelbare Verstärkung», termer i stället för hvilka jag hellre skulle vilja använda »kvalificerad», dvs. på något speciellt sätt kvalitativt bestämd, resp. »okvalificerad» eller »ren förstärkning»:

*beck*mörk, -svart.
*berg*fast, -hård: -säker.
*bind*galen.
*blixt*snabb: -full, -förbannad, -galen, -kär.
*block*stor: -dum.
*botten*hederlig, -ärlig: -rik.

[1] *Über die Wortzusammensetzung* (Berlin 1868), s. 107.

*brand*röd.

*brädd*full.

*bränn*het.

*bål*stark, -stor.

*dy*blöt, -våt.

*döds*blek, -sjuk, -trött.

*eld*röd.

*elfva*befängd [1]: -förbannad.

*etter*skarp, -sur: -befängd, -rasande, -söt, -värre.

fly förbannad.

*genom*blöt, -frusen, -frisk, -fördärfvad, -kall, -rutten, -sur, -torr, -våt: -beskedlig, -elak, -fin, -frisk, -fånig, -god, -hederlig, -hygglig, -kvick, -lat, -ledsen, -otäck, -rar, -rolig, -snål, -snäll, -stilig, -svensk, -treflig, -tråkig, -trött, -usel, -vacker, -vidrig, -älskvärd, -ärlig.

*grund*falsk, -fördärfvad, -kuggad: -rik.

*guda*god, -skön, -vacker.

*guds*förbannad: -innerlig.

*himla*glad: -arg, -befängd, -lång, -ond, -sur.

himmelshög, -skriande, -vid.

*hjärt*innerlig.

*hjärte*varm.

*hund*skamlig: -kallt

: *hunda*dyr, -kallt.

*hår*fin (t. e. distinktion).

*hög*aktad, -förnäm, -gunstig, -lärd, -röd, -viktig, -vis (ironiskt), -välboren, -vördig, -ädel, -önsklig: -konservativ.

*högst*salig.

*högt*begåfvad, -förtjänt, -ärad.

*is*kall.

: *jubel*idiotisk, -fånig.

---

[1] Förmodligen ursprungligen ett *älfvabefängd*, dvs. gjord tokig (*befängd* i den gamla betydelsen 'besatt, gripen') af älfvorna; jfr danskans *ellevild* (tidigare *elvevild*) och *elleskudt*.

*jätte*hög, -stark, -stor.
kaf lugn, omöjlig, slut, stilla.
ko-dum, -lugn.
*kol*mörk, -svart.
*korp*svart.
*kristall*hård, -klar, -ren.
*krit*hvit.
*kärn*frisk: -sund.
*last*gammal.
*lik*blek.
*lung*blöt, -sur, -våt.
mol allena, ensam, -rik, -still(a), -tyst.
*ner*mörkt.
*pin*kär: -full, -färsk, -galen.
platt omöjlig.
*propp*full, -mätt.
*ram*svart: -tysk.
*rosen*röd: -befängd, -rasande.
: *sju*dundrande [1], -helvetes.
*sjö*blöt.
*skrof*mätt: -glad, -rik, -snål [2].
*skvatt*galen.
*smit*full.
*smock*full.
*smäck*fet: -full.
*smäll*fet, -kall.
*snö*hvit.
*socker*söt.
*sol*klar.
*spik*rak: -nykter [3].
*spiller*ny.

---

[1] Väl närmast bildadt efter *sjusjungande* (hvarom se ofvan s. 499).
[2] Om härledningen af *skrof-* se Noreen, *Sv. etymologier*, s. 64.
[3] Ursprungligen *spicknykter;* jfr *spicken* 'torkad, nykter'.

*splitter*ny: -galen, -naken, -tokig.

: *spritt*galen, -naken, -ny (äfven *sprittsprångande* eller *spritt-spångande* ny), -rasande, -tokig, -vaken.

*spräng*kall, -mätt: -lärd.

*sten*död, -hård: -blind, -döf, -rik.

*stock*blind, -dum, -döf, -lat: -konservativ.

*stor*belåten, -god, -mäktig, -ståtlig, -styf.

*storm*full, -ovettig: -ful, -fånig, -förtjust, -galen, -högfärdig, -lat, -rik.

*stup*full.

: *stört* omöjlig.

*super*fin.

: *topp* befängd, -rasande.

*ultra*klerikal, -konservativ, -liberal, -modern, -radikal.

*under*skön.

*ur*gammal, -åldrig: -dum, -fånig, -idiotisk, -komisk, -modern, -slö, -snobbig, -stilig, -styf, -svensk m. m.

*ut*svulten: -fattig, -gammal, -kall, -led.

*vrin*sur (väl dialektalt).

*väl*försedd, -förståndig, -vis (ironiskt).

*yr*liten (väl dialektalt).

: *ärke*aristokratisk, -dum, -elak, -snobbig.

*ö*känd.

*öfver*fet, -fettad, -hettad, -lycklig, -mättad, -rik, -styf, -säll, -trött.

Några af dessa exempel ha i lägre stil biformer på *-ande*, till hvilkas uppkomst anledningen väl är att söka däri, att man redan hade sådana bildningar som de ofvan (s. 500 f.) nämnda *blixtrande* full, *glittrande* glad, *gnistrande* kvick, *isande* kall, *naggande* god; och då nu stundom vid dessas sida stodo former utan *-ande*, såsom t. e. *blixt*full, *is*kall, så kunde man i analogi härmed till förstärkningsord sådana som *beck*, *eld* m. fl. bilda biformer på *-ande*. Sådana fall äro t. e. *beckande* mörk, *ellande* röd, *genomande* elak (väl dialektalt),

kolande mörk, *kritande* hvit, *lungande* våt, *smitande* full, *spillrande* ny, *utande* kall (väl dialektalt). Dessa sålunda förlängda former ha en om möjligt ännu mera förstärkande betydelse än de kortare. Jfr för öfrigt våra folkvisors »*djupande* haf», »*stridande* ström» o. d.

Ändtligen må i korthet påpekas det stundom förekommande förhållandet, att en absolut sedt högre grad af en egenskap uttryckes meddelst ett helt annat — och ursprungligen, liksom ännu i åtskilliga förbindelser, något annorlunda kvalitativt färgadt — ord än den lägre graden. Denna alltigenom heterotematiska böjning, som i väsentlig mån är att jämföra med sådan komparation som *liten*: *mindre*, *gammal*: *äldre* (jfr den ännu genomskimrande betydelsenyanseringen i »*gammal* är ändå *äldst*») o. d., ha vi t. e. i följande fall, där dock ofta stilskillnaden, och någon gång äfven betydelsens kvalitet, snarare än gradskillnaden utgör hufvudsak: *gammal*: *åldrig* (eller *ålderstigen*), *ledsen*: *bedröfvad* (*sorgsen*), *osannolik*: *orimlig*, *snål*: *girig*, *tokig*: *galen*, *vacker*: *skön*, *varm*: *het*.

B. Detraktiv eller understigande grad uttryckes vanligen genom ett eller flera särskilda förstärkningsord, anbragta framför egenskapsordets positivform. Ett ringa underskott anges genom sådana ord som t. e. de i följande fall använda: *någorlunda* tillfredsställande, *något så när* belåten, *måttligt* begåfvad, *knapp*(*as*)*t* tillräknelig, »han är *lite*(*t*) hemma i spanska». En större brist anges däremot t. e. genom följande: »han är *lite*(*t*) hemma i spanska», »*föga* förtrogen med ämnet», »*obetydligt* hemmastadd häri» o. d.

Ett annat medel att uttrycka låg grad består i användningen af suffixet *-aktig*, som dock på samma gång anger en viss kvalitativ nyans (»approximation», hvarom se § 66 i det följande) och nästan uteslutande brukas i fråga om smak- och färgförnimmelser, t. e. *beskaktig*, *bitteraktig*, *blåaktig*, *brunaktig*, *fetaktig*, *fränaktig*, *gredelinaktig*, *gråaktig*, *grönaktig*,

gulaktig, hvitaktig, rödaktig, saltaktig, suraktig, svartaktig, sötaktig, violettaktig [1], dvs. i någon mån besk (»lite besk») osv. Ett enstaka exempel på användning af suffixet *-lig* med liknande uppgift erbjuder *syrlig* vid sidan af grundordet *sur*. Jämförelsevis sällsynta äro exempel på det mot typen *vacker: skön* (se s. 506 ofvan) svarande fallet, att en lägre grad utmärkes genom ett helt annat ord än den normala graden. Hit höra väl snarast sådana fall som *dunkel: mörk, fuktig: våt, karg (nidsk): snål, klen (skral): dålig (usel), kylig (sval): kall, ljum: varm, mörk: svart*. Dock är det gifvet att ett flertal af dessa exempel lika väl kunna tillhöra den nyssnämnda typen *vacker: skön*, dvs. att vi kanske lika ofta använda *kall* i betydelsen 'mycket *kylig*' som *kylig* i betydelsen 'litet kall' osv. Emellertid finnas typiska exempel såsom *ljum: varm* (som aldrig kan betyda 'mycket ljum').

C. Intermediär eller medelmåttig grad uttryckes äfvenledes vanligen medelst anbringande af vissa särskilda förstärkningsord framför positivformen, t. e. *tämligen* stor, *rätt* vacker, *medelmåttigt* (tenderande åt detraktivt håll) varm, *skäligen* oskadlig, *nog så* bra, *försvarligt* (tenderande åt augmentativt håll [2]) hemmastadd i något, *fullt* tillfredsställande, *ordinärt* begåfvad, *genomsnittligt* god, *normalt* stor o. d.

Därjämte användes stundom sammansättning med *medel-*, t. e. *medelfin, medelgod, medelgrof, medelhög, medelstark* (cigarr), *medelstor, medelsvår* (etyd), *medelålders*. Enstaka står den besläktade bildningen *mellanblå*, dvs. stående midtemellan ljusblå och mörkblå.

II. Jämförelse med det ideala, det i hvarje särskildt fall vederbörliga eller »rätta» måttet kan naturligtvis leda till samma tre specialfall:

---

[1] Tamm, *Om avledningsändelser hos svenska adjektiv*, s. 14, nämner de mig mera främmande *blötaktig, lataktig, rundaktig, råaktig* och *trindaktig*.

[2] Användningen af *försvarlig* såsom synonym till betygsgraden *C* är därför ganska missvisande.

A. Augmentativ eller öfverstigande grad uttryckes oftast medelst ett före positiven placeradt *för* eller, detta kanske i något högre stil, *alltför* — efter hvilka båda förstärkningsmorfemer i de flesta fall ett *mycket* kan inskjutas — samt i högre stil äfven *öfver höfvan*, t. e. en (*allt*)*för* stor kappa, en (*allt*)*för* (*mycket*) utpuffad bok, en *öfver höfvan* prisad författare. Nyanser åstadkommas dels i ytterligare stegrande riktning medelst ett framför *för* ställdt *alldeles*, t. e. *alldeles för* stor, *alldeles för* (*mycket*) urringad; dels i dämpande syfte genom ett omedelbart före positiven placeradt *väl* (*mycket*), *litet* (*väl mycket*), *litet* (*för*) eller *något* (*för*), t. e. en *väl* tung kappsäck, *väl mycket* kokta ärter, *litet* (*väl mycket*) hastig af sig, *litet* (*för*) hårdt kokta ägg, *något* (*för*) tungt lastad.

Därjämte förekommer, ehuru mindre ofta, sammansättning med *öfver-*, t. e. *öfverfull, öfverförfinad, öfverklok, öfverkultiverad, öfverlastad* (båt o. d.), *öfvermogen, öfvermätt, öfvernog, öfverretad, öfverskattad* (augmentativ form till *uppskattad*). Än sällsyntare är afledning medelst prefixet *hyper-*, t. e. *hyperciviliserad, hyperestetisk, hyperfin, hyperkritisk, hyperortodox*.

B. Detraktiv eller understigande grad uttryckes genomgående medelst före positiven placeradt (*alldeles*) *för litet* eller *väl litet*, t. e. ett (*alldeles*) *för litet* kokt ägg, ett *väl litet* öfvertänkt tal. Enstaka står bildningen *underskattad* (detraktiv form till *uppskattad*), att jämföra med det nyss ofvan under A nämnda *öfverskattad*.

C. Intermediär eller medelmåttig grad uttryckes medelst *lagom* eller *inte* — i högre stilarter *icke* eller *ej* — *för* framför positiven, t. e. en *lagom* stor kappa, en *inte* (*icke, ej*) *för* stor portion o. d.

§ 65. Indelning i afseende å arten: 1. Inledning.

Ofvan s. 264 har jag sagt, att en assumptiv glosa — uttryck för en »egenskap» i detta ords vidsträcktaste betydelse — kan ange antingen en »egenskap» i inskränkt betydelse eller ett »förhållande», detta sistnämnda ord då taget i betydelsen af det tyska »verhältnis», icke såsom ofvan s. 137 i betydelsen af det tyska »beziehung». Det svenska ordet »förhållande» är nämligen tvetydigt[1]. Jämföra vi t. e. med hvarandra två personer, A. och B., så finna vi kanske följande »verhältnisse» (olikheter, resp. likheter) dem emellan: A. är kortare, spensligare, yngre, af mankön osv., B. är längre, gröfre, äldre, af kvinnkön osv. Undersöka vi åter deras inbördes sammanhang, så finna vi exempelvis, att de stå i följande »beziehungen» (relationer) till hvarandra: A. sitter i knä på B., är B:s son, lärjunge osv., B. åter har A. i knä, är A:s mor, lärarinna osv.

Den motsats mellan uttryck för »egenskaper» och »förhållanden», som nu här är fråga om, belyses till sin innebörd bäst genom exempel. I »det här *smutsiga* skynket» är *smutsiga* resultat af en konstaterad »beziehung» mellan *smuts* och *skynket;* i »det *undre* (eller *nedre*) skynket» åter förutsätter *undre* (resp. *nedre*) nödvändigtvis ett det ifrågavarande skynkets »verhältnis» till ett annat, »*öfre*» sådant. Likaså kan man oberoende af alla jämförelser tala om »*tre* hästar», men icke förnuftigtvis om »paragraf *tre*» eller »Gustaf *den tredje*» utan att ha förut konstaterat tillvaron af två andra, till rummet, resp. tiden föregående paragrafer, resp. Gustafver. Därför äro *smutsiga* och i det förra af de båda nyssnämnda exempel, hvari det förekommer, *tre* assumptiva uttryck för egenskaper — »smutsighet», resp. »trehet» — men däremot *undre, nedre, öfre* och i det sednare af de båda ifrågavarande exemplen *tre* assumptiva uttryck för förhållanden (i här af-

---

[1] Jfr ofvan s. 137 noten.

sedd inskränkt betydelse. Jag öfvergår nu till en närmare granskning af den förra af dessa båda kategorier, hvilka jag för korthetens skull benämner kvalificerande. resp. placerande.

§ 66. Indelning i afseende å arten: 2. Kvalificerande assumptiva glosor.

En kvalificerande assumptiv glosa, dvs. en som uttrycker en egenskap i detta ords nyss angifna inskränkta betydelse, kan karakterisera det, som den bestämmer, antingen direkt (och positivt), t. e. *svensk*, *blodig* 'behäftad med blod', eller indirekt (och negativt), dvs. genom negerande af ett direkt (positivt) uttryck och dymedelst skapande af en till sin innebörd »konträrt» — dvs. så mycket som möjligt — motsatt glosa, t. e. *osvensk*, *oblodig* 'fri från blod', eller ändtligen approximativt (och positivt). Detta sistnämnda fall intar på sätt och vis en mellanställning mellan de båda förra — dock närmare det första — i det att man medelst en (positiv) modifikation af ett direkt uttryck skapar ett nytt, som »tillnärmelsevis» (eller »i det allra närmaste») uttrycker sak samma. Om man t. e. — hvilket allt för väl läte sig göra — tillskapade uttrycket »ett *svenskaktigt* åskådningssätt», så ville man därmed ha sagt, att här icke vore fråga om något i sträng och egentlig mening »svenskt», men ännu mindre om något »osvenskt», utan om något som snarast vore att känneteckna som »svenskt», ja väl komme detta så nära som möjligt utan att fullständigt därmed sammanfalla. Likaså mena vi med »en *blodaktig* vätska» något, som väl icke är »blod», men som i hög grad liknar det eller påminner därom.

Jag behandlar nu hvardera af dessa tre arter i tur och ordning:

I. De direkt kvalificerande glosorna kunna, såsom jag redan ofvan s. 264 ff. visat, vara antingen adjekta eller

participiella, allteftersom de ange den ifrågavarande egenskapen såsom ett visst föremåls mera oinskränkta bestämning eller såsom en den där endast gäller under vissa temporala, modala o. a. dylika — för de finita glosorna ju särskildt karakteristiska — inskränkningar. Jfr t. e. *tvungen* med *tvingad*, *adlig* med *adlad*, »en *öppen* dörr» med »en *öppnad* dörr», »en *rörlig* pjäs» med »en *flyttbar* pjäs» osv. (se s. 264 f.). Jag går nu att lämna en mera detaljerad redogörelse för hvartdera slaget.

A. De adjekta glosorna kunna, såsom jag ofvan s. 266 f. med anförande af exempel ådagalagt, vara bildade medelst hvilken som helst af de s. 183 ff. nämnda kasusformationerna — som ju just ha till uppgift att morfologiskt karakterisera en glosa såsom varande bestämning till en annan — t. e. suffixal inkongruent kasus i »mitt *hjärtas* vän», suffixal kongruent i »min *hjärtlige* vän», komponens i »min *hjärte*vän» och prepositionalis i »en vän *med hjärta* (på rätta stället)»; jfr »*af hjärtat* välkommen» = »*hjärtligt* välkommen» eller »hästen *med vingar*» = *ving*hästen = »den *vingade* hästen» osv. Då nu typerna *hjärtas*, *hjärte-* och *med hjärta* få hvardera sin utförliga redogörelse på sina respektive ställen i formläran, så inskränker jag mig här till att belysa de adjekta glosornas ytterligare indelning i olika arter endast medelst exempel hämtade från de suffixala kongruenta formerna, hvilka väl också äro de af de adjekta glosorna oftast använda, och hvilka därför ock inom formläran ju bära namnet adjektivformer.

Vi märka då lätteligen, att dessa från betydelsesynpunkt bilda två stora grupper, som i allmänhet anlita olika bildningselementer, vanligen allehanda suffixer. Den ena gruppens glosor beteckna något såsom varande karakteriseradt af det som anges genom det (stam)ord, hvartill suffixet fogats; den andra gruppens åter beteckna något såsom varande karakteristiskt för det som ifrågavarande (stam)ord anger.

I förra fallet kan därför suffixet sägas ha betydelsen »känne- tecknad af, försedd med, behäftad med, bestående af, utgörande, ådagaläggande, föranledande» o. d., kort sagdt »hafvande till sitt åtminstone för tillfället mer eller mindre karakteristiska attribut», och man torde därför lämpligen kunna sammanfatta hithörande glosor under termen attribuerande. I sednare fallet åter kan suffixet sägas betyda »egendomlig för, hörande till, förenad med, öfverensstämmande med, hafvande afseende på, förskrifvande sig från, förorsakad af» o. d., hvadan hithörande glosor lämpligen torde kunna kallas genetiska, dvs. angifvande ursprung och sammanhang.

Det ifrågavarande motsatsförhållandet framträder tydligt i sådana parallella bildningar till samma stamord som t. e. »*parbladiga* [dvs. försedda med parvis sittande småblad] örter»: »i den *aftonbladska* [dvs. för Aftonbladet karakteristiska] stilen»; »*jordiga* [dvs. med jord behäftade] stöflar»: »*jordiska* [dvs. från vår jord stammande] glädjekällor»; »den *svenskspråkiga* [dvs. med svenskt språk försedda] delen af Finland»: »det *riksspråkliga* [dvs. inom riksspråket förekommande] uttalet»; »det *sjuåriga* [dvs. sju år omfattande] kriget»: »det *årliga* [dvs. till hvarje år hörande] bidraget»; »de *köttiga* [dvs. väsentligen af kött bestående] delarna»: »de *köttsliga* [dvs. med köttet förbundna] begärelserna»; »en *varmhjärtad* och *öppenhjärtig* [dvs. varmt och öppet hjärta ägande] person»: »en *hjärtlig* [dvs. från hjärtat gående] hälsning»; »ett *högsinnadt*, men *egensinnigt* [dvs. af högsinne, men på samma gång egensinne prägladt] uppträdande»: »*sinnliga* [dvs. från sinnena sig förskrifvande] förnimmelser»; »väl *proportionerade* [dvs. lämpliga proportioner företeende] lemmar»: »*proportionella* [dvs. på grund af vissa proportioner tillkomna] val» osv. Naturligtvis kan ett ord, som i regeln tillhör den ena gruppen, stundom uppträda inom den andra, t. e. *hjärtlig* i »en hjärtlig person», som ju betyder 'en person med hjärta'. Öfverhufvud är det ofta afhängigt af huf-

vudglosans betydelse, till hvilken af de båda grupperna biglosan för tillfället hör; jfr t. e. »en *ungdomlig* person» med »ett *ungdomligt* utseende» o. a. d.

Jag öfvergår nu till en närmare granskning af hvardera gruppens bildningssätt.

1. De attribuerande glosorna använda såsom bildningselement framför allt suffixet *-ig*, hvilket kan fogas till kanske de flesta substantivstammar som afse döda ting — i synnerhet ämnesnamn — eller egenskaper, men ytterst sällan till sådana som afse lefvande varelser, detta sednare ju helt naturligt, eftersom ju endast högst undantagsvis någonting kan vara »försedt med» dylika. Därför äro sådana bildningar som t. e. *lusig* rena undantag, under det att *daggig, dammig, lerig, raggig, saftig, skabbig, skogig, skäggig, taggig* eller, för att ta exempel från det andliga området, *flitig, hastig, högfärdig, kraftig, modig, nådig, trotsig, öfverdådig* o. d. äga hundratals likar [1] och dagligen erhålla nya sådana [2]. Härvid är emellertid att märka [3], att alla ord på *-ig* måste ha tryckstark stafvelse näst före *-ig*, hvadan man väl kan tala om *punschiga, äggiga* och *fotogeniga* fingrar, men ej om *konjakiga, sirapiga, honingiga* eller *lingoniga*. Grundord på trycksvagt *-el, -en, -er* (dvs. *-əl* osv.) förlora sitt *ə* före *-ig*, t. e. *adlig* (dock stundom arkaiserande *adelig*), *grumlig, knusslig, äcklig* till *adel* osv., *töcknig, vattnig* till *töcken* osv., *ettrig, ifrig, knottrig, löddrig* till *etter* osv. Likaså ord på trycksvagt *-e* (dvs. *ə*), t. e. *backig, egensinnig, eländig, finnig, okynnig, törnig, väldig* till *backe* osv., och hela stafvelsen *-je* saknas före *-ig* i *kroklinig* och *rätlinig* till *-linje*, ehuruväl på allra sista tiden man i dagspressen rätt ofta får se skrifningen *-linjig*. Vidare försvinner före *-ig* utgångsformens trycksvaga *-a*, t. e.

---

[1] Se t. e. TAMM, *Om avledningsändelser hos svenska adjektiv*, s. 29 ff.

[2] För att blott anföra ett exempel: V. Ekelund skrifver i Svenska dagbladet för den 4 april 1908 »den *armodige* och vanlottade».

[3] Såsom redan TAMM, a. st., s. 32, påpekat.

dimmig, fradgig, halkig, kådig, mossig (som icke hör till *mosse*), *nyttig, redig, sumpig* till *dimma* osv., och naturligtvis likaså det plurala *-or*, t. e. *paltig, rutig, rynkig, trasig, tofvig* till *paltor* osv. I *villig, egenvillig* och *välvillig* till *vilja* saknas [1] äfven *j*, ehuru det finnes i *oljig, talgig* m. m. [2] Likaså saknas *-a* före *-ig*, då utgångsformen — såsom ej sällan är fallet — tillhör det slag af abstrakter, som kallas infinitiver (se ofvan s. 445 f.), t. e. *fumlig, klibbig, kunnig, lydig, motsvarig, slingrig, slokig, tillhörig, tålig, vippig*, vulgärt *tjusig* till (*att*) *fumla, klibba* osv. [3] eller — med ändring af ordningen mellan lederna i en sammansatt infinitiv — *motsträfvig, uthållig, in-* och *utvändig* o. d. till *sträfva (e)mot, hålla ut* osv. [4] Också den »passiva» eller »reflexiva» infinitivens *-as* saknas före *-ig*, t. e. *enig, frodig, likställig, vördig, ängslig* till *enas* osv. Andra enastående uteslutningar af något ljud i utgångsformen förete *blåsig* till *blåst* och *tålmodig* till *tålamod*. Omljud i förhållande till den ursprungligare formen uppvisa: med *ä* för *a affällig, andäktig, fyrspännig, mäktig, präktig* och *händig* (: *hand*lag), med *ä* för *å beständig*, med *y* för *u skyldig* och *fyllig* (: *full*het).

Mycket ofta är det till grund liggande fonemet icke e t t ord, utan två till en o r d f o g n i n g sammanslutna, t. e. *fyrapundig, fåordig, hundraprocentig, höggradig, entonig, urmodig* till *fyra pund* (icke något *fyrapund*) osv.; likaså med de vanliga förändringar, som vi ofvan sett grundordet undergå, t. e. *rätvinklig, renlärig, tresidig, tvåsiffrig* till *rät vinkel, ren lära, tre sidor* osv.; eller med omkastning af ordfogningens leder t. e. *gudfruktig, kortvarig, ordhållig, vältalig* till *frukta Gud*

[1] Af etymologiska grunder (tyskt inflytande).

[2] Hos Tranér förekomma äfven *lätjig, böljig;* se Berg i Språk och stil V, 226.

[3] Flere exempel hos Tamm, a. st., s. 31.

[4] Det enda undantaget i fråga om ledernas omvändning är väl det nymodiga *gåpåig* till *gå på*.

osv. Men äfven många andra stympningar eller modifikationer af grundfonemet visa sig här: dels i afseende på ordfogningens första led, t. e. *fyrhjulig* (: *fyra hjul*), *finmaskig* (:*fina maskor*), *flerårig* (: *flera år*), *bred-* och *smalspårig* (: *bredt*, resp. *smalt spår*), *tunnskalig* (: *tunt skal*), *gammalmodig* (: *gammalt mod*), *frispråkig* (: *fritt språk*), *krokryggig* (: *krokig rygg*), *trubbnäsig* (: *trubbig näsa*), *ärerörig* 'som *rör äran*'; dels i afseende på dess andra led, t. e. *femklassig* (: *fem klasser*), *mellanradig* (: *mellan raderna*), *enstafvig* (: *en stafvelse*); dels ändtligen i fråga om bådadera, t. e. *vräkig* (: *vräka sig*), *åttkantig* (: *åtta kanter*), *långfingrig* (: *långa fingrar*), *mjukfenig* (: *mjuka fenor*), *mångfröig* (: *många frön*), *liknämnig* (: *lika nämnare*), *öppenhjärtig* (: *öppet hjärta*; äfven genetiskt). Omljud i förhållande till ett af grundorden visar Tegnér d. ä:s »den *mångafsätsiga* [1] [dvs. med *många afsatser* försedda] parnassen»; tvärtom brist på dylikt *blårandig* (: *blåa ränder*) [2], *långvarig* 'som *varar länge*', och Tegnér d. y:s *åttabokstafvig* (: *åtta bokstäfver*).

Mycket sällsynta biformer till *-ig* äro *-sig* i *hetsig* till *hetta*, *-tig* i *glädtig* till *glädje* och *giltig* till *gälla*, *-stig* i *spänstig* till *spänna sig*, *-fällig* i *bristfällig* och *sorgfällig* (till om*sorg*, icke *sorg*) samt *-ländig* i *frostländig* (om mark o. d.).

Vida vanligare än de sistnämnda sällsynta suffixvarianterna är biformen *-lig*. Ehuru detta suffix, såsom vi i det följande skola finna, egentligen är karakteristiskt för genetiska och vissa participiella glosor, så finnas dock icke blott många ord på *-lig*, som i visst sammanhang (»ockasionellt») snarast äro att föra hit såsom *afsiktlig* (än 'präglad af afsikt', än 'beroende på afsikt'), *fredlig*, *gemytlig*, *grundlig*, *hederlig*,

---

[1] Säkerligen framkalladt af ett tyskt *vielabsätzig*, dvs. mit vielen *absätzen*.

[2] Då vi däremot ha *fyrhändig* (icke upptaget i Sv. ak:s ordlista), t. e. i »fyrhändig sättning», »spela fyrhändigt», »fyrhändigt ackompanjemang» o. d., så beror detta på inflytande från det tyska *vierhändig*.

hånlig, loflig, majestätlig (ålderdomligt), *resonlig, skicklig* (t. e. i »skickligt uppförande»), *ungdomlig, uppriktig, vänskaplig*, utan äfven många som »usuellt» snarast höra hit, t. e. *allvarlig, aptitlig, behaglig, besvärlig, bildlig, edlig, eftertrycklig, enhetlig, försonlig, förmånlig, förtretlig, jämmerlig, könlig, ljudlig, lycklig, menlig, misshaglig, skamlig, skymflig, smaklig, sorglig, ståtlig, sveklig, villkorlig, äfventyrlig.* Förlust af grundordets ändelse *-a* visa t. e. *farlig, faslig, neslig, pinlig, (salpeter)syrlig, skadlig, vådlig, ändlig* (om varelser o. d., som »tar en *ända*») och de till infinitiver sig anslutande *duglig, förklenlig, förlig* (vind), *passlig, prydlig, rolig, sirlig, sviklig* [1], *vederbörlig* samt med omkastning af sammansättningslederna *tillräcklig* (: *räcka till*). Till infinitiver på *-as* höra *öflig* (till *utöfvas*, ej *öfvas*) och det prefigerade *förhatlig* (: *hatas*), till en reflexivbildning *lämplig* (: *lämpa sig*). Såväl till infinitiver på *-a* som abstrakter på *-else* (som försvinner vid tillfogandet af *-lig*) låta hänföra sig *bedröflig, förarglig, förgriplig, försmädlig, försumlig, missfirmlig*, blott till ord af sednare slaget *förgänglig, vederstygglig* och *vidskeplig*. Andra stympningar af grundordet uppvisa *sedlig* (: goda *seder*) [2], *treflig* (: *trefnad*), *ömklig* (: *ömkan*).

En i arkaiserande stil rätt vanlig biform till *-lig* är *-elig*, som **kan** användas i ett flertal af ofvan anförda exempel. Konstant är det i *lastelig* (till *lastande* i betydelsen 'klander'), *nådelig* (= *nådig*) och i det enda icke arkaiserande, nämligen *vämjelig* 'som föranleder *vämjelse*'; öfvervägande brukligt väl i det gammalmodiga *misskund(e)lig*. Ytterst sällsynta biformer äro däremot *-e'rlig* i *kontinuerlig* (: *kontinu-itet*) och

[1] Ursprungligen en ombildning af det strax ofvan nämnda *sveklig* efter infinitiven *svika* och presens *sviker*. Jfr 1600- och 1700-talens *suijkful* (NOREEN-MEYER, *Valda stycken*, s. 42), *svikfull* (Sahlstedts ordbok) för *svekfull*.

[2] Jfr *sedig* till 'god *sed*', således afseende något mera utvärtes. Jfr hurusom man blott kan tala om »*sediga* (icke *sedliga*) hästar» o. d.

proportionerlig [1], *-tlig* i *befintlig* (: *befinna sig*) och *förefintlig* (: *förefinnas*) samt *-äntlig* i *ordentlig* (: *ord-ning*).

Den viktigaste konkurrenten till *-ig* är *-ad*. Visserligen är detta suffix specifikt participbildande, men dels kunna en mängd ursprungliga participier mer eller mindre konsekvent brukas som adjekta glosor [2], och bland dessa finnas många som företrädesvis ha adjekt betydelse samt i öfverensstämmelse därmed lättare associeras med substantiella än med finita glosor, t. e. *bekymrad, däckad, fodrad, förtretad, förtviflad, gängad, illustrerad, korkad, möblerad, pansrad, ringad, rotad, sansad, skaftad, tårad*, hvilka snarare betyda 'som äger *bekymmer, däck, foder, förtret, förtviflan, gängor, illustrationer, kork* (som »täpper ofvantill»), *möbler, pansar, ring* (i näsan)' osv. än 'som *bekymrat* sig, *däckats, fodrats*' osv. Dels åter finnas också en mängd ord på *-ad*, som alltid och nödvändigtvis äro adjekta, enär något associabelt verb antingen ej längre finns till eller aldrig funnits. Dessa ansluta sig emellertid jämförelsevis sällan till enkla substantiviska grundord, såsom fallet är med *fjädrad, gördlad, hågad, klöfvad, mantlad, sinnad* (hvartill höra *hög-* och *lågsinnad* [3]), *tandad, tinnad, vimplad, vingad* till resp. *fjäder, gördel, håg, klöf, mantel, sinne, tand, tinne, vimpel, vinge* eller med samtidigt *be*-prefix *behandskad, behjärtad, behornad, behårad, bekjolad, bemedlad, beryktad, besläktad, besporrad, bestöflad* till *handske, hjärta* osv. Sällsynta äro också *-ad*-bildningar till sammansatta substantiver, t. e. *guldbågad*(e glasögon), *klumpfotad, spetskragad* eller *allmänbildad* (: *allmänbild-ning*). Ofta däremot ligga ordfogningar till grund. Dylika bildningar afse i alldeles öfvervägande grad kroppsdelar o. d. eller klädesplagg, t. e. *barhalsad, bredhöftad, brednäbbad* (jfr däremot *näbbig* i bild-

---

[1] *Reputerlig* kännes väl knappast längre som samhörigt med *reputation*.

[2] Se härom utförligt H. Lindroth, *Om adjektivering af particip*, s. 30 ff.

[3] Jfr däremot *god-, lång-, svag-, vildsint* och *egen-, ur-, vansinnig* m. fl.

lig bemärkelse), *hellefrad* (blott bildligt), *hårdnackad* (bildligt), *högbarmad, höghalsad, högröstad, högvristad, kortlifvad, lågklackad, långsvansad, mörkhyad, stormagad, tjockbottnad, tjockhudad, trångbröstad* (bildligt); sällan annat, t. e. *högättad, tvåkönad*, frånsedt mera individuella bildningar som Tranérs *mångtoftad, skönhjulad, skönstäfvad, åttekrad* o. d.[1] I stället för eventuella böjningsformer insättes före *-ad* paradigmets grundform, t. e. *helskinnad, hårdlifvad, långlifvad* till *helt skinn* osv. eller *barfotad, bredaxlad, kortärmad, långarmad, långfingrad* (jämte *långfingrig*)[2] *mjukfingrad*[2], *mångklöfvad, rödkindad, smalfingrad*[2], *stelfingrad*[2], *styflemmad*[3] till *bara fötter, breda axlar* osv. Större förändringar visa *tveeggad* (: *två eggar*), *slokörad* (: *slokande öron*), och till *hufvud* bildas två olika typer — båda oregelbundna, hvar på sitt sätt — allteftersom fråga är om ett eller flera hufvuden, t. e. å ena sidan *barhufvad, tjockhufvad*, å andra sidan *månghöfdad, trehöfdad.* Till verbalstammar ansluta sig, *kortfattad* 'som *fattar* sig kort' och *nogräknad* 'som *räknar* noga'.

Utvidgade biformer till *-ad* äro *-rad* i *renommerad, -e'rad* i *briljanterad, kraschanerad, mustascherad, passionerad, proportionerad, sorterad* (om en 'med alla möjliga *sorter* försedd' handlande eller hans lager i sin helhet; däremot ej hithörande då det användes om hans speciella varor, i hvilket fall ordet är rent participiellt), *uniformerad* (jfr däremot participet *uniformera-d* 'gjord likformig', utgående från adjektivet *uniform*) och *-asche'rad* i *plymascherad.*

Något vanligare än dessa utvidgade biformer är den kortare biformen *-d*, t. e. i de ursprungligen participiella *böjd*

---

[1] Se Berg i Språk och stil V, 224 f.

[2] Men blott *klåfingrig.* Och hvarför användas i fråga om vissa kroppsdelar blott former på *-ig*, t. e. krok*ryggig*, mjuk*fenig*, mjuk*tassig*, par*täig*, platt*nosig*, trubb*näsig*, röd*labbig*, stor*trutig*, upp*käftig*?

[3] Ytterligare exempel hos Tamm, *Om avledningsändelser hos svenska adjektiv*, s. 7 f.

för något (: *böj-else*), *förkyld* (: *förkyl-ning*), *hänförd* (: *hänförelse*) och de endast skenbart därmed likställda *lomhörd* (: *lam hörsel*)[1], *tunghörd, lättsöfd* (detta äfven participiellt med betydelsen 'lätt att söfva'), *lössöfd, tungsöfd* (: *tung sömn*)[2] samt de bildningar som utgå direkt från substantiver, vanligen sådana på *-a*, t. e. *kolsyrad, svafvelsyrad* osv. (alternativt participiella), *trohjärtad, varmhjärtad* (men däremot *öppenhjärtig*)[3] och med *be*-prefix *behjärtad*, med stark förändring af grundordet *enögd* (då det uttalas *-öjd*, trots *öga*), *blåögd, brunögd* osv. i mängd; till substantiver på konsonant blott *högljudd* (på 1700-talet *högljudad*) och *omljudd*. — Mycket sällsynt åter är biformen *-dd* såsom i de endast skenbart participiella *ansedd* (: *anse-ende*), *stålskodd, torrskodd, trångbodd*.

Äfven det specifikt participiella suffixet *-t* råkas här, dels i ursprungliga participier såsom *betryckt* (: *betryck*), *förtjust* (: *förtjus-ning*; jfr participiet *förtjusad*), *förtjänt* (: *förtjän-st*), *inskränkt* (: *inskränk-ning*), dels i bildningar som utgå direkt från substantiver, ytterst sällan enkla sådana såsom i *lytt* (: *lyte*), något oftare sammansatta sådana såsom i *försynt, harmunt* (jämte *harmynt*; jfr *lösmynt* nedan s. 520), *samspelt, uppnäst*. Rätt vanliga äro däremot *t*-afledningar till ordfogningar. Härvid är ordfogningens sista led ytterst sällan ett verb såsom i *sällsynt* 'som sällan *synes* till', utan vanligen ett substantiv, t. e. *bredbent* (: *bredt* åtskilda *ben*), *darrhändt* (: *darrande händer*), *gladlynt* (: *gladt lynne*), *jämspelt, klarsynt, långnäst, långsynt, lösgläfst, ondsint, skarpsynt, släpphändt, smalbent* (: *smala ben*; ej till *smalben*), *svagsint, svagsynt, valhändt* (: *valna händer*), *ångerköpt* (: *ånger* öfver *köpet*). Omljud i förhållande till grundordet uppvisa *djup-*

[1] I Linds ordbok 1749 *lamhörd*; se vidare Noreen, *Svenska etymologier*, s. 50 ff.

[2] Om uppkomsten af dessa o. a. ord på *-söfd* se H. Lindroth i Språk och stil II, 85 ff.

[3] Hit hör ock Tranérs *bredgatad*.

tänkt (: *djupa tankar*), *finhyllt* (: *fint hull*), *lågmält* (: *lågt mål*före), *lösmynt* (jämte *lösmunt*; jfr *harmunt* ofvan s. 519), *sidländt* (: *sidt land*), *vänsterhändt*, *ömtändt*. Ännu mycket talrikare äro emellertid de med abstrakter på *-angs* (stundom växlande med *-ans*) eller *-äns* parallella bildningar — allesamman, utom efterbildningen *hofvant*[1], lånord — där *-t* träder i stället för de förras *-s*, t. e. *arrogant*, *clairvoyant*, *elegant*, *extravagant*, *hofvant*, *nonchalant*, *observant*, *pregnant*, (väl alltid uttaladt *-ant*), (*in*)*tolerant*, *vakant*, resp. *divergent*, *ekvivalent*, *evident*, *immanent*, *impertinent*, *impotent*, *indifferent*, *intelligent*, *intransigent*, *kompetent*, *kongruent*, *konsekvent*, *konvergent*, *korpulent*, *permanent*, *solvent*, *stringent*, *transcendent*, *virulent*.

Äfven det för s. k. starka verbers preteritiparticip specifika sufixet *-en* förekommer stundom i hithörande användning, i det att några ursprungliga participier helt eller delvis öfvergått hit, t. e. *besluten* (: *beslut*), *eftergifven* (: *gifva efter*), *fiken*, *hängifven*, *nedlåten*, *pliktförgäten* (: *förgäta* sin *plikt*), *sluten* (: *sluta* sig inom sig själf), *sniken*, *undfallen* (: *falla undan*), *äreförgäten* (: *förgäta ärans* bud), *öfverdrifven* (: *öfverdrift*), med *be*-prefix *begifven* (: hän*gifva* sig åt) och med inre förändring af grundordet *förtegen* (: *förtiga*), *lysten* (: *lust*), *svulten* (: *svält*), *tvungen* (: *tvång*; jfr participiet *tvingad*) samt det enbart till substantiv sig anslutande, nu väl väsentligen föråldrade *yllen* (: *ull*; jfr dock äfven *ylle*). Biformen *-gen* förekommer blott i *trogen* (: *tro-het*; något oftare *-sen* i *harmsen*, *skamsen*, *sorgsen*, *tvehågsen* samt *ledsen* (till infinitiven *ledas*).

Ursprungliga »presensparticipier», bildade medelst suffixerna *-ande*, *-nde* och *-ende*, uppträda ej heller sällan i hithörande användning, t. e. en *drömm-ande* blick, *hårres-ande* skildring, *svindla-nde* höjd, *tro-ende*, broder o. d.[2] Direkt

---

[1] Se Tamm, a. st. s. 14; icke upptaget i Sv. ak:s ordlista.

[2] Se vidare Lindroth, *Om adjektivering af particip*, s. 157 ff.

och uteslutande till ett substantiv hör däremot det arkaiserande *ros-ende*, t. e. i folkvisornas »rosende lund». En mer eller mindre arkaisk prägel tillkommer ock suffixet *-ne* i *kopparne* (hos Tranér o. a. [1]), *purpurne* (Orvar Odd, Nybom [1], Österling [2]), *silfverne* (t. e. i studentsången »Öfver fjällarna grå» m. m.) samt dess biform *-ene* i det oregelbundet bildade *gyll(e)ne* till *guld* och de förmodligen för Tranér individuella *askene, bokene* [1].

Likaså höra hit några bildningar med de äfvenledes specifikt participiella suffixerna *-abel, -bar* och en mängd med *-sam*. Exempel på det förstnämnda äro *fashionabel* (till det väl ännu endast ofullständigt naturaliserade engelska *fashion*), *komfortabel, resonabel, riskabel* och med inre förändring *miserabel* till *misär*; på det andra *lastbar, ryktbar* (: *rykt-e*) och *ärbar* (: *är-a*). Det tredje åter visar sig i minst ett femtiotal fall såsom *arbetsam* (: *arbet-e*) i ett sådant uttryck som »ett arbetsamt göra», *bekymmersam, brydsam* (: *bryd-eri*), *bullersam, erkännsam* (: *erkänn-ande*), *fredsam, fridsam, fruktsam, förbehållsam, fördragsam, förtrytsam* (: *förtryt-else*), *hedersam, hindersam, hofsam, hälsosam* (: *hälsa*), *kostsam* (: *kost-nad*), *medömksam* (: *medömk-an*), *mödosam* (: *möda*), *nöjsam* (: *nöj-e*), *pinsam* (: *pin-a*), *plågsam* (: *plåg-a*), *släpsam, smärtsam* (: *smärt-a*), *trälsam* (: *träl-ande*), *våndesam* (: *vånda*), *vördsam* (: *vörd-nad*), *återhållsam* och med omljud i förhållande till grundordet *omtänksam* (: *omtank-e*); vidare med anslutning till infinitiver på *-a afhållsam, aktsam, betänksam, förtänksam* (: *tänka* sig *för*), *gynnsam, klädsam, skonsam, skyndsam, sparsam, sträfsam, tröttsam, tveksam, tålsam, undersam, vaksam, verksam* och med *för-* såsom prefix *förnöjsam* (: *nöja* sig). Ett *-e* före *-sam* inskjutes i *dygdesam, fröjdesam, fägnesam* (*fägn-ad*), *hugnesam* (: *hugn-ad*) och *sedesam*. Emel-

[1] Se Berg, a. st., V, 222.

[2] *Offerkransar*, s. 24.

lertid fungera många af dessa alternativt som fallenhetsparticipier.

Ej heller saknas alldeles exempel på det annars för approximerande assumptiva glosor och därnäst för fallenhetsparticipier specifika suffixet *-aktig*, t. e. *del-*, *fel-*, *fördel-*, *jäf-*, *lif-*, *lögn-*, *tvifvelaktig*.

Vida oftare kommer här till användning det annars för genetiska assumptiva glosor så särskildt karakteristiska *-isk*, t. e. *anakolutisk*, *anapestisk*, *asfaltisk* (L. Arnell) [1], *bombastisk*, *daktylisk*, *gravitetisk*, *hieroglyfisk*, *horisk*, *jambisk*, *majestätisk*, *metodisk*, *metrisk* (: *meter*), *nitisk*, *organisk*, *rytmisk*, *satirisk*, *upprorisk*, *vulkanisk*; med accentflyttning *balsa'misk* (: *bal'sam*), *förrä'disk* (: *förräd-eri'*) och *reuma'tisk* (: *reumat-is'm*). Till ordfogningar höra *kort-* och *långvokalisk*. Längre biformer till *-isk* uppvisa *trok-a'isk* (: *trok-e'*) jämte det regelbundna *trokeisk*; *musik-a'lisk*; *arom-a'tisk* och med bortfall af grundordets korta *-a* *astmatisk*, *flegmatisk*, *lymfatisk*, *miasmatisk*; *difteritisk* och med förlust af grundordets *-s* *katalektisk*; *spasm-o'disk*. En kortare biform *-sk* åter visar sig i en grupp ord, som ansluta sig till abstrakter på *-i'*, men som flytta grundordets hufvudtryck en stafvelse bakåt, t. e. *afa'sisk*, *anemisk*, *antipatisk*, *apatisk*, *blasfemisk*, *energisk* (aldrig med *f*-ljud, ehuru grundordet oftast så uttalas), *(dis)harmonisk*, *hypokondrisk*, *hysterisk*, *melankolisk*, *melodisk*, *symmetrisk*, *sympatisk*, *tyrannisk* till *afasi'* osv. Annars förekommer *-sk* blott i *alkali-sk* och med förlust af grundordets ändelse *-er* *vegetabilisk*, med förlust af grundordets *-(ci)tet* och med accentflyttning i *autentisk*, *elastisk*, *elektrisk*, *excentrisk*, *koncentrisk* till *autenticite't* osv., resp. *identisk*, *solidarisk* till *identitet*, *solidaritet* samt i de oregelbundna *hätsk* till *hat* och *fåvitsk* till *föga vett*. Till grundord på *-s* fogas blott *-k* i *glans-k*, *rakitis-k*.

Till de endast mera undantagsvis här i anspråk tagna

[1] Icke upptaget i Sv. ak:s ordbok.

bildningarna höra äfven de på *-angt* såsom *charmant, intressant* (: *intress-e*) och — detta ett något vanligare fall — med anslutning till infinitiver på *-era* eller *-a* (hvilka ändelser försvinna före *-ant*) *briljant, extravagant*[1], *frappant, genant, hofvant*[1], *negligeant, (in)tolerant*[1] till *briljera* osv., resp. *pikant, pressant* till *pik(er)a, pressa* (vulgärt äfven *pressera*). Längre biformer härtill uppträda i *impo-sant* (: *impo-nera*) och *ekla-tant* (: »*eclat*»).

Ännu fåtaligare äro de medelst (det oftast genetiskt fungerande) suffixet *-i'v* bildade fallen såsom *abortiv, depensiv, effektiv, produktiv* samt *massiv* (: *mass-a*) och *intensiv* (: *intens-itet*). Rent isolerade bildningar åter äro väl *moder-a't* (: *moder-era* sig), *febr-i'l* (: *feber*) och *brun-et't* (: *brunt* hår och hy).

Såsom vi sett är af hittills nämnda suffixer intet mer än *-ig* för ifrågavarande betydelsekategori specifikt. Emellertid finnes ännu ett suffix, om hvilket det samma i det väsentliga gäller, nämligen det från franskan lånade *-ö's*. Exempel på detta, lagdt till oförändrade grundord, äro *ceremoniös, chikanös, gelatinös, medikamentös, melodiös, pompös, porös, skandalös*. Talrikare äro de som förete stympning och ofta äfven andra förändringar af grundordet, t. e. *ambitiös* (: *ambiti-on*), *dubiös* (: *dubi-er*), *fibrös* (: *fiber*), *floskulös* (: *floskler*), *gratiös* (: *grati-e*), *muskulös* (: *muskler*), *ominös* (: *omen*), *onerös* (: *oner-a*), *pastös* (: *past-a*), *pretentiös* (: *pretenti-on*), *religiös*[2] (: *religi-on*), *serös* (*ser-um*), *skrofulös* (: *skrofler*), *skrupulös* (: *skrupler*), *spatiös* (: *spati-um*), *tuberkulös* (: *tuberkler*). Längre biformer äro: *-iös* i *graciös, maliciös* (: *malis*), *mysteriös* (: *mystär*), *sententiös* (: *sentens*), *tendentiös* (: *tendens*); *-inös* i *voluminös* till *volym*; *-fös* i *kapriciös* (: *kapri-s*) och *religiös*[3]

---

[1] Ingående i annat sammanhang ofvan s. 520.
[2] Om det uttalas *religiös* eller *relij(i)ös*; jfr nästa not.
[3] Om det uttalas *relifös*; jfr föregående not.

(: *reli-gion*); *-uös* i *luxuös* till *lyx* och *spirituös* till *sprit*; *-uriös* i *luxuriös* till *lyx*.

2. De genetiska[1] glosorna använda såsom bildningselement framför allt suffixet *-sk* (och dess allehanda utvidgade biformer, hvarom se i det följande), hvilket företrädesvis fogas till namn på personer och orter, detta helt naturligt enär dylika namn ju äro särskildt ägnade att ange företeelsers ursprung, egenskapers representanter o. d. Då emellertid olika namngrupper förhålla sig mycket olika i afseende på förmåga att anta *-sk*, så behandlar jag här de ifrågakommande grupperna hvar för sig:

a) Förnamn och därmed likartade anta icke *-sk* annat än då fråga är om beryktade eller historiskt märkliga personer (till hvilka sednare alla kungliga personer tyckas eo ipso räknas), t. e. »*sverkerska* och *erikska* ätterna», *konstantinska* triumfbågen, *napoleonska* krigen, *ossianska* dikter, en *sigurdsk* artikel, *jörgenska* tidningen, *elisabetska* tidehvarfvet, *josefinska* stipendiet, de båda sistnämnda de enda mig bekanta fallen af *-sk*-bildningar till kvinnliga dopnamn, ty i »den gamla *karolinska* tiden» ha vi som bekant att göra med *Carolus* = Karl, icke med *Karolina*. Märk, att *fransk* och *svensk* ej höra till *Frans* och *Sven* liksom *petersk* ej till *Peter*, utan till familjenamnet *Peters*. Likaledes är det i t. e. *abelska* funktioner, *birgerska* taflor, *leopoldska* diktningen; *martinska* teckningar, *vernerska* lagen m. m. ej fråga om dopnamnen, utan familjenamnen *Abel* osv.

b) Familjenamn däremot anta så godt som undantagslöst *-sk* (eller någon dess biform, se nedan), t. e. *aulinska* kvartetten, *bellmanska* sångmön, *bernadotteska* dynastien, *bondeska* palatset, *boströmska* filosofien, *essenska* godset, *fersenska* mordet, *hiertaska* fonden, *linnéska* brefven, *lundeqvistska* bokhandeln, *noreen-meyerska* läseboken, *petterssonska* stärbhuset,

[1] Om termens innebörd se ofvan s. 512.

staaffska ministären, *stiernhielmska* tidehvarfvet, *tegnérska* diktningen, *tolstoyska* åsikter, *wallmarkska* journalen osv. i oändlighet[1]. Mer än tvåstafviga namn på *-a* förlora detta, t. e. *gyllenbågska* släkten, *oxenstiernska* handskriften, *sjöcronska* samlingen, men de motsvarande på *-e* vackla, t. e. det *adlersparreska* företaget, *lagerbjelk(e)ska* släkten, *rosenhanska* stipendiet. De på *-us* förlora vanligen denna ändelse, t. e. *afzeliska*, *celsiska* släkten, *stagneliskt*[2] inflytande, *antoninska* tiden, *augustinska* bekännelserna, *cartesisk* stil, *diokletianska* förföljelsen, men vacklande *beroni(us)ska* och konstant *bergiusska*, *troiliusska* (jfr *troiliska* till *Troili*) släkten, *runiusska* (omöjligt *runiska*) verser m. m. (jfr nedan s. 528).

c) Folknamn anta mycket sällan *-sk*, t. e. *arisk* (: *ari-er*), *fenisk* (: *fenier*), *germansk*, »den *hovaska* aristokratien» (: *hova*-folket på Madagaskar), *kreolsk*, *mulattsk*, *rospiggsk*, *sabinsk*, *saracensk*, *vallonsk* och med alternativt men sällsyntare *-isk* *afgan(i)sk*, *breton(i)sk*, *hellen(i)sk*, *osman(i)sk*, *ottoman(i)sk*, *provensal(i)sk* (jfr s. 529 och 539), *slavon(i)sk*, *teuton(i)sk*. *Västgötsk* och *östgötsk* höra snarare till *Väster*-, resp. *Östergötland* än till *väst*- och *östgöte*; likaså *japansk*, *korsikansk* m. fl. på *-ansk* snarare till landets än till folkets namn.

d) Af andra personbenämningar är det endast de tendentiella konkreterna på *-(i)an* (se ofvan s. 355 f.), som regelbundet anta *-sk*, t. e. *ariansk*, *boströmiansk*, *bramansk*, *fennomansk*, *hegeliansk*, *mohammedansk*, *pelagiansk*, *republikansk*, *rudbeckiansk*, *schartauansk*, *svedenborgiansk*, *vegetariansk* o. d. Af andra har jag blott funnit *djäfvulsk*, *ghibellinsk*, *jakobinsk*, *muselmansk*, *nasarensk*, *rabbinsk*, *skälmsk*, *trolsk*, *vikingsk* (Fröding)[3] och de mer eller mindre oregelbundet bildade *abcdarisk* (: *abcdari-e*), *antikvarisk* (: *antikvari-e*) bokhandel, *bondsk* (: *bond-e*; jfr *bondesk* till *Bonde*), *kato'lsk* (: *katol-i'k*),

[1] Se t. e. TAMM, *Om avledningsändelser hos svenska adjektiv*, s. 53 ff.
[2] Dock *stagneliuskt* hos V. SÖDERHJELM, *J. L. Runeberg* I, 327.
[3] *Efterskörd* II, 206.

kättersk (: *kättare*), *patricisk* (: *patrici-er*), *unitarisk* (: *unitari-e*). *Karsk* och *klippsk* kännas väl näppeligen längre såsom hörande till *karl*, resp. *klipp*are.

e) Djurnamn anta nästan aldrig *-sk*. Exempel äro, så vidt jag kunnat finna, blott *amfibisk* (: *amfibi-e*), *hundsk* och det vulgära *svinsk* (t. e. hos Nordensvan).

f) Ortnamn anta massvis *-sk*, de svenska dock i regeln icke därest de ändas på vokal. Alltså ha vi t. e. *björneborgsk*, *bohuslänsk*, *finspongsk*, *rörstrandsk*, *stockholmsk* o. d., men däremot inga dylika bildningar t. e. till *Avesta*, *Gränna*, *Motala*, *Sala* och alla öfriga på *-a* — därför ej heller till *Halmstad*, *Karlstad* o. a. på *-stad*, som ju oftast uttalas *-sta* — *Gäfle*, *Skänninge*, *Hjo*, *Åbo*, *Visby*, *Piteå*, *Växjö*. Tamm[1] anför visserligen *sköfdesk*, *örebrosk*, *ottenbysk* och *malmösk*, men alla dessa förefalla mig vara icke blott ytterst sällsynta, utan äfven mindre tilltalande. Vid utländska namn däremot märkes ingen dylik motvilja mot *-sk* efter andra vokaler än *a* och *o*. Vid sidan af *berlinsk*, *brabantsk*, »*brysselska* spetsar», »*donska* kosacker», *gottorpsk*, *habsburgsk*, *holsteinsk*, *krimsk*, *köpenhamnsk*, *mecklenburgsk*, »*orleanska* jungfrun», »*renskt* vin» o. d. stå därför sådana fall som *brüggesk*, *delfisk*, *nassausk*, *otaheitisk*, *vendéesk* o. d., under det att t. e. *Granada*, *Itaka*, *Madeira*, *Nizza*, *Sahara* och *Kairo*, *Kongo*, *Palermo* sakna motsvarande *-sk*-bildningar. Både inhemska och utländska ord på *-land* anta, såvida öfverhufvud *-land* bibehålles (se nedan s. 527), omljud före *-sk*, t. e. dels *finländsk* (i annan betydelse än *finsk*; jfr förhållandet mellan *finländare* och *finne*, hvarom se ofvan s. 373 och 378), *norrländsk*, *värmländsk*, dels *grönländsk*, *holländsk*, *irländsk* (jämte *irisk*), *isländsk*.

Stympning af grundordet före *-sk* förekommer i förevarande fall synnerligen ofta. Så t. e. försvinner *-a* i *toskansk*, »*vadstenska* spetsar»; *-ka* i *attisk*, *tessalonisk*; *-e* i *ble-*

[1] A. st. s. 62.

kingsk (till såväl *Blekinge* som dess biform *Bleking*), »*roskildska* freden», *skånsk*; *-en* i nästan alla de talrika ortnamnen med denna ändelse, t. e. af inhemska *fryksdalsk*, *hisingsk*, *härjedalsk*, *kolmårdsk*, *långholmsk*, *roslagsk*, *tivedsk* (jämte det kanske individuella *tivedisk* hos Fröding [1]) osv., af utländska *abessinisk*, *arabisk*, *armenisk*, *assyrisk*, *australisk*, *belgisk*, *bosnisk*, *britannisk*, *bulgarisk*, *dalmatisk*, *gallisk*, *indisk*, *italisk* (i något annan betydelse än *italiensk*), *karelsk*, *libysk*, *lotringsk*, *palatinsk*(a kullen), *patagonisk*, *persisk*, *polsk*, *polynesisk*, *serbisk*, *skandinavisk*, *spansk*, *trakisk* (eller *tracisk*), *tyringsk*, *tyrolsk*, *vatikansk*, *östrumilisk*, till hvilka kan fogas *himmelsk* (: *himmelen*), hvaremot *-en* behålles i *bodensk*(a befästningar), *ofotensk*(a banan) och *dresdensk*(a [2] galleriet); *-en* eller *-ien* i *alban(i)sk*, *babylon(i)sk*, *macedon(i)sk*, *rumän(i)sk*, *sardin(i)sk*; *-n* i *bajersk*, *pommersk*, *ungersk*, men vanligen ej i *hohenzoller(n)sk*; *-et* i *lomba'rdisk*, *mongo'lisk*, *norman'disk*, *tur'kisk*, *valac'kisk*, alla med accentflyttning i förhållande till *Lombardi'et* osv.; *-land* i *finsk* (jämte *finländsk*, se ofvan s. 526), *gotsk*(a Sandön; annars alltid *gottländsk* eller med något afvikande betydelse *gutnisk*), *gästriksk* [3], *hälsingsk*, *jutsk* (jämte *jutländsk*), *lapsk* (i etnografisk bemärkelse jämte *lappländsk* i rent geografisk), *skotsk* samt de oregelbundna *väst-* och *östgötsk* till resp. *Väster-* och *Östergötland*. Isolerade fall äro: *dalsk* till *Dalarna* (men *dalsländsk* till *Dal* = *Dalsland*), *dansk* till *Danmark*, *flamsk* till *Flandern*, *fransk* (jämte det väsentligen föråldrade *fransysk*) till *Frankrike*, *lybsk* (jämte det numera ojämförligt vanligare *lybecksk*) till *Lybeck*, *nederländsk* till *Nederländerna*, *norsk* till *Norge*, *skytteansk*(a trädgården) till *Skytteanum* (jfr *skytte-anska* professuren, nedan s. 529). *Tursk* i »turska bönor» kännes

[1] Se Tamm, a. st. s. 62.

[2] Rent individuellt är väl det enligt meddelande af R. G:son Berg hos Atterbom förekommande *dresdenerisk*.

[3] Tamm, a. st. s. 57, anser däremot ordet heta *gästrikisk*, en form som jag ej hört.

väl numera näppeligen längre som synonymt med *turkisk*, ehuruväl enligt Sv. ak:s ordlista uttrycket »turkiska bönor» ännu »stundom» förekommer i samma betydelse som det förstnämnda.

g) Af andra ord är det endast de på tryckstarkt *i* som mera allmänt anta *-sk*, hvarvid hufvudtrycket flyttas till penultima, t. e. *akademisk*, *allegorisk*, *anarkisk*, *antipatisk*, *autotypisk*, *dynastisk*, *elegisk* (uttaladt med *g-* eller *j*-ljud äfven af dem som i *elegi* ha *ʃ*-ljud), *empirisk*, *encyklopedisk*, *epidemisk*, *eufonisk*, *fototypisk*, *geometrisk*, *hierarkisk*, *ironisk*, *kemisk*, *letargisk*, *liturgisk*, *magisk*, *metonymisk*, *målerisk*, *neuralgisk*, *oligarkisk*, *ortoepisk*, *ortopedisk*, *parodisk*, *partisk* (: *parti*-tagande), *periferisk*, *planimetrisk*, *polygamisk*, *prosodisk*, *psykiatrisk*, *symfonisk*, *sympatisk*, *telepatisk*, *teokratisk*, *trigonometrisk*, *utopisk*, *zootomisk* samt alla på *-grafi-sk* och *-logi-sk* såsom *ortografisk*, *morfologisk*, *tautologisk*, *teleologisk* osv.; dessutom en mängd fall som lika gärna kunna uppfattas som afledningar på *-isk* af ord utan *-i*, t. e. *aristokratisk* (till *aristokrati* och *aristokrat*), *filosofisk*, *geografisk*, *kirurgisk*, *psykologisk* osv. (se nedan s. 534). Annars höra hit blott några få exempel såsom *latinsk*, *medicinsk*, med förlust af grundordets *-a historisk*, dess *-er arkivalisk*, *saturnalisk* och dess *-um evangelisk*, *provisorisk*. Härtill kunna läggas sådana väl mera tillfälliga bildningar som de af Tamm [1] ur dagspressen anförda *aftonbladsk* [2], *idunsk*, *inre-missionsk* och väl flera dylika. Rent individuellt är väl L. Arnells *haremsk*.

I stället för *-sk* inträder i regeln och af helt naturliga grunder (se I, 426 samt II, 117 f. och 120) en kortare form *-k*, i fall grundordet ändas på *-s*, och vanligen äfven då det ändas på *-ş* eller *-ʃ*, t. e. *adlercreutzsk* (dvs. *-öjtsk*), *bergius(s)k*, *sandels(s)k*, *sachs(s)k* eller *kalixsk*; *evers(s)k* (dvs. *-əşk*), *sievers(s)k* eller *bofors(s)k*; *blanchesk* (dvs. *blaŋʃk*), *buschsk*.

[1] A. st. s. 63.

[2] Icke upptaget i Sv. ak:s ordbok.

Utom dylika bildningar till familjenamn och ortnamn höra hit väl blott *adonisk* (hos Sturzen-Becker), med förlust af grundordets *-m* och accentflyttning *cy'nisk* (: *cynis'm*), *fanatisk*, *galvanisk*, *reumatisk* samt de på annat sätt oregelbundna *rysk* till *Ryssland* och *utomländsk* till *utomlands*.

Vida vanligare äro förlängda biformer till *-sk*. Den ojämförligt vanligaste af dessa, det utifrån lånade *-isk* sparar jag till sist och anför här först exempel på utvidgade former, där *-sk* närmast föregås af någon konsonant:

-ālsk träffas blott i *provensalsk* (jämte *provensalisk*) till *Provence* (jfr s. 539).

-ānsk i *hannoveransk* (jämte det regelbundet bildade *hannoversk*), *linneansk*(a trädgården), *metropolitansk*, *peruansk* (jämte *peruviansk*), *republikansk* (författning), *skytteansk*(a professuren), *tibetansk* och med förlust af grundordets korta *-a afrikansk*, *amerikansk*, *birmansk*, *kordovansk*, *kubansk*, *spartansk*, *syrakusansk*, *trojansk*, *venetiansk*, dess *-an japansk*, dess *-as jeremiansk*, *jesajansk*, *messiansk*, dess *-e tebansk*, *unitariansk* (jämte *unitarisk*, se ofvan under d), dess *-en bosporansk*, *brasiliansk*, *kastiliansk*, *siciliansk*, dess *-i pompejansk*, dess *-o marockansk*, *mexikansk*, dess *-um (ante)diluviansk*, dess *-us ambrosiansk*, *ariansk* (jfr däremot *arisk* ofvan under c), *atanasiansk*, *bergiansk*(a trädgården; jfr *bergiusska* släkten ofvan under b), *cartesiansk* (jämte *cartesisk* se ofvan under b), *gregoriansk*, *horatiansk*, *juliansk*, *liviansk*, *(semi)pelagiansk*, *terentiansk*, *vergiliansk*.

-iānsk i *borgströmiansk*(a professuren; jfr *borgströmska* familjen), *gustaviansk*(a grafkoret), *heidenstamiansk* (hos Fröding *heidenstamisk* [1]; vanligen dock regelbundet *heidenstamsk*).

-itānsk i de dessutom med oregelbunden inre förändring uppträdande *konstantinopolitansk* och *neapolitansk* till *Konstantinopel*, resp. *Neapel*.

-niānsk i *ciceroniansk*.

[1] Se *Efterskörd* II, 159.

-tānsk i *samaritansk* till *Samari-en*, *toletansk* till *Tole-do* och *tripolitansk* till *Tripoli-s*.

-viānsk i *peruviansk* (jämte *peruansk*, se ofvan s. 529).

-elsk i *engelsk* till *Eng-land*.

-ēnsk i *antiokensk* till *Antiok-ia* och *chilensk* till *Chil-e*. Jfr ock nedan under *-änsk*.

-ersk i *romersk*.

-īnsk i *albertinsk*(a linjen) och med förlust af grundordets *-a birgittinsk*, *jugurtinsk*, *sibyllinsk*, dess *-o montenegrinsk*, *sorrentinsk*, dess *-us efesinsk*, *paulinsk*, *plautinsk*, *sixtinsk*, andra dess ändelser *alpinsk* (: *Alp-erna*), *levantinsk* (: *Levant-en*) samt med diverse inskott i grundordet *ernestinsk*(a linjen), *karolinsk* och *tridentinsk* till resp. *Ernst*, *Karl* och *Trient*.

-nīnsk i *ottoninsk* (jämte vanligare *ottonsk*, se strax nedan). I *leoninsk* (vers) kännes väl ej längre något sammanhang med *Leo*.

-tīnsk i bysantinsk och *florentinsk* till resp. *Bysan-s* och *Floren-s*.

-nsk i *faraonsk*, *katonsk*, *neronsk*, *ottonsk*, *platonsk* [1], *salomonsk*, *scipionsk*, alla dessa med (biformer på *-nisk*, hvarvid dock är att märka, det *platonisk* har en helt annan — knappast längre med *Plato* associerad — betydelse än *platonsk*, och med) flyttning af accenten hän till ultima; med förlust af grundordets *-a alexandrinsk* och *nicensk*; dessutom *eleusīnsk* till *Eleu'sis* och *svensk* till *Sve-rge*.

-sysk blott i det gammalmodiga *fransysk* (jämte det vanliga *fransk*, se ofvan s. 527) till *Frankrike*.

-äjsk (jämte *-ēisk*) i *europeisk* till *Europ-a* och *hebreisk* till *hebr-é*.

-änsk (jämte *-ēnsk*) i *italiensk* till *Itali-en*.

Komma vi så till biformen *-isk*, som i vanlighet nästan täflar med *-sk*, men som ej har samma svenska prägel, hva-

[1] Det af TAMM, a. st. s. 55, anförda *platosk* förefaller mig till sin existens tvifvelaktigt.

dan ock sedan ungefär hundra år tillbaka *-isk* dagligdags viker för *-sk*, i synnerhet efter *l*, *m* och *n*, såsom vi redan sett och än ytterligare komma att få se exempel på. Jag ordnar här i det följande mina exempel uti samma grupper som ofvan i fråga om *-sk* uppställts:

α) Förnamn och därmed jämförliga individnamn anta endast sällan *-isk*. Till egentliga dopnamn höra blott *oska'risk*(a stipendiet), *davi'disk* (jämte mindre vanligt *da'vidsk*) och det åtminstone af Tegnér använda *gusta'visk* [1], alla tre afseende kungar och med accentflyttning i förhållande till sina grundord. Af andra namn äro bildade *antikristisk* och med accentflyttning *cesa'risk*, *jafe'tisk* (jämte *jafeti'tisk*) och *solo'nisk*, som dessutom förändrat grundordets öppna *å*-ljud till slutet *o*. Före *-isk* har grundordet förlorat sin ändelse *-es* i *arkimedisk* och med accentflyttning *aristote'lisk*, *demoste'nisk*, *herku'lisk*, *hippokra'tisk*, *mefistofe'lisk*, *sokra'tisk*; likaså *-os* eller *-us* i *dionysisk*, *homerisk*, *matteisk*, *neptunisk*, *ptolemeisk* och med accentflyttning *herostra'tisk*, *pinda'risk*, *sardanapa'lisk*, *tanta'lisk*, Andra stympningar uppvisa *eneisk* till *Eneas*, *sapfisk* till *Sapfo* och med accentflyttning *cekro'pisk* till *Cekrops*.

β) Familjenamn anta stundom *-isk*, då de sluta på *s*-ljud, t. e. *friesisk*, *hussisk*, *knösisk*, *schwartzisk*, men alla dylika ha alternativt och numera väl oftare blott *-k* (se s. 528). Visserligen uppger Tamm [2], att *i* ofta är obligatoriskt, då *sk* ej följes af vokal, så att det t. e. väl heter »*schwartzska* skolan», men blott »en *schwartzisk* roman». Emellertid tror jag för min del, att äfven i sistnämnda fall *i* numera undvikes, och detta icke blott i de fall, då genom dess användande tvetydighet skulle uppstå såsom i »*sachsiskt* porslin», användt om varor från herrarna Sachs, eller »ett *frisiskt* ord», afseende ett bonmot af någon herr Fris, utan äfven annars. Så t. e. säger man väl allmänt *adlercreutzsk* ättling, *behrens(s)k* kom-

[1] »och hvad *gustaviskt* var blef därför äfven svenskt».

[2] A. st. s. 61.

position, *brusewitzskt* bröllop, *douglas(s)kt* arfvegods, *jennings(s)kt* släktdrag, *leibnitzsk* filosofi, *lorichs(s)k* fond, *palmcrantzsk* kulspruta, *rietzsk* ordbok, *sandels(s)k* här, *schulthessk* föreläsning, och i många af dessa fall är *-isk* absolut oanvändbart. Äfven vid andra namn än de på *-s* förekommer någon gång *-isk*, t. e. *kant(i)sk* filosofi (men blott «*kantska* huset» om en familjen Kants tillhörighet), *thamiska* föreläsningarna (men på sistone äfven *thamska*[1]), *heidenstam(i)sk* (se ofvan s. 529 under *-iänsk*), förr äfven *tegnérisk* (så hos Franzén och Törneros) m. fl. dylika fall[2]. Endast vid två smärre grupper af familjenamn är *-isk* konstant, i båda fallen med stympning af grundordet, nämligen dels de utländska släktnamnen på *-ing(erna)*, t. e. *kapetingisk*, *karolingisk*, *merovingisk*, dels de latinska (ofta ursprungligen grekiska) och kvasi-latinska namnen på *-us*, t. e. *augustisk*, *catullisk*, *gracchisk*, *lukullisk*, *mackabéisk*, *narcissisk*, *tyrtæisk*, resp. *buréisk*, *fåhræisk*, *nyblæisk*, *terserisk* (till *Buréus*, *Fåhræus* osv.). Dock heter det väl alltid »*magnus(s)ka*, *marcus(s)ka* osv. släkten». Till familjenamn på *-ius* bildas naturligtvis i alla händelser adjektiver på *-isk* (eller *-ius(s)k*), se ofvan s. 525 och 528.

γ) Folknamn — af hvilka en mängd blott brukas i plural form — anta däremot i regeln *-isk* (mycket sällan blott *-sk*, se ofvan under c), t. e. *(pre)adamitisk*, *amalekitisk*, *ammonitisk*, *anglisk*, *aztekisk*, *baskisk*, *batavisk*, *brittisk*, *burgundisk*, *dorisk*, *drusisk*, *eskimåisk*, *filistéisk*, *frankisk*, *galatisk*, *gotisk*, *götisk*, *hamitisk*, *hebréisk* (jfr ofvan s. 530), *hinduisk*, *hyperboréisk*, *iberisk*, *ismaelitisk*, *israelitisk*, *kalmuckisk*, *karaibisk*, *keltisk*, *kimbrisk* (eller *cimbrisk*), *koptisk*, *kosackisk*, *langobardisk* (förr ofta *longobardisk*), *lettisk*, *livisk*, *magyarisk*, *malajisk*, *morisk* (eller mera sällan *maurisk*), *moskovitisk*, *ostjakisk*, *samnitisk*, *samojedisk*, *sarmatisk*, *semitisk*, *skytisk*, *slavisk*, *tatarisk* (förr ofta

[1] Se Tamm, a. st. s. 61.

[2] Se om dessa O. Östergren, *Stilistiska studier i Törneros språk*, s. 45.

tartarisk), *tjeckisk*, *tjeremissisk*, *tjerkessisk*, *tjudisk*, *tjuktjisk* — de fem sistnämnda ofta, i synnerhet förr, skrifna med *tsch-* — *tungusisk*, *vandalisk*, hvartill komma de ofvan under c såsom vacklande mellan *-sk* och *-isk* angifna samt följande på *-es-isk*, hvilka lika ofta fattas som bildningar på *-esisk* (jfr nedan s. 540 f.) till landets namn som på *-isk* till folkets, nämligen *albanesisk* (jämte *albanisk* och *albansk*), *aragonesisk*, *genuesisk*, *japanesisk* (jämte *japansk*), *javanesisk*, *kinesisk*, *siamesisk*, *sudanesisk*, *tonkinesisk*. Samma dubbla association äger *idunesisk* 'tillhörande sällskapet *Idun*', resp. en *idunes*. Alla de nu nämnda ansluta sig till pluraler på *-er* [1], hvaremot *judisk* hör till *judar* (sg. *jud-e*) och *(angel)saxisk* till *(angel)saxare*. *Cypriotisk* (jfr s. 542), *galiléisk*, *kaldéisk*, *Kartag(iniens)isk* (jfr s. 543), *portugisisk* (jfr s. 541), *trakisk* (eller *tracisk*) [2] samt *turkisk* [2] associeras lika lätt med landets (jfr nedan under ζ) som med folkets namn, och nästan detsamma gäller om *frisisk*, *irisk*, *mongolisk* [2], *normandisk* [2], *valackisk* [2], *vendisk*.

δ) Vid andra personbenämningar är *-isk* äfvenledes mycket vanligt, men detta dock nästan endast i fall grundordet har upptakt, hvilket ju nästan alltid anger ursprungligen utländsk börd. Först och främst uppträder det vid de flesta af de så talrika orden på *-ist*, t. e. *artistisk*, *ekvilibristisk*, *humoristisk*, *kapitalistisk*, *kavalleristisk*, *publicistisk*, *stilistisk*, *turistisk* osv., hvarvid dock i många fall det afledda ordet kanske snarast kännes som en bildning på *-istisk* eller *-stisk* direkt till själfva grundordets grundord, t. e. *humor-istisk*, *kapital-istisk*, *stil-istisk*, resp. *kavalleri-stisk*, i stället för *humorist-isk* osv. Alldeles särskildt ymnigt uppträder *-isk* i anslutning till de många tendentiella konkreterna på *-ist* (se ofvan s. 353 f.), t. e. *absolutistisk*, *ateistisk*, *fosforistisk*, *verdandistisk* osv., bland hvilka dock många kanske snarare kännas såsom bildade till virtuella abstrakter på *-ism* (se

[1] Dock förekommer någon gång *götar* jämte *göter*.
[2] Jfr ofvan s. 527.

ofvan s. 482 f.) med utbyte af *-m* mot *-tisk*, t. e. *absolutis-tisk*, *ateis-tisk* o. d.

Vidare användes *-isk* normalt vid personbenämningar på *-graf*, *-krat*, *-log*, *-sof*, *-trop* och *-urg*, t. e. *bibliografisk*, *biografisk*, *etnografisk*, *fotografisk*, *geografisk*, *kalligrafisk*, *kartografisk*, *koreografisk*, *lexikografisk*, *litografisk*, *pornografisk*, *stenografisk*, *topografisk*, *typografisk*, *xylografisk*; *aristokratisk*, *autokratisk*, *byråkratisk*, *demokratisk*, *plutokratisk*, *teokratisk*; *biologisk*, *etnologisk*, *etymologisk*, *filologisk*, *fraseologisk*, *fysiologisk*, *genealogisk*, *geologisk*, *meteorologisk*, *paleontologisk*, *psykologisk*, *teknologisk*, *teologisk*, *zoologisk*; *filosofisk*, *teosofisk*; *filantropisk*, *misantropisk*; *dramaturgisk*, *kirurgisk*. Härvid inträffar dock alltid, att *-isk*-bildningen lika väl eller hellre kan fattas som en *-sk*-bildning till ett abstraktum på *-í* med accentflyttning (se ofvan s. 528 under g), alltså t. e. *bibliografi-sk* osv. Samma dubbla association uppvisa följande enstaka fall: *anatomisk*, *demagogisk*, *diplomatisk*, *ekonomisk*, *homöopatisk*, *monarkisk*, *strategisk*, *tyrannisk*.

Andra rätt vanliga tryckstarka ändelser hos med upptakt försedda personbenämningar som anta *-isk* äro *-ant*[1], *-at*, *-et* och *-it*, t. e. *backantisk*, *dilettantisk*, *gigantisk*, *hierofantisk* (användt åtminstone af Atterbom), *korybantisk*, *pedantisk*, *protestantisk*; *agnatisk*, *akrobatisk*, *apostatisk*, *eleatisk*, *krabatisk* (användt af Sturzen-Becker), *mecenatisk*, *soldatisk* (hos Atterbom); *anakoretisk*, *asketisk*, *atletisk*, *kateketisk*, *poetisk*, *profetisk*; *abderitisk*, *charitisk*, *eremitisk*, *hermafroditisk*, *hussitisk*, *hypokritisk*, *jesuitisk*, *kosmopolitisk*, *levitisk*, *parasitisk*, *(pre)rafaelitisk*, *schiitisk*, *sunnitisk*, *sybaritisk*.

Mera enstaka fall af *-isk*-bildningar till ifrågavarande personbenämningar med upptakt äro (ordnade alfabetiskt efter grundordets ändelse) följande: *menad-isk*, *nomadisk*;

[1] Dock aldrig när denna ändelse fungerar som agentialt eller aktoralt suffix (se ofvan s. 335 f. och 344). Sålunda är t. e. ett *debutantisk* eller *musikantisk* otillåtet.

seraf-isk; kofag-isk; autodidakt-isk; fiskal-isk, juvenalisk, kannibalisk, vestalisk; sultan-isk (Atterbom), *titanisk; eskulap-isk, satrapisk; agrar-isk, barbarisk; entusiast-isk, fantastisk, gymnastisk, kiliastisk; farisé-isk, pygméisk, sadducéisk; katekumen-isk* (V. Rydberg), *sirenisk* (Atterbom); *kavaljer-isk* (Sturzen-Becker); *druid-isk, sylfidisk; sefir-isk; nabob-isk; antipod-isk, rapsodisk* (kännes lika mycket eller mer som en *-sk*-bildning till *rapsodi*); *amason-isk, demonisk* (till *demo'n*, hvarom se II, 375 not 5), *kujonisk* (Envallson), *lazzaronisk; helot-isk, idiotisk, patriotisk, zelotisk; somnambul-isk; trubadur-isk* (Atterbom); *agronom-isk, fysionomisk, gastronomisk; demon-isk* (till *demå'n*, hvarom se II, 375 not 1); *cyklop-isk; despot-isk; donquijot-isk, hugenottisk, sanskulottisk; plebej-isk; rebell-isk* [1]; *albigens-isk; student-isk* (Atterbom); *militär-isk*.

En mängd ord på *-a'tor* anta *-isk*, men ändra då sin ändelse till *-ato'r-*, t. e. *administratorisk, agitatorisk, diktatorisk, disputatorisk, examinatorisk, gladiatorisk, imperatorisk, informatorisk, kolonisatorisk, kommentatorisk, kompilatorisk, konservatorisk, kuratorisk, laboratorisk, oratorisk, organisatorisk, prokuratorisk, reformatorisk, senatorisk, tentatorisk, testatorisk, triumfatorisk, usurpatorisk, versifikatorisk*. En mer eller mindre likartad förändring träffas i *exekuto'risk, inkvisito'risk* och *aposto'lisk* till resp. *exeku'tor, inkvisi'tor* och *apos'tel*. Ett par ord på *-are* anta också *-isk*, men förlora då sin nämnda ändelse; alltså *förförisk, förrädisk*.

Mycket sällsynta äro däremot *-isk*-bildningar vid sidan af upptaktslösa grundord. De enda dylika jag anträffat äro: med oförändradt grundord *skaldisk, slafvisk* och de mycket sällsynta, delvis väl rent individuella *faunisk* (Levertin), *féisk* (Atterbom, Stagnelius), *hofdrängisk* (Thorild), *lilleputisk*; med accentflyttning och till dels äfven andra förändringar af grundordet *demo'nisk* (till *dä'mon*, hvarom se II, 375 not 5),

---

[1] Däremot hos Levertin (i Eva): »mitt blod det röda och *rebellska*».

hero'isk (: *hero-s*), *reto'risk*, *sata'nisk* och de sällsynta *febu'sisk*, *konsu'lisk*; med förlust af grundordets *-e påfvisk* och det kanske blott individuella *tempelherrisk* (hos Fröding [1]); dessutom med förändring af *-ar-* till *-ər- dikterisk* (Edgren-Cajanello, Böök m. fl.).

ε) Till djurnamn fogas aldrig *-isk*, om vi frånse *djurisk* (och det väl för Strindberg egendomliga *däggdjurisk*).

ζ) Ortnamn i mängd anta *-isk*, och företrädesvis gäller detta sådana som sluta på *s*-ljud, t. e. de inhemska bildningarna *boråsisk*, *strängnäsisk*, *västeråsisk* och de ursprungligen utländska *elsassisk*, *parisisk*, *pfalzisk*, *reussisk*, *schweizisk*, *walesisk*. I de på *-fors-isk* är *i* vacklande uti de böjda former, där *sk* följes af vokal, t. e. *bofors(i)ska*, *degerfors(i)ska*, *söderfors(i)ska* o. d., men blott *boforsisk(t)* osv.; likaså står *savolax(i)ska* vid sidan af *savolaxisk* [2].

Exempel på *-isk*-bildningar till andra ortnamn än sådana som sluta på *-s* äro t. e. *alg(i)erisk*, *bretagnisk*, *burgundisk* (äfven hörande till folknamnet, jfr ofvan under *γ*), *gascognisk*, *korintisk*, *kölnisk*, *panama'isk* och med vacklande *i augsburg(i)sk* (vanligen med *i* då accenten hvilar på *-burg-*, men vanligen utan *i* då den hvilar på *augs-*), *brandenburg(i)sk*, *kaschmir(i)sk*, *iran(i)sk* samt följande, som ändra grundordets *-on* till *-o'n* : *babylon(i)sk*, *kalydon(i)sk*, *lacedemon(i)sk*, *maraton(i)sk* (jämte *ma'ratonsk*). Synkopering af grundordet visa *norr-*, *väster-* och *österbottnisk* samt — jämte förlust af dess ändelse-*n* -- *cyprisk* och *flandrisk* (till *Cypern* och *Flandern*) [3]. Andra grundordsändelser, som vid tilläggandet af *-isk* gå förlorade, äro: *-a* i *bokharisk*, *euböisk*, *karrarisk* (: *Carrara*), *koreisk*, *kretisk* och med accentflyttning *kana'disk*, *mega'risk*; *-arna* i *färöisk*, *orknöisk*; *-e* i *borghesisk*

---

[1] Se *Efterskörd* II, 146.

[2] Jfr däremot hurusom det alltid heter *kalixsk*, aldrig *kalixisk*.

[3] Jfr däremot *bajersk*, *pommersk* och *ungersk* till *Baiern* osv., se ofvan s. 527.

(: villa *Borghese*), *närkisk*, *österrikisk*; *-en* i *aganippisk*, *atlantisk*, *badisk* (men äfven med bibehållet *-en badensk*; oftare dock *badensisk*), *bengalisk*, *bremisk*, *bömisk*, *egyptisk*, *elyséisk*, *empyréisk*, *hessisk*, *levantisk* (jämte *levantinsk*), *litauisk*, *märisk*, *nordisk*, *olympisk*, *preussisk*, *sachsisk*, *savojisk*, *siebenbürgisk*, *stygisk*, *vendisk* (lika väl till folknamnet), *vestfalisk*, *zweibrückisk*; *-erna* i *abruzzisk*, *alpisk* (sällsynt; vanligen *alpinsk*), *azorisk*, *cykladisk*, *karpatisk*, *moluckisk*, *pyrenéisk*; *-land* i *frisisk*, *grekisk*; *-o* i *kartagisk* (jämte *kartaginiensisk*); *-os* i *lesbisk*, *pafisk*, *rhodisk*; *-us* i *peloponnesisk*, *piræisk*, *tyrisk* och med accentflyttning *efe'sisk*, *kauka'sisk*.

η) Andra ord anta ock i stor utsträckning *-isk*. De ojämförligt flesta af dessa ord ha upptakt och äro i öfverensstämmelse därmed ursprungligen utländska. Först och främst märkes då en stor grupp af *-isk*-bildningar med hufvudtryck på penultima, korresponderande med abstrakter på *-ik* med hufvudtryck på ultima. Sådana äro t. e. *akus'tisk*, *aritmetisk*, *botanisk*, *diagnostisk*, *dialektisk*, *didaktisk*, *dogmatisk*, *dramatisk*, *dynamisk*, *episk*, *erotisk*, *estetisk*, *etisk*, *exegetisk*, *fonetisk*, *fysisk*, *grammatisk*, *homiletisk*, *hydrostatisk*, *hektisk*, *juridisk*, *klinisk*, *komisk*, *kritisk*, *logisk*, *lyrisk*, *matematisk*, *mekanisk*, *metafysisk*, *mimisk*, *mystisk*, *numismatisk*, *optisk*, *panegyrisk*, *panisk*, *patristisk*, *plastisk*, *pneumatisk*, *polemisk*, *politisk*, *praktisk*, *romantisk*, *skolastisk*, *statistisk* (icke till *statist!*), *stilistisk* (vanligen icke till *stilist*), *symbolisk* (äfven till *symbol*, men då i annan betydelse), *taktisk* (icke till *takt*), *teknisk*, *tragisk*, *tropisk* och ännu åtskilliga andra mindre vanliga. Vidare märkes en liten grupp, där under likartade betydelse- och accentueringsförhållanden *-isk* korresponderar med *-is'm*, t. e. *astigma'tisk*, *cynisk*, *fanatisk*, *galvanisk*, *organisk*, *reumatisk*.

I en hop andra fall lägges *-isk* direkt till grundordets med hufvudtryck försedda ultima. Hit höra följande exempel, som jag ordnar alfabetiskt efter grundordets ändelse: de

många på *graf-isk* såsom *auto-*, *fono-*, *hekto-*, *kinemato-*, *psyko-*, *telegrafisk*; vidare *backanal-isk*, *idealisk*, *mineralisk*, *moralisk*, *vokalisk*; *kristall-isk*, *metallisk*; *fanerogam-isk*, *kryptogamisk*; *dityramb-isk*; *vulkan-isk* (aska o. d.); *(kon)sonant-isk*, *spirantisk*; *automat-isk*, *klimatisk*, *kvadratisk*; *parallellepiped-isk*; *dialekt-isk*; *hygien-isk*; *alfabet-isk*, *dietisk* (jämte *dietetisk*, hvarom se nedan s. 541), *magnetisk*; *labyrint-isk*; *manuskript-isk* (Almquist [1], kanske individuellt); *narciss-isk*; *perspektiv-isk*, *recitativisk*; *episod-isk*, *epodisk*, *periodisk*, *synodisk* (jämte *synodal*); *dialog-isk*, *monologisk*; *hyperbol-isk* (äfven till *hyperbel*, men då med annan betydelse), *symbolisk* (äfven till *symbola* och *symbolik*, men då i annan betydelse, t. e. »symbolisk bok»); *binom-isk*, *fantomisk* (Almquist [1], kanske individuellt), *polynomisk*; *cyklon-isk*, *mikrofonisk*, *telefonisk*; *diftong-isk*, *monoftongisk*, *triftongisk*; de många på *-skop-isk* såsom *hygro-*, *kalejdo-*, *mikro-*, *spektro-*, *stereo-*, *teleskopisk*; *metafor-isk*, *meteorisk*; *anekdot-isk*; *azur-isk* (sällsynt), *naturisk* (Almquist); *apokryf-isk*, *logogryfisk*; *idyll-isk*; *atmosfär-isk*, *chimärisk*, *hemisfärisk* [2]. Synkope inom grundordet visa *barometrisk*, *cylindrisk*, *dioptrisk*, *hexaedrisk*, *oktoedrisk*, *termometrisk* till *cylinder* osv.; apokope *esperantisk* till *esperanto*; accentflyttning jämte inre vokalförändring *hyperbo'lisk* (: *hyper'bel*; äfven, ehuru med annan betydelse, till *hyperbol*, se strax ofvan), *parabolisk* (: *parabel*).

Sällsynta äro däremot här (liksom i fallet *δ* ofvan) *-isk*-bildningar till grundord utan upptakt. Af enstafviga sådana har jag funnit blott omkring ett dussin här användbara, nämligen *gnomisk* (till *gnom* i betydelsen 'tänkespråk', icke 'jordande'), *hofvisk* (Atterbom [1], kanske individuellt) [3], *hånisk*

---

[1] Enligt meddelande af R. G:son Berg.

[2] Jfr däremot det högst oregelbundet bildade *nume'risk* till *numerär*.

[3] Det omljudda *höfvisk* associerar sig numera väl näppeligen otvunget med *hof* (utan med verbet *höfves*), ehuruväl det så användes af en och annan, t. e. Schück, hos hvilken ofta »höfvisk poesi» får — efter tyskt föredöme — betyda 'hofpoesi', icke såsom annars är vanligt 'anständig poesi' (jfr *ohöfvisk*, som väl aldrig kan användas i annan betydelse än 'oanständig').

(Atterbom, Tranér, Törneros), *jordisk, komisk, kubisk, lagisk, mytisk, scenisk, sfärisk, själisk, själfvisk, typisk.* Bland flerstafviga märkes först en rätt stor grupp af grammatiska termer på *-iv*, t. e. *adjektiv-isk, genitivisk, konjunktivisk* osv. Vidare ha vi några med halfstark ultima, hvilkas *-isk*-afledningar dock samtliga äro föga brukliga, t. e. *afgrundisk* (hos Nohrborg [1]; numera väl utdödt), *afgudisk* (användt ännu 1890 [1]), *framtidisk* (hos Almquist i Purpurgrefven), *medeltidisk* (hos Almquist, t. e. i Hvarför reser du, och hos Topelius), *menedisk.* Ändtligen ha vi några mer eller mindre oregelbundna fall, såsom med apokopering af grundordet *faktisk* (: *fakt-um*), *vedisk* (: *ved-a*), det vulgära *utrikisk* (: *utrik-es*) och med samtidig accentflyttning *helve'tisk* (: *hel'vete*; jfr II, 353 f.), med synkopering *biblisk, cyklisk* och *hednisk* (närmast till *heden-dom*), med accentflyttning *paradi'sisk* (: *pa'radis*; jfr II, 297), *sanskri'tisk* och med samtidig vokalförändring *ete'risk, kano'nisk, talmu'disk* till *e'ter, ka'non* (icke till *kano'n*), *tal'mud.*

Till *-isk* finnas biformer i synnerligen stor mängd:

-āisk i *algebraisk* och *prosaisk* med apokope af grundordets korta *-a*, i *mosaisk* med förlust af dess *-es.*

-ālisk i *fysikalisk* (jfr *fysisk*), *grammatikalisk* (jfr *grammatisk*), *katarralisk, patriarkalisk, postalisk* (jämte *postal*), *provensalisk* (äfven *-isk*-afledning af folknamnet, se ofvan s. 529), *pyramidalisk*, med synkope *teatralisk*, med apokope *bestialisk* (: *besti-e*), *occidentalisk* (: *Occident-en*), *orientalisk* (: *Orient-en*), *infernalisk* (: *infern-o*), *lexikalisk* (: *lexik-on*), med konsonantväxling *genialisk* (om det, såsom vanligen sker, uttalas *jenialisk* trots *geni*, dvs. — alltid — *feni*).

-anālisk i *backanalisk* till *Back-us* (äfven *-isk*-afledning till *backanal*, se ofvan s. 538).

-ārisk i *disciplinarisk* (jämte *disciplinär*), *fragmentarisk*,

[1] Se Sv. ak:s ordbok.

-*nisk*[1] med accentflyttning i förhållande till grundordet, i *drako'nisk*, *embryonisk* (jämte *embryonal* och hos Fröding[2] *embryotisk*), *faraon(i)sk*, *junonisk*, *katon(i)sk*, *neron(i)sk*, *otton(i)sk*, *platon(i)sk* (dock knappast numera associeradt med *Plato*, jfr s. 530), *plutonisk*, *salomon(i)sk*, *scipion(i)sk*; härtill komma *estnisk* och *gutnisk* till folknamnen *est-er*, resp. *gut-ar*.

-*ōnisk* i *arkitekto'nisk* till *arkitekt-u'r*.

-*ōrisk* i *advokatorisk* och med förlust af grundordets -*ion* (dvs. -*fon*) *assimilatorisk*, *dissimilatorisk*, *divinatorisk*, *expiratorisk*, *hallucinatorisk*, *inflammatorisk*, *inspiratorisk*, *kombinatorisk*, *obligatorisk* (endast sällan associeradt med *obligation* i viss betydelse), *versifikatorisk*.

-*sōrisk* i *illusorisk* till *illu-sion*.

-*tōrisk* i *kontradiktorisk* till *kontradik-tion*.

-*atōrisk* i *ambulatorisk* till *ambul-erande* samt i några som samtidigt äro -*isk*-afledningar till konkreter med suffixet -*a'tor* såsom *examin-atorisk* (: *examen*; resp. *examinator-isk*), *reformatorisk* o. d. (se ofvan s. 336).

-*ōtisk* i *erotisk*, *kaotisk* till resp. *er-os*, *ka-os* samt *epirotisk* (: *Epir-us*) och *kandiotisk* (: *Candi-a*), hvilka minst lika ofta uppfattas som *epirot-isk*, resp. *kandiot-isk*.

-*iōtisk* i *cypriotisk* (: *Cyper-n* med synkope), som äfven är -*isk*-afledning till *cypriot* (jfr s. 533).

-*sisk* i *milesisk* till *Mile-tus*.

-*sīvisk* i *konvulsivisk* till *konvul-sion*.

-*tisk* är synnerligen vanligt, äfven om vi bortse från de ofantligt många af typen *absolutis-tisk* (: *absolutis-m*), som lika väl kunna fattas såsom -*isk*-afledningar af de vid sidan af abstrakter på -*ism* stående konkreterna på -*ist* (se ofvan s. 533). Dels ha vi nämligen en mängd andra bildningar till grundord på -*ism*, sällan -*asm*, hvilka utbyta dessas -*m* mot -*tisk*, t. e. *aforistisk*, *anakronistisk*, *animistisk*, *antropo-*

[1] Om biformer på -*nsk* af flera hithörande ord se ofvan s. 530.

[2] Flerstädes, t. e. *Efterskörd* II, 169.

morfistisk, arkaistisk, atavistisk, eufemistisk, macchiavellistisk, syllogistisk, resp. *pleonastisk, sarkastisk* (och *entusiastisk, kiliastisk*, som kunna vara äfven *-isk*-afledningar till *entusiast, kiliast*). Dels ha vi ock många bildningar, där *-tisk* trädt i stället för grundordets *-s*, t. e. *analytisk, antitetisk, apokalyptisk, asyndetisk, diastatisk, elektrolytisk, elliptisk, emfatisk, enklitisk, extatisk, heteroklitisk, hypnotisk, hypotetisk, narkotisk, parallaktisk, paralytisk, parentetisk, proklītisk, syntaktisk, syntetisk*. Dels finnas än vidare fall, där samma suffix ersatt grundordets *-si'* och samtidigt flyttat accenten till penultima, t. e. *apoplek'tisk, epileptisk, frenetisk, heretisk, kataleptisk*, till hvilka kan fogas det till ett grundord på *-sis* hörande *skeptisk* (: *skep'-sis*); alla dessa äfven korresponderande med konkreter på *-tiker*, t. e. *skeptiker*. Dels ändtligen förekomma ett par fall, som endast genom sin accentflyttning afvika från grundordet i fråga om det gemensamma fonemet, nämligen *acheron'tisk* och *anakreon'tisk* till resp. *A'cheron, Ana'kreon* samt det åtminstone af Fröding använda *embryotisk* (se s. 542).

-ūrisk i *tellu'risk* till planetnamnet *Tellu-s*.

-usisk i det mycket vulgära *djäfvulusisk*.

-änsisk i *lundensisk, prelatensisk*, de vulgära *aftonbladensisk, falunensisk* [1] samt med aflägsnande af grundordets ändelse *badensisk* (jämte *badisk, badensk, bade'nisk*, se s. 540) till *Bad-en, bergensisk* (: *Berg-en*), *hallensisk* (: *Hall-e*), *kanadensisk* (jämte *kanadisk*) till *Canada, kretensisk* (jämte *kretisk*) till *Kreta*.

-iänsisk i *ateniensisk* (numera oftare *atensk* [2]) och *uppsaliensisk* till *Uppsal-a*.

-iniänsisk i *kartagininiensisk* (jämte väl numera vanligare *kartagisk*) till *Kartag-o* (och folknamnet *kartag-iniens-are*, äfven *kartag-er*).

[1] Anfördt i Wenström-Jeurlings *Svenska språkets ordförråd*.

[2] Ett förr brukligt *atenisk* är väl numera utdödt (jfr Sv. ak:s ordbok).

Under det att, såsom vi funnit, det vanligaste af våra genetiska suffixer, nämligen *-(i)sk* med dess biformer, företrädesvis fogas till konkreta grundord, i all synnerhet egennamn, så är förhållandet alldeles omvändt vid det därnäst vanligaste, nämligen *-lig*, i det att detta däremot företrädesvis anknyter sig till abstrakta grundord och aldrig till egennamn. Till personbenämningar, som ej äro proprier, ansluter det sig emellertid icke så sällan, t. e. *faderlig, moderlig, broderlig, systerlig, dotterlig, sonlig*, de nymodiga *fasterlig, mosterlig*, det åtminstone hos Atterbom förekommande *syskonlig* samt dessutom i *baronlig, kamratlig, kunglig, manlig, personlig, vänlig*. Likaså fogas det till vissa sakliga ord såsom i *akterlig* (om vind, ungefär = förlig), *boklig, bokstaflig, figurlig, huslig* (till *hus* i betydelsen 'hem', helst som »hemlig» icke är här användbart), *klosterlig, laglig, munartlig* (modernt i stället för *dialektisk* eller *dialektal*), *saklig, skriftlig, språklig, statlig, talesättlig* (Fröding [1]), *urkundlig, vidunderlig*, och särskildt konsekvent till de abstrakterna närstående benämningarna på tider och väderstreck, t. e. *daglig* [2], *höstlig, minutlig* [2], *nattlig, sommarlig* (Stagnelius), *terminlig* [2], *vinterlig, vårlig, årlig* [2], *ögonblicklig*, resp. *nordlig, sydlig, (nord-* och *syd)västlig, (nord-* och *syd)östlig*, hvilka dock vida oftare fungera som oregelbundet bildade motsvarigheter till *norr, söder, väster* och *öster* än till mindre gängse *nord, syd, väst* och *öst* [3]. Men vida oftare fogas *-lig* till abstrakter, t. e. *bruklig, facklig, föraktlig, försåtlig, rådlig*,

[1] *Efterskörd* II, 162.

[2] Oftast med distributiv bibetydelse. Jfr dock rörande *daglig* Sv. ak:s ordbok.

[3] Detta icke upptaget i Sv. ak:s ordlista, 7. uppl., som blott anför »*ost* sbst. Öster». Denna ursprungligen tyska form *ost* (jämte det dithörande *ostlig*, som ej upptages i nämnda ordlista) synes mig afgjordt böra vid sin användning begränsas till sjömansspråket (alltså till användningen som nautisk fackterm). Ty säkerligen är det mången som i likhet med mig erfar ett icke blott löjligt, utan ofta rent af pinsamt intryck af att i dagspressen ideligen se sådant som *ostkusten, ostsidan, osteuropeisk, ostasiatiska* kompaniet, »vinden har vändt sig på *ostkanten*» m. m.

slutlig, underlig, ungdomlig, ursprunglig, vetenskaplig, ålderdomlig, äktenskaplig. Någon gång lägges en ordfogning till grund för en *-lig*-bildning, t. e. *gudsnådlig, kärvänlig, mellanfolklig* (för det vanligare *internationell*), *öppendaglig* och med någon omstöpning af grundformerna *gammaltestamentlig* (: *gamla testamentet*), *nytestamentlig* samt det kanske blott individuella *flerveckl ig*[1] (: *flera veckor*) och det af Atterbom (Palmblad[2] och Rydqvist[2]) använda *högnordlig* (: *höga Norden*).

Dylik stympning af grundordet före *-lig* äger också ofta rum, då grundordet är blott ett. Regelbundet saknas dess ändelse *-a*, t. e. en *andlig* (= andans) man, *hjärtlig, honlig, kvinnlig, kyrklig, vanlig, ytlig*, med alternativ accentflyttning *fåfänglig* och med synkope samt vanligen utbyte af grundordets *f* mot *sk mänsklig* (: *människa*). Likaså saknas normalt grundordets *-e* före *-lig*, t. e. *friherrlig, furstlig, godtycklig, greflig, hanlig, påflig, sinnlig, undersåtlig* och med öfvergång af *-are* till *-ar- borgerlig, kejserlig, mästerlig, ridderlig* (: *borgare* osv.); men det kvarstår dock i *samhällelig* 'social' (icke att förblanda med *samhällig* 'enhällig') och stundom i *and(e)lig, änd(e)lig*. Andra exempel på ändelseförlust äro *förtrolig* (: *förtro-ende*), *krist(e)lig* (: *Krist-us*), *lekamlig* (: *lekam-en*) och med accentflyttning *bedräglig* (: *bedräg-eri'*). Inre vokalväxling visa *behöflig* (: *behof*), *tillgänglig* (: *tillgång*) samt med accentflyttning (*dukto'rlig, professorlig, rektorlig, senatorlig* m. fl. på *-o'rlig* till grundord på *-or*. Accentflyttning visa ock, ehuru utan annan förändring, *gudom'lig* samt väl oftast *biskoplig, högtidlig, jungfrulig, konstnärlig, misskund(e)lig*, mera sällan andra såsom *allvarlig, bokstaflig, herliglig* m. fl. (se II, 350 f., 356, 412).

Af de åtskilliga utvidgade biformerna till *-lig* äro blott två någorlunda vanliga. Den ena är det arkaiserande *-elig* i t. e. *grund(e)lig, gud(e)lig, skrift(e)lig, stund(e)lig*, den andra *-slig*

[1] Se Tamm, a. st. s. 42.
[2] Enligt Sv. ak:s ordbokssamlingar (meddelande af O. Hoppe).

heten af den hufvudglosa, som de bestämma, kunna höra än till de attribuerande, än till de genetiska glosornas grupp. Sådana fall äro t. e. *allvarsam, beslutsam, tacksam, tvifvelsam, våldsam* samt de med stympning af grundorden bildade *förtrytsam* (: *förtryt-else*), *medlidsam* (: *medlid-ande*), *tveksam* (: *tvek-an*), *vördsam* (: *vörd-nad*).

Rena undantagsfall äro de med suffixet *-n* bildade *din, min, sin* till *di-g* osv. samt de med *-r* bildade och äfven för öfrigt högst oregelbundna *vår* till *vi* och *er* (i högre stil äfven *eder*) till *I*.

I motsats till de i det föregående behandlade genetiska bildningarna utmärka sig alla de nu återstående för att ha sin hufvudaccent förlagd på själfva suffixet (dock med åtskillig vacklan beträffande *-iv*, se II, 374). Af dessa tryckstarka suffixer, som samtliga äro jämförelsevis sent lånade — liksom de grundord, hvartill de fogas — från främmande språk (väsentligen latinet och de romanska språken), är ett af de allra vanligaste *-äll* (skrifvet *-ell*), som uppträder i minst ett 50-tal hithörande ord: *appositionell, ceremoniell, experimentell, fenomenell, formell, horisontell, ideell, industriell, konfessionell, konstitutionell, konventionell, kulturell, nationell, oppositionell, patronell, personell, prepositionell, professionell, proportionell, provisionell, redaktionell, traditionell, unionell,* med inre förändringar af grundordet *accidentell*, (: *accidens*), *pronominell* (: *pronomen*) och med apokopering af dess ändelse *-um adverbiell, judiciell, konsistoriell, participiell, territoriell* eller af andra ändelser *bakteriell* (: *bakteri-e*), *materiell* (: *materi-a*), *speciell* (: *speci-es*). Utvidgade biformer äro: *-iäll* i *adverbiell* [1], *deponentiell* [2], *finansiell* (oftast hänförligt till pluralformen *finans-er*), *kommersiell, kontroversiell, participiell* [1], *potentiell* [2], *principiell, provinsiell, substantiell* [2] och med för-

[1] Äfven bildat medelst *-ell* till ord på *-i-um*, se strax ofvan.

[2] Där *t* stundom uttalas som *ts*, ehuru grundordet på motsvarande ställe har blott *s*.

ändring af grundordets ändelsevokal *arteriell* (: *artär*), *ministeriell* (: *ministär*); *-siäll* (eller *-șiäll*, se I, 425 f.) i *partiell*; *-uäll* i *graduell*, *individuell*, *intellektuell*, *processuell*, *rituell*; *-tuäll* i *spirituell*, om man associerar detta med *esprit*.

Nästan lika ofta träffas det med *-äll* etymologiskt identiska *-äl*, t. e. i *dialektal*, *experimental* [1], *fenomenal* [1], *fundamental*, *horisontal* [1], *ideal* [1], *instrumental*, *katarral*, *kolonial*, *kolossal*, *kommunal*, *kontinental*, *medicinal* (om växter o. d.) [2], *monumental*, *national* [1], *normal*, *paradoxal*, *pastoral*, *prefixal*, *principal*, *proportional* [1], *sakramental*, *sfäroidal*, *suffixal*, *synodal*, *verbal*, med synkope *diametral*, med annan inre förändring af grundordet *episkopal* (: *biskop*), *genial* (om det, såsom vanligen sker, uttalas *jenial*, under det att grundordet alltid heter *feni*), *(pro)nominal* [1] (: *nomen*) och med förlust af dess ändelse *-um central*, *futural*, *kollegial*, *minimal*, *neutral*, *verbal* (äfven regelbundet till *verb*, se strax ofvan) eller af andra ändelser *eforal* (: *efor-us*), *hemorrojdal* (: *hemorrojd-er*), *modal* (: *mod-us*). Utvidgade biformer äro: *-ial* i *adverbial* [1, 3], *allodial* [3], *ekvatorial* och med apokope *kollegial* (: *kolleg-a*); *-nal* i *embryonal* och, om man så vill, *konditional* (: »*conditio* sine qva non»); *-inal* i *longitudinal*; *-oral* i *temporal* till *temp-us*.

Det allra vanligaste af dessa importerade suffixer torde emellertid vara *-iv*, som förekommer i åtminstone inemot ett 60-tal hithörande fall. Därvid användes det dock endast jämförelsevis sällan i denna korta outvidgade form, som då fogas till ett oförändradt substantiviskt grundord på *-s* eller *-t*, t. e. *attributiv*, *impulsiv*, *instinktiv*, *objektiv*, *predikativ*, *progressiv*, *regressiv*, *subjektiv*, hvartill kommer *konservativ* till *konservat-ism*. Så mycket vanligare är det däremot, att suffixet i de utvidgade formerna *-siv* och än oftare *-tiv* — ordslut som ju tillkomma redan alla de nyss anförda exemplen

[1] Jämte bildning på *-ell*, se ofvan s. 548.
[2] Ej upptaget i våra ordböcker.
[3] Äfven bildadt medelst *-al* till mindre vanligt grundord på *-i-um*.

— korresponderar med *-(t)fon* (skrifvet *-tion*, resp. *-sion*) hos abstrakta substantiver. Exempel på *-siv* äro *decisiv*, *expansiv*, *explosiv*, *expressiv*, *extensiv*, *koncessiv*, *konklusiv*, *successiv*, *suspensiv* till *decision* osv., på *-tiv* åter *administrativ*, *adoptiv*, *affirmativ*, *aktiv*, *alternativ*, *dekorativ*, *demonstrativ*, *determinativ*, *eruptiv*, *exekutiv*, *federativ*, *fiktiv*, *illustrativ*, *imitativ*, *induktiv*, *intuitiv*, *iterativ*, *kollektiv*, *komparativ*, *konstitutiv*, *konstruktiv*, *konsultativ*, *kontemplativ*, *kooperativ*, *kopulativ*, *negativ*, *operativ*, *ostentativ*, *presumptiv*, *relativ*, *reproduktiv*, *restriktiv*, *spekulativ*, *suggestiv* till *administration* osv. En ännu längre form *-ativ* uppträder i *kvalitativ* och *kvantitativ* till *kvalit-et* och *kvantit-et* samt i *vegetativ*, som ej betyder 'hafvande afseende på *vegetationen*', utan på att *vegetera*.

Ganska väl representeradt är suffixet *-är* med öfver ett tjog exempel — af hvilka visserligen många lika ofta användas i attribuerande betydelse — såsom *disciplinär*, *doktrinär*, *familjär*, *konsulär*, *polär*, *reaktionär*, *revolutionär*, *rudimentär*, *supplementär*, *visionär*. Ofta förändras grundordet före *-är* genom att *-əl* blir *-ul-* i *perpendikulär*, *rektangulär*, *sekulär*, *titulär*, *triangulär* och *-ol-* i *epistolär*. Stympning af grundordet förekommer i *elementär* (: *element-erna*), *humanitär* (: *humanit-et*, ehuru associationen numera är svag), *konträr* (: *kontr-a*), *lineär* (: *line-a*), *litterär* (: *litter-atur*), *pekuniär* (: vulgärt *pekuni-er* pl). Utvidgade biformer uppvisar detta suffix i *latitud-inär* och *regul-jär*, hvilket sednare för öfrigt företer samma öfvergång från *-əl* till *-ul-* som vissa strax ofvan anförda exempel.

Blott ett tiotal exempel begagnar sig af det ju för de attribuerande glosorna så godt som specifika (se ofvan s. 523) suffixet *-ös*, t. e. *kretinös*, *nervös*, *svinös* (stundom af obekant anledning [1] *sviniös*), *venös*. Den nyssnämnda öfvergången af *-əl* till *-ul-* träffas äfven här i *fabulös* och *mirakulös*, synkope

[1] Analogibildning efter *odiös*, *graciös* o. d.?

af grundordet i *filiströs* och stympning af dess ändelse i *kompendiös* (: *kompendi-um*), *monströs* (: *monstr-um*) eller *monstruös* (: *monstru-m*) samt *rigorös* (: *rigor-ism*).

Rena undantagsfall äro däremot hithörande bildningar med följande suffixer: *-an* i *momentan* och det sällsynta *median* (: »in *medio*»); *-ar* i *alveolar* (: *alveol-erna*), *konsular* (sällsynt, vanligare *konsularisk* eller *konsulär*, se ofvan s. 540 och 550), *polar* (i något annan betydelse än det s. 550 nämnda *polär*), *solar*, *velar* (: *vel-um*); *-at* i *separat* till *separ-erande*; *-in* i *alpin*; *-än* i det vulgära *knoddän* (analogibildning efter det semologiskt befryndade *mondän*); *-ärn* i *modern* (: sista *mod-et*); *-äsk* i *romanesk* (i den mån detta ännu kan tänkas associera sig med *roman*, hvilket torde vara sällsynt); *-ätt* i *violett* (jfr däremot det attribuerande, likaledes enastående, *brunett* ofvan s. 523).

B. De participiella glosorna äro, såsom jag redan ofvan s. 267 ff. i korthet påpekat, dels af temporal, dels af modal karaktär, allteftersom de förete en viss frändskap med verbets tempora eller dess modi. Till det förra slaget höra de s. k. presens- och preteritiparticipierna: det förra angifvande en viss samtidighet med det hvartill participiet såsom närmare eller fjärmare bestämning hör, t. e. »aktivt» *sitt-ande, gå-ende, älska-nde*, »passivt» *älska-d, bebo-dd, afhåll-en* (dvs. 'som älskas' osv.); det sednare åter angifvande den participiella bestämningen såsom ett ur den afslutade verbala processen framgånget resultat, t. e. »aktivt» *gråna-d, sannspå-dd, komm-en* (dvs. 'som har grånat' osv.), »passivt» *hopböj-d, döda-d, spå-dd, bit-en*. Då dessa kategorier äro allmänt erkända och å nyss citerade ställe redan blifvit, om ock i största korthet, så dock tillräckligt utförligt exemplifierade samt för öfrigt måste inom formläran göras till föremål för en utförligare behandling, så förbigår jag dem här.

De modala participierna åter, hvilkas tillvaro icke är

allmänt erkänd eller ens känd, tarfva därför redan här i betydelseläran en utredning, som ådagalägger att de åtminstone delvis äro verkliga grammatiska kategorier, ägande sina specifika uttrycksmedel i och genom vissa böjningsformer. Fästa vi oss enbart vid betydelsen, så äro de modala participierna från denna synpunkt sedt åtminstone af fyra olika slag, som visserligen icke äro skarpt skilda från hvarandra, men dock tillräckligt tydligt för att förtjäna terminologiskt särhållas. Jag kallar dessa fyra arter för participia possibilitatis, habilitatis, necessitatis — eller som det kanske oftare plägar kallas gerundivum — och tendentiæ eller, om man så hellre vill, med svenska termer resp. möjlighets-, duglighets-, tillbörlighets- och fallenhetsparticipier och anför som preliminära exempel på hvartdera slaget: *tänkbar* 'som kan (dvs. innebär möjligheten af att) tänkas', *hållbar* 'som kan (dvs. är i stånd att) hålla', *förkastlig* 'som bör, ja väl måste förkastas' och *skrytsam* 'fallen för att skryta'. Men såsom redan af dessa med afsikt valda typiska exempel synes, är det endast den första och den sista af dessa fyra betydelsekategorier, som äga specifika affixer — resp. *-bar* och *-sam* — såsom grammatiska uttrycksmedel, och som sålunda kunna erkännas såsom varande grammatiska kategorier, under det att däremot de båda andra antingen anlita affixer, som ha sin egentliga uppgift att fylla på annat håll (exempel se nedan), eller ock bildas medelst sammansättning, såsom då habilitetsparticipier stundom äro sammansatta med *-för*, t. e. *arbetsför, beslutför, talför*, eller då »gerundivum» mycket ofta bildas medelst *-värd*, t. e. *klandervärd, lofvärd, läsvärd, nämnvärd, prisvärd, sevärd, tänkvärd, älskvärd, ömkvärd* och med annat bildningssätt *beaktans-, behjärtans-, beklagans-, dyrkans-, efterföljans-, erkännans-, fruktans-, förvånans-, rysans-, ömkansvärd*, af hvilka dock åtskilliga hålla på att uppge sin participiella natur, något som väl redan genomförts hos de få på *-värdig* såsom *märkvärdig* och *trovärdig*.

De båda ifrågakommande grammatiska kategorierna äro alltså:

1. Möjlighets- eller possibilitetsparticipier, som normalt uttrycka en passiv möjlighet, dvs. att den handling, som anges af hvad som går före det participbildande suffixet, kan utföras i fråga om det som betecknas medelst den substantiella glosa, som af participiet bestämmes. Deras modala anstrykning är alltså af »potential» natur (jfr ofvan s. 111). Mera undantagsvis kunna emellertid alldeles samma slags bildningar ha till uppgift att ange: än en aktiv förmåga, dvs. duglighet för handlingens utförande, och fungera de då som »habilitetsparticipier»; än åter handlingens tillbörliga eller rent af nödvändiga karaktär, sålunda fungerande »gerundiviskt».

Det för möjlighetsparticipierna i nu angifven vidsträckt bemärkelse specifika suffixet är *-bar*, som i regeln — åtminstone i mer än ett hundratal fall[1] — fogas till verbalstammar, hvilka därest de ändras på trycksvagt *-a* mista detta, men annars förbli oförändrade. Ehuru nu verbalstammar af nämnda typ (*kalla, -r, -de* osv.) i nysvenskan ju äro ojämförligt talrikare än några andra, så bildas emellertid former på *-bar* vida oftare till typerna *böj-a (-er, -de)* och *bryt-a (-er, bröt)*, t. e. *anställbar, antändbar, användbar, bestigbar, bestämbar, brytbar, brännbar, drickbar, farbar, fällbar, förnimbar, förstörbar, förtydbar, gjutbar, gripbar, hopläggbar, hopvikbar, böjbar, hörbar, klyfbar, krökbar, kännbar, körbar, ledbar, lyftbar, låsbar, läkbar, läsbar, lösbar, märkbar, mätbar, njutbar, nämnbar, rökbar, skiljbar, skjutbar, sköljbar, skönjbar, smidbar, smältbar, spinnbar, spännbar, sträckbar, styrbar, ställbar, stängbar, säljbar, sänkbar, tryckbar, tydbar, täljbar, tämjbar, tänjbar, tänkbar, töjbar, uppdämbar, uppfyll-*

[1] Se särskildt Tamm, a. st. s. 16 ff.

bar, uppsägbar, upptäckbar, uppvärmbar, utförbar, verkställbar, vetbar, vridbar, vägbar, ätbar.

Till verbalstammar på *-a* åter höra *-bar*-bildningar förnämligast då före *-a* går *-ér-*, t. e. *amorterbar, analyserbar, assimilerbar, definierbar, hanterbar, kombinerbar, kontrollerbar realiserbar, reproducerbar, transporterbar* m. fl.[1], men äfven annars rätt ofta, t. e. *anfäktbar, belånbar, bildbar, brukbar, delbar, dyrkbar* (om lås), *fattbar, flyttbar, flätbar, förenbar, förtätbar, härdbar, meddelbar, mutbar, mättbar, påvisbar, retbar, sammanpressbar, spelbar, sårbar, tvättbar, uttalbar* och med ändring af *-r(a), -l(a)* till *-ər-, -əl- alsterbar, klätterbar, segelbar, änterbar* till *alstra* osv.

Stundom fogas *-bar* icke direkt till verbalstammen, utan till ett däraf bildadt abstraktum på *-(n)ing*, hvarvid ett *-s-* infogas mellan de båda suffixerna, t. e. *beskattningsbar, forslingsbar, försäkringsbar, förvandlingsbar, odlingsbar, sammansättningsbar, utkräfningsbar, utmätningsbar* (jämte *utmätbar*), *utvecklingsbar, utvidgningsbar.* Endast mycket sällan fogas det till ett på annat sätt bildadt verbalabstraktum så i *jaktbar* (om djur), *kontrollbar* (jämte *kontrollerbar*), *sångbar, valbar.*

Såsom habilitetsparticipier fungera blott de till verbalstammar direkt bildade *flytbar, grobar, hållbar, stridbar* (kanske oftast fallenhetsparticip) och de till verbalabstrakter bildade *gångbar, tjänstbar* samt det till ett konkretum hörande, i fråga om tankegången svårbegripliga *fröbar* (= grobar). Af gerundivisk natur åter är *-bar* åtminstone alternativt i *beskattbar, betalbar, straffbar* och väl alltid i *tullbar* (till för*tulla*).

Med *-bar* konkurrerar skarpt, i synnerhet inom området för bildningar med prefixet *o-* (hvarom se nedan s. 564 f.), suffixet *-lig*, som likaledes oftast fogas till verbalstammar på konsonant, t. e. *afhändlig, afsättlig, angriplig, antaglig, antändlig, begriplig, besticklig, böjlig, förlåtlig, genomskinlig,*

[1] Se TAMM, a. st. s. 17.

genomtränglig, görlig, hänförlig, igenkännlig, jämförlig, läslig, löslig (i vatten o. d.), *misstänklig, rörlig, tillåtlig, tillrådlig, trolig, umbärlig, upplöslig, upptänklig, ätlig, öfverstiglig, öfversättlig, öfvervinnlig.* Till verbalstammar på *-a* höra däremot *antastlig, bevislig, fattlig, förenlig, förklarlig, försvarlig, handterlig, omtvistlig, påvislig, tillämplig, ursäktlig, åskådlig, åtkomlig, öfverskådlig* och med ändring af *-r(a)* till *-ər- afytterlig, förbätterlig, förytterlig* till *afyttra* osv. Stundom ligger ej ett verb, utan en ordfogning till grund, t. e. *handgriplig* 'som kan *gripas* med *handen*', *pålitlig* 'som man kan *lita på*', *påtaglig, svårbedömlig, svårbestiglig, svårbotlig, svårkugglig, svårläklig* och det oregelbundna *tillförlitlig* (: *förlita* sig på; jfr *tillit* och det tyska mönstret *zuverlässlich*, förr — t. e. ännu hos Weste — trognare återgifvet med *tillförlåt(e)lig*). Såsom habilitetsparticipier användas på sin höjd *beveklig* (t. e. om en bön) och *påpasslig*; gerundiviska äro däremot flera, t. e. *beklaglig, betänklig, berömlig, eftertänklig, föraktlig, fördömlig, förkastlig, önsklig* och kanske i någon mån *märklig* och *älsklig*.

En utvidgad biform *-elig* visar sig i *beboelig, beräknelig, förbrännelig, skönjelig, tillräknelig,* alternativt i *öfvervinne(e)lig* samt arkaiserande i *afhänd(e)lig, igenkänn(e)lig, omtvist(e)lig, älsk(e)lig;* dessutom ock i de ofta eller oftast såsom habilitetsparticipier fungerande *gagnelig, hugnelig, tröstelig.* Rena undantagsfall äro sådana bildningar som *ärf-tlig* (till *ärfv-a*), *öfvervinn-erlig* [1] och det ofta gerundiviskt använda *vet-erlig.*

I många fall stå bildningar med *-bar* och *-lig* vid sidan af hvarandra. Det faller då lätt i ögonen, att i de flesta af dessa den participiella betydelsen är vida mera utpräglad hos orden på *-bar,* t. e. *antändbar, fattbar, förenbar, hanterbar, läsbar*(t innehåll; jfr *läslig* piktur), *lösbar* (t. e. genom logaritmer; jfr *löslig*

[1] Denna form, som efter min uppfattning är mycket vanlig, upptas icke i Wenströms-Jeurlings, Lundells och Sv. ak:s ordlistor, som blott ha det ofvan anförda *öfvervinn(e)lig.* Dess *-erlig* beror naturligtvis på inflytande från *evinnerlig(en), sannerligen, enkanne(r)ligen* o. d.

i vatten och rent adjekt = *lös* i fråga om åsikter o. d.), ***påvisbar***, *ätbar* (observera t. e. att *ätliga* svampar ofta kunna vara så maskstungna, att de icke äro *ätbara*), än hos de på *-lig*, t. e. *antändlig* osv.; jfr ock sådana fall som *gripbar* : *handgriplig*, *läkbar* : *svårläklig*, *(upp)tänkbar* : *upptänklig*, *uppsägbar* : *outsäglig*. Många *-lig*-bildningar ha i det närmaste eller helt och hållet förlorat sin participiella natur — såvida den icke specialiserats till åtminstone alternativt gerundivisk eller tendentiell såsom i *märklig* och *veterlig* gentemot *märkbar* och *vetbar*, resp. *retlig* gentemot *retbar* — och fått vanlig adjekt betydelse, t. e. *bildlig*, *bruklig*, *synlig*, *tydlig*, *utförlig* gentemot *bildbar*, *brukbar*, *synbar*, *tydbar*, *utförbar*; jfr vidare sådana numera uteslutande adjekta (och korresponderande *-bar*-bildningar saknande) glosor som *bräcklig*, *hjälplig* — hvaremot *ohjälplig* ännu väsentligen är participiellt — och *lämplig*.

Under det att *-bar*, såsom vi (ofvan s. 554) sett, allmänt brukas vid verber på *-era*, användes vid dessa däremot nästan aldrig suffixet *-lig*, så att — frånsedt ett par fall med *o*-prefix utan motsvarande ord vid sin sida, bildade utan *o*-, nämligen *oregerlig* och *ovärderlig* — väl blott *handterlig* utgör exempel därpå. Däremot användes vid dylika verber ej sällan *-abel* (framför hvilket hela *-era* försvinner), ett suffix som nästan uteslutande är att anträffa i sådan användning och högst sällan fogas till andra slags stammar. Exempel äro *acceptabel*, *approbabel*, *(in)deklinabel*, *diskutabel*, *(o)disputabel*, *improbabel*, *kassabel*, *(in)komparabel*, *irritabel*, *presentabel*, *realisabel*, *rekommendabel*, *(ir)reparabel*, *respektabel*, *separabel*, *tolerabel*, *trafikabel*, *transportabel*, *variabel* och med förändring af grundordets *s* till *k* *applikabel* (: *applicera*), *(im)praktikabel* (: *praktisera*). Till annan verbalstam än en på *-era* hör åtminstone *räntabel* (: fördelaktigt förr*änta*). Habilitativ karaktär ha *konvenabel*, *passabel* och väl oftast *konversabel*, alla tre till verber på *-era*, samt *komfortabel* till 'bereda *komfort*'. En variant *-ībel* förekommer i *disponibel* och *konvertibel* till *disponera* och *konvertera*.

Enastående är väl användningen af suffixerna *-ig* och *-sam* i *mångtydig* 'som kan *tydas* på *många* sätt', resp. *bildsam* (= det vanligare *bildbar*) till *bilda*; likaså användningen af *-atīv*, *-ktīv*, *-isk* och *-īt* i de habilitet angifvande *representativ* (: *represent-era*), *instruktiv* (: *instru-era*), *förförisk* och *expedit* (: *exped-iera*).

Däremot är det ingalunda sällsynt att i hithörande funktion finna använda de annars för temporala participier specifika suffixerna *-d*, *-dd*, *-t* och *-en*. Detta sker dock endast i sammansatta ord, hvilkas förra led anger, att handlingen antingen med lätthet eller ock endast med svårighet låter sig genomföras, t. e. *lättaga-d*, *lättbrukad*, resp. *hårdagad* [1], *hårdbrukad*, *hårdsaltad* [1]. Andra dylika exempel äro: med *-d* *lättkörd*, *-ledd*, *-plöjd*, *-rörd*, *-skrämd*, *-såld*, *-söfd* (icke blott 'som *lätt* kan *söfvas*', utan äfven — se ofvan s. 519 — i den icke hithörande betydelsen 'som *sofver lätt*', dvs. som har lätt för att vakna [2]), *snargjord*, *svårstyrd*, *-tydd*, *trögkörd*, *-såld*, *tungkörd*; med *-dd* *hårdflådd*, *lättrodd*, *tungrodd*; med *-t* *hårdläst*, *-spelt*, *lättläst*, *-löst*, *-skött*, *-spelt*, *svårläst*, *-löst*, *trögläst*, *tungspelt*; med *-en* *hårdskjuten*, *lättdrucken*, *-fången*, *-vunnen*, *-äten*, *snarsticken* eller *snarstucken*.

2. Fallenhets- eller tendensparticipier ange, att det som betecknas medelst den hufvudglosa, som af participiet bestämmes, har en viss tendens, benägenhet, anlag eller fallenhet för det, som anges af hvad som går före det participbildande suffixet. Dessas modala anstrykning är alltså af »voluntativ» beskaffenhet (jfr ofvan s. 112 ff.).

Det specifika suffixet är här *-sam*, som dels ehuru mera sällan fogas till verbalstammar på konsonant, t. e. *beställsam*, *företagsam*, *hjälpsam*, *inställsam*, *misstänksam*, *skrytsam*, *skötsam*, *slitsam*, *smeksam*, dels och detta vida oftare till verbalstammar på kort *-a* (som försvinner före *-sam*), t. e. *afund-*

[1] Ofta med gerundivisk färgläggning.

[2] Om anledningen härtill se Lindroth i Språk och stil II, 89.

sam, bråksam, fogsam, fundersam, grufsam, meddelsam, missunnsam, omhuldsam, pratsam, retsam, sinksam, skrodersam, skämtsam, smittsam, spendersam, språksam, trätsam, vågsam, ödsam samt alternativt många af de ofvan (s. 521) under de attribuerande glosorna uppförda exemplen. Ändas verbalstammen på *-la*, så inträder i dess ställe *-əl-* före suffixet, t. e. *afvelsam, skräfvelsam.* Som synes kunna flera af dessa ord i morfologiskt afseende också hänföras till substantivstammar, och detta är den enda möjligheten vid t. e. *kyrksam* (: gå i *kyrk-an*), *känslosam* (: *känsla*), *smittosam* (: *smitta*; jfr *smittsam* strax ofvan) och *umgängsam* (: *umgäng-e*).

Nästan lika vanlig är emellertid användningen af det annars för approximerande glosor specifika (se nedan s. 561) suffixet *-aktig.* Men under det att ord med *-sam*, som vi sett, företrädesvis bildas af verbalstammar och först i andra rummet af substantivstammar, är förhållandet här det omvända. Under det att af de ofvan anförda 34 exemplen på *-sam* 14 måste hänföras till verber, 4 till substantiver och 16 låta föra sig lika väl åt ena som andra hållet, äro för 31 fall af *-aktig* de motsvarande siffrorna 4, 10 och 17, såsom synes af följande exempel. Till substantivstammar antingen uteslutande eller alternativt höra nämligen t. e. *feber-, fjäsk-, fladder-, fross-, gräl-, gud-, hor-, krångel-, lif-, lögn-, pladder-, rof-, rummel-, skrymt-, skryt-, skräfvel-, skrän-, skvaller-, sladder-, slammer-, slarf-, söl-, sömn-, tjänstaktig* samt de oregelbundet bildade *småaktig* (: *små-saker*), *tjufaktig* (: *tjufnad*) och med inskott af *s hushåll-s-aktig.* Uteslutande eller åtminstone öfvervägande verbal anknytning ha däremot blott *läraktig, slingeraktig* (: *slingr-a*), *slösaktig* och *svirraktig.*

På sätt och vis ännu vanligare än de båda nämnda typerna äro bildningarna på *-ig*, men härvid är att märka, det hos dessa den participiella betydelsen är blott svagt utpräglad. Ty visserligen betyder t. e. *supig* ofta 'fallen för att supa', men kanske lika ofta blott 'som super', och »*brå-*

kiga och *skrikiga* ungar» afser väl minst lika ofta ungar hvilka faktiskt bråka och skrika som sådana hvilka ha fallenhet för dylikt uppträdande. I det hela äro [1] de här ifrågakommande *-ig*-bildningarna lika ofta eller oftare, än de äro fallenhetsparticipier, helt enkelt adjekta motsvarigheter till de aktorala konkreterna på *-are* (jfr ofvan s. 337). Men med denna reservation kunna många exempel anföras, hvilka åtminstone alternativt höra hit. Sällan ansluta sig dessa till verbalstammar på konsonant, t. e. *flängig, gnällig, pipig, skrikig, snäsig, stridig, supig, vräkig,* mycket ofta däremot till verbalstammar på *-a* (som före *-ig* försvinner), t. e. *brummig, bullrig, drönig, fjantig, fjäskig, flaxig, flinig, fumlig, gnatig, gormig, grinig, grälig, hafsig, kinkig, knarrig, knorrig, knusslig, krånglig, käxig, lipig, morrig, petig, pjoskig, pjunkig, pjåkig, pratig, rumlig, skojig, skrålig, skränig, skräflig, skvallrig, sladdrig, slamsig, slarfvig, svamlig,* vulgärt *såsig* 'som såsar', dvs. är långsam och oföretagsam (annars ungefär = 'nedsåsad'), *sölig* 'som sölar' (annars ungefär = 'nedsölad'), *tjurig, tjusig, trotsig,* alla som synes med mer eller mindre förklenande innebörd. Stundom ligger en ordfogning eller separabel sammansättning till grund, t. e. *frispråkig* (: *språka fritt*), *vältalig* (: *tala väl*), resp. *motsträfvig* (: *sträfva emot*), *uthållig* (: *hålla ut*) — dock *gåpåig* (ej *pågåig*) till *gå på'*; jfr de på samma sätt oregelbundet bildade konkreterna *gåpåare* och *förståsigpåare* — samt de snarast såsom habilitetsparticipier fungerande *påfinnig* och *påhittig* 'stark i att *finna på'*, resp. '*hitta på'*.

En ganska utpräglad, den gerundiviska närstående, betydelsenyans 'passande, lämpad, mogen för' visar sig i en del bildningar med suffixet *-mässig*. De flesta af dessa ha mellan grundordet — som alltid är substantiviskt — och suffixet ett *-s-*, t. e. *approbatur-s-mässig, danviks-, hospitals-, konradsbergs-, laudaturs-, långholms-, pensions-, professorsmässig,* men

[1] Såsom redan TAMM, a. st. s. 34, påpekat.

ett mindretal är bildadt utan dylikt inskott, t. e. *beslut-, cumlaude-, docent-, dårhus-, gillstu-, konkursmässig*.

Jämförelsevis sällsynta äro i hithörande användning bildningar på *-(i)sk* och *-(s)en*. De förra ha oftare *-sk* än *-isk* och utgå då vanligen från verbalstammar, t. e. *bitsk* (hund), *drömsk* (hos Atterbom m. fl.), *glupsk* (: *glup-a*), *glömsk*, *inbilsk* (: *inbill-a sig*), *löpsk* och — om nu verkligen något sammanhang längre kännes — det oregelbundna *dolsk* (: *döl-ja*). Men till substantivstammar höra *konungsk*, *skälmsk* (: *skälm-eri*) och *spotsk* (till »*spott* och spe», ehuruväl numera känslan för sammanhanget är mycket svag). Däremot utgå bildningar på *-isk* vanligen från nominalstammar, t. e. *afgudisk* (brukadt åtminstone ännu 1864 [1]; jfr dess än senare anträffade genetiska användning ofvan s. 539), *krigisk*, *mordisk*, *själfvisk;* till en verbalstam hör väl blott *svärmisk*.

Bildningar på *-en* och *-sen* ha vi väl åtminstone i *närgången* (: *gå nära* inpå), *påflugen* (: *flyga på*' i betydelsen 'vara påträngande'), resp. i *efterhängsen* (: *hänga efter* någon), *påträngsen* [2] (: *tränga på*') och det närmast till en substantivstam hörande *tilltagsen*.

Äfven ett och annat med suffixet *-lig* bildadt ord kan föras hit såsom *foglig* 'benägen att *foga* sig', *ombytlig* 'fallen för *ombyte*', *orolig* 'hängifven åt *oro*'. — Rena undantagsfall ha vi däremot i *krus-erlig* 'fallen för att *krusa*', *strid-bar* 'med anlag för att strida' (jfr s. 554) samt *dans-ant* 'villig och oförhindrad att *dansa*' och *intrig-ant* 'begifven på att *intrigera*'.

II. De approximativt kvalificerande eller, som man kortare kan benämna dem, approximerande glosorna ha, såsom redan ofvan (s. 510) antydts, till uppgift att ange en visserligen blott partiell, men dock rätt väsentlig likhet, alltså att hufvudglosan är något mer eller mindre liknande, på-

---

[1] Se Sv. ak:s ordbok.

[2] Anfördt af TAMM, a. st. s. 49.

minnande om eller något »à la» det som biglosan anger. Denna uppgift ligger ju rätt nära den som tillkommer fallenhetsparticipierna, och det är därför ej förvånande att här såsom specifikt uttrycksmedel träffa just det suffix *-aktig*, som ju äfven ofta visar sig hos nämnda participier. Men här uppträder det i sådan utsträckning, att man torde kunna säga, att de flesta substantivstammar (och särskildt konsekvent sådana som ange ett material) och en mängd adjektivstammar (särskildt de som afse ett färgfenomen) antaga eller åtminstone lätteligen skulle kunna antaga detta suffix. Massor af exempel härpå, i synnerhet nybildningar från våra dagar, ha redan anförts af Tamm [1]. Jag erinrar blott om *bof-*, *dräng-*, *dvärg-*, *karl-*, *mes-*, *slyngel-*, *tölpaktig*; *får-*, *räfaktig*; *glas-*, *kärr-*, *svamp-*, *träaktig*; *feber-*, *giktaktig*; eller till adjektiver: *blå-*, *brun-*, *sötaktig*. Dock ha dessa sistnämnda färg- och smakadjektiver snarare och oftare en detraktivt graderande (se ofvan s. 506 f., där flere exempel anföras) än en rent approximerande innebörd.

I fråga om *-aktig*-bildningarnas formella sida må följande anmärkas. Ändas grundordet på trycksvagt *a*, så försvinner detta i allmänhet, t. e. *ask-*, *brack-*, *flick-*, *fross-*, *hinn-*, *kräft-*, *kåd-*, *åskaktig*, men ändras stundom till *e*, t. e. *folksage-*, *gyttje-*, *åsne-*, *ödleaktig*, och bibehålles såsom *a* i unga bildningar till tydligt främmande eller sent lånade ord, t. e. *edda-*, *havanna-*, *influensa-*, *kolera-*, *lava-*, *nebulosa-*, *niagara-*, *sahara-*, *villaaktig*, samt till inhemska ortnamn, t. e. *gränna-*, *trosa-*, *uppsalaaktig* osv. På liknande sätt behandlas grundordets *-ə*, i det att detta dels går förloradt såsom i *bond-*, *gubb-*, *klåpar-*, *krämar-*, *kälkborgar-*, *ox-*, *spökaktig*, dels bibehålles såsom i *kaffe-*, *prebendeaktig* o. d., resp. *skänninge-*, *täljeaktig*, hvartill dock kommer en mängd bildningar med bevaradt *-ə* — efter samma regler som tillämpas vid sam-

[1] A. st., s. 10 ff.

mansättning — till inhemska grundord, t. e. *allmoge-*, *bränsle-*, *hvete-*, *tomteaktig* osv. Vidare märkes, att mellan grundordet och suffixet inskjutes *s* efter samma regler, som gälla för sammansättningar, t. e. *fruntimmers-*, *herrskaps-*, *missionsmötesaktig* eller till grundord på trycksvag vokal *blåstrumps-*, *drängstugs-*, *tjufpojksaktig*. Äfvenså stämmer ett fall som *ämbetsmannaaktig* med behandlingen af *man* såsom förled i en sammansättning.

Vid sidan af formerna på *-aktig* uppträda stundom kortare på *-ig* utan nämnvärd skillnad i betydelse, men dessa sednare former användas blott i förbindelse med vissa lämpliga hufvudglosor, t. e. *grötig* massa, *oljig* vätska, *påsig* klänning, *skålig* fördjupning, *svampigt* ämne, *träig* kålrot, *ulligt* hår.

Äfven suffixet *-(i)sk* kan stundom vara ungefär liktydigt med det approximerande *-aktig*, t. e. *ambrosi-sk* mat och *nektar-isk* dryck, *satan-isk* eller *djäfvul-sk* person. Hit hör väl ock det med en förlängd form af suffixet bildade *kristall-inisk* (jfr ofvan s. 541).

Ändtligen må påpekas, att approximation ofta uttryckes genom sammansättning med *-artad*, som tycks vara alldeles liktydigt med *-aktig*, men tillhöra endast de högre stilarterna, t. e. *brosk-*, *dvärgartad* osv. Däremot torde sammansättningar med *-lik* ange en ännu högre grad af likhet än bildningarna med *-aktig*, t. e. *brosk-*, *dvärglik* osv.

III. De indirekt (och negativt) kvalificerande glosorna åter ha till uppgift att ange den konträra [1], dvs. så mycket som möjligt afvikande — icke såsom de approximerande den kontingenta [1], dvs. så litet som möjligt afvikande — motsatsen till det som genom grundordet betecknas; icke den kontradiktoriska motsatsen, hvilken, därest den någon gång skulle tarfva uttryck, erhåller sådant genom anlitande af sammansättning af typen *icke-dramatisk*, *icke-mänsklig* (som är

[1] Jfr ofvan s. 148 noten.

något helt annat än *odramatisk*, resp. *omänsklig*; jfr t. e. »ett af hans *icke-dramatiska* arbeten» och »hans *odramatiska* skådespel»)[1]. De här ifrågakommande glosorna äro alltså ej rent negerande, utan på formellt negativ omväg reellt positiva, i det att de ange något som i hög(sta) grad svär mot hvad grundordet anger. Visserligen uttryckes en konträr motsats, så snart fråga är om språkets allra vanligaste ordförråd, genom två alldeles olika ord, som sålunda bilda ett heterotematiskt paradigm, t. e.[2] *stor* : *liten*, *lång* : *kort*, *hög* : *låg*, *bred* : *smal*, *tjock* : *tunn*, *djup* : *grund*, *vid* : *trång*, *tung* : *lätt*, *hård* : *mjuk*, *rak* : *krokig*, *hvass* : *slö*, *hel* : *söndrig*, *fet* : *mager*, *mör* : *seg*, *rät* : *afvig*, *full* : *tom*, *torr* : *våt*, *varm* : *kall*, *ljus* : *mörk*, *hvit* : *svart*, *vacker* : *ful*, *ung* : *gammal*, *tidig* : *sen*, *frisk* : *sjuk*, *mätt* : *hungrig*, *rik* : *fattig*, *god* : *ond*, *snäll* : *elak*, *bättre* : *sämre*, *bra* : *dålig*, *väl* : *illa*, *lätt* : *svår*, *stark* : *svag*, *flitig* : *lat*, *modig*: *feg*, *positiv* : *negativ* osv., men i många hundratals fall visar sig en regelbunden böjning medelst ett, ja flera för ifrågakommande uppgift specifika böjningselementer, fogade till ett grundord för att åstadkomma ett uttryck för dettas konträra motsats.

Det ojämförligt vanligaste af dessa flexionsmedel är prefixet *o-*, som dock aldrig användes vid något af de nyss anförda orden liksom ej heller annat än undantagsvis vid andra ord som i likhet med de nyssnämnda äga sin konträra motsats uttryckt i och genom särskilda grundord. Och öfverhufvud är *o-* sällsynt vid enkla grundord, så att bland dy-

---

[1] Alldeles oriktigt är nämligen följande uttalande af H. Meyer (hos C. Kaurin, *Den tyske betoning*, Kristiania 1894, s. 14): »De med *un* sammensatte adjektiver er at anse som negtelser .. Og hvad mere er, de indeholder efter logikens sprog en kontradiktorisk, ikke en kontrær modsætning», en mening som man möjligen kan komma till, då man med samme författare, men förvisso icke i öfverensstämmelse med »logikens sprog», sätter »kontradiktorisk = mild modsætning» och »kontrær = absolut modsætning».

[2] Se de utförliga exempelsamlingarna hos Moberg, *Försök till en lärobok* etc., 2 uppl., s. 69 ff.

lika knappast mer än ett par tjog torde kunna uppletas, som anta *o*-, t. e. *oblid, oblyg, odryg* (i många dialekter brukas dock *fly* 'odryg'), *ofin* (men i rent sinnlig betydelse alltid *grof*), *ofri, ofÖr, ogen* (i högre stil äfven *afvog*), *ogill, ojämn, oklar* (i högre stil äfven *dunkel*), *oklok, okysk, okär, olik, omild, omogen, onykter* (i något lägre stil *full*, som dock torde ha en något starkare innebörd), *orädd, orätt, osann* (i högre stil äfven *falsk*), *oskön, osund, osäker, osäll, otam* (oftare *vild*), *otrygg, otäck* (nu knappt längre konträr motsats till *täck*), *otät* (därjämte i viss betydelse *gles*), *ovig, ovis, oviss, oädel, oöm*. Så mycket vanligare är *o*- vid afledda ord, framför allt och fullt normalt vid bildningar med de för preteriti- och possibilitetsparticipier så karakteristiska suffixerna *-d, -dd, -t, -en, -bar* och *-lig*, t. e. *oraka-d, oskalad, ostämplad* osv., *oböj-d, odömd, okänd* osv., *obebo-dd, oklädd, osedd* osv., *oinskränk-t, okokt, oknäppt* osv., *obund-en, oskrifven, ovälkommen* osv., *oanvänd-bar, obrukbar, osäljbar* osv., *oantag-lig, obegriplig, oböjlig* osv. samt utan all participiell bismak *obefintlig, obehöflig, oduglig, odödlig, oförmånlig, ogästvänlig, okvinnlig, olaglig, olycklig, omanlig, omåttlig, omänsklig, onaturlig, oprästerlig, opålitlig, oridderlig, orimlig, osedlig, oskadlig, otidsenlig, otillgänglig, otillräcklig, otreflig, otrolig, overklig, ovetenskaplig, ovänlig, oärlig* och många flere dylika.

Betecknande för vår stora benägenhet att kombinera prefixet *-o* och suffixet *-lig* äro de till åtminstone några tjog uppgående fall, då vi visserligen äga en form på *o*- och *-lig*, men ingen däremot svarande utan *o*-, t. e. *oaflåtlig, oafvislig, obeskriflig, obestridlig, obetvinglig, oblidkelig, obotlig, oeftergiflig, oefterhärmlig, oefterrättlig, oemotståndlig, oemotsäglig, ofrånkomlig, ofördröjlig, oförgätlig, oförliknelig, oförneklig, oförvansklig, oförvitlig, ointaglig, oklanderlig, okuflig, olidlig, oläklig, omisskännelig, omistlig, omutlig, omätlig, omåttlig, oneklig, oomkullrunklig, oregerlig, orubblig, orygglig, oräknelig, osläcklig, ostrafflig, otröstlig, outgrundlig, outhärdlig, outplånlig, outrannsaklig,*

outrotlig, outslitlig, outsläcklig, outsäglig, outtröttlig, outtömlig, ovederlägglig, ovedersäglig, ovägerlig, oåterkallelig, oöfverträfflig. Då nu dessa och dylika exempel äro negativa möjlighetsparticipier (jfr ofvan s. 554 f.), dvs. omöjlighetsparticipier, så synes det som om vi känt större behof af att uttrycka tillvarons omöjligheter än dess möjligheter, något som dock väl icke får tillskrifvas någon vår pessimistiska läggning, utan snarare människans så vanliga benägenhet att öfverdrifva, i synnerhet svårigheter; detta så mycket snarare som vid närmare granskning af de ifrågavarande ordens användning vi lätt finna, att i de flesta fall den angifna omöjligheten ej är att ta så synnerligen allvarligt.

I sammanhang härmed må påpekas, att vi ha icke så få fall, där *-lig*-bildningar med samtidigt *o*-prefix ej längre semologiskt korrespondera med de verkligen befintliga morfologiskt motsvarande bildningarna utan *o-*, detta beroende därpå att dessa sednare ha antagit eller bevarat en väsentligen annorlunda beskaffad betydelse, t. e. *obeveklig* 'omöjlig att beveka' (gentemot *beveklig* 'afseende att beveka'), *ohygglig* (knappast längre användbart för att beteckna 'raka motsatsen till *hygglig*', utan af vida hemskare innebörd), *omärklig* (icke korresponderande med *märklig*, utan med *märkbar*), *osviklig* 'ofelbar' (jfr däremot *sviklig* 'svekfull'), *ovansklig* 'oförgänglig' (men *vansklig* 'svår'). Jfr vidare *orolig*, som ej är *o-rolig*, dvs. raka motsatsen till *rolig*, utan *oro-lig*, dvs. behäftad med *oro*.

Synnerligen ofta uppträder *o-* äfven vid ord på *-ig* — ehuru till dessa det konträra motsatsordet kanske lika ofta bildas på helt annat sätt (se nedan s. 568 ff.) — t. e. *oafhängig, obarmhärtig, obillig, oegennyttig, ofrivillig, ofärdig, oförståndig, omyndig, onyttig, oriktig, orättfärdig, osalig, oskyldig, ostridig* (korresponderande med *stridig* blott i dettas sällsynta betydelse 'tvistig'), *otvetydig, otålig, ovillig* och en mängd andra, till hvilka dock icke höra sådana som t. e. *odygdig, olustig,*

otidig, ovettig, oväldig, som ej äro *o*-afledningar af *dygdig, lustig* osv., utan *-ig*-afledningar af *odygd, olust* osv. (jfr ofvan s. 565 om *orolig*). Ehuru alltså en kombination af *o*-prefix och *-ig*-suffix är mycket vanlig, är *o-* mycket sällsynt vid ord på *-aktig,* t. e. *ofördelaktig, ogudaktig, ojäfaktig, olifaktig, otvifvelaktig,* och förekommer så vidt jag kunnat finna aldrig vid ord på *-mässig.*

Vanlig åter är kombination af *o-* och *-isk,* t. e. *odramatisk, ofilosofisk, oklassisk, okrigisk, okritisk, omilitärisk, opartisk, opoetisk, opolitisk, opraktisk, osjälfvisk* m. fl. Däremot är användningen af *o-* mycket sällsynt, i fall grundordet ändas på *-sk* med föregående konsonant, t. e. *ofosterländsk, olutersk, osvensk.*

Rätt vanlig är vidare kombination af *o-* och *-sam,* t. e. *obeslutsam, obetänksam, oeftertänksam, oförbehållsam, ofördragsam, oföretagsam, ofórnöjsam, ogynnsam, ohjälpsam, ohälsosam, omeddelsam, omisstänksam, otacksam, ouppmärksam, overksam, oåterhållsam.* Påfallande sällsynt däremot är *o-* i förbindelse med det ju företrädesvis participbildande *-ende, -(a)nde,* t. e. *oberoende, oförstående,* resp. *oledande, opassande, otillfredsställande, ovetande.* Att åter participier på *-abel* icke anta *o-*, med undantag af *odisputabel* och ett möjligen stundom hördt *okomfortabel,* är ej förvånande, enär dessa ursprungligen utländska ord i stället för *-o* använda ett annat negerande prefix, nämligen *in-* med dess biformer, hvarom se s. 567 f.

För öfrigt förekommer naturligtvis *o-* vid diverse andra assumptiva glosor än de nu behandlade, till vissa större grupper hörande. Såsom exempel må blott anföras *obekväm, oense, ofrälse, ointressant, orättvis, osannolik, otrogen, oäkta* och det vulgära *ocommeilfaut.*

Tilt sist må om *o*-bildningarna anmärkas, att de öfvervägande ha en mer eller mindre klandrande innebörd, dvs. att *o-* oftare negerar en förmånlig än en oförmånlig egenskap. Af mina ofvan anförda 209 exempel — i det hela finnas

minst 600 à 700 dylika — äro 129 (således närmare 62 %) snarast klandrande (typen *oklok*), ett 40-tal snarast berömmande (typen *orädd*) och ett lika stort antal neutrala (typen *oskalad*)), hvarvid är att märka det en ökning af exemplens antal säkerligen skulle företrädesvis komma sistnämnda grupp till godo och sålunda ej väsentligt rubba det angifna förhållandet mellan de båda förra grupperna. Med denna min iakttagelse stämmer rätt väl J. v. Ginnekens uppgift [1], att af tyska adjektiver på *un-* ej mindre än 85 % — en siffra som dock förefaller mig något högt tilltagen — äro klandrande. Jämför ock, hurusom *o-* fungerar som pejorativsuffix hos substantiver (typen *ogräs*, hvarom se ofvan s. 388), och att t. e. *otät*, *oklar*, *ofin* ha en omisskännlig klandrande prägel, i det att de oftast betyda 'som ej är, men väl rätteligen borde vara tät' osv., under det att deras synonymer resp. *gles*, *dunkel*, *grof* antingen ej alls eller endast i visst sammanhang ha denna prägel. Det blir en intressant språkhistorisk uppgift att utreda, hvarför det ursprungligen rent negerande prefixet kommit att få en dylik förklenande innebörd.

Med det nu behandlade *o-* konkurrerar intet annat prefix med någon som helst framgång, ehuruväl flera synonyma sådana i undantagsfall uppträda. Det talrikast representerade af dessa är det ursprungligen latinska *in-* i *inadekvat*, *indefinit*, *indeklinabel*, *indelikat*, *indirekt*, *indiskret*, *indisponerad* ('olustig' vid sidan af *odisponerad* 'icke tagen i anspråk', båda korresponderande med *disponerad* i skilda betydelser, den ena adjekt, den andra participiell), *indisponibel*, *inexakt*, *infinit*, *inhuman*, *inkapabel*, *inkommensurabel*, *inkomparabel*, *inkompetent*, *inkomplett*, *inkongruent*, *inkonsekvent*, *inkonstitutionell*, *inkorrekt* (jämte *okorrekt*), *inseparabel*, *insolvent*, *intolerant*, *intransitiv*. I stället för *in-* användes före *p* biformen *im-*, t. e. *impersonell*, *imponderabel*, *impopulär*, *impraktikabel*, *improba-*

[1] Se *Principes de linguistique psychologique*, s. 208.

bel, improduktiv, och före *l, m, r* brukas formen *i-*, hvarvid dock är att märka, det *l, m, r* vanligen få halfkort, ja stundom halflång kvantitet, denna sednare väl ofta föranledd af den etymologiserande, men fonetiskt oegentliga skrifningen med *ll, mm, rr* (jfr II, 126 ff.), t. e. *illegal, illegitim, illiberal, illitterat, illitterär* (Atterbom [1]), *illojal; immateriell, immobil; irrationell, irrealisabel, irreguljär, irreligiös, irreparabel.*

Mycket sällan användes däremot det ursprungligen grekiska *a-*, t. e. i *akatalektisk, anormal* (se ofvan s. 479 not 1), *asymmetrisk, ateistisk* och med biformen *an-* i *analfabetisk.*

Lika sällsynta äro de inhemska prefixerna *miss-* och *van-*. Det förra af dessa träffas blott i *missbelåten, missgynnsam, misslyckad, missnöjd* och på sätt och vis *missbildad, missljudande*, hvilka båda ej korrespondera med resp. *bildad, judande* utan med *välbildad, välljudande* (under det att det nyssnämnda *misslyckad* korresponderar både med *lyckad* och dess synonym *vällyckad*). Det sednare åter ha vi blott i *vanför, vanmäktig* 'utan makt, maktlös' (i betydelsen 'fallen i vanmakt' däremot *-ig*-afledning af *vanmakt*), *vantreflig* och på sätt och vis *vanartad*, som icke korresponderar med *artad* utan med *välartad*. Hit höra nämligen icke sådana fall som *missmod-ig, misstro-gen, misstänk-t*, resp. *vanart-ig, vanheder-lig, vanmäkt-ig* (jfr strax ofvan), *vanrykt-ad* (till *vanrykt-e*), *vantro-gen, vanvett-ig*, där grundorden ej äro *modig, trogen* osv., utan *missmod, misstro* osv., hvadan dessa afledningar äro att jämföra med sådana som *misshaglig* och *vansinnig*, som ju ej kunna hänföras till något *haglig*, resp. *sinnig*.

Jag nämnde ofvan (s. 565), att till ord på *-ig* bildas det konträra motsatsordet lika ofta på annat sätt än medelst prefixet *o-*. Detta andra sätt består i användandet — åtminstone i öfver 100 fall — af det från sednare samman-

[1] Se Språk och stil III, 189.

sättningsled (såsom i *landlös, ledlös* o. d.) till ett suffix med betydelsen 'utan' öfvergångna *-lös* (jfr ofvan s. 211). Detta inträder då i stället för det korresponderande adjektivets *-ig*, t. e. *benlös* 'utan ben i kroppen' (såsom i »Ivar benlös»; jfr *benfri* nedan s. 570), *bladlös, fläcklös, glanslös, hårlös, kraftlös, modlös, mustlös, rådlös, saftlös, skoglös, skugglös, skägglös, sollös, uddlös, vettlös* till resp. *benig, bladig* osv. Härtill komma oregelbundna bildningar som *maktlös* (jämte *vanmäktig*, se ofvan s. 568) till *mäktig, förnuft-s-lös* (jämte *oförnuftig*), *känsl-o-lös* till *känslig*. Men *-lös* användes vida utöfver *-ig*-bildningarnas område. Sällan korresponderar det då med andra suffixer än *-ig* såsom med *-ad* i *formlös, grundlös, tårlös, vinglös* samt de oregelbundna *bekymmer-s-lös* och *vapenlös* (: *väpn-ad*); med *-aktig* i *gudlös*; med *-ande* i *luktlös, tonlös*; med *-er* i *saklös*; med *-lig* i *gagnlös, ändlös* och det oregelbundna *sed-es-lös*; med *-mässig* i *planlös, regellös*; med *-sam* i det af Österling ofta använda *skonlös* (annars vanligen *skoningslös* eller *skonslös*). Oftare korresponderar det med en sammansättningsled, vanligast *-full* såsom i *blodlös* (icke till *blodig*, hvartill i stället svarar *oblodig*), *flärdlös, halllös, hopplös, konstlös* (ej till *konstig*), *kärlekslös, märglös, själlös, smaklös, stillös* (ej till *stilig*, hvartill vulgärt *ostilig*), *taktlös, tanklös, värdelös* och det oregelbundna *ärelös* (: *ärofull*); stundom *-fast* såsom i *handlös, trolös, viljelös*. Mera enastående dylika fall äro *färglös* till *färgrik, laglös* : *lagbunden, räntelös* : *räntebärande, samvetslös* : *samvetsöm, sannings-* och *ändamålslös* : resp. *sannings-* och *ändamålsenlig, skuldlös* : *skuldbelastad, moln-* och *skylös* : resp. *moln-* och *skyhöljd, stjärnlös* : *stjärnbeströdd* eller i högre stil *stjärnströdd, sömnlös* : *sömntyngd* (icke *sömnig*). Mycket ofta utgöres den med *-lös*-bildningen korresponderande glosan af en ordfogning, t. e. *ork(es)lös* : som *orkar* något, *redlös* : som kan *reda* sig eller de många som betyda 'saknande', resp. 'ägande' det som grundordet anger, t. e. *arflös, barklös, barnlös, blomlös* (ej till *blommig*,

utan snarare *blommande*), *bottenlös, faderlös, fredlös, fridlös, fruktlös, hudlös, hufvudlös, håglös* (ej till *hågad*, som motsvaras af *ohågad*), *mållös, namnlös, ordlös* (hos Österling), *rolös, skamlös, sorglös* (till *sorg* i betydelsen 'bekymmer'), *strandlös* (Österling), *tallös* (jämte det synonyma *otal-ig*), *tidlös* (ej till *tidig*, utan då snarare till *timlig* eller *tidlig*), *trädlös, tröstlös, vapenlös, vindlös, väglös* (Österling), med stympning af grundordet *andlös* (: *and-a*) och med andra oregelbundenheter *förfall-o-lös, rätt-s-lös, svar-s-lös, vård-s-lös* samt det samtidigt grundordet stympande *skad-es-lös* (: *skad-a*). Intet etymologiskt sammanhang uppvisar paret *våglös* : *böljande* (ej *vågig*).

En nyans af begreppet inträder genom användandet af det dock endast på gränsen till suffix stående *-fri* (jfr ofvan s. 211), som blott brukas då man vill antyda, att man gärna ser saknaden af det som går före *-fri*, alltså blott till bildande af gynnsamma egenskapsord eller hvad man skulle kunna kalla »meliorativer» (i motsats till pejorativer sådana som de ofvan s. 566 f. nämnda bildningarna). Äfven dessa — åtminstone till ett 40-tal fall uppgående — formationer korrespondera företrädesvis med ord på *-ig*, t. e. *benfri* ansjovis (jfr *benig* kalfstek), *dammfri, dragfri, fläckfri, fuktfri, giftfri, kvistfri, regnfri, rostfri, rökfri, smutsfri, syndfri* och *vattenfri* (gentemot *vattnig*). Exempel på korrespondens med andra suffixer äro sällsynta såsom *bekymmerfri* (: *bekymr-ad*): *passion-s-fri* (: *passion-erad*), *plågfri* (: *plåg-ad*), *smärtfri* (: *smärt-sam*), *sorgfri* (: *sorg-sen*: dock väl vanligen till *bekymmer-full*), *tullfri* (: *tull-bar*). Exempel på att *-fri* korresponderar med en sednare sammansättningsled äro t. e. *feberfri* (: *feber-sjuk*), *flärdfri* (: *flärd-full*), *isfri* (: *is-belagd*), *klanderfri* (: *klander-värd*), *molnfri* (: *moln-höljd*).

Emellertid uttryckes konträr motsats allra oftast genom bildningar med prepositionen *utan* och en följande substantivform. Nästan alla i det föregående behandlade fall kunna vid sin sida ha ett på sådant sätt bildadt synonym, t. e.

utan likhet : *olika*, *utan konsekvens* : *inkonsekvent*, *utan symmetri* : *osymmetrisk*, *utan makt* : *vanmäktig*, *utan skog* : *skoglös*, *utan fläck* : *fläckfri*. Stundom torde dock bildningen med *utan* icke vara lika utpräglad konträr som det på annat sätt bildade synonymet. Så t. e. är väl *utan likhet* stundom något svagare än *olika*, och vill man då bringa det förra upp i jämnhöjd med det sednare säges väl *utan all likhet* (som dock också kan motsvara det extra starka *alldeles olika*).

Däremot höra icke hit konstruktionerna med *inte* (*icke*, *ej*) och en följande substantiv- eller adjektivform, ty i t. e. »han är *inte professor*» eller »trakten är *inte* skogig» o. d. hör *inte* ej till *professor*, resp. *skogig*, utan till *är*, dvs. det är själfva kopulan (om hvilket begrepp se ofvan s. 162 f.) som negeras (rent upphäfves utan att på något vis ersättas). Psykologiskt-genetiskt är nämligen den rena negationen en parentetiskt inflickad mening, som förklarar den ifrågasatta — för tillfället just under bildning varande — meningen för misslyckad. Tankegången är alltså exempelvis följande: »trakten är — nej [1] (det är den inte) — skogig».

§ 67. Indelning i afseende å arten: 3. Placerande assumptiva glosor.

En placerande assumptiv glosa uttrycker ett »förhållande» i detta ords ofvan s. 509 angifna betydelse (den då det motsvarar det tyska »verhältnis»). På visst sätt höra hit alla graderande uttryck — om hvilka se ofvan s. 485 ff. — t. e. *rikare*, *mindre rik*, *stenrik* o. d. jämförda med *rik*. Men då dessa dock väsentligen äro kvalificerande, dvs. ange en — visserligen i större eller mindre grad förefintlig och således af en jämförelse beroende — egenskap, så räknar jag dem

---

[1] Jfr hurusom i uppländskan *nej* (som i riksspråket alltid är en mening) ofta ersättes af *inte* (som i riksspråket nästan alltid är blott glosa), t. e. »Är han professor? Inte!»

ej till de i sträng och egentlig mening placerande glosorna. Sådana äro däremot de uttryck, som egentligen ingenting annat innebära än ett angifvande af den plats i rum eller tid, som tillkommer ett föremål i förhållande till ett annat, alltså »lokalt placerande» eller kortare uttryckt »lokaliserande», resp. »temporalt placerande» glosor.

1. De lokaliserande glosorna ange en plats i rummet i motsats till en annan dylik (eller flera andra dylika) och uppträda därför alltid parvis i form af (minst) två korrelata, dvs. hvarandra motsvarande och från ett gifvet centrum lika mycket, men i olika riktning afvikande. Dessa par utgöras normalt af indeklinabla bildningar med suffixet *-re* eller *-ra* fogadt till ett par grundord af sinsemellan alldeles olika stammar och uttryckande konträra motsatser. Men med dessa former på *-re*, *-ra* konkurrera i de flesta fall en eller flera andra, vanligen från samma grundord utgående, enkla eller sammansatta ord. De vanligaste af dessa fall äro:

främre, men äfven *fram* (t. e. »knapparna fram» = de främre knapparna), *där framme* eller, från den talandes ståndpunkt, *här framme*, *framtill* : *bakre*, men äfven *bak* (t. e. »knapparna bak»), *baktill*.

inre, *(där)inne* (t. e. »anordningarna därinne») eller, från den talandes ståndpunkt, *härinne*, *in(ut)i*, *innanför(e)*, *innantill*, *invärtes*, *invändig* : *yttre*, *därute* eller *härute*, *utanför(e)*, *utanpå*, *utantill*, *utvärtes*, *utvändig*.

närm(a)re eller, med markerande af den talandes ståndpunkt, *hitre* : *bortre*, *därborta* (t. e. »berget därborta») eller *härborta*, i hög stil någon gång *fjärmare*.

öfre, *(där)uppe* (t. e. »fönsterna däruppe») eller *häruppe*, *upptill*, *ofvantill*, *därofvan* eller *härofvan*, *(där)ofvanför(e)* eller *härofvanför(e)*, *däröfver* eller *häröfver* : *nedre*, *(där)nere* eller *härnere*, *ned(an)till*, *nertill*, *(där)nedanför(e)* eller *härnedanför(e)* och med någon skiftning i betydelsen *undre*, *därunder* eller *härunder*.

högra, men äfven *höger* (t. e. »höger fot») : *vänstra*, resp. *vänster* (t. e. »vänster fot»).

norra, nordlig : *södra, sydlig.*

östra, östlig (i sjömansspråk *ostlig*[1]) : *västra, västlig.*

nordöstra, nordöstlig (i sjömansspråk *nordostlig*[1]) : *sydvästra, sydvästlig.*

nordvästra, nordvästlig : *sydöstra, sydöstlig* (i sjömansspråk *sydostlig*[1]).

Ensamt står med ändelsen *-r* paret *här* (t. e. »lifvet här»), i högre stil äfven *härstädes* : *där* (t. e. »lifvet där»), resp. *därstädes.*

De anförda exemplen ange alla en essiv status (jfr ofvan s. 190 ff.), men de flesta af dem ha vid sin sida former, som ange lativ status (jfr ofvan s. 199 ff.) af ena eller andra slaget (jfr ofvan s. 191 not 4). Sådana äro:

fram (t. e. »vägen fram»), *framåt, framifrån* : *tillbaka*, resp. *bakåt, bakifrån.*

in (t. e. »vägen in»), *inåt, inifrån* : *ut*, resp. *utåt, utifrån.*

upp (t. e. »vägen upp»), *uppåt, uppför, uppifrån* eller *ofvanifrån* : *ned* (i något lägre stil *ner*), resp. *nedåt* (*neråt*), *nedför* (*nerför*) eller *utför* (!), *ned(an)ifrån* eller *nerifrån*, med en viss betydelsenyans *underifrån.*

hit, hitåt, härifrån (i mycket hög stil äfven *hädan*) : *dit*, resp. *ditåt, därifrån* (i mycket hög stil äfven *dädan*).

norrut, åt norr[2] (i sjömansspråk *nordvart*), *norrifrån* eller *nordanifrån* : *söderut*, resp. *åt söder* (i sjömansspråk *sydvart*), *söderifrån* eller *sunnanifrån.*

österut, åt öster (i sjömansspråk *ostvart*), *österifrån* eller *östanifrån* : *västerut*, resp. *åt väster* (i sjömansspråk *västvart*), *västerifrån* eller *västanifrån.*

2. De temporalt placerande glosorna ange en plats i tiden i motsats till en eller flera andra sådana. I olikhet

[1] Jfr ofvan s. 544 not 3.

[2] Märk motsatsen *in-åt, ut-åt* o. d., men *åt norr, åt söder* o. d.

med de lokaliserande uppträda dessa endast undantagsvis i form af blott ett enda par, t. e. (*den*) *förra* vid sidan af dess motsättning (*den*) *sednare*[1], utan vanligen utgöra de leder i en mer eller mindre lång serie af uttryck för kontingenta[2] begrepp, t. e. *fordom* med de mer eller mindre synonyma varianterna *då* (*för tiden*), *förr* (*i världen*), i hög stil äfven *tillförene*: *nyss* med varianterna *nyligen* och i lägre stil *ijåns*: *nu*: *snart* eller *rättnu*: *framdeles*. Andra dylika serier äro bl. a.

förut: *samtidigt*: *efteråt*;

i förfjol: *i fjol*: *i år*: *nästa år*;

i förgår: *i går*: *i dag*: *i morgon*: *i öfvermorgon*;

i går afton (i lägre stil äfven *i afse*): *i natt* (som var): *i morse*: *i förmiddags*: *i middags*: *nu på eftermiddagen*: *i afton* eller *till aftonen*: *i kväll* eller *till kvällen*: *i natt* (som blir; jfr strax ofvan) eller *till natten*.

Som vi se kan man i de nu anförda exemplen ej spåra någon genomgående bildningsprincip och således ingen grammatisk kategori. Detta är däremot fallet vid den till sin innebörd allra abstraktaste af hithörande serier, en som på samma gång är den ojämförligt längsta af dem alla, ity att den är bokstafligen taladt oändlig. Denna serie utgöres af de s. k. ordnings- eller ordinaltalen, så benämnda emedan de hvart för sig ange den ordning, i hvilken — dvs. den fullt bestämda[3] plats i serien, på hvilken — ett föremål inträder vid en verklig eller blott tänkt, helt eller blott delvis realiserad uppräkning. De äro alltså rent placerande i motsats mot de specifikt kvalificerande kardinaltalen (om hvilka

---

[1] Icke att förblanda med (*den*) *senare*, se NOREEN, *Spridda studier*, s. 179.

[2] Jfr ofvan s. 150 med not.

[3] Denna fullt bestämda karaktär förklarar de i så många språk förekommande beröringarna och morfologiska likheterna mellan ordinaltal och superlativer (om hvilkas bestämda karaktär se ofvan s. 491 f.). Jfr å andra sidan de lokaliserande glosornas semologiska och morfologiska frändskap med komparativer.

se närmare ofvan s. 299 f.). Visserligen kunna äfven dessa sistnämnda i vissa fall fungera som placerande glosor, t. e. i »nr 1, nr 2, nr 3» osv. eller »§ 1, § 2, § 3» osv. eller »år 1869» o. d., — jfr franskans »Charles douze» o. d. — men i regeln använder man för dylika ändamål de af (de exakta, se s. 299) kardinaltalen enligt vissa principer i allmänhet regelmässigt bildade (och liksom de förra nästan undantagslöst indeklinabla) ordinaltalen. För åstadkommande af dylika fogas till respektive kardinaltal oftast ettdera af suffixerna *-onde* eller *-de*. Det förra af dessa brukas vid 8—10, 20, 30, 40, 50, 60, 70, 80, 90 och kräfver alltid bortfall af kardinaltalets ändelsevokal, alltså t. e. *åtl-onde* (: *åtl-a*) osv. Det andra brukas vid 13—19, 100 och 1000, t. e. *tretton-de, hundra-de, tusen-de,* samt dessutom i det mycket oregelbundet bildade *fjärde* till *fyra*. Mera sällan användes i stället suffixet *-te*, nämligen i *fem-te* och, med förändring af kardinaltalets *v*-ljud till *f*, i *elfte, tolfte* samt i det högst oregelbundna *sjätte* till *sex* (dvs. *fätte* : *säks*). Enastående äro suffixformerna *-dje* i *tredje* och *-nde* i *sjunde*. Utan etymologiskt samband med motsvarande kardinaltal äro *första* till *ett* och *andra* till *två*.

ELFTE KAPITLET.

De finita glosorna.

§ 68. Absolut och relativt finita.

Om begreppet finit glosa se ofvan s. 269 ff. Då de finita glosorna, såsom s. 270 framhållits, i normala fall helt eller delvis utgöras af vissa verbalformer, särskildt sådana som äro försedda med den finita glosans specifika uttrycksmedel »kopulan» (se a. st.), så kan jag i det följande vid exemplifieringen af de finita kategorierna i allmänhet inskränka mig till dessa verbalformer, de s. k. finita.

Eftersom den finita glosans väsen är att predicera ett accidens (dvs. en bestämning) om en substans (dvs. ett underlag för bestämningar) eller, annorlunda uttryckt, att för tillfället förknippa en idé med en annan (jfr ofvan s. 153, 254, 260, 269), så förutsätter en finit glosa alltid åtminstone en substantiell glosa — meningens principalglosa (jfr ofvan s. 141) — till hvilken den hänför sig. Undantag härifrån, dvs. fall då en med finit glosa försedd mening skulle sakna principalglosa, äro endast skenbara. Så t. e. är i en uppmaning som *kom* principalglosan naturligtvis egentligen *du*, men denna utelämnas vanligen af brakylogiska skäl (jfr ofvan s. 87 ff.) såsom varande självklar och alltså öfverflödig, och den utsättes endast då man befarar missförstånd. t. e. »*kom du* (Andersson, men inte ni andra)»; fallet är alltså att jämföra med telegramstilens *kommer* för *jag kommer* o. d.

I ett svar som (t. e. på frågan »hvad gör han?») *läser* är principalglosan *han*, men i normala fall utelämnad på grund af anaforisk ellips (se ofvan s. 80 ff.), i det att den suppleras ur den föregående frågan. I sådana fall åter som »här *regnar*», »här *dansas*» representeras principalglosan af *regn-*, resp. *dans-* och den finita glosan af ändelsen *-ar*, resp. *-as* (som kan öfversättas med 'försiggår, äger rum'), alltså af blotta kopulan (se ofvan s. 162 f.), hvilken ju ock kan utgöras af »hjälpverbet» *är*, t. e. i de blott syntaktiskt från nyssnämnda exempel afvikande »här *är regn*», »här *är dans*»; i »härför *redogöres* i det följande» ligger principalglosan i *redo-*, den finita i *-göres* osv.

Dylika s. k. opersonliga (»impersonella») uttryck kunna ju visserligen — och måste alltid, därest verbalformen annars skulle börja meningen — förses med ett s. k. formellt subjekt, *det*, t. e. *här regnar det, här är det regn, det regnar* o. d., detta i analogi med sådana uttryck som *det* [som jag nu tar i] [1] *bränns, det* [som jag sväljt] *kväljer mig, här är det* [som sker] *roligt* o. d., där *det* sin pronominella natur likmätigt antingen ännu hänvisar eller dock ursprungligen hänvisat på något substantiellt, hvilket däremot icke är fallet i *det regnar* o. d. Här är nämligen i semologiskt afseende alls ingen förändring inträdd genom tillfogandet af *det*, som här är ett på sin höjd stilistiskt verksamt hjälpord, lika blottadt på verkligt betydelseinnehåll som t. e. de stilistiska affixerna *e-* i *emot* vid sidan af *mot* eller *-u* i *huru* vid sidan af *hur* o. d. (se VII, 9 f.). [2]

---

[1] Det i meningen underförstådda sätter jag här inom klammer.

[2] WUNDT, *Völkerpsychologie* I, II, 220 ställer enligt min mening hithörande förhållanden alldeles på hufvudet, då han anser, att »der Gegenstand [spärrningarna nu gjorda af mig], der zu dem im Verbum enthaltenen Vorgang hinzukommt . . . in der Endung des Verbums . . oder . . in dem unbestimmten Pronomen *es* . . unzweideutig ausgedrückt ist» och visserligen är »von unbestimmter Beschaffenheit», men ingalunda »ein Unwirkliches». Också har SUTTERLIN, *Das Wesen der sprachlichen Gebilde*, s. 146

Om alltså hvarje finit glosa nödvändigtvis kräfver tillvaron af minst en med densamma konnektivt förbunden (se ofvan s. 140) substantiell glosa, så är det därför ej sagdt, att alla finita glosor kunna eller pläga nöja sig med detta minimum. Jämföra vi t. e. *jag gråter* och *jag begråter*, så finna vi genast, att det förra uttrycket icke nödvändigt kräfver någon fortsättning. Man kan tillägga exempelvis *öfver mina synder*, men man kan ock låta vid det redan sagda bero; uttrycket är ändock ett inom sig fullt afslutadt. Vid det sednare uttrycket däremot väntar man sig en fortsättning; det sagda förefaller ofullständigt, och *begråter* vill bringas i förbindelse med ej blott *jag*, utan äfven med något annat, t. e. *mina synder*. Glosor af den semologiska typen *gråter* kallar jag absolut finita, dem af typen *begråter* däremot relativt finita.

1. En absolut finit glosa är alltså en sådan som blott hänför sig till meningens principalglosa, t. e. han *stammar*, trädet *växer*, kriget *fortfar*, stormen *tjuter*, blomman *vissnar*, allt *förgår*, världen *förgås*, han *är halt* (där *är* blott är kopula, sålunda likvärdigt med *-ar* i det med *är halt* synonyma *haltar*), ögat *tårar sig*, i hvilket sistnämnda exempel *sig* (liksom *är* i föregående exempel) är blott ett — visserligen för *tårar* oumbärligt, men dock blott ett — hjälpord (se VII, 10 f.), semologiskt likställdt med suffixet *-s* i det med *tårar sig* synonyma *tåras* (jfr däremot en ordfogning som »han

---

f., redan opponerat sig mot den del af Wundts nu citerade teori, som går ut på att *det* i *det regnar* skulle afse ett visst »obestämdt» något utöfver hvad som redan ligger i *regnar*. Jfr Pauls ord (*Prinzipien der Sprachgeschichte*, 4. aufl. s. 131): »alle Bemühungen dies *es* . . auch als psychologisches Subjekt zu fassen und ihm eine bestimmte Ausdeutung zu geben haben sich als vergeblich erwiesen», och Sweets (*Words, logic and grammar*, s. 29) yttrande: »the *it* [i *it rains* o. d.] is quite unmeaning». — Emellertid har jag ej här att närmare ingå på frågan om impersonalierna och den dithörande synnerligen omfattande litteraturen (se tillsvidare Paul, a. st. s. 130 f. och de där uppräknade skrifterna i ämnet).

lägger sig i gräset», där *lägger* är en blott relativt finit glosa, för tillfället bestämd af det självständiga morfemet *sig*, i stället för hvilket en annan gång kunde stå *dig* eller *käppen* eller ännu något annat).

En mängd ord, som på grund af sakens natur ofta eller oftast fungera som absolut finita, kunna utan mera genomgripande ändring af betydelsen äfven mer eller mindre ofta fungera såsom relativt finita, t. e. jag *blundar* för hans fel, jag *går* hem genvägen, jag *dansar* boston, jag *sjunger* en vaggvisa, han *haltar* tre steg och *hoppar* det fjärde, jag *blyges* för hvad jag gjort, jag *skäms* för dig, det *regnar* stenar, här *dansas* vals osv.

2. En relativt finit glosa är en sådan, som hänför sig icke blott till meningens principalglosa, utan äfven till en eller flere sina biglosor (t. e. »objektet», »agenten» o. a. »adverbialer»; jfr ofvan s. 169), t. e. jag *heter* Karl, *tituleras* patron, *väljes* till ordförande, *rädes* (för) honom; han *förstör* sin framtid, *förstörs* af framgången, *prisar* din godhet, *prisas* af folket, *möter* henne, *bemötes* af alla med välvilja, *samtalar* med henne, *saknar* bostad, *minns* henne, *bekommer* sin lön, *mottar* pengar af stärbhuset, *får* stryk af läraren, *har* tandvärk, *äger* två hundar, *ber* (till) Gud om tålamod, *ihågkomkommer* (eller *kommer i håg*) sin ungdom, *bor* i huset [1], *handskas* med något, *envisas* med detta (jfr det absolut finita *är envis*), *brås* på sin mor, *är ense* med mig; hon *koketterar* för honom (jfr det absoluta *är kokett*); hyn *skämmes* (dvs. vanprydes) af vårtor (jfr det absoluta: frukten *skäms*, dvs. börjar ruttna); fåret *bites* af vargen (jfr det absoluta: hunden *bits*, dvs. är fallen för att bita folk); taket *rifves* af timmermännen (jfr det absoluta: katten *rifs*).

En mängd ord, som på grund af sin speciella betydelse normalt måste tänkas stå i relation till någon biglosa, kunna

[1] Ett enastående fall af absolut användning är väl den i Strix till »Kolingen», som sagt sig bo där och där, riktade frågan: »*bor* Kolingen?»

dock utan väsentlig ändring af betydelsen mer eller mindre ofta — särskildt af brakylogiska skäl — fungera såsom absolut finita eller som det plägar heta »stå absolut», t. e. Karl *hälsar* (där tillägget »till dig» eller blott »dig» i allmänhet är öfverflödigt, emedan självklart), hon *ammar* (sitt barn; ett oftast självklart tillägg), jag *älskar* (hvarvid föremålet — som i detta fall alltid måste tänkas vara en individ af det andra könet — af allehanda lättförklarliga skäl förtiges), hon *är rädd* (för den och den eller det och det), han *är kär* (i henne) osv.

Emellertid är icke sällan den dubbla användningen förbunden med en skarpt utpräglad betydelseskillnad, t. e. absolut »klockan *slår*» (dvs. låter sitt slagverk ljuda): relativt »gossen *slår* (dvs. pryglar) hunden» eller »bonden *slår* (dvs. mejar) gräs». På samma sätt förhålla sig t. e. stålet *biter* (dvs. är hvasst): hunden *biter* fåret, tiden *lider* (dvs. framskrider): jag *lider* (dvs. plågas af) nöd, det *hjälper* (dvs. afhjälper olägenheterna): han *hjälper* (dvs. bistår) mig, han *andas* (dvs. drar andan): han *andas* (dvs. insuper) frisk luft, vagnen *välter* (dvs. faller omkull): han *välter* (dvs. bringar på fall) vagnen, blyet *smälter* (dvs. blir genom värme flytande): han *smälter* (dvs. gör genom värme flytande) blyet osv.

Min nu företagna distinktion mellan absolut och relativt finita glosor är i grund och botten samma indelning af verberna i »subjektiva» och »objektiva» som förekommer hos K. W. L. Heyse [1], W. Heikel [2] och C. Th. Michaelis [3], men

---

[1] *System der Sprachwissenschaft*, s. 399: »ist der verbale Vorgang auf das Subject beschränkt, ohne Beziehung nach aussen: subjectives Verbum .. Andere Verbalbegriffe hingegen gestatten oder fordern [jag skulle blott säga »fordern»] eine Beziehung auf einen Gegenstand ausser dem Subjecte. Diese begründen die objectiven Verba» och ännu precisare i *Deutsche Schulgrammatik*, 22. aufl., s. 164: »alle Verba theilen sich in: 1) subjective, deren Begriff auf das Subject beschränkt ist; 2) objective, deren Begriff zu seiner Ergänzung die Beziehung auf einen andern Gegenstand erfordert.»

(Not 2 och 3 se nästa sida.)

då dessa Heyses och hans efterföljares termer ej synas mig vidare lyckligt valda, har jag ej ansett mig böra här upptaga dem, utan i stället skapat nya och, som jag hoppas, mera signifikativa. Däremot stämmer nämnda indelning — såsom redan af min ofvan gifna exempelsamling nogsamt torde ha framgått — alls icke med den öfverallt i den språkvetenskapliga litteraturen uppdykande indelningen af verberna i »intransitiva» och »transitiva», ehuruväl bland de allehanda definitioner, som gifvits på dessa båda termer, äfven sådana finnas, som dels fullständigt, dels i viss mån intaga en dylik ståndpunkt (hvarom se närmare § 69).

§ 69. **Morfologisk exkurs 4: Transitivum och intransitivum. Aktivum och passivum:**

Hvad menas då med transitivum och intransitivum? Frågan hör till de allra svåraste att besvara, ty trots den stora popularitet, dessa termer åtnjuta, och trots — eller rättare sagdt på grund af — den mångfald af definitioner, de ha att bjuda på, är det så godt som omöjligt att säga hvad man i allmänhet därmed menar, och huru ifrågavarande termer, därest de skola bibehållas, böra till sin innebörd på lämpligaste sätt preciseras. Ja man har hittills icke

---

[1] *Kort lärobok i Svensk och Allmän Grammatik*, s. 5: »Subjectiva verber äro sådana som uttrycka ett skeende, som väl har ett subject, hvarom det utsäges, men förblir slutet inom detsamma, ej utgår på ett object» och »Objectiva verber äro sådana, som ej blott ha subject, utan ock fordra ett substantivum till fyllnad (object)».

[2] *Neuhochdeutsche Grammatik*, 2. aufl., i två olika formuleringar (båda i mitt tycke försämringar af Heyses), nämligen dels s. 77: »Subjektive Zeitwörter sind diejenigen, von denen kein Substantiv abhängt . . Objektive . . diejenigen, von denen ein Substantiv . . abhängig ist», dels s. 80: »Zeitwörter, welche einen Vorgang bezeichnen, dessen Ziel oder Wirkung unbestimmbar ist, heissen subjektive (ergänzungslose) Zeitwörter . . Zeitwörter welche einen Vorgang bezeichnen, dessen Ziel oder Wirkung bestimmbar ist, heissen objective (ergänzungsfähige [jag skulle säga »ergänzungsbedürftige»]) Zeitwörter.»

ens lyckats blifva enig om huruvida de höra till betydelseläran eller formläran, i det att vissa författare anse distinktionen väsentligen afse betydelsen, andra däremot formen (närmare bestämdt konstruktionssättet).

Den förra ståndpunkten representeras tydligt och klart af Heyse, då han [1] sätter likhetstecken mellan »intransitivum» och »subjectives [dvs. absolut finit] Verbum», något som leder till den säkerligen icke afsedda konsekvensen, att t. e. *bor* och *heter* icke äro intransitiva, enär de omöjligen kunna sägas vara »ohne Beziehung nach aussen» (se ofvan s. 580 not 1 och jfr s. 579). Också uppger han redan på samma sida denna ståndpunkt och bestämmer »genauer» de båda ifrågavarande termerna på helt annat sätt (se nedan s. 586). Samma vacklande visar sig hos Sütterlin, som först [2] definierar »transitiva» eller »zielende Zeitwörter» såsom varande sådana »deren Bedeutung die Angabe des Ziels ihrer Thätigkeit verlangt» i motsats till »ziellose, deren Bedeutung das nicht verlangt», men på nästa sida sluter sig till den af Heyse i andra hand accepterade och enligt Sütterlin nu allmänt vedertagna innebörden af termerna i fråga (se nedan s. 587 med not 3).

Heyses ursprungliga ståndpunkt fasthålles däremot af M. Kristensen [3], hvars definition på ett transitivum — »udsagnsord [dvs. verb] som fører tanken hen på noget, som gennem sætningens handling kommer i forhold til grundleddet [dvs. principalglosan]» — förträffligt kännetecknar just hvad jag kallar relativt finit, men som då ock drar med sig den förmodligen såsom rätt ledsam uppfattade konsekvensen, att vi t. e. i »hon *koketterar* för honom» och »han *envisas* med sitt projekt» eller »han *går* ett ärende, *löper* stor risk, *står* lik» m. m. d. ha att göra med transitiver; för att nu icke tala om sådant som »han *blir* student», »han *heter* Karl»

[1] *System der Sprachwissenschaft*, s. 399.

[2] *Die deutsche Sprache der Gegenwart*, s. 133.

[3] *Dansk sproglære for voksne* (1903), s. 12 ff.

o. d., där man förgäfves söker rädda *blir* och *heter* från att definitionen likmätigt inrangeras bland transitiva genom att — naturligtvis efter latinskt mönster — uppkonstruera en efter författarens eget medgifvande icke just tydlig skillnad mellan två slag af bestämningar till verbet: »genstandsled» eller »object» (hvad som »bringes i forhold til grundleddet») och »omsagnsled» eller »prædikatsnomen» (hvad som »nærmere bestemmer grundleddets indhold») [1], af hvilka det förra dekreteras såsom varande det för transitiver karakteristiska, och så därpå helt enkelt förklara, att »student» och »Karl» äro icke af detta slag, utan af det sednare.

Om de nu nämnda grammatikerna och deras eftersägare mer eller mindre klart identifierat — i teorien, om också visst icke i praktiken — »transitivum» med hvad jag kallar »relativt finit», så ha däremot åtskilliga andra författare sökt på en annan väg häfda transitivets, som man då ofta identifierat med »aktivum», egenskap af betydelsekategori. Så t. e. heter det redan hos Moberg [2]: »Aktiva eller Transitiva Verber äro de, som uttrycka begreppet om ett verkande på något föremål» och nästan ordagrant lika i Svenska akademiens språklära: »Aktiv .. kallas det, som uttrycker ett verkande på något föremål .. Aktiver och de med dem till betydelsen likartade [?] verber kallas äfven Transitiver» samt ännu så sent som hos K. F. Johansson [3]: »Från denna [dvs. betydelsens] synpunkt kallas ett verb .. transitivt eller aktivt, när innehållsbetydelsen betecknar [meningen är väl:» när det betecknar» eller »när betydelsen utgöres af»] en verksamhet som .. omsättes och öfvergår på ett annat föremål».

---

[1] Om det obefogade i skillnaden mellan »genstandsled» och »omsagnsled» se närmare H. Wiwel, *Synspunkter for dansk sproglære*, s. 49 ff., hvars utredning mynnar ut i det väl befogade yttrandet (s. 59): »Forskellen .. er alltså icke virkelig grammatisk på dansk» och, kan jag tillägga, ej heller i svenskan (engelskan m. fl. språk).

[2] *Försök till en lärobok* etc., 1 och 2 uppl. s. 36.

[3] I Nordisk familjebok, *Transitiv*.

Denna sammanblandning med termen aktivum undvikes af t. e. Boivie [1], som definierar: »Transitivum ger tillkänna en verkan, som omedelbarligen öfvergår ifrån ett föremål till ett annat», Wundt [2], som yttrar: »Verba von transitiver Bedeutung . . die . . auf ein Object [3] bezogen werden, oder bei denen stillschweigend ein solches hinzugedacht werden kann», och Beckman [4], som har definitionen: »Transitivt är ett verb, då dess handling förutsätter ett föremål, på hvilket handlingen riktar sig», samt utdömes eftertryckligt af af V. E. Schultz [5] med orden: »Tager man verbens betydelse el., rättare sagdt, deras egenskap att hafva föremål el. icke till indelningsgrund, äro de antingen transitiva el. intransitiva; fäster man sig åter vid den olika formen, sådan denna ter sig för ögat el. örat, äro de antingen aktiva el. passiva».

För alla dessa definitioner gemensamt är emellertid, att de leda till den säkerligen ej afsedda konsekvensen, att vi ha transitiver i t. e. »han *bits*, *rifs*, *nyps*, *sticks* och *slåss*», »han *strider* [6] och *kämpar* [6] mot fienden, men *tviflar* [6] på sin framgång», »hon *koketterar* [6] för alla och *handskas* [6] vårdslöst med hjärtan», allt fall där ovedersägligen handlingen »förutsätter ett föremål, på hvilket handlingen riktar sig» och som med största lätthet kan, därest det icke är språkligt uttryckt, »hinzugedacht werden»; något som däremot ingalunda kan sägas

---

[1] *Försök till en svensk språklära*, omarbetad uppl., s. 193.

[2] A. st. I, II, 136.

[3] Hvad Wundt menar med objekt, får man ej veta, men han tycks ha en underlig föreställning om denna terms innebörd, då han (s. 141) säger, att »sich bei dem Uebergang der activen in die passive Form das Subject in ein Object umwandelt.»

[4] *Svensk språklära*, s. 94.

[5] *Grammatiska iakttagelser* (i Läroverksprogram för Linköping, 1895), s. 5.

[6] I Svenska akademiens ordlista, 7. uppl., angifvet som intransitivum. Emellertid är det ej godt att veta, hvad som i detta arbete menas med den ifrågavarande termen; troligen icke hvad som i Beckmans definition säges.

om t. e. »jag *får*[1] snufva, *har*[1] tandvärk, *erhåller*[1] aga, *mottar*[1] ovett, *saknar*[1] mod, *lider*[2] nöd, *utstår*[1] kval, *mister*[1, 2] min syssla, *behöfver*[1, 2] pengar», »scenen *föreställer*[1] en skog», »ringen *håller* 20 karat», »detta *innebär*[1] en motsägelse, *utgör*[1] det hela, *innehåller*[1] ett uns sanning, *betyder* ingenting», allt fall där vi följaktligen böra ha att göra med intransitiver. Och då man ej heller kan säga, att »snufva, tandvärk» osv. är något som »frembringes ved Virksomheden», så uppstå samma obehagliga konsekvenser både i ena och andra afseendet äfven för Mikkelsen, hos hvilken det heter[3]: »Mange Udsagnsord betegne en Virksomhed eller et Forhold, som er af den Beskaffenhed, at der kræves en Betegnelse af den Ting, der er Genstand for Virksomheden eller Forholdet eller frembringes ved Virksomheden, et saakaldt Genstandsord (Objekt)... De Udsagnsord, der have Genstandsord, kaldes indvirkende (transitive), de, der ikke have det, uindvirkende (intransitive)». På fullkomligt samma ståndpunkt som Mikkelsen synes Sweet stå, ehuru hans knappa antydningar[4] ej lämna full klarhet rörande hans ställning.

När man ser försöken att bestämma skillnaden mellan

---

[1] I Sv. ak:s ordlista, 7. uppl., angifvet som transitivum. Jfr dock föregående not.

[2] Af Moberg emellertid uttryckligen angifvet som transitivum.

[3] *Dansk sproglære*, s. 258: jfr ock s. 349 och likaså *Dansk Ordföjningslære* (1910), s. 334.

[4] *New english grammar* I, 89 f. och 50: »Verbs which do not take a direct-object noun-word after them are called intransitive.. The accusative or 'direct object case' serves to complete the meaning of a transitive verb.. Every noun which follows a verb in English is not necessarily in the object relation to the verb, but may stand in the subject (nominative) relation.. Although it.. may be said to modify the meaning of the verb.. it is much more intimately connected with the subject-word.» Om det obefogade i denna Sweets skillnad, notabene i fråga om grammatiska kategorier, mellan objekt- eller »ackusativ»-förhållande å ena sidan och subjekt- eller »nominativ»-förhållande å andra sidan — en distinktion som alldeles motsvarar Mikkelsens, Kristensens (se ofvan s. 582 f.) m. fl. danska grammatikers skillnad mellan »genstandsled» och »omsagnsled» samt många

transitiver och intransitiver från synpunkten af deras betydelse erbjuda sådana svårigheter och leda till konsekvenser, hvilka de nyss citerade författarna säkerligen själfva skulle vara de första att anse alltför stridande mot de ifrågavarande termernas praktiska användning, så finner man det helt naturligt, att Steinthal [1] redan för längesedan bedömde dylika försök på följande sätt: »Wie man auch einteilen und definiren mag, es wird sich weder grammatisch noch logisch etwas haltbares ergeben». Och hans slutsats blir: »Also nicht von den Verben, sondern von den Constructionen muss man sagen, dass sie teils subjectiv, teils objectiv [2] oder intransitiv und transitiv sind».

Härmed äro vi inne på den andra af de båda ofvan (s. 581 f.) nämnda hufvudsakliga ståndpunkterna, nämligen den som söker den omdebatterade distinktionens grund inom formläran, i det olika konstruktionssättet. Denna ståndpunkt representeras t. e. af Heyse, då han [3] yttrar: »Genauer nennt man Transitiva diejenigen objectiven [dvs. relativt finita, se ofvan s. 580] verba, die eine directe Beziehung oder Einwirkung auf ein Object als Ziel (im Accusativ) fordern» samt kortare och klarare [4]: »Objective Verba, die einen Accusativ erfordern, heissen zielende oder Transitiva . . die übrigen objectiven Verba fasst man mit den subjectiven unter der Benennung Intransitiva oder ziellose Verba zusammen.» Samma uppfattning ha bl. a. W. Heikel [5],

svenska språklärors distinktion mellan »objekt» och »predikativ» (eller hur nu termerna må lyda) — se för öfrigt ofvan s. 583 not 1.

[1] *Kleine Schriften* I, 381.

[2] Syftar på Heyses ofvan s. 582 nämnda identifiering af subjektiv och intransitiv, resp. objektiv och transitiv.

[3] Redan i *System der Sprachwissenschaft*, s. 399.

[4] *Deutsche Schulgrammatik*, 22. aufl., s. 164.

[5] *Kort lärobok* etc., s. 6: »De Object[iva] V[erber], som fordra Accusativ-object, d. ä. ett object, som svarar på frågan: hvem? eller: hvad? kallas Verba transitiva», hvarmed bör jämföras s. 7: »Accusativus är lika med Nominativus. Endast Pron. pers. har annan form».

Michaelis [1], Delbrück [2] och Sütterlin [3] samt med någon afvikelse — och denna välbefogad — F. Kern [4].

Men äfven här stöta vi på svårigheter och detta redan inom språk som i likhet med tyskan äro nog lyckliga att ha godt om verkliga ackusativformer. Först och främst får man icke tillerkänna hvarje ackusativbestämning till ett verb förmåga att göra detsamma transitivt, ty då får man lof att medge, det man har att göra med transitiver i t. e. det tyska »er *bleibt* einen tag», det engelska »it *is* me», det danska »det *er* mig», ja det svenska »det *är* mig, som han älskar», och det vill man naturligtvis icke gå in på. Utan man måste strängt hålla på att konstruktionen innehåller en »objektsackusativ». Men då råkar man genast ut för den ingalunda lätt besvarade frågan, hvad man menar med »objekt» (jfr ofvan s. 224 f., 234 ff., 238 ff.). Är t. e. icke *weg* objekt lika väl då man säger »dass er einen langen weg *ging*» som då man i stället för *ging* insätter *zurücklegte*? Emellertid uppföra tyska ordböcker det förra som intransitivt, men det sednare som transitivt, och Svenska akademiens ordlista m. fl. förfara på samma sätt i fråga om *gå*, resp. *tillryggalägga*.

Om vi nu emellertid i denna punkt låta udda vara

---

[1] A. st., s. 77: »Transitive Zeitwörter sind diejenigen, welche ein Objekt im Accusativ bei sich haben» och s. 80: »Objektive Zeitwörter, die das Objekt im Accusativ bei sich haben, heissen transitive (zielende)».

[2] *Vergleichende Syntax* I, 376: »Ein transitives Verbum ist ein solches, welches mit einem Akkusativ des Objekts gewohnheitsmässig verbunden wird.»

[3] A. st., s. 134: »Wir meinen damit [dvs. med transitiva] die Zeitwörter, deren Begriff durch einen Zusatz im Wenfall [dvs. ackusativ] vervollständigt werden muss.»

[4] *Grundriss der Deutschen Satzlehre*, 3. aufl., s. 11 f.: »Accusative als Prädikatsbestimmungen, welche bei einer Verwandlung des Satzes in das Passiv Subjektswort werden, heissen Objecte» och »Wenn Verba ein Objekt regieren, heissen sie transitiv.»

jämnt och hålla oss till blott sådana fall, där man obestridligen har att göra med objekt i allra egentligaste bemärkelse (dvs. föremål för en verksamhet), så komma vi till det i mitt tycke opraktiska resultatet, att vi få lof att kalla t. e. det tyska verbet *rufen* transitivt, då vi hos Heine läsa »ich *rief den* Teufel», men intransitivt, då vi stöta på Goethes »Wer *ruft mir?*», och det samma gäller i fråga om *begegnen, flehen, helfen, lohnen* m. fl.[1] Och om det nu verkligen skall vara lämpligt och af behofvet påkalladt att ha en särskild klass-term för de verber, som styra sitt objekt i ackusativ, så synes konsekvensen fordra en annan dylik för dem, som styra det i dativ, och att man med en tredje sådan term hugnar dem, som styra objektet i genitiv, t. e. hos Platen »wer *des* Weins *begehrt*», hos M. Stirner »Lass mich *der* Freiheit *geniessen*» o. d.[2]

Vända vi oss slutligen till sådana språk, som i likhet med den nutida svenskan och danskan icke äga några ackusativformer annat än hos de personliga pronomina — alltså blott orden *mig, dig, honom, henne, oss, e(de)r, dem* och, om man så vill, *sig* — så blir tydligen på den nu ifrågavarande ståndpunkten för dessa språks vidkommande kriteriet på ett transitivt verb det, att det kan konstrueras med något af dessa ord såsom sin biglosa i objektsfunktion. Men då är jag ur stånd att inse, hur man kan — på sätt som sker — vägra att som transitiver erkänna de finita verbalformerna t. e. i »ett missöde *hände*[3] oss» likaväl som i »*drabbade*[4] oss», i »en olycka *förestår*[3] mig» likaväl som i »*hotar* mig», i »allt *lyckas*[3] honom» likaväl som i »*gynnar*[4] honom», i »min bror *liknar* mig» likaväl som i »*liknar* mig vid ett vilddjur» m. m. d. Och är det praktiskt att säga, det t. e. *ropar*

---

[1] Se SÜTTERLIN, a. st., s. 280.
[2] Se SÜTTERLIN, a. st., s. 285.
[3] I Sv. ak:s ordlista, 7 uppl., angifvet som intransitivum.
[4] I Sv. ak:s ordlista, 7 uppl., angifvet som transitivum.

och *hälsar* äro transitiva i »jag *ropar* honom» och »han *hälsar* dig», men intransitiva i »jag *ropar* på honom» och »han *hälsar* till dig» eller »på dig»? Å andra sidan, hur kan man — såsom äfvenledes allmänneligen sker — såsom transitiver erkänna sådana ord som *betyder* [1], *innebär* [1], *leker*, *spelar*, *utgör* [1], *utstår* [1] m. m. d., hvilka omöjligen eller åtminstone endast i mycket krystade meningar kunna bestämmas af någon bland de ofvannämnda ackusativformerna?

När man sålunda icke heller kan känna sig tillfredsställd af de gjorda försöken att på nu senast angifvet sätt inlägga någon förnuftig betydelse i termerna transitiv och intransitiv, så blir man sannerligen benägen att med Wiwel [2] anse uppställandet af denna distinktion — liksom af den därmed vanligen intimt förbundna skillnaden mellan »genstands- og hensyns-led» [3], de svenska grammatikernas »ackusativ- och dativ-objekt» — höra till försöken att »ville lave skel, som ikke findes». Också har Wiwel i sin 'Hjælpebog i Modersmaalets Sproglære' (1904) alldeles uteslutit dessa termer. Låtom oss emellertid, innan vi bestämma oss för denna kanske i mångens tycke förtviflade utväg, göra ännu ett sista försök att anvisa dem en lämplig plats inom — visserligen icke betydelseläran, utan — formläran och dymedelst måhända tillgodose den begreppsskillnad, som dock, säga hvad man säga vill, torde dölja sig bakom dem, eftersom de, alla skiljaktiga definitioner till trots, i praktiken användas på ett öfverraskande likartadt sätt, och sålunda skillnaden dem emellan torde ha en icke blott inbillad eller pedantiskt utspekulerad grund, Och jag tror, att man kan be-

---

[1] I Sv. ak:s ordlista, 7 uppl., angifvet som transitivum.

[2] A. st., s. 84 f.

[3] »bunduklare begreber», som »viser sig at være noget af det . . skadeligste i hele vor almindelige praxis». Jfr hans *Tillæg til Modersmaalets Sproglære* (1904), s. 14: »Alt dette om 'Genstand', 'Omsagnsord', 'Hensynsbetegnelse' . . er efter min Overbevisning urimeligt og selvmodsigende».

stämma dem så, att de i det väsentliga täcka den allmänt gängse faktiska användningen, om man nämligen slår in på den väg, som antydes genom Brates, visserligen åtskillig retuschering kräfvande, definition [1]: »Med afseende på sitt förhållande till objekt kallas verben: a) transitiva: verb i aktiv form, hvilkas objekt blir subjekt vid uttryckets förvandling till passiv sats, eller verb i passiv form med personligt subjekt eller med logiskt [2] subjekt». För att klargöra detta måste vi återvända till vår utgångspunkt, de relativt finita glosorna.

De allra flesta relativt finita glosor bestå ju helt eller delvis af en s. k. finit verbalform. Denna kan i allmänhet uppvisa två olika bildningssätt, vid hvilkas användning ingen nämnvärd betydelseolikhet är knuten, men som kräfva olika konstruktion i fråga om valet af principalglosa och biglosor. Dessa båda olika formkategorier pläga allmänneligen, men ytterst olämpligt, kallas »genera verbi» — Mikkelsen [3] och Brate [4] använda dock termen »verbets hufvudformer» [5], som emellertid med skäl kritiseras af Wiwel [6], hvilken för sin del föreslår »art (hellere: 'formart') . . Bedst dog 'formrække'» — och sammanfattas under termen »genus verbi»

---

[1] *Svensk språklära*, s. 112. I sin *Förkortad upplaga*, s. 96, har emellertid Brate märkvärdigt nog — för att rädda rubriken transitiv åt ett sådant fall som »han *kom öfver* tjänstemännen», däri verbet enligt den tidigare upplagan är intransitivt, men enligt den senare transitivt — i och genom den nya definitionen »transitiva kallas verb, som hafva objekt» återfallit till den ofvan kritiserade ståndpunkt, som intages af Beckman m. fl.

[2] Hvad förf. menar med att sätta »personligt» och »logiskt» subjekt i motsats till hvarandra, förstår jag ej.

[3] A. st., s. 200.

[4] *Sv. språklära*, s. 119.

[5] Som däremot hos Beckman, a. st. s. 107, får beteckna hvad vi andra kalla »aktiva former».

[6] *Synspunkter for dansk Sproglære*, s. 144.

eller »verbalgenus», stundom också »diates(is)» [1]. Vid den ena och ojämförligt vanligare af dem väljer man bland de substantiella glosor, till hvilka den finita på ena eller andra sättet hänför sig, i regeln [2] till principalglosa den som företrädesvis är af aktiv innebörd (dvs. anger utöfvandet af en verksamhet), och den ifrågavarande verbalformen har därför fått namnet aktiv(um), t. e. »jag *älskar* henne», »frosten *skadar* frukten», »skänkjungfrun *serverade* honom kaffe» [3]. Vid den andra, mindre brukliga formtypen — som i nutida svenska karakteriseras af ändelsen -*s* eller hjälpverben *vara* och *blifva* — väljer man däremot till principalglosa hvad som i den motsvarande aktiva konstruktionen skulle vara verbets biglosa, t. e. »hon *älskas*» eller »*är älskad* af mig», »frukten *skadas*» eller »*blir skadad* af frosten», eller, därest flera sådana finnas att välja på, en af dem, t. e. »han *serverades*» eller »*blef serverad* kaffe af skänkjungfrun» eller ock, ehuru mera stelt och mindre brukligt, »kaffe *serverades* honom» eller »*blef* honom *serveradt* af skänkjungfrun» [4]. Dock

[1] Engelska grammatiker, t. e. Sweet, a. st., I, 112, begagna termen »voice».

[2] Exempel på undantag se nästa not.

[3] Jfr däremot sådana undantagsfall som t. e. »jag *får (erhåller, bekommer)* pengar af honom», där numera principalglosan *jag* representerar det passiva och biglosan *honom* det aktiva elementet i det ömsesidiga förhållandet.

[4] Då Sv. ak:s ordlista ännu i sin 7 uppl. — och i än större utsträckning i äldre upplagor — i likhet med många äldre grammatiker tvärtom anser, att i dylika fall det sednare konstruktionssättet med saklig principalglosa (t. e. i förevarande exempel *kaffe*) bör »hellre» användas än det, tidigare alldeles utdömda, förra sättet med personlig principalglosa (i samma exempel *han*), så är detta en kvarlefva af en föråldrad språkriktighetsståndpunkt, som icke blott strider mot faktiskt allmänt gängse otvunget språkbruk — massor af exempel sådana som »han *förbjöds* detta af polisen, *tilldelades* en nådegåfva af sin rika släkting, *nekades* lof af rektor, *delgafs* stämningen af länsmannen, *frånspelades* af de båda herrarna 200 dollars» o. d. anföras af Brate i Nystavaren III, 105 f., Kallstenius i Språk och stil IX, 81 ff. och Berg ib. X, 142 f. — utan äfven är språkpsykologiskt och språkhistoriskt sedt omotiveradt. Det är nämligen en genomgående

upphöjes ännu så länge icke gärna — annat än i hvardagstal — till principalglosa vid passiv konstruktion en sådan biglosa, som vid aktiv konstruktion står styrd af preposition, t. e. »vattenkraften *tages* vara *på* af bolaget» (som dock vida är att föredraga framför ett trots sin öfverensstämmelse med gamla grammatiska föreskrifter fullkomligt omöjligt »vara *tages* af bolaget på vattenkraften») eller »detta afståndstagande *gjordes* allvar *af*» [1]. Emedan alltså principalglosan i detta fall kommer att få en jämförelsevis passiv (overksam) innebörd — den företrädesvis aktiva glosan står ju nu i regeln såsom »agent» styrd af preposition — så har man kallat den nu ifrågavarande verbalformen passiv(um).

Att sålunda använda »aktivum» och »passivum» såsom morfologiska, icke semologiska termer är nu sedan länge allmänt vedertaget bruk. Redan gamle K. F. Becker yttrar ju [2]: »Die Passivform .. in welcher das leidende Objekt als Subjekt dargestellt wird», och hos Heyse heter det [3]: »Activum und Passivum sind nicht .. Arten des Verbums, sondern nur zwei verschiedene Redeformen .. in welchen die Verba transitiva vorkommen können; Activum, wenn .. der handelnde Gegenstand Subject ist .. Passivum, wenn .. das Object .. zum Subject gemacht wird». På samma sätt uttala

och fullt naturlig tendens inom språklifvet att om möjligt utbyta sakliga principalglosor mot sådana, som äro personliga och alltså enligt själfva sin natur af mera aktiv innebörd samt därför bäst ägnade att spela rollen af »subjekt». Jfr t. e. utvecklingen af fsv. *drömde migh en dröm, migh koma i hogh mina synder, migh thykker* o. d. till nsv. *jag drömde en dröm, jag kommer ihåg mina synder, jag tycker* osv. eller den ännu befintliga vacklan mellan *det anar mig* och *jag anar, det lyckas mig* och *jag lyckas* m. m. d. Jag anser därför i likhet med Brate, a. st. s. 107, att vi böra »omhulda» dylika konstruktioner »i stället för att jaga dem på dörren».

[1] Detta exempel m. fl. anföres af Kallstenius i Språk och stil IX, 88, andra dylika, ända från 1600-talet tills nu, af Berg, ib. X, 143 f. Jfr Runebergs allbekanta »något tålte hon *skrattas åt*» och engelskans »*I was listened to*» o. d.

[2] *Organism der Sprache*, 2. aufl. (1841), s. 85.

[3] *System d. Sprachwissenschaft*, s. 431 f.

sig nutida författare, t. e. Paul [1]: »der Unterschied zwischen Aktivum und Passivum ist . . syntaktischer Natur, indem dadurch nichts anderes als ein verschiedenes Verhältnis des Prädikatsverbums zum Subj. ausgedrückt wird. Was neben dem Akt. Objekt ist, wird neben dem Pass. Subjekt», och V. E. Schultz [2]: »aktivum och passivum hafva icke något med betydelsen att skaffa, ty om jag jämför satsen *ved hugges af drängen* med *drängen hugger ved*, så blir meningen densamma» (jfr ock ofvan s. 584). Icke desto mindre yttrar sig Beckman [3] på följande sätt: »Indelning af verbets betydelser [4] . . II. Med afseende på handlingens riktning är verbet af två slag, aktivt och passivt. Aktivt kallas verbet, om det betecknar något, som subjektet gör . . Passivt kallas det, om det betecknar något, som sker med subjektet». Följden af en dylik definition blir emellertid bl. a., att verbalformerna i t. e. jag *afundas, andas, harmas, hoppas, ides, nalkas* o. d., som ovedersägligen »beteckna något som subjektet gör», äro aktiva, men i t. e. jag *får* (*bekommer, erhåller*) ovett, *lär* af min fader att läsa runor o. d., som väl snarast »beteckna något som sker med subjektet», äro passiva [5], ett resultat som väl icke är afsedt. Också är det väl under inflytande af den dunkla känslan häraf, som Beckman med en skriande motsägelse mot sitt förra uttalande tillägger: »Denna indelning afser hufvudsakligen [4] olika former [4] af verben». — Wiwel åter [6] förkastar alldeles bruket af termerna 'aktiv' och 'passiv', emedan han anser, att de kunna »komme at stå diametralt modsat» dessa ords »almindelige betydning», en farhåga som jag finner i hög grad öfverdrifven.

---

[1] *Prinzipien der Sprachgeschichte*, 4 aufl., s. 278.
[2] I det ofvan s. 584 not 5 anförda arbetet, s. 6.
[3] A. st., s. 92 ff.
[4] Nu af mig spärradt.
[5] Och hvart hör t. e. »jag *slipper* ovett, han *saknar* begåfning» o. d.?
[6] A. st., s. 143.

Absolut finita glosor kunna visserligen äfvenledes uppträda dels i aktiv, dels i passiv form, men då de ju ej äro utbildade med biglosor, så kan naturligtvis hos dem ingen öfvergång från aktiv till passiv konstruktion (eller omvändt) med ty åtföljande öfvergång från biglosa till principalglosa (eller omvändt) förekomma.

Jag föreslår nu att definiera transitivum på följande sätt: ett verb som kan uppträda i både aktiv och passiv form och konstrueras så, att hvad som i ena fallet är principalglosa i det andra fallet blir biglosa och tvärtom, utan att denna öfvergång — på latin *transitus*, hvaraf termen *transitiv* — från det ena till det andra konstruktionssättet innebär någon egentlig ändring af det helas betydelse, t. e. *jag tycker detsamma* : *det samma tyckes mig*, *detta äcklar mig* : *jag äcklas af detta*, *betjänten bjöd honom te* : *han bjöds te af betjänten* eller *te bjöds honom af betjänten* o. d. I alla andra fall föreligger ett intransitivum, alltså närmare utfördt i följande:

1. Då verbet blott äger aktiva former, t. e. det *blixtrar*, *haglar*, *regnar*, *snöar*, *åskar*, *länder* dem till heder, *smärtar* oss, han *förefaller* sjuk, *står* lik, *går* ett ärende, tiden *lider*, 'mensa' *betyder* 'bord', och det är härvidlag likgiltigt om konstruktionssättet skulle vara föränderligt, blott det rör sig med uteslutande aktiva former, t. e. detta *anade* mig : jag *anade* detta, ditt uppförande *förundrar* mig : jag *förundrar* mig öfver ditt uppförande, denna förebråelse *grämer* mig : jag *grämer* mig öfver denna förebråelse, djuren *vimla* i skogen : skogen *vimlar* af djur, vattnet *flyter* på golfvet : golfvet *flyter* af vatten, svett(en) *dryper* af honom : han *dryper* af svett o. d. Dylika verber med blott aktiva former kallas — med undantag af de nedan nämnda »reflexiva» — af vissa äldre grammatiker, t. e. Boivie [1], »neutra» eller »neutrala», en term som däremot af andra, t. e. Moberg [2], Svenska aka-

[1] A. st., s. 194.
[2] A. st., s. 37.

demiens språklära [1] och Wiwel [2], brukas som synonym till »intransitiver». Denna dess tvetydighet gör termen mindre lämplig att bibehålla, helst som den ej kan anses vara just vidare träffande. Det åter af Delbrück, Brugmann m. fl. använda »aktivum tantum» synes mig vara för långsläpigt. Jag skulle därför vilja för egen del föreslå termen »aktivt deponens», och att i sammanhang därmed hvad som hittills plägat kallas deponens finge heta »passivt deponens», en terminologi som i sin helhet stode i god samklang med den ursprungliga betydelsen af »deponens», nämligen 'bortläggande' (det ena »genus verbi»).

En mängd (åtminstone något mer än ett hundratal) hithörande verber äro ovillkorligt och oupplösligt förbundna med ett på principalglosan syftande — s. k. reflexivt — anaforiskt (se ofvan s. 73 f.) pronomen: *mig, dig, sig, oss, e(de)r*, t. e. *artar, befattar, beflitar, begifver* (*beger*), *besvågrar, belackar, bröstar, dummar, flagar, flisar, flockar, folkar, fradgar* (äfven utan *sig*), *frodar, fröar, förbarmar, förbenar, förbrödrar, förbygger, fördristar, förfasar, förfogar* 'beger', *förfrågar, förgapar, förgrenar, förgriper, förgrymmar, förgår* 'öfverilar', *förhastar, förhetsar, förhäfver, förifrar, förirrar, förklyftar, förlitar, förlyfter, förläser, förlöper, förplumpar, förpuppar, förräknar, förser* (sig på), *förskrifver* (sig ifrån), *förstiger, försyndar, försäger, förtalar* 'försäger', *förälskar, föräter, gassar, gonar, grenar, grufvar, himlar, infinner, jämrar, latar, lefrar, löddrar, missräknar, missta(ge)r, mojar, mor(g)nar, morskar, motsätter, nöjer, ojar, ondgör, ormar, ringlar, rådför, skifrar, skor* 'förser rundligen', *skyndar* (äfven utan *sig*), *skärfvar, sturskar* [3], *står* eller *står på* 'reder', *sällar, tillbyter* [4], *tilldrager* 'händer', *tillhandlar* [4],

[1] S. 139
[2] A. st., s. 173 not 3 och s. 180.
[3] Ej upptaget i Sv. ak:s ordlista.
[4] I Sv. ak:s upptaget som »transitivt» (väl emedan *sig* här skall vara »dativobjekt»), en beteckning som däremot är främmande för Sundéns ordbok samt Wenström-Jeurlings och Lundells ordlistor.

tillkämpar [1], *tillskansar* [1], *tilltrotsar* [1], *tilltrugar* [1], *tilltvingar* [1], *tillvällar* [1], *tillväxlar* [1], *tillöser* [1], *tårar*, *undanbe(de)r* [1] (hvartill visserligen en enstaka passivform träffas i »sorgens beklagande *undanbedes*», men vid förvandling till aktiv konstruktion inträder dock reflexivet, t. e. »jag *undanber mig* sorgens beklagande», hvadan verbet ej kan uppföras som transitivt), *understår*, *undskyller*, *varar* 'afger var', *vinnlägger*, *vojar*, *vätskar*, *yfver*, *åbäkar*, *åtnöjer*, *ärrar*, *ödmjukar*, *öfverilar sig*. Dylika verber kallas konstant reflexiva i motsats till sådana tillfälligt reflexiva som t. e. *besluter*, *fröjdar*, *förkofrar*, *förlorar*, *förundrar*, *gläder*, *håller*, *hämtar*, *inbillar*, *sätter*, *tvättar*, *ångrar*, *ängslar sig* o. d., hvilka kunna antaga andra bestämningar än *sig* och äro möjliga att bilda till nästan hvilket transitivt verb som helst. De hittills vanliga termerna »äkta» — Beckman säger dock »alltid reflexiva» — i stället för »konstant» och »oäkta» i stället för »tillfälligt» äro olämpliga, emedan ett tillfälligt reflexivum som *tvättar sig* o. d. är i vida egentligare mening reflexivt, dvs. återverkande, än ett sådant som det konstant reflexiva *artar sig* o. d., där *sig* öfvergått till att vara ett blott flexiviskt hjälpord (jfr ofvan s. 578 f.), hvadan det förra långt snarare än det sednare förtjänade att kallas »äkta».

2. Då verbet blott äger passiva former, alltså är hvad man sedan gammalt plägar kalla ett »deponens», men som jag hellre (se ofvan s. 595) vill kalla passivt deponens. Exempel — i det hela ungefär halftannat hundratal — äro bl. a. *andas*, *artas* [2], *blyg(e)s*, *brås* på, *dagas*, *djärf(ve)s*, *dvälj(e)s*, *envisas*, *fattas* 'saknas', *fjollas*, *flockas* [2], *frodas* [2], *fröas* [2], *färdas*, *förbenas* [2], *förbroskas*, *fördummas* [3], *förfäas*, *förgrenas* [2],

[1] I Sv. ak:s upptaget som »transitivt» (väl emedan *sig* här skall vara »dativobjekt»), en beteckning som däremot är främmande för Sundéns ordbok samt Wenström-Jeurlings och Lundells ordlistor.

[2] Äfven reflexivt, se ofvan s. 595.

[3] Ej upptaget i Sv. ak:s ordlista.

förgrymmas [1], *förifras* [1], *förljudes*, *förolyckas*, *förpuppas*, *förslappas*, *förtjockas*, *förtröttas*, *förvildas*, *förvärldsligas*, *föråldras*, *galnas*, *glunkas*, *handskas* med, *hoppas*, *hågfäll(e)s*, *höf(ve)s*, *högfärdas*, *högmodas*, *id(e)s*, *illfänas*, *knoppas*, *kräk(e)s*, *kvällas*, *kättjas*, *latas* [1], *led(e)s*, *lyckas*, *lyss*, *lättjas*, *minn(e)s*, *nalkas*, *nänn(e)s*, *nöj(e)s* [1], *odygdas*, *ondgör(e)s* [1], *randas*, *räd(e)s*, *samsas*, *själas*, *skalkas*, *släktas* på, *sturskas* [1], *syn(e)s*, *tokas*, *tredskas*, *trif(ve)s*, *trilskas*, *tåras* [1], *täck(e)s*, *tör(e)s*, *vankas*, *vansläktas*, *varas* [1], det *vattnas* i munnen, *vederfar(e)s*, *vederfås*, *vidkänn(e)s*, *vistas*, *vredgas*, *vrenskas*, *våndas*, *vämjes*, *värdes*, *värdigas*, *väsnas*, *vätskas* [1], *yf(ve)s* [1], *äldras*, *åtnöj(e)s* [1], *äflas*.

En mängd andra än de nyss nämnda ha vid sin sida likalydande transitiva passiver, med hvilka de ej få förblandas. Och skillnaden är i de flesta fall lätt att iakttaga. Dels visar sig nämligen hos ett flertal verber en med hvar dag allt mer utpräglad tendens att i den deponentiala formen använda den kortare presensändelsen *-s* [2] (jämte förkortning af eventuellt lång rotvokal), men i den transitiva passivformen den längre ändelsen *-es*, t. e. hunden *bits* (sällan [3] *bites*) : *bites* (sällan [3] *bits*) af loppor, nässlan *bränns* : *brännes* af elden, jag *dras* (uttalas vanligen *drass*) med snufva : *dra(ge)s* af hästar, allting *finns* (= är att tillgå) här : *finnes* (= hittas) af den som träget söker, jag *förliks* bra med honom : saken *förlikes* af skiljedomaren, det *gifs* ingen möjlighet därtill : förlåtelse *gifves* af den förorättade, han *hålls* (= skalkas) med henne : hästen *hålles* af skjutsgossen, han *känns* vi'd mig : *kännes* af alla, han *munhuggs* med henne : *hugges* af polisen, hon *nyps* för att reta honom : *nypes* af sin bror, katten *rifs* : huset *rifves* af ägaren, han *skils* (= aflägsnar sig) från oss : Sverge *skiljes* från Finland af hafvet, han *skäms* för sitt lyte : *skämmes* af flera lyten, den ene *slits* med den andre om mat-

[1] Äfven reflexivt, se ofvan s. 595 f.

[2] Om samma förhållande i danskan se Wiwel, a. st. s. 135 f.

[3] Detsamma gäller äfven de följande exemplen.

biten : *slites* i stycken af den andre, han *slåss* med fienden : *slås* af fienden, tisteln *sticks* : grisen *stickes* af slaktaren, han *tas* (uttalas vanligen *tass*) med motståndaren : *ta(ge)s* i nacken af motståndaren, han *trängs* med hopen : *tränges* af hopen.

I många andra fall skiljer sig ett passivt deponens tillräckligt från ett likalydande transitivt passivum därigenom att — liksom för öfrigt redan i de allra flesta af de ofvan anförda exemplen är fallet — det förra till sin användning närmare öfverensstämmer med det transitiva aktivum, som svarar mot det transitiva passivet, än med detta sednare själft. Så t. e. äro »han *afundas* henne, *bannas* på sin son, *gäckas* med henne, *hämnas* sin bror, *knuffas*, *lufvas*, *luggas*, *narras* för, *retas* med, *skuffas*, *sparkas*, *slångas* med den andra» mer eller mindre likvärdiga med »han *afundar* (sällsynt, men upptaget i Sv. ak:s ordlista) henne, *bannar* sin son, *gäckar* henne, *hämnar* sin bror» osv., men icke alls med »han *afundas* af henne, *bannas* af sin son, *gäckas* af henne, *hämnas* af sin bror» osv.

Då åter så icke är fallet, är det endast med svårighet och en viss godtycklighet som man kan uppdraga en gräns mellan deponentiala och transitiva passiver, t. e. — allt fall, där Sv. ak:s ordlista och flera ordböcker anta tillvaron af ett särskildt deponens — »han *samlas* till sina fäder : allt *samlas* af en riktig samlare, kometen *närmas* (= närmar sig) hastigt : de *närmas* till hvarandra af det dagliga umgänget, talet *mattas* (= blir matt) mot slutet : han *mattas* (= blir mattad) af gåendet, det *behöf(ve)s* pengar : pengar *behöfvas* för alla människor, pengar *saknas* (= fattas) härtill : han *saknas* af alla, han *ängslas* (= är ängslig) för minsta småsak : *ängslas* (= göres ängslig) af onda drömmar». Detsamma gäller *fröjdas*, *förargas*, *förtörnas*, *förundras*, *förvånas*, *harmas*, ty att dessa normalt konstrueras med prepositionen *öfver*, i stället för det vid transitiva passiver vanligaste *af*, kan ju icke vara afgörande i fråga om deras natur af deponens. Jag är där-

för benägen att med Rydqvist[1] anse, »att man, noga räknadt, icke bör såsom sannskyldiga depon. uppföra sådana verb som . . t. e. *mattas, förundras, förvånas*; ty *förvånas* är = *vara* eller bli förvånad,» under det att — tillägger jag — ett verkligt passivt deponens såsom *lyckas, slåss, gäckas* (med någon) icke är = *vara* eller *bli lyckad*, resp. *slagen* och *gäckad*.

En mängd — åtminstone ett par tjog — deponentiala passiver äro s. k. reciproka (dvs. ömsesidiga), i det att de uttrycka alldeles det samma som en motsvarande aktiv form + *hvarandra* och konstrueras i öfverensstämmelse därmed med plural principalglosa, t. e. vi *följas* åt, *hjälpas* åt, *klappas, klösas, kramas, kyssas, mötas, nappas, omfamnas, puffas, pussas, ryckas, råkas, ses* (= träffas), *smekas, språkas* vid, *talas* vid, *träffas* och utan motsvarande aktiv form *näbbas*, som alltså ej kan utbytas mot ett *näbba hvarandra* (men väl utbildas till ett *näbbas med hvarandra*). Jämte dylika enbart reciproka deponentier ha vi äfven sådana som endast alternativt äro det, ity att de äfven kunna konstrueras med singular principalglosa, t. e. de redan ofvan (s. 597 f.) nämnda *bitas* (resp. *bits*), *knuffas, luggas, nypas* (resp. *nyps*), *skuffas, slitas* (resp. *slits*), *slåss, sparkas, stångas, trängas* (resp. *trängs*) och dessutom sådana med det nyssnämnda *näbbas* likställda som *brottas, gnabbas, kappas, munhuggas* (resp. *munhuggs*), *samsas, umgås*. Ehuru i besittning af aktiva motsvarigheter kunna dock *enas, förlikas*, de nedan under 3 nämnda *kifvas* och *kämpas* samt *skiljas* ej utbytas mot dessa aktiva former + *hvarandra*, utan konstrueras vid behof de tre förra med prepositionen *med*, det sista med *från*, t. e. »vi *enas med hvarandra*, men de *skiljas från hvarandra*».

3. Då verbet visserligen äger både aktiva och passiva former, men dessa äro likvärdiga på så sätt, att de kunna

[1] *Svenska språkets lagar* I, 55 f.

utan ändring af konstruktionen utbytas mot hvarandra, t. e. *baxnar* eller *baxnas*, ingenting *felar* el. *felas* mig, vinet *fradgar* el. *fradgas*, allt *förgår* el. *förgås*, järnet *förrostar* el. *förrostas*, berget *förvittrar* el. *förvittras*, trädet *grönskar* el. *grönskas*, det *heter* el. *hetes* (att han osv.), han *kifvar* el. *kifvas*, *kämpar* el. *kämpas* [1] om rummet (i en viss lek), det *lyser* el. *lyses* för dem, han *låtsar* el. *låtsas* [1] (i lägre stil äfven *låss*), brödet *möglar* el. *möglas*, metallen *rostar* el. *rostas*, han *snikar* el. *snikas*, han *snålar* [1] på maten och *snålas* efter inkomster, jag *svettar* [1] el. *svettas*, kärlet *ärgar* el. *ärgas*. I detta fall kan alltså saken äfven uttryckas så, att man äger ett passivt deponens (enligt 2 ofvan) vid sidan af och synonymt med ett aktivt deponens (enligt 1 ofvan).

Härifrån äro att skilja sådana fall, då ett aktivt deponens är mer eller mindre likvärdigt med ett transitivt passivum, vid hvars sida då naturligtvis alltid står ett transitivt aktivum, t. e. akt. dep. »han *förstummar* af vrede» : trans. pass. »han *förstummas* af vrede» : trans. akt. »vreden *förstummar* honom». Andra dylika fall äro: spelet *begynner*, *-es*, lektionen *börjar*, *-as*, vattnet *kokar*, *-as*, tyget *krymper*, *-es*, hufvudet *lutar*, *-as*, hjulet *rullar*, *-as*, föreställningen *slutar*, *-as*, snön *smälter*, *-es*, hästen *svälter*, *-es*, tvätten *torkar*, *-as*, fnösket *tänder*, *-es*, vagnen *välter*, *-es* m. fl.

4. Då verbet äger både aktiva och passiva former samt visserligen vid utbyte af den ena mot den andra ändrar konstruktionssättet, men detta icke så, att vid passiv konstruktion såsom principalglosa uppträder en den aktiva konstruktionens biglosa, utan på sin höjd ett betydelselöst *det* (jfr ofvan s. 577), t. e. »härutinnan *syndas* (det) svårliga af de maktägande : härutinnan *synda* de maktägande svårliga, härmed *fortfares* (det) så länge som helst : härmed *fortfar* man så länge som helst, här *mås* godt : här *mår* man godt, här

[1] Ej upptaget i Sv. ak:s ordlista.

bos (: *bor* man) i jordkulor, här *gråtes* [1] (: *gråter* man) lämpligen, inom detta politiska läger *haltas* (det) å båda sidor» o. d.

På så sätt komma vi onekligen till väsentlig öfverensstämmelse med allmänt gängse praxis i fråga om användningen af termerna transitivum och intransitivum. Dock leder ofvanstående försök till precisering af de sväfvande begreppen till följande konsekvenser, som strida mot nämnda praxis, sådan den tagit sig uttryck i t. e. Svenska akademiens ordlista och därmed öfverensstämmande ordböcker o. d.:

a) Såsom transitiva måste sådana verber erkännas, som ha en i limitativ status (se ofvan s. 224 f.) stående biglosa (»innehållsobjekt»), något som också redan i en mängd fall sker, ehuru utan konsekvens. Ty när man anser sig ha transitiver i t. e. »tre par *dansa* boston : boston *dansas* af tre par, Sokrates *drack* denna dryck : denna dryck *dracks* af Sokrates, ungdomen *lefver* ett vildt lif : ett vildt lif *lefves* af ungdomen, hon *leker* en farlig lek : den leken *leks* ej till tidsfördrif (Runeberg), du *spelar* ett högt spel : ett högt spel *spelas* af dig» o. d., så kräfver följdriktigheten ovillkorligen, att man gör samma medgifvande för t. e. följande fall: »hvem som helst *går* denna väg på en timme : denna väg *gås* af hvem som helst på en timme, denne s. k. missdådare *sofver* den rättfärdiges sömn : den rättfärdiges sömn *sofves* af denne s. k. missdådare, han *stred* dagligen denna strid : denna strid *streds* af honom dagligen, pojkhopen *tjöt* nu ett riktigt indiantjut : ett riktigt indiantjut *tjöts* nu af pojkhopen» osv. (jfr ock nedan not 1).

b) Såsom intransitivum måste uppföras hvarje deponens, vare sig passivt såsom i »jag *minns* honom, *rädes* [2] honom, *andas* frisk luft» o. d. eller aktivt såsom i »det *undfaller* [2]

---

[1] Rent undantagsvis förekommer transitiv användning, t. e. »här *gråtes* en tår.»

[2] I Sv. ak:s ordlista märkvärdigt nog uppfördt som intransitivum.

mig, det *grämer* och *smärtar*[1] mig» o. d. Detta bryter ju tämligen skarpt mot gällande praxis, men torde icke vara ett för stort offer, om därigenom reda och fasthet i terminologien på denna punkt ändtligen kan vinnas.

§ 70. Transitivering.

Transitivum och intransitivum äro grammatiska kategorier i inskränkt bemärkelse, dvs. flexiviska kategorier (se ofvan s. 33 ff.), emedan vi äga, om ock i ringa utsträckning, vissa speciella uttrycksmedel, åtminstone delvis af böjningselements natur, för särskiljande af det ena från det andra, så att vi t. e. genom tillfogande af vissa affixer eller genom inre förändring kunna förvandla ett intransitivum till ett transitivum. Denna procedur kallas transitivering och tillhör ej blott formläran, utan äfven i viss mån betydelseläran, enär denna förvandling af ett intransitivum till ett transitivum vanligen på samma gång innebär en förvandling af en normalt eller åtminstone ofta absolut finit glosa till en normalt eller åtminstone ojämförligt oftast relativt finit glosa. Jag behandlar därför transitiveringsfenomenet i nu förevarande sammanhang.

De olika sätt på hvilka vi gå till väga vid transitivering äro följande:

1. Prefixafledning. Det ojämförligt oftast använda prefixet är *be-*, som i nutida svenska på så sätt brukas i åtminstone drygt 60 fall[2]. Det fogas då till verber, som antingen äro under alla omständigheter intransitiva eller, om de kunna vara transitiva, dock icke äro detta i den betydelse, som vid transitiveringen kommer i fråga. I de allra flesta fall är det medelst *be-* bildade transitiva verbet likvär-

---

[1] Rent undantagsvis förekommer transitiv användning i vår psalmbok 45, 5: »Ej af tvifvel skall jag *smärtas*».

[2] I tyskan kan däremot meddelst *be-* »fast von jedem Intransitivum ein Transitiv gebildet werden»; se H. WUNDERLICH, *Der deutsche Satzbau*, s. 24.

digt med det ursprungliga intransitiva verbet konstrueradt med en preposition (oftast *på*), styrande den biglosa, som vid det nya transitiva verbet uppträder utan preposition.

Exempel äro: *beaktar* : *aktar på, bearbetar* : *arbetar* [1] *på, bebor* : *bor i* eller *på, bebygger* : *bygger* [2] *på* (t. e. en tomt), *befar* : *far på* eller *öfver* eller *genom, befingrar* : *fingrar på, begapar* : *gapar på, beglor* : *glor på, beglänser* : *glänser öfver, begrinar* : *grinar åt, begrundar* : *grundar på, begråter* : *gråter öfver* (t. e. sin synd), *begränsar, begycklar* : *gycklar med, begår* : *går till* (t. e. nattvarden), *behandlar* : *handlar* med (en person) eller *om* (en sak), *behänger* : *hänger* [2] *på, behärskar* : *härskar öfver, beifrar* : *ifrar mot, bejakar* : *jakar till, bekikar* : *kikar på, beklagar* : *klagar öfver* (t. e. sin förlust), *bekommer* : *kommer till* (t. e. förmögenhet), *bekrigar* : *krigar mot, bekämpar* : *kämpar mot, beler* : *ler åt* eller *öfver, beljuger* : *ljuger på, belyser* : *lyser på, belånar* : *lånar* [2] *på, benosar* : *nosar på, bereser* : *reser på* eller *i* eller *genom, beräknar* : *räknar på* (t. e. understöd) eller *med* (t. e. vanans makt), *beser* : *ser på, beseglar* : *seglar på, besegrar* : *segrar öfver, besitter, besjunger* : *sjunger om, beskiner* : *skiner på, beskjuter* ; *skjuter på, beskrattar* : *skrattar åt, beskrifver* : *skrifver* [2] *om* (t. e. en tilldragelse) eller — sällan — *på* (t. e. ett papper), *besnöar* : *snöar på, besofver* : *sofver hos, bespejar, besprutar* : *sprutar* [2] *på, bestiger* : *stiger uppför* (t. e. berget) eller *på* (t. e. hästen), *bestjäl* : *stjäl* [2] *från, bestrider* : *strider mot* (t. e. en beskyllning), *bestrålar* : *strålar på, beströr : strör* [3] *på, består* : *står för* (t. e. kostnaderna) eller *sig vid* (t. e. ett prof), *bestänker* : *stänker* [2] *på, besvarar* : *svarar* [2] *på, besvärjer* : *svärjer på* (t. e. ett vittnesmål), *besår* : *sår* [2] *på, besörjer* : *sörjer för* (t. e. undervisningen), *beträder* :

---

[1] Mera sällan är *arbetar* själft transitivt i samma betydelse som *bearbetar*.

[2] Förhåller sig på samma sätt som *strör;* se not 2.

[3] Är visserligen i sig själft transitivt (t. e. *strör sand på isen* : *sand strös på isen*), men icke gärna i förhållande till den biglosa som styres af *på* (t. e. *strör sand på isen* : *isen beströs* — icke gärna *strös* — *med sand*).

träder på, betviflar : *tviflar på, betänker* : *tänker på, bevakar* : *vakar öfver, bevistar* : *vistas* (märk den passiva formen!) *vid* (t. e. en folkhögskola), *bevittnar* : *vittnar om* (t. e. uppgiftens sanningsenlighet).

Det därnäst vanligaste prefixet är *för-*, som användes i inemot ett 30-tal fall, alltså ungefär hälften så ofta som *be-*. Hithörande exempel äro *förankrar, fördröjer, fördämmer* : *dämmer för, förfar* i betydelsen 'förslösar', *förfelar, förfryser* 'förkyler', *förfuskar, förfäktar* : *fäktar för, förhäxar, förklemar, förkolnar* i den sällsynta betydelsen 'förkolar', *förkrymper* i den sällsynta betydelsen 'bringar att förkrympas', *förlefver, förlöper* : *löper ifrån, försinkar* [1], *försitter, förskaffar* : *skaffar* [2] *åt, förslafvar, förslöar, försofver* : *sofver öfver* (t. e. rätta tiden), *förslår, försörjer* : *sörjer för, förtager* : *tager* [2] *ifrå'n, förtiger* : *tiger med, förtrollar, förtär* : *tär på, förväntar* : *väntar på.* Dock har i många af dessa fall, såsom *fördröjer, förfuskar, förklemar, förslöar* o. a., *för-* icke blott till uppgift att transitivera, utan äfven att förändra verbets betydelse i pejorativ riktning.

Rena undantagsfall äro däremot *an-* i *anklagar* : *klagar på, anlitar, anlöper, anropar* : *ropar till, anträder*; *bi-* i *bispringer, bistår, biträder, bivistar* (till *vistas* med passiv form; jfr strax ofvan om *bevistar*); *er-* i *erfar*; *und-* i *undgår, undkommer, undslipper* : *slipper undan.*

2. Sammansättning, hvarvid den nytillträdande sammansättningsleden — oftast en partikel — kan stå än före det ursprungliga intransitivet såsom i »han *efterlängtar* (= *längtar* efter) hvilostunden, *fullklottrar* (= *klottrar* fullt på) papperet, *fullstoppar* (= *stoppar* fullt i) säcken, *förbigår* mig, *förekommer* mig, *förestår* hushållet, *tillträder* regeringen, *utforskar* hemligheten» osv., än efter detsamma såsom i »han *gråter full* näsduken» eller (såsom separabel sammansättning, se

[1] Dock är *sinkar* självt stundom transitivt med samma betydelse som *försinkar.*

[2] Förhåller sig på samma sätt som *strör;* se not 3 å föregående sida.

VII, 25 f.) »*gråter* näsduken *full*», »*klottrar fullt* papperet» eller »*klottrar* papperet *fullt*», »*går förbi* mig, *står före* hushållet, *kommer åt* förmögenheten, *kostar på* egendomen, *sitter af* böterna, *skrattar ut* henne, *spelar bort* pengarna, *springer omkull* mig» osv.

3. Inre böjning (se VII, 87) medelst sonantväxling, hvarvid dock är att märka, att med denna är förbunden icke blott en öfvergång från intransitivum, utan äfven en genomgripande betydelseändring, bestående däri att transitivet är i förhållande till intransitivet ett s. k. kausativum (stundom äfven kalladt »faktitivum» eller »faktivum»), dvs. anger ett åvägabringande (åstadkommande, föranledande, framkallande) af det som intransitivet betecknar. Så t. e. är »han *fäller* trädet» = »han *bringar* (kommer) trädet *att falla*» eller »*gör* (vållar, lagar) *att* trädet *faller*», och kausativets passivum *fälles* är ingalunda likvärdigt med intransitivet *faller*, utan har ett inskränktare omfång, ity att fällning (det att fällas) ju är blott ett specialfall af fallande (det att falla).

Den vid kausativbildningen — som under äldre språkskeden var vida talrikare representerad än nu för tiden — vanligaste sonantväxlingen är numera *ä* (i transitivet): *i* (i intransitivet), t. e. *bränner* ljus : ljuset *brinner*, *lägger* barnet i sängen : barnet *ligger* i sängen, *släpper* fågeln ur buren : fågeln *slipper* ur buren, *spräcker* en ruta : rutan *spricker*, *spränger* skeppet i luften : sk. *springer* i l., *sätter* barnet i soffan : b. *sitter* i s. Andra växlingar äro numera rena undantagsfall såsom *ä* : *a* i det ofvannämnda *fäller* : *faller*, *ö* : *a* i *för* handen genom håret : h. *far* g. håret, *ö* : *y* i *röker* cigarr : cigarren *ryker*, *i* : *e* i *lifvar* stoftet (Tegnér) : det *lefver*. Stundom är denna sonantväxling förbunden med en konsonantisk olikhet, antingen i form af en växling såsom i *sänker* armen : armen *sjunker* (dvs. *funker*) eller oftare på så sätt, att än kausativet äger en särskild konsonantisk utvidgning, som intransitivet

saknar, t. e. *däggar* sin unge : ungen *diar* [1], *glödgar* (med kort öppet *ö*) järnet : järnet *glöder* (med långt slutet *ö*), *stegrar* priset : priset *stiger*, *ställer* käppen i vrån : k. *står* i vrån, *tinar upp* snön : snön *töar upp* [2]; än åter — och detta oftare — det omvända förhållandet äger rum, i det att intransitivet uppvisar ett *n*, som kausativet saknar, t. e. *dränker* katten : k. *drunknar*, *döfvar* laken : l. *domnar*, *härdar* järnet : j. *hårdnar*, *kröker* spiken : s. *kroknar*, *kyler* (*af*) drycken : d. *kallnar*, *löser* knuten : k. *lossnar*, *röter* linet : l. *ruttnar*, *släcker* elden : e. *slocknar*, *söfver* barnet : b. *somnar*, *väcker* barnet : b. *vaknar*.

4. Suffixafledning i förening med inre böjning är, som vi nu senast (under 3 ofvan) sett, icke alldeles sällsynt vid kausativbildning. Däremot är det ytterst ovanligt att hos ett kausativum finna en suffixafledning utan samtidig inre böjning, t. e. man *dödar* offret : offret *dör*. Å andra sidan är det ej sällsynt, att kausativet saknar ett *n* (jfr ofvan under 3), som uppträder hos det motsvarande intransitivet, t. e. *bleker* tyget : t. *bleknar*, *helar* såret : s. *helnar*, *klarar* kaffet : k. *klarnar*, *lättar* skutan : s. *lättnar*, *stillar* stormen : s. *stillnar*, *tröttar* åhöraren : å. *tröttnar*, *tystar* skrikhalsen : s. *tystnar*, *tätar* karet : k. *tätnar*.

För öfrigt tjänstgör ofta ett transitivt aktivum såsom kausativ till samma verbs reflexiva eller passiva form, t. e. han *böjer* spöet : spöet *böjer sig*, *förfärar* alla : a. *förfäras*, *gläder* fadern : f. *gläder sig* eller *glädes*, *läker* såret : s. *läkes* eller *läker sig*. Men mycket ofta äro — opraktiskt nog — kausativet och det motsvarande intransitivet (numera) alldeles identiska till sin form, t. e. han *dryper* en droppe i glaset : droppen *dryper* i glaset, *hänger* taflan på väggen : t. *hänger* på v., skräddaren *krymper* tyget : t. *krymper*, han *lutar* hufvudet : h. *lutar*, läraren *lär* lärjungen : lärjungen *lär* af läraren, *mog-*

---

[1] Kan äfven vara transitivt, t. e. modern *dias* af sin unge : ungen *diar* modern.

[2] Kan äfven vara transitivt i samma betydelse som *tinar upp*.

nar revolutioner (Geijer): revolutionen *mognar, smälter* snön: s. *smälter, stannar* klockan: k. *stannar, svälter* husfolket: h. *svälter, torkar* tvätten: t. *torkar, välter* vagnen: v. *välter* osv.

§ 71. Aktionsart.

Under det att de verbala kategorier, vi i det föregående sysslat med, äro dels såsom indelningarna i transitivum och intransitivum samt aktivum och passivum af rent morfologisk karaktär, dels såsom indelningen i absolut och relativt finita glosor åtminstone öfvervägande af syntaktisk, alltså likaledes af morfologisk, natur; och under det att den redan tidigare (se ofvan s. 131 ff.) behandlade — ehuruväl hela meningen afseende, så dock företrädesvis i och genom verbal böjning framträdande — kategorien modus är, om ock i eminent grad af semologisk innebörd, så dock en rent subjektiv kategori (se ofvan s. 135 f.), afseende icke den finita glosans egen natur, utan den ståndpunkt af tillförsikt, hopp, tvifvel, vilja o. d., som den talande intar gentemot sin egen utsago: så ha vi däremot i och med begreppet kausativum (ofvan s. 605) trädt i beröring med de verbala, semologiskt motiverade, kategorier, som man med Heyse [1], R. de la Grasserie [2] och Wundt [3] lämpligen kallar objektiva, dvs. afseende det genom den finita glosan angifna skeendets objektiva beskaffenhet, alltså beskaffenheten i och för sig utan hänsyn till vare sig den talandes uppfattning eller tidsförhållandet.

Bland de objektiva kategorierna är en af de viktigaste den som numera allmänneligen efter Brugmanns föredöme kallas aktionsart [4] och lämpligen definieras som det olika

---

[1] *System der Sprachwissenschaft*, s. 424 ff.

[2] *De la catégorie du temps*, s. 3 och flerestädes.

[3] *Völkerpsychologie* I,II, 190 f. och 195 f.

[4] Hos äldre författare stundom olämpligt »Zeitart» (så G. Curtius) i motsats till »Zeitstufe» (dvs. tempus), äfven »objective Tempora» (Heyse) eller »temps objectifs» (R. de la Grasserie) i motsats till »subjective Tempora», resp. »temps subjectifs» (dvs. våra vanliga tempora), ändtligen ock

sätt, på hvilket det genom en finit glosa angifna skeendet försiggår [1]. Trots denna fullt klara och tydliga samt allmänt accepterade definition har hittills kategorien »aktionsart» inom den synnerligen rika och alltjämt växande litteraturen i detta ämne så godt som alltid sammanblandats med den särskildt inom de slaviska språken så ytterst viktiga kategorien »aspekt». Och häri ligger den hufvudsakliga anledningen till den villervalla i fråga om begreppsbestämmandet af de hithörande specialkategorierna och till den terminologiska mångfald och därmed sammanhängande oreda, som på denna punkt råder i kanske högre grad än på någon annan inom grammatikens hela område. Det är därför en obestridlig förtjänst hos S. Agrell [2] att ha skarpt skilt emellan »aktionsart» (dvs. «wie die Handlung ausgeführt wird») och »aspekt» (dvs. »dass die Handlung vollendet wird» eller, tillägger jag, »unvollendet bleibt») med sina specialkategorier »perfektiv» och »imperfektiv» aspekt, kategorier till hvilka jag återkommer efter att här först ha behandlat aktionsarterna.

På grund af ofvan gifna definition inses lätteligen, att aktionsarterna kunna vara oändligt många. Men vi kunna dock lätt nog samla en stor del af dem under vissa hufvudsynpunkter. Till indelningsgrund väljer jag, följande antyd-

---

»Verbalgrad» eller »Verbalstadium» (Joseph Schmidt, 1894). H. LINDROTH, *Om adjektivering af particip*, s. 12 not 2, vill ersätta *aktionsart* med *aktionssätt*, »emedan eljest en oriktig och vilseledande association med sv. *art* inställer sig». Detta må möjligen vara befogadt, om man såsom Lindroth väsentligen tycks göra, fattar termen i betydelsen af »aspekt» (hvarom se nedan § 72), men i den betydelse jag tillägger termen (se strax nedan) är den högst lämplig just på grund af sin naturliga »association med sv. *art*», eftersom den afser de olika *arter* af *aktioner*, dvs. slag af handlingar, som kunna ifrågakomma.

[1] Jfr t. e. BRUGMANN, *Kurze vergleichende Grammatik*, s. 493: »Die Art und Weise, wie die Handlung des Verbums vor sich geht».

[2] *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte* (1908), s. 2 och 78.

ningar af K. Kunst[1] och V. E. Mourek[2], först och främst den synpunkten, huruvida man har att göra med ett »kontinuerligt» (så Kunst, sämre »einmaliges» Mourek) eller diskontinuerligt skeende, och jag kallar de båda på så sätt erhållna hufvudkategorierna för den uniforma, resp. den intermittenta aktionsarten.

I. Uniform aktionsart äger en finit glosa, då den anger ett enhetligt skeende, ett sammanhängande och inom sig likformigt förlopp, ett försiggående utan afbrott. Denna aktionsart ha vi t. e. i »han *nickar* åt mig» jämfördt med det intermittenta »han *nickar och nickar*». På samma sätt förhålla sig bl. a. vattnet *dryper* af honom : det *droppar* (= dryper droppvis) från taket, det *skymmer* : det *skymlar* (= skymmer då och då) för ögonen, fisken *spritter* : f. *sprattlar* = spritter hit och dit) i nätet, han *vrider* på tappen : han *vrickar* (= vrider af och an) tappen ur tunnan (eller båten framåt medelst styråran), han *välter* stenen ned i diket : han *vältrar* (= välter om och om igen) stenen uppför backen o. d. Allteftersom det uniforma skeendet begränsas till ett enda (kortare eller längre) tidsmoment eller icke, får denna aktionsart två underafdelningar: den momentana och den durativa.

A. Momentan (äfven kallad »punktuell», »aoristisk», »perfektiv» m. m.[3]) aktionsart föreligger, då man vill betona skeendets enhetlighet (att det sker »med ens») och därför med bortseende från det naturligtvis alltid i någon mån förefintliga tidsförloppet betraktar skeendet såsom sammanträngdt inom ett enda tidsmoment, som ej kan godtyckligt förlängas (t. e. genom tillägg som »länge, alltjämt, fortfarande, mer och mer, gradvis, undan för undan» o. d.). Så t. e. är *kommer* momentant i »han *kommer* (= anländer) nog», men durativt i

[1] I Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien LX, 685 (1909).

[2] I Anzeiger für deutsches Alterthum XXI, 196 (1895).

[3] Se Brugmann, a. st. s. 493, och Kunst, a. st. s. 690, af hvilken sednare ej mindre än 18 olika termer anföras såsom hittills mer eller mindre ofta använda.

»kometen *kommer* (= nalkas) oss allt närmare», och på samma sätt förhålla sig bl. a. sådana fall som: solen *glimtar fram* bland molnen: solen *glimmar* blank och trind, han *somnar*[1] snart: hon *sofver* lugnt, han *genomborrade* fienden: han *borrade ige'nom* brädet, hon *såg* mig genast: hon *såg ef'ter* barnen, han *drack* en klunk: han *drack* brunn, hon *födde* sin son med stor vedermöda: hon *födde* sin son med moralkakor, han *sjuknade* plötsligt i går: bladen *gulnade* dagligen alltmera, det *sticker till* i bröstet: det *sticker* i bröstet, han *hoppar till*: *hoppar, skrattar till*: *skrattar* osv.

Man kan, om man så vill, med H. Meltzer[2] inom denna grupp skilja mellan »initiv» och »finitiv» aktionsart, alltefter-som man fäster sig vid handlingens utgångspunkt eller slutpunkt[3]. Exempel äro då sådana fall af motsats som *tager* (emot): *gifver* (bort) el. (öfver)*lämnar, går* (sin väg) el. *af-går*: (an)*kommer, afreser*: *anländer, utlöper*: *hamnar* el. *landar* el. *strandar, hämtar*: *bringar*[4] o. d. Men denna indelning är af ingen eller åtminstone högst ringa vikt för den nysvenska grammatiken, dels emedan de flesta momentana glosor ej låta inpassa sig i någondera af dessa båda grupper, dels och i synnerhet emedan den ifrågavarande motsättningen ej tagit sig uttryck i någon ens rudimentär grammatisk kategori.

Från en något afvikande synpunkt utgår Streitbergs[5], G. Herbigs[6], Brugmanns[7] m. fl:s indelning i ingressiv (eller »initiv») och — »effektiv», »resultativ», »finitiv» eller som jag hellre i tydlighetens intresse föreslår att säga —

---

[1] Undantagsvis användt durativt, t. e. »han *somnar* långsamt» eller »så småningom».

[2] I Indogermanische Forschungen XII, 320.

[3] »der Ausgangs- oder der Endpunkt . . ins Auge gefasst wird».

[4] För tyskan användes såsom hithörande normalexempel just motsatsen *holen* : *bringen*.

[5] I Paul-Braunes Beiträge XV, 72.

[6] I Indogermanische Forschungen VI, 208 f.

[7] A. st., s. 562.

cessativ (af latinets *cessare* 'upphöra') aktionsart, allteftersom fråga är om ett begynnande eller upphörande skeende. Emellertid omfattar naturligtvis denna indelning lika litet som den ofvan omnämnda i »initiv» och »finitiv» alla momentana glosor, ty t. e. *drunknar, hajar till, lämnar, rämnar* kunna ej lämpligen inordnas i någondera gruppen. Och för öfrigt är att märka, det sådana af mig nedan såsom ingressiver uppförda fall som *somnar* 'börjar sofva', *tystnar* 'börjar tiga', *vaknar* 'börjar vara vaken' lika ofta torde uppfattas som cessativer med betydelserna resp. 'slutar att vara vaken', 'slutar att tala (eller sjunga)', 'slutar att sofva'. Då emellertid denna indelning icke saknar ett visst intresse äfven från den nysvenska grammatikens synpunkt, upptar jag den här till behandling, om ock i största korthet.

1. Ingressiv aktionsart, som anger ett börjande, har visserligen i svenskan ej ledt till utbildande af någon grammatisk kategori i egentlig mening, men har dock till sitt förfogande ett tämligen specifikt uttrycksmedel i och genom användningen af vissa hjälpverber, som i förbindelse med en annars durativ glosa bilda ingressivt momentana verbalformationer, t. e. *börjar* (eller *begynner*) *brinna, gaf sig till* (*tog till, tog sig för,* vulgärt *drog till*) *att svära, fick se* honom, *tog och klådde* honom o. d., jämfördt med *brinner, svor, såg på* honom osv. Ingressiv betydelse skapas också af hjälpverbet *blifva* i förbindelse med ett nomen, t. e. han *blef präst*, dvs. inträdde i det prästerliga ståndet, hon *blef sjuk* o. d. Någon enda gång betjänar man sig af afledning medelst suffixet *-na* (stundom i förening med *in-*), t. e. *(in)somnar* till *sofver* eller *(in)sjuknar* (= börjar att vara sjuk), *tystnar* (= börjar att tiga), *varsnar* (= börjar att se) af resp. *sjuk, tyst, varse*; jfr ock *vaknar*[1] till *vaken*. Undantagsvis komma äfven prefixerna *be-* och *för-* till användning i förening med reflexivbildning t. e. han *besvågrade sig* med honom, de

[1] Undantagsvis durativt liksom *somnar*, se ofvan s. 610 not 1.

förbrödrade sig. Annars reder man sig med sammansättningar (ofta gruppord), t. e. *varseblir* (jfr *blir varse* och *varsnar*, se ofvan s. 611), *lågar* (eller *flammar*) *upp, tar eld* o. d.

2. Cessativ aktionsart, som anger ett upphörande, är i nysvenskan icke alls på något specifikt sätt tillgodosedd i morfologiskt hänseende, utan får man vid behof af att förvandla ett durativum till ett cessativum nästan alltid ta sin tillflykt till ordfogningar sådana som t. e. *slutar* (eller *upphör* att) *brinna* = det enkla, tämligen enastående, cessativet *slocknar* eller till någon enstaka sammansättning såsom i »ansökningstiden *utgår*» eller »*utlöper*». Sådana fall däremot som »huset *brann upp*, ljuset *brann ut*, han *brände upp* papperet, *läste ut* boken, *afslutade* räkningen, *fullgjorde* uppdraget» o. d. höra icke i egentlig mening hit, ty hufvudvikten ligger i dylika fall ej på skeendets upphörande (t. e. genom ett tillfälligt afbrott), utan på dess fortgående ända till en definitiv afslutning — alltså på den »perfektiva» aspekten (hvarom se närmare i § 72) — så att t. e. det att huset *brann upp* framför allt innebär (icke att det *slutade* att brinna, utan) att det *brann* och detta så länge, att det ej kunde fortgå längre, emedan ingenting mera af huset fanns kvar som öfverhufvud kunde brinna.

Öfriga slag af momentana verber skilja sig formellt ännu mindre från de durativa, om hvilka se nedan.

B. Durativ (äfven kallad »kursiv» eller »imperfektiv») aktionsart föreligger, då skeendet fattas såsom till tiden obegränsadt — så att det kan godtyckligt förlängas ungefär hur länge som helst — eller ock såsom oberoende af tidssynpunkten, alltså »intemporalt» (se ofvan s. 274), t. e. *brinner, bränner, äter, slår, ringer, ljuger, stjäl, läser, sofver, gråter, älskar, är kär, haltar, är halt* osv. Motsatsen durativ: momentan har icke i sin helhet — om specialkategorien inkoativ se strax nedan — utpräglats i form af några grammatiska kategorier i egentlig mening, men man har ett godt ut-

värtes kännetecken på den ena och den andra af dessa båda aktionsarter uti deras olika förhållande till hjälpverbet *håller på'*. Vid ett momentant verb betyder nämligen detta hjälpverb 'är nära' och konstrueras uteslutande med *att* och följande infinitiv, t. e. han *håller på* eller *höll på att drunkna*. Vid ett durativt verb åter betyder samma hjälverb 'är sysselsatt med' och konstrueras antingen med *att* (alternativt föregånget af *med*) och följande infinitiv eller ock — helst i något lägre stil — med *och* följdt af finit form, t. e. han *håller* (resp. *höll*) *på* (*med*) *att äta* eller *håller* (*höll*) *på och äter* (resp. *åt*), under det att ett »han *håller* (*höll*) *på och drunknar* (*drunknade*)» är omöjligt, åtminstone i riksspråk.

Den ofantliga mängden af hithörande verber — bland hvilka många alternativt äro momentana — kan indelas i två hufvudgrupper:

1. Virtuell[1] aktionsart innebär ett angifvande af en egenskaps eller beskaffenhets tillkomst, förhandenvaro eller försvinnande. Man kan alltså här särskilja följande tre hufvudtyper:

a) Inkoativa[2] verber uttrycka det successiva tillägnandet af en viss egenskap (beskaffenhet, natur)[3] eller förverkligandet af en viss karaktär, som normalt anges af det i de allra flesta fall afledda verbets grundord. Inkoativbildningen är nämligen en i och genom vissa afledningstyper ovanligt klart utpräglad grammatisk kategori.

Den talrikast — genom mer än ett femtiotal exempel — representerade bland dessa typer är den, som af en adjektivstam medelst suffixet *-na-* bildar ett verb, t. e. *besknar*

---

[1] Jfr termerna »virtuella konkreter» och »virtuella abstrakter» ofvan s. 347, resp. 473.

[2] H. LINDROTH i Beiträge XXXI, 256 f. vill af för mig ofattbara skäl öfverföra denna term, som af ålder hört hit och ännu allmänneligen så användes, till de ofvan (s. 611) behandlade ingressiverna.

[3] Jfr BRUGMANNS definition (*Griechische Grammatik*, 3. Aufl. s. 469): »das allmähliche Hineingehen in einen Zustand».

'blir så småningom besk', *blacknar, bleknar, blånar* (af V. Rydberg användt som momentant: »*blånade* med ens»[1]), *blötnar, djupnar, falnar* (till *fal-* i *falaska*, som kanske dock ej längre kännes som besläktadt), *fastnar* (ofta momentant), *fetnar, flatnar,* (till)*frisknar, fräcknar* till, *fulnar*, vulgärt *gentilnar* till, *glesnar, grofnar* (till), *grånar, gulnar, helnar, hesnar, hetnar, hvitnar, hårdnar, kalnar, kallnar, klarnar, kvicknar* (till), *ljusnar, lossnar* (ofta momentant), *lättnar, mjuknar, mörnar, plattnar, raknar, segnar, (in)jsuknar* (vanligen ingressivt momentant, se ofvan s. 611), *skralnar, skörnar, slaknar, slappnar, smalnar, stelnar, stillnar, styfnar, surnar, svalnar, svartnar, sötnar, tjocknar, tröttnar, tätnar, veknar* samt med inre förändring *rodnar* (: *röd*) och med förlust af adjektivets ändelse *-ig bågnar* (eller med samtidig inre vokalförändring *bugnar*), *flagnar, kolnar, kroknar, sårnar* till *bågig* osv.

Med dessa *-na*-afledningar få icke i fråga om bildningssätt förblandas de äfvenledes rätt talrika — åtminstone mer än ett tjog — medelst *-a*-suffix af synkoperande adjektiver på *-en* afledda inkoativerna, t. e. *boknar, bulnar, dufnar, döfnar, gistnar, gällnar, häpnar* (ofta momentant), *härsknar, ilsknar, krumpnar, ledsnar, löpnar, mognar, mulnar, murknar, ruttnar, skrumpnar, sticknar* (till), *svullnar, trumpnar, unknar, vissnar* till *boken* osv., hvaremot inga associabla grundord längre finnas kvar till de ursprungligen hithörande *dignar, domnar* — ty *dufven* kännes ej numera såsom samhörigt — *hisnar, kiknar, signar* (eller *segnar*), *storknar, tågnar.*

Annars är här suffixet *-a-* ej mycket användt. Dock träffas det t. e. med synkope af grundordets ə-vokal i *dystrar* till, *magrar, nyktrar* till (: *dyster* osv.), med förlust af grund ordets *-ig* i *möglar* (eller *möglas*), *rostar* (äfven *rostas* eller *rostar sig*), *stadgar sig* (med vokalförkortning i förhållande

[1] Se Lindroth, *Om adjektivering af particip*, s. 15 not 2, där för öfrigt den uppfattningen framställes, att ordet numera skulle normalt betyda 'vara blå' och 'te sig blå'.

till *stadig*), *varar* (*varas*, *varar sig*), *åldras*, *ärgar* (*ärgas*, *ärgar sig*) och dess *-lig* i det hvardagliga *hyggar* (till) *sig* samt för öfrigt i sjötermen *friskar* (i) och i *kryar* till sig. Föregånget af olika slags afledningskonsonanter förekommer det i *torkar* (: *torr*) samt med förkortning af grundordets vokal i *fetmar* (: *fet*), *grönskar* (äfven [1] med betydelsen 'vara grön' [2]) eller *grönskas* och *vredgas* (äfven 'vara vred' [2]). Förbindelse af detta suffix och prefixet *för-* visa *fördummas*, *förgrymmas* (eller *förgrymma sig*), *förtröttas* och med förlust af adjektivets *-ig* *förhetsar sig*, *förifrar sig* till resp. *hetsig*, *ifrig*. Utan afledningssuffix, men med inre vokalförändring uppträder det enastående *syr* (något ålderdomligt *syrer*) 'blir *sur*'.

Vida sällsyntare än de nu behandlade på adjektivstammar bildade inkoativerna äro de som ansluta sig till substantiver. Suffixet *-a-* uppvisa dels de reflexiva *flockar sig* 'öfvergår så småningom till att bilda en *flock*', *folkar sig*, *skockar sig* och med synkope hos grundordet *lefrar sig*, *löddrar sig*, dels de passiva deponentierna *dagas*, *kvällas*, *nattas*, *våras* och med synkope hos grundordet *aftnas* samt med samtidigt prefix *för-* de till en del alternativt reflexiva *förbenas* (eller *förbenar sig*), *förbroskas*, *förfäas*, *förgasas* (*förgasar sig*), *förglasas*, *förgrenas* (*förgrenar sig*), *förkalkas* (*förkalkar sig*), *förslaggas*, dels ändtligen några enstaka fall såsom *afdunstar* 'öfvergår så småningom i *dunst*', *knoppas* 'antar *knoppar*', (*för*)*kolar*, *sansar sig* 'kommer till *sans*'. Suffixet *-isera-* användes i *kristalliserar* (äfven faktitivt, se s. 623). Till oförändrade stammar på *-a* äro bildade de reflexiva *flagar sig* 'öfvergår så småningom till *flagor*', *flisar sig*, *skifvar sig*, *samlar sig*, *splittrar sig* och med samtidigt *för*-prefix *förklyftar sig*, *förpuppar sig*. — I ett egendomligt betydelseförhållande till sina (synkoperande) grundord stå inkoativerna *mor(g)n-ar sig* och *vintr-ar* (till), som ej betyda 'bli morgon', resp. 'vinter',

[1] Jfr LINDROTH, a. st., s. 15 not 1.

[2] Se nedan s. 617.

utan 'blir så småningom vaken' (jfr det vanligen ingressivt momentana *vaknar*), resp. 'inträder en allt skarpare vinterkyla'.

b) Decessiva (af lat. *decessus* 'försvinnande') verber — en motsvarighet till de cessativa, liksom de inkoativa motsvara de ingressiva — uttrycka det successiva aftagandet och slutliga försvinnandet af en egenskap, karaktär o. d., angifven genom grundordet i de få fall, då decessivet är bildadt medelst afledning eller sammansättning. Det förra är fallet, då prefixet *för-* någon gång för att åstadkomma denna betydelseskiftning fogas till ett verb, t. e. *förklingar*, *förlider*, *försinar*, *förtonar* (kanske ock *fördunstar*), dvs. 'upphör så småningom att *klinga*' osv. De äfvenledes sällsynta sammansättningarna använda dels *ut-*, t. e. *utblommar*, *utsinar*, *utslocknar* (oftast cessativt momentant), dels *af-*, t. e. *afblomstrar*. I alla dessa fall afser dock formationen väl så mycket »perfektiv» aspekt som decessiv aktionsart (jfr ofvan s. 612 om cessativerna).

c) Perdurativa verber uttrycka helt enkelt tillvaron (och fortvaron) af en viss karakteristisk beskaffenhet (egenskap, natur o. d.). Man kan här skilja på två specialfall:

a) Existentiella verber, som uttrycka, att något »är» eller »uppträder såsom» det och det, angifvet i och genom det i regeln afledda verbets grundord.

Talrikast — öfver hundra fall — äro härvid de än och oftast aktivt, än passivt (i 19 antecknade fall), än åter reflexivt (i 15 antecknade fall) böjda afledningarna af adjektivstammar, oftast med anlitande af suffixet *-a-*, t. e. *dummar sig*, *envisas*, *genar* (eller *ginar*), *haltar*, *hörsammar*, *latar sig*, *läspar* (af det nästan utdöda *läsp*, t. e. i »Erik den halte och *läspe*»), *morskar sig*, *månar* om', *rankar* (af *rank* = rankig), *rappar sig*, *samsas*, *skefvar* (med benen), *skyggar* (vanligen momentant), *slakar*, *slöar*, *snålar* [1] eller *snålas*, *snäfvar*, *stram(m)ar*, *sturskas*, *su-*

[1] Jfr ofvan s. 600 noten.

rar, tredskas, trilskas, uppmärksammar, vindar (med ögonen), *vrenskas, vårdslösar, yrar* 'är *yr* i hufvudet' (vanligen dock 'har feberfantasier'), *ödmjukar sig, ömmar*, med synkope hos grundordet *galnas*, med *be*-prefix *betungar* och med *för*-prefix *förplumpar sig*. Mycket ofta utesluter verbet grundordets *-ig*, t. e. *buktar (sig), dristar sig, fjantar, fjollas, fjäskar, frodas, fubblar, fuktar, fumlar, fånar, grenar sig, hafsar, hamsar, hastar, hungrar, klemar* med, *knarrar* (i bildlig mening), *knollrar sig* (eller *knorlar sig*), *knorrar sig, knusslar, mäktar, odygdas, pjoskar, pjunkar, pjåkar, prålar, rankar* (jfr ofvan s. 616), *rosslar, ruskar* 'är *ruskigt* (väder)', *sjåpar sig, slamsar, slarfvar, sluskar, snaskar, snobbar, sprättar*, det vulgära *spänstar, stormar, svettar* eller *svettas, tjurar, tokas, törstar, viktar sig, vurmar, ängslas* och med *be*-prefix *beflitar sig* (: *flitig*). Grundordets *-lig* saknas i *behagar, misshagar* och *smakar* till *behaglig* osv. och dess *-en* i *snikar*. Konsonantisk utvidgning före *-a-* visa *lik-nar* [1] och med förkortning af grundordets vokal *bråd-skar, grön-skar* (äfven inkoativt, se ofvan s. 615), *skral-tar* och *vred-gas* (äfven inkoativt, se ofvan s. 615).

Det tvåstafviga suffixet *-era-* uppträder fogadt till ett adjektiv i *koketterar, perennerar* och med uteslutande af grundordets *-k* i *allegoriserar, arkaiserar, dogmatiserar, ekonomiserar, ironiserar, melankoliserar* (äfven possessionellt, se s. 619), *satiriserar, teoretiserar, tyranniserar*; den utvidgade formen *-sera* i *stoltserar* [2] och det ytterligare utvidgade *-isera-* i *antikiserar*.

Utan mellanträdande suffix fogas verbaländelserna till adjektivstam på konsonant i *blyg(e)s, djärf(ve)s, gäller* 'är *gäll*' (sällsynt), *led(e)s* 'är led vid (på)', *läcker, värker* (t. e. »det v. i bölden»; annars äfven possessionellt, se nedan s. 619) samt de inre förändring hos grundordet uppvisande *blänker* (: *blank*), *lyser* (: *ljus*), *skymmer* (: *skum*), *tränger* (: *trång*), *tynger* (: *tung*) och *räd(e)s* (: *rädd*). Grundordets

---

[1] Om *blå-nar* se s. 614 med not.

[2] Hos Törneros *stolticerar*.

-*ig* saknas i *tål* (: *tålig*) och i *förskyller* (: *skyldig*), som samtidigt uppvisar inre konsonantförändring och är försedt med prefixet *för-*.

Äfvenledes rätt talrika — jag har antecknat 80 exempel — äro afledningar af substantivstammar, nästan alla bildade medelst tillfogande af suffixet -*(er)a*-. Outvidgadt förekommer det t. e. i *aggar*, *björnar* 'uppträder som en *björn* (mot gäldenärer)', *droppar* 'är *dropp*' (jfr det intermittenta *droppar* till *dropp-e*, se ofvan s. 609), *duggar*, *ebbar*, *fjantar* [1], *fånar* [1], *gloppar*, *gränsar* 'utgör *gräns*', *gästar*, *hjular* 'imiterar ett *hjul*', *isar* (i tänderna), *kuskar*, *lotsar*, *(för)orsakar*, *postar* 'står som *post*', *regnar*, *ruskar* [1] 'är *rusk*(väder)', *sjåpar sig* [1], *skalkas*, *skräpar*, *skymtar*, *slafvar*, *slarfvar* [1], *sluskar* [1], *släktas* på, *snobbar* [1], *snöar*, *sprättar* [1], *stormar* [1], *svinar*, *tjurar* [1], *tokas* [1], *troppar* af, *töar*, *ulfvar* 'tjuter som en *ulf*'; med synkope hos grundordet *fjädrar sig*, *haglar*, *(för)medlar*, *mästrar* (: *mästare*), *varslar* och med förlust af dess slutvokal *ekar* (: *eko*), *kårar* (: *kåre*), *spökar* (: *spöke*), *vittnar* (: *vittne*). Med konsonantisk utvidgning uppträder det i *blixt-rar* och *här-skar* (: *herr-e*).

Den längre suffixformen -*era*- fogas äfvenledes ofta till ett substantiv, t. e. *kontrasterar*, *parasiterar*, *patrullerar*, *posterar* (= *postar*, se strax ofvan), *prestafverar* 'är *prestaf*' (numera dock oftare i betydelsen 'bär prestafven') [2], *profeterar*, *rebellerar*, *resterar*, *sorterar* under, *spionerar*, det vulgära *spofverar* (om detta ännu associeras med *spof*), *vagabonderar*; med inre förändring hos grundordet *gasterar* 'ger *gäst*roll' och med förlust af dess ändelse *indicerar* (: *indic-ium*), *vikarierar* (: *vikari-e*). Ytterligare utvidgningar af suffixet visa *fosfor-escerar* samt *nomad-iserar*, *poetiserar*, *rivaliserar*, *symboliserar* (under det att *vandaliserar* näppeligen längre får betyda 'uppträder som en *vandal*').

Till substantivstam på -*a* ansluta sig utan vidare *apa-r*

---

[1] Korresponderar äfven med ett adjektiv på -*ig*, se ofvan s. 617.

[2] Jfr Noreen, *Spridda studier*, s. 42.

efter, *ammar, flammar, häxar, lågar, rultar*, det vulgära *skuggar* (någon), *snurrar, tultar, yrar* 'är snöyra'; till en sådan på *-e följe-r* och till en dylik på konsonant *brist-er* 'fattas', *kniper* (i magen).

β) Possessionella verber, som uttrycka att något »äger» eller »hyser», är »utrustadt med» eller »rof för» det och det, angifvet hos afledda verber af deras grundord. Hithörande afledningar äro emellertid temligen sällsynta och utgå alltid från substantivstammar, oftast genom förmedlan af suffixet *-a-*, t. e. *afundas, artar sig, bottnar* (äfven momentant 'når botten'; jfr de alltid momentana *hamnar, landar*), *föraktar, hotar, hoppas, högfärdas, högmodas, rastar, skickar sig, tarfvar, törstar, öfverflödar*, med synkope hos grundordet *glimrar, glittrar, hungrar, ifrar, myllrar, skimrar, slumrar, svindlar, tviflar, ångrar* och med stympning af dess ändelse *syftar* (: *syft-e*). Suffixformen *-era-* uppvisa *florerar, (dis)harmonierar, profiterar, recidiverar, respekterar*, med inre förändring af grundordet *kulminerar* (: *kulmen*) och med förlust af dess ändelse *delirerar* (: *delir-ium*). Det med *s* utvidgade *-sera-* uppträder i *melankoliserar* och *sympatiserar*. Utan särskild afledning ansluta sig de verbala ändelserna till substantivstam på *-a* i *fasar, hvilar, lyckas, våndas*, på *-e* i *tycker*, på annan vokal i *afskyr, tror, åtrår* och på buckal i *glöder, innehåller, svälter, värker* (t. e. »bölden v.»; annars äfven existentiellt, se ofvan s. 617). Inre förändring hos grundordet uppvisa härvid *behöfver* (: *behof*), *glänser* (: *glans*), *lefver* (: *lif*), *sörjer* (: *sorg*) och alternativ förlust af grundordets ändelse *minns* (: *minn-e*), mindre ofta *minnes*. Grundord på *-an* utbyta helt enkelt *-n* mot verbaländelsen, t. e. *bäfvar, fruktar, förtröstar, förtviflar, förundras, längtar, misströstar, trängtar, tvekar, undrar, vacklar, väntar, åstundar*.

2. Agential[1] aktionsart anger utförandet af ett före-

[1] Jfr termen »agentiala konkreter» ofvan s. 334.

hafvande. Bland mängden af hithörande specialtyper äro följande de viktigaste:

a) Faktitiva verber uttrycka, att man »gör» eller rättare förvandlar något till det och det — eller åtminstone behandlar det som om det vore detta — angifvet af det i de allra flesta fall afledda verbets grundord. Termen, som hittills användts såsom synonym till »kausativa» (se ofvan s. 605), är här ju synnerligen lämplig, eftersom å ena sidan hithörande verber i realiteten äro ett slags kausativer — t. e. *mättar* 'gör mätt, bringar till att vara mätt' till *är mätt* — men det å andra sidan kan vara tjänligt att ha olika termer för de med intransitiva verber korresponderande kausativerna och de åtminstone morfologiskt närmast till nominalstammar sig anslutande faktitiverna; helst som dessa sednare hittills ej plägat inräknas bland kausativerna, utan tillsammans med en massa andra verber af allehanda olikartade betydelseskiftningar fått nöja sig med den i semologiskt afseende intetsägande — rent morfologiskt etymologiska — termen »denominativa», dvs. från nominalstammar härledda (jfr VII, 94).

Såsom grundord använda hithörande, i regeln transitiva, bildningar i de ojämförligt flesta fall en adjektivstam, mindre ofta en substantivstam, i båda fallen oftast med anlitande af afledningssuffixet *-a-* (i det närmaste 200 fall af adjektivafledning och 40 fall af substantivafledning af mig antecknade), detta ofta i förening med samtidigt användande af afledningsprefixet *för-* (79 adjektiviska och 15 substantiviska fall antecknade), eller ock det mer eller mindre utvidgade suffixet *-(is)era* (81 adjektiviska och 62 substantiviska fall antecknade).

Bildningar med *-a-* af adjektivstammar äro t. e. *bekantar sig*, *blankar*, *blottar*, *blåar*, *dödar*, *(för)enar*, *(be)friar*, *friskar* upp, *(för)fullständigar*[1], *färskar* upp, *glanskar*, *grundar* upp, *grönar* ner, *helar*, *(af)jämnar*, *(för)klarar*, *knappar*

[1] Om den i viss mån oregelbnndna accentueringen af *för-* se II, 360.

in på, *kortar* af, *kryar* upp, *kvickar* på, *kvittar* med, *kärar* ned sig (vulgärt), *lenar* upp, *ljummar, lossar, lugnar, länsar, lättar, mattar, mjukar* upp, *mångfaldigar, mättar, (för)orenar* [1], *osnyggar, piggar* upp, *plattar* till, *raskar* på, *renar, (af)rundar, rätar, rättar, rättfärdigar, saltar, (be)sannar, skirar* (smör), *skärar* (teknisk term), *(för)skönar* (utan *för-* blott såsom teknisk term), *(af-, för)slappar, slätar, (af)snyggar, stram(m)ar* åt, *styfvar, svalar* af, *sötar, tryggar* sig till, *tröttar, tvärar* (tegarna), *tystar, (för)tätar, uppenbarar* och med samtidigt *för*-prefix — frånsedt de redan nämnda alternativa fallen — *förallmänligar* [1], *förandligar, förargar, förblindar, fördanskar, fördjupar, fördyrar, förevigar, förfalskar, förfinar, förfinskar, förflackar, förflyktigar, förfranskar, förfriskar, förfular, förfärdigar, förhemligar, förhärligar, förklenar, förknappar, förkortar, förkroppsligar, förlamar, förljufvar, förlöjligar, förmjukar, förmörkar, förnorskar, förnyar, förryskar, försenar, försinnligar, förslöar, förstorar, förstummar, försvagar, försvenskar, försvårar, förtjockar, förtunnar, förtydligar, förtyskar, förveckligar, förverkligar, förvildar, förvissar, förytligar, förödmjukar* [1].

Synkope i förhållande till grundordet ha *aflägsnar, (för)dubblar* (t. e. en insats), *(för)fullkomnar* [1] (till det föråldrade *fullkommen*, som nu nästan alltid ersättes af *fullkomlig*), *helgar* (som dessutom visar vokalförkortning i förhållande till *helig*), *kristnar, luckrar* (upp), *muntrar* (upp), *söndrar, uslar* ut, *öppnar* och med obligatoriskt *för- förbittrar, fördunklar, fördystrar, förenklar, försimplar, försäkrar* (t. e. sitt bohag), *förädlar*. Förlust af grundordets ändelse *-e* (dvs., *-ə*) visa *(för)bättrar* och med nödvändigt *för*-prefix *försämrar, förvärrar, föryngrar*. Än oftare saknas grundordets *-ig* såsom i *adlar, buktar, fuktar* (t. e. papperet), *grumlar, kollrar* bort, *lindrar, randar, rufsar* till, *skrynklar* till, *snibbar, spetsar*, (t. e. pennan), *trasar* sönder, *tufsar* (till) till resp. *adlig* osv.

---

[1] Se föreg. not.

samt med *för*-prefix *förklemar, förkollrar, förkunnar, förpliktar, förvirrar* till resp. *klem-ig* osv. I *gillar* till *gil-tig* saknas grundordets *-tig* och i *bräddar* till *brädd*full sednare sammansättningsleden. Inre förändring i förhållande till grundordet förete utom de redan nämnda synkoperande *helgar* och *stadgar* äfven *(för)bländar* (: *blind*), *glättar* (: *glatt*), *hettar* (: *hēt*), *(för)härdar* (: *hård*), *(af)sneddar* (: *snēd*), *svärtar* (: *svart*), *syrar* (: *sur*) och — ehuru i de flesta fall blott kvantitativ förändring — de samtidigt med konsonantisk utvidgning af suffixet uppträdande *blid-kar, brun-skar* (vulgärt för *brunsteker*), *fjär-mar, när-mar, rik-tar* 'gör *rik*', *rensar* (: *ren*), *sval-kar, vid-gar* samt med *för*-prefix *försin-kar* (: *sen*), *försöt-mar.* För öfrigt förekommer dylik konsonantisk utvidgning af suffixet i *(för)lik-nar* vid, *(för)mild-rar, tor-kar* och med obligatoriskt *för*-prefix *förned-rar.* Samtidig stympning af grundordet visa *(för)min-skar* (: *mindre*) och med prefix *förkonst-lar* (: *konst-ig*).

Andra prefixer än det i förevarande användning nästan specifika *för-* uppträda här i ringa utsträckning, t. e. *be-* utom i de ofvan (s. 620 f.) nämnda endast alternativt prefigerade *(be)friar* och *(be)sannar* äfven i *beriktigar, betryggar, bevärdigar* och *ent-* i *entledigar.* Stundom användes i stället sammansättning med partikel, t. e. *af* — utom i de redan ofvan (s. 620 f.) nämnda endast alternativt med *af* sammansatta *(af)jämnar, (af)rundar, (af)slappar, (af)snyggar* — i *afknappar, afkortar, afplanar, afplattar* samt med synkope i förhållande till grundordet *afsmäckrar* (: *smäcker*) och *ut* i *utarmar, utdrygar.*

Det längre suffixet *-era-* användes i *brunerar, duperar, egalerar* (jfr *egaliserar* nedan s. 623), *eklaterar, finerar, fixerar, halfverar, infamerar, inkietterar, (a)justerar, klarerar, kompletterar, kursiverar, legitimerar, nasalerar* (jfr *nasaliserar,* nedan s. 623), *objektiverar, planerar* 'jämnar', *preciserar, profanerar, renonserar sig, uniformerar* 'gör likformig'. Synkope af grundordet visar *dubblerar,* inre förändring (af grund-

ordets *k* till *s*) *publicerar* och stympning af detsamma *frankerar* (: *frank-o*), *modererar* (: *moder-at*) samt de många, som före *-era-* förlora grundordets *-k*, t. e. *arkaiserar*, *demokratiserar*, *dramatiserar*, *elektriserar*, *fanatiserar*, *galliserar*, *galvaniserar*, *harmoniserar*, *idiotiserar*, *idylliserar*, *kanoniserar*, *kristalliserar* (äfven inkoativt, se s. 615), *magnetiserar*, *moraliserar* 'söker göra moralisk', *organiserar*, *schematiserar*, *systematiserar* till *arkais-k* osv. Prefix använder blott *kon-solid-erar*.

Det än ytterligare utvidgade *-isera-* möta vi i *banaliserar*, *centraliserar*, *egaliserar* (jfr *egalerar* ofvan s. 622), *frivoliserar*, *humaniserar*, *labialiserar*, *legaliserar*, *mobiliserar*, *moderniserar*, *nasaliserar* (jfr *nasalerar* ofvan s. 622), *neutraliserar*, *normaliserar*, *palataliserar*, *ridikyliserar*, *socialiserar*, *steriliserar*, *subtiliserar*, *trankiliserar*. Inre förändring (af grundordets *ä* till *a*) visa *aktualiserar*, *familjariserar*, *formaliserar*, *generaliserar*, *individualiserar*, *nationaliserar*, *partikulariserar*, *populariserar*, *realiserar* 'förverkligar', *specialiserar*, *vulgariserar*, till *aktuell*, *familjär* osv. Grundordets *-sk* utelämnas i *amerikaniserar*, *germaniserar*, *latiniserar*, *romaniserar*, och samtidigt utbytes dess *ä* eller *e* mot *a* i *italian-iserar* till *italien-sk*. Härtill kommer det ytterst oregelbundet bildade *angl-iserar* till *engel-sk*.

Andra blott enstaka uppträdande utvidgningar af *-era-* erbjuda *(re)habil-iterar*, *identi-fierar* (: *identi-sk*), *simpl-ifierar* (: *simpel* i betydelsen 'enkel och simpel'; jfr däremot *förssimplar* ofvan s. 621) och med inre förändring af grundordet *russ-ificerar* (: *rys-k*).

Suffixet *-j-* användes blott i de dessutom inre förändring af grundordet uppvisande *tämjer*, *vänjer* till resp. *tam*, *van*.

Utan anlitande af särskildt suffix ansluta sig de finita ändelserna omedelbart till grundord på vokal i *sakta-r*, *stilla-r* och de med *för*-prefix försedda *förmera-r*, *förringa-r*, *föröde-r* 'lägger öde'; till sådana på buckal i *blek-er*, *blöt-er* *(af)lös-er* och det med *be*-prefix försedda *bevek-er*. Inre för-

ändring af grundordet uppvisa *bryner* 'brunsteker', *fyller* (: *full*), *fäster* (: *fast*), *gläder* (: *glad*), *hvässer* (: *hvass*), *(för)höjer* (: *hög*), *kyler* (: *kall*), *(för)länger* [1] (: *lång*), *skärper* (: *skarp*), nautiska termen *släcker* (: *slak*), *(för)stärker* (: *stark*), *tömmer* (: *tom*), *värmer* (: *varm*), *(för)vränger* (: *vrång*), *väter* (: *våt*). Hos *kröker* uppträder dessutom stympning af grundordet (*krok-ig*). Ensamt sådan förekommer i *skyller* till *skyl-dig* och det med prefix försedda *för-nöjer* till *nöj-d* (men visserligen äfven till *förnöj-d*).

Af adjektiver bildas ock i några redan till ett tjog uppgående fall faktitiver medelst sammansättning — som väl med tiden öfvergår till afledning — med verbet *göra*, t. e. *allmänliggör, anhängiggör, bekantgör, fastgör, frigör, färdiggör, helbrägdagör, klargör, lefvandegör, löjliggör, lösgör, möjliggör, nödvändiggör, odödliggör, offentliggör, omöjliggör, oskadliggör, rengör, rättfärdiggör, saliggör, tydliggör, verkliggör.* Härtill kommer det kanske enastående *omintetgör*.

Af substantivstammar åter äro medelst suffixet *-a* bildade t. e. *afgudar, delar* 'förvandlar till delar', *grisar* ner sig, *grusar* (t. e. förhoppningar: jfr däremot det affektiva »*grusar* en väg»), *grynar, grötar* ihop, *gäckar* 'gör till sin gäck', *kolar, lockar* (t. e. håret), *mosar, narrar* 'gör till narr', *ormar sig, slumpar bort, spisar, struntar* i 'behandlar som strunt', *stubbar, sämskar, vrakar* och med *för*-prefix *förfäar, förgasar, förglasar, förgudar, förkalkar, förkolar, förpantar, förslafvar, förstenar, förstockar* samt med synkope i förhållande till grundordet *förbrödrar* (: *bröder*), *förkättrar* (: *kättare*). Stympning af grundordet föreligger i *betar* på (t. e. mask), *dårar, fångar, gröpar, styckar* till resp. *bet-e* osv., *förknippar, förpackar* till *knipp-e, pack-e* (eller *pack-a*) samt *förintar* till *int-et*. Annat prefix än *för-* tycks blott komma till användning i *bemannar sig*

[1] Formen utan prefix — icke upptagen i Sv. ak:s ordlista, 7 uppl. — brukas uteslutande i fråga om klädesplagg (men då alltid), t. e. länga en kjol o. d.

till *man* och inre förändring af grundordet blott i *betar* (t. e. bröd) till *bit.*

Vida vanligare är här substantivafledning medelst suffixet *-era-*, t. e. *adjektiverar, diftongerar, detaljerar, enklaverar, fonderar, färserar, förskotterar* (pengar o. d.), *garnisonerar, grupperar, hundsvotterar, kapunerar, kuberar, kujonerar, marmorerar, oxiderar, parafraserar, perifraserar, (ut)portionerar* 'fördelar i portioner', *presenterar* (något åt någon), *reserverar, skeletterar, sorterar* 'fördelar i olika sorter', *substantiverar, (ut)posterar* (jfr s. 618) samt de till pluralformerna *historier* (icke till *historia*) och *konserver* sig anslutande *historierar* och *konserverar* (matvaror). För öfrigt äger stympning af grundordet rum i *fugerar* (:*fug-a*), *kvadrerar* (:*kvadr-at*), *(ut)planterar* (: *plant-a*), *salderar* (: *sald-o*), *summerar* (: *summ-a*), *travesterar* (: *travest-i*). Inre förändring af grundordet torde blott förekomma i det för öfrigt prefigerade *an-null-erar* till *noll* (förr äfven *null*).

Till ord på långt *e* fogas suffixet i den kortare formen *-ra-*, t. e. *frikasserar, klicherar, plisserar, protegerar, resumerar* (eller *resymerar*) till *frikassé* osv. Omvändt antar det den längre formen *-sera-* i *favoriserar* (: *favori-t*) och *raguserar* (: *ragu*). Andra sällsynta utvidgningar af *-era-* uppvisa *mumi-fierar* till *mumi-e*; *person-ifierar, versifierar* och med stympning af grundordet *kodifierar* (: *kod-ex*); *klass-ificerar* och med inre förändring af grundordet *russificerar* (: *ryss*; äfven till *rys-k*, se ofvan s. 623).

Jämförelsevis vanlig däremot är här suffixformen *-isera-*, fogad till substantivstammar i *bagatelliserar, baroniserar, dialogiserar, helleniserar, idealiserar, idiotiserar* [1], *idylliserar* [1], *kanaliserar, kanoniserar* (till *ka'non*, icke *kano'n*) [1], *kapitaliserar, kristalliserar* [1], *magyariserar, pulveriserar.* Utvidgade biformer

---

[1] Äfven bildadt medelst *-era-* till adjektiv på *-is-k*, se ofvan s. 623.

uppvisa *drama-tiserar*[1], *schema-tiserar*[1] och *dram-atiserar*[1], *system-atiserar*[1].

b) Effektiva[2] verber uttrycka, att man åstadkommer (åvägabringar, föranleder, begår o. d.) eller producerar (frambringar, föder, presterar, uttalar o. d.) något, angifvet af de nästan alltid afledda verbernas grundord. Om detta vid de faktitiva verberna, såsom vi sett, jämförelsevis sällan utgöres af ett substantiv, så är det däremot här alltid fallet, att ett dylikt ord lägges till grund för det afledda verbet. Gränsen emellan en till denna och en till den föregående kategorien hörande substantivafledning är emellertid så till vida svår att uppdraga, som ett hithörande transitivt verb ofta lika väl kan hänföras till faktitiverna och omvändt. Så t. e. är det *syltar* (bär), som jag här nedan upptar bland effektiver, lika väl att öfversätta med 'gör, dvs. förvandlar, (bär) till sylt' som med 'gör, dvs. producerar, sylt af (bär)', och det ofvan såsom faktitivt uppförda *gröpar* låter lika väl tolka sig som 'gör, dvs. producerar, gröpe af (säd)' som såsom 'gör, dvs. förvandlar, (säd) till gröpe'. I dylika fall är alltså den här af mig valda placeringen skäligen godtycklig.

Det här ojämförligt oftast använda afledningssuffixet är *-a-* (283 fall antecknade) eller *-erà-* (106 fall antecknade). Exempel på det förra äro: *(för)anstaltar, bakar, beslutar, biktar, bildar, blaskar*; *blickar, blinkar, blommar, blotar, blundar, bockar* (oftast momentant), *bommar* (vid skjutning, jfr det instrumentativa *bommar* nedan s. 639; oftast momentant), *brakar, brusar, budar, buntar, bäddar, dansar, diktar, doftar, drillar, duar, dunkar, dunsar, dånar* 'vållar dån', *dönar, fejdar,*

[1] Äfven bildadt medelst *-era-* till adjektiv på *-is-k*, se ofvan s. 623.

[2] Om denna term skulle anses olämplig, emedan den såsom ofvan (s. 610) nämndt ej sällan användts och användes i en väsentligen annan betydelse, så kan man i stället kalla ifrågavarande verber för »produktionella» (jfr termerna »status producentis» och »produkti» ofvan s. 240, resp. 242 f.).

felar, festar, filtar, fjäskar, flinar, flyktar, fläktar, forsar, frasar, fuktar, fuskar, färdas, fölar (oftast momentant), *förvärfvar, gaskar* (ofta momentant), *gengäldar, glammar, gläfsar* (jfr s. 630), *gläntar, gnabbas, gnatar, gnäggar, gormar, grinar, grisar* (oftast momentant), *gruffar, grälar, hojar, hopar, hoppar, horar, hotar, hutar* åt (oftast momentant), *jobbar, jäktar, kalfvar* (oftast momentant), *kastar, kifvar,-as, kinkar, klatschar, klinkar, kluddar, klunkar, knallar* (ofta momentant), *knarrar, knixar* (oftast momentant), *knorrar, knotar, knystar* (oftast momentant), *konterfejar, korsar* sig (oftast momentant), *krasar, kraxar, kretsar, krigar, krumbuktar* (*sig*), *krusar, kältar, käxar, lammar* (oftast momentant), *laskar* 'gör lasksöm', *lofvar* 'gör en lof', *luktar* 'afger lukt', *lunkar, lånar*, kon *mjölkar* (jfr däremot »pigan *mjölkar* kon» nedan s. 638), *muckar, murar, myntar, mäskar, nafsar, nappar, niar, nickar* (oftast momentant), *nojsar, ordar, osar, parar, passar* (i kortspel), *pjunkar, plaskar, pliktar, plumpar* (oftast momentant), *pratar, prickar, prunkar, präntar, pustar, påhittar* (oftast momentant), *radar* (upp), *rasar, rimmar, ropar, rösar, röstar, saftar, satsar, sejdar, skallar, skattar, skenar, skojar, skolkar, skrattar, skriar, skrymtar, skrålar, skränar*, älfven *skummar* (jfr däremot »frun *skummar* syltgrytan» nedan s. 638), *skuttar, skvalar, skvalpar, skylar, skålar* (oftast momentant), *skämtar, slamsar, slaskar, släpar, smilar, snackar, sorlar, splitsar* (nautisk term), *spottar, stackar, startar, stekar* (nautisk term), *stassar, stimmar, stojar, streckar, strejkar, ståtar, stökar, suckar* (oftast momentant), *suddar, surrar, susar, svallar, svarar* (oftast momentant), *svyckar, syltar, syndar, sölar, sömmar, tackar* (oftast momentant), *talar, tittar, tjatar, tonar, tornar* upp, *trafvar, trallar, trampar, trotsar, trugar, träckar, träffar* (oftast momentant), *(för)tullar, tvistar, tågar, tåras, tältar, törnar* (oftast momentant), *vallfärdar, valpar* (oftast momentant), *valsar, varpar, verkar, viftar* (ofta iterativt), *vinkar* (ofta iterativt), *vitsar, vrålar, vålmar, vägar* och med synkope i förhållande

till grundordet *aflar, babblar, bullrar, dreglar, dundrar, fnittrar, gillrar, gnisslar, grubblar, gurglar* (med någon), *gycklar, hindrar, hvirflar, hvisslar, hånglar, jollrar, jublar, jämrar sig, kacklar* (ofta iterativt), *klapprar* (ofta iterativt), *klottrar* (ofta iterativt), *konstrar* (till pluralen *konster*), *krånglar, kuttrar* (ofta iterativt), *kvittrar* (ofta iterativt), *käbblar* (ofta iterativt), *lägrar (sig), mumlar* (ofta iterativt), *offrar, pinglar* (ofta iterativt), *pjollrar, pladdrar* (ofta iterativt), *rabblar* (ofta iterativt), *ringlar sig, rosslar, segrar, skramlar, skräflar, skvallrar, sladdrar* (ofta iterativt), *slamrar, sluddrar, smattrar* (ofta iterativt), *smusslar, snattrar* (ofta iterativt), *spektaklar* (vulgärt), *staplar* (upp), *svamlar, svindlar* (i affärslifvet), *tecknar* 'gör tecken (åt någon)', *tisslar och tasslar* (kanske dock oftast frekventativt), *trasslar, vimlar, vinglar, välkomnar* (väl oftast momentant), *väsnas, växlar, ynglar* (oftast momentant).

Förlust af grundordets ändelse *-ə* föreligger i *arbetar, byltar, dikar, droppar* (ofta iterativt), *flödar, rösar* (äfven till *rös*, se ofvan s. 627), trädet *safvar, skiftar, spolar* (garn), *såtar, trafvar* (ved); inre förändring af grundordet åter i *bötar* (: *bot*), *klingar* (: *klang*), *kämpar* (: *kamp*), *mördar* (: *mord*), *röfvar* (: *rof*). Konsonantisk utvidgning af suffixet träffas i *blixt-rar* (oftast momentant, stundom också iterativt), *knar-kar, sved-jar* och samtidigt med grundordets stympning i *gnist-rar* (: *gnist-a*) samt i förening med inre förändring af detsamma i *hol-kar* (: *hål*), *spon-tar* (: *spån*) med hyfvel, *spän-tar* (: *spån*) med knif, *väd-jar* (: *vad*).

Suffixet *-era-* däremot uppvisa *aborterar, ackorderar, akvarellerar, alarmerar, amalgamerar, appellerar, applåderar, argumenterar, auktionerar, balanserar, bankrutterar, bivackerar* (eller *bivuakerar*), *debatterar, debaucherar, debuterar* (vanligen momentant), *depenserar, duellerar, experimenterar, figurerar, fraserar, förskotterar, galopperar, grimaserar, intrigerar, kabalerar, kalkylerar, konjekturerar, konserterar, konturerar, langetterar, likviderar, lofverar* (jämte *lofvar*, se ofvan s. 627), *mar-*

scherar, modellerar, motionerar 'väcker motion' (jfr s. 635), *paraderar, pauserar, petitionerar, piruetterar, planerar, porträtterar, profilerar, projekterar, protesterar, rapporterar, raserar, reformerar, rekylerar, remonterar, replikerar, revolterar, saliverar, signalerar, siluetterar, skisserar, strapatserar, triumferar, urinerar, vokaliserar* 'gör en s. k. vokalis (i sång)', *voltigerar* och med synkope af grundordet *manövrerar*. Med stympning af grundordet äro bildade *arrenderar* (: *arrend-e*), *broderar* (: *brod-eri*), *citerar* (: *cit-at*), *dementerar* (: *dement-i*), *excerperar* (: *excerp-t*), *exercerar* (: *exerc-is*), *fotograferar* (: *fotograf-i*), *karambolerar* (: *karambol-age*), *karrikerar* (: *karrik-atyr*), *kopierar* (: *kopi-a*), *kullbytterar* (: *kullbytt-a*), *kvitterar* (: *kvitt-o*), *litograferar* (: *litograf-i*), *parerar* (: *par-ad*), *parerar* (: *par-i*), *plagierar* (: *plagi-at*), *pläterar* (: *plät-er*), *preludierar* (: *preludi-um*), *propagerar* (: *propag-anda*), *refererar* (: *refer-at*), *rockerar* (: *rock-ad*), *trakasserar* (: *trakass-eri*), *transumerar* (: *transum-t*), *voterar* (: *vot-um*) och med inre förändring af detsamma *cirkulerar* (: *cirkel*), *disputerar* (: *dispyt*), *fabulerar* (: *fabel*), *kritiserar* (: *kritik*), *musicerar* (: *musik*), *remitterar* (: *remiss*), *speciminerar* (: *specimen*), *supplicerar* (: *supplik*).

Till grundord på långt *e* fogas blott *-ra-* (jfr ofvan s. 625), t. e. *chasserar, chausserar, defilerar, resumerar* (lika mycket faktitivt, se ofvan s. 625), *turnerar* till *chassé* osv.; likaså *jubile-rar* till *jubile-um*. Däremot föreligga diverse utvidgade former af *-era-* i *allegori-serar, aviserar*; *differens-ierar*[1]; *moral-iserar* 'predikar moral', *parallelliserar* och (till *fant-asi*) *fantiserar*; *gest-ikulerar*.

Enastående är väl användningen af suffixet *-j-* i *väljer* (: *val*) och det något ålderdomliga *täljer* (: *tal*).

Utan förmedling af något särskildt afledningssuffix ansluta sig verbaländelserna direkt till substantivstammar på *-a* i *bana-r, blommar, bubblar, böljar, flätar, fradgar, frågar, hickar, hostar* (båda ofta momentana eller frekventativa),

[1] Skrifningen *differentierar* anger vanligen samma uttal.

hurrar (med accentflyttning i förhållande till grundordet *hurra'*; ofta iterativt), *immar, mässar, pärlar, skadar, skuggar, stadgar, svalkar, såtar* (äfven till *såt-e*, se ofvan s. 628), *trasar* sönder, *ångar*; till sådana på *-ə* i *bygge-r, byter, genmäler, gifter* (båda oftast momentana), *sammanträder* (ofta momentant), *smider*; till stam på långt *y* i *gny-r*. Däremot försvinner grundordets *-a* före verbaländelserna i *red-er, reser, träter* till *red-a* osv. samt i (snön) *yr* — för äldre *yrer* — till (snö)-*yra*. Till substantivstammar på konsonant åter bildas utan särskildt afledningssuffix åtminstone ett 70-tal verber såsom *besluter* (ofta momentant), *bidrager, byker, drömmer, flänger, försöker, gläfser* (äfven frekventativt eller iterativt), *gnager, gnäller, gråter, hugger, hviner, klipper, knycker* (ofta momentant), *knyster* (jfr *knystar* ofvan s. 627), *knäpper* (ofta momentant), *köper* (ofta momentant), *leker, (gen)ljuder, låter* 'gör läte (låt)', *piper, rycker, råder* (oftast affektivt), *röner, skriker, skryter, skräller, sliter, smäller* (oftast momentant), *strider, stänker, svänger, tjuter, trycker, väfver*; med inre förändring af grundordet *biter* (: *bett*), *bjuder* (: *bud*), *blöder* (: *blod*), *böter* (: *bot*), *drifver* (: *dref*, jakttermen), *dräper* (: *dråp*), *dömer* (: *dom*), *döper* (: *dop*), *griper* (: *grepp*), *gräfver* (: *graf*), *gröper* ur (: *grop*, som dock etymologiskt sedt icke är besläktadt med verbet), *hvälfver* (: *hvalf*), *intränger* (: *intrång*), *knyter* (: *knut*), *kräfver* (: *kraf*), *lyser* (: *ljus*), *löper* (: *lopp*), *nämner* (: *namn*), *skiner* (: *sken*), *skjuter* (: *skott*), *skäller* (: *skall*; ofta iterativt), *sjunger* (: *sång*), *skälfver* (: *skalf*), *springer* (: *språng*), *stiger* (: *steg*), *stinker* (: *stank*), *sviker* (: *svek*); med uppgifvande af grundordets ändelse *-an* *anhåll-er, anmäler, ansöker, antyder, hemställer, tillstyrker* och, numera utan presensändelse, *begär* (af ett äldre *begärer*) till *begär-an*.

I motsats till dessa sistnämnda bildas de flesta verber till substantiver på *-an* helt enkelt så, att substantivets *-n* utbytes mot verbaländelserna, t. e. *börja-r, dagtingar, erinrar, fordrar, förbidar, förmodar, försäkrar, klagar, kärar, nitälskar,*

predikar, rannsakar, sträfvar, traktar, täflar, vägrar, äflas, önskar till *börja-n* osv.

c) Traktativa verber uttrycka, att man »sysslar med» (lat. *tractat*), idkar, bedrifver, handlägger, ägnar eller hängifver sig åt, inriktar sig på något, som i de jämförelsevis få fall, då verbet är afledt, anges af dess, alltid substantiviska, grundord. Gränsen mellan detta och föregående fall är ofta mycket vag. Så t. e. kan ett ofvan (under b) såsom effektivt uppfördt verb sådant som *kritiserar* lika väl afse ett »sysslande med» som ett »åstadkommande af» kritik, och ett här nedan såsom traktativt uppfördt verb sådant som *polemiserar* kan äfvenledes vara lika väl af ena som andra slaget.

De ojämförligt oftast använda afledningssuffixerna äro här liksom i föregående fall *-a-* (23 exempel af mig antecknade) och *-era-* med dess kortare eller längre biformer (tillsammans 27 exempel antecknade). Det förra uppträder i t. e. *badar, hushållar, jular, kalasar* (jämte *kalaserar*, se strax nedan), *påskar, skördar, slaktar, slöjdar, spelar, sportar, tvättar, vaktar, viggar* (vulgärt för *vigilerar*), med synkope i förhållande till grundordet *dobblar, handlar, ockrar, rafflar, rucklar, rumlar, schackrar, slumrar* och med förlust af grundordets ändelse *fiskar* (: *fisk-e*), *toddar* (: *todd-y*). Exempel på det sednare åter äro *exporterar, frukosterar, funktionerar, importerar, kalaserar* (jämte *kalasar*, se strax ofvan), *konditionerar, kurtiserar, missionerar, transporterar* samt med stympning af grundordet *filosoferar* (: *filosof-i*), *stenograferar* (: *stenograf-i*), *stereotyperar* (: *stereotyp-i*), *studerar* (: *stud-ium*) och med samtidig sammansättning med *ut-* *utminuterar* (: *minut-handel*). Inre förändring af grundordet(s *k* till *s*) före *-era-* visa *botaniserar, grammatiserar, gymnastiserar, polemiserar, politiserar, praktiserar*. Förkortning af *-era-* till *-ra-* efter långt *e* uppträder i *dine-rar, superar*, däremot utvidgning till *-sera-* i *allegori-serar, anatomiserar, etymologiserar, psykologiserar, teologiserar*.

Suffixet *-j-* förekommer väl blott i *säljer* till *sal-u.* Intet speciellt afledningssuffix åter ha följande bildningar: till substantiver på *-a fastar, sysslar, vakar*; till sådana på konsonant *röker* 'är rökare', *super* och med inre förändring af grundordet *dricker* (: *dryck*).

d) Affektiva[1] verber uttrycka, att man bibringar (förlänar, tilldelar, skänker, skaffar, tillfogar, vållar) någon något, förser någon med något, gör någon till föremål för (utsätter någon för) något, som anges genom det vanligen — och i så fall alltid af ett substantiv — afledda transitiva verbets grundord. Gränsen mellan de affektiva och de effektiva (se ofvan under b) verberna är ofta omärklig, ty t. e. sådana ofvan såsom effektiva upptagna verber som *skadar, skuggar* m. fl. äro visserligen detta, då de stå absolut (t. e. »det skadar inte», dvs. gör skada, eller »trädet skuggar», dvs. åstadkommer skugga), men däremot affektiva, då de brukas relativt (t. e. »det skadar mig», »trädet skuggar blomsterrabatten»), och omvändt uppträder en mängd här nedan såsom affektiva upptagna verber som effektiva, i fall de stå absolut.

Det oftast använda afledningssuffixet är äfven här *-a-* (238 fall antecknade) med dess utvidgade biform *-era-* (200 fall antecknade). Exempel på det förra utgöra *(för)afskedar, agnar, ansar, badar* 'ger bad' (icke 'tar bad'), *baddar, balkar* af, *bandar, barlastar, barrar, basar, beckar, beskärmar* 'skyddar', *besvärar, betygar, bevisar, blodar* (ned), *botar, broddar, (be)brämar, burar* in, *bänkar, daljar, daskar, dukar, dunar* ned, *däckar, dödar, falsar, (be)fläckar, formar, fotar, fredar, fröjdar, fållar, färgar, fördärfvar, förordar, förtretar, förvarar, gagnar, gestaltar, gipsar, granrisar* (t. e. förstukvisten), *grundar* (t. e. ett hus), *grusar* (en väg; jfr det faktitiva *grusar* ofvan s. 624), *harmar, hartsar, (för)hånar, hårar* ned, *hägnar, intygar,*

[1] Eller, om man så hellre vill, »attribuerande»; jfr termerna »attribuerande assumptiva glosor» ofvan s. 513 och »status attributivus» ofvan s. 208 ff.

jordar — som dock numera väl näppeligen längre uppfattas såsom 'kastar jord på' — *jäfvar, kalkar, kantar, kindpustar, kittar, klackar, klappar, klutar* ut, *knuffar, knutar* 'ger knut', *korkar, (be)kransar, lackar, lappar, lassar, (be)lastar, lerar* ned, *lifvar, limmar, litar* på, *lockar, lortar* ned, *luftar, lånar, löfvar, (be)lönar, mannar* (rå), *(för)mastar, matar, mjölar, namnar, okar, omakar, oroar, panelar, pikar, piskar, pockar, (be)prisar, puffar* (till), *pussar, pälsar* på, *ramar* in, *rappar, riggar, ringar* (svin), *rosar, rotar sig, (be)rusar, rånar, saltar, sandar, skaftar, skjutsar, skrankar* af, *skrudar, skuffar, (be)skyddar, skymfar, smetar, sminkar, smiskar, (be)smutsar, snärtar* (till), *sotar* (t. e. ögonbrynen; jfr s. 638), *snuskar* ned, *sparkar, spetsar* (t. e. punsch med konjak; jfr s. 639), *(be)spisar, spångar, späckar, stagar, stallar* (en häst), *(be)straffar, strängar, stutar, synar, sårar, såsar* ned, *tafsar, taljar, tandar* (t. e. en räfsa), *tröstar, tuktar, tuschar, tvålar* in, *ursäktar, vanfrejdar, vanhäfdar, vaxar, veckar, vitsordar, vårdar, värnar, ympar, äfventyrar, örfilar* samt med konstant — icke såsom i de redan anförda resp. 10 och 3 fallen alternativt — *be-* eller *för*-prefix dels å ena sidan *befolkar, befraktar, befransar, befruktar, befröar, begrinar, begränsar, benådar* (vanligen momentant), *besjälar, beskattar, besoldar, bespottar* (till »*spott* och spe»), *betonar*, dels å andra sidan *förlitar sig* på, *förlustar, förorättar* (som korresponderar ej blott med *orätt*, utan äfven med *oförrätt* [1]), *förpestar, förskansar, förskräcker* [2], *förstålar, förzinkar.*

Synkope hos grundordet visa *bekymrar, betslar, bottnar* (skodon), *fjättrar, fodrar, fuktlar, fängslar, gödslar, hedrar, klandrar, kopplar* (t. e. hundar), *(för)kopprar, lagrar, misshandlar, (be)pansrar, pepprar, pryglar, pudrar, purprar, ram-*

[1] Ett härtill regelbundet bildadt, redan fornsvenskt, *oförrätta* träffas emellertid ännu vid midten af 1800-talet, t. e. hos Sturzen-Becker (se Sveriges National-litteratur 13, s. 224).

[2] Som dock numera knappast betyder 'ingjuter *skräck*' — en betydelse som snarare tillkommer det intensivare *förfärar* — utan på sin höjd 'förorsakar *förskräckelse*'.

lar på 'ger *rammel*buljong', *sadlar, smickrar, smärglar, sockrar, städslar, stämplar, svaflar, tacklar, tadlar, tjudrar, (be)vattnar, vädrar, äcklar* samt med konstant *be*-prefix *befjädrar, bemantlar, beordrar, beseglar* 'förser med *insegel*', *besvågrar sig* (oftast momentant), *betitlar*, med *för*-prefix *förnicklar, försilfrar, förtimrar* och sammansatt med *om omtöcknar*. Stympning af grundordets ändelser åter ha *betar* (: *bet-e*), *gummar* (: *gumm-i*), *pålar* (: *pål-e*), *rågar* (: *råg-e*), *selar* (: *sel-e*), *(be)smyckar* (: *smyck-e*) och med konstant *be*-prefix *bemannar* (: *man-skap*)[1], *bemyndigar* (: *myndig-het*), *bestyckar* (: *styck-e*), *bevingar* (: *ving-e*), *bevittnar* (: *vittn-e*). Inre förändring i förhållande till grundordet uppvisa *(be)tvingar* (: *tvång*), *(be)väpnar* (: *vapen*) samt med konstant prefix dels *bekräftar* (: *kraft*), dels *förgyller* (: *guld*) och *förseglar* (: *sigill*). Konsonantisk utvidgning af suffixet förekommer i *nåt-lar* samt jämte åtminstone kvantitativ inre förändring af grundordet *spjäl-kar* (: *spjäl-e*) och — i den mån det kan anses höra hit — *nöd-gar*. Den ytterligare utvidgade suffixformen *-iga-* kräfver alltid samtidigt *be*-prefix, t. e. *beedigar, berättigar* och med inre förändring af grundordet *befullmäktigar* (: *fullmakt*) samt *bemäktigar sig* (: *makt*).

Suffixet *-era-* uppträder i *accepterar, addresserar, aktionerar, apoteoserar, arresterar, attackerar, attesterar, balsamerar, barrikaderar, baserar, bronserar, buteljerar, cementerar, censurerar, chikanerar, debatterar, dechargerar, disciplinerar, diskonterar, dispenserar, dokumenterar, dupletterar, emaljerar, entusiasmerar, eskorterar, etiketterar, exilerar, facetterar, fasonerar, feterar, formerar, furagerar, galonerar, galoscherar, gelatinerar, generar, graderar, harangerar, hasarderar, instrumenterar, inviterar, karesserar, kasernerar, kassetterar, kautionerar, kloroformerar, kollationerar, komplimenterar* (jfr s. 635), *kontrollerar, konvojerar, kostymerar, kraschanerar, (miss)krediterar, kurerar, kurtiserar,*

[1] Jfr dock »*mannar* rå» ofvan s. 633.

kuverterar, lackerar (till *lack* i betydelsen 'lackfärnissa'), *madrasserar, magasinerar, maskerar, massagerar* (jfr *masserar* här nedan), *meriterar sig, missiverar, molesterar, motionerar* 'skaffar motion' (jfr det effektiva *motionerar* 'väcker en motion'), *motiverar, normerar, nyanserar, oktrojerar, ornamenterar, palissaderar, paljetterar, parfymerar, parodierar, passionerar, patenterar, pensionerar, pikerar, plomberar, plyscherar, polletterar, protesterar* (en växel), *protokollerar, provianterar, punkterar, rabatterar, rekryterar, retuscherar, reverserar* (en skuld), *revolutionerar, riskerar, ruinerar, saluterar, sanktionerar, stationerar, (ut)stofferar, subventionerar, takterar, terrasserar, trafikerar, tuscherar, vaccinerar, vadderar* och med *in*-prefix *intonerar.*

Synkope i förhållande till grundordet visa *massakrerar, möblerar, numrerar, registrerar, reglerar* och *sekvestrerar.* Stympning af grundordets ändelse däremot förekommer i *approberar* (: *approb-atur*), *daterar* (: *dat-um*), *dresserar* (: *dress-yr*), *emballerar* (: *emball-age*), *folierar* (: *foli-e*), *friserar* (: *fris-yr*), *garanterar* (: *garant-i*), *glaserar* (: *glas-yr*), *glorierar* (: *glori-a*; jfr s. 636), *honorerar* (: *honor-ar*), *härbärgerar* (: *härbärg-e*), *improberar* (: *improb-atur*), *injurierar* (: *injuri-er* pl.), *intresserar* (: *intress-e*), *karterar* handlingar o. d. (: *kart-a* sigillata), *koafferar* (: *koaff-yr*), *kolorerar* (: *kolor-it*), *kommenterar* (: *komment-ar*), *linjerar* (: *linj-e*), *logerar* (: *log-is*), *marterar* (: *mart-er* pl.), *masserar* (: *mass-age*; jfr det regelbundet bildade *massagerar* här ofvan), *onererar* (: *oner-a* pl.), *paginerar* (: *pagin-a*), *patinerar* (: *patin-a*), *pomaderar* (: *pomad-a*), *premierar* (: *premi-e*), *privilegierar* (: *privilegi-um*), *reglementerar* (: *reglement-e*), *signerar* (: *sign-um*), *synkoperar* (: *synkop-e*), *taxerar* (: *tax-a*), *tenterar* (: *ten-tamen*), *torterar* (: *tort-yr*), *tryfferar* (: *tryff-el*), *värderar* (: *värd-e*) och med *för*-prefix *förblommerar* (: *blomm-a*). Inre förändring af grundordet ha *debiterar* (: *debet*), *examinerar* (: *examen*), *formulerar* (: *formel*), *kartonnerar* (: *kartong*), *komplimenterar* (: *komplimang* jämte sällsyntare *kompliment*, till hvilken sednare form verbet då

är regelbundet bildadt; jfr ofvan s. 634), *placerar* (: *plats*), *prefigerar* (: *prefix*), *rubricerar* (: *rubrik*), *suffigerar* (: *suffix*), *titulerar* (: *titel*) och det med särskildt prefix försedda *immatrikulerar* (: *matrikel*).

Efter långt *e* i grundordet förkortas suffixet *-era-* till *-ra-*, t. e. *renommerar*, *spaljerar*.

Å andra sidan förekomma en mängd olikartade förlängda former af detta suffix. Den vanligaste af dessa är *-isera-*, t. e. i *alkoholiserar*[1], *karboliserar*, *katalogiserar*, *lokaliserar*, *makadamiserar*, *monopoliserar*, *rytmiserar*, *satiriserar*, *skandaliserar*, *stiliserar*, i förbindelse med prefix i *ac-klimatiserar*, med stympning af grundordet i *hypotiserar* (: *hypot-ek*) och med inre förändring af detsamma i *hypnotiserar* (: *hypnos*), *karakteriserar* (: *karaktär*). Något mindre vanligt är *-sera-*, t. e. *embarraserar*, *harmoniserar*, *koloniserar*, *tapetserar* och med stympning af grundordet *auktoriserar* (; *auktori-tet*), *nobiliserar*, (: *nobili-tet*). Sällsynta fall äro *-iera-* i *domicilierar* och *potensierar* (oftare skrifvet *potentierar*), *-tera-* i *kommaterar* och *poängterar* samt *-uera-* i *accentuerar* och *graduerar*. Enastående äro väl följande fall: *bomb-arderar*, *exempl-ifierar* (: *exempel*), *glori-fierar* (: *glori-a*; jfr *glorierar* ofvan s. 635), *klass-ificerar*, *kvali-ficerar* (: *kvali-tet*), *kult-iverar* (: *kult-ur*), *retur-nerar* och *syrpr-enerar* (: *syrpr-is*).

Suffixet *-j-* torde blott förekomma i *stödjer* (jämte *stöder*, se nedan s. 637).

Utan särskildt suffix bildas hithörande verber företrädesvis — jag har antecknat mer än ett par tjog fall — af substantivstammar på *-a*, t. e. *agar*, *askar* ner, *bannar*, *benar* (håret: jfr det privativa »*benar* fisken» nedan s. 637), *bucklar*, *fårar*, *färnissar*, *gängar*, *kritar*, *kryddar*, *kupar*, *lisar*, *läxar* upp, *mutar*, *mödar*, *pinar*, *plågar*, *repar*, *rispar*, *rutar*, *rynkar*, *(för)räntar*, *sinkar*, *skrapar* 'ger en skrapa' (jfr det instrumentativa *skrapar* 'bearbetar med en skrapa' nedan s.

[1] Ej upptaget i Sv. ak:s ordbok.

640), *skolar* (upp), *(be)smittar, smärtar, snubbar, spjälar, stöttar, sular* (äfven *sålar*), *tjärar, (för)villar, ändar, ärar* och med prefix *begåfvar, besiffrar, beslöjar* samt med inre förändring af grundordet *skyggar* (: *skugga*; jfr *skygg-ar* till *skygg* ofvan s. 616). Utelämnande af ändelsen *-a* visa *bräcker, föder, lär(er), smörjer, styrker* till *bräcka* osv. och samtidigt inre förändring af grundordet *gifver* (: *gåfva*), *kröner* (: *krona*), *lejer* (: *lega*). Omedelbart till substantivstam på *-ə* ansluta sig *höljer, kläder* (närmast dock hörande till pl. *kläder*), *märker, möter, (be)täcker* (jfr dock strax nedan); till stam på långt *o* åter *skor*. Till stam på konsonant ändtligen höra inemot ett par tjog verber, t. e. *begär(er), berömmer, besöker, förhör(er), förtrycker, hjälper, klämmer* till, *knäcker, kysser, råder, skänker, smäcker, smäller* 'ger *smäll*', *sticker, stöder, stöter*, med prefix *begrafver* och med inre förändring af grundordet *böter* (: *bot* på kläder), *(in)hyser* (: *hus*), *(ut)skämmer* (: *skam*), *(ut)späder* (: *spad*), *(be)täcker* (: *tak*; jfr dock strax ofvan).

Substantivstammar på *-an* förlora före verbaländelsen sällan hela *-an*, t. e. *erbjuder, inbjuder, undskyller* till *erbjudan* osv., eller ännu mera, t. e. *tillbe(de)r* till *tillbed-jan*; utan i de allra flesta fall — öfver ett dussin antecknade — förloras blott *-n*, t. e. *anmodar, befordrar, beundrar, dyrkar, efterfrågar, (upp)fostrar, förfärar, förundrar, tillfrågar, tillägnar, uppfordrar, uppmuntrar, åkallar, ömkar.*

e) Privativa[1] verber uttrycka raka motsatsen till de näst föregående, dvs. att man beröfvar något (eller befriar det från) det som anges genom det i regeln afledda transitiva verbets grundord. Det oftast använda afledningssuffixet är som vanligt *-a-* (43 fall antecknade), oftast i förbindelse med *af-* såsom första sammansättningsled, t. e. *(af)barkar, benar* (fisken; jfr »*bena-r* håret» ofvan s. 636), *(af)dammar,*

[1] Jfr »status privativus» ofvan s. 211 f.

(af)fjällar, hasar, (af)kvistar, mjölkar (t. e. om ladugårdspigan; jfr »kon *mjölkar*» ofvan s. 627), *(af)skalar, (af)skrotar, (af)-skummar* (t. e. syltgrytan; jfr s. 627), *(af)slammar, snoppar, solar* (t. e. skorstenen; jfr »*sotar* ögonbrynen» ofvan s. 633), *(af)toppar* och med konstant *af-* t. e. *afbladar, -dukar, -grenar, -hårar, -kantar, -lassar, -lastar, -lifvar, -löfvar, -mastar, -pälsar, -riggar, -späckar* och möjligen något till (jfr ofvan s. 212). Hit kan ock räknas det medelst prefixet *för-* afledda *förfördelar*. Synkope hos grundordet visa *afbetslar, afkopplar, muddrar, afsvaflar, aftacklar* och stympning af detsamma *afselar* (: *sel-e*), *nackar* (: *nack-e*), *safvar* (ett träd : *safv-e*), *(af)sopar* (: pl. *sop-or*) samt de med prefixerna *de-* och *des-* bildade *demonterar* (: *monter-ing*), resp. *desorienterar* (: *orienter-ing*). Inre förändring i förhållande till sitt grundord uppvisa *blädar* (: *blad*), *(af)stympar* (: *stump*) och jämte samtidig synkope det konstant sammansatta *afväpnar* (: *vapen*) samt med konsonantiskt utvidgadt suffix *lös-kar* (: *lus*).

Därjämte brukas mera sällan (14 fall antecknade) den längre suffixformen *-era-* (någon gång ytterligare utvidgadt), t. e. *skalperar*, med *de*-prefix *degraderar, demaskerar, denaturerar* samt det därjämte synkoperande *dechiffrerar* och det med prefixet *dis-* bildade *diskrediterar*. Stympning af grundordet uppträder i de prefixafledda *decentraliserar* (: *centralis-ation*) och *desinfekterar* (: *infekt-ion*), *desorganiserar* (: *organis-ation*), inre förändring åter i *deplacerar* (: *plats*). De utvidgade formerna af *-era-* förekomma blott i några fall med prefixafledning, t. e. *de-moral-iserar, de-tron-iserar* och *des-inf-icierar* (: *inf-ektion*) samt *dis-kvali-ficerar* (: *kvali-tet*).

Utan särskildt suffix, men med konstant *af-* äro bildade *afhöljer, afkläder, aflindar.*

f) Instrumentativa[1] verber uttrycka, att man använder (begagnar, brukar, betjänar sig af) såsom medel eller

[1] Jfr »status instrumenti» ofvan s. 231 f.

handterar (handskas med, behandlar) det som af det oftast afledda och ofta transitiva verbets grundord anges. Det vanligaste afledningssuffixet är återigen *-a-* (111 fall antecknade), mera sällan dess längre biform *-era-* (24 fall antecknade). Exempel på det förra äro *(ut)basunar, bommar* (till, igen; jfr »han *bommar* på haren» ofvan s. 626), *borrar, bromsar, bröstar sig, bultar, daggar, doppar* 'använder *dopp*' (t. e. i kaffe), *draggar, dyrkar* (med *dyrk*), *famnar, filar, harfvar, hissar, håfvar, kammar, kanotar, karbasar, knäar, kratsar, krokar* på', *lodar, loggar, lottar, lufvar, luggar, luktar* på, *länkar, naggar, nitar, näbbas, pilkar* eller *pirkar* (fiskeriterm), *plogar, pressar, proppar, pulsar, pumpar, refvar, risar, rostar* (t. e. bröd), *saxar* (vulgärt), *siktar* (med *sikt*; jfr strax nedan), *silar, skeppar* u't, *skotar, skrefvar, skrufvar, skyltar, slefvar, slussar, smakar* på, *snusar, solar sig, spetsar* (någon; jfr s. 633), *spikar, spritsar, språkar, spårar, spöar, stegar, stenar, svansar, synar, sågar, sållar, tassar, tronar, trumfar, trumpetar, vadar,* sjötermen *varpar, vefvar,* åkerbrukstermen *vältar.* Synkope ha *(för)ankrar, axlar, fingrar* (på), *gafflar* i sig, *gisslar, hamrar, himlar sig, hyflar, ljustrar, mejslar, (för)naglar, paddlar, penslar, pimplar* (som fiskeriterm), *plåstrar, (för)reglar* eller *(för)riglar, sablar* ned, *seglar, skyfflar, speglar, striglar, stöflar, svablar, timrar, tyglar, ögnar* (: *ögon*). Stympning af grundordets *-ə* uppvisa *borstar, hakar, lakar* (ur), *siktar* (t. e. med ett gevär; jfr *siktar* med en *sikt* strax här ofvan), *sporrar, stakar, tummar* (på), konsonantisk utvidgning af suffixet däremot *hand-skas* med, *(för)konst-lar* och *läpp-jar.* Egendomligt bildadt är *in-mun-digar.*

Exempel på suffixformen *-era-* åter erbjuda *affischerar, analyserar, annonserar, bokstafverar, dekreterar, giljotinerar, harpunerar, hektograferar, lornjetterar, medicinerar, mikroskoperar, prestafverar* (jfr ofvan s. 618), *schavotterar, sonderar, telefonerar, telegraferar, ventilerar,* med förlust af grundordets ändelse *filtrerar* (: *filtr-um*), *testamenterar* (: *testament-e*) och

med inre förändring af detsamma *fabricerar* (: *fabrik*), *handterar* (: *hand*), *katekiserar* (: *katekes*), *pokulerar* (: *pokal*), *tamponerar* (: *tampong*).

Utan suffix bildas här, liksom i fallet d) ofvan, talrika — mer än ett tjog — verber till substantiver på *-a*, t. e. *flaggar*, *färjar*, *gungar*, *hackar*, *harpar* (säd), *häktar* ihop, *kardar*, *krattar*, *kärnar*, *lämpar*, *piskar*, *plankar* a'f, *räfsar*, *skallrar* (med en *skallra*), *skrapar*, *slungar*, *släggar*, *snarar*, *sprutar*, *stickar* (t. e. strumpor), *trummar*, *vaggar*, *yxar* til'l och med förlust af grundordets *-a hyr(er)*. Till substantiver på *-e* höra *bryner* (t. e. lien) och de vanligen verbaländelse saknande *snör(er)*, *styr(er)*. Till stammar på konsonant åter hör ett tiotal fall såsom *låser* (jfr *läser* strax nedan), *röker* (t. e. fläsk; jfr ofvan s. 632) och med inre förändring *(för)binder* (: *band*), *(för)dämmer* (: *damm*), *knäpper* (: *knapp*), *läser* (: *lås*; jfr *låser* strax ofvan), *sväljer* (: *svalg*), *väger* (: *våg*).

De nu behandlade momentana och durativa specialkategorierna uttömma naturligtvis icke alla inom dessa områden tänkbara möjligheter — eftersom dessa äro hart när otaliga (jfr ofvan s. 608) — eller ens de faktiskt uppvisbara fallen. Men öfriga grupper skulle komma att bli så jämförelsevis fåtaligt representerade och uppvisa så föga genomskinliga bildningsprinciper, att jag underlåter att för deras räkning söka uppställa ytterligare speciella betydelsekategorier (jfr dock nedan om intensiva och diminutiva verber). Såsom exempel på dylika verber, som icke skäligen kunna inpassas i någon af ofvan anförda grupper, må här nämnas några af substantiviska stammar afledda, hvilkas betydelseförhållande till sina grundord är särskildt svårdefinierbart, och som stå rätt isolerade, hvart för sig. Bland sådana med öfvervägande momentan funktion må då anföras: med *a*-suffix det nybildade *post-ar* 'bringar på posten' (t. e. ett bref), jakttermen *trä-ar* 'slår sig ned i ett trä' (om fåglar), med

konsonantisk utvidgning af suffixet *kant-rar*, med prefix *be-lån-ar*, utan särskildt suffix *halka-r*, med inre förändring af grundordet *ärfv-er* (: *arf*) och det med partikel sammansatta *af-händ-er* (: *hand*). Bland öfvervägande durativa verber märkas bl. a.: med *a*-suffix *betingar, dalar, hukar, höstar* in, *ryggar, skörtar* upp, *stundar, turar* om, *vallar* 'går *vall*[1]' och med konsonantisk utvidgning af suffixet samt stympning af grundordet *nytt-jar* 'gör sig till *nytt-a*'.

Jag öfvergår alltså nu till

II. Intermittent aktionsart, som tillkommer en finit glosa, då den anger ett skeende, som visserligen är af en viss kvalitativ bestämdhet, men saknar enhetlighet, alltså afser ett inom sig olikformigt förlopp, kort sagdt ett försiggående med afbrott. Jag särskiljer här efter Moureks föredöme[2] två specialkategorier:

A. Frekventativ[3] aktionsart, som afser ett oregelbundet återkommande skeende. För tillgodoseende af denna aktionsart har svenskan ej utbildat någon särskild böjningskategori, utan begagnar sig dels undantagsvis af vissa verbala afledningar såsom *skym-lar* och *spratt-lar* (till resp. *skymmer* och *spritter*, se ofvan s. 609), dels normalt af allehanda s. k. adverbiella uttryck, fogade såsom biglosor till verbalformer, såväl sådana af momentan som af durativ karaktär. Exempel på det förra erbjuda sådana fall som »det *sticker till då och då* i bröstet», »fisken *spritter hit och dit*», »det *blixtrar oupphörligt*» (dvs. mycket ofta); exempel på det sednare åter »han *läser då och då* på examen», »*sofver stundtals* (eller *emellanåt*)», »hon *gråter rätt som det är*», »*åker ibland* i automobil» osv.

---

[1] Jfr i fråga om denna konstruktion sådana fall som »går *bort* (ursprungligen 'väg'), går *hem*, går sin *väg*».

[2] Anzeiger für d. Alterthum XXI, 196.

[3] Hos Brugmann, *Kurze vgl. Gramm.*, s. 535, kallad »iterativ-ziellos oder frequentativ.»

På öfvergången till nästa grupp stå konstruktioner med hjälpverberna *bruka* och *pläga*, t. e. »han *brukar (plägar) ta sig en promenad* vid den här tiden», hvarmed antydes, att företeelsen i fråga återkommer så godt som regelbundet.

B. Iterativ aktionsart innebär ett regelbundet återkommande skeende. Äfven härvidlag är det endast undantagsvis som man begagnar sig af särskilda verbala afledningar såsom *droppar*, *vrickar*, *vältrar*[1] (till resp. *dryper*, *vrider*, *välter*, se ofvan s. 609). Men i motsats till förhållandet vid frekventativerna är det också endast undantagsvis som man för åstadkommande af den iterativa effekten tillgriper särskilda adverbiella bestämningar, t. e. i »han *vrider* tappen *af och an*», »*välter* stenen *om och omigen*», »*brummar ideligen*», o. d. Utan det normala uttryckssättet är här ett, som man nästan skulle kunna kalla för en särskild böjningsform af verbet, och som består däri, att man en eller stundom två gånger upprepar (»itererar») en verbalform[2] efter ett mellanträdande *och*, t. e. »*det dryper och dryper*». Härvidlag framträder dock den iterativa aktionsarten fullt otvetydigt blott i de fall, då den primära — icke itererade — verbalformen har momentan aktionsart, t. e. »han bara *frågar och frågar*», »uret *pickar och pickar*» eller Palmærs bekanta »kung Oskar sitter på Stockholms slott och *nickar och nickar och nickar*; kring honom står hans försupna folk och *hickar och hickar och hickar*», hvilket sistnämnda exempel erbjuder oss två fall af dubbel upprepning. Om däremot den primära verbal-

[1] Då en stark iterativ anstrykning kan iakttagas äfven hos åtskilliga andra — icke med verber af uniform aktionsart korresponderande — verber på *-ra* såsom *bläddrar* 'vänder det ena bladet efter det andra', *fladdrar*, *huttrar*, *klirrar*, *knastrar*, *knattrar*, *kvittrar*, *mullrar*, *nopprar*, *puttrar*, *sipprar*, *tillrar*, så tycks ljudet *r* i och för sig vara i besittning af en viss iterativ färgton. Det samma synes i viss mån gälla äfven beträffande ljudet *l*, t. e. *idisslar* (jfr däremot *tuggar*), *lallar*, *pimplar*, *tragglar* m. fl.

[2] Jfr iterativbildningen medelst »reduplikation» i t. e. sanskr. *daridrāmi*, grek. *μορμύρω*, lat. *murmuro*.

formen har durativ aktionsart, t. e. »han bara *läser och läser*» eller »*sofver och sofver*», så tar gärna tanken på den i durativet inneburna mer eller mindre obegränsade tidsutdräkten (jfr ofvan s. 612) i den grad öfverhand, att man helt och hållet eller åtminstone i det närmaste bortser från de i jämförelse med skeendets tidsutdräkt helt obetydliga — så att säga genom *och* markerade — afbrotten; så att t. e. de nyss anförda uttrycken komma att betyda ungefär det samma som »han *läser*», resp. »*sofver* oafbrutet», dvs. utan afbrott, alltså innebära raka motsatsen till intermittent aktionsart. Härigenom ha vi sålunda — i och genom en utvecklingsgång som äfven träffas uti en mängd andra språk — kommit från iterativ aktionsart öfver till hvad man kallar

Intensiv aktionsart, hvarmed afses ett skeende af mer än vanlig »intensitet», alltså ett särskildt energiskt och ihållande sådant, öfverhufvud en stegring af det normala. De med de senast nämnda iterativbildningarna formellt likartade uttrycken framhäfva helt naturligt företrädesvis ihålligheten, t. e. »hon bara *gråter och gråter*» = gråter ihållande, »uret *går och går*» = går oafbrutet. Vill man åter framhålla energien, så låter man *och* förbinda två synonymer, t. e. *dundrar och svär, gormar och väsnas, jäktar och far, pluggar och läser, svär och förbannar sig, tigger och ber.* Ett mellanstadium intages af en sådan afljudande bildning som *tisslar och tasslar* samt af talrika sammansättningar med postpositivt *på*, t. e. *gnor på, kör på, piskar på, pratar på, traskar på, vefvar på* o. d. Det vanligaste sättet att bilda energimättade — hvad man skulle kunna kalla »äkta» — intensiver är emellertid att anlita sammansättning med vissa, så småningom till rena prefixer öfvergående, förstärkningsord, af hvilka vi redan träffat de flesta såsom medel för åstadkommande af augmentativ absolut gradation (se ofvan s. 502 ff.). Sådana fall äro följande:

*block*läser, -super;

*bolm*röker;

*gall*hojar, -skriker;
*genom*piskar, -pryglar;
*grund*kuggar, -stukar;
*mol*läser, -super, -tiger;
*plugg*läser;
*stor*bligar, -gapar, -gråter, -ljuger, -regnar, -skrattar, -skriker, -springer, -tjuter, -träter;
*storm*grälar, -läser, -pluggar, -röker, -skäller, -super, -tjuter, -träter, -värker.

Undantagsvis förekomma äfven enkla verber med intensiv aktionsart i förhållande till andra synonyma dylika, t. e. *fasar* för (: *fruktar, är rädd* för), *förfärar* (: *förskräcker*).

En motsats till den intensiva utgör den dock vida mindre vanliga diminutiva aktionsarten, som i regeln söker sig uttryck genom sammansättning med *små-*, t. e. *småduggar, -fnissar, -gnabbas, -gnatar, -gnolar, -grälar, -hoppar, -kokar, -ler, -myser, -pratar, -puttrar, -regnar, -sjunger, -skrattar, -snöar, -springer, -super, -svär, -trallar, -träter.* Undantagsvis förekomma äfven här enkla verber med en mer eller mindre utpräglad diminutiv färgläggning i förhållande till andra synonyma sådana, t. e. *duggar* (: *regnar*), *kvillrar* (: *kvider*), *pillrar* (: *petar*), *pinglar* (: *ringer*), *trippar* eller *traskar* (: *går*).

Ännu en annan i likhet med de två nu senast behandlade blott rudimentär aktionsart är den kooperativa [1], som innebär, att skeendet är gemensamt för två eller flera, och hvars specifika uttrycksmedel är prefixet *sam-*, fogadt till en verbalform, t. e. *samarbetar, -ljuder, -spelar, -tycker, -verkar;* rent undantagsvis *ko-* såsom i *kooperarar.* Detta slags »böjning» är emellertid mycket svagt representerad, och det vanliga är, att kooperation uttryckes medelst ordfogningar innehållande prepositionen *(tillsammans) med*, t. e. »han *reser, äter, spelar* osv. *(tillsammans) med* honom».

[1] Termen lånad från de amerikanska indianspråkens grammatik.

En blott underart inom den kooperativa aktionsarten är den reciproka, som innebär en ej blott gemensam, utan äfven ömsesidig verksamhet. Äfven här är *sam-* blott i ringa utsträckning användt, t. e. »de *samråda, -språka, -tala,* och det vanliga är en konstruktion, bestående af verbalform + *hvarandra* eller *med* (sällan *vid*) *hvarandra,* t. e. »de *älska hvarandra, skämta med hvarandra, tala med* eller *vid hvarandra*». Emellertid kan, såsom jag redan ofvan s. 599 utförligt visat, konstruktionen verbalform + *hvarandra* ofta utbytas mot ett passivt deponens, t. e. *kyssas* = *kyssa hvarandra,* och i många fall är den deponentiala formen den enda brukliga, vare sig med eller utan följande *med* (undantagsvis *från*) *hvarandra,* t. e. »de *brottas (med hvarandra), skiljas (från hvarandra)*».

§ 72. Aspekt.

I det föregående (s. 608) har jag framhållit, att man hittills så godt som allmänneligen förblandat med hvarandra kategorierna aktionsart och aspekt. Och det är ej så underligt, att så skett, ty det är ingen lätt sak, åtminstone för en som ej är fullt förtrogen med de slaviska språkens skaplynne, att klart fatta samt med korta och otvetydiga uttryck ange, hvad kategorien aspekt egentligen innebär (särskildt för de germanska språkens vidkommande). Preliminärt skulle jag kunna uttrycka mig så, att under det de olika aktionsarterna bero på en indelning från synpunkten af hur ett skeende är beskaffadt, så är det vid aspekterna fråga om så att säga skeendets effektivitet, dvs. huruvida det leder till något, eller annorlunda uttryckt, huruvida det ger eller icke ger ett perspektiv (en »aspekt», en »vy»), som sträcker sig utöfver dess eget speciella område. Dock, exempel belysa här vida bättre än definitioner eller aldrig så långa beskrifningar — till hvilka jag för öfrigt senare återkommer — hvad här är fråga om.

Jag hämtar mitt första exempel från det germanska språk, som tvifvelsutan bäst utpräglat skilda aspekter till grammatiska kategorier, nämligen gotiskan. Då det där heter t. e. »saei habai ausona *hausjandona, gahausjai*» eller »*saihwandans* ni *gasaihwand*», så måste vi visserligen på svenska återge detta med »den som har öron som *höra*, han må *höra*» och »de som *se*, *se* icke», men vi märka lätt, att det första *höra*, resp. *se* har en väsentligen annan betydelse (»äga hörsel», resp. »synförmåga») än det andra, hvars afvikande betydelse (»förnimma medelst hörseln», resp. »synen») i gotiskan utmärkes genom prefixet *ga-* [1]. På samma sätt förhålla sig t. e. »han är ute och *går*» (dvs. promenerar): »han *går* (dvs. aflägsnar sig) snart», »han *reser* (färdas) på kontinenten»: »han *reser* (afreser) till Tyskland», »jag *fryser*» (är frusen): »vattnet *fryser*» (öfvergår till is), »den tappres minne, det *blifver*» (består): »jag vet ej, hvad härutaf *blifver*» (uppstår), »han *föder* (lifnär) sig och sin familj med renskrifning»: »hvalfisken *föder* (bringar till världen) lefvande ungar», »han (höll på och) *läste* Homerus, när jag sist besökte honom»: »han (tog och) *läste* Homerus, när han tröttnade på Cicero» o. d.

Tillvaron af den ifrågavarande betydelsedifferensen och dennas vikt och betydelse för den nysvenska grammatiken — hvarom närmare i det följande — har af mig i största korthet påpekats redan i Pedagogisk tidskrift 1898 (s. 399) och sedan utförligare af N. Beckman i »Språkpsykologi och modersmålsundervisning» 1899 (s. 88) samt i synnerhet i hans »Svensk språklära» 1904 (s. 92 f. och flerestädes) [2]. I danska grammatiken är synpunkten införd af H. G. Wiwel

[1] Samma roll som det gotiska *ga-* spelar i den allra äldsta isländskan den s. k. fyllnadspartikeln (det »expletiva») *of*, t. e. *sér* : *of sér* o. d.; se särskildt Gering, *Vollständiges Wörterbuch zu den Liedern der Edda*, sp. 753.

[2] Jfr nu ock E. Björnstöm i Linders *Regler och råd*, 3. uppl., s. 114 f. (1908).

(1901)[1] och sedan upptagen af M. Kristensen (1903)[2]. Emellertid anser Beckman — och väl äfven de nämnda danska författarna — att frågan gäller »aktionsarter», och han använder därför delvis en terminologi, som jag icke kan godkänna. Det samma gäller Hj. Lindroths hithörande, för öfrigt förtjänstfulla utredningar i uppsatsen »Zur lehre von den actionsarten» (1905)[3]. För ofvan exemplifierade semologiska motsatsförhållande anser jag nämligen lämpligast att använda de af Delbrück[4] införda och af många andra författare sedermera upptagna termerna »kursiv» och »terminativ», helst som de redan af H. Pedersen[5] föreslagits till användning i en från Delbrücks uppfattning något afvikande betydelse, som däremot nära öfverensstämmer med den, för hvilken jag här behöfver ta dem i anspråk. Mindre lämpliga, om ock nödtorfteligen användbara, för mitt syfte äro de hittills vid indelning af ifrågavarande företeelser mest gängse termerna »imperfektiv» och »perfektiv»[6], dels emedan dessa inom de slaviska språkens grammatik, hvarifrån de lånats, ha en på de germanska språken ej fullt tillämplig innebörd[7], dels emedan »imperfektiv» inom de germanska språkens grammatik hittills plägat få omfatta både hvad jag kallar kursiv aspekt och dessutom ett stort område inom hvad jag nämner terminativ aspekt, under det att »perfektiv» fått afse endast det återstående området inom sistnämnda aspekt.

Med kursiv aspekt eller, om man så vill, imperfektiv aspekt i inskränkt (och hittills ovanlig) bemärkelse afser jag sålunda de ofvan (s. 646) i första rummet anförda exemplen och deras likar, med terminativ eller, om man så vill,

---

[1] *Synspunkter for dansk sproglære*, s. 139 och 171.
[2] *Dansk sproglære for voksne*, s. 82 f.
[3] I Beiträge zur geschichte der deutschen sprache XXXI, 239 ff.
[4] *Vergleichende Syntax* II, 14 f.
[5] I Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung XXXVII, 221.
[6] Beckman, a. st., använder i stället uttrycket »perfektivisk».
[7] Jfr Lindroth, a. st., s. 243 f.

perfektiv i vidsträckt (och hittills ovanlig) bemärkelse däremot de i andra rummet anförda exemplen och de med dem likartade. Granska vi nu närmare dessa båda exempelgrupper, så finna vi lätt, att blott de till den sednare gruppen hörande verberna uttrycka, att något (nytt) inträffar — eventuellt, därest det varit afsedt eller väntadt, går i fullbordan (lat. *perfectio*, hvaraf termen »perfektiv») — detta vare sig genom att något upphör eller att något träder i verket (kommer till stånd); eller annorlunda uttryckt, att något tilldrager sig, som utgör så att säga ett evenemang, dvs. gör en insats, som i någon mån ändrar tillvarons karaktär, i det att därigenom i densamma ett nytt moment införes, så att man kan — för att tala med Geijer — säga, att något »*sker* i det som *sker*», dvs. aktualiseras (förverkligas, realiseras) i och genom det som försiggår. Man kan därför också säga, att den terminativa aspekten anger tillvaron af en afgörande[1] vändpunkt (lat. *terminus*, hvaraf termen »terminativ») — vare sig en begynnelse- eller slutpunkt (lat. *terminus a quo*, resp. *ad quem*) — en öfvergång[2] från eller till något[3]; detta allt i motsats till den kursiva aspekten (af lat. *cursus* 'lopp, förlopp, fortgång')[4].

Vi ha ofvan (s. 646) sett, att ett och samma verb kan

---

[1] Häraf Wiwels, a. st., brukade term »afgörelsesverber».

[2] Häraf Beckmans, *Sv. språklära*, s. 92, brukade term »öfvergångsverb», som han dock låter omväxla med synonymet »perfektiviska verb» (se ofvan s. 647 not 6).

[3] Falk-Torp, *Dansk-norskens syntax*, t. e. s. 174, använda däremot den föga upplysande termen »aoristiske verber».

[4] Jfr den af Beckman, a. st., brukade termen »fortgångsverb», som han dock låter omväxla med synonymet »durativa verb». Denna sednare term är emellertid särskildt olämplig, enär ett durativum, åtminstone om man därmed menar — såsom väl allmänneligen sker — hvad ofvan s. 612 angifvits, alltförväl kan vara »perfektiv(isk)t», t. e. »han *genomgick* skolan på tio år», »*genomläste* boken utan afbrott» o. d. Af samma skäl är äfven den af Wiwel, a. st., brukade termen »varighedsverber» olämplig såsom motsats till hans »afgörelsesverber» (se ofvan not 1).

representera än den ena, än den andra af de båda nämnda hufvudaspekterna. Detta förhållande är emellertid, om ock rätt vanligt, dock icke det normala, utan oftast uttryckas de båda ifrågavarande aspekterna genom alldeles olika verber, detta både då betydelseinnehållet för öfrigt är tämligen likartadt, och då det är helt olikartadt. Såsom exempel — hvarvid jag i första rummet ställer den kursiva, i andra rummet den terminativa aspekten — må anföras *belägrar* : *eröfrar (intar)*; *fasthåller* : *hejdar; fortfar (förblir)* : *börjar (begynner)* och *slutar (upphör); färdas* och *nalkas* : *ankommer (anländer), afreser* och *försvinner; hatar (afskyr, föraktar)* : *smädar (skymfar, hädar, klandrar, tadlar, häcklar); härskar* : *segrar (vinner); lefver* : *dör (aflider)* och *dödar; minns (vet)* : *erinrar sig* och *glömmer; söker* : *finner (hittar); talar (pratar)* : *säger (yttrar), frågar (spörjer)* och *svarar; tiger* : *tystnar (förstummas); vördar (högaktar, skattar, beundrar, afgudar)* : *hyllar* och *välsignar* (detta dock stundom kursivt [1]); *äger (har)* : *får (erhåller), tar, (tillgriper, stjäl, röfvar), ger (skänker, öfverlämnar), köper* och *säljer*. Endast undantagsvis äro dylika ordpar etymologiskt besläktade på så sätt, att det ena i förhållande till det andra uppvisar inre förändring eller suffixafledning, t. e. *ligger* : *lägger, sitter* : *sätter, sofver* : *somnar* och *söfver, står* : *stannar* och *ställer, vakar* : *vaknar* och *väcker;* oftare på så sätt, att det terminativa verbet är en prefixafledning af det kursiva, t. e. *jagar* : *förjagar, älskar* (tycker om, är kär i): *förälskar sig i* (fattar tycke för, blir kär i) o. d.. hvarom se närmare i det följande (s. 657). Mycket vanligt är däremot, att ett terminativ bildas af ett kursivt verb medelst sammansättning, t. e. *slumrar* : *inslumrar* eller *går* : *går ut* (exempelvis i »han *går ut* och *går*») m. m. d., hvarom se vidare den utförliga framställningen nedan s. 658 ff.

Då vi sålunda icke äga någon specifik bildningsprincip,

[1] Undantagsvis kunna äfven många andra af de här anförda verberna ha annan aspekt än den af mig här såsom normal angifna.

enligt hvilken man af ett kursivt verb kan tillskapa ett terminativt eller omvändt, så kan det vid första påseende förefalla, som om dessa båda betydelsekategorier ej i vårt språk vore några grammatiska kategorier, dvs. ej ägde några morfologiskt gripbara skiljaktigheter. Så är emellertid icke fallet. Men de verkligen förefintliga olikheter, som härvidlag konstituera tillvaron af två olika grammatiska kategorier, undandraga sig lätt den ytlige betraktarens uppmärksamhet, emedan de väsentligen äro förlagda till dels konstruktionslärans, dels funktionslärans område. De viktigaste af dem äro nämligen följande:

1. Kursivt transitiva verber bilda sitt perifrastiska[1] passivum i presens och preteritum (men icke i futurum) medelst former af hjälpverbet *vara* (i futurum däremot *blifva*), under det att terminativt transitiva verber å sin sida använda hjälpverbet *blifva*, i presens och imperfektum uteslutande, i perfektum och pluskvamperfektum blott alternativt[2]. Därför är t. e. staden *är belägrad*» lika med »staden *belägras*», *var belägrad* = *belägrades*, *har varit belägrad* = *har belägrats*, *hade varit belägrad* = *hade belägrats* (men *blir belägrad* = *kommer att belägras*), under det att å andra sidan »en stad som *blir eröfrad*» är lika med »en stad som *eröfras*», *blef eröfrad* = *eröfrades*, *har blifvit eröfrad* eller *är eröfrad* = *har eröfrats*, *hade blifvit eröfrad* eller *var eröfrad* = *hade eröfrats*. Andra exempel af förra slaget äro *är fruktad*, *hotad*, *jagad*, *väntad*, *åtföljd*, *ämnad* = *fruktas*, *hotas* osv.; exempel af andra slaget åter *blir agad (gisslad, tuktad)*, *besjungen*, *biten*, *dömd*, *förrådd*, *förjagad* = *agas (gisslas, tuktas)* osv. Detta förhållande sammanhänger på det allra närmaste med det följande, nämligen:

---

[1] Om termens betydelse se VII, 86 f.

[2] Jfr BECKMAN, a. st., s. 142, och E. BJÖRKSTRÖM i Språk och stil IV, 205 ff. Om analoga förhållanden i danskan och norskan se FALK-TORP, a. st., och i tyskan se H. PAUL, *Die Umschreibung des Perfektums im Deutschen* i Abhandlungen der K. bayer. Akademie der Wissenschaften I Cl. XXII B. 1 Abteilung.

2. Kursivt transitiva verbers s. k. passiva particip har presentisk betydelse, under det att motsvarande form hos terminativt transitiva verber har preterital betydelse [1]. Därför är »en *belägrad* stad» en som *belägras*, men »en *eröfrad* stad» en som *eröfrats*. Likartade med det förstnämnda fallet äro t. e. »en *afgudad*, *beundrad*, *fruktad*, *omtyckt*, *vördad*, *älskad* furste», »en *hotad* existens», »en *jagad* hind», hvilka betyda »en som *afgudas*» osv.; likartade med det sednare fallet åter »en *förjagad* inkräktare, *huggen* ved, en *kastad* boll, en *lånad* summa, en *mutad* ämbetsman, en *piskad* slaf, en *plockad* blomma, *silad* mjölk», dvs. en som *förjagats*» osv.

3. Kursivt intransitiva verber sakna nyssnämnda participform, under det att terminativt intransitiva verber ofta — dock icke gärna om de äro passiva deponentier eller reflexiver — bilda sådan, men då med aktiv (preterital) betydelse, hvilket gör, att denna form i förbindelse med hjälpverbet *vara* [2] kan brukas i ungefär samma betydelse som supinum i förbindelse med hjälpverbet *hafva*, dvs. som perfektum och pluskvamperfektum aktivum [3]. Därför saknas nämnda particip hos *stå* — men naturligtvis icke hos dess transitiva sammansättningar, t. e. *påstådd* af *påstå* o. d., liksom ej heller hos dess terminativa sammansättningar, t. e. *uppstånden* af *uppstå* o. d. — hvaremot det finns hos *gå* i dess terminativa betydelser 'gå till ända' och 'gå sin väg', t. e. »en *gången* tid» = en tid som *gått*, »han *är* redan *gången*» = han *har* redan *gått*, »han *var gången*» = han *hade gått*. Af samma skäl saknas detta particip af t. e. *fortfara* (jfr det transitiva *lagfara* med participet *lagfaren*), *härska* (jfr *behärskad*), *lefva* (jfr *genomlefvad*), *ligga*, *passa* (jfr *anpassad*), *rasta*, *sitta* (jfr *försutten*, t. e. om ansökningstid), *sofva*, *syssla*, *tiga* (jfr *förtegad*) osv. Å andra sidan ha vi

[1] Jfr Beckman, a. st., s. 129 f.
[2] Alldeles som *sein* vid motsvarande tyska verber.
[3] Jfr Beckman, a. st., s. 129 f. och 144.

paralleller till det nyssnämnda *gången* i sådana fall som följande[1]: »han är *afliden* (= har *aflidit*), *afsvimmad*, *anländ*, *blifven* reaktionär, *bortsmugen*, *bortsprungen*, *(sönder)brusten*, *död* (faktiskt particip till *dö*), *fallen*, *(upp)faren* (t. e. till himla), *fetmad*, ån är *(till)frusen*, han är *förbenad*[2, 3], *förblödd*, *förbroskad*[2], *förbrunnen*, *förfallen*, *förfluten*, *förfäad*[2], *förgasad*[2, 3], *förgrymmad*[2, 3], *förkalkad*[2], *förklungen*, *förklyflad*[2, 3], *förkrympt*, *förliden*, *förlupen*, *förpuppad*[2, 3], *förrunnen*, *förslaggad*[2], *förstummad* (vanligen dock particip till ett transitivt passivum, se ofvan s. 600), *försvunnen*, *förtorkad*, *förälskad*[3], *inslumrad*, *(an)kommen*, *krumpen*, *lefrad*[3], *(af)magrad*, *möglad*, *(af-, bort)rest*, *rostad*, *(ut)sinad*, *sjunken*, *skedd*, *skockad*[3], *(hop)skrumpen*, klockan är 11 *slagen*, den är *stannad*[4], *timad*, *(för)torkad*, *undsluppen*, *uppkrupen*, rocken är *uppsprucken* i ryggen, han är *uppstigen*, *urartad*, *utblommad*, *utbrunnen*, *utflugen*, *utkrupen*, *utlupen*, *utrunnen*, *utsprucken*, *vittrad*, *vorden* (arkaiserande; ett korresponderande *har vordit* torde numera ej längre brukas), *(upp)vuxen*, *åldrad*[2] m. fl., särskildt en massa participier till inkoativa och ingressiva verber på *-na* såsom *bleknad*, *boknad*, *bulnad*, *(af)domnad*, *dufnad*, *falnad*, *(af)flagnad*, *(till)frisknad*, *gistnad*, *glesnad*, *grånad*, *gulnad*, *hvitnad*, *hårdnad*, *härsknad*, *kalnad*, *kallnad*, *klarnad*, *(för)kolnad*, *kroknad*, *ljusnad*, *lossnad*, *löpnad*, *mognad*[5], *mornad*[3], *multnad*, *murknad*, *mörknad*, *raknad*, *ruttnad*, *rämnad*, *(in)sjuknad*, *slaknad*, *skrumpnad*, *slappnad*, *slocknad*, *(af-, in-) somnad*, *stelnad*, *stillnad*, *storknad*, *styfnad*, *surnad*, *svalnad*, *svullnad*, *tystnad*, *unknad*, *vaknad*, *vissnad*.

4. Hos kursiva verber har presensformen sällan, hos

---

[1] Jag anför här talrikare exempel, emedan företeelsen är hittills föga uppmärksammad.

[2] Particip till ett passivt deponens.

[3] Particip till ett reflexivum.

[4] Säkerligen en af utgångspunkterna för det transitiva *stanna* (t. e. klockan, se ofvan s. 607).

[5] En utgångspunkt för det transitiva *mogna*, se ofvan s. 606 f.

terminativa verber däremot vanligen futural betydelse [1]. Jämför t. e. den presentiska betydelsen hos *älskar* och *hatar* i »om du verkligen *älskar* honom, så *hatar* han dig nog icke, utan kommer att älska dig tillbaka» — där sålunda futurum uttryckes perifrastiskt medelst *kommer att* — med den futurala betydelsen hos *ger* och *tackar* i »om du *ger* mig ditt löfte, så *ger* jag (eller: *kommer* jag *att ge*)' dig mitt och *tackar* (eller: *kommer att tacka*) dig dessutom»; en motsättning som icke hindrar att mera undantagsvis det förra ordparet kan fungera futuralt, t. e. »tro mig: han antingen *älskar* (eller: *kommer att älska*) dig eller *hatar* (eller: *kommer att hata*) dig innan årets slut», det sednare åter presentiskt, t. e. »här *ger* jag dig min hand och *tackar* dig för allt». Eller jämför det presentiska *önskar* i »tro mig: han *önskar* detta» (men undantagsvis futuralt t. e. i »om du gör detta, så *önskar* jag — eller: *kommer* jag *att önska* — olycka öfver dig») med det futurala *förlåter* i »tro mig: han *förlåter* (eller: *kommer att förlåta*) dig» (men undantagsvis presentiskt, t. e. i »jag *förlåter* dig»). Ytterligare exempel äro öfverflödiga, då de lätt kunna bildas med ledning af ofvan under 1—3 lämnade prof på kursiva, resp. terminativa verber.

5. Hos kursiva verber kan det s. k. presensparticipet aldrig, men hos terminativa verber stundom ha futural betydelse [2], t. e. »min *blifvande* (= framtida) maka, en som jag hoppas *enande* (= som kommer att ena) tanke, vid (framdeles) *inträffande* ledighet, i *kommande* dagar, en *samlande* lösen, vid möjligen *uppstående (uppkommande)* förvecklingar, den *väljande* korporationen sammanträder på rådhuset» o. d.

Ta vi nu de ojämförligt talrikare terminativa verberna i närmare skärskådande, så finna vi snart, att dessa förete två icke oväsentligt skiljaktiga betydelseskiftningar. Så t. e.

[1] Jfr Beckman, a. st., s. 100.
[2] Jfr Beckman, a. st., s. 126.

kan verbet *se*, som vi ofvan s. 646 funnit kunna fungera än såsom kursivt (= äga synförmåga), än såsom terminativt, äfven i sin sistnämnda egenskap uppträda under två olika specialaspekter, som på ett förträffligt sätt komma till synes i Sehlstedts bekanta: »och såg vid såg jag *såg* (= fick se, iakttog), hvarhelst jag *såg* (= tittade, blickade)». Vi inse lätt, att det här är fråga om samma motsats, som tyskan så lyckligt uttrycker medelst bildningar med, resp. utan prefixet *er-*, t. e. »sie *wählen* und *wählen*, aber sie *erwählen* ja gar keinen», en fras som vi på svenska måste återge med det grammatiskt vida mindre tillfredsställande »de *välja* och *välja* (= förrätta val), men de *välja* (= utvälja, utse) ju alls ingen». Skillnaden består tydligen däri, att det första *såg* och det andra *välja* samt deras gelikar (se i det följande, särskildt s. 657 ff.) liksom motsvarande tyska verber (*ersehen*, *erwählen* o. d.) uttrycka icke blott att genom skeendet något aktualiseras, utan därjämte att detta något är ett mål som uppnås i form af ett resultat [1]. Jag kallar därför — i likhet med ett fåtal andra författare såsom Streitberg (alternativt), Lindroth m. fl. — dessa verber för resultativa (utförligare uttryckt: resultativt terminativa) eller, om man så vill (följande flertalet författare), perfektiva i inskränkt (och hittills vanlig) bemärkelse. De öfriga terminativa verberna, hvilka mera betona själfva det terminativa skeendet — tilldragelsen, aktualiserandet — än dess mål och faktiska resultat, kallar jag för aktuellt terminativa. Det är dessa, som man hittills plägat sammanfatta med de kursiva under den gemensamma termen »imperfektiva» (i vidsträckt och hittills vanlig bemärkelse), men som Lindroth [2] har förtjänsten af att ha ställt i en skarpare belysning, som visar att de äro närmare besläktade med de resultativa än med de kursiva verberna. Emellertid kan jag ej godtaga hans förslag till terminologi,

[1] Jfr Lindroth, a. st., s. 251.
[2] A. st., s. 245 ff.

som låter de aktuellt terminativa verberna ensamma heta »terminativa» och för hvad jag kallar terminativa verber inför den nya, men enligt min mening föga träffande termen »successiva» verber.

Lindroth har[1] anfört 108 exempel på aktuellt och 160 exempel på resultativt terminativa verber af mycket olikartadt slag. Man märker emellertid redan af denna exempelsamling lätt, hvad som på förhand var att förmoda, nämligen att vissa aktionsarter på grund af sin egen natur med förkärlek förbinda sig med resultativ aspekt, något som i förbigående anmärkt väsentligen förklarar den så allmänna förblandningen af de båda kategorierna aktionsart och aspekt. Först och främst äro då helt naturligt de momentana verberna i regeln resultativa, t. e. *varseblir, förbrödrar sig, besvågrar sig, slocknar* osv. (se ofvan s. 609 ff.). Men äfven durativa verber, hvilka af några författare genomgående frånkänts förmåga att uppträda under resultativ aspekt, kunna massvis förete sådan. Enstaka exempel därpå äro redan framdragna af bl. a. Streitberg, Herbig och särskildt Sarauw[2], t. e. »han *genomgår* skolan, *genomsågar* brädet, *borrar igenom* väggen» eller sådana fall, där ett »adverb» kraftigt framhäfver den durativa aktionsarten, som t. e. »han *blir så småningom* den rikaste, *lyfter långsamt upp* sina ögon, *drar sakta fram* en snusdosa» o. d. Men företeelsen har en vida större omfattning än som af dylika spridda exempel framgår. Man kan nämligen påstå, att följande grupper af durativa verber i regel äro resultativa: inkoativerna, t. e. *gulnar, tröttnar, magrar, möglar* osv. (se ofvan s. 613 ff.); faktitiverna, t. e. *lugnar, mattar, mättar, fångar, styckar* osv. (se ofvan s. 620 ff.); affektiverna, t. e. *dukar, klackar, korkar, ruinerar* osv. (se ofvan s. 632 ff.); privativerna, t. e. *barkar, fjällar, skalar, toppar* osv. (se ofvan s. 637 f.). Att äfven intermittent aktionsart medger resultativ

---

[1] A. st., s. 249 f., resp. 252 f.

[2] I Zeitschr. für vergl. Sprachforschung XXXVIII, 147 f.

aspekt, framgår af sådana exempel som med frekventativ aktionsart t. e. »elden *lågar upp gång på gång*, han *slår ihjäl* ormar *litet emellan*, han *tar* sig *då och då* en pris» och med iterativ aktionsart t. e. »han *bommar ideligen*».

Några lätt gripbara kriterier på resultativt terminativa verber i deras motsats mot aktuellt terminativa, kriterier analoga med dem som vi ofvan under 1—5 sågo förefinnas i afseende på motsatsen kursiv: terminativ, finnas ej att tillgå i nutida svenska. Rätt vag är nämligen den skillnad, som består däri att, såsom Lindroth [1] framhållit, det s. k. preteritiparticipet hos alla resultativa verber har en stark tendens att anta rent adjekt betydelse och ofta fullständigt uppgifvit sin participiella betydelse [2], under det att detta fenomen är jämförelsevis sällsynt hos icke resultativa verber. Visserligen träffas sådana fall som *sökt* 'onaturlig', *tvungen* 'konstlad', *vågad* 'riskabel', *vårdad* 'omsorgsfull' o. a. d. af icke resultativa verber, men dylika fall utgöra en försvinnande minoritet i jämförelse med de massor af »adjektiverade» resultativa participier, som anförts af Lindroth [3], t. e. *bedröfvad* 'ledsen', *bekymrad* 'ängslig', *bunden* 'metrisk', *förargad* 'harmsen', *förskräckt* 'mycket rädd', *förvirrad* 'oredig', *förvånad* 'häpen', *föråldrad* 'gammalmodig', *inskränkt* 'enfaldig', *sansad* 'lugn', *städad* 'hygglig', *svulten* 'hungrig', *vredgad* 'vred' osv., till hvilka kunna läggas åtskilliga af Lindroth ej omnämnda fall såsom *förlegad*, *förlegen*, *sprucken* o. a.

Ej heller äga vi någon fast bildningsprincip för bildandet af resultativa verber till motsvarande icke-resultativa (eller omvändt), alltså ingenting motsvarande tyskans ofvannämnda böjning *wählen* : *erwählen* o. d. Vid förefallande behof använda

[1] A. st., s. 259, och mycket utförligt i *Om adjektivering af particip*, s. 29 ff.

[2] Om de båda betydelsekategorierna adjekt och participiell se ofvan s. 264 ff., och om språkliga kriterier på den ena och andra af dessa se LINDROTH, *Om adjektivering*, s. 21 ff.

[3] A. st., s. 29—70.

vi nämligen härvidlag utan skönjbar fast regel någotdera af följande ganska olikartade tillvägagångssätt:

a) Prefixafledning förekommer någon gång med anlitande af prefixerna *an-*, *be-*, *bi-*, *gen-* eller *und-*, t, e. *ankommer*, *anlägger*, *anlöper*, *anpassar*, *anstår*, *anställer*, *antecknar*, *anträffar*, *antågar*, *antänder*, *anvisar; bebygger*, *beljuger*, *besjunger*, *beskyller*, *bestjäl*, *beströr*, *besår; bifogar*, *bilägger* (ett intyg), *bisätter* (ett lik), *biträder* (en mening) samt med postpositivt *bi* några nautiska termer såsom *lägga bi* o. d.; *gengäldar*, *genmäler*, *genskjuter; undflyr*, *undkommer*, *undslipper* och kanske stundom *undgår*, alla växlande med sammansättningar (enligt c nedan; jfr s. 665) med postpositivt *undan*, t. e. *flyr undan* osv. Vida vanligare än något af dessa fall är det genom åtminstone inemot hundra exempel representerade bruket af prefixet *för-*, t. e. *förarbetar*, *förbannar*, *fördelar*, *förjagar*, *förlofvar*, *förtjusar*, *förtrollar*. Emellertid ha de ojämförligt flesta af dessa *för*-afledningar en särskild, antingen exhaustiv (33 exempel) eller pejorativ (53 exempel) bibetydelse.

Med ett exhaustivum, en (af lat. *exhaustus* 'uttömd' bildad) term som jag lånar från vissa exotiska språks grammatik, menar jag ett verb, som anger, att skeendet når en fullständig (»uttömmande») afslutning, dvs. fortgår så länge och så grundligt, att det af brist på nödiga förutsättningar ej längre kan fortgå (jfr ofvan s. 612 och 616). Dylika fall äro *förbleknar* [1], *-blöder*, *-brinner*, *-brukar*, *-bråkar*, *-bränner*, *-dunstar*, *-flyger* (om tid), *-flyter* (om tid), *-går*, *-hungrar*, *-klingar*, *-kolnar* [1], *-krossar*, *-lefver*, *-lider* (om tid), *-löper* (om tid), *-multnar* [1], *-nöter* (tiden), *-rinner*, *-rostar*, *-ruttnar* [1], *-sinar*, *-sliter*, *-slösar*, *-smäktar*, *-smälter*, *-tonar*, *-torkar*, *-tvinar*, *-tär*, *-vissnar* [1], *-vittrar* [2].

---

[1] Resultativt (men icke exhaustivt) redan utan *för-*.

[2] Jfr sådana tyska fall som »den rosenkranz *abbeten*», »ein huhn *abbraten*» o. d., för hvilka E. Wellander, *Die bedeutungsentwickelung der*

Pejorativt resultativa, dvs. angifvande att resultatet är af ondo eller till förfång för någon, äro t. e. *förblandar*, *-bländar*, *-bygger sig*, *-byter*, *-dröjer*, *-dömer*, *-faller*, *-fares*, *-fryser*, *-följer*, *-för*, *-gifver* 'förgiftar', *-gör*, *-hastar sig*, *-håller* (någon något), *-härdar sig* eller *-härdas*, *-ifrar sig*, *-irrar sig*, *-klemar*, *-kommer*, *-krymper*, *-kyler*, *-köper sig*, *-leder*, *-lyfter sig*, *-lägger* (något så att det ej kan återfinnas), *-läser sig*, *-löper* (t. e. sin hustru), *-rycker*, *-räknar sig*, *-ser sig* (på något), *-sitter* (tiden), *-skingrar* (t. e. anförtrodda medel), *-sofver* (tiden), *-stiger sig*, *-stoppar*, *-sträcker* (en lem), *-svär sig*, *-säger sig*, *-tar sig*, *talar sig*, *-tolkar*, *-trampar*, *-trycker*, *-tränger*, *-tviflar*, *-tyder*, *-vrider*, *-vränger*, *-vänder*, *-växer*, *-växlar*, *-åldras*, *-äter sig*.

b) Hjälpverber, som framkalla ingressivt momentan aktionsart (se ofvan s. 611), framkalla i och med detsamma (se ofvan s. 655) resultativ aspekt, t. e. »han *ger sig till (tar till, tar sig för, drar till) att svära, tog och klådde* dem, *fick se* henne» o. d. Utan ingressiv betydelse användes hjälpverbet *få* i förbindelse med preteritiparticip för att kraftigt markera resultativ aspekt, t. e. »han *fick* henne *aflägsnad*, *fick* ingenting *uträttadt*» osv.

c) Sammansättning användes för ifrågavarande ändamål i allra största utsträckning, ja i den grad att vissa författare anse detta vara det normala, för att icke säga det så godt som enda tillvägagångssättet för åstadkommande af resultativ aspekt, och Delbrück till och med förnekar tillvaron af »perfektivering», dvs. resultativ aspekt, utanför sammansättningarnas — särskildt de med prepositioner sammansattas — område. Att detta åskådningssätt emellertid är obefogadt, synes t. e. af alla osammansatta, men dock resultativa inkoativer på *-na* (se ofvan s. 613 f.) och sådana talrika, icke blott icke sammansatta, utan icke ens afledda, men dock odisputabelt resultativa verber som t. e. *dämpar*, *frälsar*,

---

partikel ab, s. 72 not 1 (Upps. 1911), efter mitt föredöme rekommenderar termen »exhaustiv».

föder (till världen), *garfvar, klyfver, kuggar, lindrar, räddar, släcker, smälter, sprider, störtar, tänder, ändrar, ökar*[1].

Den första sammansättningsleden, som i regeln väsentligen markerar själfva resultatet, kan vara:

α) Substantivisk, t. e. *slut-behandlar, bak-, regel-binder, botten-fryser, bok-, slut-, torg-för, brand-försäkrar, akt-gifver, topp-hugger, bön-hör, fred-, frid-lyser, färg-, grund-, skrin-, sten-lägger, vett-skrämmer, kyl-, pung-slår, land-, strand-sätter, vatten-öser* och särskildt de många med — alternativt postpositivt placeradt — *hem-* sammansatta såsom *hem-forslar, -för, -kallar, -kommer, -lånar, -reser, -skickar, -sänder.*

β) Förbindelse af preposition och substantiv, t. e. *tillhopa-bringar, tillkänna-, tillspillo-gifver, tillmötes-, tilländagår, öfverända-kastar, tillrygga-, ådaga-lägger, tillända-löper, iordning-, tillfreds-ställer, ifråga-, igång-, iscen-, istånd-, urstånd-, åsido-sätter, afdaga-, iakt-, omhänder-, tillvara-ta(ge)r, tillbaka-, tillrätta-visar,* allt fall där sammansättningslederna också kunna stå i omvänd ordning, alltså *bringar tillhopa* osv.

γ) Adjektivisk, t. e. *mör-bultar, slät-hyflar, kort-klipper, hård-kokar, torr-lägger, fin-, grof-mal, grön-, hvit-, röd-målar* (m. fl. dylika sammansättningar med färgadjektiver), *bar-, ren-skrapar, säker-ställer, rund-svarfvar, fast-, lös-ta(ge)r, ren-tvättar, sned-vrider* samt de talrika på *-gör* såsom *lös-, ren-gör* osv. (se ofvan s. 624). Af dessa sammansättningar kunna visserligen de flesta, ja kanske alla, ha lederna placerade i omvänd ordning, men adjektivet antar i så fall kongruensböjning alltefter objektets numerus och species, t. e. *bultar* biffen *mör*, men biffarna *möra* och köttet *mört* osv.

δ) Partikel eller ock ett s. k. adverb. De viktigaste fallen äro härvidlag följande:

af användes i åtskilligt mer än ett hundratal fall. Hit höra då dels några af de privativbildningar, som anförts

[1] Jfr för öfrigt den långa listan på osammansatta resultativa verber hos LINDROTH, a. st., s. 252 f.

ofvan s. 637 f. — af hvilka dock de flesta äro sammansatta med verber, som redan i och för sig (alltså utan *af-*) äro resultativa — dels en grupp af verber, som äro sammansatta med inkoativer. Då hvarje inkoativum i och för sig har resultativ aspekt (se ofvan s. 655), så skulle jag ej anse nödigt att här särskildt omnämna dessa verber, om ej förhållandet vore det, att deras sammansättning med *af-* (alternativt postpositivt *af*) åt dem förlänat en nyans, som ger dem en mellanställning mellan de rent inkoativa och de perdurativa (jfr ofvan s. 613 ff., resp. 616 ff.) verberna. Ty under det att t. e. *magrar* betyder 'bli så småningom *mager*', så betyder *afmagrar* (eller *magrar af*) 'magrar och fortfar därmed alltjämt, dvs. 'blir allt *magrare och magrare*', så att verbet är på god väg att bli exhaustivt (se ofvan s. 657). Andra dylika exempel äro *afbleknar, -domnar, -mattas, -saktar, -sinar, -smalnar, -svalnar, -tynar, -vissnar.* Till de nu nämnda två grupperna kommer så ytterligare en massa andra fall, där *af-* (eller det nästan alltid alternativt förekommande postpositiva *af*) än på ett, än på ett annat sätt modifierar grundordets aktionsart, men alltid förlänar det hela resultativ aspekt[1], t. e. *afbasar, -bildar, -blomstrar* (jfr s. 616), *-bryter, -delar, -dra(ge)r, -dunstar, -dömer*[2], *-faller, -filar, -fordrar*[2], *-formar, -för, -gifver (-ger)*[2], *-gjuter, -gnager, -gränsar*[2], *-går, -gör*[2], *-hakar, -handlar*[2], *-hjälper*[2], *-hugger, -häller, -hör, -kastar, -klipper, -kopierar, -lockar, -lossar, -lurar, -lägger, -lönar*[2], *-löser, -modellerar, -målar, -mejslar, -mäter, -mönstrar, -narrar, -nöter, -pinar, -plankar, -prejar, -pressar, -prickar, -prutar, -putsar, -reser*[2], *-rifver, -ritar, -räknar, -röjer, -rösar*[2], *-silar, -sitter* (böter), *-sjunger*[2], *-skakar, -skrapar, -skrifver, -skrämmer, -skummar, -skär, -slutar, -snäser, -spelar, -sprättar, -spärrar, -stiger, -stänger, -stöter, -sågar, -sätter, -tackar, -talar*[2], *-tappar, -tecknar,*

[1] Jfr tyskans ofantligt utsträckta användning af *ab-* såsom resultativbildande. Se exempelsamlingen hos WELLANDER, a. st., s. 68 f. not 2.

[2] Saknar växelform med postpositivt *af.*

-tjänar, -trycker, -tröskar, -tvingar, -vinner, -visar, -åker. Ändtligen finnes en hop fall, där *af* blott användes postpositivt, bland hvilka särskildt är att märka de, där *af* har betydelsen 'itu' såsom *går af, springer af* eller betydelsen 'i väg' såsom *kilar, löper, rusar, sätter af* (i galopp o. d.).

bort, som genomgående kan placeras postpositivt, synes alltid [1] — jag har antecknat ett hundratal fall — föranleda resultativ betydelse, t. e. *bortackorderar, -arbetar, -arrenderar, -auktionerar, -blandar* osv. (se vanliga ordlistor) jämte *ackorderar bort* osv. Stundom är betydelsen mer eller mindre utpräglad exhaustiv, t. e. *bortdunstar, -torkar, -tynar, -vissnar* (till det redan i sig resultativa *vissnar*), *-ödslar* jämte *dunstar bort* osv.

dit har samma effekt — utom i det sällsynta *ditförväntar* — i de få förekommande fallen, t. e. *ditflyttar, -forslar, -för, -kallar, -lockar, -reser, -strömmar.* Alla dessa kunna äfven ha *dit* placeradt postpositivt.

efter är i här förevarande användning sällsynt, t. e. *eftergör, -lämnar, -skickar, -skänker, -sänder, -telefonerar, -telegraferar, -träder,* alla med alternativt postpositivt *dit.* Någon gång är postposition det enda brukliga såsom i det bekanta »*kommer efter* som Arboga öl».

fram har normalt resultativ effekt, t. e. i *framalstrar, -besvärjer, -bringar, -brusar, -bryter, -bär, -dra(ge)r, -drifver* osv., i det hela öfver hundra fall, hvilka med få undantag — t. e. *frambringar* — äfven kunna ha postpositivt *fram.*

från ger äfvenledes med ytterst få undantag resultativ innebörd åt det tjog sammansättningar, hvari det ingår, t. e. *frånbryter, -dra(ge)r, -dömer, -går, -känner, -narrar, -rycker, -röfvar, -silar, -skiljer, -skrufvar, -spelar, -sprättar, -spänner, -stjäl, -säger sig, -ta(ge)r, -träder.* Af dessa kunna väl alla

[1] Möjligen med undantag af *bortbjuder* och *bortser.*

utom *frånkänner* ha prepositionen placerad postpositivt, men oftare i formen *ifrån* än i formen *från*.

före har ifrågavarande verkan i t. e. *förebygger*, *-bär*, *-gifver* (*-ger*), *-kallar*, *-kastar*, *-kommer*, *-lägger*, *-skrifver*, *-slår*, *-spår*, *-stafvar*, *-ta(ge)r*, *-ter*, *-träder*, *-visar*, af hvilka knappast mer än *förekommer* (i viss betydelse) och *företar* uppvisa alternativ postposition.

genom synes alltid framkalla resultativ aspekt, t. e. *genomborrar*, *-bryter*, *-dra(ge)r*, *-drifver*, *-far*, *-flyter*, *-för*, *-ilar*, *-korsar*, *-reser*, *-räknar*, *-skjuter*, *-skär*, *-släpper*, *-sticker*, *-stinger*, *-ströfvar*, *-strömmar*, *-tränger*, *-vadar*, *-vakar*, *-vandrar*, *-virkar*, *-väfver*, alla utom *genomvakar* och *-väfver* äfven — och detta vida oftare — med postpositiv partikel, som emellertid då nästan undantagslöst har formen *igenom*. Af de omkring 60 hithörande verberna ha dock ungefär hälften en utpräglad bibetydelse i exhaustiv riktning, i det att de markera skeendets synnerliga grundlighet och fullständiga genomförande. Men några fullt typiska exhaustiver bildas i alla fall icke medelst *genom-*, enär de här ifrågakommande bildningarna ej äro af den cessativa eller decessiva aktionsart (se ofvan s. 612, resp. 616), som karakteriserar de mera utpräglade exhaustiverna, t. e. de medelst *för-* (se ofvan s. 657), *ut-* (se nedan s. 666 f.) och i viss mån äfven *af-* (se ofvan s. 660) bildade. Utan det är snarast perdurativ eller intensiv aktionsart som i och med detta *genom-* kommer i främsta rummet till uttryck. Sådana verber äro t. e. *genombakar*, *-byr*, *-dränker*, *-forskar*, *-glödgar*, *-gräddar*, *-isar*, *-kokar*, *-kyler*, *-luttrar*, *-piskar*, *-pryglar*, *-pyr*, *-steker*, *-syrar*, *-värmer* och med alternativt — och vanligen företrädesvis användt — postpositivt *igenom* ungefär lika många, t. e. *genomarbetar*, *-bläddrar*, *-blöter*, *-går*, *-lefver*, *-letar*, *-läser*, *-löper*, *-ser*, *-snokar*, *-röker*, *-tänker*, *-ögnar*.

hit är alldeles likställdt med *dit* (se ofvan s. 661).

hop plägar i alla verber — i Svenska akademiens ord-

lista 74, till hvilka dock kunna läggas ännu några, t. e. *hopknogar, -sjunker* — framkalla resultativ aspekt, t. e. *hoparbetar, -binder, -blandar, -bringar* osv., samtliga med alternativ postposition af partikeln, som då emellertid nästan alltid får heta *ihop*.

hä(da)n 'härifrån' träffas väl blott i *hädanfar* och *hä(da)nkallar* jämte *far hädan* och *kallar hä(da)n*.

hän 'bort' är något vanligare och åstadkommer resultativ aspekt i t. e. *hänrycker, -skjuter, -vänder sig* och med alternativt postpositiv partikel *hängifver (-ger) sig, -visar*, men knappast i *hänsyftar, -tyder*.

i hör hit i alla de ej synnerligen talrika fall, däri det öfverhufvud förekommer i verbalsammansättning, t. e. *iför sig, -håller, -kläder sig, -råkar, -träder, -tänder* och med alternativ postposition *iblandar, -dryper, -fyller, -lägger, -matar, -skänker, -sätter*.

igen, som alltid kan och med förkärlek brukar stå postpositivt, har äfvenledes resultativ verkan i alla de fall, då det i verbalsammansättning användes, t. e. *igenfinner, -fryser, -fyller, -gror, -kastar, -känner, -murar, -skottar, -sopar, -stoppar, -stänger, -täpper, -växer, -yrar* jämte *finner igen* osv.

ihjäl likaså, t. e. *ihjälbiter, -fryser, -kramar, -osar, -skjuter, -skrämmer, -slår, -sticker* jämte *biter ihjäl* osv.

in förekommer i några hundratal verber, af hvilka nästan alla ha resultativ aspekt, t. e. *inberättar, -finner sig, -förpassar* osv. De ojämförligt flesta af dessa använda alternativt postposition, t. e. *inackorderar, -betalar, -binder* osv. jämte *ackorderar in* (sig) osv.

inne har resultativ verkan i *innebränner* jämte *bränner inne* och stundom i *innesluter* (t. e. ett bref i ett paket), men ej i t. e. *innebor, -bär, -har, -håller, -står* (jämte *står inne*).

kring, i postpositiv ställning vanligen *omkring* eller i något lägre stil *ikring*, ger resultativ aspekt åt ett tjog verber, t. e. *kringhvärfver, -klappar* (med intensiv och stundom

exhaustiv innebörd), *-ränner, -skansar, -skär, -snärjer* och med alternativ postposition af partikeln *kringbjuder, -bygger, -gärdar* [1], *-hägnar, -kastar, -seglar, -skickar, -smetar, -sprider, -strör, -sveper, -sänder, -vrider.* Däremot äro t. e. *kringirrar, -smyger, -sväfvar, -svärmar, -vandrar* m. fl. — alla med alternativ postposition — icke resultativa.

kull tyckes alltid ge resultativ aspekt och alltid kunna stå alternativt (och helst) som postposition, men då vanligen i formen *omkull* eller i något lägre stil *ikull,* t. e. *kullblåser, -kastar, -kör, -rider, -seglar, -slår, -stjälper, -störtar, -stöter, -vräker, -välter.* Nästan alltid postposition visa t. e. *faller omkull, ramlar omkull* m. fl.

med har väl resultativ verkan åtminstone i *medskickar, -sänder, -ta(ge)r,* alla med alternativ postposition, kanske ock i *meddelar, medgifver* eller *-ger* (säkert väl i *delar med* sig, *ger med* sig), men knappast i *medverkar* och de alternativt postpositionella *medföljer, -för, -har, -räknar.*

mellan, i postposition *emellan* och i något lägre stil *imellan,* förekommer resultativbildande i *mellanskjuter* och *mellansticker,* båda vanligen med postpositiv partikel.

mot, i postposition vanligen *emot* eller i lägre stil *imot,* hör väl hit i *motsäger, -sätter, -ta(ge)r,* alla med alternativ postposition.

ned, i något lägre stil *ner,* ger alltid resultativ aspekt, t. e. *nedblodar, -blåser, -bläckar, -bringar, -brinner* (exhaustivt) osv., i det hela inemot 150 exempel, alla med alternativ — och vanligen öfvervägande bruklig — postposition af partikeln.

om har samma verkan i inemot 100 fall, t. e. *omarbetar, -binder, -blandar, -bryter, -bygger, -byter, -flyttar, -höljer, -kastar, -kläder, -lastar, -lindar* osv., alla med minst lika ofta brukad postposition; däremot icke i t. e. *omgifver (-ger), -sluter, -svärmar* o. d., som ej heller kunna ha postpositivt *om.*

---

[1] Den postpositiva bildningen icke upptagen i Sv. ak:s ordlista.

på hör hit i *påbetslar, -binder, -breder, -bygger, -byltar, -diktar* m. fl., tillsammans flera tjog fall, alla med alternativ postposition.

samman är resultativalstrande i *sammanarbetar, -binder, -blandar, -bringar, -buntar* o. a., inalles flera tjog verber, alla med alternativ postposition, i hvilket fall dock i stället för *samman* oftare brukas *tillsamman(s)*; däremot icke i t. e. *sammanbor, -lefver* o. a.

sär användes blott i *särskiljer* och *särskrifver* jämte *skiljer*, resp. *skrifver isär*.

sönder hör alltid hit, t. e. *sönderbiter, -brister, -bryter, -bråkar, -delar* osv., tillsammans flera tjog verber, alla med alternativ postposition af partikeln.

till har resultativ verkan i ett par hundra fall, dels sådana med alternativ postposition af partikeln som t. e. *tillblandar, -bommar, -bygger, -dra(ge)r, -fogar, -lagar* osv., dels andra såsom t. e. *tilldelar, -dömer, -faller, -flyter, -frågar, -ägnar* osv. Alltid postpositivt är *till* i *skriker till, slår till* m. fl. dylika verber med momentan aktionsart. Resultativ aspekt saknas däremot i t. e. *tillbe(de)r, -bringar, -gifver (-ger), -tror* m. fl.

tillbaka hör hit i *tillbakadrifver, -för, -håller, -kastar, -stöter, -sätter, -visar*, alla äfven och de flesta vanligen med postpositiv ställning hos partikeln.

undan användes resultativt i *undanböjer, -döljer, -flyttar, -forslar, -föser* m. fl., tillsammans några tjog verber, alla vanligen med postpositiv partikel.

under uppträder resultativbildande knappast mer än i *underbinder, -bjuder, -lägger, -skrifver, -stryker, -tecknar*, alla äfven och de flesta vanligen med postposition af partikeln.

upp eller, i något lägre stil och företrädesvis i postpositiv ställning, *opp* är näst *ut* (hvarom se nedan s. 666 f.) den för ifrågavarande ändamål oftast använda sammansättningsleden, t. e. i *uppammar, -arbetar, -betslar, -binder, -blandar*

osv. till ett antal af flera hundra exempel, som väl alla kunna alternativt ha *upp (opp)* placeradt postpositivt. Ett tiotal hithörande bildningar ha i viss användning exhaustiv betydelse såsom t. e. *uppbrinner* (jfr s. 612), *-brukar, -bränner, -fräter, -klipper, -sliter, -super, -sågar, -äter,* af hvilka de allra flesta oftast placera *upp (opp)* postpositivt. Stundom är denna ställning den enda brukliga, t. e. *hör opp* (läxan; jfr *upphör* eller *hör upp* med sin jämmer), *lefver opp* (sin förmögenhet; jfr *upplefver* sitt silfverbröllop), *läser opp* (sin läxa; jfr *uppläser* eller *läser upp* ett poem och *läser opp* eller mindre gärna *uppläser* en dörr), *piskar opp* (sin pojke) eller ett sådant fall som det till ett redan i och för sig resultativt verb bildade *ruttnar upp* (jfr ock hurusom man hellre säger *tröttnar upp* än *upptröttnar*).

ur förekommer med hithörande verkan i alla de till ett par tjog uppgående verber, som ha alternativt — och vanligtvis helst — postpositivt *ur*, t. e. *urbleker, -gräfver, -gröper, -holkar, -klipper, -kokar* osv. Stundom är postposition uteslutande använd, t. e. *dricker ur, ramlar ur, trillar ur, växer ur* (kläderna).

ut, det af alla hithörande ord oftast såsom sammansättningsled använda, förekommer i flera hundra fall, dels och oftast med alternativ — och med förkärlek brukad — postposition, t. e. i *utackorderar, -andas, -arbetar, -arrenderar* osv., dels utan dylik, t. e. i *utanordnar, -fordrar, -forskar, -grundar* (i lägre stil dock *grunnar ut*), *-rannsakar, -spanar, -spejar* m. fl. Ofta, nämligen i omkring 30 fall, har sammansättningen exhaustiv betydelse och då nästan alltid alternativ, men vanligen vida öfvervägande bruklig, postposition af *ut*, t. e. *utblommar* (jfr s. 616), *-brinner* (jfr s. 612), *-dör* (om arter; jfr däremot *dör* om individer), *-hungrar, -hvilar sig, -kyler, -löper, -nöter, -pinar, -plundrar, -pumpar, -schasar* (gör att någon blir »utschasad»), *-sinar* (jfr s. 616), *-sliter, -suger, -super, -svälter, -säljer, -tjänar, -torkar, -tråkar, -tröskar, -vän-*

tar, -öder. Sällan sakna dylika exhaustiver möjligheten till postposition, t. e. *utagerar, -blottar.* Däremot är det rätt vanligt, att postposition är uteslutande använd, t. e. *röker ut* (pipan), *skrifver ut* (det påbörjade brefvet; jfr däremot *utskrifver* eller *skrifver ut* en räkning, en soldatkontingent o. d.), *sitter ut* (sina ådömda år), *sofver ut.* Till redan i och för sig resultativa verber fogas *ut-* med exhaustiv verkan i t. e. *utmagrar, -mattar, -slocknar, -tröttar,* alla alternativt med postpositivt *ut.* Stundom kan också *ut-* förläna pejorativ innebörd åt det därmed sammansatta verbet, t. e. *utdömer, -hvisslar, -klutar, -skrattar,* alla äfven med postpositiv formation.

ute förekommer i hithörande användning blott i *utelämnar, -sluter, -stänger.* Vid postpositiv formation heter det både *lämnar ute* och *ut* (!), men blott *sluter ut* och blott *stänger ute.*

vid är i ifrågavarande funktion tämligen sällsynt, t. e. *vidbränner, -fogar, -fäster, -häftar, -hänger, -klistrar, -limmar, -stickar,* alla med alternativ postposition af partikeln.

å förekommer väl som resultativ faktor blott i *åsätter* och *åtecknar* (jämte vanligare *tecknar på* eller *påtecknar*).

åt är äfvenledes i dylik funktion sällsynt, t. e. *åthunsar, -hutar, -skiljer, -snör, -spänner,* alla äfven med postponerad partikel.

åter däremot har resultativ verkan i flera tjog fall, t. e. *återfaller, -förenar, -försäkrar, -försäljer, -förvisar, -gifver (-ger)* osv. eller med alternativ postposition *återbetalar, -bringar, -bär, -eröfrar, -finner, -flyttar* osv.

öfver slutligen träffas i hithörande användning i väl inemot 200 fall, t. e. *öfverarbetar, -bringar, -dra(ge)r* m. fl. eller än oftare med alternativ postposition *öfverbinder, -bygger, -far, -flyttar, -för, -halkar, -kläder* osv. Mycket ofta förlänar *öfver* dessutom åt det därmed sammansatta verbet en bibetydelse, närbesläktad med såväl den exhaustiva som den pejo-

rativa, och som man lämpligen skulle kunna kalla excessiv (eller »exaggerativ»), i det att *öfver-* då har betydelsen 'i alltför hög grad eller utsträckning' [1], t. e. *öfveranstränger, -betalar, -debiterar, -drifver, -fettar, -flödar* (äfven *flödar öfver*, men då vanligen utan den excessiva innebörden), *-fyller, -göder, -hettar, -lastar, -skattar* o. d.

d) Ordfogning, bestående af en finit hufvudglosa och en biglosa, kan ofta ha resultativ innebörd, trots att den finita glosan tagen ensam för sig icke är resultativ. Detta förhållande inträder nämligen helt naturligt i sådana fall, då biglosan är på något sätt ägnad att ge en föreställning om ett visst bestämdt, för det speciella tillfället karakteristiskt resultat af det som genom den finita glosan anges såsom försiggående, t. e. »han *går sin väg, läser slut* på boken, klockan *slår tolf*» o. d. Särskildt har redan H. Pedersen [2] påpekat, hurusom tillfogandet af ett verkligt [3] objekt (status objektivus, se ofvan s. 234 ff.) — dock icke ett partitivt sådant (hvarom se ofvan s. 237) — till ett icke resultativt verb gör detta [4] till resultativt [5], t. e. »jag *dricker vattnet, skrifver brefvet, äter maten, hugger veden*» o. d. i motsats mot sådana fall, där ett verkligt objekt icke föreligger [6] eller också blott ett partitivt sådant, som »jag *dricker* vatten» eller »af vattnet, *skrifver* bref» eller »på brefvet, *äter* mat» eller »af maten, *hugger* ved» o. d.

---

[1] Jfr den augmentativa absoluta gradationen medelst *öfver-*, hvarom se ofvan s. 508.

[2] I Zeitschr. für vergl. Sprachforschung XXXVII, 221.

[3] Alltså icke vare sig ett s. k. »inre» objekt (dvs. status limitativus, se ofvan s. 224 f.) eller ett s. k. »efficieradt» objekt (dvs. status resultativus, se ofvan s. 238 f.).

[4] Rätteligen bör det heta: ordfogningen i sin helhet.

[5] Pedersen säger visserligen »terminativt», men menar nog därmed det samma som jag med min term »resultativt».

[6] Jfr not 3.

§ 73. Tempus.

Sedan vi nu i det föregående bland de finita verbalkategorierna tagit i betraktande såväl de s. k. subjektiva (moduskategorierna) som de s. k. objektiva (aktionsarterna och aspekterna) — jfr ofvan s. 607 — så återstå för oss bland finita betydelsekategorier af väsentlig vikt blott de som af Wundt [1] ej utan skäl kallas »relativa», dvs. tempuskategorierna. Verbets numerus- och personkategorier höra nämligen icke hit, icke till betydelseläran, utan till formläran, eftersom de innebära rena kongruensfenomener [2], de där i ingen som helst mån inverka på det verbala uttryckets betydelse; något som också riktigt insetts redan af Heyse [3] och hos oss vederbörligen framhållits af Beckman [4].

Såsom jag ofvan s. 273 visat, kunna finita glosor, alltefter den ställning de intaga till tidsbegreppet, indelas i intemporala, för hvilka tidsbegreppet är oväsentligt, och temporala, som ange innehållet såsom bundet vid eller stående i relation till en viss bestämd tid. Det är här nu endast fråga om dessa sednare.

Den ifrågakommande relativiteten är af tvåfaldig art, allteftersom till utgångspunkt väljes den tid, i hvilken den talande befinner sig (eller för tillfället tänker sig vara försatt), eller den tid, om hvilken han talar [5]. Den förra rent subjektiva synpunkten leder till en indelning i hvad Heyse [6] och R. de la Grasserie [7] kalla »subjektiva», men som sedan gammalt vanligen [8] kallas »absoluta» — jag skulle för min del

---

[1] *Völkerpsychologie* I, II, 191: »Tempora (Relative Zustandsbegriffe)».
[2] Se om detta begrepp VII, 89 och jfr ofvan s. 37.
[3] *System der Sprachwissenschaft*, s. 433.
[4] *Svensk språklära*, s. 98.
[5] Jfr Beckman, a. st., s. 95 f.
[6] A. st., s. 424, och *Deutsche Schulgrammatik*, 22. Aufl., s. 174.
[7] *De la catégorie du temps*, s. 2 ff.
[8] Se t. e. Moberg, *Försök till en lärobok*, 1 och 2 uppl., s. 40;

föredra »primära» — tempora. Den sednare synpunkten åter leder till hvad som allmänneligen [1] kallas »relativa» — jag skulle föredra »sekundära» [2] — tempora. Jag vänder mig nu till att börja med till dem af förra slaget.

Den tid, i hvilken den talande befinner (eller placerar) sig och som han eventuellt söker genom språkliga medel ange, är icke det ständigt flyende ögonblickliga nuet, som ju redan är försvunnet, så snart man söker fixera det, utan fastmera den större eller mindre tidrymd — minuten, timmen, dagen, året, ja århundradet o. a. d. — till hvilken den talande alltefter omständigheterna för tillfället hänför sig själf [3]. Denna sålunda godtyckligt fixerade tid är — språkligt sedt — den nuvarande tiden, nutiden, kategorien presens i vidsträckt, men mindre vanlig bemärkelse. Den markeras ofta särskildt och eftertryckligt genom anbringande af vissa icke verbala uttryck såsom *nu* — hvilket alltid kan suppleras, när det, såsom i de flesta fall är händelsen, saknas — *i (denna) dag, i (innevarande) år* o. d. Men oftast uttryckes den blott genom på visst sätt formade verbala morfemer, om hvilka närmare i det följande (s. 672 ff.).

Den tid åter, i hvilken den talande ej längre befinner (eller aldrig befunnit) sig eller, rättare sagdt, hvilken han åtminstone för tillfället ej anser såsom sin, utan som en redan gången tid, är den förflutna tiden, förtiden [4], kategorien preteritum. Den markeras ofta på ett mer eller mindre specialiseradt, dvs. i fråga om dess större eller mindre

---

CLÉDAT, *Grammaire classique*, s. 223; MICHAELIS, *Neuhochdeutsche Gramm.*, 2. Aufl., s. 78; BRUGMANN, *Griechische Gramm.*, 3. Aufl., s. 470.

[1] Se t. e. utom de i föregående not nämnda författarna äfven R. DE LA GRASSERIE, *De la catégorie du temps*, s. 5.

[2] Att termen »relativa» ej är fullt lycklig — naturligtvis emedan alla tempora bero på en relation — medges t. e. af Brugmann.

[3] Jfr HEYSE, *System d. Sprachwissenschaft*, s. 423.

[4] »Forntiden» passar ej att använda såsom term, enär man därmed plägar mena en för mycket längesedan flydd tid.

afstånd från nutiden närmare bestämdt sätt, genom åtskilliga icke verbala uttryck såsom *nyss* eller i något högre stil *nyligen*, *i jåns*, *förr (i tiden)* eller i högre stil (dock sällan) *tillförene*, *förr (i världen)* eller i högre stil *fordom*, *då (för tiden)* och ännu mera preciseradt *i går*, *i förgår*, *i fjol* o. d. (se ofvan s. 574) eller, med preterital böjning — bestående i samtidig användning af prepositionen *i* och ett preteritalsuffix *-s*, *-as* eller *-se* — af ett en viss tid angifvande substantiv [1], *i söndags* (*måndags* osv.), *i julas* (*påskas*, *pingstas*, *våras*, *somras*, *höstas*, *vintras*), *i mor(g)se* och *i af(t)se* (dialektalt äfven *i kvällse*). Oftast uttryckes emellertid preteritum blott genom vissa på särskildt sätt bildade verbalformer, hvarom se nedan (s. 676 ff.).

Den tid ändtligen, i hvilken den talande ännu icke inträdt (eller aldrig kan komma att inträda) eller, rättare sagdt, till hvilken han åtminstone för tillfället anser sig ej ha hunnit, är den tillkommande tiden, framtiden, kategorien futurum i vidsträckt och vanlig bemärkelse. Den markeras ofta icke blott genom vissa verbalformationer, om hvilka se nedan (s. 680 ff.), utan äfven genom åtskilliga andra uttryck såsom *rättnu*, *strax*, *snart*, *framdeles*, *med tiden* — hvilka fyra sistnämnda dock äfven kunna brukas i annat sammanhang än syftande på framtiden (från den talandes ståndpunkt sedt) — *i afton*, *i kväll*, *i morgon*, *i öfvermorgon*, *om* (eller *på*, i finländsk svenska äfven *i*) *måndag* (*tisdag* osv.).

Inom hvardera af dessa tre betydelsekategorier — nutiden, förtiden och framtiden — erhållas tre underafdelningar, om man tar hänsyn till huruvida det af den finita glosan representerade skeendet är föregående (lat. *antecedens*), sam-

---

[1] Det är nämligen oriktigt, då Heyse, *System d. Sprachw.*, s. 472 säger: »Die Zeitbestimmung trifft nur die Verba». Att så ej är förhållandet, framgår af de här anförda svenska bildningarna af typen *i söndags* osv.; ja man kan till och med säga, att ej blott substantiver, som beteckna en tid, kunna böjas preteritalt, utan ock att så kan ske med en mängd andra, om man nämligen, såsom man med en viss rätt kan göra, betraktar »f. d. kapten» som preteritum af »kapten» o. d.

tidigt (simultant, lat. *simultaneum*) eller efterföljande (lat. *succedens*) i förhållande till en viss af den talande på något sätt angifven (antydd eller åtminstone i tanken afsedd) tid [1].

Kombineras nu dessa båda indelningar med hvarandra, så erhålla vi följande schema [2] öfver hithörande tänkbara betydelsekategorier och de faktiskt förekommande nysvenska grammatiska kategorier — de s. k. tempora (sg. tempus) — hvarigenom de förra finna sitt uttryck:

I. Presens i vidsträckt bemärkelse:

1. Simultant presens (Heyses »præsens imperfectum» [3]) innebär, att skeendet icke blott tillhör nutiden — i ofvan angifven mening — utan äfven det större eller mindre tidsmoment därinom, som för tillfället är föremål för den talandes yttrande, t. e. »nu för ögonblicket *läser* jag tyska» eller »hela denna vecka *läser* jag alltjämt tyska». Det specifika uttrycket för denna betydelsekategori är den grammatiska kategori, som allmänt kallas presens i detta ords inskränkta och vanliga bemärkelse [4], t. e. »jag *läser* (nu) tyska» eller »här *läses* (nu) tyska» med enkelt passivum, i hvars ställe ofta kan användas »perifrastiskt» sådant, bildadt medelst preteritiparticip föregånget af hjälpverbet *blir* vid terminativa transitiver, *är* vid kursiva transitiver, t. e. »staden *blir eröfrad* (= eröfras) just nu», resp. »staden *är belägrad* (= belägras) just nu» (jfr ofvan s. 650) [5]. Är verbet af durativ aktionsart, så kan man också

[1] Jfr Brugmanns (*Griechische Gramm.*, 3. Aufl., s. 470, och *Kurze vergleichende Gramm.*, s. 569) definition på »relative Zeitstufe» såsom förefintlig »wenn die Zeit der Handlung [bör vara »des Geschehens», ty icke allt sådant är »handling»] nicht direkt von der Zeit des Redenden aus, sondern von derjenigen eines anderen Vorgangs [bör vara »Zeitpunktes»] aus, von dem zugleich die Rede ist, bestimmt wird».

[2] Jfr Heyses schema i *System d. Sprachw.*, s. 427.

[3] Se a. st. och *Deutsche Schulgrammatik*, 22. Aufl., s. 174.

[4] Vissa danska författare, t. e. Mikkelsen, *Dansk Sproglære*, s. 202, samt *Dansk ordföjningslære*, s. 431, och Kristensen, *Dansk sproglære for voksne*, s. 85, använda i stället termen »nutid».

[5] Om de olika betydelsenyanser, som anknyta sig till *s*-formens, resp.

använda omskrifning med hjälpverbet *håller på (med)* + infinitiv föregången af *att*, och genom denna konstruktion blir verbets durativa innebörd särskildt framhäfd, t. e. »nu *håller* jag *på (med) att läsa* tyska» (jfr ofvan s. 612 f.). I ett fall användes emellertid tempus imperfektum, nämligen i uttryck af typen »det *var* (jämte: *är*) en otäck dimma, den vi har i dag» eller »det *var (är)* en vacker häst, den som springer där» o. d., där *var* beror på analogibildning efter utrop sådann som t. e. »aj, det var hett» (när man bränt sig på något) o. d. med verkligt motiveradt imperfektum, enär ju (värme)förnimmelsen faktiskt gått före utropet [1].

2. Presens antecedens (Heyses »præsens perfectum») innebär, att skeendet, ehuru försiggående inom den talandes nutid, dock ligger till tiden före det tidsmoment, som den talande för tillfället har i ögnasikte. Tyska författare karakterisera vanligen denna tidskategori såsom innebärande, att något framställes såsom »ein gegenwärtig vollendetes und in seiner Folge gegenwärtig bestehend» [2] eller »die Vollendung einer Handlung und deren Fortdauer in der Gegenwart» [3], men en sådan »bestehende Folge» eller »Fortdauer» är visst icke något härvidlag konstitutivt. Den kan erkännas föreligga t. e. i ett sådant fall som »nu har jag *läst ut* boken» (som sålunda är *utläst*), men icke i t. e. ett sådant som »nu *har* jag *varit* i Stockholm» (men är naturligtvis återkommen därifrån) o. d., och »jag *har bott* i Stockholm i två år» kan sägas, både då jag flyttat till annan ort, och då jag bor kvar i Stockholm. Därför uttrycker sig N. Linder vida bättre, då han [4]

den perifrastiska formens användning, se E. Björnström i Språk och stil IV, 207 ff.

[1] Se vidare J. Kjederqvists förträffliga utredning i *Ett fall af preteritum i stället för præsens i svenskan*, s. 36 ff.

[2] Så Heyse, *System der Sprachwissenschaft*, s. 428.

[3] Så Wegener, *Untersuchungen über die Grundfragen des Sprachlebens*, s. 14.

[4] *Regler och råd*, 3 uppl., s. 108.

bestämmer innebörden af detta tempus på följande sätt: »Genom *perfektum* . . angifves . . ingenting annat, än att en handling *är* fullbordad eller också att den försiggått eller avslutats inom det tidsmoment i vilket den talande eller skrivande ännu befinner sig».

Den grammatiska kategori, som är specifik i denna användning, bär nämligen sedan gammalt namnet **perfektum**[1] och uttryckes i nysvenskan normalt medelst hjälpverbet *har* (pl. *ha* eller i högre stil *hafva*) + supinum, t. e. »nu (i dag osv.) *har* jag *läst* tyska» eller »ansökningen *har* just nu *beviljats*» (eller med utbyte af det passiva supinet mot *blifvit* + preteritiparticip: »*blifvit beviljad*»[2]). I något högre stil kan i bisats hjälpverbet utelämnas, så att supinet får finit funktion, t. e. »du ser, att jag *läst* tyska» eller »att ansökningen *beviljats*» (resp. »*blifvit beviljad*»). I hufvudsats förekommer detta nästan blott i poetisk stil, t. e. »jag tjänat ut» hos Wennerberg, »jag *huggit*, tills min kraft förgått» hos Runeberg. Vidare är att märka, att terminativa transitiver i passivum kunna utbyta formationen *har* + supinum mot *är* + preteritiparticip, genom hvilket sednare uttryckssätt dock skeendets fortlefvande i och genom sitt resultat[3] särskildt markeras, t. e. ansökningen *är* nu *beviljad*» = *har beviljats* eller *har blifvit beviljad*, under det att t. e. »staden *är belägrad*» icke är = *har belägrats*, utan = *belägras*, emedan detta sednare verb är af kursiv aktionsart (jfr ofvan s. 672). — Slutligen må påpekas, att af ungefär samma skäl som gör, att man stundom använder imperfektum för presens (se ofvan under 1), kan man understundom använda pluskvamperfektum i stället för perfektum, t. e. »nej hvad säger du! Det *hade* jag inte *väntat mig*».

Såsom Heyse[4] redan anmärkt, är den naturliga männi-

[1] Mikkelsen och Kristensen, a. st., ha termen »förnutid».

[2] Om det ena eller andra uttryckssättets speciella användning i olika stilarter, se Björnström, a. st. IV, 207 ff.

[3] Jfr Wegeners nyss citerade yttrande om »Fortdauer der Handlung».

[4] A. st. s. 428.

skan alltid benägen att uppfatta perfektum såsom ett tempus preteritum. Att det emellertid icke är ett dylikt, inses dels däraf att man alltid vid ett verkligt perfektum — i motsats mot förhållandet vid en i stället för ett imperfektum använd perfektform (hvarom se nedan under II, 1) — kan supplera *nu*, dels däraf att hvarje sats, som innehåller ett verkligt perfektum, kan utan förändring af sin betydelse omvandlas till en — om ock otymplig — sats med presensformen *är* + ett till preteritum förlagdt predikatsord, t. e. »(nu) *har* jag *läst* brefvet» > »(nu) *är* jag en *f. d. läsare*[1] af brefvet» eller ännu mera krystadt »*är* jag *hafvande läst* brefvet», under det att t. e. »nyss *läste* jag brefvet» vid en motsvarande omvandling ger oss ett »nyss *var* jag en (aktuell) *läsare* af brefvet» eller »*var* jag *läsande* brefvet».

3. Presens succedens anger, att skeendet är förestående inom »nuets» område. Den grammatiska kategori, som representerar detta tempus, saknar i den grammatiska litteraturen en egen term och detta af det enkla skäl, att den i den allt hitintills normgifvande latinska grammatiken ej äger till sin disposition någon enkel verbalform, utan blott den perifrastiska typen *lecturus sum* liksom i franskan den äfvenledes perifrastiska typen *je vais lire.* Likartadt är nu förhållandet i nysvenskan, där det specifika uttrycksmedlet är en infinitiv med *att* (i lägre stil *till att*) föregången af vissa hjälpverb: i högre stil *står i begrepp* eller mindre ofta *går*, i lägre stil *skall*, t. e. »nu (i dag osv.) *står* jag *i begrepp att läsa* tyska» eller »nu *går* jag *att redogöra* för skrifvelsens innehåll», resp. »nu *skall* jag *till att läsa* tyska». I brist på bättre term kan man åtminstone tillsvidare vid förefallande behof kalla detta tempus för »presens futurum», detta så mycket hellre som det kanske oftast begagnar sig af de vanliga futurformerna, t. e. »nu *kommer* jag *att redogöra* för skrifvelsens innehåll», »nu *skall* jag *ge* er en svår läxa» (jfr nedan under III, 1).

[1] Jfr ofvan s. 671 noten.

Då *stå i begrepp* ofta icke kännes som ett rent hjälpverb, utan som ett självständigt verb, ungefär liktydigt med *ämna*, så kan det stundom bilda sitt eget perfektum — liksom man i latinet kan bilda ett *lecturus fui* vid sidan af *lecturus sum* — t. e. »nu *har* jag länge *stått i begrepp att läsa* tyska» (undantagsvis till och med »nu *har* jag länge *skolat läsa* tyska»). Om man så vill kan man säga sig här ha ett »perfektum futurum».

II. Preteritum:

1. Simultant preteritum (Heyses »præteritum imperfectum») innebär, att skeendet tillhör förtiden och är samtidigt med ett därinom af den talande fixeradt större eller mindre tidsmoment. Det specifika uttrycksmedlet är den grammatiska kategori, som allmänneligen kallas imperfektum [1], t. e. i går *läste* jag tyska (när du *kom*)», »i går *lästes* här tyska (när du *kom*)». Hjälpverben *hålla på' (med)*, *blifva* och *vara* användas alternativt i alldeles samma fall som vid vid presens (se ofvan s. 673), alltså t. e. »i går *höll* jag *på (med) att läsa* tyska, när du kom», om jag vill understryka verbets durativa karaktär; »i går *blef* staden *eröfrad*» (= eröfrades) o. d., då verbet är ett transitivt terminativ; »i fjol *var* staden *belägrad*» (= belägrades) o. d., då verbet är transitivt och kursivt.

Stundom användes, dock blott alternativt, perfektum i stället för imperfektum — liksom i franskan ju vanligen och i tyskan ej sällan sker, t. e. »hier je l'*ai vu*», resp. »gestern *habe* ich ihn *besucht* und *habe* ihm gesagt dass . .» — t. e. »han

---

[1] Mikkelsen »Datid», Kristensen »fortid», Brate »preteritum», mot hvilken sistnämnda term Beckman, *Språkpsykologi och modersmålsundervisning*, s. 87 noten och s. 55, ej utan fog opponerar sig. Brates ena skäl (*Svensk språklära*, s. 122, och *Sv. språkl. förkortad upplaga*, s. 104), att »preteritum är i de germanska språkens historiska grammatik det vedertagna namnet på detta tempus», är icke riktigt, ty det germanska preteritum är ett verkligt preteritum, omfattande både imperfektum och pluskvamperfektum.

har varit köpman förr i världen» (men om förtids-adverbialet börjar satsen helst: »förr i världen *var* han köpman»); likaså »jag *har träffat* honom en gång i Stockholm» (: »en gång *träffade* jag honom i S.»), »jag *har* nyligen *läst* K:s dikter» (: »nyligen *läste* jag K:s dikter»), »jag *har ätit* middag för tre timmar sedan» (: »för tre timmar sedan *åt* jag middag»).

Däremot brukas icke presens i stället för imperfektum, dvs. att det s. k. præsens historicum icke hör hit, såsom dock vanligen läres[1]. Ty såsom jag redan för längesedan framhållit[2], uttrycker s. k. historiskt presens icke förfluten tid, utan saken förhåller sig så, att »när man vill skildra en forntida tilldragelse som om den vore en samtida, så åstadkommer man detta sken genom användande af presens, just därför att detta uttrycker — och vid detta tillfälle skall uttrycka — närvarande tid». Det är alltså här fråga om ett rent konstnärligt skapande af en illusion; jämför numera ock Brugmanns ord[3]: »Das sogen. Præsens historicum bietet die dramatische Art der Mitteilung.. gegenüber der epischen durch Imperf. . . . Ueber dem Interesse an dem Vorgang selbst wird von seinem Zeitverhältnis zum Sprechenden abgesehen, man erzählt, als habe man ihn wie in einem Drama vor sich»[4].

2. Preteritum antecedens (Heyses »præteritum perfectum») innebär, att skeendet ligger till tiden före en af den talande fixerad punkt inom förtiden. Dess specifika grammatiska kategori kallas allmänneligen pluskvamperfektum[5] och uttryckes i nysvenskan normalt medelst hjälpverbet *hade*

---

[1] Senast af Brate, *Svensk språklära*, s. 123, ja ännu i den förkortade upplagan (1905), s. 105.

[2] I Pedagogisk tidskrift 1898, s. 399 f.

[3] *Kurze vergleichende Grammatik*, s. 571.

[4] Beckman, *Svensk språklära*, s. 99, intar en väsentligen riktig, om ock något sväfvande uttryckt ståndpunkt, då han säger: »Presens kan användas om förfluten tid, då man vill framställa händelser, såsom om de skedde inför våra ögon».

[5] Mikkelsen »Fördatid», Kristensen »förfortid».

+ supinum, t. e. »redan i går kl. 12 *hade* jag *läst ut* boken» eller »det *hade* just *lästs* tyska, då han inträdde i klassrummet» eller med utbyte af det passiva supinet mot *blifvit* + preteritiparticip »ansökningen *hade* just *blifvit beviljad* (= beviljats), då du kom». I något högre stil kan här liksom vid perfektum (se ofvan s. 674) i en bisats hjälpverbet utelämnas, så att supinet får finit funktion, t. e. »när jag *läst* boken, sålde jag den» eller »när ansökningen *beviljats* (eller *blifvit beviljad*), reste han». I hufvudsats förekommer detta nästan blott i poetisk stil, t. e. »jag dig *förlåtit*, innan du mig bad» eller »förrn du mig bad, jag dig *förlåtit*», hvaremot det i hög prosastil visserligen kan heta »jag *förlåtit* dig, redan innan du bad mig därom», men blott »redan innan du bad mig därom, *hade* jag *förlåtit dig*».

Vidare märkes, att i fullständig parallellism med hvad vi funnit äga rum vid perfektbildningen (se ofvan s. 674) kunna transitiva terminativer i passivum utbyta formationen *hade* + supinum mot *var* + preteritiparticip, t. e. »ansökningen *var* redan då *beviljad* (= *hade beviljats* eller *hade blifvit beviljad*); jämför däremot, hurusom samma bildningssätt i fråga om ett transitivt kursivt verb leder till helt annan betydelse, t. e. »staden *var* redan då *belägrad*» (= *belägrades*; se ofvan under 1). Samma formationsbyte kan äga rum vid intransitiva terminativer i aktivum, t. e. »han *var* redan då *försvunnen*» = *hade försvunnit*.

Ändtligen må påpekas, att åtskilliga — men visst icke alla — momentana verber i bisats ofta eller oftast, ja några kanske alltid, i stället för pluskvamperfektum använda imperfektum, t. e. »när han *vaknade* (svårligen: *hade vaknat*), fann han rummet fullt af rök», »när han *kom in* (eller: *hade kommit in*), satte han sig», »när han *hittade* (mindre gärna: *hade hittat*) ringen, satte han den på fingret», »när han *blef* (hellre: *hade blifvit*) professor, blef han improduktiv».

3. Preteritum succedens innebär, att skeendet vid en

viss förfluten tidpunkt var förestående. Den hithörande grammatiska kategorien — i latinet representerad af typen *lecturus eram* och i franskan af typen *j'allais lire* — saknar allmänt vedertagen term. D. A. Sundén [1] och efter honom Brate [2] kalla den för »futurum preteriti» [3], och i anslutning därtill kan man vid behof åtminstone tillsvidare använda termen »preteritum futurum». I nysvenskan är dess specifika uttrycksmedel infinitiv föregången i högre stil af *stod i begrepp att*, i lägre stil af *skulle (till att)*, t. e. »i går *stod* jag *i begrepp* att *läsa* tyska (när du kom)», »i går *skulle* jag *(till att) läsa* tyska (när du kom)». I bisatser brukas vanligen konjunktivformen *stode i begrepp att*, t. e. »han sade, att han *stode i begrepp att läsa*» osv. Men därjämte brukas i bisatser dels konjunktiven *komme* (eller: *skulle komma*) *att* + infinitiv, t. e. »han sade, att han säkerligen *komme* (eller: *skulle komma*) *att få* platsen innan den då löpande veckans slut», dels själfva hufvudverbets konjunktivform, t. e. »han sade, att han säkerligen *finge* (eller: *skulle få*) platsen» osv. [4].

Liksom man till presens *står i begrepp att* kan bilda ett perfektum *har stått i begrepp att* och dymedelst skaffa sig ett »perfektum futurum» (se ofvan s. 676), så kan man till imperfektum *stod i begrepp att* bilda ett pluskvamperfektum *hade stått i begrepp att* och sålunda åstadkomma ett mot den latinska typen *lecturus fueram* svarande »pluskvamperfektum futurum», t. e. »i går *hade* jag länge *stått i begrepp att skrifva*, när du kom» (undantagsvis kanske till och med: »*hade* jag länge *skolat skrifva*» osv.).

En näppeligen annat än i bisatser brukad afart af preteritum succedens uppstår, om skeendet förlägges till en punkt

[1] *Svensk språklära*, 5 uppl., s. 94.

[2] *Svensk språklära*, s. 129, och i den förkortade upplagan s. 110.

[3] MIKKELSEN och KRISTENSEN »eftertid».

[4] Det är, såsom af mina här anförda exempel synes, alldeles oriktigt, när J. A. AFZELIUS, *Futurum och konditionalis i svenskan*, s. 5, säger, att »allt förflutet futurum uttryckes i svenskan med 'skulle'».

mellan den i förtiden fixerade tiden och en i förhållande till denna förestående, men dock inom förtidens område befintlig. Detta fall, som plägar benämnas »futurum exaktum preteriti» [1], emedan det tillkommer genom att ett futurum exaktum (hvarom se nedan s. 682) ställes i beroende af ett preteritum, saknar specifikt uttrycksmedel, och man begagnar sig af konjunktivformer — så vidt särskilda sådana finnas — af än ena, än andra slaget, t. e. »han sade, att han *skulle (komma att) ha skrifvit* brefvet innan kvällen, att han *komme att ha skrifvit* brefvet innan kvällen, att han säkerligen *komme* (eller: *skulle komma*) *att ha* läst boken innan den då löpande veckans slut, att han nog *vore* (eller: *komme att vara*, eller: *skulle komma att vara*) död innan dagens slut; han hotade att straffa den som *vore* olydig, som *skulle komma att ha varit* olydig, som *(hade) varit* olydig, som *komme att vara* olydig; han lofvade att underrätta mig som i morse, om han icke dessförinnan *(vore) rest*, om han icke dessförinnan *hade rest*, om han icke dessförinnan *komme* (eller: *skulle komma*) *att ha rest*».

III. Futurum i vidsträckt bemärkelse:

1. Simultant futurum (Heyses »futurum imperfectum») innebär, att skeendet tillhör framtiden och är samtidigt med ett därinom af den talande fixeradt större eller mindre tidsmoment. Det specifika uttrycksmedlet är här den grammatiska kategori, som allmänneligen kallas futurum simplex [2]. Detta bildas i nysvenskan otvetydigast medelst hjälpverbet *kommer* (pl. *komma*) + infinitiv föregången af *att*, t. e. »i morgon *kommer* jag *att läsa* tyska» [3], vid kursivt transitiva

---

[1] Så t. e. Sundén och Brate, a. st. Mikkelsen använder i *Dansk Sproglære*. s. 203, termerna »Föreftertid eller Datids Förfremtid (Futurum exactum in præterito)», men i *Dansk ordföjningslære*, s. 437 och 443, »Fortids förfremtid»; Kristensen, a. st. »föreftertid».

[2] »oder absolutum» Heyse; »das erste Futur» eller »Futur I» Michaelis, *Neuhochdeutsche Gramm.*, 2. Aufl, s. 75, resp. 78; »Fremtid» Mikkelsen och Kristensen.

[3] Se Noreen i Pedagogisk tidskrift 1898. s. 402; Beckman, *Språk-*

verber äfven medelst *blir* (pl. *blifva*) + preteritiparticip, t. e. »snart *blir* staden *eröfrad* (jfr ofvan s. 650). Emellertid äro dessa icke de vanligaste uttryckssätten, utan oftast ersättes futurum simplex af presens. Så sker vanligen vid terminativa verber, t. e. »jag *(af)reser* till utlandet (i morgon)», jämförelsevis sällan vid kursiva verber, som då gärna kräfva framtidsmomentets närmare bestämmande genom något speciellt uttryck, t. e. »jag *skrifver* troligen till dig i morgon» (jfr vidare ofvan s. 671). Rent undantagsvis — och visst icke, såsom våra skolgrammatikor till och med Brates[1] uppge, normalt — kan futurum simplex bildas medelst hjälpverbet *skall* (pl. *skola*) i stället för *kommer* (resp. *komma*) *att*, t. e. »i morgon *skall* jag *ge* er en svår läxa» eller »det *skall bli* roligt att höra honom». Ty visserligen äro bildningar med *skall* + infinitiv mycket vanliga, men dessa äro icke af väsentligen temporal karaktär utan ha, såsom jag m. fl.[2] påpekat och särskildt Afzelius[3] med talrika exempel utförligt styrkt, något modalt öfver sig. De ge oss hvad Afzelius kallar ett »viljefuturum» i motsats till »rent tidsfuturum», i det att de uttrycka en afsikt, föresats, förslag, hotelse, befallning, löfte, beslut, åliggande, ögonblickets kraf, öde osv., t. e. »hvart *skall* du *gå*? jag *skall* nog med tiden *lära mig* tyska, jag *skall* gärna *gå* i ditt ställe, du *skall få* stryk, du *skall gå* på posten med det här, jag *skall betala* dig i morgon, bolaget *skall upplösas* innan årets slut, jag *skall betala* mina skatter i morgon, jag *skall fara* till staden för att hämta doktorn, han *skall* nog aldrig återse sitt fädernesland».

2. Futurum antecedens (Heyses »futurum perfectum») innebär, att skeendet ligger till tiden före en af den talande

---

psykologi och modersmålsundervisning, s. 88 f.; J. A. Afzelius, *Futurum och konditionalis i svenskan*, s. 1.

[1] Ännu i den förkortade upplagan af år 1905.

[2] Se noten 2 ofvan.

[3] A. st., s. 2 ff.

fixerad punkt inom framtiden. Dess specifika grammatiska kategori kallas allmänneligen futurum exaktum [1] och uttryckes i nysvenskan genom hjälpverbet *kommer* (pl. *komma*) med följande *att* eller också stundom — visst icke, därest öfverhufvud hjälpverb användes, alltid [2] — genom hjälpverbet *skall* (pl. *skola*), i båda fallen i förbindelse med *ha(fva)* + supinum, t. e. »i morgon *kommer* jag *att ha läst* boken» eller »*skall* jag *ha läst* boken», hvilket sednare uttryckssätt dock mer eller mindre smakar af »viljefuturum» (se ofvan under 1). Oftare användes dock — liksom presens för futurum simplex (se ofvan under 1) så här — i stället för futurum exaktum verbets perfektform, t. e. »jag *har* snart *läst* boken, i morgon *har* jag *läst* boken». Uti högre stil brukas i bisatser, eftersom ju där supinum kan inträda i stället för perfektum (se ofvan s. 674), äfven ensamt supinum, t. e. »när jag *läst* boken, kommer jag att sälja den». Och liksom undantagsvis imperfektum kan i bisats träda i stället för pluskvamperfektum (se ofvan s. 678), så kan undantagsvis presens i en bisats ersätta ett med futurum exaktum likvärdigt perfektum, t. e. »när du i morgon *kommer* hit, finner du mig sannolikt sängliggande».

3. Futurum succedens, som innebär, att skeendet ligger till tiden efter en inom framtiden fixerad punkt, saknar hittills öfverhufvud någon term för den dithörande grammatiska kategorien, i latinet representerad af typen *lecturus ero* och i franskan af typen *j'irai lire*, men i nödfall kan man ju kalla den för »futurum futurum». För resten är bristen föga kännbar, enär detta tempus nästan aldrig kommer i fråga, minst af allt i nysvenskan. Dock kan man åtminstone tänka sig vändningar såsom t. e. följande: »sanna mina ord, att redan i morgon *kommer* han *att stå i begrepp att afsäga sig* upp-

[1] Hos MIKKELSEN och KRISTENSEN »förfremtid», hos MICHAELIS, a. st., »das zweite Futur» och »Futur II».

[2] Såsom BRATE, s. 129, och AFZELIUS, s. 4, synas mena.

draget, i morgon så här dags *komma* vi *att stå i begrepp att gå* till kyrkan för att vigas, i morgon *kommer* jag att *skrida till att uppläsa* kungörelsen». De här kursiverade orden visa de uttrycksmedel, som i så fall skulle komma till användning.

Däremot torde vi knappast utan risk att förefalla alltför krystade kunna försöka oss på att åstadkomma någon motsvarighet till den latinska typen »lecturus fuero», alltså exempelvis att producera ett sådant vidunder till tempus som »i morgon *kommer* han redan länge *att ha stått i begrepp att afsäga sig* uppdraget», ett så att säga »futurum exaktum futuri».

Tillägg (och rättelser):

Till band I.

S. 30. En större dylik lista träffas nu i HJ. LINDROTHS *Grundlinjer till modersmålets behandling i skrift* (Lund 1911), s. 9 f.

S. 39 r. 3 f. läs: af den grekiska kursivskriften, dock med vissa typer lånade från det latinska alfabetet; Ulfilas

S. 39 r. 2 nedifrån läs: man vanligen om

» 70 tillägg: Om »tochariskan», ett nyupptäckt centumspråk i Centralasien, som tycks inta en ställning mellan armeniskan och grekiskan, och som kanske hört till samma familj som frygiskan och trakiskan — om dessa språk ej hört till den armeniska familjen (se anm. 2 ofvan) — se E. SMITH, »*Tocharisch*». *Die neuentdeckte indogermanische Sprache Mittelasiens* (i Skrifter udg. af Videnskabs-selskabet i Christiania 1910, II. Histor.-filos. Klasse, No. 5).

S. 88 not 1 tillägg: Karta angifvande språkgränsen mellan finskan och svenskan finnes nu ock i *Norrbottens läns arbetsstugor* 1911, s. 16.

S. 89 r. 6 ned. tillägg: Enligt *Atlas öfver Finland 1910*, utg. af Sällskapet för Finlands geografi, Hfors 1911, kartbladet 46 med text af R. SAXÉN, utgjorde den svensktalande befolkningen i Finland år 1880 14,32 %, 1890 13,55 % och 1900 12,89 % af hela befolkningen och sistnämnda år omkr. 350,000 individer. Jfr ock G. NIKANDER, *Några ord om Finlands svenskar* (i Årsbok 1911, utg. af Riksföreningen för svenskhetens bevarande i utlandet, Göteborg 1911), s. 9 ff.

S. 95 mom. 8 tillägg: Jfr emellertid nedan s. 420 och tillägget nedan s. 557 till s. 420 not 2.

S. 97 not 1 tillägg: A. L. ELMQUIST, *Ett och annat rörande svenskan i Amerika* (i Språk och stil XI, 17 ff.), 1911.

S. 99 not 3 tillägg: Jfr nu ytterligare J. A. LUNDELL, *Om gränsen mellan 'central- och sydskandinaviska mål* i Sv. landsm. 1911, s. 255 ff.

S. 139 r. 4 ned. tillägg: Härur utgifven med språklig inledning och ordlista *Jesus Syrachs bok* af O. v. FRIESEN, Uppsala 1912.

S. 140 mom. III tillägg: Gustaf I:s registratur är numera (1911) utgifvet till och med år 1556.

S. 141 r. 2 tillägg: Ny reviderad upplaga »med inledning och ordförklaringar» utg. af N. EDÉN, Upps. 1912.

S. 143 mom. XIV tillägg: HJ. LINDROTH, *Th. J. Bureus*, 1 häftet, Sthlm 1911, aftrycker å s. 43—127 alla Bureus bidrag till nysvenska grammatiken, hvilka ej redan publicerats af Klemming.

S. 146 r. 12 tillägg: *G. Stiernhielms Hercules och Brölopps-Beswärs Ihugkommelse jämte motsvarande partier av F. Tamms 'Glossar till valda skrifter av G. S.', ånyo utgivna av* ADOLF NOREEN, Upps. 1910. Jfr B. HESSELMAN, *Några anteckningar till texten och ordförklaringarna i »Valda skrifter av G. Stiernhielm», utg. av F. Tamm* i Språk och stil X, 279 ff., Upps. 1910.

S. 147 mom. XXXI tillägg: 4. *Apollos, Sårge-Spel*, utg. af E. Ljunggren och C. Polack (i samlingen 'Lejonkulans dramer', III), Upps. 1910.

S. 149 mom. XXXIX, 1 tillägg: Del III är numera (1910) afslutad och sträcker sig till maj 1597.

S. 149 mom. XXXIX, 7 tillägg: Nya serien har nu med del XVIII, h. 2., Stockh. 1911, nått till och med år 1752.

S. 152 r. 16 tillägg: *Bref och skrifvelser af och till Carl von Linné, Första afdelningen, utg. och med upplysande noter försedda* af TH. M. FRIES, Sthlm 1907 ff.

S. 153 r. 17 tillägg: ny kritisk upplaga af K. Fredlund, *Samlade skrifter af C. G. af Leopold*, Sthlm 1911 ff. (Svenska författare utg. af Svenska vitterhetssamfundet, II).

S. 154 r. 10 tillägg: kritisk upplaga (med kommentar) af F. Böök (och E. Tuneld), *Samlade skrifter af E. J. Stagnelius*, Sthlm 1911 ff. (Svenska författare utg. af Svenska vitterhetssamfundet, III).

S. 157 r. 8: B. H. är Bernhard Hjort, och målet är ej från Göinge, utan från södra Villands härad (Fjälkinge), se E. Tuneld i Festskrift till K. F. Söderwall, Lund 1911, s. 301 ff.

S. 166 r. 6 tillägg: »Ett prof på central östgötadialekt» från Vifolka härad (Västerlösa socken) meddelar G. Danell med landsmålsalfabet i Sv. landsm. 1911, s. 251 f.

S. 174 r. 13 tillägg (jfr tillägget I, 548 till samma ställe): de af L. Levander i Fornvännen 1910, s. 165 ff. meddelade nyupptäckta runinskrifterna från Älfdalen.

S. 175 r. 21 tillägg: A. Björk och J. Boëthius, *Orsamål* i Sv. landsm. 1910, s. 43 ff.

S. 176 r. 8 ned. inskjut: nya, af en allmogeman reviderade upplagor med de något ändrade titlarna *Litte för ro skull* och *Trö å allvåru*, Sundsvall 1911 (båda enligt förf. på »äkta Sunne-mål», dvs. från trakten strax söder om Östersund).

S. 177 r. 5 tillägg: Åtminstone delvis på Torp- och Bergsjö-dialekt äro *Friarehistorier från Medelpad* af pseudonymen Gösta Skunk (i Skrifter utg. af Medelpads Fornminnesförening VI, Sthlm 1911).

S. 185 r. 11 läs: Stockholm, signerad F. a. 13.

» » » 16 » : första — åtminstone nu kända — Abc-bok

S. 215 r. 3 ned. läs: 1773), men (anonymt) författad af professorn i Åbo P. A. Gadd, † 1797 (se A. Grape i Språk och stil XI, 235 ff., där ock en del egendomligheter i förf:s språkbruk påpekas).

S. 239 r. 10 inskjut: J. N. Ahlström, *Musikalisk fickordbok för tonkonstnärer och musikvänner*, 1852, tredje betydligt tillökta uppl. Sthlm 1858;

S. 239 r. 9 ned. inskjut: 3 uppl. 1911,

S. 262 r. 11 inskjut: 20 »reviderade» uppl. (utg. af K. F. Sundén), Sthlm 1912

S. 288 tillägg: B. Hesselman, *Studier i svensk formlära* (i Språk och stil XI, 82 ff.); O. v. Friesens inledning till *Jesus Syrachs bok*, Upps. 1912 (jfr ofvan s. 685).

S. 289 r. 21 tillägg: därtill S. Berg, *Kompletteringar till de utkomna häftena af Sv. Ak:s Ordbok* (i Festskrift till K. F. Söderwall, Lund 1911, s. 279 ff.).

S. 291 r. 8 inskjut: 3 uppl. (utg. af Gurli Linder och delvis omarbetad af E. Olson), Sthlm 1908

S. 291 r. 19 tillägg: H. Celander, *Danismer i nusvenskt ordförråd* (Språk och stil VIII, 201 ff.); S. Rothman, *Danismer i O. Levertins språk* (ib. XI, 36 ff.); R. G:son Berg, *Levertinska danismer* (ib. XI, 245 ff.): E. Ljunggren, *Bidrag till belysning af Levertins »Danismer»* (i Festskrift till K. F. Söderwall, Lund 1911, s. 319 ff.); E. Hellquist, *Bidrag till våra lånords historia* (ib. s. 221 ff.); J. Mjöberg, *Några germanismer från tiden omkring 1800* (ib. s. 263 ff.).

S. 293 r. 1 inskjut: 3 uppl. Sthlm 1911,

» » » 6 » : 2 uppl. Sthlm 1911.

» 295 » 18 tillägg: J. A. Afzelius, *Futurum och konditionalis i svenskan*, Sthlm 1906, S. Belfrage, *Interjektionerna* (i Språk och stil IX, 159 ff.) och T. Fogelqvist, *Ur språkets djurvärld* (i Brunnsviks folkhögskolas kvartalsskrift 1912, s. 2 ff.).

S. 296 r. 21 tillägg: R. G:son Berg, *Döende lånord* (Språk och stil IX, 1 ff.); G. Cederschiöld, *För riksspråket nya verb, som bildats genom afledning* (ib. X, 211 ff.), *Några anmärkningar om sammansatta substantiv med adjektiv (såsom attribut) till förled* (i Festskrift till K. F. Söderwall, Lund 1911,

s. 179 ff.), *Dvandva-sammansättningar i nutidssvenskan* (i Sv. landsm. 1911, s. 348 ff.).

S. 296 r. 4 ned. tillägg:, 2 uppl. Sthlm 1912.

» » » 2 » inskjut: 2 uppl. Sthlm 1911.

» 297 r. 2, 4 och 6 inskjut: 2 uppl. Sthlm 1911,

» 298 tillägg: J. E. Hylén, *Några anmärkningar till relativsatser* (Språk och stil XI, 172 ff.).

S. 300 r. 11 tillägg: I. A. Lyttkens och F. A. Wulff, *Svensk ordlista med uttalsbeteckning . . och med stavning enligt 1906 års cirkulär samt vägledning till riksspråksuttal*, Lund 1911; inledningen s. 32 ff. (»Svensk språkskötsel») är ett stycke »antibarbarus» eller normativ grammatik med många värdefulla bidrag, men rätt ofta, för att icke säga principiellt, utgående från något föråldrade språkriktighetsprinciper.

S. 301 r. 25 tillägg: Hj. Lindroth, *Studier i svensk etymologi och ordhistoria* (i Festskrift till K. F. Söderwall, Lund 1911, s. 123 ff.).

S. 301 r. 5 ned. läs: 1880 och 1911

» 302 » » inskjut: 2 uppl. Sthlm 1911,

» 303 » 8 tillägg: ny tillökad, separat, uppl. Sthlm 1911.

» » » 12 » : P. Envall, *Om gårdsnamnen i Envikens socken i Dalarna* (Meddelanden från Nordiska seminariet utg. av A. Noreen, 1), Upps. 1911; E. Hellquist, *Göteborgs gatnamn*, Gtb. 1911.

S. 303 r. 9 ned. inskjut: 2 uppl. Sthlm 1911

S. 306 r. 17 inskjut: F. Virén, *Svenska Husdjursnamn*, Nyköping 1911, är för språkforskaren skäligen värdelös, enär den ej skiljer på faktiskt brukliga namn och de af förf. till användning föreslagna, hvilka sednare synas utgöra hufvudmassan.

S. 307 r. 12 tillägg: En synnerligen omfattande och värdefull dialektmonografi på detta område är E. Modins *Växtnamn samt folkliga bruk och föreställningar rörande växter i Härjedalen* (Sv. landsm. 1911, s. 697 ff.).

S. 307 r. 4 ned. tillägg: H. J. B. Juhlin-Dannfelt, *Jordbrukarens handlexikon*, 1886. E. O. Arenander, *Die altertümliche Milchwirtschaft in Nordschweden*, Sthlm 1911, innehåller en rikhaltig och med illustrationer belyst samling af termer rörande allt möjligt till mjölkhushållningen hörande.

S. 308 r. 22 tillägg: liksom ock det stora, strängt vetenskapliga verket *Seemannssprache* af F. Kluge, Halle 1911.

S. 309 r. 13 tillägg: G. I. Wetterberg, *Teknisk ordbok. Förklaring af 1300 företrädesvis inom mekaniskt-tekniska och elektrotekniska områdena förekommande ord*, Sthlm 1911; H. och C. Lagerström, *Typografisk ordlista* (Nordisk boktryckarekonsts fackbibliotek VII), Sthlm 1911.

S. 310 r. 6 tillägg: med den något ändrade titeln: *Förteckning . . läkemedelsnamnen.*

S. 310 r. 19 inskjut: W. Uhrström, *Stockholmska: slang, vulgarismer och skämtord*, Sthlm 1911; Aivva Uppström, *En samling arkaismer ur nutida lagspråk* (i Språk och stil X, 89 ff., 149 ff.).

S. 310 r. 5 ned. tillägg: H. Palm, *Hemliga språk i Sverige* (i Sv. landsm. 1910).

S. 311 r. 19 inskjut: 2 uppl. Sthlm 1912,
» » » 21 » : 2 uppl. Sthlm 1911
» 312 » 1 inskjut: J. Mjöberg, *Stilstudier i Tegnérs ungdomsdiktning*, Göteborg 1911; Hj. Lindroth, *Grundlinjer till modersmålets behandling i skrift*, Lund 1911.

S. 312 r. 6 ned. tillägg: H. Bergroth, *Etthundra i det finländsk-svenska skriftspråket särskilt tidningsspråket förekommande provinsialismer jämte deras motsvarigheter i högsvenskan*, Hfors 1912 (viktig).

S. 319 r. 5 tillägg: En del dalboord, antecknade af kyrkoherden N. Hesselgren († 1700) i ett exemplar af Verelius Herrauds och Bosa saga äro för första gången publicerade (med förklarande noter) af J. Sahlgren i Sv. landsm. 1912, s. 50 ff.

S. 320 noten tillägg: 2 uppl. Sthlm 1911.

» 327 r. 4 ned. tillägg: 2 uppl. Sthlm 1912,

» 331 » 4 tillägg: Detaljerade monografiska undersökningar rörande rim- och strofbildning erbjuda nu: N. Gobom, *Rimmen hos Karlfeldt* (Meddelanden från Nordiska seminariet, 2), Upps. 1911; T. Bergh, *Rimmen hos Heidenstam* (ib. 5), Upps. 1912; R. G:son Berg, *Atterboms strofformer* (i Språk och stil X, 229 ff.).

S. 333 r. 11 ned. inskjut: 2 uppl. Sthlm 1912,

» 384 » 1 läs: vanligen emedan

» 400 § 46 och s. 536 f. § 71 är nu att jämföra resultatet af de experimentella undersökningar rörande öfvergångsljuden i nysvenskan, som meddelas af G. Millardet, *Insertions de consonnes en Suédois moderne*, Paris 1912 (äfven i Revue de Phonétique I, 309 ff.).

S. 418 § 52 är ytterligare (jfr tillägget I, 557) att fullständiga med följande uppgifter: I riksspråket sådant det talas inom större delen af Jönköpings län samt i Göteborgs-trakten förekomma apiko-gingivala *d*-, *l*-, *n*- och *t*-ljud såsom representanter för resp. *d* och *rd*, *l* och *rl*, *n* och *rn*, *t* och *rt* (se G. Danell, *Svensk ljudlära*, Sthlm 1911, s. 19). På Åland uttalas *d*, *l*, *n* dorso-gingivalt, men för öfrigt i Finland apikogingivalt (se H. Bergroth, *Om finländsk-svenska apiko-gingivaler* i Sv. landsm. 1911, s. 237 ff.).

S. 495 r. 18 inskjut: Malmö (se Hj. Lindroth, *Grundlinjer till 8 föreläsningar om svenska språkets ljud och deras bildning*, Lund 1911, s. 10), Göteborg och en del af Jämtland (se Danell, *Svensk ljudlära*, s. 69).

S. 498 f. r. 2 ned. läs: Fasterna (öster om Norrtälje).

» 502 r. 9 inskjut: Enligt Danells uppfattning (*Sv. ljudlära*, s. 68) äro emellertid i Stockholm långt *e* och långt *ä* båda snarast uttalade som »vårt vanliga *e*».

S. 535 r. 7 inskjut: (enligt J. Boëthius skall dock äfven i Holen, liksom i Stackmora, nasaleradt *ɷ* förekomma).

S. 551 r. 8 nedan tillägg: Utkomna äro nu ytterligare (jfr II, 481) VI *Gäsene härad* 1911, XV *Nordals härad* 1911, XVI *Sundals härad* 1910; under tryckning *Tössbo härad.*

S 555 r. 14 (jfr II, 481) tillägg: Härtill numera V. E. V. WESSMAN, *Tillägg och rättelser till H. Vendells Ordbok över de östsvenska dialekterna* (i Sv. litteratursällskapets i Finland Förhandlingar och uppsatser 22, s. 192 ff.).

Till band II.

S. 41 r. 11 läs: 24 ljud och alla mutor. Af dess 44
» » » 20 » : 24
» » » 21 stryk: *ş*
» » » 26 f. stryk: *konkursstat*. . . *şt*;

» 65 mom. 2 tillägg: Om det finländska *dz̧* se I, 95, 443 och 558.

S. 137 mom. 29 tillägg: samt kortnamnen *Avva* Arvid och *Vavva* Valdemar (se DANELL, *Sv. ljudlära*, s. 66).

S. 264 r. 6 läs: bevarad, dock alltid i elliptiska sammansättningar, t. e. *u't-* och *in'gång*, trots *u'tgång*, osv. (jfr I. ALNÆS, *Norsk uttale-ordbok*, s. XXXIII).

S. 349 nederst tillägg: *hälle-* eller *hillebard* (dock vanligen utan upptakt),

S. 354 andra stycket tillägg: Om *stofi'l* jfr TH. HJELMQVIST, *Förnamn och tillnamn*, s. 152 ff., Å. MUNTHE i Språk och stil IV, 104 samt HJ. LINDROTH i Festskrift till K. F. Söderwall, s, 165 ff.

S. 355 not 1 tillägg: Väsentligen samma förklaring som den här gifna ges nu — dock utan beaktande af min framställning — af HJ. LINDROTH i Festskrift till K. F. Söderwall, s. 144 ff.

S. 357 r. 15 läs: predikostil liksom ännu i Tegnérs rim *Magdalena* : *röfvarena* (se J. MJÖBERG, *Stilstudier i Tegnérs ungdomsdiktning*, s. 189).

S. 360 r. 8 ned. tillägg: *förfullkomna, förfullständiga,*

» 410 » 9 » läs: se V, 374

» 413 not 1 tillägg: Ännu ett annat förklaringsförsök framställer Hj. Lindroth i Festskrift till K. F. Söderwall, s. 149 ff.

S. 414 r. 9 tillägg: *a-justera,*

» » » 19 » : *bi-labial, -lateral,*

» » » 21 » : *de-centralisera, -chiffrera, -montera, -moralisera, -placera* (och *-tron-isera*).

S. 414 mellan r. 21 och 22 inskjut: *des-* i *des-infektera, -inficiera, -organisera, -orientera.*

S. 414 r. 22 tillägg: *dis-kvalificera,*

» » » 27 » : *im-matrikulera,*

» 415 » 5 » : *ko-existens, -optera,*

» » mellan r. 8 och 9 inskjut: *mal-* i *mal-placerad.*

» » r. 11 tillägg: *pre-adamit(isk),*

» » » 16 » : *re-konstruera,*

» 416 mellan r. 3 och 4 inskjut: *centi-* i *centigram, -liter, -meter* och: *deci-* i *deci-gram, -liter, -meter, -ton.*

S. 416 mellan r. 5 och 6 inskjut: *hekto-* i *hekto-gram, -liter.*

S. 416 mellan r. 11 och 12 inskjut: *kilo-* i *kilo-gram, -meter.*

S. 416 mellan r. 21 och 22 inskjut: *milli-* i *milli-gram, -meter.*

S. 444 r. 13 läs: efter äldre uppfattning äfven liten

» » » 18 f. läs: dissonantiska eller åtminstone dem närstående tonföljder

S. 475 r. 1 läs: C. Polack (å arbetets titelblad står genom tryckfel E. Pollack)

S. 478 r. 23 tillägg: afslutad 1911.

» » » 27 » : utgifven under titeln *Norwegisch-dänisches etymologisches wörterbuch* I, II, Heidelberg 1910, 1911.

S. 497 r. 2 läs: 1911.

S. 479 r. 21 läs: kartor), bilaga till Sv. landsm. 1912 (tryckt 1910).

Till band V.

S. 6 r. 3 tillägg efter »idéinnehåll»: (jfr närmare § 4)

» 7 nederst tillägg: J. E. Olson, Hj. Lindroth m. fl.

» 10 not 1 r. 7 inskjut: G. SAINT-PAUL, *Le langage intérieur*, Paris 1904.

S. 11 r. 4 ned. inskjut: man kunde säga »afemi»,

» 29 not 1 tillägg: I samme förf:s arbete *Die Aufgabe und Gliederung der Sprachwissenschaft* (Halle 1905), s. 35, heter det om samma sak: »Die Art wie jedes Volk die ihm gemeinsamen Vorstellungen bildet, Gesamtvorstellungen zerlegt, diese Bestandteile ordnet und verknüpft, das ist was W. v. Humboldt die innere Sprachform nennt. Diese innere Sprachform ist aber ersichtlich die Art, wie jedes Volk sich die Welt vorstellt oder in des Wortes ganz eigentlicher . . Bedeutung seine Weltanschauung».

S. 29 not 4 tillägg: Ett närmare utförande af Martys åsikter och en utförlig kritik af äldre författares lämnas nu i M:s verk *Untersuchungen zur Grundlegung der allgemeinen Grammatik und Sprachphilosophie* I (Halle 1908), 134 ff.

S. 36 r. 22 tillägg: fem. *ängla-makerska*.

» 52 ff. jfr E. G. O. MÜLLER, *Der Streit über das Wesen des Satzes* i Zeitschr. f. den deutschen Unterricht IX, 181 ff. (1895).

S. 59 not 2 tillägg: 2. Aufl. 1898 (med författarnamnet MICHAELIS, icke Michaëlis).

S. 62 r. 14 inskjut efter »erhålla»: — företrädesvis i skrift —

S. 67. Mot min här och flerestädes (t. e. s. 71 och 126) uttalade och sedan af andra (t. e. Beckman, Sv. språklära, s. 59) accepterade mening, att *ja*, *jo* och *nej* äro af pronominell natur, vänder sig K. F. Sundén i Språk och stil XI,

1 ff. Han anser nämligen (se a. st. s. 11), att denna uppfattning skulle leda till »en betänklig utvidgning av begreppet pronomen», ity att man då skulle nödgas draga den »nödvändiga logiska konsekvensen», att äfven *för visso, säkerligen, möjligen* m. m. d. äro pronominella, då de stå som svar på frågor. Jag kan ej medge riktigheten af detta försök till deductio in absurdum. Ty om man t. e. på frågan »har han rätt?» svarar »för visso», så uttrycker man sig tydligtvis brakylogiskt i stället för att använda det normala uttryckssättet »ja, för visso». Detta innebär, att det egentliga (pronominella) svaret *ja* undertryckes såsom varande obehöfligt, enär det följande *för visso* uppenbarligen förutsätter och närmare utvecklar ett tänkt *ja;* dvs. *för visso* står icke i »oomtvistlig paritet med» det pronominella *ja* (som i förevarande fall betyder »han har rätt»), utan adderar till detta ett expressivt komplement.

S. 77 r. 17 tillägg: En dylik användning af artikeln, vare sig den bestämda eller obestämda, kallas ofta »generisk» i motsats mot dess »individuella», dvs. den för artikeln (af ena eller andra slaget) specifika.

S. 77 noten tillägg: K. F. Sundén i Språk och stil XI, 197 ff. polemiserar utförligt mot hvad han anser vara min uppfattning af ellipsbegreppet och af dess förhållande till brakylogien; detta ehuru våra meningar i dessa frågor äro, så vidt jag kan se, så godt som identiska. Saken förklaras däraf, att S. missuppfattat flera af mina uttalanden i ämnet. Så t. e. då han (s. 204) påstår, att jag efter att ha betecknat ellips såsom det 'förkortade' och brakylogi såsom det 'korta' uttryckssättet »genast dementerar denna skillnad, då han [dvs. jag] antager Gerbers bestämning: 'Brachylogie.. Rede.. in der das Selbstverständliche *wegbleibt*'». Härvid är att anmärka, dels att jag icke utan vidare »antager» Gerbers formulering, utan (s. 87) säger: »Jag fattar sålunda termen brakylogi i väsentligen [nu af mig spärradt] samma bemärkelse som

Gerber»; dels att jag icke, såsom S. tydligen gör, öfversätter *wegbleibt* med 'uteslutes', utan med 'förblir outtryckt', hvilket säkerligen riktigt återger Gerbers med min väsentligen öfverensstämmande mening.

Sundéns påståenden (s. 209), att jag »velat utesluta från ellipsen morfem som kräva självsupplering», och (s. 210) att jag »betecknar dylika morfem [som *för fot gevär!*] såsom icke-elliptiska» samt *stackars gosse!* o. d. »såsom brakylogi och icke såsom ellips», äro äfvenledes grundlösa. Ty af den omständigheten, att jag uppfört dessa uttryck såsom exempel på brakylogi, äger man ej rätt att sluta, det jag icke anser dem äfven vara elliptiska. Denna missuppfattning sammanhänger med att S. fått för sig och upprepade gånger påstår, att jag anser begreppen ellips och brakylogi »såsom motsatta, som om det ena uteslöte det andra» (s. 232), och att brakylogi af mig ställes »i motsats till ellipsen i så måtto, att den senare uteslutes af den förra» (s. 216; jfr ock s. 223). Men mina ord lyda, såsom S. på ännu ett annat ställe (s. 208) — och då riktigt — refererar dem, att brakylogi »är på sätt och vis [nu af mig spärradt] ellipsens raka motsats». Nu är det väl uppenbart, att om man säger, det *a* »på sätt och vis» är *b*, så har man icke sagt, att *a* verkligen är det samma som *b*, utan blott att *a* från en viss synpunkt sedt kan så betraktas. Och skulle man ändock betvifla, att jag verkligen menat hvad S. anser sig behöfva bevisa mig, nämligen att ellips och brakylogi äro begrepp, som bero på skilda synpunkter (»som korsa hvarandra», Sundén s. 216) och sålunda kunna delvis täcka hvarandra, så måtte väl detta framgå af den bild jag valt, då jag (s. 88) liknar det elliptiska uttrycket vid en »oafslutad, delvis icke ens antydningsvis utförd teckning», det brakylogiska åter vid en »till sina hufvuddrag medelst några raska streck 'skisserad' sådan». Ty så ologisk kan jag väl dock ej misstänkas vara, att jag

ej skulle inse, det en blott skisserad teckning kan, äfven den, vara ofullbordad.

Alltså fasthåller jag gentemot S:s bestridande (s. 233), att våra åskådningar »i väsentliga punkter öfverensstämma», ja efter S:s nu gjorda närmare utredning af sin ståndpunkt finner jag dem i allt hufvudsakligt identiska. Men jag medger gärna, att jag ej förut betonat, hvad jag ansåg vara självfallet, nämligen att ett brakylogiskt uttryck kan vara elliptiskt och omvändt, och genom denna uraktlåtenhet har jag i viss mån förskyllt den missuppfattning af min mening, hvarom S:s uppsats bär vittne, men som väl nu får anses vara undanröjd. Och att S:s för öfrigt grundliga skärskådande af frågan gifvit anledning till häfvandet af ett missförstånd, som möjligen äfven någon annan än han råkat ut för, kan naturligtvis icke annat än vara mig kärt.

S. 82 nederst tillägg: se vidare exemplen hos G. Castrén, *Stormaktstidens diktning*, s. 209.

S. 84 r. 9 tillägg: se vidare de talrika exempel ur nutida litteratur, som anföras af J. E. Hylén i Språk och stil VI, 163 f.

S. 92 ff. är nu att jämföra S. Belfrage, *Interjektionerna* (i Språk och stil IX, 159 ff.), däri bl. a. med rätta framhålles, hvad jag icke kommit att särskildt påpeka, nämligen att det också gifves interjektionella glosor af med de olika interjektionella meningarna analoga slag.

S. 99 not 2 tillägg: Kr. Nyrop, *Étude sur les onomatopées* (Oversigt over d. k. danske Videnskabselskabs Forhandlinger 1906 nr. 6).

S. 101 r. 3 ned. inskjut: lokomotivets *futt futt*, automobilens *töff töff*, tofflornas (se J. E. Olson; Från filol. föreningen i Lund III, 62 noten) *kipp kipp*,

S. 107 r. 4 ned. läs: (affixord, »hjälpverber»)

» 111 » 4 » » : inom den deklarativa meningens område

S. 125 f. Mina termer »rogativ» eller »underställande» fråga (t. e. *heter han Pettersson?*) och »kvesitiv» eller »sökande» fråga (t. e. *hvad heter han?*) vill K. F. Sundén i Språk och stil X, 197 ff. ha utbytta mot »giltighets-», resp. »identitetsfråga». Då jag visserligen anser »giltighetsfråga» vara ett rätt lämpligt uttryck för den förra frågetypen, men å andra sidan icke kan finna »identitetsfråga» vara en lyckligt vald term för den andra typen — något som torde vara öfverflödigt att här närmare utveckla — så finner jag ingen anledning att frångå min hittills använda terminologi, som för resten redan börjat vinna en viss spridning.

S. 190 ff. Att min statuslära låter sig otvunget tillämpas äfven på ett från svenskan så afvikande språk som finskan, ådagalägges genom E. A. Tunkalos på samma grundval byggda utförliga arbete *Alkusuomen genitiivi relatiivisen nimen apugloosana*, Hfors 1908.

S. 202 r. 1 stryk: resan . . *stads*resan, [som rättare föres till 5, a, dvs. lokal illativ].

S. 202 r. 11 tillägg: En finalt färgad afart ha vi i sådana fall som t. e. gå *till bords*, föra *till torgs*, gå *till kungs*, *till bys*.

S. 202 r. 23 läs: föremål eller väl i de flesta fall dess agent då

S. 203 r. 16 tillägg: Exempel på kasus komponens erbjuder t. e. *skogs*vägen = vägen genom skogen.

S. 206 r. 7 tillägg: Exempel på kasus kongruens (på *-ig*) erbjuder t. e. *hundrapundig*.

S. 211 nederst inskjut: *mjölkad* ko, *sotad* skorsten, spis o. d. (men *sotad* ås, *sotade* ögonbryn o. d. till 1, b ofvan)

S. 214 mom. 1 r. 4 inskjut efter *bland*:, *i* (t. e. den skickligaste *i hela klassen*)

S. 218 not 2 tillägg: Till Schwartz och min uppfattning i dess motsats till Tegnérs och Kocks ansluta sig Kr. Sandfeld Jensen i Dania VII, 20 ff. (med förträfflig motivering)

och nu senast Schuchardt, *Geschichtlich verwandt oder elementar verwandt?* (separataftryck ur Magyar Nyelvör [Ungarischer Sprachwart] 1912), s. 12.

S. 219 r. 19 läs: på *-ig* eller *-aktig*

» » » 25 läs: *fjollig* flicka, *drumlig* pojke: drummel *till pojke*: *pojk*drummel,

S. 224 mom. 6 r. 4 läs: är här nästan alltid

» 229 r. 10 f. stryk: svartsjuk *till.. rasar* [som rättare föres till status modi, s. 222]

S. 234 r. 7 f. ned. stryk: *ordförande*val .. kasserades [som hör till status resultativus, s. 238 f.]

S. 235 r. 11 f. läs: af en blott substantivform, men väl stundom af en sådan i förbindelse med en adjektivform

S. 245 r. 5 stryk: *lampans* ande [som snarare hör till s. 244 mom. 14, a eller kanske allra egentligast till s. 213 mom. 5].

S. 250 r. 9—12 stryk: Ett .. förevarande [som rättast hör till status ekvativus, s. 246].

S. 251 r. 3 ned. läs: *trots, oaktadt* eller någon gång *med* och

S. 252 r. 5 tillägg: *med all aktning för hans lärdom* måste jag dock betvifla uppgiften.

S. 268 r. 9 läs: participium habilitatis

» » » 18 » : *-abel* (eller *-bar*),

» » » 20 » : participia habilitatis

» 281 ff. I fråga om begreppet egennamn se nu ock H. Bertelsens utförliga och förtjänstfulla, men dock säkerligen icke till ett definitivt resultat nående undersökning *Fællesnavne og egennavne* (Småskrifter udg. af Selskab for germansk filologi nr 18), København 1911.

S. 311 not 3 r. 3 tillägg: Strindberg, *En blå bok*, s. 145 »Jag fann icke *barnet* hemma, utan *hon* var ute med sin sköterska».

S. 321 not 3 tillägg: Dessutom *princessinn* hos G. Eure-

lius (se Castrén, *Stormaktstidens diktning*, s. 159) och *princessinna* hos Frese (se M. Lamm, *Olof Dalin*, s. 91).

S. 339 r. 14 inskjut: ett fem. utan motsvarande mask. *ängla-makerska*.

S. 341 r. 2 ned. inskjut efter *orgel-nist:* (jämte det samtidig stympning af substantivet företeende *org-anist).*

S. 344 r. 3 tillägg: *symfoni-ker.*

» » » 19 » efter parentesen: och *pask(v)illant.*

» 345 » 7 » :, *kart-o-graf*

» 351 » 1 tillägg efter parentesen:, *vekling* en som är 'veklig'.

S. 353 r. 20 tillägg: Enastående är *-gör* i *longör* (dvs. *loggør*) till *lång* (dvs. *logg*).

S. 361 r. 10 tillägg: *gödsel*

» 362 mellan r. 7 och 8 inskjut: *-mente* i *reglemente* (: *regle-ra*); biformen *-amente* i *traktamente* (: *trakt-era*).

S. 363 r. 5 ned. tillägg: *gåfva* (: *gifva*)

» 368 » 4 tillägg efter *nämna*: samt med inre böjning vittnes*börd* till *bära* vittne om.

S. 369 r. 6 ned. inskjut: *författarskap* (: vara *författare*),

» 370 » 16 inskjut: *etabl-issemang* (: *etabl-era*),

» 374 » 3 ned. tillägg: *-iniensare* träffas väl blott i *kartag-iniensare* till *Kartag-o.*

S. 377 r. 11 ned. inskjut:, *ninivit* (: *Niniv-e*)

» 379 » 2 inskjut före *kandiot*: *epirot* (: *Epir-us*),

» 380 » 3 inskjut: *madegass* till *Madagaskar,*

» 387 » 2 läs: väl — frånsedt det isolerade *gall-skrik* —

» » not 2 tillägg: eller detrektativer.

» 388 r. 17 tillägg: *ogärning, ohälsa, oskick, osmak, otid, ovana, ovilja, oväder.*

S. 394 r. 13 inskjut: *Polly* Pauline,

» 395 not 7 tillägg: Jfr formen *murian* för *morian* i Lex. lincopense m. m. (se Kock, *Sv. ljudhistoria* II, 175).

S. 397 r. 7 inskjut efter »saknas»: dock lära enligt G.

Danell, *Sv. ljudlära*, s. 66, ett *Avva* Arvid och ett *Vavva* Valdemar förekomma

S. 397 r. 11—13 stryk: *Afse* . . tvifvelaktigt) [helst som härledningen af *Afse* från *Absalon* är rätt osäker, hvarom se A. Grape, *Studier över de i fornsvenskan inlånade personnamnen* I, 11 ff.].

S. 399 r. 3 inskjut efter *Gusten:* (ursprungligen det fornsvenska namnet *Gudsten*)

S. 399 r. 16 tillägg efter Karolina: Evelina,

» 409 » 12 tillägg: Enligt en notis i Dagens Nyheter för juli 1909 hade då *Svensson* gått något förbi *Olsson*.

S. 411 r. 12 tillägg: Jfr hurusom i Stockholms skattebok 1501—1515 ordningsföljden är (enligt uppgift af stud. E. Börjesson) *Johan, Peter, Olof, Lars, Anders, Nils* och för *-son*-namnen *Olsson, Jönsson* (och *Hansson*), *Persson, Nilsson, Laurensson, Andersson*.

S. 461 not 1 tillägg: Se ock R. G:son Berg i Språk och stil IX, 259 ff.

S. 481 r. 5 tillägg: *finlek, tunnlek*.

» » mellan r. 15 och 16 inskjut: *-yd* i *inkietyd* och *-ityd* i *exaktityd*.

S. 560 r. 6 nedan tillägg: *sting-slig* 'känslig för *sting*'.

» 563 » 13 tillägg efter *ful:* (hos Ossian-Nilsson förekommer dock *ovacker*)

S. 563 r. 14 tillägg efter *sjuk:* (hos Heidenstam dock äfven *ofrisk* liksom ock *orask*).

Tryckfel

(de särskildt förvillande utmärkta medelst **feta** siffror).

I band I.

S. 524 r. 2 läs: och väl
» 551 » 7 » : r. 19
» 561 » 7 ned. (och på alla öfriga ställen i mitt arbete) läs: Almquist, C. J. L.
S. 561 r. 4 ned. läs: Alnæs, I.
» **570** » **9** » » : Rydberg, V. . . 155, 255
» 572 » 10 » » : Sörensen, A.

I band II.

S. 240 nederst läs: [2]A. st.
» 415 not 2 » : 415
» 455 r. 7 » : korta röstbanden
» 479 » 2 » : 1911.

I band V.

S. 8 r. 17 f. läs: specially
» 9 » 6 » : ljud- och
» 17 » 11 » : t. e. (*en* röd,
» 18 not 1 r. 1 » : unmöglich ist
» 53 r. 7 » : or meaning»
» 58 r. 10 ned. » : »sats»
» » » 7 » » : »satser»

S.	58 r. 3 ned.	läs:	vollzogene
»	66 not 1 r. 3	» :	relativsätze
»	69 not 2	» :	grammar I, 14
»	77 r. 16	» :	rätlinig
»	78 » 3 ned.	» :	därför något olika
»	83 nederst	» :	Landtbruksakademierna
»	**96** not 1 r. 3	» :	s. 110
»	99 r. 4	» :	»låga»
»	130 » 4 f.	» :	Michaelis
»	» » 16	» :	*reson det här*
»	137 not 1 r. 3	» :	utan om
»	151 r. 14	» :	*dels* . . *dels*
»	160 noten	» :	[1]A
»	172 r. 5	» :	»införlifvad»
»	177 » 11	» :	en adnektiv
»	187 » 1	» :	ursprungliga
»	202 mom. 5 a) r. 3	» :	*i vattnet* (jfr
»	**203** r. 4	» :	translativ
»	» » 21	» :	dvs. längdriktningen)
»	212 » 3	» :	*dammfritt*
»	» » 13	» :	*aflassad (-lastad)*
»	256 not 2 r. 4	» :	s. 257
»	**261** r. 4 ned.	» :	7 och 9
»	267 » 3	» :	*islam-itisk, ad-*
»	272 » 17	» :	*kväll-a-s*
»	**284** » 22	» :	*ö, stat* och
»	286 » 14	» :	Cederschiöld
»	304 » 8	» :	rücksicht
»	320 » 3	» :	till *cirkassier*
»	330 » 13	» :	kategorier — på
»	352 » 20 f.	» :	*förrädisk), galanteri*
»	362 » 16	stryk:	*portör,*
»	» » 17	läs:	*(desinfic-iera)*
»	378 » 22	» :	*-ē* i

S. 404	r. 7 ned.	läs:	analogibildadt
» 409	not 1 r. 1	» :	18/5
» 445	r. 11	» :	§ 60
» 496	» 1	» :	B.
» 614	» 9	» :	*(in)sjuknar*

Femte bandets innehåll:

EFTERORD.

Äfven för detta band har jag haft att glädja mig åt min vän Otto Hoppes biträde vid korrekturläsningen.

I fråga om de många här införda tilläggen till band I gäller hvad jag yttrat i mitt efterord till band II. De äfvenledes rätt många tilläggen till härmed afslutade band förklaras helt naturligt däraf, att dess utgifvande sträckt sig öfver en tid af något mer än sju år.

Uppsala i mars 1912.

Adolf Noreen.

